

15-11 384

VIATA ROMANEASCA

REVISTA A UNIUNII SCRITORILOR DIN R.P.R.

150 DE ANI DELA NAȘTEREA LUI A. S. PUȘKIN

MIHAIL SADOVEANU: Pușkin

VERSURI ȘI PROZĂ DIN A. S. PUȘKIN

de

Miron Radu Paraschivescu, Maria Banuș, Virgil Teodorescu,
E. I. Alionu, Ion Costin, L. și G. Solcănescu

V. ERMILOV: Pușkin al nostru.

Pușkin și literatura română

MLĂDITE NOU

VERA HUDICI: Ion Asaftei

VERONICA FORUMBACU: Tovașul Matei a primit „Ordinul muncii”
MIRON RADU PARASCHIVESCU: Uneori, iarna . . . — IOSIF NEDELCO:
Unde este unire . . . — OTILIA GAZIMIR: Indemn — MIHAIL DRAGOMIR:
Versuri — BEN CORLACIU: Nelegiuirea — VIRGIL TEODORESCU: Versuri
— NINA CASSIAN: Istorie — PETRU DUMITRIU: Bijuterii de familie

OAMENI SOVIETICI

EUGENII VOROBIOV: cu fața la so

TEORIE ȘI CRITICĂ

ION VIENER: «Descult»

COMENTARII

I. NOVICOV: «Literaturnaia gazeta» — EUGEN SCHILARU: Pe marginea
mei cărți de Erskine Caldwell — ION MARIN SADOVEANU: Din ideile lui
Karl Marx despre poezia dramatică

RECENZII

V. TEODORESCU: „Dama de pică”, de A. S. Pușkin, „Primele bucurii”, de Constantin Fedin —
CONSTANTIN VARTĂ: „Poltava”, de A. S. Pușkin — J. POPPER: „Oamenii și faptele lor”,
de Petru Vintilă — TRAIAN STOICA: „Și s'au întors pădurile 'napoi”, de N. Tăutu — SIL-
VIAN IOSIFESCU: „Mesteacănul alb”, de M. Bubennov — MIHAIL PETROVEANU: „Poeme”,
de A. Blok

★

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R.P.R.

COMITETUL DE DIRECȚIE:

Ion Călugăru — Miron Constantinescu — Gáal Gábor
Corin Grosu — N. Moraru — Perpessicius — Camil Petrescu
Mihail Ralea — L. Răutu — Al. Rosetti — Zaharia Stancu
Cicerone Theodorescu

REDACTOR - ȘEF : *Cicerone Theodorescu*

SECRETAR DE REDACȚIE: *Corin Grosu*

ABONAMENT ANUAL

INSTITUȚII	Lei 5.000
SINDICATE, ȘCOLI	„ 3.000
PARTICULARI	„ 1.800
MEMBRI U.S.A.S.Z. MUNCITORI, STUDENȚI, ELEVI, MILITARI	„ 1.500

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:

BD. ANA IPĂTESCU Nr. 39 — TEL. { REDACȚIA: 2.73.03 — 2.06.40
ADMINISTRAȚIA: 2.40.70 — 2.06.40

BUCUREȘTI

1.11.36A

VIATA ROMANEASCA

22. OCT. 2019

Univ. "Petru Maior" Tg. Mures

0869462613

1973

94094

P U Ş K I N

Alexandru Sergheevici Puşkin s'a născut la Sanct-Petersburg în 1799. Tatăl său se trăgea din nobili vechi. De la mamă, strănepoata unui nobil Etiopian, ocrotit la curtea ţarului Petru cel Mare, poetul a moştenit sânge aprig.

Marea revoluţie franceză izbucnise către sfârşitul veacului. Evenimente covârşitoare politice şi sociale se petrecuseră la începutul veacului următor, al XIX-lea. În Franţa se ridicase biruitor şi despotic Napoleon, care, după ce călcase în picioare toată Europa apuseană, hotărîse invazia în Rusia ca să-şi asigure stăpânirea continentului. Alexandru Sergheevici avea treisprezece ani când catastrofa « marei armate » s'a produs, urmată de căderea definitivă a Cezarului francez. Poporul rus, obijduitul şi ofensatul regimului ţarist, fusese adevăratul erou biruitor, şi tânărul Puşkin avea să-şi simtă sufletul pătruns de acest adevăr în scurta şi agitata lui viaţă. La 1825, Decembriebriştii, sculaţi în numele libertăţii împotriva lui Nicolae I Pavlovici, luau drumul Siberiei către închisori şi ocne pustii. Puşkin nu fusese amestecat în conspiraţie, dar avea prieteni între cei jertfiţi.

Intellectualitatea lumii europene şi mai cu seamă a împărăţiei ruse era aprinsă de idealul libertăţii, şi Puşkin fusese fulgerat până în inimă de această revelaţie şi a rămas credincios până la ultima suflare umanităţii ce se zbcuima între curenţe contrare, năzuind spre eliberarea definitivă.

Ca cei mai mulţi fii de nobili, Alexandru Sergheevici a dobândit primele elemente ale instrucţiei în casa tatălui său. La vârsta de doisprezece ani, e primit elev la liceul din Ţarskoe Selo, anexă a palatului imperial. Acolo se arată mai mult turbulent şi nedomolit, desvăluindu-şi temperamentul pasionat. Cursurilor consacrate preferă poezia; cetitor neobosit, încearcă el însuşi cele dintâi rime şi găseşte în ele primele satisfacţii. Din acea şcoală a diformării caracterelor, iese la 1817. Familia lui mijloceşte să fie numit funcţionar la ministerul de externe, unde lucrează mai mult pentru sufletul său decât

pentru birocrația țaristă. Tineretea exaltată îl îndeamnă la risipă și plăceri ușoare, fără însă a-l face să uite țelul principal căruia se socotea destinat. În această epocă a scris *Ruslan și Ludmila*, evocare a epocii eroice a poporului său, versificată cu avânt într-o limbă înnoită. Încă de atunci poetul punea ca temei al inspirației literare comorile fondului popular.

Înainte de a se publica *Ruslan și Ludmila*, o altă lucrare, vioaie și ușoară, fusese pusă în circulație în copii, și era gustată de epicureii și sibiariții în mijlocul cărora trăia poetul. E vorba de un mic poem antireligios, *Gavriliada*, inspirat după scriitorul francez Parny. « Cele sfinte » erau persiflate cu dibăcie și nerv, în versuri încântătoare. Curtea imperială găsește necuviincioasă ieșirea tânărului poet. În atacul antireligios vede jacobinism și în autor un revoluționar. Alexandru Sergheevici trebuia neapărat pedepsit. E trimis în surghiun, ca să se cumițească. Poetul se duce la osânda poruncită, undeva, la marginea împărăției, la Chișinău, în cancelaria și la ascultarea generalului Inzov, guvernatorul de atunci.

Bătrânul Costache Negruzzi povestește despre trecerea poetului prin capitala Basarabiei. Ne și dă, între poeziile sale, traducerea poemului lui Pușkin, *Șahul Negru*. Cât a stat în pedeapsa cancelariei generalului Inzov, marele poet rus a intrat în legătură cu Moldovenii, îmbogățindu-și carnetele cu culegeri de folklor. Îndeletnicirea asta a avut-o în toată viața, pretutindeni pe unde a călătorit și a pribegit. Ideea lui călăuzitoare în arta literară, că poporul e marele nostru învățător, i-a rămas pururi statornică.

Aici în sud, cunoaște pe unii din zăvergiții lui Ipsilante. Ochiul lui reține peisajii și portrete vii pe care le redă apoi în poema *Țiganii*, unde se găsesc eroi cu numele Alecu și Zamfira.

Din monotonia provincială, supravegheat polițieneste, bineînțeles, dobândește învoială să iasă și să călătorească în Crimeia și Caucaz.

Iată că în vremea asta apare la Petersburg *Ruslan și Ludmila*. Poemul atât de grațios și spiritual al sufletului popular îi răscumpăra lui Pușkin, în ochii conducătorilor, greșala tinereții. Pedeapsa i se ușurează; e trimis lângă prințul Voronțov, guvernatorul Rusiei Nouă. Dar aici demonul lui neliniștit și liber îl îndeamnă să compue epigrame împotriva șefului său. De data asta țarul Alexandru I îl surghiunește la moșia părintească, în guvernământul Pscov, satul Mihailovskoe, unde familia, și îndeosebi tatăl său Serghei Lvovici, îl primește nemulțămîtă, consternată de supărarea împărătească.

Asta s'a întâmplat în 1824. Aici stă câțiva ani, răstimp rodnic pentru literatură, în care lucrează *Lăntâna din Bacci-Sarai* și prima parte a romanului în versuri *Evghenie Oneghin* de a cărui continuare va fi preocupat șapte ani. Ultimile capitole le-a dat în 1830. Tragedia decembristă se săvârșise în 1825. În singurătatea tristeții lui se străduiește să învețe limbile spaniolă, italiană și engleză. Franțuzește vorbea din copilărie. Byron este poetul său favorit și în operele lui de atunci se simt răsunete ale marelui romantic englez. Dar geniul său îi imprimă un sbor tot mai sigur și mai sus către realism și adevăr.

Acum o sută de ani, Prosper Mérimée, scriitor elegant și fin, cunoscător al literaturii ruse și în deosebi al lui Puşkin, a stabilit o paralelă între poetul englez și cel rus. După ce arată asemănările de viață aventuroasă, de mizantropic, de dispreț pentru societatea în care le-a fost sortit să trăiască, și de desgust față de conformism, literatul francez îl arată pe Puşkin bănuitor și îndrăzneț în același timp față de regimul care îl supraveghia, dominând veacul și pe stăpânii săi prin geniul său. Ambii poeți, zice Mérimée, s'au silit să închidă în versurile lor « mai mult sens decât cuvinte ». Totuși Byron ajunge uneori la prolixitate voind să explice cetitorilor săi totul, pe când Puşkin, extrem de concis în fond și formă, concentrează în versurile lui o rodnică profunzime. Ca arcașul Pandarus al lui Homer, poetul rus își alege îndelung și cu grijă săgețile din cucură, însă acele pe care le alege nu-și greșesc niciodată ținta. Chiar aparența de desordine la Puşkin e calcul de artă rafinată, ca și simplitatea-i voită. Loviturile marei lui arte sunt decisive.

Insfârșit, nu mult după urcarea pe tron a lui Nicolae I Pavlovici, Puşkin e învoit să se întoarcă la Petersburg, unde intră iar în serviciul ministerului de externe. Apoi face parte din statul-major al contelui Pașchevici, în războiul contra Turcilor. Din această campanie, poetul aduce portrete, amintiri, peisagii, folklor, pe care le-a fixat în *Călătorie la Arzrum*. După asta se stabilește la Moscova, unde locuiește până în 1831, trăind o viață de revoltă comprimată. Încă nu se alinase în el lovitura crudă a osândirii Decembriștilor. Versurile închinat lui Ceaadaev sunt mărturie a aceluși timp:

*Nădejdi, iubire și întreceri
De mult o dată risipit în scrum!
Trecut-au junele petreceri
Ca ceața 'n ziuă, ca un fum...*

*Dar doruri fierb în noi ca marea:
Subt jugul vechilor stăpâni,
Când țara poartă lanț la mâni, —
Ii auzim, vibrând, chemarea.*

*Noi așteptăm buna vestire
Că libertatea a sosit,
Ca tânărul îndrăgostit
Ce-așteaptă dulcea întâlnire.*

*Cât timp vrem liberi să trăim
Și cinstea o slăvim în cânturi, —
Amice, țării să-i jertfim,
Cu drag, înaltele avânturi.*

*Tovarăși, stați cu ochii deschiși
Spre zorii lumii care vine,
Când Rusia, zburcând din vis —
Pe despotismul în ruine
Al nostru nume-l va fi scris.*

(Trad. M. Sevastios)

Cât stă la Moscova, Pușkin publică, sub pseudonimul Ivan Belkin, o serie de povestiri. Realismul său se accentuează, fără să-i stânjenească poezia intensă pe care o risipește pretutindeni. Însfârșit își publică puternicul poem dramatic *Boris Gudunov*, capodoperă în care autorul zugrăvește împrejurări și personaje dintr'o epocă depărtată, observând strict adevărul istoric și trezind o lume uitată, cu moravurile ei ciudate și măreția-i națională.

După 1831, Pușkin se întoarce iar la Petersburg, ducând cu el pe tânăra-i soție, Natalia Nicolaevna Goncharova, odraslă nobilă, frumoasă și cochetă. La îndemnul țarului — care găsește că-i mai prudent să-l ție lângă el în colivie, decât să-l lase liber, deci primejdios — poetul întreprinde o serie de studii istorice, între care *Petru cel Mare*, neisprăvit, și *Răscoala lui Emelka Pugaciov*.

Țarul reformator, erou predilect, apare și în operele sale poetice *Poltava*, *Harapul lui Petru cel Mare*, *Călărețul de aramă*, *Ospățul lui Petru I*. Iar Pugaciov, reprezentant al mâinii poporului, reapare în nuv. la *Fata Căpitănelui*.

În acest răstimp mai dă la lumină opere dramatice ca *Dama de Pică* și lucrări în proză ca *Festîn în vremea ciurmei*, *Cavalerii spiritului* și *Mozart și Salieri*. Opera lui e atât de diversă, de la descrierea unui peisaj rural într'o dimineață de primăvară până la elegii de mare adâncime sufletească, de la poveștile populare în stihuri până la poemele de înaltă amploare a tragediilor umane, încât enumerarea devine fastidioasă. De mult Alexandru Sergheevici Pușkin e așezat în Panteonul poetilor geniali ai lumii din toate timpurile, alături cu Homer, Dante, Shakespeare, Calderon și Goethe.

În 1836, marele poet fondează revista *Contemporanul* (Sovromennik). E în culmea activității și a geniului său, lucrând febril, ca și cum ar fi simțit că se apropie catastrofa sfârșitului. Rusia și umanitatea trebuiau să-l piardă în curând.

Monument, una din poeziile lui, înscrie o profeție. Ca vechiul poet latin care a spus: *Exegi monumentum aere perennius* — mi-am ridicat un monument mai durabil decât arama — și *non omnis moriar* — nu voi muri întreg —, Pușkin spune cu drept cuvânt într'o strofă:

*Mă va iubi poporul meu în veac, ani după ani,
Căci nobile simțiri cu lira mea i-am dăruit,
Căci libertatea într'un secol crâncen am slăvit,
Și milă am cerut pentru sărmani.*

Se pare, după cât afirmă cercetători atenți ai vieții poetului, că clica reacționară dela curtea țarului (ministrul poliției Benkendorf, marele duce Mihail și alții) a pus la cale o intrigă infamă: l-a atârnat pe Pușkin să vadă un rival în preajma soției sale în unul din pribegii regaliști francezi adăpostiți de împărăție, un oarecare cavalier d'Antès, ofițer în garda țarului, și să-l provoace la duel cu pistolul. Pușkin a căzut într'o dimineață de iarnă și a murit după trei zile, în Ianuarie 1837.

Post scriptum. După puțini ani, trebuia să cadă jertfă tot unui profesionist al duelului și Lermontov. Asasinatul acestor doi poeți în floarea vârstei și a activității lor a fost înscris la activul călăilor popoarelor.

Popoarele n'au uitat pe poeți. Pușkin și Lermontov trăiesc în inima noastră și a umanității și vor trăi veacuri în răsăritul nou. Bucuria asasinilor de mult a apus.

MIHAIL SADOVEANU

VERSURI ȘI PROZĂ DIN A. S. PUȘKIN

ODĂ LIBERTĂȚII

1817

Fugi, depărtează-te din față
A harfei sarbada regină!
Și vin' a Libertății zână
Strălucitoare și măreață!
O, vin' și smulge-a mea cunună
Și sparge-mi lira! Adu-mi biciu!
Al Libertății cânt mi 'nstrună:
Vreau să lovesc în tot ce-î viciu!...

Deschide-mi minunata cale
A gallului nemuritor ¹⁾
Pe care 'n clipele fatale
L-ai inspirat, nimb luptător!
Voi nestatornici fii ai sorții,
Tirani ai lumii, tremurați,
Și voi o, sclavilor, sculați,
Aprindeți flăcările torții!...

Oriunde aș privi cu foame,
Văd peste tot doar cnut și lanțuri,
Batjocură de legi infame
Și lacrimi șiroind în șanțuri;
Domnește 'n lume strămbătate
În mlaștina prejudecății;
Și duhurile 'ntunecate
Tronează 'n jiltul Nedreptății.

Dar nicăiri nu e vr'un rege
S'asculte plânsu-amarei gloate.

¹⁾ E vorba de poetul francez, André Chénier, care a murit pe eșafod cântând libertatea.

Vai, unde-i sfânta Libertate
 Să 'mbrățișeze dreapta lege!
 Și care-i legea, unde gloata
 Să-și afle scut și apărare
 Și, paloș aspru, judecata
 Să cadă 'n dreaptă fulgerare!

Lovește 'n crimă Libertate
 Și fă cu dreptii — judecată:
 Căci mâna teama nu-ți abate.
 Cu aur nu ești cumpărată!
 Tirani, stăpâni peste popoare,
 Purtați coroanele de rege,
 Dar mai presus de tron, sub soare,
 E peste voi eterna Lege!

E vai și-amar de biată gloată,
 unde domnește fărădelegea:
 Acolo, unde e 'ncălcată,
 De țări și nobilime — Legea!
 Drept martor eu te chem pe tine,
 Tiran spășind străbuna vînă,
 Când, prăbușindu-te 'n ruine,
 Ai sângerat pe ghilotină!

Pe eșafod în jața sorții,
 Se urcă palid Ludovic,
 Plecându-și fruntea 'n mâna morții,
 Care-i cioplește negrul dric.
 E mută legea. Gloata tace.
 Sclipește lama de tortură
 Și mantia hoțească-i face
 Pe galli să spumege de ură...

Eu te iurăsc tiran năprasnic!
 Pe tine, sceptrul tău despotic:
 Pieirea-ți cu tot tronul groaznic,
 Mă bucură, ca un narcotic.
 Pe fruntea ta citesc noroade —
 Pecetea blestemului sfânt:
 Tu, groaza lumii și rușinea
 Lui Dumnezeu, pe-acest pământ!

Iar, când pe cerul Nevei sumbre
 Din miazănoapte-o stea s'arată
 Și 'n visuri, fără griji și umbre
 Se 'nclină fruntea 'ngândurată,
 Privește blândul cântăreț
 La monumentul de tiran,¹⁾
 Ce-și doarme 'n ceață somn viclean,
 Uitând castelul său măreț.

Cu glas de tunet strigă Clio
 De se cutremură pereții,
 Și-al lui Calligul — ceas de-adio
 Prin fața-i trece 'n giulgiul ceții:
 Și-i vede — încărcăți de steme,
 Cum beți de vin și neagră ură
 Vin ucigașii — prin spărtură,
 Incrâncenați, strigând blesteme...

E mută garda, lui vândută
 Și puntea tainică se lasă,
 Porți se deschid în noaptea mută,
 Când mâna trădătoare — apasă...
 Vai! groaza lui rușine — amară:
 Năvală ucigașii-au dat,
 Lovind cu setea lor de fiară:
 Pieri tâlharu 'ncoronat!...

Așa! luați aminte, țari:
 Că nici pedepse și 'nchisoare,
 Nici ocne reci, nici sfinte altare
 Nici porți de fier, cu ziduri tari,
 Nu pot să ocrotească regii!...
 Plecați dar fruntea voastră — Legii!...
 Ea, numai, va veghea Cetatea,
 Și scut al păcii — Libertatea!

(In românește de
 B. I. ALIONU).

¹⁾ Monumentul unuia din țarii tirani, pe care însă poetul nu-l numește.

S A T U L

1819

*Îți spun: bun găsit sat uitat
Al liniștei, al muncii și-al visului culcuș,
Pe unde viața-mi trece, în străvezni urcuș,
Spre bolta fericirii, copac înmiresmat.*

*Sunt iar al tău și viața de curte o schimbai,
Petreceri și desmățuri, mincuni și putregai,
Cu liniștea pădurii și cu mirajul firii,
Cu vraja libertății, prietenă gândirii.*

*Da, sunt aici: mi-e scumpă livada 'ntunecoasă
Cu ierburi încurcate și cu răcoare deasă,
Mi-e scumpă și câmpia cu stoguri rumenite
Mișcându-și, peste zare, pânzele adormite
Și unde, prin lumină, izvoare șerpuiesc.
Alături două lacuri albastre clipocesc ;
Pe unde, vântul umflă vântrele uneori.
Sunt dincolo coline și-al holdelor fuior
Și casele în stoluri, departe, răsfirate,
Cirezile nomade pe maluri pasc, uitate,
Sunt staule cu aburi și mori înaripate:
Pecetea grea a muncii și-a plinului belșug.
Înlăturând urâtul și-al vanității jug
Învăț, în lucruri calme să aflu fericirea,
Pentru mulțimi știu astăzi să-mi instrunesc cărtirea,
Cu sufletul meu liber în mijlocul cetății,
Știu să răspund acelu ce-mi caută privirea.
Să nu râvnesc la soarta*

Acelor răi, acelor cu inimi de strigoi.
 Oracole, prin timpuri vă 'ntreb din nou pe voi
 Și în singurătatea și liniștea înaltă
 S'aude vocea gravă, a voastră, de-altă dată:
 Ea îmi alungă lenea și somnul mi-l alungă
 Și bucuria muncii în mine crește, caldă,
 Ca o lumină nouă ce sufletul mi-l scaldă.
 Și totuși un gând negru sub frunte mă apasă
 Aicea unde iarba și arborii-mi sunt casă:
 Cel ce iubește omul citește, cu tristețe,
 O 'ntunecată urmă săpat' adânc pe fețe.
 Oarbă la plâns și surdă la vaet și suspin,
 Pe spatele mulțimii ca un dușman hain,
 O crudă boierime a cotropit aici,
 Prin neînduplecare, prin făr'de legi, prin bici,
 Munca și mult-puținul țărănului supus.
 În țarină streină, din zori până 'n amurg,
 Șerbia ară 'ntruna plecată peste plug.
 Girezile să 'ngrășe stăpânului hapsân,
 În juguri, trag țărani, din leagăn la mormânt,
 N'au dreptul la nădejde, n'au dreptul la cuvânt.
 Fecioarele aicea se 'naltă și 'nfloresc
 Spre desfătarea hădă a celor ce-asupresc,
 Și nu pot fi feciorii torag în noaptea adâncă
 A bătrâneții, nu sunt torurași dragi de muncă.
 Ei pleacă din bordee, se rătăcesc de-ai lor
 Se duc să înmulțească șuvoiul robilor.

O, dac'a mea chemare n'ar răsuna 'n zadar!
 De ce mai arde 'n pieptu-mi întunecatul jar
 De nu găsesc cuvântul răscolitor și rar?
 Aș vrea să văd, prieteni, poporul desrobot,
 Căzută 'n veci robia, sfărmată la un semu,
 Deasupra Țării scumpe să văd c'a răsărit
 Al Libertății soare: și flamura — și 'ndemu.

(In românește de
VIRGIL TEODORESCU).

RUSLAN ȘI LUDMILA

1820

(Cântecul Intâiu)

*Pe plaiu 'ntins sub geana mării,
Zmălțat în aur e-un tufan ;
Din zori și până 'n faptul serii
Ii toarce basme un moțan ;
Spre dreapta-i zice-un cânt agale,
Spre stânga, spune o poveste.*

*Minuni: năluci îi dau târcoale,
Ielele 'n crângi îi sânt neveste ;
Ori pe cărări pline de iarbă
Tot mai vesi urma altor fiare ;
Pe dâmb, o coșmelie oarbă
Stă ca o curcă prinsă 'n ghiare.
Plin de vedenii codrul, dealul ;
In zori, când năvălește valul,
Spre țărnul cel pustiu și spân,
Din limpezile-i unde reci,
Fermecători viteji, treizeci,
Ies cu al mărilor stăpân.
Cneazul pe-aici cândva 'ntr'o doară,
Robise pe un țar temut :
De față cu întreaga țară,
Prin nori, pe-al mării vânăț scut,
Un vraci bătrân l-a petrecut.
Iar o domniță 'n geam tânjește,
Doar lupul sur o străjuiește,
Și Baba-Cloanța cu-a ei piuă
Tot dă târcoale până 'n ziua ;*

Peste comori ce-ai strâns avar,
 Te ofilești, o, lacom țar!
 Acolo, duh rusesc adie . . .
 Acolo-i scumpa mea Rusie!
 Am fost pe-aici, și mied băui;
 Pe țărni văzui mândrul tufan;
 Sub el, cotoiul năzdrăvan
 Mi-a depănat basmele lui.
 Unul din ele mai țiu minte
 Și-o să vi-l spui de-acu 'nainte . . .

Sânt întâmplări din vremuri alte
 Care urechea mi le-ascultă.

Voios, sub bolțile înalte,
 Inconjurat de lume multă,
 Benchetuia Vladimîr Soare;
 Pe cea mai mică din fecioare
 Și-o dase după Cneaz-Ruslan.
 Din cupa grea, miedul bălan
 Il bea în cinstea lor, de nuntă.

Bătrâni nu zorean la praznic
 Iar cupa grea, pe câte știu,
 Nu da ocolul mesei grabnic,
 Plină cu vinul stacojiu;
 Turna în inimi desfătare
 Când spuma 'n buză-i clipoceă;
 Paharnicul cu 'ndemănare
 Și larg plocon o aducea.

Vorba și răs'u au așternut
 Peste curteni, zumzetul lor,
 Când a țâșnit un glas plăcut
 Și-al lirei sunet curgător.
 Tac toți și pe Baian l-ascultă
 Cum proslăvește 'n ghiers dulceag
 Mirii legați prin astă nuntă:
 Ludmila și Ruslan cel drag.

Dar istovit de-a lui iubire,
 Nu mîncă, nu bea Ruslan-mire:
 Numai spre mândra lui privește,
 Oftează și se pârăpălește,

Musteța fir de fir și-o smulge
 Numărând clipa care curge.
 Tăcuți, cu fruntea neguroasă,
 Munciți de gânduri, șed la masă
 Trei tineri și 'ncrunțați voimici;
 Stau muți privind către bărdace,
 N'au gust de vin, ae mied și nici
 Petrecerea nu prea le place;
 La cântecele lui Baian,
 Lăsară ochii în pământ:
 Ei sunt rivalii lui Ruslan
 Și, otrăviți, închid în gând
 Ura și dragostea, pe rând.
 Unu-i Rogdai, cel neînvinș
 Ce cu-al lui paloș a întins
 Ale Chieoului hotare;
 Altu-i Farlaf, cel plin de sine,
 La chefuri ne 'ntrecut de nime,
 La greu, o spadă oarecare,
 Al treilea, trist, visător,
 Este Radmir, hamul-hazar.
 Tustrei sunt palisi, plini de amar
 Și cheful nu-i pe cheful lor

Gata și masa. Toți se scoală,
 Spre uși în pâlcuri dau năvală
 Svârlind priviri spre cei doi miri,
 Mireasa ochii 'n jos își pleacă
 Parc' o sfială o încearcă;
 El, luminos e în priviri.
 Dar umbra serii pică 'ncet
 Și miezul nopții surd se lasă;
 Boierii, moțâind de mied,
 Cu plecăciuni pornesc spre casă.
 Stă încântat tânărul mire
 Și mângâie 'n închipuire
 Fecioara cu farmecul ei;
 Adânc mișcat, cu vocea frântă,
 Marele Cneaz binecuvântă
 Pe tinerii însurăței.

Acuma, frageda mireasă
 Spre patul nupțial pășește;

Focul s'a stins . . . Prin bezna deasă,
 Doar candela mai strălucește.
 V'ați împlinit, nădejdi ferice!
 Vin daruri mult desmierdătoare;
 Geloase, straietele-au să pice
 Pe bizantinele covoare . . .
 Se-aud ale iubirii șoapte
 Ce sărutările le curmă,
 Ori scâncetele 'ntretăiate
 Ale sfielilor din urmă . . .
 El simte dragostea-asteptată
 Și bucuria ei . . . Deodată,
 Prin ceață izbucnește-un trăznet,
 Se stinge candela. Furtuna
 Ridică tot, cu anasâna,
 Clintind și pe-al lui Ruslan suflet . . .
 Totu-i mormânt. Tăcerea, ghiată;
 Un straniu glas pătrunde-acum,
 Iară prin trâmbea cea de fum,
 Un tainic personaj se 'nnaltă . . .
 Din nou e liniște 'n palat;
 Mirele saltă speriat,
 Cu tâmpla 'n reci sudori scaldată,
 Cu brațul țapăn, tremurând,
 Răcnește-adânc din beregată:
 «Vai, vai! Nenorocit ce sânt!
 Mi-a fost pierit nevasta fată!»
 Doar vântul gol îl prinde 'n brațe;
 De tainice puteri furată,
 Ludmila nu-i prin deasa ceață.

Ah! Voi iubiri fără speranță,
 Pe-atâția i-ați făcut martiri!
 Tristă-i, prieteni, așa viață!
 Amară, totuși o înduri.
 Dar când prin ani de așteptări,
 Iubita 'n brațe ți-o desmierzi,
 Pe ea, ce-ți fuse lacrimi, zări,
 Ca într'o clipă să ți-o pierzi
 Pe veci răpită, ca 'n pustiu . . .
 Mai bine muream eu de viu!

Dar, și zdrobit, Ruslan trăiește.
 Ce-o fi spus însă, Cneazul-Mare?
 Străpuns de mult cumplita veste,
 Infuriat pe mire tare,
 Cu toată curtea-l chiamă 'n grabă:
 « Unde-i Ludmila? » — îl întreabă
 Cu ochi de foc, îngrozitor.
 Ruslan e surd. « Copiii mei!
 Vă știu pe toți, și cu temei:
 Aveți cuget îndurător!
 Spuneți-mi, care dintre voi
 Mi-aduce fața Mnăpoi?
 Căci numai cel-o izbândi
 — Da! Plângi, netrebnice, să știi!
 Nevasta n'ai știut s'o ții! —
 Pe fiica mea va dobândi
 Cu 'mpărăția jumătate.
 Spuneți-mi care dintre voi
 Pornește 'ndată să mi-o cete? »
 « Eu! a răspuns Ruslan. « Și noi ț
 Strigat-au cu Rogdai deodată,
 Radmir și Earlaf, mai voin
 De-așa speranță nevisată:
 — « Ne 'nșeuăm cai, și 'ndată
 Pornim prin lume în convoi.
 N'ai grijă! Fără de zăbovă,
 Plecăm după domniță 'n grabă! »
 Plin de recunoștință mută
 Și cu nădejdea nepierdută,
 În lacrimi, — istovit de-amar,
 Ii ia în brațe și-i sărută
 Îmbărbătat, bătrânul țar.

Tuspătru ies sub grele poarte.
 Cu gândul după draga lui,
 Ruslan, descurajat de moarte,
 E ros de chinuri ca de-un cui.
 Pe caii lor semeți se-aruncă,
 Spre Nipru trec prin dulcea-i luncă,
 Mari nori de colb mai lasă 'n sare
 Pierzându-se în depărtare.
 Acum și cerul i-a cuprins...

Cneazu 'ndelung, pe urma lor,
 Privește câmpul cel întins,
 Cu gândul după ei, cocor.

Cuprins de chinuri fără număr,
 Tăcut mergea Ruslan în trap.
 Svârlindu-și ochii peste umăr,
 Cu mâna 'n șold, venea Farlaf
 Țanșos, în urma lui Ruslan,
 Spunând: « Bine că poci, înfine,
 S'arăt la toți ce e de mine!
 Când vom da, oare, de tiran?
 Când o să-l prindem pe jnapan?
 Ce brău de sânge-am să mai trag!
 Nu-i jertfă 'n dragoste prea mare,
 Voios fii, paloșul meu drag,
 Și saltă-mi vesel, harimă sare! »

Han-Hazar se vedea deja
 Cu principesa lângă sine,
 Doar că nu chinie în șea,
 Tânărul sânge-i fierbe 'n vine,
 Ii ard și ochii de nădejde,
 In goană calu' -și năpustește
 Și ca un vișor dă năvală,
 Scurt îl înalță din zăbală
 Ori peste dealuri îi dă vânt.

Rogdai sanchiu, fără cuvânt ...
 Vitrega soartă-i dă sfială
 Și ros de gelozie cruntă,
 Mai tulburat decât ceilalți
 Ades către Ruslan și-avântă
 Fruntea și ochii lui înalți.

Potrivnicii, pe-același drum,
 Călări gonesc o zi întreagă.
 Niprul se 'ntuneca de-acum,
 Iar noaptea umbrele-și desleagă,

Cețuri se grămădesc pe văi ;
 Acum e timpul de popas.
 Și chiar acolo unde-au mas,
 Larg se răsfire patru căi.
 « Ne-om răspândi, de-aici, pe rând !
 Cum i-o fi scris la fieșcare ! »
 Și slobod frâu cailor dând,
 Pornesc pe drumuri, la 'ntâmplare.

Ce-ai să te faci, sârman Ruslane,
 Singur rămas în câmp pustiu ?
 Chipul Ludmillei mult bălane
 Il mai revezi ca 'n vis, târziu.
 Coiful de bronz peste sprâncene
 L-ai tras, și 'n mână îți alene
 Hățul domol lăsat la pas,
 Și 'n sufletul tău, fără glas,
 Nădejdea și credința piere...

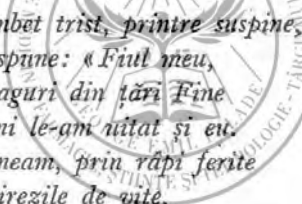
Când deodată i se arată
 O peșteră scobită 'n stâncă,
 Atras de bolta-i luminată,
 Pătrunde 'n gura ei adâncă.
 Și ce să vezi ? În văgăună
 E un unchiaș cu barba ninsă,
 Cu limpezi ochi, senin la față ;
 O carte veche ține 'n mână
 Și sub cădelnița aprinsă,
 Din slova ei, atent învață.
 — « Bine-ai venit, feciorul meu !
 — îți spune lui Ruslan, zâmbind —
 De-un sfert de veac, singur mereu,
 În păcla lor, anii mă prind ;
 Dar văd că după vreme multă,
 Pânditul ceas îmi bate 'n poartă,
 Căci noi aveam aceeași soartă :
 Stai jos, acum, și ascultă !
 Pierduși pe mândra ta cea dragă
 Și parcă ți-ai pierdut din vlagă ;
 Nu-ți pese: răul tot va trece,
 Soarta lovește ca să 'ncerce.

*Nu dispera! Cu gândul treaz,
Croiește-ți drum spre Miazănoapte;
Cu piept și paloș de viteaz,
Ager, nădejdea să te poarte!*

*Să știi, Ruslan: cin' te-a lovit
E mult temutul Cernomor:
Pe nordici munți, stăpân vestit
Și de crăite răpitor.
Nu-i încă ochi să fi 'ndrăznit
Să intre în bârlogul lui;
Acestui negru vrăjitor,
Tu singur capăt ai să-i pui.
Nu-mi place vorbăria multă;
Privește-ți soarta 'n viitor:
Doar de voința ta ascultă!»*

*Atunci Ruslan, cu bucurie
Mâna bătrânului sărută.
Lumea în ochii lui învie.
Iar inima de chin își uită.
E renăscut, însă, deodată,
Tristetea-i stinge iar obrazul...
«Iti văd prea limpede necazul,
Dar pricina-i ne'ntemeiată —
A spus bătrânul —. «Tu ai teamă
De-a vrăjitorului iubire.
Fii liniștit și n'o lua 'n seamă:
Miresei tale, tu-i ești mire!
Drept e, că vrăciul ar fi 'n stare
Lună și stele să coboare;
Da 'n fața timpului, se-arată
Fără puteri știința-i toată.
Strașnicul paznic, mult gelos,
Chelar pe ușile 'n zăbrele,
E doar călău neputincios
Al prizonierei de sub ele.
Tot blestemând îi dă târcoale,
Căci soarta crudă nu-i dă tihnă...
Însă, voinice, și matale
Cred c'ai nevoie de odihnă!»*

Pe-un pat de mușchi, Ruslan se 'ntinde
 Lângă jărăticul ce moare ;
 Ar vrea să afle'n somn uitare...
 Degeaba! Somnul mi-l cuprinde:
 Se 'ntoarce, se tot răsucește,
 Dă ochii 'n gene, iepurește,
 Dar pân' la urmă izbucnește:
 « Nu pot dormi, taică, vezi bine!
 Bolnav mi-i sufletul din mine.
 Nici somn nu am, nici drag de viață.
 Lasă-mă, inima beteagă
 S'o dreg doar cu a ta povață
 Și să te 'ntreb, tăicuță dragă,
 Tu cine ești, tainică fire,
 De-acelaș leat cu soarta 'ntreagă?
 Ce cați în astă pustiire? »

Cu 'n zâmbet trist, printre suspine,
 Bătrânul spune: « Fiul meu,
 Sure meleaguri din țări Fine
 De mult mi le-am nătat și eu.
 Finez de neam, prin răpi ferite
 Păscând cirezile de vite,
 Am cunoscut, de tânăr încă,
 Umbroase crânguri, vâi o mie,
 Vii șipote 'n păreți de stâncă,
 Sălbatec joc în sărăcie.
 Dar îndelung nu-mi fuse dată
 Această liniște curată.

« Pe-atunci, ca fermecată floare,
 Sub depărtatele hotare,
 Trăia Naina. Printre fete,
 Cea mai vestită 'n frumusețe.
 În calmul unei diminețe,
 Imi duceam turmele încete
 Pe lângă râu, spre lunca grasă,
 Cercându-i flautului struna,
 Când văd o fată mult frumoasă
 Că-și împletea pe mal cununa.
 Soarta, se vede-mi fuse ghina...

Căci, dragul meu, era Naina!
 Doar o privesc, și-un foc mă arde
 Că mi-a mers gândul prea departe.
 Atunci iubirea, prima oare,
 Mi-a dat cereasca-i desfătare
 Și chinurile ei amare.

« Anul jumate 'n sbor s'a dus
 Când, înfiorat peste fire,
 « Naina, te iubesc! » i-am spus.
 Gîngașa mea mărturisire
 Ea cu mândrie o ascultă
 Și mulțumită doar de sine,
 Imi spune cu trufie multă:
 « Ciobane, eu nu țiu la tine! ».

Ursuză-mi părea toată firea:
 Dese dumbrăvi, natale locuri,
 Ori păstorești, vesele jocuri,
 Nimic nu mi-alunga mahnirea.
 Imi tînjea inima 'n neștiire,
 Până ce mi-a trecut prin gând
 Ca să-mi las finicul pămînt;
 Văltori nesigure, mai bine,
 Să trec cu frații împreună,
 Prin lupte, să-mi câștig cunună
 Și mâna trufașei Naine.
 Chemai vitejii, așa dară,
 Să căutăm aur și moarte.
 Deabia atunci, pașnica-mi țară
 De fierul luptei avu parte
 Și-a răsunit de săbii sparte,
 Când năvi dușmane o 'nfruntară.
 Ani zece, pe streine maluri,
 Cu-ai mei tovarăși am plutit.
 Nebiruiți, zăpezi și valuri
 In dușman sânge-am înroșit.
 Eram vestiți: străini Cezari
 Pândeau vitezele-mi corăbii;
 Mândre armate de corsari
 Știau de nordicele săbii.

*Voiși dar aspru luptam noi:
 Dădii și prăzi ne împărțeam,
 Iar cu învinșii în război,
 Prietenește ospăteam.
 Dar inima îmi era plină
 Și 'n luptă, și 'n mesele noastre,
 Numai de scumpa mea Naină,
 Tânjind spre finicele coaste.
 Spun deci: « Tovarăși, hai spre casă!
 Armura netrebuincioasă
 Vom pune-o 'n, cui, iar, sub fereastră ».
 Pornesc vâslele ropotând
 Și, lăsând groază 'n urma noastră,
 În marea patriei, albastră,
 Sosim cu glorie și cânt.*

*Vechi visuri se 'mplinesc în fine,
 Și-a mea dorință pătimasă.
 A revederii stea gingașă,
 Țășniși acum și pentru mine!
 'Naintea mândrei prea trufase,
 Pun paloșul însângerat,
 Aur, brățări, perle sticloase...
 De dor și patimi tulburat
 Și ca de-un roi înconjurat
 De-a ei prietene geloase,
 Stam eu, supusu-i servitor.
 Dar ea s'a 'ndepărtat de mine
 Spunându-mi disprețitor:
 « Eroule, nu ții la tine! ».
 Ce să-ți mai spun, fiule drag,
 Istorii care n'au cuvânt?
 Până și azi, pe al morții prag,
 Singur pe lume precum sănt,
 Trează îmi e durerea 'ntreagă
 Iar când trecutul îmi vorbește,
 Simt încă pe cărunta-mi barbă,
 Lacrima grea cum podidește.*

*Dar ia aminte dacă vrei:
 Acasă, la pescarii mei,
 'Naltă știință înflorește ;*

In nepătrunsele păduri,
 Unde nu-i tulbură o șoaptă,
 Se află vraci bătrâni și suri
 Al căror cuget se îndreaptă
 Spre ale geniului măsurii;
 Iar glasul lor, prin timpuri, spune
 Ce-a fost cândva, de ce-avem parte;
 Aspră, voința lor supune
 Dulcea iubire, neagra moarte.

Răpit de-ale iubirii strune,
 Râcneam, strivit de disperare,
 Prin farmec draga să mi-o prind
 Și 'n sufletul mândrei fecioare,
 Cu vrăji, amorul să-l aprind.
 Setos de-adânca libertate,
 Ferit sub umbra din păduri,
 Cu tainicele 'nvățături
 Mi-am trecut viața jumătate.
 Sosi și clipa mult sperată
 Când ale firii taine, toate,
 In cuget luminos se-arată:
 Pe vrăji, voința mi-e stăpână.
 Iată-mă și-a dragostei tumină!
 De-acum, Naima mea, să știi
 Că am învins și-mi aparții!
 Inșă, învingător deplin
 Fu doar tiranul meu destin.
 Și noi nădejdi prind să mă fure ...
 Inaripat de dor fierbinte,
 Descânt cu magice cuvinte,
 Căna, negrul freamăt din pădure,
 De-un roșu trăsnet spintecat,
 Clintit de vrăji, ca sub săcure,
 In vuiet larg s'a clătinat.
 Și deodată-mi iese 'n față
 O babă cu plete cărunte;
 Doar ochii îi sclipeșc sub frunte:
 O gârbovita mogâldeată,
 A bătrâneții grea ruină.
 Ei da! Era scumpa-mi Naină! ...
 Tăceam cuprins de-o groază mare
 Privind această arătare

Și, îndoit, nu-mi dam crezare,
 Pân' am strigat în gura mare:
 « Spune-mi, Naina, tu ești oare!
 Mândrețea unde ți-ai lăsat?
 Spune-mi, chiar cerul te-a schimbat
 Cu-atâta grea neîndurare?
 Spune-mi, trecut-au anii 'n trap,
 Atât de lung e-al lor convoi
 De când nu ne văzurăm noi? »
 — « De patruzeci de ani în cap —
 Mi-a spus statornica fecioară:
 « Azi, șaptezeci am împlinit ».

Apoi, cu ghiers pițigăiat:
 — « Vezi, am trecut de primăvară;
 În stol ai noștri ani sburară.
 Dar să nu-ți pese, să mă crezi,
 Că tinerețea cea sprințară
 Ai reușit ca să ți-o pierzi!
 E drept, am mai albit acum,
 Poate m'am cocoșat o leacă,
 Nu-s prea vioaie, drept să-ți spun,
 Nici chipu-mi, poate, n'o să-ți placă.
 În schimb, ți spun o taină mare:
 Sânt, ca și tine, vrăjitoare! »

Și 'ntradevăr, așa a fost:
 În fața ei, n'aveam ce spune.
 Păream un ucenic mai prost,
 Cu toată-a mea înțelepciune.

Dar, ce-i mai rău, vrăjile-mi toate,
 Spre jalea mea, s'au împlinit:
 Incărunțita-mi zeitate
 Cu mare foc m'a îndrăgit.
 Scălâmbâindu-se 'n neștire,
 Cu gura știrbă, glas dogit,
 Imi spune șoapte de iubire.
 Dă-ți seama cât m'am chinuit!
 Eu tremuram cu ochii 'n jos
 Pe când, cu tuse răgușită,
 Ea îmi vorbește drăgăstos:
 « De-abia acum sânt fericită
 Când văd că inima-mi duiosă,

Prinsă-i de-o patimă aleasă;
 Trezită sânt de-un cald fior.
 Mă arde al iubirii jind...
 Vino, la sân să te cuprind!...
 Iubite, ah, iubite! Mor...»

Ș'n vreme ce-mi vorbea, Ruslane,
 Imi svârlea priviri vinovate,
 Ținându-mi-se de pulpane
 Cu mâinile ei descărnate;
 Iar eu, de spaima 'ncremenit,
 Imi roteam ochii împrejur,
 Pân' ce, ne mai putând să 'ndur,
 M'am smuls cu strigăt și-am fugit.
 « Nemernic! » — strigă ea jicnită —
 « Tu-mi tulburași viața tihnită,
 A fecioriei zile clare!
 M'ai încântat mai mult ca alții
 Și-acuma pleci... Așa-s bărbații!
 Duhnesc cu toții a trădare!
 Dar tot eu port vina cea mare:
 Când m'ai sedus cu mii de grații,
 M'am dăruit cu infocare...
 Nemernic, trădător!... Rușine!
 Dar vai și-amar va fi de tine,
 Conrupătorul de fecioare! »

Deatunci, de când ne-am despărțit,
 Singur trăiesc în vizuină
 Fără nădejdi, fără iubire,
 Nișel amar, nișel acrit,
 Și mângâiere n'am deplină,
 Doar calma, înțeleapta fire.
 Acum, mormântul mă așteaptă;
 Dar simțămintele ei vii
 Nu le-a uitat băbuța-fată;
 Ci focul dragostei târzii
 Li coace ura 'ndelungată.
 Iubind ce-i rău, urînd ce-i bine,
 Desigur, alba vrăjitoare

*N'o să te cruce nici pe tine ;
Dar orice rău are hotare ».*

*Plin de nesaț și râvnă multă,
Cu ochii vii, neprins de somn,
Voinicul pe bătrân l-ascultă
Și nu aude-al nopții svon,
De multe gândăuri ce-l frământă.
Dar iată că se luminează...
Și cu nădejde 'n viitor,
Oftând, Ruslan îmbrățișează
Pe starostele vrăjitor.
Strunește noatenul în pintoni
Și drept pornește înainte,
Strigându-i peste pașii sprinteni:
« Să nu mă părăsești, părinte ! »
Sboară pe câmpuri ca un vânt,
Și 'n urma lui, vrăciul cărunt
« Drum bun, prietene ! — îi spune —
Și iartă-mă de prost ce sânt,
Dar vreați să-ți dau doar un cuvânt:
Iubește-ți soata, — și la mine
Gândește-te din când în când ! »*

(În românește de
MIRON RADU PARASCHIVESCU)

CĂRUȚA VIETȚII

1823

Oricât de grea i-ar fi povara,
Căruța lunecă ușoară.
Bătrâna vreme-i vizitiul
Și de pe capră nu coboară.

In zori, când ne urcăm, noi spunem:
« Ne-om frânge găul? Suntem gata! ».
Disprețuind plăceri și lene
Strigăm: « Mai vite! Blestemata! ».

Dar la amiazi, curajul scade
Ne-a hurducat. Și ce cumplite
Ne par coline, povârnișuri...
Strigăm: « Incet, afurisite! ».

Căruța-aleargă mai departe
Și ne-am deprins cu ea, spre seară.
Noi dormităm, spre hanul pașnic.
Sub biciul vremii, caii zboară.

(In românește de
MARIA BANUȘ)

O, GRECIE, RIDICĂ-TE!

1823

*O, Grecie, ridică-te semeată!
Puterea ta și-o încordează iar
Să 'nceapă hipta Pindul tutelar
Și-Olimpul, ca un val ce se desgheată.*

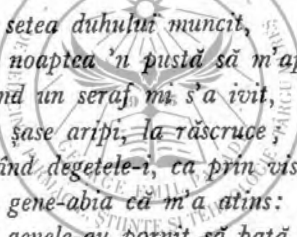
*Sub stâncile aceste, 'nalte, arse,
Al libertății vânt bate mereu:
In cripta lui Pericle și Tezen
Și 'n marmura Atenei ce 'nghetase.*

*Lanțul robiei rupe-l ca pe-un zvon,
Cu sete rupe-l, Țară de eroi,
Să crească 'n sânge-al luptelor altoi
Să 'nalți în cântec versul lui Byron!*

(In românește de
VIRGIL TEODORESCU)

PROFETUL

1826

De setea duhului muncit,
Da noaptea 'n pustă să m'apuce,
Când un seraf, mi s'a ivit,
Cu șase aripi, la răsruce,
Blând degetele-i, ca prin vis,
Pe gene-abia că m'a atins:
Și genele-au pornit să bată
Ca la vultana 'nspăimântată.
Urechile mi le-a atins,
Și zvon și huiet le-au curpins:
De-am auzit prin slăvi cutremur,
Și îngerii spre nalt în zbor,
Și zmeii 'n fundul mărilor,
Și 'n ger, departe, vițe 'n tremur.
Și printre buze mi-a pătruns
Și păcătoasa limbă-a smuls,
Ce: mult flecară și păgână,
Și-un șfichi de șarpe iscusit
In gură 'n fundu 'ncremenit
Mi-a pus cu 'nsângerata mână.
Cu spada pieptul mi-a crestat
Și-mi smulse inima, zvâcnindă,
Și un cărbune 'nflăcărat
Mi-a 'nșipt adânc în piept, să prindă.
Și cum zăceam, leș, în pustiu,

*Strigat-a Domnul ca să viu:
« Profete-ascultă: scoală, crește,
Cuprinde-te de vrerea mea,
Cuvântu 'n lume răspândește,
La toți s'aprindă inima ».*

(In românește de
ION COSTIN)

CELOR DIN SIBERIA

1827

*O, voi din ocne-adânci siberiene
Răbdarea 'ntreagă s'o păstrați curată;
Vă leagă-această muncă blestemată
Și multe doruri tainice, eterne!*

*Speranța caldă nu va obosi
In temnițele neînduplecate,
Ea vă îndeamnă: Stai, așteaptă frate
Că vremea noastră vine, va veni!*

*Prin lacăte, prin fierul înegrit,
Prietenia-și face pururi drum
Așa cum chinul vostru de acum
Răsună 'n glasul meu nestăvilit.*

*Cătușele s'or prăbuși — nămeți
Și ocnele se vor deschide, toate;
V'asteaptă nesfârșita libertate
Și-a luptei voastre spadă, fără preț.*

(In românește de
VIRGIL TEODORESCU)

DIN «CĂLĂTORIE LA ARZRUM»

(pe vremea campaniei din 1829)

PREFAȚĂ

Mi-a căzut în mâini de curând o carte tipărită la Paris în anul 1834, cu titlul: « Voyage en Orient entrepris par ordre du Gouvernement français ». Autorul, descriind în felul său campania din 1829, își încheia lucrarea cu următoarele cuvinte:

« Un poète distingué par son imagination a trouvé dans tant de hauts faits dont il a été témoin, non le sujet d'un poème, mai celui d'une satire »¹⁾.

Dintre poeții care au luat parte la campania împotriva turcilor aveam cunoștință doar de A. S. Homeakov și de A. N. Muraviov. Amândoi erau în armata contelui Dibici. Cel dintâi scrisese în vremea aceea câteva splendide poezii lirice, cel de al doilea cugeta la a sa: « Călătorie la locurile sfinte », care a făcut o impresie atât de mare. Dar eu n'am citit nici o satiră despre Campania din Arzrum.

Nu mi-aș fi închipuit că e vorba de mine, dacă în acea carte n'aș fi găsit numele meu printre cele ale generalilor corpului expediționar din Caucaz. « Parmi les chefs qui la commandait (l'armée du prince Paskewitsch) on distinguait le Général Mouravief... le Prince Georgien Tsitsevaze... le prince Arménien Béboutof... le Prince Potemkine, le Général Raiewsky, et enfin M. Pouchkine... qui avait quitté la capitale pour chanter les exploits de ses compatriotes »²⁾.

Recunosc: aceste rânduri ale călătorului francez, cu toate epitetele măgulitoare ce conțineau, mă înciudară mai mult decât ocară ziarelor rusești. Intotdeauna mi s'a părut ceva ridicol și fără sens să umbli după inspirație: inspirația nu o poți găsi; ea este cea care găsește pe poet. Să mergi la războiu cu gândul să cânti vitejii viitoare ar fi fost pentru mine, pe deoparte prezumpțios

¹⁾ « Un poet cu imaginația deosebită a găsit într'atâtea fapte vitejești la câte a fost martor, nu subiectul unui poem, ci al unei satire ».

²⁾ « Printre căpeteniile care o comandau (armata prințului Pașkevici) se puteau deosebi generalul Muraviev... , prințul georgian Tsitsevaze... , prințul armean Bebutov... , prințul Potemkin, generalul Raievski și în sfârșit d. Pușkin... care părăsise capitala pentru a cânta vitejiile compatrioților săi ».

și pe de alta nepotrivit. Nu mă amestec în arta militară, nu e treaba mea. Poate că traversarea curagioasă a râului Sagan-Lu, manevra prin care contele Pașkevici tăie pe Seraskier de Osman Pașa, înfrângerea a două corpuri inamice în timp de douăzeci și patru de ceasuri, campania fulgerătoare dela Arzrum, toate acestea încununată de un succes deplin, poate că ar merita să fie ironizate de anumiți militari (ca de exemplu: domnul consul comercial Fontanier, autorul « Călătoriei în Orient »). Dar eu m'aș rușina să scriu satire despre un renumit conducător de oaste care m'a primit cu tot sufletul sub acoperișul său și care găsea timp — cu toate marile sale griji — să-mi arate o măgulitoare atenție. Omul care nu are nevoie de ocrotirea celor puternici le prețuește cordialitatea și ospitalitatea, pentru că altceva nu poate cere dela ei. Acuzația de nerecunoștiință nu trebuie să rămână fără ripostă, ca o critică oarecare sau o ocară literară. Iată deci m'am hotărât să tipăresc această prefață și să dau la iveală însemnările mele de călătorie care întrunesc tot ceea ce am scris eu despre campania din 1829.

Stepe. Chibitca Kalmucă. Apele din Caucaz. Șoseaua militară gruzină. Vladicaucaz. Inmormântare la Osetini. Terekul. Trecătoarea Darialsk. Trecerea munților de zăpadă. Primă privire asupra Gruziei. Apeducte. Hozrevmirza. Primarul din Dușetsk.

Am plecat din Moscova spre Kaluga, Belev și Orel la 1 Mai, străbătând peste două sute de verste pentru ca să-l văd pe Ermolov. El locuște la Orel, aproape de care i se găsește moșia. Sosii la dânsul pe la opt dimineața și nu-l găsim acasă. Birjarul îmi spuse că Ermolof nu vizitează pe nimeni afară de tatăl său, un bătrân simplu, evlavios; ușa casei sale e deschisă oricui, doar funcționarilor din oraș nu. Mă întorsei la dânsul un ceas mai târziu. Ermolov mă primi cu obișnuita sa amabilitate. Din prima privire constatai că nu seamănă deloc cu portretele sale, care-l reprezentau deobicei în profil. Are fața rotundă, ochii cenușii, aprinși, părul cărunt pieptănat în sus. Un cap de tigru pe un corp herculean. Are zâmbetul neplăcut deoarece este lipsit de naturaleță. Când gândește și când se încruntă însă arată minunat și îți amintește surprinzător portretul făcut de Dauve. Era îmbrăcat cu o haină circaziană, verde. Pe pereții odăii sale de lucru atârnavu săbii și pumnale — amintiri din Caucaz. Se pare că suportă greu inactivitatea și de câteva ori începu să vorbească de Pașkevici dar de fiecare dată acru. Vorbind despre ușurința victoriilor acestuia, el îl compara cu Navi¹⁾ în fața căruia cădeau zidurile doar la sunetul trompetelor, de aceea îl denumea pe contele de Erivan, contele de Erihon. « Lasă să aibă el de-aface cu un pașă prostănac, lipsit de

¹⁾ Iosuah Navi, rege iudeu; personaj biblic, despre care legenda spune că a dărâmat zidurile Ierihonului numai cu șogmotul trompetelor oastei sale.

iscusintă dar încăpăţânat, ca depildă paşa din Şumli şi atunci Paşkevici e perdut ». Ii transmisesi lui Ermolov cuvintele contelui Tolstoi cum că Paşkevici a manevrat aşa de bine în campania din Persia încât unui om deştept nu-i rămâne să manevreze decât mai prost, pentru ca să se poată deosebi de dânsul. Ermolov râse dar nu fu de acord. « S'ar putea economisi oameni şi bani », zise el. Cred că îşi scrie sau intenţionează să-şi scrie memoriile. Nu e mulţumit de istoria lui Karamzin: ar dori ca pana înflăcărată să înfăţişeze trecerea poporului rus dela o stare de rând la slavă şi măreţie. Despre însemnările prinţului Kurbski, vorbea cu dragoste (« con amore »). Nemţii au păţit-o. « Peste vreo 50 ani, — spuse el, o să se creadă că în campania aceasta a fost o armată de ajutor prusacă sau austriacă, comandată de cutare şi cutare generali nemţi ». Am stat la el două ceasuri. Ii era ciudă că nu-mi ţine minte numele întreg. Discuţia atinse de câteva ori chestiuni literare. Spunea despre poeziile lui Griboedov că — citindu-le — te dor fălcile. Despre guvern şi despre politică, nu pronunţă niciun cuvânt.

Trebuia să trec prin Kursk şi Harkov dar cotii pe primul drum care duce la Tiflis renunţând la o masă bună într'un birt din Kursk (ceea ce nu e un moft în călătoriile noastre) şi neavând curiozitatea să vizitez Universitatea din Harcov, care preţuieşte mai puţin decât masa dela Kursk. Până la Elţ drumurile sunt groaznice. De câteva ori caleaşca mea se înfundă în glod, într'un glod demn de acei al Odesei. Mi se întâmpla ca într'o zi întreagă să nu fac mai mult de cinci zeci de verste. În timp ce priveam la manevrele vizitiilor, de plictiseală parodiam pe americanul Cooper în descrierile sale despre evoluţiile pe mare. În fine, stepele Voronejului îmi înviorară călătoria. Pornii liber pe câmpia verde şi ajunsei cu bine la Novocercask, unde îl întâlnii pe contele Vladimir Puşkin, care de asemenea mergea la Tiflis. Mă bucurai din suflet văzându-l şi căzurăm de acord să călătorim împreună. El călătorea într'o brişcă enormă. Semăna cu o fortăreaţă. O botezarăm « Mângâierea ». În partea ei de Nord se păstrează vinurile şi rezervele alimentare. În partea de Sud, cărţile, hainele, pălăriile, etc., etc. În părţile de Apus şi Răsărit e apărată de puşti, pistoale, muschete, săbii şi altele. La fiecare staţie se descarcă o parte din rezervele dela Nord şi astfel vremea se scurge cum nu se poate mai plăcut.

Trecerea din Europa în Asia se face din ceas în ceas mai simţită: pădurile dispar, dealurile se netezesc, iarba se îndeseşte, o vegetaţie puternică acoperă pământul. Apar păsări, neîntâlnite în pădurile noastre. Vulturii şed pe movilele care indică drumul mare, par'că ar sta de strajă şi privesc mândru la călători. Kalmăcii se aciuesc pe lângă staţiile de poştă. Lângă căruţele lor cu coviltir pasc caprele acelea urite şi păroase, pe care le cunoaşteţi din admirabilele desene ale lui Orlov.

Odată, vizitai o asemenea căruţă (chibitcă) kalmăcă. Este o împletitură în pătrate, căptuşită cu pâslă albă. Toată familia se adunase pentru masă. Cazanul ferbea în mijloc şi fumul eşea prin gaura de sus a acoperişului. O

tânăra kalmăcă, destul de drăguță, cosea, fumând. Mă așezai lângă dânsa. «Cum te cheamă» — ... «Câți ani ai?» — Zece și opt! «Ce coși?» — Pantaloni. — «Pentru cine?» — Pentru mine. Ea îmi întinse luleaua și începu să mănânce. In cazan ferbea ceaiul cu grăsime de oae și sare. Îmi oferi căușul ei. N'am vrut să refuz și gustai, încercând să nu-mi pierd răsuflarea. Nu cred că altă bucătărie populară să poată prepara ceva mai infect. Cerui ceva să-mi dreg gustul. Mi se dădu o bucățică de carne uscată de iapă; mă mulțumii și cu asta. Cochetăria kalmăcă mă înspăimântă, mă grăbii să ies cât mai repede din chibitcă și să plec dela această *Circee* a stepei.

La Stavropol, văzui la orizont norii care îmi uimiseră privirile cu nouă ani în urmă. Erau aceiași și în același loc. Erau vârfulurile înzăpezite ale lanțului munților Caucaz.

Dela Gherghievsk, mă abătui la «Apele fierbinți». Aci găsii mari schimbări. Pe timpuri băile se găseau în niște cocioabe clădite la repezeală. Izvoarele în cea mai mare parte în starea lor primitivă svârleau apa, fumegau și se scurgeau din piatră în toate direcțiile, lăsând dăre albe și roșietice. Luam apa clocotindă cu un căuș de scoarță de copac sau cu fundul unei sticle sparte. Acumă s'au construit băi splendide și case. Bulevardul, plantat cu tei e tăiat pe panta Mașuk. Peste tot poteci curate, bănci vopsite verde, straturi regulate de flori, podete, pavilioane. Izvoarele, amenajate și căptușite cu piatră; pe pereții băilor sunt afișate instrucțiunile polițieneste. Peste tot ordine, curățenie și frumusețe...

Recunosc că «Apele» din Caucaz prezintă azi mai mult confort — dar regretam starea sălbatică dinainte. Îmi părea rău după potecuțele de piatră abrupte, după arbuștii și prăpăstiile neîngrădite deasupra cărora mă cățaram câteodată. Părăsii «Apele» cu tristeță și plecai înapoi la Gheorghievsk. Se înopță curând. Cerul limpede era semănat cu milioane de stele. Mergeam dealungul malului râului Podkumk. Aci ședeam uneori cu Alexandru Raevski ascultând cântecul apelor. Mărețul pisc Beșt se desena din ce în ce mai negru în depărtare, înconjurat de munți, vasalii săi și îfine, dispăru în întuneric...

A doua zi plecarăm mai departe și sosirăm la Ecaterinograd, care fusese odată oraș de reședință.

Dela Ecaterinograd începe drumul militar gruzin. Traseul de poștă se termină. Se închiriază cai pentru Vladicaucaz. Se capătă o escortă de cazaci și de pedestrași și-un tun. Poșta pleacă de două ori pe săptămână și călătorii i se atașează. Asta înseamnă «ocazie». Nu așteptarăm multă vreme. Poșta veni a doua zi și în dimineața a treia la ceasurile nouă furăm gata de drum. La locul de întâlnire se adună toată caravana care număra aproape cincisute de persoane. Tobele bătută. Pornirăm. În frunte mergea tunul, înconjurat de pedestrași. După acesta se înșirară calești, briște, chibitcele soldaților care treceau dintr'o fortăreață la alta; după acestea scârțâiau osiile harabalelor cu două roți. Pe lături alergau herghelii de cai și cirezi de boi. Lângă ei galopau călăuze Nogai, în *burcă*¹⁾ și cu arcane.

¹⁾ Pelermă de lână mișoasă.

Toate acestea îmi plăcură foarte mult la început dar mă plictisiră repede. Tunul mergea la pas, fitilul fumega și soldații își aprindeau la el lulelele. Incetineala marșului (în prima zi făcurăm doar cincisprezece verste), căldura insuportabilă, proviziile neîndestulătoare, popasurile de noapte nesigure și scârțâitul neconținut al harabalelor nogaie mă scoteau din răbdări. Tătarii se fălesc cu scârțâitul acesta, spunând că dovedesc astfel că umblă ca oameni cinstiți care nu au nevoie să se ascundă. Aș fi preferat de data aceasta să călătoresc într'o societate mai puțin onorabilă. Drumul era destul de monoton: câmpie, mărginită de dealuri. La orizont, piscurile Caucazului, care zilnic se arătau tot mai înalte. Forturile, suficiente pentru această regiune, înconjurate de un șanț pe care fiecare din noi l'ar sări de pe loc, cu tunuri ruginite care nu mai trăseseră de pe vremea contelui Gudovici, cu meterezele prăbușite pe care se plimbă garnizoana de găini și găște. În interiorul forturilor sunt câteva cocioabe în care cu greu poți găsi un ou sau puțin lapte acru.

Primul loc frumos este fortul Minaret. Apropiindu-se de el, caravana noastră trecu printr'o vale splendidă, mărginită de movile pe care creșteau tei și paltini. Acestea sunt mormintele câtorva mii de oameni morți de ciumă. Erau împetrișate de flori născute din cenușa morților. În dreapta strălucea Caucazul înzăpezit. În față se ridica un deal enorm, împădurit, în spate fortul și în jurul lui se vedeau urmele satului distrus care purta numele de Tatartub, odinioară așezarea cea mai importantă din Kabarda Mare (Balșoi Kabard). Un minaret fin, singuratic, e mărturia existenței satului dispărut. Acesta se înalță svelt din grămezile de piatră, pe malul torentului secat. Scara interioară nu s'a dărâmat încă. Mă urcai pe dânsa la platforma de pe care nu se mai aude glasul muezinului. Acolo am găsit câteva nume necunoscute, scrijelate pe cărămizi de călătorii iubitori de slavă.

Drumul devenea pitoresc. Munții se ridicau deasupra noastră. Pe povârnișurile lor se târau cirezi de vite, pe care de abia le zăream ca pe niște gănganii. Il deslușirăm pe păstor, poate rus, luat odinioară plean și îmbătrânit în robie. Mai întâlnirăm movile, ruine. Două, trei monumente funerare se găseau pe marginea drumului. Acolo sunt înmormântați, după obiceiul cerkezilor, cavalerii lor. Inscripția tătarască, imaginea unei săbii și a unui scut, cioplite în piatră, sunt amintirea lăsată de strămoșii jefuitori nepoților prădalnici.

Cerkezii nu ne pot suferi. I-am gonit din pășunile lor slobode; satele lor s'au ruinat, triburi întregi sunt distruse. Ei se înfundă din ce în ce mai mult în munți și de acolo își pornesc atacurile. Prietenia cerkezilor pașnici nu e sigură; sunt totdeauna gata să ajute pe răzvrățiții din același trib cu ei. Duhul cavalerismului lor sălbatic a scăzut simțitor. Atacă rar în număr egal pe cazaci și niciodată pe pedestrași; când văd unul, fug. Dar nu vor pierde niciodată ocazia de a ataca un detașament slab sau fără apărare. Nu ai aproape niciun mijloc să-i domolești până când nu-i desarmezi, cum au fost desarmați tătarii din Crimeea, ceea ce e foarte greu de îndeplinit din cauza răfuielilor ce au între ei și a răzbunărilor de sânge. Pumnalul și sabia fac parte din trupul

lor și pruncul începe a le mânuși înainte de a fi început să gângurească. La ei uciderea e o simplă mișcare a corpului. Pe prizonieri îi păstrează în nădejdea răscumpărării, dar se poartă cu ei cu o lipsă de omenie groaznică. Îi pun să muncească peste puteri, îi hrănesc cu aluat crud, îi bat când le vine pofta și îi lasă sub paza copiilor lor cari au dreptul să-i măcelărească cu săbiile lor de copii, chiar pentru o simplă vorbă. Odată fu prins un cerkez pașnic care trăsese într'un soldat. El se apără spunând că pușca îi stătuse prea mult timp încărcată. Ce poți face cu un asemenea popor? Trebuie totuși să nădăjduim că prin obținerea regiunii de răsărit a Mării Negre, tăind posibilitatea cerkejilor de a face negoț cu turcii, ei vor fi obligați să se apropie de noi. Influența civilizației poate contribui în bine la îmblânzirea lor: samovarul ar fi o inovație importantă. În fine, există un mijloc mai puternic, mai moral, mai corespunzător cu cultura secolului nostru: propovăduirea evangheliei; dar la acest mijloc Rusia nu s'a gândit până acum. Toleranța, în sine, este foarte bună, dar nu poate fi coroborată cu apostolatul? Oare Adevărul ne este dat pentru a-l ascunde sub obroc? Suntem înconjurați de popoare care se târăsc în întunerecul rătăcirilor și nimeni din noi nu s'a gândit să încingă brăul preoțesc și să ducă pacea și crucea fraților sârmani, lipsiți până acum de lumina adevărului. Astfel ne îndeplinim noi datoria de creștini? Care din noi, credincioși smeriți, ne asemănăm cu sfinții misionari care rătăcesc prin pustiurile Africei, Asiei și Americii, în sdrențe, adesea desculți, fără acoperiș și fără hrană dar îmboldiți de râvna lor fierbinte? Ce răsplată îi așteaptă? Convertirea unui pescar bătrân sau a unei familii de sălbatici rătăciti ori a unui copil andru și în cele din urmă mizeria, foamea sau moartea de mucenic. Se pare că, pentru lenea noastră nepăsătoare, e mai lesne ca în locul cuvântului viu să turnăm litere moarte și să trimitem cărți multe oamenilor neștiutori de carte, decât să ne expunem ostentelii și primejdiilor după pilda vechilor apostoli și a misionarilor catolici din vremile noastre. Noi știm să strălucim liniștit, în biserici splendide, prin predici. Noi citim cărți de lume și, cu mândrie găsim în aceste lucrări deșarte, expresii păcătoase. Prevăd zâmbetul pe multe chipuri. Mulți, punând alături colecția poeziilor mele cu indignarea mea caucaziană, vor socoti că nu-i este îngăduit oricui să vorbească în numele Adevărului suprem. Eu nu sunt de aceeași părere. Adevărul, cum spune Molière, se ia de acolo de unde se găsește. Cerkezii au primit credința mahometană de foarte puțină vreme. Ei au fost atrași de fanatismul apostolilor coranului, printre care se remarcă Mansurin, un om neobișnuit, care multă vreme a stârnit Caucazul împotriva stăpânirii rusești și care, în cele din urmă, fu prins de noi și muri în mănăstirea Solovețk. Caucazul așteaptă misionarii creștini.

Ajunserăm la Vladicaucuz, fostul Kap-Kai, pridvorul munților. Este înconjurat de sate Osetine. Am vizitat unul din ele și am nemerit la o înmormântare. Lângă casă se adunase lume. În curte era harabaua înhămată cu doi boi. Rudele și prietenii mortului se adunau din toate părțile și cu plâns mare

intrau în casă, lovindu-se cu pumnii în frunte. Femeile stăteau liniștite. Scoaseră mortul pe o burcă.

« ...like a warrior taking his rest
With his martial cloak around him, »¹⁾

și-l puseră pe haraba. Unul din cei prezenți luă pușca răposatului, apoi luă de pe poliță praf de pușcă și îl puse alături de cadavru. Boii se urniră. Lumea porni după ei. Trupul urma să fie înmormântat în munți, la treizeci de verste de sat. Din păcate, nimeni nu-mi putu explica aceste obiceiuri.

Osetinii, sunt un trib, cel mai sărac dintre popoarele ce locuiesc în Caucaz; femeile lor sunt splendide și, după cum se spune, foarte binevoitoare față de călători. La poarta fortului întâlnii pe soția și fiica unui osetin închis. Ele îi duceau de mâncare. Amândouă arătau liniștite și curagioase; totuși, la apropierea mea, aplecară capul și se acoperiră cu vălurile lor sdrențuite. În fort văzui *amanați* cerkezi, băieți frumoși și vioi. În fiecare clipă fac sburdălnicii și fug din fort. Sunt ținuți într'o stare jalnică. Umblă în sdrențe, pe jumătate goi și sunt de-o murdărie îngrozitoare. La unii văzui chiar încălțăminte de lemn. Se vede că amanații care sunt puși în libertate nu regretă timpul petrecut la Vladicaucz.

Tunul ne-a părăsit. Plecarăm mai departe cu infanteria și cu cazacii. Caucazul ne primi în cuprinsul lui. Auzirăm un sgomot surd și văzurăm Terekul, care se revârsa în toate direcțiile. Mergeam pe malul său stâng. Valurile sale sgomotoase pun în mișcare roțile morilor scunde ale osetinilor, asemănătoare cu niște cuști de căme. Cu cât pătrundeam mai adânc în munte cu atât trecătoarea se strâmta. Terekul sugrumat își asvârlă urlând apele sale dealungul cursului său. Pragurile de piatră ale munților sunt tocite de valurile lui. Mergeam pe jos și mă opream, uimit de splendoarea lugubră a naturii. Timpul era posomorît; norii se târau greoi pe lângă piscurile negre. Contele Pușkin și Ș... uitându-se la Terek, își aminteau de Imatra și-i dădeau întâietate râului care bubuia la nord. Dar eu nu puteam compara cu nimic spectacolul ce aveam în fața ochilor.

Aproape de Lars, rămăsei în urma convoiului, privind stâncile enorme printre care se bate Terekul cu o furie de nedescris. Deodată alergă spre mine un soldat, strigându-mi de departe: « Nu vă opriți, măria voastră, o să vă omoare ! ». Acest avertisment, din lipsă de experiență, mi se păru foarte straniu; fapt este că tâlharii osetini, din regiune, fără nicio teamă în acest loc strâmt, trag peste Terek în călători. În ajunul trecerii noastre ei atacaseră astfel pe generalul Becovici, care trecu în galop printre împușcăturile lor.

Pe stâncă erau ruinele unui castel: de jur împrejur stăteau lipite casele osetinilor pașnici, ca niște cuiburi de rândunică.

În Lars ne oprirăm să înnoptăm. Aci găsirăm un călător francez care ne speria de drumul ce mai aveam de făcut. Ne sfătuia să lăsăm trăsurile la

¹⁾ « ... ca un luptător ce se odihnește, învăluit în mantia-i războinică ».

Kobi și să plecăm călări. Băurăm cu el prima dată vin de katechin, dintr'un burduf rău mirositor, care ne amintea de chefurile din Iliada:

«Și 'n piei de capră e vinul, mângâierea noastră».

Aci găsii un exemplar terfelit al «Prizonierului din Caucaz». Recunosc că l-am recitat cu mare plăcere. E slab, copilăresc, necomplet; dar lasă să se ghicească multe și expunerea este sigură.

A doua zi dimineață pornirăm mai departe. Prizonierii turci lucrau la drum. Ei se plângeau de hrana ce li se dădea. Nu se puteau obișnui deloc cu pâinea neagră rusească. Asta îmi aminti cuvintele prietenului meu Ș... după înapoierea sa din Paris: «Rău, frate, e rău la Paris. N'ai ce să mănânci. Pâine neagră nu găsești nicăieri!».

La șapte verste de Lars se află postul Darialsk. Trecătoarea poartă același nume. Stâncile stau ca două ziduri paralele de ambele părți. Aci e locul așa de stâmt — scrie unul din călători, — încât nu numai că vezi dar parcă simți strămtoarea! O bucățică de cer, ca o panglică, se albăstrește deasupra capului. Pâraiele ce cad din înălțimea muntelui în șuvițe subțiri care se pulverizează, îmi amintesc de «răpirea lui Ganymede», un tablou ciudat al lui Rembrandt. Și la acestea toate se mai adăoga faptul că strămtoarea e luminată într'un chip aparte. În unele locuri Terekul spală chiar temelia stâncii și pe drum sunt zăgazuri de pietre prăvălite. Aproape de post, un podeș este aruncat curagios peste râu. Stai pe el ca pe-o moară. Se sguđuie tot și Terekul face un sgomot ca roțile care mișcă pietrele. În fața Darialskului, pe o stâncă abruptă, se văd ruinele unei cetăți. Legenda spune că în ea se ascundea o împărăteasă, Daria, care a dat trecătorii numele său: basme. Darial, pe limba veche persană înseamnă poartă. Din spusele lui Pliniu, porțile caucaziene, greșit botezate «caspice», se găsesc aci. Trecătoarea era închisă cu porți adevărate, de lemn, ferecate cu fier. Pe sub ele curge râul Diriodoris, scrie Pliniu. Aci s'a ridicat și cetatea pentru oprirea năvalei triburilor barbare și a altora (vezi «Călătoria contelui I. Potoski», ale cărui cercetări savante sunt tot atât de interesante ca și romanele spaniole).

Dela Darial ne-am îndreptat spre Kasbek. Văzurăm poarta Troeițki (boltă făcută în stâncă prin explozia prafului de pușcă); sub boltă era odată drumul, acum curge Terekul care și-a schimbat adesea albia.

Aproape de Kasbek, trecurăm Valea Blestemată, o râpă care pe vremea ploilor mari se transformă într'un torent furios. Râpa era acum complet uscată, rămânându-i din faimă doar numele. Satul Kasbek se găsește la poalele muntelui Kasbek și aparține contelui Kasbek. Conte, este un bărbat de 45 ani, mai înalt ca un «fligelman»¹⁾ din regimentul Preobrajenski.

(În românește de
LARISA și G. SOLCĂNESCU)

¹⁾ Gornist.

CAUCAZUL

1829

*Caucazu-i sub mine. Singur pe stei
La buza prăpastiei stau, sub omături.
Un vultur planează cu-aripile 'nlături,
Departa 'namtea ochilor mei.
Aicea obârșia lorentelor zace
Și stânca din stâncă gemând se desface.*

*Aici la picioare-mi trec norii șneriți,
Cascade vuind, printre ei se aruncă,
Sub ele-s plesuvele piscuri de stâncă,
Mai jos, mușchiul firav și jepii chirciți.
Și iată și crângul, și pașiștea 'naltă
Cu cântec de păsări și cerbi care saltă.*

*Acolo, în munți, își fac oameni sălășe,
Se cațără oi peste râpe 'nsorite.
Păstorul coboară în văi tănuite
Și curge Aracva gonind nărăvașe.
Prin peșteri, haiducii se trag la 'ntuneric
Și joacă năvalnic, sălbatecul Terek.*

*Se sbate urlând, precum puiul de fiară,
Când vede mâncarea aproape de cușcă
In maluri se-aruncă, lovește și mușcă
Și pietrele linge în foamea-i amară.
Zadarnic! Plăcere nu află, nici pradă.
Il strânge a stâncilor mută grămadă.*

(In românește de
MARIA BANUȘ)

CELOR CE VORBESC DE RĂU RUSIA

fragmente

1831

.....
*Privirea voastră oarbă n'o să știe
Cât sânge a îmbibat aceste pagini¹⁾;
In ochii voștri toate astea sunt
Indepărtate, reci, șterse imagini.
Kremlin sau Praga înseamnă pentru voi
Un sunet clătănându-se 'n ureche,
Răsună 'ncet și la auzul lui.
Dă peste margini ura voastră veche.
Că 'n Moscova aprinsă, sub ruine
Am îngropat de-a-pururea mândria
Aceluia de care ați tremurat?
Poate de asta crește 'n voi mânia
C'am prăvălit atuncea în genună
Pe idolul asupritor de țări?
Sau poate pentruc' am răscumpărat
Cu prețul greu al sângelui fierbinte
Pacea și libertatea Europei?*

*Sună a gol, când ni răsar din fapte,
Cuvintele cu margini aurite.*

.....

*E-atât de straniu pentru voi că stăm
Neclătinați în fața Europei
Și alte noi victorii așteptăm?*

¹⁾ Este vorba de paginile hrisoavelor istoriei rusești, la care s'a referit poetul în versurile anterioare. *Red.*

*Sau v'amăgiți c'am rămas puțini
 Și c'a pălit, sub vijelii scânteia?
 Dar dela Perm și până în Crimeia
 Din stâncile Finlandei reci și până
 În Munții Caucazului de jar
 Din Kremlin ocolit cu zid de spumă
 Și până 'n zidu 'ncremenit în var,
 Al Chinei,
 Peste rusescul țärm, peste țărănă
 S.ibtiri și dese săbii mlădioase
 Vor ondula
 Și-atunci, trimeteți voi, clevetitori,
 Haite 'narmate, neguroase, 'ncoa:
În Rusia, sub câmpuri nesfârșite,
 Le-așteaptă osemintele surori
 Și putrede sicrie înrudite!*

(În românește de
 VIRGIL TEODORESCU)

CÂNTEC DESPRE VESTITUL OLEG

1832

*Pornește cu oști prea vestitul Oleg —
Pedeapsa-i pe hoarda Cazară:
Și sate și holde 'n războiu nu aleg,
Pârjol și prăpăd trec prin țară.
In zale de Țar grad, cu garda 'n șirag,
Prin câmp trece prințul pe calul său drag.*

*Din noaptea pădurii — un prezicător
Deodată în calea-i răsare;
Perunului ¹⁾ vechiu — credincios slujitor
Și sol de porunci viitoare:
In farmece anii îi trec fără grabă;
Oleg pe 'nțeleptul bătrân îl întrebă:*

*— « Să-mi spui, vrăjitor — în favoare la zei, —
Ce soartă m'asteaptă pe mine? . . .
Curând o să-i bucur pe dușmanii mei,
Pe ochi așternându-mi țărâne? . . .
Să-mi spui adevărul întreg și 'ndrăzneț,
Și 'n dar ți-oi da calul, pe cel mai de preț. . . »*

*« De nici un stăpân nu se teme un Mag.
De dar princiar n'am nevoie:
Cuvântul meu liber e drept, și 'n vileag
Dau tot ce-mi spun zeii, de voie. . .
Ci, anii oricui zac sub giulgiul de ceață,
Dar tainic destinu-ți citesc eu pe față.*

¹⁾ Perun — zeul străvechlu al slavilor: chipul lui cioplit în lemn, se înălța, pe acele vremuri, pe țărmul Niprului, La Kiev, capitala prințului Oleg.

Ia, dară, aminte cuvântului meu:
 Că fruntea ta — lauri îți poartă
 Izbândeii și gloriei tale mereu,
 La Țarigrad — scutu-ți stă 'n poartă;
 Și văd cum ținuturi întregi ți se 'nchină,
 Dușmanii scrâșnesc de-a ta stea în lumină.

Nici marea întinsă — cu valu-i viclean,
 Când băntuie 'n zare furtuna,
 Nici spada, nici arcul, nici glonțul dușman —
 Din zile nu-ți pradă nici una!
 Nu știi nici de rană — sub aprigul scut:
 Stă vieții de pază — cel necunoscut!

Și calul tău drag de nimic nu s'o teme,
 Căci el își ascultă stăpânul;
 Din luptă sub ploii de săgeți și blesteme,
 Te-o smulge slujindu-ți destinul...
 Nu-i pasă de crivă, de glonțul pribeag:
 Dar moartea ți-aduce chiar calul tău drag ».

Oleg îi zâmbe, dar pe gânduri adânc
 Căzând în durerea-i amară
 Cu mâna înfiptă în șea pe oblânc,
 În grabă sări jos din scară;
 Și 'ncet și-alintă calu-i mândru pe coamă,
 Pe bot și spinarea-i, cu luciu de-aramă.

— « Adio, tovarășul meu credincios,
 Rămas bun! stăpânul îți spune:
 De-acum odihnește! Piciorul vânjos
 În scări aurite n'oi pune!
 Rămâi, dar, cu bine și ține-mă minte!...
 Prieteni, purtați-i de grijă 'nainte... »

Cu pătură moale 'nveliți-l ușor,
 Purtați-l prin câmpuri alese,
 Din șipot curat l-adăpați la izvor,
 Hrăniți-l cu boabe-ovese! »
 Și tinerii calul în grabă l-au dus
 Și, prințului șeaua pe-un alt cal i-au pus.

Petrece cu oastea-i slăvitul Oleg,
 În vesel ciocnit de pocale,

Și 'n pletele albe, ca neaua culeg
 Cununi de izbânzi triumfale...
 Și-aduc ei aminte de zilele grele
 Și luptele crunte 'n sclipiri de oțele.

— «Dar ce-i cu prietenul, calul meu drag?... »
 Intreabă Oleg: «unde este?...
 Tot sprinten și aprig mai sburdă, din prag
 La goană pornind fără veste?... »
 Și-aude răspunsul, cum calul său doarme
 Demult, odihnind pe-un gorgan — frați de arme...

Oleg cel puternic, cu capul plecat
 Gândește: dar cum, vrăjitorul
 A fost mincinos? un mișel blestemat:
 Astfel îmi ghici viitorul?...
 Deci calul și astăzi putea să mă poarte... »
 Și vrea el să-i vadă chiar oasele-i moarte...

Pornește Oleg dela curte, cu-alăin,
 Cu Igor și oaspeti de masă:
 Și văd lângă Nipru, pe-o dungă de plaiu,
 Albina ale calului oase:
 Și ploaia le spală și vântul le bate,
 Negara își scutură coame-argintate...

Proptindu-și piciorul pe hârca de cal, —
 El zise: « Sărmane prieten,
 Dormi singur! Stăpănu-ți mai bea din pocal!...
 Ci, mâine, la praznic, sub ceteni
 Grumazu-ți sub sabie nu se va frânge,
 S'adape țărâna-mi cu caldul tău sânge! ¹⁾ »

Hei, iată de unde dar moartea pândea!...
 Pieirea-mi venea dela oasă!... »
 Căci hârca deșartă, ca 'n cui, ascundea
 O șiperă rea, veninoasă...
 Și șarpele 'n jurul piciorului-zea,
 Mușcându-l pe prinț se încolăcea...

¹⁾ La înmormântările princiare și ale nobililor din acele timpuri, odată cu moartea stăpânilor, se aduceau în jertfă zeului Perun atât robii cât și animalele stăpânilor decedați pe care cei jertfiți urmau să-i servească și după moarte, fiind îngropați în același mormânt, cu foștii lor stăpâni.

*Se'nchină iar cupele cu vin,
Nălțând lui Oleg — pomenire:
Trist Igor cu Olga, privesc cu suspin,
Și 'nchină slăvita-i oștire:
Viteji și-amintesc despre zilele grele
Și luptele crunte 'n sclipiri de oțele.*

(In românește de
B. I. ALIONU)

KIRJALI

1834

Kirjali era de neamul lui bulgar. Pe turcește, « kirjali » înseamnă: viteaz, brav. Numele lui cel adevărat nu-l știu.

Prin tâlhăriile sale Kirjali răspândise spaima în Moldova. Ca să vedeți ce fel de om era o să vă povestesc una din isprăvile sale:

Intr'o noapte, arnăutul Mihailaki și cu dânsul, atacă — numai ei doi — un sat bulgăresc. Ii puseră foc din două părți și năvăliră apoi din colibă în colibă; Kirjali înjunghia, Mihailaki prăda și amândoi urlau: « Kirjali, Kirjali ! » Locuitorii fugeau de mâncău pământul.

Când Alexandru Ipsilanti, vrând să treacă la fapte, își adună oștire, îi aduse și Kirjali pe câțiva din tovarășii lui. El habar n'avea de țelul adevărat al eteriei, dar era sigur că războiul o să-i dea prilej să se îmbogățească pe spinarea turcilor, ba chiar și a moldovenilor și asta i se părea foarte ispititor.

Alexandru Ipsilanti era viteaz, dar îi lipseau anumite însușiri fără de care nimeni nu poate juca rolul pe care și-l luase el cu atâta neprevădere și înfocare; nu știa să se facă înțeleș de oamenii pe care trebuia să-i comande. Aceștia nu aveau față de el nici respect, nici încredere.

După nenorocita bătălie în care pieri floarea tinereții grecești, Iordache Olimbiotul îl sfătui să fugă și-i luă locul. Ipsilanti trecu granița austriacă și, deacolo, trimise trupelor sale un mesaj în care le blestema, numind pe soldații care îl serviseră: trădători, lași și nemernici. Cei mai mulți dintre acești « lași și nemernici », fuseseră uciși sub zidurile mănăstirii Secu, sau pe malurile Prutului, apărându-se cu vitejie împotriva unui vrășmaș de zece ori mai numeros.

*

Kirjali servea în regimentul lui Gheorghe Cantacuzino, despre care nu s'ar putea spune altceva decât ceea ce am spus și despre Ipsilanti.

În ajunul bătăliei, lângă Sculeni, Cantacuzino ceru autorităților rusești să-i îngăduie a se pune sub ocrotirea lor. Regimentul rămase fără conducător. Dar Kirjali, Safianos, Kantogoni și ceilalți, se puteau lipsi ușor de așa ceva.

Cred că bătălia dela Sculeni nu a fost niciodată descrisă în grozava ei realitate; închipuiți-vă șapte sute de oameni: arnăuți, albanezi, greci bulgari, o adevărată adunătură lipsită de orice pregătire militară, retrăgându-se în fața a cincisprezece mii de călăreți turci.

Regimentul tăbărî pe malul Prutului și puse în bătae două pușcoace găsite la Iași, la curtea Domnească — cu care se trăgeau salve în timpul ospetelor de sărbătoare. Turcii ar fi vrut să folosească tunurile lor cu mitralie, dar nu îndrăzneau s'o facă fără voia rușilor, fiindcă gloanțele ajungeau desigur până pe malul nostru. Comandantul *carantinei* — mort între timp — n'auzise în viața lui (și în cei patruzeci de ani de serviciu) șueratul vreunui glonț. Dar Dumnezeu îi îngădui să audă cu prilejul acesta. Ba câteva chiar îi sbură pe lângă urechi. Bătrânul, furios, îl luă la zor pe comandantul regimentului de pedestrași de pe lângă *carantină*. Acesta, neștiind cum să iasă din încurcătură, se apropie de râu și amenință cu degetul pe *delibașii*, care călăreau pe malul celălalt. Ceea ce văzând, *delibașii* o luară la goană înapoi, trăgând după dâșii tot regimentul turcesc. Maiorul care amenințase cu degetul se numea Korcevski. Nu știu ce o mai fi cu dânsul.

Totuși, a doua zi, turcii atacară pe eteriști. Ne îndrăsnind să folosească nici puștile, nici tunurile, se bătură cu arme albe, împotriva obiceiului lor. Bătălia fu cruntă. Se tăiau cu iataganele. Turcii folosiră în ziua aceea niște lănci cum nu mai văzuse nimeni în mâinile lor: erau lănci rusești. Nekrasovții se băteau în rândurile turcești. Eteriștii căpătaseră dela împăratul nostru îngăduința să treacă Prutul și să se refugieze la noi. Incepură să treacă râul. Kantagoni și Safianos rămaseră ultimii pe malul turcesc. Kirjali, rănit în ajun, zăcea în carantină. Safianos fu ucis. Kantagoni, care era foarte gras, primi o lovitură de lance în pântec. Cu o mână ridică sabia, în timp ce, cu mâna cealaltă își îndesă lancea în trup ca să se poată apropia de potrivnic. Se prăbușiră amândoi odată.

Se sfârșise totul. Turcii erau învingători. Moldova curățată. Aproape șase sute de arnăuți se răspândiseră, care încotro, în Basarabia; n'aveau de niciunele, dar erau recunoscători rușilor pentru ocrotire.

Duceau o viață de lenevie dar nu de nelegiuri. Îi vedeai în cafenelele Basarabiei, care era încă pe jumătate turcească, cu pipe lungi între dinți sau sorbind cafea din filigene. Ilicele înflorate și papucii lor roșii, cu vârful ascuțit și întors în sus, începeau să se rupă dar ei purtau încă fesul cu ciucure, turtit pe-o ureche și aveau încă la cingătoare iataganul și pistoalele.

Nimeni nu se plângea împotriva lor. Nu i-ar fi dat nimănui prin minte că acești bieți oameni atât de pașnici ar putea fi vestiții haiduci din Moldova, tovarășii spăimântătorului Kirjali, și că el însuși s'ar afla printre dâșii.

*

Pașa care stăpânea la Iași, aflând aceasta, ceru autorităților rusești ca, în temeiul înțelegerii stabilite prin tratatul de pace, să-i predea tâlharii.

Poliția făcu cercetări. Ea află că, într'adevăr, Kirjali se găsea la Chișinău. Il arestară în casa unui călugăr răspopit, într'o seară, tocmai când ședea la masă pe întuneric, împreună cu șapte tovarăși.

Il duseră la post unde nici nu încercă să se ascundă ci recunoscu îndată că el este Kirjali.

— Dar, — spuse el, — decând am trecut Prutul nu m'am atins nici cât negru sub unghie de avutul altuia și n'am obișnuit nici pe cel mai de pe urmă țigan. Pentru turci, pentru moldoveni și pentru valachi e drept că sunt un tâlhar dar pentru ruși sunt un oaspete... Dece dară mă predau rușii vrășmașilor mei?

Kirjali tăcu și așteptă în liniște să i se hotărască soarta. Așteptarea nu fu lungă. Mai marii locului, încredințați că cererea de predare este dreaptă deoarece nu aveau niciun chef să creadă altfel, porunciră trimiterea lui Kirjali la Iași.

Un om inteligent și de inimă, care pe vremea aceea era doar un tânăr funcționar necunoscut — și care azi ocupă un post înalt, — fiind de față la plecarea lui Kirjali, ne-a descris-o în felul acesta pitoresc:

« O căruță veche de poștă aștepta în fața închisorii. Dar poate Dumneavoastră nu știți ce e aceea o căruță de poștă? Este o telegă joasă, cu coș împletit, și la care se înhamă șase până la opt căluți prăpădiți. Un moldovean mustăcios, cu căciulă în cap, călare pe unul din ei, chiuie și, plesnind din bici, își mână căluții care o duc tot într'o fugă bună. Dacă vreunul din ei nu mai poate alerga, îl deshama, blestemând groaznic — și-l lasă în drum fără să-i mai poarte grija, știind că o să-l găsească la întoarcere, pascănd liniștit pe câmpia verde. Adesea călătorul pleca din stație cu opt cai și ajungea cu doi. Azi, în Basarabia rusească se înhamă caii în felul rusesc și se folosesc trăsuri rusești.

Așa dar, o astfel de căruță era la ușa închisorii în anul 1821, într'una din ultimile zile ale lui Septemvrie. Evreice cu mâneci lungi, târându-și papucii, arnauți în costumul lor pitoresc și uzat, moldovence subțiri și negricioase, ținând în brațe copii cu ochi negri, înconjurau telega. Oamenii tăceau, femeile păreau că așteaptă nerăbdătoare să se petreacă ceva...

« Deodată, poarta se deschise și mai mulți ofițeri de poliție eșiră în uliță. În urma lor, doi soldați. Între ei, Kirjali în lanțuri. Acesta părea să aibă vreo

treizeci de ani. Trăsăturile feții sale erau regulate și serioase. Era înalt, lat în spete și în totul se înfățișa ca un om deosebit de vânjos. Un turban pestriț, pus cam strâmb, îi acoperea capul; o cingătoare îi strângea mijlocul subțire; o scurtă de postav gros, albastru, o cămașe care-i cădea în falduri largi până sub genunchi și niște papuci frumoși, îi întregeau îmbrăcămintea. Avea o înfățișare mândră și liniștită.

« Unul din funcționari, un bătrân cu obraji roși, îmbrăcat într'o uniformă ieșită de soare și care nu mai avea decât trei nasturi, își puse pe nasul care semăna cu o ghindă de brad *iavașaua* cu ramă de plumb, despături o hârtie și începu să citească pe limba moldovenească. Din timp în timp îi arunca lui Kirjali câte o privire mândră. Acesta îl asculta cu luare aminte. Funcționarul își isprăvi citania, împături hârtia, spuse câteva vorbe amenințătoare la adresa poporului adunat acolo, îi goni și porunci să se tragă teleaga mai aproape.

Atunci, Kirjali îi spuse câteva cuvinte în limba moldovenească: vocea îi tremura, înfățișarea i se schimbă, isbucni în plâns și căzu la picioarele politaiului, cu zornăit mare de lanțuri. Politaiul se sperie și făcu o săritură îndărăt. Soldații vrură să-l ridice pe Kirjali dar el se ridică singur, își adună lanțurile și se urcă în teleagă, strigând: *Haida! Un poteraș se așază lângă el, surugiul moldovean dădu bice și teleaga porni.*

— Ce ți-a spus Kirjali? întrebă tânărul funcționar...

— Poți să-ți închipui, răspunse răsând politaiul, — m'a rugat să mă îngrijesc de femeea și de copilul său, care trăesc într'un sat de bulgari aproape de Chilia. Se teme să nu aibă neajunsuri din cauza lui. Poporul e așa de tâmpit!

*

Povestirea tânărului funcționar m'a impresionat mult. Mi-era milă de bietul Kirjali. Trecu vreme îndelungată fără să mai aud despre el. După câțiva ani îl întâlnii din nou pe tânărul funcționar. Incepurăm să ne aducem aminte de trecut:

— Da' ce s'a făcut prietenul dumitale Kirjali?

— Cum, nu știți? spuse el. Apoi îmi povesti cele ce urmează:

« Kirjali, adus la Iași, fu târît în fața pașii, care îl osândi să fie tras în teapă. Cazna fu amânată, până într'o zi de sărbătoare. Intre timp fu băgat în închisoare. Il păzeau șapte turci (oameni simpli și, de fapt, tot niște tâlhari, ca și Kirjali) care îi purtau respect și, ca toți orientalii, ascultau cu neșaf poveștile lui minunate. Intre el și paznici se stabili o legătură strânsă. Intr'o zi Kirjali le spuse:

— Fraților, mi s'a apropiat ceasul. Nimeni nu scapă de ce-i e scris. Curând n'am să mai fiu printre voi... Aș vrea să vă las o amintire.

Turcii erau numai urechi.

— Fraților, urmă Kirjali, acum trei ani când tâlhăream cu Mihailaki, am îngropat în câmp, aproape de Iași, o căldare plină cu galbeni. A fost scris să n'avem parte niciunul de comoara asta. Luați-o și împărțiți-o frățește între voi.

Turcii, gata să-și piardă mințile de bucurie. Incepură să se sfătuiască cum să găsească locul unde era îngropată comoara? Se gândiră mult și sfârșiră prin a hotărî ca să-i ducă chiar Kirjali la locul cu pricina.

Când veni noaptea, turcii îi scoaseră lanțurile dela picioare, îi legară mâinile cu o sfoară și eșiră cu el afară la câmp.

Kirjali, ținând într'una aceeași direcție îi ducea dela o movilă la alta. Infine, se opri lângă o piatră mare, făcu doisprezece pași spre miază-zi, bătu cu piciorul și zise: « aicea e ».

Turcii se împărțiră în două. Patru dintre ei scoaseră iataganele și începură să sape, ceilalți trei făceau de straje. Kirjali ședea pe piatră și se uita la ei cum lucrau.

— Ei, ați dat de ea?

— Nu încă, — răspunseră turcii și săpau cu atâta foc că le curgea sudoarea șiroi pe frunte.

Kirjali dedea semne de nerăbdare.

— Bine, bre zise el turcilor, nu sunteți în stare nici să săpați ca lumea? În locul vostru sfârșeam în câteva clipe. Deslegați-mă, fraților și dați-mi un iatagan.

Turcii se gândiră și se sfătuiră:

« Să-i deslegăm mâinile și să-i dăm un iatagan, hotărîră ei. Ce primejdie poate fi? El e singur și noi șapte ».

Îi deslegară mâinile și-i dădură un iatagan. Infine, Kirjali era liber. Și înarmat. Ce trebuie să se fi petrecut în clipa aceea în sufletul lui! Incepu să sape cu îndemănare. Paznicii îl ajutau.

Deodată, el împlântă iataganul în pieptul unuia din ei și, fără să-l mai tragă afară, îi smulse turcului dela cingătoare cele două pistoale. Ceilalți șase, văzându-l pe Kirjali cu câte un pistol în fiecare mână, fugiră înspăimântați...

Kirjali tâlhărește acum prin preajma Iașilor. Nu de mult i-a scris Domnului o scrisoare prin care îi cerea cinci mii de lei, amenințându-l că dacă nu-i capătă, dă foc Iașilor și o să-l ucidă și pe el...

I s'au plătit cele cinci mii de lei...

Halal Kirjali!

(În românește de
LARISA și G. SOLCĂNESCU)

EXEGI MONUMENTUM

1836

*Mi-am înălțat un monument, ne-dăltuit de mână,
Se va 'ndrepta poporul spre socli-i legendar
Ne'nvinsă'nalta-i frunte 'și-avântă în lumină,
Mai sus decât măretul Alexandriei far.*

*Nu voiu pieri cu totul! căci struna dulcii lire
Va înălța un cântec, vibrând și după moarte,
Trăi-voiu câtă vreme, sub lună 'n strălucire,
Va mai cânta un singur poet, cruțat de soarte.*

*Și vestea despre mine, în Rusia întreagă,
Din neam în neam va trece, din graiu la alte graiuri:
La mândri slavi, la fini și la tunguși în taigă,
Și la calmuci nomazi, rătăcitori pe plaiuri.*

*M'o pomeni poporul în veacuri depărtate,
Că'n harfa mea răsună-al iubirii cânt superb:
Că'n veac tiran cântat-am slăvita Libertate
Și milă am cerut pentru sărmanul șerb.*

*O, Muza mea, ascultă a cerului chemare,
Nu te speria de hulă și n'aștepta cununi:
La infamii și-aplauze privește iertătoare
Și 'nfumurarea las-o la proști și la nebuni.*

(In românește de
B. I. ALIONU)

PUȘKIN AL NOSTRU

« Pentru a reproduce într'o formă poetică realitatea » — scria Belinski în articolul său despre Pușkin — « nu este deajuns numai talentul înmăscut: mai trebuie ca poetul să fie pătruns de această realitate poetică... ».

Pare straniu să se vorbească despre o « realitate poetică » oarecare, raportând-o la îngrozitoarea epocă a domniei lui Nicolae I, epoca militaristă, de sclavie feudală, care l-a omorât pe Pușkin. Prin « realitate poetică », Belinski înțelegea realitatea capabilă să însufletească poezia prin amploarea evenimentelor, prin însemnătatea lor istorică, prin avântul întregului popor.

« ...anul 1812 » — scria marele critic — « care a sgudivt întreaga Rusie dela un capăt la celălalt, a trezit forțele ei latente și a deschis noi izvoare de energie, necunoscute până atunci... a trezit conștiința și mândria națională ».

Pușkin avea 13 ani când se desfășura epopoea din 1812; la vârsta de 13 ani el a devenit poet și, asemenea eroului din povestirea sa — gloriosul și viteazul Gvidon Saltanovici —, el a crescut « nu zi cu zi, ci ceas cu ceas » și de aceea foarte repede.

*« ...Ușor s'a ridicat pe piciorușe,
In fund capul și-a rezemat
Și-a adunat puterile puțin
Și s'a gândit: « Cum aș tăia fereastră în afară? »
A spart învelișul și a ieșit ».*

Devreme, foarte devreme, Pușkin « a spart învelișul și a ieșit » din captivitatea dogmelor și canoanelor învechite ale « clasicismului » aristocratic de curte, străin poporului și vieții poporului, de sub puterea romantismului contemplativ, cu tendința sa « spre înălțimi » — și a pășit pe tărîmul ferm al realității, al vieții reale a poporului, cu furtunile și patimile ei pământești, cu poezia ei originală. Sentimentul forței și al bogăției poporului rus, entuziasmul pentru eroismul popular, sentimentul caracterului poetic al unei

realități bogate în posibilități ne mai pomenite până atunci, măreția războiului drept împotriva cotropitorilor străini — aceste sentimente care l-au cuprins din vârstă fragedă au contribuit la grabnica dezvoltare a poetului național.

Tânărul Pușkin râvnea la gloria și la faptele mari ale acelor care învinseseră pe Napoleon, și regreta că nu împărtășise cu ei greutatea războiului. Acest lucru îl dovedesc versurile sale scrise în liceu, pătrunse de respect și de entuziasm filial pentru apărătorii patriei, de măhnire tinerească, de a nu fi putut să lupte în rândurile lor. Însă forțele deslănțuite ale bătăliei, valorile avântului patriotic s'au revărsat în sufletul său sensibil, pătimaș, pregătit să primească tot ceea ce era frumos și eroic, ca și cum el singur ar fi luptat pe câmpiile Războiului de apărare a Patriei.

Mândria patriotică umplea tinerețea lui Pușkin și a devenit cu timpul tot mai adâncă, răsunându-i în inimă și izbucnind în poezia sa, ca un imn solemn care și astăzi găsește ecou în inima omului sovietic:

« Scânteia victoriei a pălit pentru rus? »

Suntem oare puțin?
Dar dela Perm și până în Crimeia
Din stâncile Finlandei reci și până
În munții Caucazului de jar,
Din Kremlin, ocolit cu zid de spumă
Și până 'n zidul 'ncremenit în var
Al Chinei
Subțiri și dese săbiu mlădioase
Vor ondula ».

(« Clevetitorilor Rusiei »)

Începutul mișcării *revoluționare* ruse era o urmare directă a avântului patriotic al poporului. În conștiința oamenilor progresiști ai epocii, noțiunile *patriotism* și *dragoste de libertate*, erau indisolubil legate, ca două părți ale aceluiași întreg: patriotismul era de neconceput fără dragostea de libertate, năzuința spre libertate era de neconceput fără patriotism. Cuvintele: *patriot* și *prieten al libertății*, iar pentru oamenii cei mai înaintați: *patriot* și *revoluționar* erau noțiuni sinonime. Mișcarea decembriștilor a izbucnit dela început ca o mișcare patriotică și revoluționară, nefiind altceva decât expresia avântului întregului popor în 1812, ca și poezia lui Pușkin. Tocmai îmbinarea principiului patriotic cu cel revoluționar, caracterul patriotic-revoluționar al mișcării de eliberare a epocii, însemnată prin anul 1812, constituia această realitate poetică, care este temelia, cauza inițială, izvorul profund și pur al poeziei lui Pușkin.

Energia poporului, trezită de fulgerele Războiului pentru apărarea Patriei, era mare și ar fi absurd să se creadă că acest avânt se poate circumscrie în

limitele care îi erau acordate de clasa dominantă, de guvernul țarist, de haita reacționară a nobilimii, a curtenilor; era absurd să se creadă că «greul ciomag al războiului poporului», zdrobind craniul «autocrației» napoleoniene, se va mărgini numai la atât și nu se va trezi cel puțin printre țărani iobagi, în mintea cărora dăinuia viu amintirea «răscoalei lui Pugacev», dorința de a năpusti acest ciomag și asupra «adevăraților asupritori ai poporului», precum moșierul Troekurov din povestirea «*Dubrovski*», și asupra slujitorilor acestora, care stăpâneau în mod tiranic «satele Goriukino». Oceanul necuprins al poporului, neostoit, izbucnea ici și colo:

«... *furioase valuri spumegânde,*
Se înălțau, se clătinau, veneau.»

În perioada dintre 1813—1825 au izbucnit peste 500 de răsmerițe țărănești. În această epocă răsmerițele țărănești aminteau uneori, prin amploarea lor, vremea lui Pugacev: astfel au fost răsmerițele din Ecaterinoslav, remarcate de Pușkin, sau răsmerițele de pe Don. Se răsculau muncitorii din fabricile din Ural și din alte locuri; izbucneau frământări în armată: în apropierea Petersburgului, a izbucnit în 1812 răscoala regimentului Semenov. În proclamațiile din timpul răscoalei ale acestui regiment, se spunea cu privire la țar și la nobili: «Tiranul îi apără pe țărani». Cuvântul «tiran» se folosea, îmbibat de o ură identică, atât pentru Napoleon cât și pentru autocratul rus; de asemenea, poezia lui Pușkin, care începe cu cuvintele: «*Îăufăcătorul despot*» se raporta atât la unul, cât și la celălalt.

Mișcarea decembriștilor, pe care Lenin i-a definit ca «*revoluționari aristocrați*», a fost expresia conștiinței naționale trezită în popor, țâșnită din dorința fierbinte pentru libertate, deși decembriștii erau foarte departe de popor și se înspăimântau la gândul unei repetări a «*pugacevscinei*», la gândul unei alte mari răscoale țărănești. Totuși, cu toată inevitabila lor limitare istorică și de clasă, decembriștii au fost niște adevărați eroi ai istoriei ruse; prin devotamentul și dragostea lor de popor și de Patrie, prin spiritul lor de abnegație, prin noblețea și curajul lor, decembriștii au cucerit pentru totdeauna admirația și recunoștința urmașilor.

În articolul «*In amintirea lui Herzen*» Lenin scria:

«*Aniversând pe Herzen, noi vedem limpede trei generații, trei clase, care au activat în revoluția rusă. Întâi, nobilii și moșierii, decembriștii și Herzen. Cercul acestor revoluționari e îngust. Ei sunt foarte departe de popor. Dar cauza lor nu a pierit. Decembriștii l-au trezit pe Herzen. Herzen a desfășurat agitația revoluționară.*»

«*Pe ea au reluat-o, au extins-o, au întărit-o revoluționarii raznocinți, începând cu Cernășevski și terminând cu eroii din «*Narodnaia Volia*» (Voința poporului). Apoi cercul luptătorilor s'a mai lărgit, legătura lor*»

cu poporul a devenit mai strânsă. « Tinerii cărmaci ai furtunei viitoare » — i-a denumit Herzen. Aceasta însă nu era încă adevărata furtună.

« Furtuna aceasta e mișcarea maselor înseși. Proletariatul, singura clasă revoluționară până la capăt, s'a ridicat în fruntea lor și pentru întâia oară a ridicat milioane de țărani la luptă deschisă, revoluționară ».

Caracterizând, în articolul « Rolul straturilor și al claselor în mișcarea de eliberare », această succesiune a trei generații, a trei clase în mișcarea revoluționară, Lenin a subliniat:

« Cât de repede se democratiza mișcarea de eliberare din secolul al XIX-lea și cât de brusc se schimba componența ei de clasă. Epoca de iobăgie (1827—1846) predominantă de nobili, este epoca cuprinsă între decembriști și Herzen... O minoritate infimă de nobili protestatari, neputincioși, fără sprijinul poporului. Cu toate astea cei mai buni dintre ei au ajutat la deșteptarea poporului ».

Decembriștii se dăruiau fără rezerve libertății, și putem spune că jertfa lor, crezul lor, elanul lor nu a fost zădarnic, ci că au jucat un rol însemnat în pregătirea revoluției ruse, împlinind legăturile succesive a trei generații de revoluționari ruși.

Pușkin s'a format în aceeași atmosferă spirituală și politică în care s'au format și s'au maturizat decembriștii, — și dacă el nu a intrat direct în organizația viitorilor eroi ai zilei de 14 Decembrie 1825, aceasta nu se datorește nicidecum faptului că ar fi avut alte păreri decât decembriștii, ci cu totul altor cauze. Decembriștii nu voiau ca Pușkin să intre în organizație, mai ales fiindcă, fiind suspectat din momentul primului său exil în sudul țării (1820), poliția urmărea fiecare pas al său; din punct de vedere conspirativ, prezența lui Pușkin în organizație ar fi fost o greșală. El era prea cunoscut în Rusia. În ceea ce-l privește, Pușkin ar fi dorit din toată inima să facă parte din organizația revoluționară. Cei mai intimi și cei mai buni prieteni ai lui făceau parte din rândurile decembriștilor, iar omul despre care el spunea: « Cel mai bun prieten, prietenul meu neprețuit » — I. I. Pușcin — era unul din reprezentanții cei mai de seamă ai mișcării decembriștilor, unul dintre organizatorii răscoalei din 14 Decembrie 1825.

Deși nu era membru al asociației secrete, Pușkin era totuși înflăcăratul poet al mișcării decembriste, propagandistul ei însuflețit. Alexandru I se temea de el și îl ura; el se plângea că Pușkin « a inundat Rusia cu versuri ațățătoare: întregul tineret le știe pe de rost ». « Poeziile revoluționare ale lui Răleev și ale lui Pușkin » — spunea Herzen —, « puteau fi găsite în mâinile tinerilor din cele mai îndepărtate regiuni ale imperiului... O întreagă generație a trăit sub influența înflăcăratei propagande tinerești ». Pe urma lui Radiscev, Pușkin proslăvea libertatea. Urmând tradiția lui Radiscev și trăind cu claritate linia viitoare a inspirației a lui Nekrasov, muza « răzbunării

și a tristeții », Pușkin s'a ridicat împotriva celui mai mare rău din acea epocă, împotriva regimului de iobăgie.

Cu câtă mânie și câtă indignare, în poezia care ne sguđuie prin dragostea ei pentru popor — poezia e intitulată « *Satul* » —, în « *Odă libertății* », Pușkin exclamă:

« *Și voi, o sclavi de jos, sculați! . . .* ».

În versurile cizelate ale « *Pumnalului* », el pune problema uciderii țarului.

Rolul revoluționar al versurilor lui Pușkin, imensa sa popularitate au constituit principala cauză a exilării poetului în sud. Pușkin a început, cel dintâi, răspândirea versurilor politice ilegale, care nu puteau fi acceptate de cenzură și tot Pușkin a fost prima victimă a autocrației în lupta de eliberare a revoluționarilor aristocrați care lua o tot mai mare amploare.

Da, și el a fost un fiu al anului 1812, — ca și pentru decembriști, Patria și libertatea, se contopeau și pentru el într'un întreg:

« *Atâta timp cât flacăra libertății arde în noi
Atâta timp cât inimile noastre bat pentru onoare,
Prietenii să dăruim Patriei
Minunatul elan al sufletului.* ».

Legătura indisolubilă între patriotism și spiritul revoluționar a găsit o expresie minunată, limpede și profundă, în această însemnare a lui Pușkin:

« *numai un cap revoluționar . . . poate iubi Rusia — precum numai un scriitor poate iubi limba. Totul trebuie făurit în această Rusie și în această limbă rusă.* ».

În aceste cuvinte se oglindește și concepția lui Pușkin despre activitatea literară, ca o activitate revoluționară și patriotică. Numai un revoluționar poate fi patriot. Oare nu putem numi genială această idee a lui Pușkin!

Bucuria avântului, care a cuprins întreaga națiune în Războiul pentru apărarea Patriei, nu a împiedecat pe Pușkin să vadă în mod clar « oportunismul » nobilimii față de patriotismul poporului. Cu cât sarcasm redă el tabloul « avântului patriotic » al nobilimii în anul 1812:

« *Deodată ne-a surprins știrea năvălirii și apelul țarului. Moscova se alarmă. Au început să apară afișele contelui Rastopcin, scrise pe limba poporului; cucoanele s'au speriat.* ».

Adversarii limbii franceze și ai Podului Cuznețki¹⁾ au dobândit în societate o poziție hotărâtoare și berăriile se umpleau cu patrioți: unul!

¹⁾ Numele unei străzi din Moscova unde era situat Teatrul Francez. — N. T.

scutura din tabachere tutunul francez și începea să miroase tutunul rusesc ; altul ardea zeci de broșuri franceze, altul renunța la vinul « Chateau-Laffite » și a început să bea borșuri acre. Toți se căiau că au putut vorbi franțuzește ; toți ridicau în slăvi pe Pojarski și Minin și proslăveau războiul poporului, pregătindu-se să plece pe timp îndelungat în satele din regiunea Saratov, pe care le stăpâneau, asuprindu-le ».

Cât de biciuitoare este ironia lui Pușkin împotriva acestui « patriotism » de paradă și ieftin al aceluia care propovăduiau războiul poporului, pregătindu-se s'o șteargă în spatele îndepărtat al frontului, scoțând din foc cărbuni aprinși cu mâinile poporului, pe care-l țineau în sclavie ! Și cât de sever, de just și de pline de un laconism într'adevăr pușkinian sună aceste cuvinte simple: « poporul s'a înverșunat », — cuvinte care exprimă sentimentele adevărate, autenticitatea frământărilor patriotice: în aceste cuvinte directe simțim dorința sinceră a poporului de a duce o luptă înverșunată pentru apărarea Patriei, o luptă implacabilă, numită ulterior de Lew Tolstoi « ciomagul războiului poporului ». Și cât de ironic sună împerecherea acestor cuvinte: « afișele contelui Rastopcin, scrise pe limba poporului ». Aceste afișe exprimau tocmai oportunistul, lingușirea josnică a « boierimii sălbatică » față de popor, în momentul primejdiei, însemnau afișarea unui « stil popular » de către oameni care nu aveau nici o legătură cu limba populară, și care deveniseră de mult străini în propria lor Patrie.

Avântul conștiinței patriotice trezite de anul 1812, s'a îndreptat, în egală măsură și împotriva « propriilor » străini, a « propriilor » paraziți, a diverșilor Nesselrode, Benkendorfi, Dubelt-i, precum și împotriva Romanovilor care, în afară de nume, nu mai aveau nimic rusesc în ei.

Iată care a fost temelia poeziei lui Pușkin, realitatea rusă, din epoca anului 1812 și a anilor următori, care a format această poezie și a făcut posibilă apariția ei. Poporul, devenind conștient de eroismul său, a dat naștere unei poezii eroice. Și nu în zadar, Pușkin a iubit atât de mult motivele din poezia populară a poporului rus, adunând cu nesaț în sufletul său tot ce era creație populară, tot ce era mai semnificativ în tradițiile poporului. Primul său poem din tinerețe, atât de armonios și muzical « *Ruslan și Ludmila* » a fost o glumă eroică; în fiecare strofă se simțea pulsul vieții, toate erau înfrumusețate de surâsul tineresc, vesel și, în același timp, înțelept. Era *bucuria puterii*, care devenea conștientă de sine, care zâmbea vieții, sănătății, soarelui, iubirii. Era bucuria presimțirii « unei noi lumi de creație, pe care a deschis-o Pușkin prin toate operele sale din tinerețe », iar succesul de care se bucura în fața cititorilor era « farmecul noutății, necunoscute până atunci ». În acest poem, « totul era nou: și versul, și poezia, și gluma, și caracterul de basm, alături de tablourile grave ». Astfel scria Belinski despre acest poem. Cei care urau « *Ruslan și Ludmila* » erau indignați de caracterul popular-democratic și profund patriotic, de « spiritul rusesc » care traversa întregul poem. În această

privință este caracteristică mărturia unuia dintre acești adversari, mărturie în care se împletesc de minune antidemocratismul și antipatriotismul:

«...iată despre ce este vorba: știm că, în ceea ce privește literatura, am primit dela strămoși o moștenire destul de săracă, adică *basme și cântece* populare — ce am putea spune despre ele? Dacă păstrăm monede vechi, unele dintre ele uzate, lipsite de valoare, de ce n'am păstra, cu aceeași grijă și urmele graiului strămoșilor noștri? Nu mai încapе îndoială... dar când aflăm că poeții interpretează cântecele vechi dintr'un punct de vedere cu totul straniu, că au început să strige în gura mare despre armonia, vigoarea, nebanuitele frumuseți, despre bogăția vechilor noastre cântece, și că au început să le traducă în limba germană... nu-mi rămâne decât să mă închin în fața d-voastră!

...Poate oare un om cult cât de puțin instruit suporta să i se prezinte un nou poem scris după modelul lui *Eruslan Lazariévici*? Ingăduiți-mi să răsfoim împreună numărul 15 și 16 al revistei «Fiul patriei». Acolo, un necunoscut poet ne prezintă ca mostră un fragment din poemul «*Ruslan și Ludmila*». (Parcă era «*Eruslan*»?). Nu știu cum o să fie întregul poem, dar mostra asta te scoate din sărite. Poetul ne înfățișează, în carne și oase, un țărănuș, mare cât o palmă, cu barba de un cot, împodobit, pe deasupra, cu mustăți nesfârșite («*Fiul patriei*», pag. 121), ne înfățișează o vrăjitoare, o tichie fermecată, etc. Permiteți-mi să întreb: dacă într'o societate de nobili din Moscova s'ar fi strecurat (prin imposibil) un musafir cu barbă, cu suman, cu opinci și ar fi strigat cu voce răsunătoare: *noroc băeți!* ne-ar delecta oare un asemenea caraghioslăc?... De ce să admitem ca vechile glume nesărate să apară iar printre noi! E o glumă grosolană, care nu poate fi acceptată de gustul unor oameni culti, o glumă respingătoare, departe de a provoca hazul sau cel puțin de a fi distractivă».

Această așa zisă «recenzie», semnată în mod zeflemist «un locuitor din părțile Butărului»²⁾, aparține condeiului unuia din elevii lui Kacenovski, profesor la Universitatea din Moscova, adept fervent al stilului și al limbii dela curte, care respingea cu dispreț simplitatea și realismul creației populare. Cât dispreț boieresc condescendent față de patrimoniul bogat al folklorului!

Articolașul «criticului din Butâr» nu era numai plin de venin: nu, el propunea întregului front jurnalistic un complot împotriva noului element democratic, popular, din poezie. Însă totodată — precum just a exprimat criticul aristocrat adevărul de clasă —, împreună cu «*Ruslan și Ludmila*» a început să intre în literatură «un musafir straniu», în suman și în opinci, cu spiritul său popular rus, iar vocea lui era destul de puternică —, astfel încât al său «*Noroc, băeți!*» a început să răsune prin toată literatura, del a un capăt la altul. La început, «deabia s'a arătat», dar nu mult mai târziu «criticii din Butâr» au putut să-l vadă, tot în suman sau în cojoc, îmbru-

²⁾ Un cartier din Moscova — N. T.

mutând chipul fierarului Arhip din «*Dubrovski*», al lui Pugacev din «*Fiica Căpitanului*», al lui Razin din celebrele cântece *despre Razin* ale lui Pușkin. După asta, mujicul s'a pornit să vorbească în «*Insemnările unui vânător*», apoi prin vocea răsunătoare a lui Lew Tolstoi. La urma urmei, nu i se poate nega «*criticului din Butâr*» spiritul perspicacității de clasă.

Da, «*Ruslan și Ludmila*» a fost o glumă, însă a fost gluma înțeleaptă a unui gigant spiritual, era «*hazul*» uriașului spirit al poporului. Astfel se și simte în fiecare strofă că opera este de o seninătate atât de armonioasă, pătrunsă de atâta dragoste de viață, de atâta «*sănătate înbujorată*» (cuvintele lui Pușkin din poezia «*Veselul zeu al vinului*»), plină de atâta entuziasm voios pentru puterea rusă, pentru bravura rusă, străbătută de încrederea luminoasă în reușită, în noroc, în dragoste, de credința în victoria împotriva «*Carol*»-ilor străini, de orice fel; — o astfel de operă a putut să apară abia după 1812.

Lupta lui Pușkin pentru realism a fost expresia directă a patriotismului și a caracterului său popular. Simțind în chip tragic întreaga nerușinare monstruoasă, sălbăticia realității iobage, ostilitatea ei de moarte pentru orice poezie și frumusețe, Pușkin a înțeles că *adevărată* realitate rusă — «*realitatea poetică*» după Belinski — este cuprinsă în viața poporului, în firea poporului și că viitorul Rusiei este legat tocmai de *această* realitate, care, deși innăbușită și asuprită, strălucește totuși mai *vie* în viitor decât epoca lui Nicolae plină de prigoane și cruzimi. Optimismul poeziei lui Pușkin, aici își are sursa, determinantele, ca și *lupta sa pentru stilul realist în literatură*. Dobroliubov a spus în chip minunat, că Pușkin a *descoperit realitatea*.

Romantismul contemplativ al școlii lui Jucovski, vaga «*dorință în spre depărtări*», îndepărtarea dela viața reală. — îndepărtare determinată de neînțelegerea caracterului poetic al realității populare ruse vii, a istoriei ruse, îi erau străine lui Pușkin. Caracterul național rus nu putea fi exprimat în poezia romantismului «*sublim*»; lipsa de claritate a contemplației visătoare, dorul după ceva irealizabil, fuga de realitate, — tot ce intra pe atunci în noțiunea: romantism, — toate acestea erau străine gândirii rusești, clarității ruse, bunului simț, erau străine *sentimentului realului*, — tuturor acestor însușiri profunde ale poporului, care stătea solid pe pământ, și căruia îi era sortită o mare viață istorică.

Poezia lui Pușkin ne uimește prin caracterul ei atotcuprinzător, prin diversitatea inepuizabilă a sentimentelor exprimate în ea. Totul a găsit ecou în sufletul său liber, nemărginit și adânc ca marea. Pușkin exprimă în poezia sa: cât de minunate sunt sentimentele și gândurile acestui eroic și puternic popor, cum strălucește înțelepciunea sa, cât de limpede e atitudinea sa față de viață, cât de frumoase manifestările acestui popor, cât de frumoase și,

În același timp, cât de umane ! Pentru Pușkin nu e nimic mai frumos pe lume decât omul și de aceea Gorki iubea atât de mult poezia lui Pușkin, se închina în fața ei, — Gorki, pentru care nu exista ceva mai prețios, mai scump și mai sfânt decât omul. Intregul lirism al lui Pușkin este străbătut de admirație pentru om. Să reamintim unul din modelele cele mai geniale ale simplității senine și delicate în expresia acestei idei (poezia « *Furtuna* »):

« Tu știi de fata de pe stâncă
 În haina albă peste valuri,
 Când marea în furtuni adâncă
 În vuiet surd bătea în maluri,
 Când foc în fulger lumina
 Cu raze roșii peste mare
 Și vântul aprig năpădea
 Cu mantiile-i sburătoare.
 Frumoasă-i marea furtunoasă
 Când norii grei îneacă luna,
 Dar fata de pe stânca roasă
 E mai frumoasă ca furtuna ».

Artistul a redat în tabloul pictat de el — uriaș prin proporțiile sale și încadrându-se cu laconismul pușkinian într-o poezie atât de mică — tot ceea ce este *măreț și minunat* și ceea ce a însuflețit de veacuri și va însufleți întotdeauna pictura, poezia și muzica: marea furtunoasă, cerul vijelios, luminat de scurtele străfulgerări ale trăsnetelor, stânca, înălțându-se din valuri, — *numai aceasta* ar fi de ajuns ca să alcătuiască conținutul unui măreț tablou sau al unei simfonii grandioase și pasionate. Însă toată această măreție, această frumusețe vijelioasă și răscolitoare se culcă la picioarele fecioarei, pe care artistul a ridicat-o pe stânca ce se înalță asupra mării, ca pe soclu, pentru a proslăvi mai bine frumusețea gingașă a omului, frumusețe deasupra căreia nu există nimic mai înălțător și mai scump nici pe pământ și nici în « ceruri ». Și acest vestmânt alb, falfăitor, de care « se lovea » și pe care îl « ridică vântul », apare atât de naiv în acest cadru, înaripează, încălzește și domolește vântul vijelios, care luminat de acest mic amănunt devine cu totul altul, dobândește ceva uman.

Și întreaga forță măreață, deslănțuită a naturii nu ar fi decât sălbatecă și chiar irațională, cu toată măreția ei, dacă ea nu ar fi umanizată și îmblânzită de gingașa imagine feciorelnică, atât de mică și — s'ar părea — atât de neputincioasă, neînsemnată, ca o pată minusculă înaintea elementelor deslănțuite. Este cu mult mai ușor să impresionezi imaginația umană prin măreția copleșitoare, prin cruzimea și răceala lipsită de suflet a naturii, decât să iei natura și să o arunci la picioarele omului. Poezia medievală, poezia romantismului, a decadentismului, poezia religioasă și mistică ridică natura

deasupra omului, inspirându-i « frica de Dumnezeu », convingerea inutilității, a deșertăciunii, a zădărniciii tuturor dorințelor și năzuințelor omenești. Poezia lui Pușkin este materialistă, umană.

Toate tablourile lui Pușkin sunt genial de simple și umane, în înțelesul cel mai înalt al acestui cuvânt.

Pușkin a cântat tot ce este cu adevărat uman; împreună cu sentimentele eroice de devotament față de patrie și libertate, față de rațiune, cultură, știință și dorința de a apăra toate acestea chiar cu prețul vieții, — el a cântat dragostea, prietenia, puritatea și claritatea în toate domeniile vieții umane. Poetul a opus lipsei de integritate a sentimentelor, incoerenței lor, imaginea fidelității, a integrității manifestărilor, care este proprie sufletului *popular* și prin care se distinge Tatiana, primul chip de femeie rusă în literatură.

Există oare vreun aspect al sufletului uman, pe care să nu-l fi atins poezia lui Pușkin și există oare vreun sentiment uman pe care atingându-l « cu degete ușoare ca un vis », să nu-l fi înnobilit !

Tineri, maturi, bătrâni — toate vârstele pot învăța dela geniul nostru național, cultivarea sentimentelor și a raporturilor umane: Pușkin nu desamăgește, el este un credincios *prieten al omenirii* (astfel a spus cu drept cuvânt despre sine în poezia « *Satul* »). Înțelepciunea sa poezie a luminat toate sentimentele — dela cele mai simple până la cele mai complexe — cu lumina ei senină, *veselă* (Pușkin: un nume *vesel*! — a spus Alexandru Blok). *Sănătatea*, morală și fizică, este întotdeauna prezentă în poezia lui Pușkin, iar veselia ei este veselia înțelepciunii și a armoniei, este jocul plin de bucurie al puterii umane.

La Pușkin, veselia, tinerețea, dragostea, iubirea și prietenia sunt întotdeauna luminate de înțelepciune, de lumina Rațiunii. Va rămâne veșnic un imn al omenirii, imnul omului rus în cinstea veseliei și a înțelepciunii, acest « *Cântec bacchic* »:

*« Să ridicăm paharele, să le ciocnim !
 Trăiască muzele, trăiască rațiunea !
 Luminează, tu, soare sfânt !
 Așa cum un opaiț pălește
 Înaintea răsăritului luminos al zorilor,
 Tot astfel înțelepciunea prefăcută licărește și se stinge
 Înaintea soarelui nemuritor al rațiunii.
 Trăiască soarele, ascundă-se 'ntunericul ! »*

Aceste versuri profetice nu puteau fi făcute decât de un geniu rus, geniu aceluia popor, pe care istoria l-a sortit să meargă în fruntea întregii omeniri, luminându-i calea cu lumina rațiunii libere, a soarelui, care triumfează asupra întunerecului. Și numai el, geniul nostru național, putea să cânte rațiunea,

ca o sărbătoare a luminii și a libertății, ca supremul triumf al omului. Atunci când spunem: « Trăiască Pușkin! » — noi spunem prin aceasta: « Trăiască Rațiunea! Trăiască Soarele! Și — ascundă-se întunerecul! ».

Puterile întunerecului îl otrăveau, îl innăbușeau, îl goneau din exil în exil și îi pregăteau glonte slugilor lor. Dar ei n'au putut să omoare puterea dragostei de rațiune, de patrie, de omenire, de viață! Pușkin a păstrat până la sfârșitul zilelor sale lumina sa senină. În hârtiile sale s'a găsit o schiță, care datează din ultimul an al vieții sale, din 1836.

*« Oh nu, nu mi s'a urît de viață,
Vreau să trăiesc; iubesc viața,
Sufletul n'a devenit rece
Pierzându-și tinerețea.
Mai păstrează încă frăgezimea,
Dorul de a cunoaște,
De a făuri cuvinte dragi... »*

În însemnările sale găsim și următoarele cuvinte:

*« Pentru ce...
Mormântul întunecos?...
Nu-i nimic bun în moarte... »*

Ce poate fi mai uman decât această exclamație, a cărei simplitate surprinzătoare ne impresionează prin naturalitatea ei, stârnind zâmbetul nostru respectuos și iubitor pentru acest « geniu naiv » (« geniul naiv » era expresia preferată a lui Pușkin), pentru poetul care a știut în mod atât de neîntrecut, de simplu, atât de omenește, atât de rusește să exprime, în patru cuvinte, și ironizarea fără șiretlicuri a religiei cu propovăduirea ei despre viemenicia existenței pământești, și ironizarea poeziei « romantice » cu fantomele ei, cu spiritele ei lipsite de trup și cu alte născociri și năluci mistice — și să redea dorința firească de a trăi, de a cerceta tainele vieții, de a crea și de a te bucura de creație, de a fi accesibil tuturor sentimentelor și ideilor, demne de om. Aceste cuvinte au fost spuse în ajunul « mormântului întunecat »... Dar imaginea mormântului nu se leagă de loc, și niciodată nu se va lega de chipul poetului, cum nu se leagă chipul morții, de cel nemuritor. Poporul nostru va privi întotdeauna chipul lui Pușkin, recunoscând în el — cu bucuria înțelegerii mereu noi, și tot mai adânci — trăsăturile sale cele mai bune, strămoșești. « Citiți-l mai des pe Pușkin — a spus Gorki — el este întemeietorul poeziei noastre și mereu învățătorul nostru, în toate ».

Optimistă, pătrunsă de puterea și vigoarea unui popor sănătos, poezia lui Pușkin a rămas întotdeauna credincioasă, chiar în motivele sale triste și întunecate, care sunau în lirismul său cu tot atâta amploare și putere, ca și

toate celelalte sentimente umane; chiar aceste motive apar în poezia sa încărcate de puterea vieții:

*« Jucați, cântați, prietenilor,
Petreceți seara trecătoare,
Și bucuriei voastre fără griji
Ii voi surăde printre lacrimi ».*

(« Prietenilor »).

Numai Fușkin a putut să creeze o strofă atât de muzicală:

« Tristețea mea senină... ».

Lirismul lui Pușkin, care a cântat prietenia, liniștea « plăcerilor vieții la țară » izolarea creației, iubirea, bucuria muncii pașnice, a exprimat totodată un aspect important al caracterului rus, anume: *dragostea de pace* a poporului nostru. Pușkin a scris: « este imposibil ca oamenii să nu-și dea seama cu timpul de cruzimea ridicolă a războiului, tot așa cum și-au dat seama de sclavie, sau de asuprirea regală ș. a. Ei se vor convinge că suntem predestinați... să fim liberi ». Impreună cu genialul poet al poporului polon — A. Mickiewicz — el visa « la timpurile viitoare ».

*« Când, uitând certurile, popoarele
Se vor uni într-o familie mare ».*

Încă de mult trebuia să spulberăm legenda după care Pușkin era un poet blajin și delicat, făcut numai pentru « plăcerile » lumești. Pușkin nu a exprimat numai marea dragoste de *pace* a poporului rus, ci și *spiritul lui de luptă pentru apărarea* păcii, a libertății, a onoarei, a demnității naționale. Iată discursul lui Pușkin, asemănător cu un ordin de luptă, combativ, energic, străbătut de elanul și de ritmul băătăiei:

*« Imi este cunoscută bătălia — iubesc zângănitul săbiilor ;
Din primii ani, admirator al gloriei militare,
Iubesc ale războiului plăceri sângeroase,
Și gândul morții e drag sufletului meu.
Acel care în floarea vârstei, nu a fost al libertății credincios soldat
Și nu a văzut moartea înaintea ochilor,
Acela nu a gustat veselia deplină
Și nu este demn de desmierdările gingașelor femei ».*

Iată unde laconismul lui Pușkin strălucește în mod deosebit de puternic — în cazul de față o victorie militară ! Cât dispreț războinic pentru moarte ! Ce vitejesc « program de viață »: acela nu este demn de fericirea iubirii, care

nu știe să-și riște viața, care nu este un soldat și un prieten a libertății — altfel norocul va fi șubred și — am spune în limba actualității noastre — lipsit de durată.

Până în prezent nu a fost încă demascată în mod definitiv afirmația că poezia lui Pușkin ar fi, chipurile, lipsită de patosul luptei. Acest lucru se afirmă despre Pușkin, care în tot cursul vieții sale, până la sfârșitul zilelor sale, s'a simțit ca un luptător și a trăit ca un soldat, care putea în orice clipă să cadă pe câmpul de luptă. Despre Pușkin, a cărui viață întregă a fost o luptă neîntreruptă împotriva clicei aristocrato-birocrato-cosmopolite. Despre Pușkin, autorul mărețului imn, care trebuie numit imnul în onoarea nemuririi !

« Este un farmec în luptă... ».

Pușkin a fost un luptător în viață, în politică și în literatură. Până la sfârșitul vieții sale el nu s'a împăcat cu realitatea iobăgiei și a rămas credincios convingerilor din tinerețe, — aceste convingeri s'au adâncit, s'au maturizat, îmbogățindu-se mereu cu o nouă înțelepciune politică și istorică.

Sdrobirea răscoalei din 1825 l-a sguđuit pe Pușkin. El a rămas singur — prietenii săi cei mai buni au fost arestați, exilați în îndepărtata Siberie, conducătorii mișcării revoluționarilor aristocrați au fost executați.

Ca om cu larg orizont și simț istoric, Pușkin, revenindu-și după primul șoc, a început să analizeze situația politică. El a înțeles că cauza decembrisților nu va pieri, că, în viitor, sămânța ei va încolți. El și-a manifestat curajul său obișnuit de luptător, trimițând în Siberia — cu toate că știa că riscă totul, — renumitul său « Mesaj celor din Siberia », transmis printr'una din soțiile decembrisților exilați, care plecase la locul deportării:

*« In al Siberiei adânc pământ
Păstrați-vă răbdarea caldă,
Nu va pieri al vostru cuvânt
Și a gândului pornire înaltă ! »*

« Vom ști să ne păstrăm răbdarea: scânteia astăzi prinde rod », — i-a răspuns lui Pușkin din « adâncul înghețat al Siberiei » poetul decembrist, A. Odoevski.

Luând drept motto al ziarului său « Iskra » aceste cuvinte: « Din scânteie va izbucni flacăra », Lenin a subliniat continuitatea mișcării revoluționare ruse. Istoria și-a făcut bilanțul prin glasul lui Lenin. « ... Cauza lor nu a pierit », a spus el despre decembrisți.

Pușkin a păstrat pentru totdeauna credința politică față de prietenii.

*« Aruncat pe mal de furtună,
« Eu cânt vechile imnuri... »*

Astfel, poetul și-a arătat pe față devotamentul său nestrămutat și credința sa nesdruncinată în idealurile mișcării de eliberare, sdrobite, rămase însă vii, precum e viu poporul, precum e vie istoria.

Imediat după deportarea decembriștilor, Pușkin a căutat prin toate mijloacele să obțină întoarcerea lor.

La început i se părea că va fi în stare să-l influențeze pe țar. Nicolae, împreună cu Benkendorf și cu întreaga clică de aristocrați socotea că, acum, când Pușkin a rămas singur, fără prieteni politici, le va fi mai ușor să-l facă inofensiv, să facă din el un poet al curții, la fel ca Jucovski. Nicolae și Benkendorf au înțeles de minune ce forță imensă reprezenta Pușkin.

Însă Pușkin nu s'a «închinat» niciodată înaintea realității, dimpotrivă, el a încercat întotdeauna să întoarcă realitatea de partea sa. El încercă să se înțeleagă cu Nicolae. El admitea și posibilitatea înfrângerii sale, însă admitea totodată și posibilitatea de a-l «urni» pe țar în spre stânga, venind în felul acesta în ajutorul luptătorilor deportați; — vom vedea cine a învins! Acest punct de vedere politic a durat, e drept, scurt timp. În această perioadă a credinței sale în posibilitatea politicii liberale a guvernului, el a invocat țarului Nicolae, în «*Stante*»-le sale, exemplul lui Petru I. Ca și prietenii săi — decembriștii —, Pușkin avea o opțiune politică de clasă, inerent mărginită, el credea că sclavia poate să cadă «la un semn al țarului».

Însă Pușkin și-a pierdut repede iluziile. Expresia decepției sale în ceea ce privește posibilitatea de a-l îndruma pe țar pe calea liberalismului, a fost «*Anciar*», acest blestem asupra autocratiei, sguduitor prin forța sa sumbră. După un scurt timp de iluzii, întreaga viață a lui Pușkin a devenit o luptă neîntreruptă, dusă de el singur, o luptă de fiecare clipă, împotriva guvernului. El era înconjurat de spionii țarului, de agenții lui Benkendorf.

Lui Pușkin «lumea» îi inspira desgust, prin murdăria, infamia și josnicia ei; țarul i-a acordat titlul de «*Kammerjunker*» care se dădea de obicei tinerilor între 18—20 ani. Agenții guvernului pătrundeau peste tot, ei au pătruns și în familia Gonciarov. Folosind ușurința «*mondenă*» a Nataliei Nicolaevna, camarila curții a făcut din soția poetului o unealtă, lucru pe care Natalia Nicolaevna nici nu-l bănuia.

Pușkin era singur în fața intriganților din saloane, mult mai îngrozitori decât «*chipurile*» care populau coșmarele Tatianei. El știa, simțea, că este susținut de Rusia progresistă, însă el nu avea nici un fel de legături cu nouile forțe, care creșteau urcând în locul decembriștilor, cu acele forțe pe care le întruchipa Belinski. Ghicind apariția acestor forțe noi, el porni întru întâmpinarea lor, își exprimă dorința deschisă de a se lega cu Belinski, de a lucra împreună cu dânsul. Însă întâlnirea celor doi titani ai culturii noastre, poetul genial și criticul de geniu — nu a avut loc. Glonțul lui d'Antès a ucis multe, foarte multe posibilități...

În ultimii ani ai vieții se desfășura cu o deosebită iuteală creșterea crea-tore, spirituală și politică a poetului. El chibzuia asupra destinului Rusiei,

asupra viitorului ei. Prin geniala sa investigație istorică, el a ajuns să înțeleagă că « libertatea » burgheză, « democrația » burgheză constituie de asemeni una din formele sclaviei și că și acolo « omul pe om » îl poate mîna spre Anciarul ucigător « printr'o privire autoritară ». El ura orice asuprire a omului de către om. Ridicându-se împotriva idealizării democrației burgheze, proprie și câtorva dintre decembriști, Pușkin a scris:

« De cîtva timp, Statele-Unite ale Americii atrag atenția oamenilor din Europa cari gîndesc cu adevărat. Nu întâmplările politice poartă vina acestui fapt... Oamenii au văzut, uimiți, democrația cu respingătorul ei cinism, cu prejudecățile ei crunte, cu tirania ei insuportabilă. Tot ce este desinteresat, tot ce este mai nobil și mai înălțător în om, este înnăbușit de egoismul neînduplecat și de pasiunea confortului; majoritatea ¹⁾ asuprind în mod josnic societatea; sclavia negrilor în mijlocul culturii și a libertății; goana după arborele genealogic al unui popor care nu are nobilime; din partea alegătorilor: lăcomie și invidie; din partea guvernanților: lașitate și servilism. Iată înfățișarea Statelor Americane, așa cum se prezintă recent ».

Pușkin îl ura pe burghez, al cărui chip el l-a creat pentru prima oară în literatura rusă — pe acest om capabil de « barbarie rece » capabil să subjughe și să nimicească popoare întregi, de dragul « egoismului neînduplecat și al pasiunii confortului ».

Burghezul se poartă față de milioane ca și cum ar fi unelte făcute dinadins pentru realizarea profitului său și pentru satisfacerea pasiunii confortului, considerându-le ca pe niște instrumente ale dominației sale. Așa e Napoleon. Inșă orice burghez e un mic Napoleon — norocos sau fără noroc, aceasta e o altă chestiune, care ține de întâmplare, de iscusință sau de lipsa de iscusință, de reușită sau de insucces. Astfel este Herman, unul din micii Napoleoni, un nou personaj din realitatea rusă de atunci. Pușkin exprimă această atitudine antiburgheză, antinapoleoniană în « Dama de pică »:

« — Acest Herman — continuă Tomski — este o figură cu adevărat romanescă: are profilul lui Napoleon și sufletul lui Mefistofeles. Cred că are pe conștiința sa cel puțin trei crime ».

Herman este capabil să comită orice crimă de dragul pasiunii pentru bani. El este în stare să calce în picioare orice sentiment uman, așa cum calcă în în picioare iubirea Lizei, pe care a atras-o prin falsele sale atenții, folosind-o ca pe o unealtă ca să-și atingă scopul: banii. Orice sentimente umane îi sunt străine, pasiunea care îl domină este o pasiune rece și neomenească — nu în zadar Pușkin caracterizează astfel sgarcenița lui Herman: « Banii — iată

¹⁾ Majoritatea burgheză în Congres. N. A.

după ce jînduia sufletul său. În sufletul său nu răsună decât sunetul metalului rece, el este un *suflet mort* ».

În urma acestui prim personaj burghez din literatura rusă a apărut un altul, sau mai exact același, dar avînd o altă înfățișare, una comică, lipsită de patima « romanescă », îngrijitul, ferchezuitul Pavel Ivanovici Cicikov, eroul « Sufletelor moarte » și el însuși un om cu *sufletul mort*.

Este știut că subiectul « Sufletelor moarte » (ca și subiectul « Revizorului ») i-au fost sugerate lui Gogol de către Pușkin. Este semnificativ că în « Sufletele moarte » se subliniază asemănarea lui Cicikov cu Napoleon, păstrându-se o nuanță oarecum comică, oarecum sinistră, așa cum numai Gogol a știut s'o redea. Chipul lui Cicikov se leagă de imaginea unui căpitan legendar, Kopeikin. Se înțelege că atât Cicikov cât și Herman sunt oameni cari, în ultimă analiză, sunt *ieftini*, toate pasiunile lor încep și se sfîrșesc cu banii. Nu știm cum anume și l-a închipuit Pușkin pe eroul romanului al cărui subiect l-a înmînat lui Gogol — poate tot sub aspectul « romanesc » din « *Dama de pică* », sau poate chiar în postura real-comică, așa cum a fost redată această figură de către Gogol: geniul atotcuprinzător al lui Pușkin s'a simțit liber în toate genurile literare, el le stăpînea deopotrivă...

În amîndouă aceste opere ale literaturii ruse, chipul burghezului, al hienei și al afaceristului, e înrudit cu dorul de aventură: « trei cărți », în care credea Herman și de dragul cărora el a omorît-o pe bătrîna contesă și a trecut cu cruzime peste sentimentul Lizei; procurarea sufletelor moarte cu ajutorul cărora Cicikov spera să-și satisfacă « pasiunea confortului », — amîndouă aceste fapte reprezintă aceeași aventură, așa cum însuși Napoleon apărea la fel în ochii lui Pușkin și ai lui Gogol: un aventurier de proporții mai mari. Deși Pușkin vedea aspectele progresiste ale societății burgheze, întregul edificiu construit de capitalism i se părea un lucru revoltător.

Chintesența atitudinii lui Pușkin față de legile lumii burgheze, față de întreaga problemă a burgheziei, a puterii banilor, a capitalismului, a fost exprimată în monologul « *Cavalerului sgîrcit* »:

« ... *Da*, « ... *Da, dacă toate lacrimile, sîngele și sudoarea*
vărsate pentru tot ce se păstrează aici,
ar țâșni deodată din interiorul pămîntului
ar fi din nou potop, m'aș înneca
în tainițele mele singure ... ».

Ce imagine plină de înțeles a fost creată de fantezia poetului: potopul din sîngele, sudoarea și lacrimile întregii omeniri, în care poate să se înnece « *Cavalerul sgîrcit* » Kascei ¹⁾, posesorul aurului, care a condus lumea într'o « epocă îngrozitoare » când oamenii aveau « inimi îngrozitoare »...

¹⁾ Figură mitologică rusă: un bătrîn avar, nemuritor, cu o înfățișare slăbănoagă, un om rău.

Prin întreaga sa ființă, poetul era atras către popor. Ideea revoluției, care a pus stăpânire pe el din tinerețe, continua întotdeauna să trăiască în sufletul lui. După 14 Decembrie o altă idee se alătură permanentei sale viziuni asupra revoluției: răscoala țărănească, revoluția țărănească. Încă în 1826 el creează mărețele sale « *Cântece despre Stenka Razin* », una din operele profund populare ale geniului său. El îl considera pe Stenka Razin ca pe figura cea mai poetică a istoriei rusești.

Forța elementară a răscoalei țărănești trezea în el o atitudine contradictorie: această forță atrăgea, țintuia mereu gândurile și fantezia sa — și tot odată îl îngrozea, încremenind pe poet.

Pușkin simțea nestabilitatea societății aristocrato-burgheze, posibilitatea unor noi și noi sguduiuri. El nu putea să nu vadă caracterul legitim și dreptatea revoltelor țărănești. Însă în același timp el nu putea să se situeze exact pe punctul de vedere al revoluției țărănești, pe punctul de vedere al democraților revoluționari, el nu putea să iasă din limitele revoluționarismului aristocrat.

Formulând condițiile cerute unui scriitor dramatic, în perioada creării lui « *Boris Godunov* », Pușkin a relevat printre condițiile principale: « ideea de stat a istoricului ».

Lui Pușkin îi era proprie, în mare măsură, gândirea de stat, grija pentru puterea și forța statului rusesc.

Herzen a scris: « ... marii poeți erau curteni; acest fapt îl atestă Goethe, Racine, și alții. Pușkin nu era nici curtean și nici adept al guvernului, însă forța de neînfrânt a statului corespundea sentimentelor sale patriotice ... ».

Da, forța statului corespundea sentimentelor patriotice ale lui Pușkin, atunci când era îndreptată împotriva dușmanilor poporului rus, împotriva crotopitorilor străini și a tuturor forțelor centrifuge, împotriva trădătorilor statului, a aventurierilor, care se sprijineau pe ajutor străin ca Dimitrie Uzurpatorul, Mazepa și alții în genul lor. Însă, după cum a arătat Belinski, — Pușkin, rămânând în limitele concepției aristocrate despre lume, « atacă în această clasă tot ce este în contradicție cu umanismul ». *Forța brutală a statului aristocratic* îi inspira lui Pușkin desgust și ură, fiindcă era ostilă umanismului și era îndreptată împotriva poporului rus, — popor care era unicul izvor de putere al statului, salvatorul acestuia. Pușkin nu a putut să rezolve această contradicție.

Și cu toate acestea el a creat chipul profund poetic al conducătorului răscoalei țărănești.

Chipul lui Pugacev din « *Fata Căpitanului* » este înconjurat de un suflu legendar, poetic, de un suflu de basm și de romantism.

Opera artistică trebuie privită în integritatea ei, nu în elementele ei fragmentare, rupte din întregul poetic. Dacă vom considera, astfel, « *Fata Căpi-*

tanului», fără să o izolăm de subiect și de întreaga îmbinare a elementelor componente, chiar a celor mai mici, vom vedea că nu «fata» și nici logodnicul ei, — întruchiparea acelei «aurea mediocritas» — pot fi considerați ca adevărații eroi ai povestirii, ci Pugacev.

Eroul operei e acela care determină desfășurarea evenimentelor, soarta personajelor și către care converg, într'un fel sau altul toate liniile subiectului. Tocmai acesta este rolul lui Pugacev în «Fata Căpitanului», deși în exterior povestirea arată astfel, ca și cum Pușkin s'ar fi interesat într'adevăr mai mult de soarta lui Grinev și a Mașei sale. Această soartă îl interesează pe autor numai în măsura în care îi dă posibilitatea să arate marea bunătate și noblețe a lui Pugacev, să-l arate în rolul făuritorului fericirii umane, acel rol care este întotdeauna cel mai atrăgător și cel mai irezistibil.

Pugacev este drept, îndrăzneț, cu sentimente adânci, integre, cu adevărat rusești; ideea sa preferată este: dacă grațiem, să grațiem în întregime, dacă pedepsim, să pedepsim în întregime. Pugacev este o figură puternică și tragică în imaginația lui Pușkin: în el, în răzvrătitul conducător al răscoalei mușicilor s'a întruchipat mânia poporului, durerea poporului, răzbunarea lui pentru toată violența monstruoasă la care a fost supus, — violența Troekurovilor, a Bironovilor, a Benckendorfilor, a Nesselrodilor și a tuturor von-Fochilor, întreaga clică ticăloasă, debarcată pe pământul rusesc cu priviri goale și reci de ucigași plătiți.

Poporul răsculat se poartă față de dușmanii săi, față de paraziții și călăii săi mai rău decât față de un animal sălbatec și bine înțeles că el are deplină dreptate. Necruțarea dușmanului nu golește poporul de umanismul său inerent, ci dimpotrivă: însăși umanismul, mărinimia, bunătatea, devin cu mult mai adânci, se înobilează, se ridică pe o treaptă nouă atunci când iau naștere în toiu luptei. Pușkin a înțeles că în cele mai mari cruzimi ale țăranilor răzvrătiți se păstra omenia. În «Dubrovski», țăranii au incendiat casa unde a rămas să-și petreacă noaptea «ispravnicul» și alți funcționari și lachei cumpărați de Troekurov, paraziții poporului, zugrăviți de artist în întreaga lor cruzine, în întregul lor cinism rece și îngâmfat. Funcționarii au sosit să înfăptuiască ceva nedrept, știind foarte bine acest lucru:

«...acuma totul e în regulă, — ...ce arde, — de se vede atât de minunat din curtea lui Pocrovski» — se bucură fierarul Arhip privind spectacolul incendiului.

În aceeași clipă o nouă arătare atrase atenția lui; o pisică fugea pe acoperișul șurei în flăcări, fără să știe încotro să sară, era din toate părțile înconjurată de flăcări. Bietul animal cerea cu un mieunat jalnic ajutor, băietii mureau de răs, privind disperarea sa.

— De ce râdeți dracilor — le spuse supărat fierarul — nu vă temeți de Dumnezeu — o făptură a lui Dumnezeu piere și voi rânjiți ca niște proști, — și sprijinind scara de acoperișul în flăcări, se sui să ia pisica. Ea în-

telese îndată și cu o mișcare grăbită și totodată plină de recunoștință se agăță de mâneca lui... Fierarul, cu hainele pe jumătate arse, coborî încet cu povara sa.

— *Ei, băieți, rămâneți cu bine — spuse el oamenilor buimăciți — nu mai am ce face aici. Noroc și să nu pomeniți nimic rău de mine.*

Fierarul plecă, focul bântui încă o bucată de vreme. În sfârșit se potoli și cărbuni aprinși ardeau fără flacără în întunerecul nopții și în jurul lor rătăceau locuitorii sinistrați din Kistenevka.

Astfel a înfățișat poetul omenia țăranilor răsculați. Tot astfel oglindește el în « *Fata Căpitanului* » măreția epică a lui Pugacev și a țăranilor și frumusețea specifică, lăuntrică și exterioară a chipului lui Pugacev.

Iată că ei cântă cântecul preferat al lui Pugacev:

« *Este imposibil să povestesc ce impresie a produs asupra mea acest cântec simplu, popular, despre spânzurătoare, cântat de oameni sortiți spânzurătorii. Fețele lor amenințătoare, vocile lor armonioase, expresia tristă pe care o dădeau cuvintelor, expresive în ele însele — toate acestea m'au sguduit, dându-mi un fel de groază poetică.* »

Contradicția: *popor și stat* — contradicție proprie societății burghezo-feudale era una din temele principale, esențiale ale întregii opere a lui Pușkin. Această contradicție și-a găsit expresia într-o altă temă: *personalitatea și statul*, tema « *Călărețului de aramă* ». Genialitatea acestui poem și totodată imposibilitatea, pentru Pușkin de a rezolva în epocă sa contradicția arătată, s'au exprimat în faptul că amândouă principiile — cel de stat, întruchipat în monumentala figură a lui Petru, și cel al personalității, reprezentat de Evghenii — sunt *la fel de mari*; și unul și celălalt au în ochii poetului o putere și o frumusețe morală egală, un drept moral egal.

Tot ce este legat de chipul lui Petru, care reprezintă pentru poet încarnarea puterii statului rus, este grandios; măreția este și înfățișarea capitalei rusești întemeiate de Petru.

Însă despre aceeași capitală mult iubită, despre care el spunea:

« *Iubesc aspectul tău sever, armonios* »

Pușkin a scris și următoarele versuri uimitoare:

« *Oraș înfloritor, oraș sărac
Obida și luxura se alătură 'n cuprinsul tău
Sub cerul tău vână
Tristețea și gerul cresc împreună
Și dacă totuși mi-e dor de ele
E poate pentru că pe lângă ele pășește
Piciorul svelt și flutură 'n vânt bucla de aur...* »

El simțea adânc contrastul între «aspectul armonios» și lipsa de armonie a întregii vieți, între *lux și miserie*, între frumusețea, măreția capitalei rusești și spiritul ei de robie, spiritul *de temniță* a rusiei țariste, cruzimea fortăreței, a închisorilor, «plictiseala» copleșitoare, fără suflet, a Petersburgului birocratic al curții.

Chipul Petersburgului *străin, apăsător*, se oțune în poezie, motivului intim-liric al iubirii, sentimentului fericirii *personale*: atât de mică și de pierdută în această masă gigantică de granit a capitalei apare această buclă aurie...

Aici se află în germene posibilitatea temei «*Călărețului de aramă*», în care *statul* se înalță atât în puterea sa măreață, cât și în *puterea sa cu adevărat brutală*, care sugrumă fericirea și dragostea lui Evghenie. Și dacă în persoana lui Petru este întruchipat principiul statului, în persoana lui Evghenie este întruchipat principiul fericirii personale, simple, umane, a sute de mii de oameni obișnuiți, simpli, la fel cu Evghenie. Față de ei, statul aristocratic reprezenta un bulgăre monstruos de lut fără suflet, care se năpustea asupra milioanele de astfel de firicele ca Evghenie.

Indignarea lui Evghenie că, din pricina țelurilor *statului*, neînțelese și străine pentru el, înrobitoare pentru om, s'a năruit fericirea lui, a pierit viața făpturii iubite, a fost zdrobită propria sa viață — această indignare devine răsvrătire: aspectul Nevei furtunoase, al valurilor ei, care se înalță vijelios și amenințător de parcă ar voi să se elibereze din captivitatea de granit, din «sufletul robiei» — aspectul elementului deslănțuit, care șterge tot ce întâlnește în cale, exprimă tocmai tema indignării, a răsvrătirii. Precum vedem, motivul răsvrătirii se leagă întotdeauna la Pușkin de aspectul elementului deslănțuit, vijelios, drept în mânia sa amenințătoare, însă lipsită de un țel limpede, fiind capabilă numai să distrugă. Pușkin nu cunoaștea și nu putea să cunoască, printre mișcările populare, decât răscoalele țărănești, sortite înfrângerii atunci când sunt lipsite de conducerea proletariatului.

În revolta sa împotriva personalității covârșitoare exprimate în forța brutală a statului aristocratic, *Evghenie este drept*. Însă, după părerea lui Pușkin, și Petru este drept în mânia sa amenințătoare cu care se năpustește asupra lui Evghenie, pentru care fericirea personală este mai scumpă și mai presus de măreția statului.

Astfel, exprimând genial contradicția istorică, fără a o cunoaște în fond, Pușkin a adresat această întrebare nerezolvată de el epocii noastre, care a rezolvat pentru prima oară în istoria umană această contradicție. Numai în statul socialist, personalitatea — personalitatea umană izolată, milioanele de oameni simpli — s'au contopit într'un întreg, în statul, care pentru întâia oară a început să slujească fericirii, iubirii, muncii, întregii vieți a fiecărui om în parte, a fiecărui truditor cinstit.

În persoana lui Pușkin noi cinștim pe primul raționalist rus de geniu, pe creatorul limbii literare ruse și întemeietorul marelui literaturii ruse. Însemnătatea mondială a poeziei sale este extraordinară. El a înălțat literatura rusă la nivelul celei mai înaintate, celei mai eminente literaturi din lume, atât în privința ideilor, cât și din punct de vedere artistic. Pușkin, a spus Turghenev — «trebuia singur să îndeplinească două munci, cari în celelalte țări au fost despărțite de un secol întreg și mai mult, anume: să fixeze limba și să creeze literatura». Cernășevski a caracterizat minunat înfăptuirea sa, spunând că Pușkin a înălțat literatura la rangul unei cauze naționale.

Epoca noastră vorbește în limba creată de Pușkin.

În munca sa de fixare a limbii literare ruse noi, vii, legată de viața poporului, Pușkin a enunțat principiul: «Precizie și concizie — iată primele merite ale prozei. Ea cere gândire și iar gândire — fără acest lucru expresiile strălucite nu servesc la nimic!».

Conciziunea și preciziunea pentru o bogăție de cuvinte incomparabilă față de o altă limbă, pentru subtilitatea nuanțelor, pentru un belșug și o profunzime a conținutului interior, — aceste particularități au devenit cu adevărat specificul național al limbii ruse, al stilului rus, — specific, care exprimă trăsăturile caracterului național rus. Stilul gândirii ruse este stilul ideii adânci și pline de conținut, care simte desgust pentru cea mai mică nuanță a ceea ce poate fi numit *iresponsabilitatea* cuvântului. Continuând tradițiile *școlii lui Pușkin*, Necrasov a cerut să se scrie astfel încât cuvintele să aibă un spațiu îngust, iar ideile să aibă un spațiu vast.

În persoana lui Pușkin raționalismul rus s'a format dela început în esența sa iubitoare de libertate și totodată în apropierea sa de *realitatea vie*, în *istorismul* său înțelept, străin de raționalismul abstract.

În persoana lui Pușkin, literatura rusă, s'a format dela început ca o literatură iubitoare de libertate, populară, însuflețită de sentimentul unui nobil patriotism străin de orice orgoliu național, de orice îngâmfare șovină, pătruns de o simpatie și de un respect prietenesc pentru toate popoarele, pentru valorile lor culturale, naționale consfințite: ea s'a format ca o literatură realistă și profund umanistă.

Prin romanul său în proză «*Evgheii Oneghin*», Pușkin a făcut începutul unei întregi mari linii tematice din literatura rusă, a unei întregi galerii de portrete ale așa numiților «oameni de prisos» —, *de prisos* pentru Rusia feudal-burgheză, care le-a dat naștere. Prin «*Călărețul de aramă*», «*Căpitanul de poștă*», Pușkin a pus bazele unei mari tradiții *umaniste*, a acelei tradiții de apărare a *micului om* pe care l-a preluat ca o stafetă a umanismului rus, un mare scriitor rus din mâinile celuilalt. Cu «*Căpitanul de poștă*» este direct legată năvela lui Gogol «*Paltonul*» și un ciclu de opere care au ridicat pe o treaptă înaltă însemnătatea literaturii noastre în fața lumii în-

tregi, ca o puternică apărătoare a omului. Prin portretul Tatianei, Pușkin a făcut începutul unei galerii minunate de femei ruse, — galerie în care intră și soțiile decembriștilor, create de Necrasov, și « admirabilele femei slave » ale lui Necrasov, și soțiile și fetele din operele lui Turgheniev. Pe Tatiana, cu fidelitatea ei, cu integritatea și originalitatea firii ei, cu disprețul și desgustul ei pentru mârșăvia « lumii », cu dorința ei « de a ajuta pe săraci », cu apropierea ei de viața poporului, cu atitudinea ei severă, exigentă față de viață, față de menirea omului, pe Tatiana cu tăria ei de caracter și cu curajul ei, — într'un cuvânt pe Tatiana lui Pușkin, așa cum o știm, ne-o putem închipui foarte bine ca făcând parte din rândul soțiilor decembriștilor, care au plecat în Siberia înghețată pentru a împărtași cu soții lor o soartă nobilă.

Pușkin a dat puternic imbold satiriei ruse neînduplecate, necruțătoare, dăruindu-i lui Gogol — cadou generos ! — subiectele și temele celor mai bune creații ale geniului lui Gogol, iar în « Istoria satului Goriuhino » întâlnindu-se după un deceniu cu muza severă a râsului ucigător de dușmani al lui Șcedrin, Gorki a spus cu înțelepciune: « Pentru noi Pușkin înseamnă începutul tuturor începuturilor ».

De aceea, ziua aniversării sale este atât de plină de bucurie. Veșnic viu, inepuizabil, fantastic de bogat, el ne este scump ca aerul pe care îl respirăm. Poezia sa puternică nu a putut fi apreciată și înțeleasă în ceea ce are ea mai esențial, decât de epoca noastră, însuflețită de înțelepciunea celor mai mari, genii ai tuturor timpurilor și popoarelor: Lenin și Stalin. Adevărat trudit, întruchipând în sine gigantica dragoste de muncă a poporului nostru, îndeplinind singur o muncă pe care în alte țări au îndeplinit-o multe personalități în decurs de veacuri, — el ar fi vrut să vadă Patria sa sub acel aspect, sub care a văzut-o strămoșul său, descris de el în povestirea neterminată asupra epocii lui Petru :

« Rusia îi părea lui Ibrahim ca un atelier uriaș, în care nu se mișcă decât mașinile, în care fiecare muncitor se supune unei ordini stabilite, se ocupă de munca sa. El se considera și pe sine obligat să muncească la propria sa masă de lucru . . . ».

Aspectul înțelept și vesel, după maniera lui Pușkin, al Rusiei — țara truditilor ! Și nu în zadar l-a văzut pe Petru ca un simplu dulgher pe schela puternicei Rusii.

Însă nu se poate compara, și Petru și epoca sa, cu măreția fără precedent a timpurilor noastre, cu avântul construcției noastre !

Epoca noastră leninistă-stalinistă îl primește din tot sufletul pe Pușkin și se închină cu recunoștință în fața memoriei sale. El a fost scriitorul preferat al lui Lenin. Tovarășul Stalin a numit, în anii grei ai Războiului

de apărare a Patriei, numele său în rândul numelor sfinte ale marelui popor rus.

Sărbătoarea lui Pușkin este sărbătoarea tuturor popoarelor înfrățite, puternice, ale Uniunii Sovietice, este sărbătoarea întregii omeniri înaintate, progresiste. Știm că printre acei care au pregătit măreția epocii noastre, înflorirea actuală a Patriei noastre multinaționale, a fost și el: *Pușkin al nostru.*

V. ERMILOV

PUŞKIN ŞI LITERATURA ROMÂNĂ

Despre Alexandru Sergheevici Puşkin s'a mai vorbit şi s'a mai scris cu mulţi ani în urmă. În biblioteca Academiei R.P.R. se află o sumă de traduceri din Puşkin, primele fiind tipărite în 1837, adică chiar în anul asasinării marelui poet rus. Au apărut şi studii, în care se încearcă prezentarea genialului scriitor, şi mai cu seamă încercări de a verifica măsura în care opera sa a influenţat creaţia scriitorilor români. Dar studiile acestea suferă de o deficienţă aproape generală: influenţele sunt căutate numai în asemănări de formă şi în împrumutări de intrigă, care duc în fond la micşorarea însemnătăţii întregii influenţe exercitate. Vom căuta să împlinim într'o măsură această lipsă izvorită din poziţia neştiinţifică a acelor care înţelegeau influenţa operei unui poet posibilă doar prin legături directe sau fructificată pe calea unei simple imitări. Valoarea lui Puşkin pentru literatura română este excepţională. Opera lui, traduceri apărute în « Curierul de ambe sexe », precum şi nenumăratele copii făcute de mână şi răspândite în Principatele Române cu mult înainte, au deschis orizonturi noi creaţiei poetice autohtone şi au ridicat preocuparea literară la rangul unei adevărate cauze populare, rupând cu literatura de salon boieresc al lui Enăchiţă Văcărescu sau Costaki Conaki.

Alexandru Sergheevici Puşkin, marele scriitor rus, poetul-cetăţean, acela care a pus temelia literaturii ruse moderne, a fost produsul luptei poporului rus în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Fiu al poporului său, Puşkin a sintetizat în creaţia sa măiastră năzuinţele forţelor progresiste ale vremii sale şi a sunat peste veacuri gorna răscoalei împotriva tiraniei, împotriva asupririi, împotriva obscurantismului şi a reacţiunii. În ciuda despotismului ţarist, în ciuda teroarei lui Arakceev, în ciuda valului de întuneric şi de sânge în care Alexandru I şi Nicolae I au vrut să cufunde poporul rus şi năzuinţele sale liberatoare, Puşkin — chiar atunci când « amicii, fraţii şi tovarăşii » săi, decembriştii, erau surghiuniţi în ocnele Siberiei — ridică curajos glasul său, expresie a conştiinţei naţionale trezite şi mobilizate activ încă din vremea războiului pentru apărarea Patriei din 1812. În condiţiile teroarei sălbatice

literatura rusă, în fruntea căreia el se afla, a devenit purtătoarea ideilor progresiste, tribuna de luptă împotriva reacțiunii, pentru eliberarea popoului. Astfel, începând cu Pușkin, literatura rusă statornicește o legătură indestructibilă cu poporul și năzuințele lui, aducând în istoria literaturii universale un uriaș patrimoniu tematic nou, cât și mijloace noi de exprimare literară, corespunzătoare unui conținut izvorit din realitate. Alexandru Sergheevici Pușkin este întemeetorul realismului în literatura rusă și unul din întemeetorii de frunte ai realismului în literatura universală.

Ar fi foarte greu să înțelegem influența marelui poet asupra scriitorilor din Moldova și Muntenia, ca și mai târziu asupra celor din România, fără o fugară trecere în revistă a trăsăturilor fundamentale ale creației lui, grefată pe anumite condiții istorico-sociale. Și, deasemenea, ar fi cu neputință să înțelegem de ce Pușkin a avut o influență atât de puternică asupra scriitorilor români, dacă n'am analiza împrejurările istorice și sociale în dezvoltarea Principatelor Române, în prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Viața lui Pușkin coincide cu patru momente însemnate din istoria Rusiei. Copilăria poetului se întinde în cursul anilor când problema țărănimii iobage este mereu frământată, ca urmare a puternicelor răscoale țărănești, culminate cu renumita răscoală a lui Pugaciov. Paralel cu aceasta se desfășoară războiul împotriva lui Napoleon, care cucerise Rusia și arsese Moscova. Pușkin are 13 ani și odată cu întregul tineret, cu întregul popor tăiește întreaga campanie, participă sufletește la lupta ostașilor pe front și a partizanilor în spatele frontului. Uriașa ridicare națională întru apărarea Patriei a zguduit conștiințele, a trezit mândria națională. Marele războiu va avea urmări profunde în dezvoltarea Rusiei, după cum va pune amprenta sa și asupra creației poetului. Tineretea și maturitatea lui Pușkin este strâns legată de organizarea mișcării conspirative revoluționare împotriva țarismului. Lupta decembrieștilor își are în Pușkin pe cel mai bun și mai fidel reprezentant care, ca nimeni altul, a știut să înfățișeze idealurile luptătorilor progresiști ai vremii sale. Innăbușirea în sânge a răscoalei armate din 14 Decembrie 1825, exilarea celor mai buni prieteni, spânzurarea altora, continuarea luptei împotriva țarismului a fost o altă trăsătură caracteristică a vremii. Și, în sfârșit, Rusia a trăit răscoalele țărănești din 1830—1831, care au avut drept efect punerea din nou a problemei iobăgiei la ordinea zilei, dovedind ascuțirea luptei împotriva feudalismului.

De altfel, răscoalele acestea veneau după cele peste 500 mișcări țărănești, care se întind numai pe scurta perioadă dintre 1813 și 1825. Li se adaugă frământările și răscoalele muncitorilor din uzinele din Urali, ca și răscoala din 1820 din regimentul Semionovsk la Petersburg. Toate acestea formează cadrul care a determinat evoluția cetățenească și poetică a lui Pușkin. Trebuie să le adăugăm și atmosfera din Europa — urmare a revoluției burgheze din Franța care, deși a înfăptuit prăbușirea feudalismului, n'a dus decât la înlocuirea unei forme de exploatare cu alta,

provocând profunda deziluzie a oamenilor cinstiți, care văzuseră în lozincile și obiectivele iacobinilor perspectiva adevăratei și deplinei libertăți. Ecurile Revoluției au fost însă mari și lupta împotriva asupririi naționale cuprindea un cerc din ce în ce mai larg al popoarelor. Din acest punct de vedere, rolul jucat de Rusia în Europa sud-estică a fost covârșitor și prezența armatelor ruse pe aceste meleaguri a contribuit nu numai la întărirea mișcării de eliberare națională, la răspândirea ideilor și literaturii progresiste ruse, dar pe calea aceasta veneau și ecurile luptei de eliberare a popoarelor din Occident. Exilarea lui Pușkin la Chișinău i-a facilitat legăturile cu mișcările de eliberare națională din Balcani și acest lucru a îngăduit atât îmbogățirea temelor sale poetice cât și înrăurirea dinamică a operelor lui asupra literaturii, și în genere a opiniei publice, din Muntenia, Moldova, Bulgaria, Grecia, Serbia. Mai mult, genialul poet înțelesese necesitatea unirii popoarelor asuprite de turci, într'o luptă comună împotriva asupritorilor. Teatrul lui Pușkin salută cu entuziasm acțiunea comună a lui Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti.

Pușkin este prototipul scriitorului angajat, Fiecare poemă, fiecare nuvelă exprimă idei și este legată de un aspect al vieții poporului. Poesia lui Pușkin este plină de tinerețe, de dragoste de viață, de încredere în viitor. El este poet-cetățean, adică el socotește că poezia lui are un adânc rol social, că trebuie să slujească o cauză mare. Pușkin știa că exprimă năzuințele poporului, ale aceluși popor care a luptat și a învins armatele napoleoniene de nebiruit până atunci. De aci vine și marele său patriotism, mândria națională și adâncă ură față de cotropitori. Pușkin este tribun și în poemele lui el vorbește în numele mulțimii. Iată de ce, în cele mai grele împrejurări ale vieții, exilat în Sud, surghiunit la Mihailovskoe sau batjocorit la curtea lui Nicolae I, el nu a plecat capul niciodată și totdeauna a privit curajos în ochi și a spus cinstit adevărul. Opera lui Pușkin este pătrunsă de dragoste de viață, pe care nu o concepe fără libertate. Poemele lui chiamă la luptă împotriva tuturor «napoleonilor», îndemnând de-a-dreptul la revoltă. El este primul scriitor care a înțeles rolul poporului ca forță activă care determină dezvoltarea istoriei. Iată de ce, atunci când descrie clipele de cotitură din dezvoltarea Rusiei, Pușkin aduce poporul ca forță decisivă și arată întreaga sa splendoare în luptă. Prin scrierile sale, prin poemele sale, prin scrisorile sale, Pușkin se arată profund internaționalist, prieten al tuturor popoarelor mari și mici; dar în aceiași vreme el combate ascuțit pe cosmopoliți, pe franțuși, pe toți aceia care preamăresc «occidentul» și nesocotesc calitățile poporului și literaturii proprii. Mulți ani după moartea poetului, se spunea într'un manifest ilegal răspândit în ciuda Ohranei țariste: «Din cele o sută de mii de versuri scrise de Pușkin nu există unul care ar putea jigni un popor». Dimpotrivă, Pușkin, care lupta pentru eliberarea poporului său, îmbrățișa cu căldură cauza tuturor popoarelor, era alături de lupta poporului grec, după cum se alătura indienilor asupriți de englezi și negrilor maltratați de americani. Creația lui Pușkin

este animată de marile idei patriotice, de libertate, de dragoste față de popor, de internaționalism. Gândirea lui Pușkin este totdeauna îndreptată înainte, spre viitor. Și dacă el n'a cunoscut concret drumurile spre fericirea poporului, în întinericul reacțiunii țariste el întrezărea totuși contururile limpezii ale Rusiei de mâine, eliberate. Datorită acestui lucru opera sa profund realistă, cu ascuțișul îndreptat împotriva absolutismului și reacțiunii, este adânc optimisă. Tocmai aceste trăsături ale conținutului ideologic al operei pușkiniene ne fac să înțelegem de ce el s'a adresat tezaurului creației populare, de ce în basmele și povestirile culese de pe toate meleagurile Rusiei el a găsit teme izvor, de inspirație. Așa înțelegem străduința lui de a crea în forme accesibile maselor largi și putem afirma că Pușkin e și azi neîntrecut în strălucita capacitate de a îmbina poeticul și claritatea desăvârșită.

Câțiva ani din tinerețea sa, Pușkin îi petrece în exil, la Chișinău. Aici el creează o serie de poeme care urmează epigramelor sale îndreptate împotriva țarului și acoiților săi, poemele « Odă libertății », « Lui Ceaadaev » și « Satul ». El cunoaște pe Costaki Negruzzi, pe Costaki Stamati și, se pare, pe Alexandru Donici. Vine în contact cu o serie de tineri legați de mișcarea eteristă și cunoaște îndeaproape răscoala lui Tudor Vladimirescu. Câteva poeme scrise în această perioadă chiamă de-a-dreptul la răscoală, cum ar fi « Pumnalul ». Aici generează poemul « Țigani », puternicul imn al omului liber. Aici scrie și nuvela « Kirjali » — preamărind pe haiducul moldovean. Aici scrie « Șalul negru » — poem înfierând trădarea. Poemele lui Pușkin sunt traduse atât dincoace cât și dincolo de Prut, multiplicare în nenumărate exemplare și răspândite în cercurile intelectualilor și militarilor din Principate. Chemarea lui răsună în Moldova și Muntenia și găsește un teren deosebit de prielnic. Sunt cunoscute versurile din « Oda libertății »:

*« Părtiniți ai soartei fericite,
Tirani ai lumii! Tremurați!
Iar voi, robi încătușați
Prindeți curaj, vă ridicați! »*

Cu o lună înainte de răscoala decembriștilor, Răleev, care avea să fie spânzurat, îi scria lui Pușkin:

« Spre tine se îndreaptă ochii Rusiei; ești iubit, oamenii au încredere în tine, ei caută să te imite. Fii poet și cetățean ».

Poetul decembrist Răleev n'a văzut însă că spre Pușkin se îndreptau nu numai ochii Rusiei. Pe el îl privea toată lumea dornică de libertate, cuvântul lui pătrundea departe peste hotare și găsea ecou oriunde poporul împilat și asuprit se ridica împotriva tiraniei. Și cea mai bună dovadă o avem în Principatele noastre, în cea primă jumătate a veacului trecut culminând cu revoluția din 1848.

În adevăr, cuvântul lui Pușkin cădea aici pe un câmp fertil. Dela jumătatea secolului al XVIII-lea, în Moldova și Muntenia apar în agri-

cultură relații noi de muncă, ca urmare a dezvoltării schimbului de mărfuri înglobând treptat economia în ansamblul vieții internaționale. Situația țărănimii devine din ce în ce mai grea căci boierul stoarce ultima vlagă, banul devenind forma ideală a bogăției. Moșierul nu mai e simplu consumator al produselor țărănești dar și vânzător. Indatoririle țăranilor cresc. Zilele de clacă se înmulțesc, ajung până la 40 pe an. Se accentuează deposedarea de pământ a țăranilor încă liberi. Birurile cresc. Înrautățirea stării țărănimii se încadrează în procesul de acumulare capitalistă care are loc în Principate. Apar țesătorii, fabrici de porțelanuri, de lumânări și paste făinoase. Cei angajați sunt exploatați teribil, iar dreptul să ai o manufactură se capătă numai prin hrisov domnesc. Iată de ce marii proprietari de pământuri, însăși domnii, sunt în aceeași vreme și proprietarii fabricilor. Comerțul e în mâna Imperiului Otoman, apoi însă se dezvoltă și capătă amploare, mai ales după pacea dela Adrianopol. Se dezvoltă și comerțul intern, mai greu însă din pricina situației mizere a țărănimii. Nemulțumirile sunt mari și cresc continuu. În fierbere sunt masele de țărani iobași, se ridică deasemeni și țărani liberi. La orașe se ridică pătura burgheză care începe lupta pentru putere și antrenează în ea pe meseriași și pe calfele lor. Jugul otoman nu mai poate fi suportat și atât în Principatele Române ca și în întregul sud-est al Europei se ridică Românii, Grecii, Bulgarii, Albanezii și Sărbii împotriva despotismului turcesc. Se trezește conștiința națională a popoarelor, burghezia desfășoară lupta pentru realizarea pieții interne, pentru formarea statului național. Economia de schimb din Principate vlăgăuște țărănimea. Sub conducerea lui Tudor Vladimirescu se deslănțuie răscoala din 1821 care are un profund caracter social, lupta fiind îndreptată împotriva protipendadei boierești, dar și un caracter de eliberare națională, împotriva asupritorilor turci. Cu toate că răscoala este înăbușită și eșuează datorită lipsei de ideologie clară a claselor participante, burghezia fiind în formație, ea are totuși un puternic răsunet și lovește serios în orânduirea feudală. Bălcescu spunea că «Revoluția din 1848 era dezvoltarea progresivă a Revoluției din 1821».

Un an mai târziu se încearcă redactarea unei Constituții progresiste. Acest lucru se face ilegal, cu participarea reprezentanților bioernașilor și a burgheziei orașenești. O însemnătate deosebită pentru dezvoltarea Principatelor Române are războiul împotriva imperiului otoman, trecerea armatelor rusești și încheierea păcii dela Adrianopole. Apare autonomia administrativă a Munteniei și Moldovei, libertatea comerțului, recunoașterea legiivilor. Situația țărănimii nu se îmbunătățește, se dezvoltă meseriile și manufactura, apar întreprinderi destul de mari, mâna de lucru este căutată din ce în ce mai mult, se dezvoltă căile de comunicație, crește comerțul. Dar odată cu aceasta crește și numărul boierilor care dela 853 în 1828 se ridică la 3.750 în 1848. La un pol e o îmbogățire continuă, la celălalt sărăcirea maselor. Boierii fac împrumuturi, trimit banii peste hotare, storc din ce în ce mai mult masele populare. Țărănimea se frământă. La orașe, odată cu

creșterea importanței negustorilor și meseriașilor, odată cu înmulțirea muncitorilor manuali și cu intensificarea vieții economice se precizează și capătă aspecte încheiate conștiința de clasă. Ia ființă armata regulată, națională, și nu este întâmplător faptul că majoritatea tinerilor progresiști, fie că se înrolează, fie că provine din armată. În această atmosferă se frământă ideile libertății și independenței, în aceste împrejurări se pregătește revoluția din 1848.

*

Influența lui Pușkin asupra literaturii române începe dela contactul direct cu o serie de poeți, mai cu seamă Costaki Stamati — scriitor basarabean ale cărui traduceri din Pușkin se tipăresc în revistele din Principate—, Constantin Negruzzi și Alexandru Donici. Este vorba de o serie de traduceri în limba română care văd lumina tiparului începând din anul morții poetului. Influența lui Pușkin se vedește și în preluarea unor teme și în prelucrarea lor. Le vom analiza și pe acestea, pentru ca să arătăm în ce fel Pușkin a influențat întreaga literatură a vremii, direct, și cum a servit, indirect, drept călăuză poezilor moldoveni și munteni din perioada anilor 1830—1850. Și vom avea de urmărit felul în care creația lui Pușkin a ghidat pe poezii români spre temele sociale, patriotice, populare, îndemnându-i să transforme creația literară într'o operă cetățenească. Vom avea de observat cum realismul pușkinian a îndemnat pe scriitorii noștri să privească mai adânc în realitatea înconjurătoare și să caute în ea, nu numai sursa de inspirație dar și un răspuns chinuitoarelor probleme puse de viață. Și, iarăși, Pușkin, mai mult ca oricare alt scriitor, a arătat poezilor noștri cum trebuie să lupte pentru poporul tău, să descopere momentele eroice din trecutul lui, în care să găsești siguranța viitorului său. Pușkin i-a învățat cum trebuie să urască asuprirea și pe asupritori. Și, totodată, cum trebuie să iubești libertatea și să lupti pentru ea. Patriotismul înflăcărat al lui Pușkin i-a ghidat și în drumul lor de înfierare a stăpânitorilor, de prezentare critică, realistă, a vieții.

Costaki Stamati este autorul unui șir de traduceri din Pușkin. Prima lucrare este «Prizonierul din Caucaz» pe care Stamati o tipărește sub titlul «Prizonierul la Cerchezi». Rând pe rând apar, în «Albina românească», «Dacia literară» și alte publicații, lucrările lui Stamati. Remarcăm, astfel, «Romanul din Vrancea» în care se resimte puternica influență a poemului lui Pușkin — «Țigani» — cu accentele dragostei de libertate. În «Imnul lăutei românești», Stamati ia atitudine în ceea ce privește poziția scriitorului și arată că sarcina lui este a cânta ridicarea poporului său. Menționăm ultimele patru versuri:

*«Ași fi fericit eu însă, dacă al tău antic sunet
Ar face-acum să tresară inima celui ce ascultă!
O lăută a Moldovei, ce să deștepți ai putere
A României simțire — ajută geniei mele!»*

În aceste rânduri, parcă regăsim cuvintele tânărului Puşkin din poemul « Către amicul poet ». Aceleaşi observaţii le avem şi faţă de « Găfiţa blestemată de părinţi » care are corespondenţe cu poemul « Şeful de staţie » al lui Puşkin. Stamati este autorul poemului « Străjerul taberei », în care caută subiect din trecutul poporului şi, asemenea lui Puşkin, introduce cântecul popular cules în textul poemului propriu zis. În poemul « Napoleon » este iarăşi atitudinea faţă de acest cuceritor, văzută însă de pe poziţia popoarelor, din poziţia puşkiniană. Interesant este poemul « Ciubăr Vodă », în care tema este foarte asemănătoare poemului « Ruslan şi Ludmila ». Dar departe de a căuta asemănările, aşa cum le face P. V. Haneş în alăturarea epizodelor şi confruntarea textelor, vom menţiona ideea generală a luptei între bine şi rău asemănătoare, ca şi finalul. De aceea, este neîndoielnic că « Ciubăr Vodă » suferă o puternică influenţă a marelui poet rus prin tematică şi prin faptul că autorul basarabeanu se îndreaptă spre tezaurul basmelor populare pe care le aflase din copilărie povestite de un bătrân chelar, întocmai cum Puşkin crescuse ascultând basmele doicei sale, Arina Rodionovna. Menţionăm de asemenea elementul luptei împotriva cotropitorilor. P. V. Haneş înţelegea drept imitare faptul că Stamati introduce în poem lupta împotriva tătarilor, care atacă Principatul întocmai cum Puşkin dă Kievul atacat de Pecenegi. Esenţialul, însă, nu e în aspectul formal al asemănării, ci în *continutul* luptei poporului împotriva cotropitorilor. De remarcat este de asemenea poemul lui Stamati — « Dragoş » — al cărui subiect este plasat în epoca întemeierii Principatelor. Criticii formalişti vedeau în aceasta o simplă preluare a acţiunii pe care Puşkin o plasează în epoca întemeierii Rusiei (Ruslan şi Ludmila). Şi acest lucru este profund greşit, pentru că peripeziile mirelui şi miresei au un adânc tâlc, fiind vorba de lupta împotriva turcilor care împiedicau dezvoltarea Principatelor Române; plasarea acţiunii în perioada întemeierii Principatelor constituie tocmai o acuzare împotriva asupritorilor otomani şi un îndemn pentru eliberare.

În 1837 a apărut la tipografia lui Eliad renumitul poem « Țigani », în traducerea lui Alexandru Donici. Această traducere s'a făcut cu câțiva ani în urmă și a circulat mai cu seamă în Moldova. Ea cuprindea între altele și traducerea poeziei « Pasărea Domnului », care devenise cunoscută copiilor din Principatele Române și a intrat în antologii, fără a se fi spus că este a lui Puşkin. Este o traducere frumoasă, în care traducătorul a pus mult suflet. Interesant este acel cântec țigănesc, « Arde-mă, frige-mă », care face parte integrantă din poemul lui Puşkin și a fost introdus în versiunea românească așa cum se cânta de către lăutari, așa cum a fost auzit de poetul rus. Redăm aci textul lui Donici:

*« Arde-mă, frige-mă
În foc vânăț pune-mă.
De m'ei frige pe cărbune,*

Ibovnicu nu-ți voi spune,
 Că el este tinerel,
 Drăgălaș și frumușel;
 Iar pe tine, bărbat rău,
 Eu de-acum nu te mai vreau,
 Și tu măcar pân' la moarte
 De m'ai bate, de m'ai arde
 Și bucăți de m'ai tăia,
 Tot voi face cum voi vrea ».

Traducerea a avut un răsunet puternic și a fost citită în toată Moldova și apoi în Muntenia. Ideea libertății, a dragostei care merge până la sacrificiul suprem, care nu vrea să țină seamă de norme învechite influențează pe scriitorii români, și îi îndeamnă să privească curajos realitatea. Acest lucru îl vom vedea, de altfel, trecând la analiza tematicii pcesiei premergătoare Revoluției din 1848.

Tot în 1837, « Curierul de ambe sexe » publică traducerea « Șalului negru » și a nuvelei « Kirjali ». Ele se datorau scriitorului moldovean Constantin Negruzzi. « Șalul negru » s'a răspândit repede, a fost pus pe muzică și cântat de lăutari, a devenit în curând cântecul popular preferat. Sub titlul « Gelozie » Negruzzi prelucrează elegia lui Pușkin « Iartă-mi visurile geloase », iar în 1839, sub titlul « La Maria », un poem fără titlu, pe care Pușkin îl dedicase lui Calipso Polihroni. S'au mai făcut traduceri din Pușkin și de către alți poeți, mai târziu, în perioada dinaintea primului războiu mondial, între cele două războaie, și mai cu seamă după 23 August 1944. Dar ceea ce interesează în primul rând este felul în care opera lui Pușkin a influențat tematica poezilor români și în această privință ne vom permite să insistăm asupra faptului că această influență se întinde și după Revoluția din 1848, în măsura în care scriitorii români vin în contact cu opera lui Pușkin. Este semnificativ faptul că Eminescu, internat la sanatoriul « Doctor Iachimovici » din Odessa, în 1885, a început să învețe limba rusă, după ce venise în contact cu o traducere franceză a poemelor marelui scriitor rus. Iată rândurile poetului:

« De trei zile frunzăresc poeziile lui Pușkin » scrie Eminescu profesorului Novleanu din Iași — « fără nicio sfortare și cu o plăcere care mă face să uit de plictiseala ucigătoare de aci. Acum, să-ți spun drept nu mă mai simt așa de singur, mi-am găsit un tovarăș, un mare tovarăș, care, deși îmi grăiește într'o limbă pe care nu o pot gusta încă, dar bănuiesc minunata lui creațiune poetică ».

Și apoi:

« Nu știi ce să admiri în lirica lui Pușkin, spontană și plină de frăgezime și de inspirație. Te cuprinde un fior de mulțumire și deodată nervii se

liniștesc. Sunt copleșit de versurile lui, izvor de apă vie, de nobilă visare, sau, cum spune dânsul: « sânge sălbatec de negru în vinele unui mare visător ».

Eminescu citește în original poemele lui Pușkin, traducând apoi un fragment din Oda « Către Ovidiu ». Cert este că aceasta nu se putea să nu aibă influență asupra activității lui creatoare. Și dacă conformația lui Eminescu și împrejurările istorico-sociale au determinat o evoluție specifică a poetului, în unele poeme regăsim totuși înrudiri cu poetul rus, îndeosebi în locurile unde se cântă trecutul poporului și se arată dragostea pentru folklor.

Este interesant că și Vasile Conta — cunoscut ca filosof, dar care scria și poezii a întâlnit, pe acest drum, creația lui Pușkin. Citind « Profetul » el a exclamat: « Câtă poezie și ce sublimă cugetare adumbresc, aceste rânduri ! » Aceasta îl face să traducă poemul integral și la versurile de încheiere:

*« Eram să-mi dau duhul,
Când auzii o voce divină:
Scoală-te, profetule, privește,
Ascultă și inspiră-te de voința mea,
Străbate pământul
Și cu vorba ta înflăcărează inimile
Insetate ca și tine de adevăr și dreptate ».*

să facă următoarea reflecție: « Sub inspirația lui Pușkin m'am dus cu mîntea în vremurile trecute, unde profetii cei mari erau omorîți cu pietre. Azi vremurile s'au schimbat. Invidia contemporană ru omoară, dar ofilește, desgustă și face dintr'o viață ideală un calvar ». Conta a sesizat numai partea critică dar n'a surprins chemarea clocotitoare către cărturar pentru a-și îndeplini datoria de cetățean și, cu adevărat, de profet.

Înainte de a trece la alți scriitori, trebuie să arătăm influența lui Pușkin asupra creației lui Bogdan Petriceicu Hașdeu. Opera acestui scriitor urmează a fi reconsiderată în ansamblul ei. Mai jos ne ocupăm doar de câteva momente, care vădesc puternica înrîurire pușkiniană asupra operei lui. În primul rând, este vorba de atenția pe care, sub influența lui Pușkin, Hașdeu o acordă clipelor eroice din trecut. În vremurile când poporul român lupta pentru libertate și independență, Hașdeu a găsit în creația lui Pușkin un îndreptar pentru felul în care poetul trebuie să servească cauza patriei sale. Eroul preferat al lui Hașdeu este Ștefan cel Mare, întocmai cum Petru cel Mare era eroul principal al lui Pușkin. Il vom găsi atât în Balada « Ștefan cel Mare și Hatmanul Arbore » ca și în romanul « Ursita ». Pe de altă parte, figura lui Ștefan apare în plin în poemul « Domnița Voichița ». Unii critici au încercat să urmărească în poemul lui Hașdeu momente și imitări după « Poltava » și « Fântâna din Bakisarai ». Fără îndoială aceste elemente există, după cum există și influențe în formă, metrică, etc. Dar cel mai important este faptul că Pușkin îi des-

chide lui Hașdeu orizontul abordării trecutului, ca mijloc pentru găsirea răspunsului la problemele puse de actualitate. Iată de ce Hașdeu utilizează coloritul istoric, nu ca simplu dichis pentru scoaterea în relief a peripețiilor intrigi de dragoste, ci îl transformă într'un element necesar pentru îndrumarea oamenilor în viață. De aceea găsim versuri ca acestea:

*« Un astfel de sfârșit . . . e mai bun ca viața
Fără de țel, fără de deșertăciunile lumesti,
În cercul pizmașilor vicleni,
În mijlocul prietenilor trădători,
Printre rivalii de nimic,
Printre nesimțitori făr' de recunoștință
Și oameni neîncredători! . . . ».*

În ele parcă răsună filipica lui Evghenie Oneghin împotriva moravurilor dominante în vremea lui, și totodată o chemare pentru transformarea lor.

Hașdeu îl iubește pe Ștefan și tocmai de aceea ni-l înfățișează cu putere, luptător împotriva dușmanilor, în culori mult asemănătoare cu acelea utilizate de Pușkin în descrierea lui Petru cel Mare (« Poltava »). Nu este vorba însă de imitați, ci de căutarea mijloacelor celor mai expresive pentru determinarea poetică a valorii eroului.

Semnalăm de asemeni poemul « Domnița Roxana », care aduce probleme complicate ce se pun în fața eroinei când are de ales între dragostea de patrie și dragostea pentru iubitul ei. Cuvintele Roxanei:

« Pentru un vis de dragoste, o nălucire trecătoare, o umbră de fericire, eu să aduc pieirea țării mele? Blestemele fraților mei să cadă pe mine? Viitorul meu să fie trăit pe mormintele românilor? O, nu! Niciodată! »,

parcă aduc aminte de frământările eroilor lui Pușkin, iar monologul lui Vesile Lupu, prin dramatismul său și prin temă reamintește sbuciumul lui « Boris Godunov ».

Literatura lui Hașdeu caută a fi realistă și felul în care privește lumea înconjurătoare este în bună măsură critic. Astfel, în « Domnița Voichița », atunci când descrie oamenii și luptele de pe vremea lui Ștefan cel Mare, autorul își arată nemulțumirea față de stările de pe vremea lui, întocmai cum atacă în nuvela « Duduca mămuca » moravurile societății ieșene. Și este aproape curios că pentru acest lucru, pentru îndrăzneala de a fi spus adevărul, Hașdeu este acuzat de imoralitate la fel ca Pușkin pentru poemul « Conteul Nulin ».

Față de rolul poetului, Hașdeu ia atitudine precisă în poemul « Adevăratul poet » arătându-i menirea de bard al poporului, așa cum este înfățișată în poemele « Proorocul », « Poetul », « Poetul și poporul », « Ecolul » și « Mo-

numentul », ale lui Pușkin. De altfel, Hașdeu, consecvent acestei poziții, ia atitudine ascuțită împotriva boierilor și îi flagelează în « Oda la boiari ». Poemul începe cu următoarele versuri:

*« Ca lacoma omidă, ce-și căuta o pradă
Pe fragede mlădițe;
Ca neagra lipitoare pe sânul de zăpadă
Al dulcii copilite;
Boierule! cinci veacuri, cinci veacuri și mai bine,
Setos de dușmănie,
Sugeai tu 'n frunză suc și sângele din vine
In blânda Românie! ... ».*

Și după ce îndreaptă atenția masei împotriva boierimii care n'a dispărut, poetul continuă:

*« O nu! E viu boierul! Nu-i mumie, nu-s moașce!
Priviți-i crunta ghiară!
Și pentru ca de 'ndată să-l poată recunoaște
Nefericita țară,
El trage după sine, ca 'n zile de 'nainte,
Invasia străină,
Chemând păgâni și ... să dante pe morminte
In patria română! ».*

ca să încheie cu adevărata chemare:

*« La luptă dar! La luptă! Să ne vedem d'aproape! ...
Locustele 'ngropate,
De n-ați strivit chiar oul, din fundul negrei groape
Invié mai turbate!
N'om mai greși d'acuma! Trecutul să ne 'nvețe!
La vânătoare, frate! ».*

Găsim aci accente pușkiniene și nu întâmplător poemul evocă libertatea pentru care cheamă poporul să lupte așa cum face poetul rus în « Oda libertății ».

Din opera lui Hașdeu trebuie să reținem și poemul dramatic « Răsvan și Vidra », în care dragostea de oameni, dorul de libertate și lupta împotriva întocmirii nedrepte reamintește pe Pușkin. Și dacă uniți critici au găsit oarecari asemănări formale cu « Boris Godunov », — ceea ce este mai important socotim că se găsește în sbuciumul eroilor animați de năzuinți liberatoare.

Intrucât am vorbit mai sus despre poemul dramatic al lui Hașdeu, atragem atenția asupra piesei istorice « Petru Rareș », de Gheorghe Asachi. Autorul

cunoaștea limba rusă, a tradus din rusește și a publicat în paginile «Albinei românești» multe traduceri din literatura rusă. Intre altele, a scris o broșură «Mazzepea în Moldova» unde vorbește cu căldură despre Petru cel Mare. Piesa lui Asachi aduce pe scenă clipe grele din trecutul Moldovei, momente când turcii amenințau cu invadarea țării. Autorul înfățișează pe Petru Rareș ca pe un patriot dornic de a-și apăra țara în primejdie și felul în care descrie vremurile și eroii aduce aminte de «Poltava», cu toate că nici vorbă nu poate fi de apropieri formale, stilistice, etc. Autorul introduce poporul în acțiunea piesei și îl arată ca element determinant în desfășurarea lucrurilor. Este prima oară când în literatura română pătrunde masa și fără îndoială aceasta se petrece sub influența lui Pușkin. Ca ilustrare dăm un fragment:

Petru Rareș:

(Aflând de moartea lui Ștefăniță spune:) Țara să se încredințeze la cel mai vrednic patriot. Dacă sângele lui Dragoș a încetat să curgă în vinele unui moșnean, sufletul său ce este nemuritor, negreșit trăiește într'un bărbat român, să-l căutăm, să-l aflăm și patria nu va pieri.

și mai departe:

Eu nu-s înscris nicădereă între oamenii de oaste dar: inima mea este întipărită datoria cea sfântă către măica patrie.

(Acesta este răspunsul pe care-l dă Petru Rareș apelului făcut de trimisul domnesc când țara era în primejdie ca ostenii să ia arma în mâini).

Ales domn, el rămâne pe aceeași poziție patriotică:

Petru: (ales proaspăt domn, spune):

Al cui fiu eram până azi n'am știut, dar că sunt moldovan simt din ziua când am înțeles că țara este împlântată în grele nenorociri. În acel sentiment și în acest mister recunosc voința lui Dumnezeu care îmi impune sarcina grea de a întări și apăra drepturile încălcate ale Patriei. Puterea ei stă în unirea tuturor sub o singură flamură în sfaturile cele înțelepte ale bătrânilor, în vitejia tinerilor. De-mi jurați aceasta, mă supun votului, (iar dacă nu) rânduiți-mi un loc în oaste ca să combat pentru apărarea și gloria Moldovei!

Marele poet rus a avut o înrăurire deosebită asupra creației scriitorilor din Moldova și Muntenia în preajma revoluției din 1848. În condițiile ridicării populare din mijlocul secolului trecut, atunci când lupta împotriva feudalismului se împletea cu lupta pentru independența națională, scriitorii români au găsit drumul pentru a exprima starea de spirit a maselor. Dacă frământările sociale au constituit cadrul dezvoltării literaturii noastre din acea vreme, este semnificativ faptul că nu literatura occidentală de sub influența lui Lamartine, ci poezia rusă, călăuzită de Pușkin, i-a fost îndreptar. Și este cu totul nejust drumul unor critici care căutau neapărat înrudiri cu

poesia occidentală, tocmai atunci când literatura noastră se ridică, optimistă, cu încredere în viitor, chemând la lupta deschisă împotriva tiraniei, împotriva asupririi otomane, împotriva așezărilor medievale care strângulau dezvoltarea Principatelor. În creația lui Vasile Cârlova și Ion Catina, Grigore Alexandrescu și Dumitru Bolintineanu, Constantin Negruzzi și Costache Faca, Cezar Boliac și Constantin Aricescu, ca și în prima perioadă a activității lui Vasile Alecsandri vom regăsi dragoste adâncă de popor, năzuință pentru libertate, mândrie națională și încredere în viitorul poporului, ură sfântă față de asupritori și înfrățire cu cei asupriți. Creația lor este plină de optimism, cu toate că trăiesc vremurile grele de după înăbușirea răscoalei lui Tudor Vladimirescu și cunosc mârșava trădare din anii Revoluției din 1848. Le sunt comune aceste trăsături, care au fost deschise în literatură de geniul lui Alexandru Sergheevici Pușkin, a cărui operă ei o cunoscuseră în traducere românească, în traducere franceză și chiar în original, pentru că unii știau limba rusă. Elementele satirice se îmbină în creația lor cu descrierea realistă a vieții, și credem că excesul de căutare a elementelor romantice, caracteristic cercetărilor de altădată ale istoriei literaturii noastre s'a făcut voit în dauna constatării analizei realismului creației lor.

Lupta pentru libertate răsună în Marșul libertății al lui Ioan Catina. Versurile lui înaripate, pline de dragoste pentru patrie cheamă răscolitor:

«Destul fiarele ne strânge,
Și robia 'n vatră plânge,
Inima ni se 'mpietrește,
Firea ni se amărăște.
Morți mai bine ar fi să fim.

Insă Patria ne cere
Cu un țipăt de durere:
Decât viață 'ndelungată,
In robie rușinată,
Cu arma 'n mână să murim! ».

ca să închee, patetic:

«Toba 'n piață să răsune ;
Tot românul să s'adune.
Ori pe viață, ori pe moarte!
Dulce-i pentru libertate
Un mormânt a câștiga ».

Parcă ar fi cuvintele lui Pușkin, parcă tânărul poet ar repeta chemarea arzătoare din «Oda libertății» Chemarea aceasta răscolitoare în ajun

de bătălie, reamintește versurile pline de avânt ale lui Pușkin din « Voi valuri:

« ...Scurmați prin valuri, vânturi, tu vijelie, tună,
Sdrobiți-mi acest cumpăt nimicitor și amar!
Simbol al libertății, pe unde ești furtună?
Ca 'n lăncedele ape să te deslănțui iar ! ».

Cuvinte de slavă oștirii înființate în urma încheierii păcii dela Adrianopol, oștire în care vede mijlocul de luptă pentru dobândirea libertății, găsim în poemul lui Vasile Cârlova, adresat miliției românești în 1830. Poetu încheie cu versurile pline de încredere:

« Lacrimă de bucurie, curge, curge ne'ncetat!
Veacuri sunt de când ascunsă p'al meu sân tu n'ai picat !

Arma iată că lucește!
Slava, iată că zâmbește!
Corbul, iată s'a năltat ! »

Aceiași încredere, mai precis formulată o găsim la Grigore Alexandrescu în poemul « Anul 1840 » în care citim:

« A lumii temelie se mișcă, se clătește
Vechile-i instituții se șterg, s'au ruginit;
Un duh fierbe 'n lume și omul se gândește
Aleargă către tine, căci vremea a sosit ! »

Duhul care fierbe în lume, cum spune Alexandrescu, este dorul de libertate, de luptă împotriva feudalismului. Pentru această libertate cheamă la uptă și Constantin Aricescu în « Marșul libertății ». Aici, alături de versurile:

« Dulce este libertatea !
Dulce e egalitatea !
Pentru ele vom muri.
Dulce e sfânta dreptate !
Dulce e fraternitatea !
Noi prin ele vom trăi ! »

găsim accentele impresionante de înfrățire cu popoarele luptând pentru libertate:

« Adu mâna 'ncoa țigane
Adu mâna, mări cocoane
Toți românii azi sunt frați.
Adu mâna' ncoa străine
Adu mâna frate vecine
Și cu toți vă 'mbrățișați ! »

Dacă confuzia între cocon și ceilalți nu ne poate surprinde ținând seama de caracterul mișcării revoluționare din acea vreme, subliniem aspectul internaționalist, pe care, în acea vreme, îl regăsim puternic în creația lui Pușkin, în poziția sa principală. Și de aci concluzia că el, marele scriitor rus, a deschis scriitorilor noștri perspectiva înfrățirii popoarelor în lupta comună pentru libertate.

Dar în clipele înăbușirii crunte a revoluției Aricescu nu pierde încrederea în viitor, căci este legat de popor, crede în el, în dinamismul, în combativitatea lui, în dreptatea cauzei lui. Iată de ce el îi închină, sub titlul « Poporul răstignit sau anul 1849 », următoarele versuri:

*« Divină libertate, salut a ta arătare
In valea de durere, de lacrimi și 'ntristare!
Ce-ar fi un popor fără al tău fanal?
O barcă fără vele, zdrobită de-orce val!
Apari, și tirania în negură s'afundă;
Și poporul înviază, și omul s'a trezit:
Așa negura nopții, o negură profundă,
L'a soarelui ivire se stinge, a pierit.*

.....
*Curaj, curaj, o popor! voioși și bravi fiți toți:
Pe crucea Libertății, ca Hristos azi suferiți.
In lume tot ce naște, și tot ce este mare,
Prin sânge se câștigă, cu lacrimi și sudoare.
Puțin încă: durerea torturii încelează;
Apoi vine triumful, și pacea îi urmează.*

*Atuncea tu, o popor, cu-o sacră bucurie,
Vedea-vei lucruri care nu pot să se descrie
De nicio limbă umană aici jos pe pământ:
Sculase-vor atuncea toți morții din mormânt ».*

Este un imn al poporului, plin de încredere în viitor, așa cum îl găsim în poemele măestre ale marelui scriitor rus. Iată rândurile din poemul adresat « Lui Ceaadzev »:

*« ...Dar dorul arde 'n noi mai tare
Sub jugul greu, stăpânitor,
Cu sufletul nerădbător,
Pândim a patriei chemare.
Noi așteptăm, arzând durerii,
A libertății clipe sfinte,
Precum îndrăgostitul simte*

*Când vine clipa revederii.
Cât timp cât flacări vibrăm
Și ardem pentru libertate,
Țării, — prieteni — să-i dăm
Avânturile noastre toate.
Nu te 'ndoi, nu-s numai vise;
Steaua curată va răzbate,
Rusia va zbucni din somn
Și peste prăbușitul tron
Vor sta numele noastre scrise ».*

Pușkin ura tirania și înfiera metodele silnice căroră le erau supuși poeții. Sunt nenumărate epigramele în care el își bate joc de cenzură. Regăsim aceste idei la Costache Faca, în satira « Ministrul ». Iată câteva rânduri:

*« Un ministru foarte vesel deunăzi m'a 'ntâmpinat:
« Ascultă, zise, iubite, cenzura s'a ridicat!
Slobod e de-acum tiparul după planul ce-am propus
Și cât m'am silit l'aceasta o cunoaște cel de sus.
Am făcut proiect cu ponturi, proiect foarte minunat:
Slobod să fie tiparul, cenzura s'a ridicat.
Numai teți ai Stăpânirii să nu fie supărați ».*

Puternice accente de luptă și îndemn la răscoală găsim la Cezar Boliac. În plină prigoană, în vremurile, când reacțiunea stăpânește, Boliac ridică glasul cu hotărîre și înfierează pe acei care se tânguie:

*« Pe cine aștepți oare să-aline-a ta durere?
Pe-acela ce te sugă? te calcă în picioare?
Pe cei care te-ar vinde de mii de ori pe un tron... »*

*Te amăgești! ... Dar, află și crede în tăcere: —
Oricare slăbiciune în chinuri ia putere...
In fiare crește iute virtutea lui Samson! ».*

Și mai vorbesc unii despre lamartinismul literaturii române din prima jumătate a secolului al XIX-lea! Dar ce sunt versurile de mai sus, scrise în 1839, decât manifestarea unei ferme credințe în forța celor asupriți, în popor? În literatura vremii nu găsim decât la Pușkin strălucitul îndreptar din acest punct de vedere. Ne permitem a cita aici câteva rânduri din « Prizonierul din Caucaz », în care regăsim sbuciumul pentru libertate când ești chiar în lanțuri și încrederea în regăsirea ei totuși:

*« ...Libertate! Libertate, pe bulgărele nostru rotund de pământ
El nu te caută decât pe tine, pe uscat și pe mare,*

*In inima lui nu e decât golul și moartea,
Viselor el le cunoaște minciuna înșelătoare,
Numai cântecele tale inspirate îi adorm suferința,
In tine și-a pus ultima speranță . . . »*

Creația lui Pușkin a fost îndemn pentru scriitorii moldoveni și munteni de a cerceta trecutul poporului nostru, de a găsi în el momente înălțătoare și de a se inspira din ele. Pușkin a scris « Poltava » în care premărea poporul rus, care înfrânge pe cotropitor, și pe Petru cel Mare care a știut să unească pe ruși în lupta împotriva dușmanului, să-i îndrume pe calea progresului. Către momente asemănătoare din trecutul nostru și-au ațintit și scriitorii români privirile după exemplul genialului poet. Și astfel, după piesa lui Gheorghe Asachi (« Petru Rareș »), după Bogdan Petriceicu Hașdeu (« Doamna Voichița ») pe care le-am citat, este cazul să vorbim de poezia lui Dumitru Bolintineanu care înfățișează pe Ștefan cel Mare, în poemele « Daniil Sihuștru », « Mama lui Ștefan cel Mare », — pe Mihai Viteazul în « Cea din urmă noapte a lui Mihai », — cu puternice accente îndreptate împotriva turcilor cotropitori. Bolintineanu scria tocmai în momentul când lupta pentru independență se ascuțea. În aceeași direcție se îndreaptă și primele poezii ale lui Vasile Alecsandri, care publică în 1843 cântecul « Tătarul » în care cheamă la arme împotriva asupritorului, la fel ca în « Cântecul ostășesc », publicat în același an, sau în « Dorul Româncet » care și alintă pruncul urându-i să fie patriot, să crească luptător pentru patrie. La amândoi poezii, în poemele închinare faptelor vitejești a oamenilor în lupta contra asupritorilor otomani sunt versuri amintind tabloul din « Poltava »:

*« . . . E-aproape biruința. Ura!
Cad suedezii, pierd măsura.
O, ceas slăvit! Infrânt, răpus,
Vrăjmașul e pe fugă pus.
Cu săbii de omor tocite,
Gonindu-i, călăreții vin.
Și câmpul oștilor zdrobite
De morți ca de lăcuste-i plin ».*

De altfel o imagine asemănătoare ne dă M. Eminescu în « Scrisoarea III », zugrăvind bătălia dela Răvine, înfrângerea turcilor. Tema aceasta există la Alecsandri care în preajma războiului pentru neatârnată compune « Dumbrava Roșie », poemul îndemnând la luptă și readucând acele clipe din 1479 când moldovenii au dobândit libertatea prin luptă. De altfel, scriitorii români ai vremii cântă pe haiduci, pe acei care își părăsesc căminul luptând împotriva armatelor turcești și a boierilor asupritori. Și Pușkin i-a cântat, iar în una din nuvelele lui însăși eroul haiduc e moldovean (« Kirjali »). Astfel, Alec-

sandri publică în toiu anului revoluționar 1848 poemul « Groza ». Temele istorice vor reveni în creația acestui poet, el va apela la ele și în momentele luptei pentru unirea Principatelor, întocmai cum prietenul său Costaki Negruzzi înfățișează asemenea clipe, în nuvela « Alexandru Lăpușeanu » care constituie un îndemn la disprețuirea trădătorilor cauzei naționale. Menționăm că în genere Pușkin a fost cunoscut de Vasile Alecsandri prin intermediul lui Negruzzi, marele admirator al poetului rus și îndemnul spre poezia populară i-a venit tot din Rusia. Așa se și explică faptul că regăsim pasajii întregi în « Istoria unui galben », care aduc mult cu basmele lui Pușkin.

Problema desrobirii țiganilor a devenit o chestiune obștească, criteriul de a judeca poziția cetățenească a omului. Iată de ce acestei probleme îi răspund poezii și vedem nu numai pe Hașdeu consacrand cauzei desrobitoare rânduri multe, ci le regăsim la Boliac și Aricescu.

Cezar Boliac era luptător activ pentru desrobirea țiganilor, înțelegând acest pas ca o condiție a eliberării poporului întreg. Cităm versurile lui:

« Gândiți voi la durere? gândiți voi vre o dată
Că și țiganul ăsta e soț, e și el tată,
Va fi iubind ceva?
Se află și într'însul dorința năntăru; —
Căci firea nu a dat-o 'n veci numai puterii; —
E 'n om, natura sa ».

Alecsandri arată rolul activ al poporului român în eliberarea țiganilor:

« Veacuri multe de durere au trecut ca vijelie
Sub asprime plecând capul unui neam în osândire,
Dar Românul cu-a sa mână rupe lanțul de robie,
Și Țiganul liber astăzi, se deșteaptă 'n fericire! ».

Scriind acestea în 1844, Vasile Alecsandri leagă desrobirea țiganilor de eliberarea poporului întreg, de eliberarea patriei care se află încă sub jug străin. Iată cum se încheie poemul:

« Fală 'n lume și mărire pentru tine 'n veci să fie,
O, Moldova, țară mândră! tu ce dai sfânta dreptate!
Brațul tău ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie,
Ție însă-ți pregătește viitor de libertate! ».

Fără îndoială problema este dictată de realitatea nemijlocită, de condițiile în care se desfășoară lupta forțelor progresiste împotriva celor reacționare. Dar este clar că poezii români au cunoscut poemul « Țigani » care le-a deschis drumul spre sufletul acestui popor, le-a arătat bogăția sentimentelor sale, tensiunea și dorul pentru libertate.

Către vremurile eroice se îndreaptă gândurile lui Vasile Cârlova și găsim în poemul «Ruinurile Târgoviștei» o patetică pledoarie pentru reînnoirea firului unui trecut glorios, ca și Grigore Alexandrescu care se adresează celorlalte ruine în «Adio la Târgoviște». Greșit însă își închipuie unii critici că în amărăciunea manifestată față de prezent regăsim influențele roman-tismului francez. Poeții români aduc această temă nu ca element de decepție ci ca o chemare pentru afirmare națională. În această privință are dreptate tov. Silvian Iosifescu în recentul studiu, care precizează caracterul progresist și mobilizator pentru epoca dată a acestor poeme. Trebuie subliniat că adu-cerea trecutului în această formă, ca îndemn la lupta împotriva forțelor reac-ționare, vine din literatura rusă, mai cu seamă din creația lui Alexandru Ser-gheevici Pușkin. Astfel, cităm din «Ruinele Târgoviștei»:

«...Și 'ntocmai cum păstorul ce umblă pe câmpii
La adăpost aleargă, când vede vijelia,
Așa și eu acuma, în viscol de dureri,
La voi spre ușurintă, cu triste vin păveri,
Nici muzelor cântate, nici milă voiu din cer,
O patrie ce plânge cu multă jale cer!
La voi, la voi nădejde eu am de ajutor,
Voi sunteți de cuvinte și de idei izvor...».

Este aici nu numai apel către trecut, ci și dorința de a găsi în el puterea de a înfrunta prezentul urât. Acest gând îl găsim la Pușkin, în «Poltava», cu ecou de chemare la muncă și luptă, ca și în «Noaptea la Țarșkoe Selo» transmitând în ciuda realității crude încrederea în ziua de mâine. De aceea Pușkin afirmă în «Elegie»:

«...Dar viața, nu vreau, o prieteni, s'o sfârșesc;
Vreau să trăiesc, să sufăr, să gândesc.
Știu, bucuria-mi va surîde încă
Printre dureri, nelinște și muncă...».

Este un angajament. Il urmează și poeții români.

Un alt aspect al literaturii române din perioada 1830—1850 este caracterul ei social. În adevăr, dacă ne referim la fabulele lui Grigore Alexandrescu în care autorul lovește puternic în dregătorii domnești, în boierimea care înneacă în seu până și noțiunea de om, dacă ne referim la «Satira duhului meu» în care combate apucăturile cosmopolite, dacă ne referim la fabula «Toporul și pădurea» în care autorul ridiculizează felul în care o parte a burgheziei înțelege noțiunea de egalitate (cei chivernisiți egali între ei, dar nu și cu cei nepricopsiți) ne putem da seama de justetea acestei afirmații. Foarte puternică este poesia lui Boliac în care poetul apără

pe rob, pe clăcaș, pe muncitor. Poemul « Sila » înfieriază bunul plac al celor avuți iar « Clăcașul » în care începutul:

« Oh! legați pentru vecie
De pământul unde stăm,
Plătim veșnică chirie
Și pe apa care bem.
Nu avem nimic al nostru ;
Tot în preajmă e străin !
Venim ruși din lucrul nostru,
Și dăm peste-al lipsei chin ».

crește până ce partea a treia se încheie categoric cu următoarele versuri:

« Pâinea, fierul o rodește ;
Tot cu fierul ne-o păstrăm ;
Ea e-a celui ce muncește ;
Trântorilor n'o mai dăm.
V'am cerut de milă, dreptul
Cu tocmeală între frați,
Nu-l vreți? Ni-l tinem cu pieptul,
« Și veniți de ni-l luați ! »

Reîntâlnim aici pe marele Pușkin, care infiera iobăgia și chema la luptă în poemul « Satul ». Cităm:

« ... Dar un gând groaznic sufletu-mi brăzdează
Aici, prin munți, și văi înfloritoare,
Cel ce iubește omul se 'ntristează:
Neștiința, molimă ucigătoare
E peste tot, și totu' negurează.
La lacrimi oarbă, la suspine surdă,
Sortită drept urgie a mulțimii,
O boierime cruntă, nelegăuită, sburdă,
Și sfichiind cu varga spinarea plugărimii
Ii fură boul, munca și zilele-i de chin.
Aicea trupuri stoarse, lovite, vlăguite ... »

Și spre încheiere:

« O, cum uu poate glasu-mi să miște, să clinească ?
De ce în pieptu-mi arde un clocot sterp, uscat ?
Darul cumplit al vorbei de ce nu-mi este dat ?

*Vedea-voi, o, prieteni, p'oporul slobozit...
...Și zorii libertății, frumosul răsărit,
Lucind în slava țării pe care o iubesc?»*

Accente asemănătoare le vom regăsi la Aricescu, care înfiercează pe boieri în «Țepeș și comerciantul florentin» și pe dregătorii demagogi în «Lupul, oile și câinii». Acest element social prezent masiv în poesia noastră nu are corespondență în literatura occidentală a vremii. Il găsim însă puternic la Pușkin, care înfățișează în opera sa literară poporul cu frământările lui, iar țărănimii iobage îi consacră romanul «Fata căpitanului» și studiul «Răscoala lui Emilian Pugaciov». Poetul rus a deschis problema poporului în istorie și a maselor în literatură. Pe acest făgaș el, este îndrumătorul literaturii din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Optimismul lui Pușkin, încrederea sa nemărginită în victoria cauzei poporului, a libertății, cu toate împrejurările grele prin care trecea Rusia, cu toată teroarea, îl regăsim în creația poezilor români. Astfel, în afara poemelor citate pentru perioada din preajma Revoluției, din 1848 ne referim la poemul lui Alecsandri din vremea când lupta pentru unirea Principatelor se ascuțea și când acest obiectiv progresist întâmpina piedici inverșunate din partea sultanilor ca și a oamenilor politici din Occident, sprijinitori ai reacțiunii medievale din Moldova și Muntenia. Această teroare este înfățișată în poemul «Moldova» în 1857 unde întâlnim următoarele versuri:

*« Când ridici fruntea, jos în țărână
O 'mpinge, o calcă dușman picior!
Când ridici glasul, o cruntă mână
Ii curmă 'ndată gemetu 'n sbor! »*

Dar poetul are încredere desăvârșită în viitor și afirmă:

*« In zadar cearcă el să ridice
Un zid pe Milcov, despărțitor,
Cădea-va zidul, și tu, ferice,
Vei fi unită cu a ta sor' ».*

Și iată-l înfierând pe dușmanii Unirii, pe acei care îi pun piedici și se opun astfel dezvoltării țării:

*« Blestemul țării curând să cadă
Pe capul vostru nelegiuit!
Blestem și ură! ... Lumea să vadă
Cât rău în lume ați făptuit! »*

*Fie-vă viața neagră, amară!
 Copii să n'aveți de sărutat!
 Să n'aveți nume, să n'aveți țară
 Aici să n'aveți loc de 'ngropat!*

*Și când pe calea de veșnicie
 Veți pleca sarbezi, tremurători,
 Pe fruntea voastră moartea să scrie:
 « Dușmani ai Țării cruzi vânzători! ».*

Este un adevărat blestem, al cărui patos reamintește, pe alt plan, cuvintele lui Pușkin din « Clevetitorilor Rusiei ».

Am vorbit despre felul cum l-a cunoscut Eminescu pe Pușkin. S'ar putea arăta și merită o cercetare deosebită influența marelui poet asupra lui George Coșbuc, în poemele căruia găsim nu numai încrederea în viitor, specifică literaturii ruse dar idei generoase aduse în poezie de acela care a pus temelia literaturii ruse moderne. Pușkin a fost strâns legat de creația populară. El a luat teme nenumărate din basmele și povestirile culese de-a-lungul întregii Rusii. El a arătat întreaga frumusețe a cântecului popular și adesea l-a introdus aproape fără modificări în operele lui.

Acest drum deschis de Pușkin literaturii ruse care a însemnat totodată indicarea unui uriaș izvor de inspirație aducând varietate și nespūsă bogăție de teme, a îndemnat și scriitorii tinerei literaturi românești să urmeze aceeași cale. Dacă am cita numai pe V. Alecsandri și pe M. Eminescu și încă ar fi suficient pentru indicarea noii cotești în literatura română, care se întoarce cu fața spre creația populară, spre povestirea, basmul și cântecul popular.

De unde vine și bogăția tematică, realismul (în măsura în care viața e redată veridic), dragostea de popor, de înțelepciunea sa. În proza lui Ion Creangă sună adesea accentele poetice ale basmelor lui Pușkin, pe alocuri temele sunt asemănătoare. Se impune — neîndoielnic — un studiu amănunțit. Este cert că împrejurările istorico-sociale în multe privinți asemănătoare au permis această influență salutară. Drumul spre basmul, proverbul și cântecul popular este legat nemijlocit de lupta pentru libertate, împotriva asupririi, împotriva reacțiunii. Apelul la înțelepciunea populară și splendida artă folklorică este legată de o nouă poziție față de literatură, de acordarea operei scriitorului unui rost social covârșitor. Drumul deschis de Pușkin a fost urmat de scriitorii moldoveni și munteni. Ei au strâns cântecele populare, au cules basmele și povestirile, s'au inspirat din ele, au căutat în ele îndemn la muncă și răspuns problemelor care îi frământau. Și totodată această cale a prilejuit contactul nemijlocit cu viața și frământările maselor largi, impunând introducerea realității nemijlocite ca tema cea mai frecventă. Iar aceasta a impus ruptura cu imitarea anticilor ca și cu literatura de salon. A apărut și o sumă de specii noi literare (poemul istoric, nuvela, balada, etc.) și s'a

înfiripat limba literară, acea pe care o înțeleg masele, pe care o vorbește poporul.

Depart de noi gândul de a fi arătat în aceste rânduri întreaga valoare a operei lui Pușkin pentru literatura românească. Socotim că aici nu sunt decât câteva puncte de reper care presupun studii migăloase și de durată la capătul cărora, putem fi siguri, vom afla extrem de multe lucruri interesante. Cert este însă că literatura rusă din prima jumătate a veacului trecut și mai ales marele Pușkin au deschis scriitorilor români orizonturi nemărginite prin punerea în fața lor a problemei literatului și literaturii în slujba cauzei umanității.

În ultimii 50 de ani, din Pușkin s'a tradus foarte puțin în România. Cauza era în atitudinea ostilă a moșierimii și burgheziei românești față de poziția revoluționară a poetului și față de Uniunea Sovietică, Țara Socialismului victorios mai apoi. Dar ostile lui Pușkin i-au fost clasele dominante din România și înainte de Revoluție. Și, natural, cum putea îndrăgi oficialitatea tiranică versul înflăcărat al acestui bard al libertății? Cum putea primi traducerea « Scrisorii în Siberia » când aci se trimiteau la închisoare fiii ai poporului, ai clasei muncitoare? Cum puteau accepta romanul « Fata căpitanului » pledând pentru țărâniea iobagă răscolată când aici se înneca în sânge de către cârdășia liberalo-conservatoare răscoala țărânimii din 1907? Cum puteau admite traducerea poemului « Poltava » care chema la lupta împotriva asupritorilor străini când Carol I transforma țara în pașalâcul imperialismului german? Această atitudine dușmănoasă a clasei stăpânitoare a văduvit poporul român și pe scriitorii lui de posibilitatea cunoașterii mării temeinice și continue a operei genialului scriitor rus. Cu toate acestea, ciuntit, din traduceri franceze, mare număr din scriitorii noștri a gustat frumusețile poemelor cum sunt « Ruslan și Ludmila », « Țiganii », « Poltava ».

Eliberarea țării noastre de către glorioasa armată sovietică, bătălia deslănțuită cu succes sub conducerea Partidului Comunist Român împotriva reacțiunii, împotriva claselor exploatoare pentru socialism, a deschis posibilitatea traducerii și tipăririi operei lui Pușkin în limba română. Aniversarea a 150 de ani dela nașterea genialului scriitor găsește pe poeții noștri în activitate febrilă. George Lesnea, Maria Banuș, Mihai Beniuc, Radu Boureanu, M. R. Paraschivescu, și alții traduc poemele mari și mici ale lui Pușkin. Proza lui Pușkin apare în traducerea unor romancieri ca E. Camilar. Editurile noastre publică volume și plachete. În întreprinderi, în fabrici, la sate au avut loc nenumărate conferințe despre Pușkin și opera lui, citindu-se traduceri îngrijite din tezaurul pe care-l constituie creația lui. Nu vom exagera afirmând că această ocazie a aniversării a 150 de ani dela nașterea lui Pușkin îl va fi făcut cu adevărat cunoscut maselor de oameni ai muncii manuale și intelectuale a poporului nostru. Și este neîndoielnic că în creația acestui titan scriitorii noștri vor găsi astăzi, la peste 100 de ani dela moartea poetului, răspuns multora din problemele care-i frământă în ceea ce privește felul cum un

scriitor trebuie să slujească cauza poporului său. Realismul lui Pușkin, profundul caracter popular al creației lui, limba simplă, clară și totodată de o armonie superbă, bogăția imaginilor servind toate laolaltă tezaurul de idei și astăzi va servi îndreptar scriitorilor legați de popor, de cauza lui. Și construind astăzi socialismul, poporul nostru va găsi cu atât mai bine sprijin în creația poezilor săi, cu cât aceștia vor reuși să realizeze unitatea desăvârșită între un conținut însuflețit de marile idei progresiste ale contemporaneității și o formă artistică înaltă, corespunzătoare, la același nivel cu ideea, așa cum a știut să realizeze genialul Alexandru Sergheevici Pușkin.

N. MORARU

ION ASAFTEI

Din șirul de căsuțe mici, strâmbe, cu vârfurile sdrențuite ca niște căciuli de nevoiași, se zărea casa impunătoare a cârciumarului Chircioban. Ion Asaftei iuți pașii, pipăind instinctiv buzunarul salopetei. Foșnetul hârtiei îi aminti de conu Jenică, directorul fabricii. Se întrebă nedumerit: «De unde Dumnezeu știa toate nevoile mele? C'a alungat-o pe Ileana bărbat-su... că lui Nicolae i s'au deschis rănila...» Iși spuse: «Nu-i chiar atât de negru la suflet. L-am judecat după taică-su».

Ajunse în dreptul cârciumii. Intră. Aruncă hârtia pe tejghea. Ceru țigări și chibrituri. Printre genele unsuroase, Chircioban zări hârtia nouă-nouță. Fața ca doi bostani porcești, i se luminează de-un zâmbet larg. Se adresă către Ion Asaftei prietenește, ascunzându-și șiretenia:

— «Am o țuică așa cum n'ai mai gustat în viața ta».

Ion parcă nu-l auzi. Luă țigările, aprinse una și trase cu sete un fum, plimbându-și privirea pe rafturile încărcate cu sticle. Chircioban se prefăcea că răscolește în sertarul tejghelei, să adune mărunțiș.

— Nu ici o țuică? N'am să-ți dau rest, propuse cârciumarul, fără să-l privească.

— Găsești, răspunse Ion, îndărătnic.

— Uite că nu gălesc.

Fără să aștepte încuviințarea, puse mâna pe o sticlă, turnă într'un pahar și i-l întinse, îndemnându-l să bea. Ion bău rachiul. Ceru din nou restul. Cu aceeași încetineală, Chircioban căuta în sertar. Ion îl privi încruntat, gata să se înfurie. Simți cum stomacul flămând începe să-l răcăie. O ghiorăitură îi răscoli măruntaiele.

— Tot n'am să-ți dau rest, se scuză Chircioban, prefăcându-se necăjit.

— Dă-mi niște salam, ceru Ion Asaftei supărat.

Se pomeni mâncând lacom de pe tejgheaua slinoasă. Cârciumarul îi mai turnă un pahar, apoi încă unul. În cele din urmă Ion Asaftei ceru el însuși să i se umple paharul. În cârciumă se perindau tot felul de cetățeni. Cereau câte ceva. Plecau. Ion Asaftei nu-i vedea. Mânca lacom pâine și salam,

parcă neputându-se sătura. O clipă își aminti că-l așteaptă acasă. Privi către salamul agățat în cui și arătă cu degetul spre el:

— Cântărește-l! Dă-mi și-o pâine. Nu. Două. O sticlă de un litru cu rachiu.

Cârciumarul începu să-i împacheteze într'un ziar mototolit, toate grămadă. Măinile îi tremurau. Il stăpânea teama ca nu cumva clientul să se răsgândească. Ion Asaftei strânse pachetul la piept. Ieși. Inserarea se lăsă de-a-binelea. Numai colo, deasupra «Moldovei» se mai zărea o dungă roșiatică. Omul pășea, nesigur, împleticindu-se. Drumul i se părea mai lung... Parcă de ce mergea, se tot lungea. Ar fi vrut s'ajungă mai repede, să-i bucure o clipă mai de vreme pe cei de-acasă. Măcar odată vor bea câte un pahar de rachiu, vor mânca salam, pâine. Era să intre într'o curte vecină. Noroc de câinele care începu să latre. Plecă rușinat. În sfârșit, află casa. Dădu să deschidă. Nu nimerea.

Auzindu-i pașii, Maria ieși să vadă ce e. Simți răsuflarea lui grea, mirosind a rachiu. Il întreabă speriată:

— Ce ai făcut omule? De unde ai luat banii?

— Mi i-a împrumutat cineva, isbuti să spună printre sughituri.

Cei din casă își îndreptau nedumeriți privirile spre el. Liniștea se lăsă grea, innăbușitoare. Bătrânul o întrerupse cu o veselie de copil:

— Marie, adă pahare. Să bem cu toții, ca la sărbători.

Puse pachetul pe masă și începu să-l desfacă. Măinile nu-l ajutau. Spuse Ilenei, care stătea plecată peste o cârnăsuță pe care o cârpea:

— Ia un cuțit și taie, Ileană.

Ileana veni cu un cuțit și începu să taie pâinea. Bătrânul îi puse mâna pe umăr, părintește. Ii vorbi cu voce duioasă:

— Vrei să te împaci cu bărbat-tu? Mi-a făgăduit cineva că-l va băga îndărăt în fabrică... Cred că-i vor veni mințile la loc.

Fără să ridice fruntea, Ileana răspunse domol:

— M'aș împăca.

La celălalt capăt de masă, Gheorghe și Olga, discutaseră, până la venirea bătrânului, un articol dintr'un ziar. Acum citeau fiecare în parte. Când auzi răspunsul Ilenei, Gheorghe lăsă ziarul. O privi aspru:

— Te-ai duce iarăși la ticălosul acela?

Ileana ridică privirea spre el — grea de durere:

— Ce vrei să fac? Aici e greu... abia încăpeți voi...

— Parcă adineaori vorbeai altfel... N'ai spus că ai vorbit la cămin pentru copii? C'ai să lucrezi cu ziua până-ți găsești o slujbă? Gheorghe o muștra aspru. Continuă:

— Te-a alungat ca pe un câine... umbli prin cârciumi cu sluta ceia!... N'ai tu atâta mândrie în tine ca să-i arăți că te poți descurca și singură? Că nu ceri mila nimănu!

Ileana tăia bucatele aduse de tatăl său, fără să ridice fruntea. Una după alta, boabe mari de lacrimi lunecară peste feliile de pâine proaspăt tăiate. Bă-

trânul văzu lacrimile și simți o puternică durere în inimă. Se răsti supărat către feciorul său:

— Tu ce te amesteci? Ți-a intrat în cap că toți din casă trebuie să facă numai ce zici tu! Nu ți se pare că ești prea crud pentru asta?

Văzând că Gheorghe tace, adăugă:

— Mă țineam să-ți spun de multă vreme. Insoară-te, te du dela casa mea! Ai început să-ți faci de cap. Nu vreau s'ajung de pomină.

— Doar vezi bine, tată, că nu fac decât ceea ce e spre binele lor! Spune dacă...

Bătrânul nu-l lăsa să sfârșească. Începu să strige cu glas ridicat:

— Spre binele lor? În loc s'o sfătui pe Ileana să se ducă la bărbat-su, o înveți să umble pe drumuri? Pe Olga, încaltea, ai smintit-o de tot!... Tu, în loc să-ți vezi de lucru, sbieri pe la toate ședințele... a mai rămas maică-ta ne-dusă pe undeva...

Furia îi creștea pe măsură ce vorbea...

— Ți-am spus: nu vreau să mă faci de răsul lumii. Am trăit o viață întreagă liniștit...

Olga nu se mai putu opri de a se amesteca în vorbă. Ii era necaz că Gheorghe tace, că nu-i arată tatălui lor cât de greșit vorbește. Intervenii:

— Spui c'ai trăit liniștit, tată? Asta a fost traiu liniștit? Traiu de câine pripășit... Ai chinuit o viață întreagă, împreună cu noi, ducând zilele de azi pe mâine.

Bătrânul o întrerupse întăritat:

— Ce bătaie ai merita, Olga. Umbli ca zăpateca aia de Ană, din fabrică... Toată ziua vorbești — vorbești...

Fata nu se lăsa. Încercă să se facă ascultată:

— Imi pare rău, tată, că nu vrei să ne înțelegi. Noi luptăm pentru un altfel de traiu... un traiu mai omenesc, nu ca cel pe care l-am dus până acum.

— Vorbe! făcu Ion Asaftei cu un gest de desgust. De când sunt n'am auzit atâta vorbărie ca în anii ăștia.

— De sigur! interveni Gheorghe. Era liniște. Patronul poruncea, robii dădeau pe brânci!

— Parcă acum îi altfel?... întrebă, răutăcios, bătrânul.

— Ii altfel! spuse tânărul cu voce adâncă. Încearcă patronul să poruncească dar nu mai are robi în fața sa, ci muncitori conștienți! Dumneata nu vezi ce luptă se duce zi de zi între el și noi?

— Am încercat și noi, pe vremuri. Ce-am câștigat? Concedieri? Inchi-soare?... își aminti cu amărăciune.

— Ați pregătit drumul nostru! îi răspunse Gheorghe.

— Care drum? Nu bateți și voi apa în piuă de atâta vreme?

— E drept c'am luat-o greșit la început, — spuse Gheorghe, clătînând din cap. — Banditul își avea cozile lui de topor, care agitau problema brânzei, a mălaiului, a bocancilor... Ne luptăm în comitet pentru un pumn de

făină, pentru o pereche de bocanci și neglijam lupta politică... Asta i-a folosit. Dar n'o să-i mai meargă. Astăzi luptăm mai dârz, mai sănătos. O să sdrobim capul năpârcii — și strânse instinctiv pumnii.

— Gheorghe, e păcat să urăști pe oamenii, care nu ți-au făcut nici un rău!, interveni mama, cu vocea blândă.

— Nu mi-au făcut nici un rău? întrebă Gheorghe cu ochi micșorați de încruntare. Cât rău mi-au făcut, nu l-ar putea plăti într'o viață... Traiul de chin al dumitale, al nostru, moartea lui Vasile, betegeala lui Niculae, durerea Ilenei... toate sunt din pricina lor, din pricina setei lor de huzur, de averi! Ii uram, mamă, ori de câte ori ne mutam într'o căsuță mai întunecoasă, cu stradă mai noroioasă... Ii uram, când vedeam fruntea tatii întunecată... când te vedeam plecată deasupra ciubărului cu boarfe străine... îmi ajunsese veninul până la creier.

— Bietul băiat! Era bolnav, iar eu nici nu bănuiam! — spuse mama, și-și șterse pe furiș o lacrimă care-i stătea agățată 'n geană.

Toți ai căsei îl priveau nedumeriți, ca și cum l-ar fi văzut pentru prima dată. Olga își rezema brațul de umărul lui, plină de mândrie. I se părea că, alături de fratele său, crește mare, mare cât bradul de peste drum.

Bătrânul îi privi ca pe niște copii care au greșit și spuse cu părere de rău:

— Mi-e teamă c'o să vă plângeți în pumni și nimeni n'o să vă poată ajuta. Prea v'ați înglodat până peste urechi.

Ceilalți își plimbu privirea de la Gheorghe la Olga, apoi la bătrân, cuprinși de o grea mâhnire. Niculae își răsuci ciotul piciorului, pătruns de o durere ascuțită. Dar nu gemu. Mama zări crispația buzelor lui și se adresă dojenitor către ceilalți:

— Destul! Aideți la culcare! A trecut de miezul nopții.

Ion Asaftei privi cu părere de rău rachiul, salamul, pâinea. Nimeni nu se atinsese de ele. Parcă erau otrăvite. Nici măcar Olga, căreia îi plăcea atât de mult salamul.

— A dat dihonă 'n ei! își zise el. Impelițatul ăsta de Gheorghe a sucit capul tuturor. De-ași scăpa odată de el. Bine că nu i-am spus că mi-a împrumutat conu Jenică banii. Cine știe ce-ar fi făcut!

Se întinse pe patul tare așa cum era îmbrăcat și adormi greu, într'un târziu, după ce cocoșul vesti zorile.

*

Spirale violete, lungi, strălucitoare se incolăceau, căzând grămadă peste brațele strungului. Uleiul albicios curgea într'un fir subțire, răcorind metalul înfierbântat.

Ion Asaftei își trecu palma peste piese, cu bucuria unui părinte care-și mângâie copilul drag. Scoase piesa din gura platoului și grăbi cu ea spre cabina secretarului de atelier.

— Se vor putea repara la noi tractoarele ! spusé bucuos Ion Asaftei, arătându-i piesa lucioasă, abia răcită.

— Bravo, bădie Ioane ! A avut dreptate comitetul, când a hotărît să se facă reparațiile la noi ! răspunse cu aceeași bucurie secretarul de atelier. Amintindu-și ceva, zâmbi și adăugă :

— Ce-o să zică inginerul Oancea ? Știi, susținea că nici într'un caz la noi nu se vor putea face matrițele pentru piesele lipsă . . .

— Drept să-ți spun, răspunse Ion Asaftei privind-și matrița din mână, nici eu nu credeam că se vor putea face la noi ! Dacă nu vorbea fata cea, Ana la adunare, nici nu m'aș fi apucat. Dar vorbea cu atâta suflet ! Parcă avea lacrimi în ochi . . . mi-am spus : Hai să încerc ! E drept că mi-a dat mult ajutor Gheorghe . . . fără el nu reușeam . . .

— Ți-a furat îndemânarea ! spusé secretarul de atelier cu admirație.

— Ba i-am dat-o zi de zi ! Dela zece ani l-am învățat să lucreze la strung ! spusé Ion Asaftei plin de mândrie.

— Bun băiat ! Deștept. Când îl aud vorbind, îmi crește inima. Nu de geaba a ajuns așa de tânăr în comitetul organizației.

— Mai bine nu ajungea acolo ! Aducea mai mult folos ! făcu bătrânul cu o mișcare din cap de desaprobere.

— Ba să mă ierți, dar n'ai dreptate ! Dumneata știi cum sunt patronii : dacă nu aveam comitetul, rămâneam la cheremul lor.

— Se muiau ei ! spusé bătrânul în timp ce privea liniile unei planșe.

— Dacă nu ne învăța partidul cum să-i muiem, nu se muiau nici în mormânt !

— Ei, să mă duc la inginer . . .

— Așa e : cum începe să-ți vorbească, cineva ceva de partid, cauți să fugi.

— Nu-mi place politica, băiete ! Asta-i ! Și plecă spre biroul inginerului fără să mai spună ceva.

Bătu la ușă și intră fără să aștepte răspuns. Ingerul Oancea ridică privirea spre el.

— Domnule inginer, am izbutit. N'a fost ușor, dar a mers ! spusé Ion și-i arată piesa.

Fruntea acestuia se umbri într'o clipă. Sprâncenele se împreunară, dându-i o înfățișare răutăcioasă. Se ridică. Era cu un cap mai scurt decât bătrânul din fața sa, dar avea umerii drepți, tari.

— N'ai înțeles că această piesă nu trebuie să se facă la noi ! E o pierdere de vreme. Nu câștigăm nimic de pe urma reparatului tractoarelor ! Ne trebuie lucru care are căutare pe piață. Avem comenzi de landouri, ligheane, jucării . . . lucruri bănoase. N'o să ne ținem de niște rable, care nu ne aduc niciun venit.

— Spuneau țărani, că le trebuie. Ei știu . . .

— Fleacuri ! Ce-ți pasă dumitale de țărani ? Parcă lor le pasă de dumneata ! Nu-ți cer pe un chil de lapte câte pe tat-su ?

— Asta cam așa e, spusé cu jumătate de glas Ion Asaftei.

— Mai stăm de vorbă. O să mai vorbesc cu direcția. Deocamdată, nu spune nimănui că ai făcut matrița ! și-l privi cu un zâmbet silit.

— Știe secretarul secției ! spuse abătut Ion Asaftei.

— Spune-i că nu-i perfectă. Că i-am găsit o serie de lipsuri.

Inginerul Oancea îi întinse o mână moale, albă, pe care și-o retrase repede.

Ion prinse această repezeală și-i spuse zâmbind ironic:

— Ești inginer, ar trebui să-ți placă negreala fumului.

« Nu e atât de prost cum credeam », gândi inginerul.

Ion ieși. Rămase în fața ușii, privind piesa cu părere de rău. Avea sentimentul unui tată, care e silit să-și părăsească propriul său copil, împotriva voinței sale.

— Ce-ar fi dacă totuși aș da-o la atelierul de fierărie să înceapă s'o lucreze ?

Gândul acesta îl însenină. Trecea prin coridorul lung, curat, examinând îndelung piesa. Pe parchetul lustruit, rămăneau urmele pașilor.

— Am s'o dau la comitet, se vor descurca ei !

Deodată se pomeni față în față cu directorul fabricii.

— Ce cauți pe aici, Ioane ?

Se feri să se atingă de el, ca să nu-și murdărească haina. Zări piesa din mâna muncitorului și întrebă:

— Ce-i asta ?

— Matrița pentru piesele dela tractoare.

— Ai făcut-o ? Cum dracu ? Nu ți-a spus Oancea ?

— Ba, mi-a spus... acum.

— Acum ? Nu ți-a spus dinainte să n'o faci ?

Jenică Ghimiceanu uită să-și mai eruje hainele. Se apropie de Ion Asaftei, îi puse mâna pe umăr și-l împinse aproape spre biroul său.

— Stai jos ! Stai ! Nu ne-am întâlnit de mult... Ce-ți face fata ? S'a împăcat cu bărbat-su ?

— Nu, n'a vrut. Adică s'a luat după Gheorghe ! Și-a găsit slujbă.

— Unde ?

— Nu prea știu. Parcă la un cămin.

— Și dumneata ai lăsat-o ? Ești doar om deștept... Vrei să o pierzi ?

— De ce ? întrebă curios Ion Asaftei.

— Nu știi ? Crezi că ăștia mai stau mult ? Două trei luni și gata !

— Nu cred !

— Ioane, uite la obrazul meu. Sunt doar om învățat... Avem sigur războiu, cât de curând ! Pe toții comuniștii au să-i spânzure. Ferește-ți copiii, că-i păcat de ei... I-ai crescut greu...

Glasul directorului suna grav, ca o sentință de moarte. Ochii lui ardeau. Nici un mușchiu nu se mișca pe fața lui.

— Or fi svonuri ! spuse cu îndoială bătrânul.

— Nu sunt svonuri ! Îți pot spune deschis că doar ești om de încredere. Știu dela o persoană însemnată care are legături cu străinătatea. Americanii

n'or să ne lăse așa, în voia soartei. Am vrut să te previn, pentru că-mi ești drag. Crezi că mi-a fost ușor să te fac șef de secție? Să-ți ridic salariul? Fabrica nu prea dă câștiguri. Afurisita de stabilizare și apoi Oficiile Industriale ne-au secat de tot. E greu... dar vom rezista încă aceste două, trei luni. Ți-am spus toate astea, dar te rog să rămână între noi! Nici nu mă îndoiesc de altfel.

Ion Asaftei se ridică. Gândul războiului i se înfipsea drept în inimă și parcă nu-l lăsa să respire. Vedea trupul sfârtecat al lui Vasile, trupul schilodit al lui Nicolae...

— Te-ai întristat, moș Ioane?

— Afurisitul de războiu mi-a luat doi feciori! Cei mai mari! N'aș vrea războiu, coane Jenică, nici dacă m'ar face împărat!

— Parcă eu vreau! Sau crezi că americanii vor? Țștia de aici, din coasta noastră!

— Da de unde! I-am văzut că sunt oameni pașnici.

— Comuniști și pașnici!... Ce copilărie! Nu-i vezi pe ai noștri, de aici din fabrică? Nu după învățătura acelora s'au luat? Lovesc în oameni fără milă!

— De, e adevărat că's cam «tari». Nu-l tot cert pe Gheorghe că nu se astâmpără?

— Faci bine că stai deoparte.

— Am cam întârziat delă lucru. Mă duc, spuse Ion, aruncându-și ochii pe ceasul din perete.

— Nu te grăbi, tot fără de folos muncim! Poate mai ai nevoie de ceva bani? Știu că o duci greu.

— S'o mai îndreptat traiul. Ne-am mai încropit... nevoi mai sunt ele.

Jenică Ghimiceanu scoase portofelul și-i întinse o hârtie. Ion ridică din umeri, nehotărît.

— Nu ți-am întors nici pe cea de atunci.

— Nu-i nimic. Ia-o!

Ion o luă, o împături și o piti în buzunarul salopetei. Ieși.

«Cine știe? O fi având dreptate conu Jenică», gândi Ion.

Dintr'o dată își aminti de războiu.

«Războiu! Cristosul ei de viață!»:

Treizeci și cinci de ani munciseră, el și nevastă-sa, ca să poată trăi măcar un an în tihnă. La început când s'au luat, amândoi aveau leafă. El lucra tot la atelierul de scule, iar ea la spălătoria fabricii. Au dat-o afară când a născut pe primul băiat. L-a născut pe cimentul spălătoriei, unde copilul a și murit după un ceas. Il născuse înainte de vreme, pe semne că ridicase cazane prea pline.

N'a mai putut intra din nou în fabrică. N'au mai primit-o. Au urmat apoi nașteri, înmormântări, cam unele după altele. Câți copii au avut împreună? Parcă unsprezece. Patru din ei s'au prăpădit înainte de a împlini anul.

Au rătăcit prin toate mahalalele oraşului, tot mai departe de fabrică. Ani de ani s'au mutat cu buceaua făcută în lăicerul găurit, cu dulapul fără de fund, cu patul mâncat de carii... Pe urmă s'au pierdut şi astea în timpul războiului.

Acum, de vreo lună, s'au mutat într'o casă mai omenească, pe lângă piaţă — ar fi vrut să se mute pe lângă fabrică, dar i-a fost milă de Maria. E drept că nu s'ar fi putut muta, dacă n'ar fi fost înaintat şef de secţie. El credea că l-au înaintat cei din comitet, iar acum i-a spus directorul că nu, că datorită lui s'a făcut asta. Cine ştie care o fi adevărul?!

Şi acum — alt războiu? Poate i-o trăsni sfântul pe cei de-l vor. A!...

Piesa din mâna lui s'încălzise, începuse să-i apese braţul.

«Ce dracu să fac cu ea? Păcat de muncă! Cât a muncit bietul Gheorghe!».

Amintirea feciorului îi dădu un fior puternic, care îl ameţi, întunecându-i pentru o clipă vederea. «Nu i-am spus să nu se amestece în politică? Nu m'a ascultat. Am să-l las să moară ca un câine».

— Nu ți-e bine, bădie Ioane? auzi un glas de femeie, alături.

— N'avea grijă, că nu mă ia dracu!, răspunse supărat.

— Chiar de ar vrea să te ia, nu te las eu, spuse fata cu un zâmbet senin.

— Ce te-a apucat așa drag de mine? făcu el cercând să glumească, dar nu reuși decât să facă o strâmbătură jalnică.

— Imi vine să te pup, să-ți pup mâinile, așa negre și stâlcite cum sunt!

El o privi, nedumerit. O știa liniștită, măsurată la vorbă... și, iată, acum...

Fata îi observă nedumerirea și-i spuse cu mai multă seriozitate.

— Știi, bădie Ioane, când treceam pe lângă tractoarele celea, aveam același junghiu pe care-l am când trec pe lângă cimitirul din satul meu.

— Ce are aface una cu alta? făcu necăjit bătrânul.

— Știi mata ce are? Tractoarele înseamnă pâine, pâine înseamnă viață. Așa că, tractoare stricate înseamnă moarte.

— Ce tot te joci cu vorbele? Tractorul e tractor. S'a stricat: Dumnezeu cu el. N'au mai trăit oamenii și fără tractoare?

— Vai de traiul lor. Se sfârșeau la patruzeci de ani și era bine așa, că altfel se uscau de vii...

— Măi, măi, voi ăștia tineri ați căpătat boala vorbitului. Ați învățat, colo, niște vorbe și-i tot dați înainte și unde trebuie și unde nu trebuie. Trăit, chinuit, luptăm, facem, dregem... am și eu niște căpoși care mă scot din fire! Mai lăsați-mă în plata Domnului!

Pe fruntea bătrânului apărură broboane mari de sudoare care se striveau în creșturile adânci. Trecu dosul palmei să și le șteargă și-și mănji toată fața.

Fata abea acum băgă de seamă că-i supărat întradevăr și că nu se preface. Schimbă tonul discuției.

— M'am bucurat de piesă. În atelierul de presaj era o veselie ca la un câștig de întrecere. Abia i-a potolit Gheorghe...

— Ce fel de piesă? N'am făcut nici o piesă! Nu e bună! Nu se poate face la noi!... se răsti bătrânul.

— Ce-ai spus? Nu se poate face? Dar tovarășul secretar spunea... Ana nu-și termină vorba. Fugi printre mașini până ajunse în atelierul de fierărie. Se opri la strungul lui Gheorghe. Tânărul continua să urmărească piesa, care se învârtea, apăsând cu grijă pe manivelă, ca să-i dea vitesa necesară.

— Gheorghe! strigă ea cu vocea sugrumată.

— De ce nu vă vedeți de lucru?... Ană, dai exemplu prost!

Fata nu-i luă în seamă cuvintele.

— Gheorghe, moș Ion spune că piesa nu e bună!... Nu se poate face... Flăcăul opri curentul să nu strice piesa, apoi privi spre Ana cu fața nedumerită.

— Cine ți-a spus?

— Moș Ion, chiar el! răspuse Ana cu amărăciune.

Gheorghe se îndreptă spre atelierul de scule. Cum ajunse lângă tatăl său, întrebă:

— Unde-i piesa?

— Du-te de-ți vezi de lucru! Și tu fată! Ați înnebunit? Ce umblați ca zănatecii? Parcă ați fi în fabrica voastră!

— Spune-mi ce-i cu matrița. Am lucrat-o după plan. S'a stricat ceva la retușare?

— Nu, nu! Nu se poate face. Nu avem dispozitivul care să o retușeze. Dați-le dracului de tractoare! răspuse înfuriat bătrânul izbind piesa de strung.

— Dă-mi piesa! Găsesc eu dispozitivul.

— Nu ți-o dau, îmi trebuie.

— Dă-mi-o!

Glasul tânărului sună poruncitor. Ana își plimbă ochii dela unul la altul. Inima-i bătea atât de tare încât abea putea să râsufle. Bătrânul se mânie:

— Du-te! Ori te plesnesc!

— Dă-mi piesa, tată! Nu mă poți plesni. Nu uita că suntem în fabrică și că sunt membru în comitet.

Auzind acestea, bătrânul se înfurie mai tare.

— Ciorile ți-or scurma trupul. Nici n'am să mă mai uit la tine.

— Ană, du-te la comitet. Cheamă să vină secretarul până aici, spuse Gheorghe cu vocea calmă, apoi se adresă către tatăl său.

— Aceasta înseamnă sabotaj. Și sabotajul se pedepsește grav.

În jurul lor s'au strâns, unul câte unul, muncitorii din secțiile vecine.

— Tovarăși, la lucru! Timpul nu stă să ne-aștepte! Producția stă 'n loc! se adresă Gheorghe către cei adunați.

— Producția, producția, producția... nu tot cu coatele goale umblați? Numai vorba de voi!

— Tovarășe Asaftei, nu insulta muncitorii!

— Ce mă ieși cu tovarășe? Nu-ți mai dă mâna să-mi zici tată?

— Dacă se dovedește că sabotezi, o să-mi vie greu să-ți mai spun tată.

— Mai bine îți suceam gâtul când erai mic, și-i întinse piesa.

Gheorghe o luă. Incepu să o examineze. Sosi Ana. Nu-l găsisse pe secretar.

Gheorghe se îndreptă spre strungul lui Ion Asaftei.

— Nu te atinge de el, că-ți sparg capul.

Băiatul nu-l luă în seamă.

Bătrânul ieși din atelier. Trecu prin atelierul de fierărie și coti spre cel de presaj. Se apropie de mașina la care lucra Ana. Fata nu-l zări. Măinile-i mergeau atât de iute încât abea se vedea fierul ce trecea printre ele. Ion se opri. Privi curios la fierul ce apăsa jos pedala împiedcând mașina să se oprească. Mergea neîntrerupt.

«A dracului fată, câte îi trăsesc prin cap! și când te gândești că parcă mai eri mătura prin atelier», gândi cu admirație Ion Asaftei.

Fata nu-l simți nici când se apropie și spuse destul de tare, lovind cu piciorul o grămadă de fiare: «Coarne de plug».

Ion Asaftei nu-și dădea prea bine seama de ce se înfuriase așa adineaori, de ce îi fusese ciudă pe Gheorghe, pe fata asta, pe toții muncitorii... Ii sunt dragi, doară. Poate tocmai de asta. Le-ar fi strigat: «Proștilor, nu vă zbateți, că mâine, poimăine toți veți fi prăpădiți! Luați seama cât nu-i prea târziu».

Nu putea să strige. Trebuia să tacă și asta îl rodea, îl scotea din sărite. Ajunse la cantină.

— Un rachiu, Toadere!

— N'am, bădie Ioane, nu ținem rachiu.

Ion ieși fără să răspundă. Instinctiv își pipăi buzunarul. Simți foșnetul hârtiei. Il apucă o ciudă de-ar fi vrut să o svârle. «Din pricina ei s'a certat. Nu. Nu din pricina ei. N'au nimic banii cu cearta. Războiul. Da, războiul. El e de vină». Il chinuia groaza războiului, care și acum rămăsese atât de viu, atât de înfiorător în mintea lui.

«Pentru asta s'a chinuit o viață întreagă? ca să-i moară copiii în războiu?... Încă un războiu!».

L-ar strivi sub pumnii lui vânjoși pe cel ce vrea războiu. I-ar înfunda gura cu hoit de fiară, să-l sature de sânge, de carne... de războiu.

Sirena fluieră vesel. Grupuri de muncitori se îndreptau spre cantină. Unii glumeau. Alții gesticulau. Cam pe la mijloc, îl văzu pe fecioru' său cu Ana. Amândoi cu fețele serioase, preocupate. Fata vorbește, el dă din cap. Bătrânul se amestecă în mulțime. N-ar vrea, dar, totuși, din când în când trage cu ochiul spre ei.

«Bine se potrivesc... Frumoasă pereche!».

Incepu să se bucure, dar amintirea celor spuse de conu' Jenică îi răci sufletul din nou. «Păcat de tinerețea lor». Gândi cu atâta amărăciune încât își simți cerul gurii ca de iască.

Se așază la masă alături de ei, ca din întâmplare. Auzea discuția lor. Ea povestea cu voce scăzută, dar gravă, străbătută de mâhnire:

«...Aram când chiaburii prășeau... niciodată păpușoiul nostru nu s'a copt. Mama a murit de pelagră. Am argătit unsprezece ani la un chiabur. Mă bătea când i se părea că vacile dau lapte mai puțin. Nici mâncare nu-mi dădea. Mă miluia o vecină necăjită.

M'am întâlnit zilele trecute cu Petre, fostul lor argat. Acum e secretarul Sindicatului Agricol. Știi ce mi-a spus? «— Ai uitat, Ană, ce înseamnă să n'ai plug, să n'ai grapă... Și voi, lăsați tractoarele cele nereparate».

Mustrarea lui m'a durut. Are dreptate. Plugurile zac... câte pluguri s'au încheiat? Nici măcar pentru un sat. De aceea am luat cuvântul la ședință. Simțeam că mă ard lacrimile, dar n'am vrut să mă opresc. Mi-am dat seama că tovarășii m'au înțeles... și tu m'ai înțeles. Spune-mi, Gheorghe, se vor putea repara tractoarele săptămâna asta? Suntem în Aprilie, aratul întârzie!

Tănărul răspunde cu aceeași seriozitate:

— Trebuie să facem o sfortare. Să facem o adunare după orele de program. O să organizăm întreceri. Imi voi lua angajamentul să le repar și sunt sigur că tovarășii mă vor sprijini. Cu toți ne dăm seama că nu se mai poate aștepta. Sătenii cer tractoare... vor întovărăși. Unii cer chiar colectivizări, iar noi răspundem:

— Așteptați...

— Așteptați... mai stați la cheremul chiaburilor, pentru că noi cei din fabrică facem cărucioare de copii, balamale, jucărele — adăugă Ana, zeflemitor....

— ăștia n'au altceva de vorbit decât de pluguri, tractoare, țărani, spuse bătrânul către vecinul său din stânga.

— De-acolo mâncăm, Ioane, că doară nu noi semănăm, sau secerăm.

— Și tu vorbești ca ăștia? Nu vezi că țărani ne jupoaie? Ne cer pe un chil de lapte... și-i repetă vorbele inginerului.

— Câți țărani au lapte de vânzare? Câțiva chiaburi, care nici n'au nevoie de plugurile noastre... Ceilalți, vai de capul lor... N'au nici pentru ei de ajuns, dar încă să-ți mai vândă și ție...

— Vorbești taman ca aiuriții ăștia tineri! — spuse privindu-l cu desaprobare, Ion Asaftei.

— Nu sunt aiuriți, judecă mai sănătos decât mulți bătrâni.

Ion se simți deodată singur. «Toți ăștia gândesc altfel. Văd altfel... — dar ei nu știu cecece știu ei! Ei nu știu că războiul pândește, că americanii or să vină în curând, că toți comuniștii vor fi spânzurați...» Ascultă în tăcere din nou discuția celor doi tineri.

— Mergi diseară la cinema?

— Nu! Citesc o carte, pe care nu mă îndur s'o las. Ai citit-o? «Așa s'a călit oțelul»?

— Da, de mult. Totuși ar fi păcat să pierzi filmul. E un film documentar.

— Sovietic?

— Da!

— Viu!

« Bine că mai vorbesc și despre altceva. Mi-au ros urechile cu tractoarele celea ».

Deodată fata se întoarce către el:

— Ce zici, moș Ioane, terminăm tractoarele până c'uminecă?

— Ce tot ai cu tractoarele astea? Nu-ți mai ies din cap. Nu cumva Petre acela, fostul argat la chiabur, îți e la inimă? Și o ușoară pânză de păianjen îi acoperi privirea.

Fata râse veselă.

— Petre are nevastă și doi copii.

Fața tânărului, se luminează. Pentru prima dată își dădu seama că dorința de a sta cu Ana de vorbă, de a se interesa de tot ce face ea e mai mult decât o simplă legătură.

« Dar ea o fi ținând la mine? » Nu-i trecuse niciodată prin minte să întrebe.

S'au ridicat toți trei. Bătrânul făcu câțiva pași cu ei, apoi se opri să-și aprindă o țigară. Din urmă, îi ajunse Veta:

— Dela o vreme nu vă mai despărțiți! Când vă luați?

— Vii Sâmbătă după masă cu Fănică să ne fiți martori?

— Serios? O să-i pară bine lui Fănică.

Ana îl privi mirată. Se gândi: « ce l-o fi apucat să glumească astfel? ». El îi strânse puternic brațul, cum nu mai făcuse niciodată și o întrebă, privindu-i adâncul ochilor:

— Vrei?

Fata îi răspunse plecându-și genele. Izbucniră amândoi într'un râs vesel. Ion recunoscu râsul, și spuse ca pentru sine cu glas tare: « Păcat de tinerețea lor ».

Pentru a treia oară fiorul morții îl cuprinse:

« O să încerc să-l ocrotesc! Poate vor ține seamă că n'am făcut politică... »

*

Ion Asaftei se uita atent la case, cercând să ghicească care este a lui Jenică Ghimiceanu, directorul fabricii. Ghici. Se opri în poartă. Un grilaj vopsit în verde, mai înalt decât un stat de om, împrejmuia grădina. Poarta grea, cu o broască cât o lădiță, părea o închizătoare de închisoare.

Se ivi un om, care-l întrebă cu o voce aspră pe cine caută. Auzind cum îl cheamă, îi dădu drumul și-l îndreptă spre biroul « domnului ». Ion măsură cu ochii casa și se întrebă nedumerit: « Ce dracu o fi făcând într'o căsoaie ca asta? ».

Jenică Ghimiceanu îl întâmpină zâmbindu-i prietenos. Ii oferi o țigară, îi sili să stea pe un scaun înalt și moale, în care Ion nu se simțea de loc la îndemână. Directorul părea cam încurcat. Nu știa cum să înceapă. În cele din urmă se hotărî.

— Ce zici, Ioane — stăm cam prost... Războiul se tot amână. Rușii ăștia-deștepți, știu să întoarcă lucrurile. N'o să meargă în să mult așa. O lună, două... Tractoarele acelea au fost un adevărat scandal. Muncitorii o iau înainte, rup zăgazul... Trebuie să facem ceva. Trebuie să împiedecăm avântul lor. La nevoie vom încerca să stricăm mașinile, să sustragem piesele.

— Să stricăm mașinile? Dar asta nu e cu puțință. Imi sunt dragi ca și copiii mei. Mi s'ar părea că-mi ucid copilul.

Conu Jenică îl privi îngăduitor și-i făcu semn să-l lase să vorbească.

— Nu vrei să te amesteci la mașini? Nu-i nimic, o vor face alții. Dumitale îți cer un alt lucru, de altfel e în interesul familiei dumitale. Fă-l pe Gheorghe să înțeleagă primejdia ce-l paște. Stai de vorbă cu el, nu se poate să nu înțeleagă. Vorbește-i ca un tată, pune și pe nevasta dumitale să-i vorbească. Poate să rămână în Partid, dar să mai închidă ochii. Să nu se amestece în toate ca un diavol... Dacă l-am îndepărta pe el, treburile ar merge.

— Crezi? Se va găsi alt diavol!

— Incepem cu unul... La nevoie îi compromitem... Găsim o metodă... Cei care se vor îndepărta din vreme, îi vom avea în vedere...

Ion privea mut în podea. Număra scândurile parchetului. Parcă de asta ar fi atârnat întreaga lui soartă. Nu se putea împăca cu această ncuă întorsătură. Pereții ăștia înalți, împodobiti cu tablouri scumpe, perdelele astea, casa toată, parcă îl apăsa. «Ce caută el aici? Făcea târg pe seama feciorului său, pe seama tovarășilor lui de muncă?». Vorbi cu glas tare:

— Nu-mi plac treburi de-astea! Eu's bătrân... I-am spus și domnului-inginer. Oancea, în seara aceea...

— E vorba de viața feciorului dumitale...

— Descurcă-se singur. Eu l-am învățat să se ducă acolo?

— Vezi, mai e ceva... Sunt strâmtorat. Dacă nu vrei să mă ajuți, trebuie să caut pe altul. Acela cere bani. De unde să iau? Va trebui să-mi plătești datoriile. Am crezut că-mi ești prieten... Așa te socoteam...

Ion ghici șiretenia directorului. «De ar avea banii, cum i-ar svârli în obraz și ar fugi din casa asta. Dar n'are de unde să ia...».

— Am să încerc să-i vorbesc, poate m'o asculta... Bani n'am acum să-ți dau, spuse Ion înnăbușindu-și ciuda.

— Văd că o faci cam în silă... ai să te convingi mai târziu că ți-am vrut binele, răspunse directorul, binevoitor.

Ion plecă de acolo, ca din fața unui cămătar care-i protestase polițele. În drum se opri acasă la Gheorghe. O găsi numai pe Ana. Stătea plecată în fața cuptorului și încerca cu un paiu ceva într'o tavă. Pe scaun stătea deschisă

o carte peste care era pus un cuțit. Cum îl văzu tresări, parcă s'ar fi temut de o veste rea. Era întunecat bătrânul.

— Gheorghe nu-i acasă?

— E la partid, are treburi. Stai, tată. Indată-i gata prăjitura. Nu prea mă pricep, dar învăț.

Bătrânul roti ochii prin casă, scoțând un « hm » mirat.

— Treceam dincolo, îl îndemnă Ana, și deschise ușa făcându-i loc.

— V'ați boierit! Spuse ironic bătrânul.

— Nu ne-am boierit. De asta muncim. Trăim omenește. Săptămâna asta am câștigat la acord, eu și cu Gheorghe, peste două mii lei... pentru asta i-am făcut prăjitura.

— Voi faceți gură că sunteți oameni de partid, dar vă lăcomiți la câștig!

— Bine tată, dar d-ta nu știi că partidul spune că omului să i se plătească după muncă?

— Atunci ce câștig are partidul?

— Ne îmbunătățește viața nouă, muncitorilor, că doar asta urmărește!

— Tu, fată, eu cred că voi sunteți ameiți de vorbe. O țineți una și bună: partidul în sus, partidul în jos, partidul la stânga... cine dracu v'a sucit capul?

— Nu ni l-a sucit, ni l-a deschis! Dacă ai citi cărțile astea, ai vedea adevărul! Crezi că eu dintr'odată, așa, m'am făcut comunistă? Când îmi amintesc cum vorbeam acum patru ani, îmi ard obrazii de rușine. Fugeam dela ședință... nu vroiam să primesc gazeta... Ei, dar asta a fost acum patru ani. Cu cât mă gândesc mai mult la timpul de atunci, cu atât mai mult îndrăgesc partidul. N'a fost ușor, tată, să ajung aici. Pe atunci abia înțelegeam buchile. Bolboroseam buche cu buche... de multe ori nu înțelegeam cuvintele și-mi era așa de ciudă, de blestemam tot neamul chiaburesc al mătușii Irina, care m'a rupt dela școală. M'am pomenit citind din ce în ce mai bine... și când am prins gustul cărților, n'am mai pierdut timpul fără rost.

— Și ai folosit ceva? — făcu bătrânul în timp ce pipăia cărțile de pe o poliță.

— Nu mi-a fost truda în zădar. Când am luat odată cuvântul și am zis lucrurile așa cum trebuie, văd că vine Gheorghe la mine: « Bravo Ana! » și mi-a strâns mâna tare, din toată inima. Eu m'am prefăcut că nu-mi pasă. Dar mă gândeam: « de-ai ști cât am trudit ca să ajung aici ». Când i-am povestit, acum, într'o seară, a râs cu lacrimi ca un copil!

— Și ai citit toate cărțile astea? făcu mirat bătrânul.

— Le-am citit... Dar cât mai am încă de învățat!

— Și 'n ele scrie despre partid, despre muncitori?

— Despre toate! Dacă vii mai des pe la noi îți voi citi din ele.

— Am să vin. Nu știi prea bine de ce dar simt nevoia să știu unde-i adevărul.

Ana încercă să-și înăbușe bucuria. Se gândi: « Indărâtnic mai e bătrânul, dar dacă prinde să se lămurească poate că vine alături de noi ».

Ion Asaftei se ridică.

— Totdeauna întârzie așa bărbat-tu?

— Nu chiar în fiecare zi, răspunse Ana, pregătind farfuria pentru prăjitură.

— Și nu te mânie? Nu-ți faci gânduri?

— De ce? E doar dus cu treburi. Parcă dacă eu întârzii la ședință el se mânie? Suntem întregi la minte, răspunse, și trecu dincolo, lăsând ușa deschisă.

— Vezi tu, fată, voi ați început-o altfel, mai omenește.

— Așa-i că viața noastră se deosebește de cea pe care ați dus-o în trecut? întrebă Ana, întorcându-se cu o tava, din care se răspândea un miros plăcut de aluat copt.

— Se deosebește. Mult se deosebește, făcu dus pe gânduri Ion Asaftei.

— Vezi, pentru asta luptă Partidul.

— Ii fi având poate dreptate! Luă farfuria întinsă fără să se uite la ea.

Ion Asaftei se opri în poartă, privi din nou casa în care locuia feciorul său și simți o lacrimă fierbinte, strecurându-i-se sub geană. « Cât am dorit să stau cu Maria într-o căsuță ca asta! » Și privi încă odată căsuța albă pitită sub umbrarul unui nuc.

O adiere răcoroasă îi îmbrățișa trupul, mângându-i fruntea înfierbântată. « Pentru asta luptă Partidul! » Auzi parcă vocea tinerei femei și întoarse din nou privirea către casa de sub nuc. « Am muncit în acord și am luat peste două mii lei, pentru asta i-am făcut prăjitura ».

« Unde-i adevărul? Unde-i? » vorbi tare Ion Asaftei.

Iși dădu seama că trecătorii îl priveau curioși. Iuți pașii fără să poată să scape de această ultimă întrebare. « Unde-i adevărul? ».

*

« Unde-i adevărul? » Ion Asaftei se trezi cu aceeași întrebare pe buze. Era cât pe aci să întârzie la lucru. Se îmbracă la întâmplare, fără să se radă. Țepii albi îi făceau barba ca dată cu un pământuf de săpun. Visurile de astănoapte îl chinuiau, se depănau prin fața ochilor dându-i o stare de neliniște. În mai multe rânduri visase că era arestat și silit să scoată banii din pământ. Altădată, parcă își strângea de gât feciorul, în timp ce directorul îi striga « mai tare, mai tare ».

« O să-mi ceară banii, o să-mi pună poprire pe leafă și au să rabde de foame Maria și Nicolae ». Lucra tăcut, posomorît. Ceasurile treceau greu. Fiecare șgomot de pași prin atelier îl scotea din fire, îl făcea să turbe de necaz. I se tot părea că vin să-l cheme la director.

Nu se duse la masă. Rămase în curte, pe banca de lângă infirmerie, fumând. Prin geamul deschis se auzea glasul cuiva cântând « Sdrobite cătușe în urmă rămân »... Parcă acum, pentru prima dată înțelegea sensul acestor cuvinte.

Visul încă îl apăsa. Gândul banilor îl chinuia: « de unde să-i iau să scap de groaza datoriei ». Deodată — sgomot de pași neobișnuit de repezi. Voci. Larmă. Ca din pământ, muncitorii se iviră în fața clădirii direcției. Se strigă lozinci. Se înalță cântece. Ana aleargă cu un braț de steaguri. Intr'o clipă curtea e în sărbătoare. Muncitorii poartă tablourile împodobite cu roșu ale frunțașilor partidului.

Ion se ridică, se apropie de mulțime. Nimeni nu-l ia în seamă. Toți fierb de veselie. Parcă și în teii care mărgineau alea păsările cântau a sărbătoare. Până și crengile se legănau mai vesele.

- Ce s'a întâmplat?, întrebă el pe un tânăr care se oprise alături.
- Naționalizarea, n'ai auzit? N'ai auzit la radio? A noastră e fabrica.
- Ce ai spus? Și conu' Jenică?
- S'a sigilat totul, începe să predea.

Ca dintr'un singur piept izbucni din șase sute de piepturi cântecul muncitorilor: « Sculați, voi oropsiți ai vieții ».

În jurul fabricii grupuri de copii se adunară privind printre crăpăturile gardului la manifestația muncitorimii.

« Trăiască Partidul Muncitoresc Român! Trăiască directorul muncitor Gheorghe Asaftei! » strigă o voce puternică. Incepură aplauze prelungi, nesfârșite.

Gheorghe apăru sus, într'un balcon unde fostul director își bea de obicei cafeaua. Ridică pumnul. Obrajii îi erau îmbujorați. O șuviță de păr îi atârna pe frunte. Părea tânăr, un adolescent aproape.

« ...Tovarăși — începu el — cinstea pe care mi-a făcut-o Partidul nostru, numindu-mă director al acestei fabrici, voi încerca să o plătesc cu muncă înzecită... Mă uit la voi și-mi crește inima de bucurie. Suntem noi între noi, bătrâni, tineri, femei... toți luptăm să ne facem o viață mai bună, mai omenească. Partidul nostru, partidul clasei muncitoare ne arată calea... Patronii turbă... încep să arunce svonuri, trag nădejde că va veni un nou războiu. Nu va veni, tovarăși. Nu va veni, pentru că toți muncitorii din lumea întregă. toți oamenii cinstiți de pe pământ luptă pentru pace. Noi vrem pace, vrem pace ».

Aplauzele și lozincile îi acopereau vorbele. « Pace, pace, pace », strigă mulțimea. « Jos cu asupritorii, jos cu patronii exploataatori ».

« ...Acum fabricile sunt ale noastre, ale întregului popor. Patronii nu se vor liniști. Vor căuta să-și lase aici cozi de topor, care să saboteze... vigilență tovarăși, conștiinciozitate tovarăși, să fim vrednici de Partidul nostru... ».

Ion Asaftei se rezimă de teiu, ascultând năuc... Parcă nu era Gheorghe omul care vorbea.

Gheorghe vorbea cu mâna întinsă către cei din față sa. Vântul îi răscolea părul, descoperindu-i fruntea.

Ana se strecură prin mulțime și se opri lângă Ion Asaftei.

— Vorbește din suflet, îi spuse Veta apropiindu-se de ea.

— Da, vorbește din suflet, altfel nici n'ar putea să vorbească, făcu Ana. Bătrânul își aprinse o țigară și trase puternic din ea, înghițind fumul.

*

Ion Asaftei pierdu aproape un ceas, chitind când strungul când piesa. La masă abea ducea lingura la gură. Vedea în fața ochilor săi bucata de metal din care trebuia să scoată piesa. Minteia lui ieșea, parcă, dintr'o negură deasă. Nu putea dormi. Noaptea se trezi după primul somn. Acum se conturau precis liniile după care trebuia să taie metalul. Se sculă dintr'o dată, gata să se îmbrace. Maria aprinse un chibrit și privi ceasul.

— Dormi omule, abea îi miezul nopții.

N'a mai dormit. S'a temut să nu uite liniile și a hotărât să le tragă pe o hârtie dintr'un caiet al Olgăi. Dimineața își spuse șiret « Căștig întrecerea », și se apucă de lucru.

S'a trudit câteva ore până ce plătul de peste noapte s'a încheat deabinele.

Gheorghe trecu prin atelier întovărășind o delegație de ziaști. Se opriră la strungul lui Asaftei. Gheorghe își aruncă ochii pe strung și deodată se plecă peste platou, urmărind jocul obiectului din gura păpușii mobile.

Ziaștii trecură mai departe — Gheorghe rămase.

— Cum ți-a venit în gând, tată? Asta-i o inovație.

— Nu te pripsi... să vedem cum iese.

Gheorghe nu se mai deslipi de strung. Urmărea cu atenție mișcările suportului dela « Universal » cu mâinile gata să intervie, nervoase.

— În sfârșit.

— Tată, știi cât timp se economisește? făcu tânărul emoționat.

— Știu, știu, că doar n'am făcut-o așa pe negândite răspunse bătrânul în timp ce cerceta muchiile piesei.

— Am călcat cu dreptul! spuse Gheorghe fericit.

— Nevesti-ti nu o să-i pară bine să piardă întrecerea.

— N'o cunoști destul. O să se bucure cași cum ea ar fi câștigat întrecerea.

Nici nu terminară și iată: Ana. Avea obraji pictați cu negru. Numai în jurul ochilor rămăsese nevopsită. Gheorghe cum o zări izbucni în râs. Ea nu râdea.

— Nu știi ce are mașina mea că nu merge cum trebuie.

— O fi ceva de reparat, ai anunțat maistrul?

— Mai bine vino tu de vezi ce e.

Gheorghe uită să-i împărtășească bucuria. Se duse la mașina Anei. O ciocăni ici-colo, ca medicul pe un bolnav, se lăsă în genunchi, se ridică pe un scăunaș și deodată spuse:

— Să știi că a umblat cineva aici; lipsește o piesă.

- Lipseste? Importanta? Intreba Ana cu fata crispată ca de o mare durere.
- Se poate face, dar cere timp.
- Cum? Mașina va trebui să stea?
- Cam așa ceva! răspunse scuișând bătrânul.
- Iți dai seama, Gheorghe?
- Sabotaj, făcu el cu gravitate. Și abea spuneam c'am pășit cu dreptul!
- Cozi de topor!

Acum toți trei aveau fețele întunecate, ochii aprinși de neliniște.

— Să spui la Partid, Gheorghe, spuse femeia încercând să-l privească.

— Da, am să spun! răspunse Gheorghe dus pe gânduri.

Altădată, pe Ion Asaftei îl supăra amestecul Partidului în treburile fabricii. Acum, simți parcă o ușurare. Da, e mai bine așa. Are mai multă putere. Se duse din nou la strung și privi piesa făcută după planul de astănoapte. Dar bucuria caldă îi pierise. Gândul că cineva strică și destramă i se înfipse în minte ca un burghiu înfierbântat și răcăia acolo, fără oprire. Cine naiba o fi stricând? Cum se îndură să se atingă de mașini? Ticăloșii! Il rodea acest gând. « Cine să fie? Inginerul Oancea, asta-i sigur... dar mai trebuie să fie și altcineva ».

Să spună ce știe... să arate cum a primit el banii... cum i-a spus fostul director că mai sunt și alții care primesc...

Gândul acesta îl făcea să se clatine, parcă banii îi ardeau palmele. N'a făcut doar nimic cu ei, i-a băut, dar asta nu-i micșorează vina. Ura împotriva fostului director crește, crește... îi umple pieptul, toate fibrele trupului.

« A fost șiret, m'a luat cu binele: « ce-ți face fata... » ca să-mi pună belciug la bot... Cum am putut să-l cred... parcă am fost zănatec ».

Ion se frământa făcând diferite planuri. Când se certa în gând cu directorul, când cu inginerul, când urmărea pe anumiți oameni care i se păreau suspecti. Trupul parcă i se îndoia sub o grea povară. Obrajii se traseră ca după o noapte de sbucium. Maria îl privea îngrijorată. Ion o asculta, fără s'o audă. Femeia avea vești dela copii: « Olga scrie că învață acolo lucruri tare frumoase ». Nicu învață meserie. Copiii Ilenei sunt din ce în ce mai frumoși... »

Dar veștile nu-i puteau alunga din suflet apăsarea grea, chinuitoare. Iși ascunse fața în mâini și astfel îl găsi înserarea. Se ridică. Umblă încrunțat, din ce în ce mai plecat sub povara gândurilor. « Banii ceia... Să-i dea înapoi, ca să se ducă să-i asvârle în obraz ciocoiului. Dar de unde, de unde? »

Ii venea greu să spună comitetului. Chiar lui Gheorghe îi e greu să-i mărturisească. Ii ardeau obrazii de rușine că s'a lăsat prostit, mânjit. Auzea mereu scrâșnetul Anei: « cozi de topor! », și simțea parcă pe obraji, arzându-i, degetele palmei ei.

« Coadă de topor. A fost... da. A fost. Pentru că a știut ce face directorul, ce face inginerul și a tăcut... și tace și-acum. Ii e rușine să-și desvelească

slăbiciunile. Slăbiciunile care l-au dus să-și mânjească cugetul lui de muncitor bătrân ».

Il doare și alt gând « Oare nu-i va strica lui Gheorghe? Dacă vor afla cei dela Partid că e feciorul unei cozi de topor, nu-l vor înlătura? Ar fi păcat. Numai el știe cât s'a luptat feciorul său să-l facă să vadă lucrurile altfel, numai el știe cât de aproape de fabrică, de Partid, a fost băiatul... Era în stare să-l dea pe el, tatăl său, afară din fabrică, atunci când a greșit. Dar cine poate ști aceste lucruri petrecute în familie? ».

Iși spune: « Am să spun adevărul întreg. Dacă e să mă creadă bine, dacă nu voi trage pedeapsa... N'am furat, nu i-am jucat în strună, am luat banii, așa e, dar o să-i dau, o să-i dau. Și pe urmă nici nu erau banii lui. Erau bani furați din truda noastră ».

Se hotărî să vorbească cu cei dela comitet, să spună adevărul. Măine. Dar peste noapte, un alt gând îl încolți. Să-i urmărească. Să-i prindă. Nu se poate să nu-i prindă.

Din acea zi s'a pus pe urmărit. Lucra ce lucra și pleca dela strung, trecea prin toate atelierile plimbându-și ochii dela mașină la mașină. Ana îl muștra cu mâhnire « Nu-ți va ajuta la nimic invenția, dacă umbli toată ziua prin atelier »! El nu-i răspundea. Iși vedea de plimbare. Nimic suspect. Numai Cristache parcă-l privea înfricoșat ori de câte ori îl auzea înjurând. O clipă se gândi la el, dar știindu-l puțin « sărit » se îndoi de această bănuială. Totuși îl supraveghea. După o săptămână de trudă zadarnică, se hotărî să se ducă să stea de vorbă cu inginerul Oancea.

Acesta îl primi bănuitor.

— Domnule Inginer, tot îs prins eu de nas și trebuie să tac... am niște piese faine, care nu se găsesc oriunde. Aș vrea să le vând.

— Credeam că te-ai dat cu ei. De, feciorul ți-e director...

— Parcă nu știi cum stau cu el? Mereu la cuțite.

Inginerul nu se lăsă prins. Spuse prudent:

— Eu sunt cu ei, de ce n'aș fi? De altfel, n'am poftă să-mi pierd slujba.

Conu Jenică s'a dus la moșie. Eu n'am unde să mă duc?

Ion îl privi în adâncul ochilor și zâmbi ironic. Gândi: « Iată minciuna! ».

Știa că și inginerul avea o fâșie nu prea mică de moșie, așa că avea « unde să se ducă »... ș'apoi piesele cele nu sboară așa singure, din senin... și tocmai dela mașinile care lucrează unelte agricole?

Spuse încet, ca o taină:

— Imi dau seama că e o ticăloșie... dar îmi trebuie bani.

— Ți-am spus că nu am nici un amestec în toate chestiile astea!

Ion se prefăcu jignit:

— N'ai încredere în mine! Crezi că Cristache e mai închis la bot?

Inginerul tresări. Privi atent spre fața bătrânului. « Oare știe? ». O clipă se simți descoperit. Totuși, încercă să se strecoare.

— Moș Ioane, niște bani îți pot împrumuta dela mine... cât despre piese... fă cum crezi, eu n'am ce face cu ele.

Ion luă hârtia întinsă și ieși. « Ești șiret », gândi, pășind iute spre atelier. Pe sală se întâlni cu Gheorghe.

— Ai fost la Oancea? întrebă Gheorghe, privindu-l cu suspiciune.

— Da!

— Ce treburi ai cu el?

— Am vorbit de mașină... vru să spună « de mașina aia » dar nu știa care anume era defectă.

Incurcătura bătrânului întări bănuiala feciorului său.

— Vino până la birou.

Bătrânul îl măsură din cap până 'n picioare și-i spuse oarecum necăjit:

— Băiete, n'ai tu încredere în mine?

— Vino la birou, mergi înainte să nu facem zarvă, spuse feciorul poruncitor.

Bătrânul se supuse.

Gheorghe suci cheia în broască, vru să se așeze, dar se răzgândi și rămase în picioare.

— Spune-mi ce treburi ai cu Oancea?

— Ți-am spus, am stat de vorbă cu el.

Bătrânul era gata să-i mărturisească adevărul, dar simți că Gheorghe nu-l putea încă crede. Banii erau o acuzație prea grea. Nu-și putea deschide încă inima.

— Cred că nu e nevoie să pun să te aresteze, ca să aflu adevărul. Ar fi mai bine pentru noi toți, dacă ai mărturisi de bunăvoie — îi spuse Gheorghe, ocolindu-i privirile.

— Nu știu ce vrei dela mine?

— Unde duceți piesele și cine vă plătește? întrebă privindu-l de data asta drept în față.

— Dar fii serios băiete! Cum crezi tu că aș putea face una ca asta? Pentru ce m'aș trudi să inventez o metodă mai bună de lucru? Ca să stric?

— M'am gândit la asta... dar purtarea dumitale dă de bănuț. Nu se poate să nu ai legătură cu cele ce se întâmplă. Umbli prin ateliere, te vezi cu Oancea... ș'apoi frământarea, neliniștea... parcă te ferești să nu fii descoperit. Te urmăresc de multă vreme. Prea repede ai început să fii alături de noi. Dumneata care te înfuriai împotriva noastră, care-l îndreptățeai pe Ghimiceanu. In clipa de față vorbesc cu dumneata ca dela muncitor la muncitor — mărturisește. Chiar dacă va trebui să iei câțiva ani de închisoare... e mai puțin decât crima pe care o săvârșești, zi de zi. Din pricina pieselor stricate, furate, stăm în loc. Ți-aduci aminte când dormeam cu toții grămadă... când ne uitam cu ochii lacomi la bucata de mămăligă... mai sunt oameni necăjiți... n'am scăpat încă de nevoi... iar dumneata ne ții în loc.

— Gheorghe, nu mă crezi pe cuvânt? N'am stricat nimic, n'am furat nimic. Am eu o bubă care mă roade, dar nu-i așa de mare, încât să strice și altora. Lasă-mă, băiete, câteva zile... apoi îți voi spune tot, tot.

— Nu știu dacă am dreptul să o fac.

— Dacă ai fi un străin, poate n'ai avea dreptul să mă crezi, dar tu mă cunoști. Știi că mai mult ca orice îmi place adevărul. Mi-am dat seama că adevărul e de partea voastră. Pe spinarea mea am tras această învățătură.

Gheorghe îi simți tremurul glasului și în sufletul său se născu întrebarea: «Nu cumva am greșit acuzându-l?». În aparență însă îi erau, toate împotriva. «Să-l lase liber? Are el acest drept? Nu cumva l-a muiat mărturisirea bătrânului fiindcă îi e tată?». Ii venea greu să ia o hotărâre!

Bătrânul ghici sbuciumul din sufletul feciorului său. Se apropie și spuse cu hotărâre:

— Băiete, tu spuneai că vorbești dela muncitor la muncitor. Te rog, atunci, să mă ascuți. Mă mișcă faptul că ești atât de legat de fabrică. Până deunăzi ne-a fost ca o mamă vitregă, totuși ne-am legat de ea... Cum aș urî acum când ne simțim aici ca la noi acasă? Cum aș urî mașinile, când sgomotul lor îți înalță sufletul? Ce crezi că dacă-s bătrân, nu mă gândesc înainte? Poate mai trăiesc mulți ani... Aș putea duce povara remușcării? Am eu un plan. Am să descopăr eu pe mârșavii care fură.

Gheorghe descuie ușa, îl lăasă să plece și se întoarse în birou. Se simțea copleșit ca, și cum ar fi făcut o crimă. Il apăsa: «Nu știu ce să cred, nu știu!». Am atras la Partid atenția asupra lui... totuși nu-l cred atât de mârșav! Dar am eu dreptul să mă iau după cele ce cred? E doar vorba de fabrică, de muncitori, nu de mine!».

O greutate apăsătoare i se lăsă pe gânduri, strivindu-i-le dureros.

Plecând spre atelier, Ion se sbătea între acuzația feciorului său și cele ce-ar fi trebuit să facă. «Ii voi descoperi, să știu că mor, dar nu-i las să continue să lovească în fabrică!».

Incepu să lucreze. Se lăsă în genunchi, potrivi strungul și dădu drumul țevii cu ulei. Deodată îi atrase privirea culoarea metalului. Parcă se innegrea. Omul opri motorul, atinse cu degetul piesa. Simți că tăietura degetului mare începe să-l usture. Un miros înțepător îi umplu nările. Ridică capacul rezervorului și același miros îl lovi în față.

«Până aici, bandiților», scrâșni bătrânul.

— Măi Mitică, cine a umblat la strungul meu?, întrebă pe muncitorul vecin.

— N'am văzut, moș Ioane. Parcă... bădia Christache! își aminti întrebându-l.

Ion își aprinse o țigare și plecă că-l caute pe Christache, încercând să-și potolească furia. Il găsi îndreptându-se către infirmerie.

Se duce la infirmerie, —gândi Ion Asaftei. Ceva lăuntric îl îndemna să se ducă după el. Il ajunse. Băgă de seamă că buzunarul hainei lui avea o formă prea bulbucată. Il așteptă până ce ieși din sală. Observă că la ieșire, Christache nu mai avea greutatea aceea în buzunar. «Aha», își zise bătrânul. Il lăsa să plece și intră înăuntru. Sanitarul spăla o seringă. Buzunarul sanitarului avea exact aceeași umflătură pe care o avusese al lui Christache la venire.

—Ești bolnav, moș Ioane?

—Cam bolnav, domnule sanitar. Aș vrea să mă vadă doctorul.

—Să-l chem, e alături.

—L'aștept! Pot să dau un telefon în fabrică?

De felul lui, sanitarul se purta neprietenos cu oamenii din fabrică. Acum, având în față pe tatăl directorului, încercă să fie cât mai atent.

Bătrânul sună pe Gheorghe și-l chemă să vină până la infirmerie, spunând că e bolnav. Sanitarul era liniștit. Numai greutatea din buzunar îl cam apăsa. O simțea la fiecare mișcare.

Timpu trecea atât de încet încât lui Ion i se părea că încremenise. Sanitarul terminase de spălat seringă. Acum umbla la o cutie cu vată. Se uită îndărăt, prevăzător și deodată strecură piesa în cutie. O închise și o așează în raft. Veni la pansat un tânăr. Sanitarul privi o clipă cutia, apoi o deschise își luă vată și o așează cu grijă la loc. Bătrânul nu-l pierdea din ochi.

În sfârșit ușa se deschise. Gheorghe îl privi cu aceeași neîncredere. «Nu cumva se preface ca să scape de bănuțeli?»

Bătrânul se ridică, arată spre sanitar, apoi către cutie:

—E ceva ascuns acolo în cutie. Ceva adus de Christache.

Sanitarul scăpă pensa din mână. Tânărul cu degetul zdrobit privi nedumerit la toți, apoi puse mâna pe o fașe și începu să se lege singur. Gheorghe luă telefonul, sună securitatea fabricii. Într-o clipă erau toți de față.

În cutia cu vată era matrița nouă făcută de Ion Asaftei pentru confecționarea pieselor de batoză.

—Eu am pus-o aici? poate ai febră, aiurezi moș Ioane! De unde s'o fi luat? Ce-mi trebuie mie asta?

—Nu te mai preface, că te stuchi! se răsti către el bătrânul. Ți-a adus-o Christache.

—Poate că dumneasta ai pus-o, știu eu ce-ai făcut cât am pansat?

—Prea de oaie vrei s'o faci, domnule! Omul nici nu s'a ridicat de pe scaun, —spuse băiatul care-și pansa degetul.

—O fi pus-o Christache! Nu e întreg la minte, are patru cruci, —încercă să se desvinovățească sanitarul.

L-au adus pe inginerul Oancea și pe Christache. Inginerul se prefăcea că nu știe nimic. Își păstra calmul. Christache mărturisii:

—Mi-a dat conul Jenică o pereche de pantaloni și o scurtă. A spus că are să-mi dea și o bucată mare de pământ după ce l-o lua înapoi dela țărani. După războiu.

— Măi Christache, te-ai îndurat tu să furi din fabrică acum când e a noastră, a muncitorilor!? Furai pâinea dela gura tovarășilor tăi de muncă, — îi vorbi pe un ton blând dar muștrător, bătrânul.

Christache râse prosteste și arată cu degetul către inginer.

— El mi-a spus să iau!

Oancea se adresează indignat către doctorul care era de față:

— De ce țineți oameni iresponsabili în fabrică. Locul lor e la balamuc.

— Asta-i moștenirea lăsată de voi! acum mă întrebi de ce stă aicea, dar înainte nu te-ai sfiit să-l întrebuințezi ca unealtă! îi răspunse tânărul doctor.

Christache începu să plângă:

— A spus că pe front mă trimite dacă nu-l ascult. Nu vreau pe front! Nu vreau pe front! se repezi la inginer cu mâinile întinse cu fața schimonosită.

— Ai spus că mă aperi!

Oancea făcu un pas îndărăt, privindu-l disprețuitor.

Ion Asaftei simți că un fior de ură îi răscolește trupul.

— Ai vrea să dai vina pe asta.

— Tocmai dumneata vorbești? Dumneata care ai primit bani dela director? Acum faci pe indignatul! spuse cu un zâmbet de batjocură Oancea.

— M'au ars destul banii voștri! Mi-ai împins fără să vă cer, c'apoi să-mi scoateți sufletul cu ei! A poi se adresează către Christache.

— Christache, băiete, eu te știu de mic, erai băiat cumsecade... știi când te-am învățat să lucrezi... repede ai învățat...

Fața lui Christache se însenină. Numai o lacrimă rămase prinsă pe obraz, parcă nu se îndura să cadă. Spuse liniștit:

— Știu, moș Ioane. Imi ziceai « Nichipercea »!

— Vezi că-ți aduci aminte? Ai să te duci la un spital și ai să vii sănătos de acolo. Nimeni n'are să-ți facă nimic. Dar spune-ne drept, unde duceți lucrurile furate?

— El le ducea la conu' Jenică și eu le duceam acolo la atelier, în oraș.

Cei doi reprezentanți ai securității fabricii au hotărât arestarea lui Oancea, a sanitarului Stârcea, angajat de câteva luni în fabrică și reținerea în spital a lui Niculae Christache.

— Ion Asaftei rămâne, liber? întrebă indignat Oancea. Sau nu-l puteți aresta pe tatăl directorului, chiar dacă a fost complice? Să nu compromiteți pe faimosul luptător Gheorghe Asaftei! vorbi cu batjocură în glas Oancea.

— Ticălosule, de ce amesteci pe băiat în afacerea asta? să nu-i mai pomeniști numele, că te plesnesc cu mâna asta neagră!

— Vrei să spui că n'a știut că ai primit bani dela noi?

— N'am să-ți dau socoteală de faptele mele! Lor am să le dau socoteală. N'am să-mi ascund greșelile. Am primit bani. Da, am primit o mie în Aprilie și una în Mai, dela fostul director. Mi-a dat singur. Nu i-am cerut. Nu mi-a

cerut nici un serviciu. Când mi l-a cerut și i l-am refuzat mi-a cerut banii îndărăt. Asta-i tot.

Venise secretarul organizației de partid și președintele comitetului. Amândoi ascultau cuvintele bătrânului, cercând să ghicească adevărul. Niciunul nu-și arunca privirea spre Gheorghe, care stătea în picioare lângă masă, cu mâna peste receptorul telefonului. Avea obrajii atât de albi, încât părea fără viață.

— Ce facem? întrebă unul din securitate.

— Datoria! răspuse Gheorghe.

Nici cei doi oameni, veniți mai târziu, nu știau cum să procedeze. Intr'un târziu, unul spuse:

— Trebuie să-l arestăm pe Ghimiceanu. Lucrurile se vor lămuri la justiție.

Ion Asaftei a fost reținut arestat împreună cu ceilalți. Dinspre infirmerie păși cu umerii îndoțiți, cu fruntea plecată în pământ, la câțiva pași distanță de ceilalți.

Simțea parcă privirea feciorului său îndreptată în urma lui. Simțea și sbuciumul care se aciuiase în inima tânărului. Nici atunci când în prag i-a spus « rămas bun », nu-i răspuse. Era ora mesei. Muncitorii s'au adunat în curte, au cerut cu hotărâre pedeapsa pentru sabotori. Pedeapsa cea mai aspră. În acea clipă ar fi vrut ca un perete să se prăvale, să-l strivească, să nu-și vadă tovarășii de muncă, să nu audă glasurile lor.

Oancea pășea țeapăn, preocupat parcă de mândrețea înfățișării sale. Fostul sanitar își pierduse din dărzenie. Mergea legănându-se. Ion rămase în urmă. Pășea greu. Răsuflarea îi dureau.

Ana se rupse din mulțime, alergă spre el. Gheorghe îi făcu semn. O opri. Femeia îl privi muștrător.

— Mai întâi justiția să-și spună cuvântul! îi spuse Gheorghe, apropiindu-se.

Ana a rămas pe loc. Geana îi tremura. Nu lăcrima. O fierbințeală dureroasă o cuprinsese.

În poartă îi aștepta mașina. În ea era Ghimiceanu. Bătrânul cum îl zări, scrâșni din dinți:

— Fiară, nu-ți era deajuns sudoarea și sângele nostru? Ți-a trebuit și cinstea. Ai terfelit cinstea unui bătrân care nu știa să-ți ghicească minciunile! Ești învățat, știi să sucești capul omului! Mi-ai fluturat groaza războiului ca să mă ametești?...

— Urcă-te, spuse un însoțitor.

— Nu urc! răspuse Ion. Nu merg cu acești mârșavi. Merg pe jos să mă vadă toți; să înghit rușinea până la ultima fărâmitură. Cu cât îi mai mare rana de aici — arată în dreptul inimii — cu atât am să-i arunc mai tare în față ticăloșiile. Judecător am să fiu, nu părtaș la faptă.

Oftă adânc, prelung și continuă:

— Imi voiu primi pedeapsa, dar am să-i vad acolo unde și-au pregătit locul prin fărădelegile lor. Imi voi răzbuna bătrânețele terfelite, voi răzbuna

pe Christache, pe toți cei ce au suferit... Voiu răzbuna sufletul cinstit al Anei și al lui Gheorghe!

Bătrânul își mușcă buza până la sânge. Porni încet spre oraș, urmat de milițian. Pe lângă el trecu mașina cu ceilalți. Bătrânul întoarse capul să nu-i vadă.

*

Afară sufla un vânt călduț de primăvară. Ion Asaftei intră prin poarta fabricii privind în toate părțile ca și cum ar fi intrat pentru prima dată aici. Adulmecă cu sete mirosul de ulei ars și cărbune. Se îndreptă spre comitet și urcă încet scările. Se oprea la fiecare câțiva pași, cetind lozincile care împodobeau pereții.

—Ai venit Moș Ioane? întrebă secretarul comitetului întinzându-i mâna.

—Era și vremea.

Zări lozinca, sub cele șase portrete, scrisă cu litere mari, aurii, pe banda roșie: «Depășirea planului e datoria fiecărui muncitor conștient».

Datoria! acum o cunoștea și el, nu pe dibuite ca în trecut, ci limpede, deschis. A citit zi de zi ziarul Partidului, a văzut frământarea muncitorilor din alte fabrici. Citea despre cei dela Reșița, Constanța, Turnu Severin, Hunedoara... Unii au depășit planul sută la sută... lucrează în Aprilie în contul lunii Iunie.

Stătea pe salteaua de spital, care i se părea că-i dă ghimpi.

De geaba îi cereau liniște doctorii. Dorul lui de fabrică, de strung, de tovarășii de muncă era mai mare, mai puternic decât toate recomandațiile. A avut voință. A scăpat. Congestia a fost învinsă. Acuma se găsește aici, în fabrică, unde totul i se pare atât de cunoscut și totuși atât de nou.

Coborî. Intră pe ușa clădirii mari, nesfârșite care adăpostește atelierelor. Mașinile îl întâmpină cu uruitul lor vesel care-i dă fiori de fericire.

Colo, rândul de strunguri... dincolo rabotezele, cuptoarele, ciocanul, mare cât o namilă... Pe perete un grafic cu litere mari, roșii. Ion își scoate ochelarii, se apropie de el. Citește lacom cifrele care arată procentajul depășirii normelor.

«Nici ai noștri n'au rămas mai prejos».

Porni spre atelierul său. Nu-l observa nimeni. Toți stăteau plecați peste mașinile lor, cu fețele preocupate, cu privirile atente.

Pe ușa care dădea spre montaj scria cu litere mari: «Atelier de unelte agricole».

«Un atelier nou» gândi Ion Asaftei și începu să descifreze o altă lozincă. Un steag roșu fâlfâie pe mașina lui Mitiță Costea.

«Și Mitiță a câștigat steagul? Imi pare bine de băiatul ăsta», gândi cu mulțumire Ion Asaftei.

Ridică privirea spre laminator, dedesuptul căruia curelele de transmisiune învârtteau roțile ca niște moriști. O păsărică rătăcită sbura speriată, zăpăcită, căutând gemulețul prin care intrase.

« Caută, caută, că așa am căutat și eu până am găsit lumina ».

Bătrânul ajunsese la strung. Asupra lui stătea plecat Gheorghe îmbrăcat în aceeași salopetă decolorată. Bătrânul atinse fierul rece. Dacă ar fi fost singur ar fi îmbrățișat strungul, l-ar fi sărutat ca pe o ființă scumpă. Gheorghe îl simți, ridică fruntea.

— Bine ai venit, tată ! Abia mă împărțeam între direcție și strung.

Bătrânul îi puse palma pe mâna lui înnegrită și-i spuse clătînând din cap :

— Mulțumesc băiete, mulțumesc.

Și se plecă peste platou să prindă conturul piesei.

Cu un fâlfâit puternic, păsărica sbură spre lumină prin gemulețul deschis.

VERA HUDICI

TOVARĂȘUL MATEI A PRIMIT „ORDINUL MUNCII“

Tovarășului Gheorghe Pârvu îi dedic poemul acest,
în care nu-i spun pe nume,
fiindcă el m'a oprit (poate mult prea modest)
în vers a i-l pune.

Când pe tovarășul Pârvu-l privești,
îi vezi toamna pe tâmple.

Dar în sala «Căldărilor» la «Grozăvești»,
atâtea făcu să se 'ntâmple,
încât n'o să-mi ia cred în nume de rău,
că 'n poem mult mai tânăr apare.
Așa e doar viața și-avântul său
și truda lui mare.

...Nu. Hotărît nu-mi dă somnul de urmă.

—Pânza ta moale de ce nu mi-o 'ntinzi?

Gândul, același, nopți albe îmi scurmă
tășnind sub pleoape din mii de oglinzi.

Neliniștea-mi fierbe și azi în bulboane
și în urechi îmi umblă ca 'n scoc
pocnetul țevii ce nu vrea deloc
să stea un ceas fără toane.

Nu-i glumă, tovarăși: șuvoi de lumină
curge 'n oraș dela noi din uzină,
și iată o piedică tocmai acum
când aburul înspre cazan e pe drum!

Șiroaiele curg din pre'ncălzitor
în pompe, printr'o conductă.
De-acî, întoarsă în rezervor,
apa-i iar abur, în cerc iarăși suptă.

Dar când presiuni osebite se 'nfruntă
și aburii calzi cu aburi mai calzi,
în pompe și țevi din senin se întâmplă
jocul de aburi ce mi mi dă răgaz.

Defecții, defecții; grija, un scai e.
— Repede, unde-i furtunul?
c'o țeavă cu pocăn, când apa n'o 'mbaie,
aburu-o sparge nebunul!

Sfârâie, sfârâie iar în conducte...
Parcă-mi sar țândări și-amiaza mi-e grea.
Să știi, dacă pompele-odată mi-s rupte,
îmi tace și inima.

Dar ele vor merge, chiar de m'aș frânge.
Pompele-s inimi, aburul sânge.
Leacul treburii, să-l aflu acum,
de nu, la nimica nu-s bun!

Nu mă pot sta! în cămașă, cumânt,
Plec; ce-îi dacă-i noapte? Uzma-i aproape.
Am să mă duc — în spun scuturând
solzi de nesomni arzându-mi pe pleoape.

...Dar iar o să-mi spue Nea'Stan: « Bre, ești țânc,
« de ce-ți lași tu perina, frate? »
Și iar i-o face Mitru cu ochiul
lui Pârvoțoiu (sânt tura de noapte):
« Matei ăsta nici nu-și așteaptă sorocul! »...
Și răzi și pun'te pe șoapte!

Mă 'ntorc. Aceeași neliniște 'n pat.
Imi amintesc: mai bine de-un an e
de când mă 'nfrica — eram palmă de stat —
în sala de îmbrățișate cazane,
aburul înfierbântat.

Ajutor de mecanic azi am ajuns,
Și nu mă mai pierd ca 'ntr'un codru de ațe.
Cazamul se strică? — Te cheamă? Răspunzi,
și-i înșfaci uriașele brațe.

Șaizeci de grade, nu-s un nimic.
 Și nu că-mi pare răcoare,
 dar una știu: afară mi-e frig
 și-atunci când umblu la soare.

Mă face mai tare de-urechi meseria,
 cu focul ce-și urie veșnic tăria;
 și totuși la lucru din bun început,
 când cade și-o așchie aud.

Și-așa-mi umblă pocnetu 'n urmă mereu,
 precum se ține râul de vale,
 umbra de om și sfoara de smeu
 și de melc, o dără de bale...

De-un timp grăesc doar arar,
 Mi-s fălcile prinse ca 'n clește.
 Ce are tovarășul Nicu Vărar
 că 'ntr'una mă tot privește?

Eu nu pot să 'ndur căutătura cuiva,
 să mă scormone-atunci când sânt biuie de ciudă.
 Am un necaz? E 'n inima mea.
 Mai trebui' și-un altul s'audă?

De asta, ca un arici m'am strâns,
 — ariciul lumea să 'nfrunte! —
 când iarăși dădui de ochii lui blânzi:
 « Vezi grija să nu te 'ncărunte! ».

« N'am să te 'ntreb, căci văd că nu vrei...
 « Îți spun doar ca unui frate:
 « Ți-e gândul tot dus de o vreme, Matei
 « și 'n doi îl găsim noi poate... »

Noaptea își înălțase spre cer
 floarea uriașă, albastră,
 când eu începui să-i spun în ungher
 ceva de conducta noastră.

... Vezi, dumneata ești strungar și știi
 cum te aprinzi când nu-ți merge-o roată.

Sudui și dudu un ceas sau o zi
și 'n foc ai vrea lumea toată.
Dar mie îmi pare că eu sânt de vină,
de-aceea mă simt încolțit în uzină...

Eri, radio la masă țipa 'n gura mare.
Eu stam lângă geam sub tășuri de soare,
când Mitru de-odată spre mine, cel plin de
amar, la cantină, un deget întinde,
Ce hohot în jur!, «I-au pus firmă pe spate

« Bine-ai mai scris Pârvoșoi!
« Citiți: P o c n e c u ț ă... Turnat parcă-ți șade...
« Așa să-i spunem și noi!
Imi rup salopeta să văd dac'asa e:
prinsă pe spate-i hârtia c'un ac.

...Soare și aburi de supra 'n odoe
se bat, se împacă și iar se desfac...
Mi-i vocea ștearsă de orișice lucru
și sufletul ars ca, plătelor, tuciul.

...« Ce? Brațe să fie! că muncă-i
« oriunde, Tovarășe plec.
« Aici mereu mă petrec
« zâmbrele ce mi se-aruncă...».

Noaptea de mult căzuse prin geam,
prinzându-mă 'n umbra ei ca 'ntr'o palmă,
când oful încet mi-l tot descoseam
ușurat, ca dup'o sudalmă.

« Ușor e să fii azi aici, mâine-unde? »
îmi spune atunci secretarul.
« Crezi numai că oamenii 'n alt fel vor fi?
« De nu s'au schimbat, să-i schimbăm... Ei? Răspunde!
« Văd: încă nu poți, te gătuie-amarul!
« Tovarășe, încă ești tânăr!...
« Haide, îndreaptă-te 'n umăr:
« cu cartea ta de partid
« și inima-ți bate mai tare!...
« Câte porți zăvorâte, urite,
« de grea nepăsare,

« de 'ncăpățănare,
« să vrei doar, și ți se deschid! ».

Soarele cade 'ncet de pe capete.
Prin spițe 'ntre gene, aicea la geam,
din roata zilei gata să scapete.
... — Tovarășe Strava-ai cuvântul!
Ședință-i... aproape uitam...

De-atâtea nopți eram nedormit,
și somnul de-un ceas îmi tot da târcoale,
ca musca spre miere 'n ușor bâzâit.
Gonii ispita prinzându-mă-agale,
de cum ingineru 'ncepu necăjit:

« Pompe să-mi dați... Sânt două, tovarăși,
« pe care nu s'ar mai scoate doi bani.
« Cinci zile, și secția pe roate mi-e iarăși.
« Eu le-am cerut... Să văd când le am... ».

Și-atunci, atunci cer cuvântul și eu,
Dar tot că-am în minte, s'o spun e mai greu.
O clipă-mi rotesc privirea 'mprejur
și-mi fac socoteala (un-doi!):
Din toți cei de față (în minte-l înjur!)
mai isteț e tot Pârvoșoi!

Și 'ncep... și gândul cu acul mă 'mpunge:
« Prin pompe cu pocăn de ce-ar mai da zor
« apa înspre rezervor,
« când printr'o țevă mai scurtă-ar ajunge
« de-a-dreptul, fără ocol?

« ...De-ar vrea Pârvoșoiu și el să m'ajute,
« căci planul meu abia la 'nceput e,
— rostesc răspicat și domol —
« în câteva zile-avem țeava,
« și pompele — două (câte) rămân
« le-ar lua tovarășul Strava... ».

Mă uit. Tot sângele-i suie 'n obraz
sau poate mai roșu apusul e azi?
Și tace un timp Pârvoșoi.
Dar sare 'n schimb Mitru: « Pompele tale
« sânt bune de dat la gunoi ».

Mă uit spre tovarășul Nicu Vărar,
căci simt cum mă chiamă privirea lui gravă.
Dreg glasul ca cei mai bătrâni și 'ncep rar:
«Nu, pompa nu e bolnavă.
«De-am scoate-o din circuit, ați vedea.
«Dar un bob de zăbavă».

Sunt iar la uzină. Moș Stan schimb de noapte.
Iar m'o lua c'un: «Țacă, tot tu?»
'Nă'seara-i șoptesc, deși ziua-i aproape,
și glonț mă strecor... nici nu mă văzu...
Doar un portret de pe sală m'aține.
Zâmbește ușor, zâmbește spre mine.
«Lasă-i să rădă, îmi spune 'n ureche».
— «Tovarășe Dej, și tu stai de veghe?

«Aș vrea să vorbesc vreo oră cu tine,
«să-ți spun ce-am de gând... Ba nu, mai târziu,
«când apele-or curge la vale mai tine,
«de țeava cea nouă-am să-ți scriu».

Din trei în trei acuma urc treptele.
In urmă las tot și-mi vine să sburd.
Sus măsor țevi... De-aici înădește-le,
și drumul va fi mult mai scurt.

Măine încep m, mâine începem.
Mă uit în jos prin etaje de sită.
Tovarășii nu știu dece-mi par mai țepeni
în sala cazanelor înalt-ostenită.

A doua zi, eu sus la cazane.
Pârvoțoiu nu vine, nu-l caut de fel.
«Hei, strigă Mitru, știi una, Moș Stane?»
«Și Pârvoțoi-e tembel.
«Stă 'n atelier și tace și tace
«și-o țeavă tot face...».

Eu nu știu să spun ce-am simțit.
L-am iertat? Ba nu! Doar m'am bucurat
că n'am s'o mai fac tot eu pe 'noptat.
Firește, porecla nu-i voi uita,
și n'am să-i deschid nici inima mea...

Dar azi, nu de asta îmi pasă.
 Mai treacă o vreme, și lasă,
 când apa 'n conductă n'o sfârâi,
 i-oi trage eu una 'ntr'o zi,
 ca pica ce-i port întreagă s'o vântur,
 — « știi tu dece! » — și-apoi să m'astâmpăr, —
 și poate chiar prieteni vom fi.

O zi și jumate... « Ce e Matei?
 « Tot pompe, i mai zici un descântec?
 « Mă țâcă, abia ți-a mijit un tulei
 « și 'ncepi o poveste cu cântec ».

« Ei, spune Nea Stan, tot pocnind-bocănind
 « a mers pân'acum aparatul.
 « Tu te foiști ca viul argint.
 « E 'n joc uzina lui tat' tu? »

Și uite: pe buze o vorbă-mi veni,
 (atuncea-i vâzui și lumina)
 Era Iunie, când am știut într'o zi:
 ... « Ba, nu! A mea e uzina! »

Nea Stan face ochii — cepe de mari:
 « Ce, e bolnav, sau doanne ferește? ».
 Ii spun ce-ar fi spus tovarăș' Vărar:
 « E-a mea, și-a oricui muncește.

« Câți ani ni s'a stors nădușala, Nea Stan,
 « scurgându-se 'n jghiaburi străine?
 « Să dau dracului treaba, când de un an
 « sântem stăpâni pe uzine? ».

Ce de mai foi din perete s'au rupt!
 De furnicar, cantina nu 'ncepe.
 Un ac dac'arunci, n'apucă pe subt
 atâtea picioare să scape.

Ședință... 'mi iau locul iarăși la geam,
 dar somnul nu mai mă 'ncearcă.
 In fața mea, Pârvoțoiu Șerban
 și-a 'ntors coada ochiului parcă.

Nu. Răjunală 'ntre noi n'a mai fost.
Trei zile — am umblat cum umblă apucații,
cu glezne umflate: pe scări — sus și 'n jos! —
— Cleștii mei! — Unde sunt? — Ia-ți-i!

Tovarășul Strava și el ne-ajutase.
Lui i-am dus țeava s'o vadă, să spună;
cu inima strânsă ca melcul în casă,
iar inginerul: « Băieți, merge strună! ».

Da, treaba ne merge, dar iată-am văzut
că alta mai strașnică-ar fi de făcut,
un lucru ingineresc!

Stau între două cazane de pasă:
flăcări să-mi sue, aburi să cresc...
dar unul când arde, celalt e 'n pauză;
e de rezervă. Bine, dar stai:
dac' am putea încărca
toată apa ce-o cer laolaltă,
mi-ar arde-amândouă... așa-i?
Și-atunci ar fi aburi în două turbine,
și-un și mai vărtos șuvoi de lumină
dintr'însele s'ar revărsa.
Lasă, doar să mă văd isprăvit
cu țeava, și-apoi om vedea...

Cum curge de lin, abia auzit,
apa 'n conducta mea!
Când totul a mers așa cum a mers,
orice-oboșală ca vântul s'a șters...

Dar nici acum nu sânt domolit.
forfot și sar ca un câine-asmuțit...
Ai spune că 'n talpă am ace!
Aș vrea să fiu abur înzecit, însutit,
la fi'ce etaj să mă pot desface,
să văd cum arată țeava...
Mă chiamă tovarășul Strava:
« Mă bucur, mă bucur, Matei, că-ți pot spune:
« pompele tale-mi prind de minune ».
...Nea Stan acum cu ochii-i vedea-va,
Mitru și el, și o lume...

De-atunci, e o săptămână.
 Incepe tovarășul Nicu Vărar:
 «Tovarăși, nu-i o ședință ca toate».

(Inima mea tot bate, se sbate,
 o ia ba la trap, ba umblă arar...)
 «Tovarăși, sântem bucuroși.
 «Secția noastră Căldări, a primit
 «steagul producției... Iată-l.
 «Acuma însă și-un mic amănunt.
 «Indată, îndată, nu vi-l ascund.
 «De-aici din secție, unui tovarăș
 «i s'a dat pe deasupra «Ordinul Muncii».
 «Ei, ați ghicit?
 «Ia uite la el cum a 'nmărmurit!
 «Vin'mai aproape, tovarăș' Matei,
 «ia-ți «Ordinul» 'n piept și să-l porți cu temei!
 «Nu eu îți strâng mâna, ci secția'nireagă.
 «Și peste pieđici să trezi și de-acum.
 «Treptat toți ceilalți au să 'ntelegă
 «ce 'nseamnă-acest drum...»

Gâtul, cum poate fi de uscat!
 «Tovarăși, nu știu, aș vrea să vă spun,
 «că «Ordinul Muncii» ce mi s'a dat
 «și altora se datorește...
 «De-atâtea necazuri, eu m'aș fi lăsat...
 «Partidul, tovarăși, în lumile-aceste,
 «el m'a făcut să pot trece peste
 «obstacole, câte mi-au tot stat în față.
 «Partidul mi-a dat o nouă viață.

«Să 'nfrunt neîncrederea, nu știam cum.
 «Curaj poate-aveam, dar, nu multă minte.
 «Răbdare, nici cât un pac de tutun...
 «Dar azi pot privi înainte.

«Știu bine: nimic nu se face ișor.
 «De tot ce e nou, mulți rād uneori.
 «Numai că azi am încredere 'n mine
 «și dor de mai bine...

« Dar încă ceva: singur nici n'am lucrat,
 « și n'aș fi sfârșit așa iute
 « fără Șerban Pârvoțoi ».

De-atâta vorbit, sânt ca 'n pompă 'ndesat,
 și cămașa cum mai asudă!
 Când pe furiș mă uit înspre dânsul,
 văd cum își mușcă și buza și plânsul...

« Tovarăș' Matei,
 « mai vrei să ne spui ceva?
 — « Da, da. S'ajungem aș vrea
 « să ardă-amândouă cazane.
 « Unul când merge, celalt să stea?
 « De ce nu mi-ar fi simultane?

« Vedeți, îmi explică parte cu parte
 « tovarășul Strava. Dar nu pricep tot.
 « Seara pe-acasă m'aplec peste-o carte,
 « învăț din Fizică, stau și socot... »

Ii spune-atunci Strava lui Nicu Vărar:
 « Așa e. Mai știi? El găsește
 « ce eu inginerul n'am fost în stare
 « să aflu cărturărește.
 « Totuși, ca să poată lucra,
 « căci tehnica vezi doar cât e de grea,
 « și cu mâna și mintea goală
 « nu poți născoci ce încă nu știi, —
 « de asta, cred eu, mai bine ar fi
 « Matei să meargă la școală... ».

Tovarășul Secretar se ridică
 — ce luminos în apus! —
 « Tovarăși », cuvintele lui îmi despică
 anii ce vin de cei ce s'au dus.
 « Incet se mai coace a timpului pâine...
 « Noi nu așteptăm soroacele ei.
 « In secție, — o țigla la lumea de mâine
 « a pus-o astăzi Matei.

« Dar drumul ne duce mereu mai departe.
 « Mult nu-i de când Lenin a spus:
 « Curentul electric și el va fi parte
 « din socialism... tot mai sus

« să ținem steagul muncii în mână,
« și nimeni codaș la urcuș nu rămână,
« căci lumea cea veche de stă 'nspre apus,
« cea nouă-o clădim cu mâinile noastre,
« cu gândul și dorul ce 'ntr'înșa ne-am pus,
« liberă, 'naltă, până la astre ».

Ianuarie-Mai 1949

VERONICA PORUMBACU

UNEORI, IARNA¹⁾

— Pentru tot ce-i viață, pământul e un
tatăl

— Și natura? . . .

— Natura e mai mult o mamă . . .

(Dialog din filmul: « Miciurin », de Al.
Dovjenko).

*Uneori iarna, pomii par numai schelete
sau nervi tremurători
ca 'n harta anonimului spânzurat de-un perete
în sala de anatomie
ori ca blânzii boi, atotîndurători
jupuiți în geamuri, la măcelărie.*

*

*Așa par pomii iarna, uneori,
slăbiri și triști, clintindu-se încet
spre razele de soare ; ca raze din pământ
stau proiectați pe cerul scund, ultraviolet,
când scârțâie ușor din subțiori
domol scâncind și brațe desfăcând,
să zgârie cu ghiare și pliscuri mari de ciori,
zăpada sticloasă, de naftalină
și vătuita-i, alba clipocire.*

*

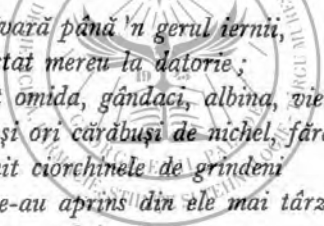
*Doar ei sunt vii, la toate simțitori,
doar pomii cei frunțași, mereu producători,
înțepeniți ca de rugină
iarna 'n furtună, uneori.*

¹⁾ Din volumul « Cântec de arumul mare », ce va apărea în curând.

Chiar ei, care din Marte până 'n toamnă
 atâta grijă au avut de noi;
 au adunat secret, ca 'ntr'o prigoană,
 și miere și lumină, din ploaie și noroi,
 tot drepți au stat când viscolu'ii călărea în frâu
 sub geruri aspre, tropicale veri,
 în revărsări de ape scâldați până la brâu
 privind mereu spre mâine, purtând alte poveri;

*

tot drepți au stat s'aducă mai mult spor
 când grădinarul își plecă atent spre scoarța lor
 obrazul scorojit sub ochiul lucitor.

Din primăvară până 'n gerul iernii,
 pomii au stat mereu la datorie;
 au îndurat omida, gândaci, albina, viermii,
 melcii băloși ori cărăbuși de nichel, fără nicio trufie
 și au primit ciocchinele de grindeni
 tot ei, care-au aprins din ele mai târziu
 incendiul rumenului măr,
 pleoapele pudrate ale caisei,
 limbutele, țepoasele alune,
 gutuile sugace, mățăsoasele prune,
 pierseci de catifea cochete,
 cerceii cireșelor șirete,
 sau lungi coliere
 de nuci, de vișine și pere.

*

Tocmai ei, care-au dat din carnea lor
 adăpost sgribulitului arici,
 gălăgioaselor țărci și brabete
 Ei da! tocmai ei, cei înalți și voinici,
 par acum niște subțiri, despuiate schelete.

*

*Cu toate astea, fruntea lor de fum
rămâne 'ntr'una dreaptă și înaltă,
iar cuibul de nuiele ce spânzură și-acum,
rămas părăsit din vara cealaltă
prîntre vreji de fasole, dovleac și cucută,
e un turban scămos de muezin, un semn prevestitor și o unealtă
de ridicat producția cu o speță la sută.*

MIRON RADU PARASCHIVESCU

UNDE ESTE UNIRE...

Holărându-mă să scriu paginile ce urmează, nu mi-am propus nicidecum să creez o operă literară. Departe de mine astfel de pretenții.

Știam, deasemenea, că nu voi putea reda toate evenimentele prin care a trecut un grup de români, dela părăsirea Spaniei până la eliberarea lor. O asemenea sarcină e prea grea pentru un singur om.

Am voit, numai, să dau o schiță sumară a împrejurărilor crunte în care trăiau. Dar mai ales voiam să arăt că nici o forță din lume, fie ea cât de bestială, nu a fost în stare să înfrângă credința luptătorilor antifasciști într'un viitor fericit, eliberat de exploatarea omului de către om, eliberat de tirania fascismului.

Deasemenea, că nici o forță nu a fost capabilă să nimicească nucleele de rezistență, organizate în gura balaurului însuși. Cu eroismul figurilor legendare, comuniștii au sfidat moartea.

S'au folosit de cele mai mici breșe. Le-au lărgit. Le-au mărit.

În inimile lor nu s'a stins nicideată căldura solidarității ce leagă pe luptători, pe deasupra antagonismelor naționale artificial create.

Faptele Brigăzilor Internaționale aparțin de mull istoriei. Ele formează o epopee măreață. «Voluntarii Libertății», au rămas peste tot demni de acest nume.

Cartea de față, aș dori să fie un rând în marea istorie a Brigăzilor.

Privind-o sub acest aspect, cred că n'am făcut o muncă de prisos.

DUNQUERQUE

Focul artileriei nu mai contenea. Cercul de lumină, aprins la orizont de gurile de foc, se apropia tot mai mult. Sgomotul asurzitor al exploziilor de obuze se amesteca cu uruitul neîncetat, înnebunitor, al avioanelor. Și pentru ca iadul acesta să fie complet, bateriile de coastă și artileria vaselor de războiu făceau tot ce le stătea în putere, ascuțind astfel și mai mult haosul de foc și explozii, de gemete și strigăte. Forțele distrugătoare deslănțuite de furia războiului atingeau în fiecare zi un grad mai înalt.

În măsura în care se micșorase fâșia de pământ întinsă de-a-lungul coastei Canalului Mânecei, dela Calais până la Dixmude, se micșorase și speranțele noastre de a scăpa de aici...

Ni se pare că au trecut doi ani de când am părăsit barăcile dela Arneke. Și totuși n'au trecut decât două săptămâni. De atunci suntem mereu hărțuiți. N'avem pic de răgaz. Mărșăluim spre Vest, apoi spre Nord. N'am apucat bine să ne cuibărim într'un loc și iar suntem pe drum.

Dela Arneke până la Dunquerque distanța este abia de 30 km. Până la Calais, tot atât: un marș de o zi. Am fi fost de mult acolo, dacă... Dacă comandamentul ar fi voit serios să ne evacueze din cercul de foc, unde prezența noastră nu mai era de nici un folos. Dar comandamentul nu vrea în nici un chip să ne evacueze. — De ce? Ne-am dat seama mai târziu...

Fortificațiile neterminate la care am lucrat se găesc acum în mâinile nemților. Pentru alte lucrări nu mai e nici spațiu îndestulător, nici vreme suficientă. Respingerea ofensivei nemților este puțin probabilă. Mai ales acum, după ce Olanda și Belgia au capitulat. Trupele germane se revarsă în formă de evantaiu pe tot cuprinsul Nordului Franței.

Cîrculă svonuri despre apropierea unei armate de salvare... Însă nu trece multă vreme și ne dăm seama că svonul nu e serios. E numai un svon.

Și ne mai dăm seama și de altceva.

Eram încă la Arneke când aflasem de o altă latură a acestui războiu, pe care francezii, nu fără motiv, îl denumiseră «une drôle de guerre» (războiu ciudat). Un soldat parizian, Gondreaux, s'a întors din concediu cu întârziere. Ne împrietenisem cu el. Îl întrebam de ce a întârziat. Ne lămurește că a lucrat la fabrica de automobile, pentru ca să lase ceva bani soției sale, care de luni de zile nu mai primea nici un ajutor. La reclamațiile ei, i s'a răspuns că nu i se cuvine, pentrucă bărbatul ei nu e pe front, ci numai la fortificații. Ea bănuiește însă altceva, și anume că i se nesocotesc drepturile numai pentru că soțul ei este un vechiu militant al Partidului Comunist.

Comandantul companiei de fortificații îl întreabă pe Gondreaux de ce a întârziat la revenirea din concediu. Acesta îi spune ce ne-a spus și nouă, și adaugă, privindu-l pe ofițer drept în față:

— Domnul Daladier e liber să aleagă: ori îngrijește de familia mea cât timp eu sunt aici, ori vine el să lucreze, dacă nu e în stare să-mi asigure drepturile ce mi se cuvin!

Comandantul, rezervist și în viața civilă profesor de literatură la liceul din Amiens, i-a dat o pedeapsă ușoară, ca să salveze aparențele. Căci și el e de părerea lui Gondreaux.

În Bourbourg întâlnim resturile unei companii măcinate. Ne împrietenim repede cu câțiva soldați. Nu trebuie să-i rugăm mult ca să ne vorbească despre ce li s'a întâmplat. Când află că suntem foști voluntari din războiul pentru independență din Spania, încrederea e desăvârșită.

Ocupaseră poziții în apropierea orașului Courtrai. În cele mai grele misiuni de luptă erau trimiși numai comuniști. Au rămas în viață numai vreo câțiva din ei. De unde se știe că sunt comuniști? Se află. Vin informații: Comandamentul este în legătură cu serviciul siguranței. Francezul, crescut în spiritul de libertate a gândirii și opiniei nu se sfiește să-și exprime părerea, chiar dacă e îmbrăcat în haină militară. Serviciului de spionaj și contra spionaj nu-i este greu să descopere pe cei care i se pare că iau în serios lupta împotriva fascismului. Ca să scape de ei — e și mai ușor...

Și ostașii trec mai departe, încovoiați sub ranițe și arme. Noi rămânem în urma lor, pe gânduri...

Pentru ca populația să rămână locului, s'a recurs la măsuri drastice. A fost născocită povestea cu fantomele parașutiștilor. Fără multă bătaie de cap era împușcat oricine, dacă părea a fi un element dubios. Nu mai era nimeni în siguranță, oricând putea fi socotit parașutist german. Venea vestea despre femei, preoți, civili împușcați. Groaza se cuibărise în oameni, li se așezase pe față. Refugiații din Belgia nu mai știau încotro să se îndrepte. Din toate părțile îi pândea pericolul morții. Dacă rămăneau pe loc, nu era mai bine. Aviația germană avea grijă ca aglomerările de pe șosele să nu ia proporții.

Companiile noastre de muncă formau șiruri lungi pe marginea șanțului, de-a-lungul șoselei. Parcă am fi uitat de rostul unui drum. Priveam, obosiți, cum treceau prin fața noastră convoaiele de refugiați, cărucioarele trase cu mâna, pline cu boarfe sărmăne, copii cocotați pe ele sau purtați în brațe...

În Bergues am poposit în cimitirul de lângă biserică. Nu ne era dat să ne odihnim timp mai îndelungat. Pe străzile orașelului se înșiruiau și se încrușișau, în coloane nesfârșite, artilerie și infanterie, automobile și civili, bicicliști și căruțe. Eram obișnuiți cu priveliștea aceasta, care nu ne mai părăsea de când ieșisem din Arneke.

Deodată devenim atenți. În hărmălaia aceasta a roților și motoarelor, deosebim un alt sgomot. Uruiul aviației. Mai multe avioane germane. Dispar. Unul revine.

— Să știi că e observator, spune Vlad.

Avionul se învârtește deasupra noastră, nefiind stingherit nici de aviație nici de artileria antiaeriană. Cuiva i-a trecut prin minte să îndrepte focul unei mitraliere spre avion. Efort zadarnic.

Bubuitul tunurilor și exploziile obuzelor în imediata noastră apropiere ne-au constrâns să căutăm un adăpost. Nu era mult de zăbovit. Obuzele cădeau în cimitir, în biserică. Turnul bisericii a fost și el lovit.

Câțiva au găsit adăpost lângă niște clăi de paie. De-aici se vedea mai bine ce se întâmpla în jurul nostru. Obuzele cădeau peste întreg orașelul, dar mai ales pe drumurile ce ieșeau din el. Pe acolo gonia artileria franceză. Căuta scăparea în fugă. Avionul de observație își continua misiunea. Ambrozie afirma că el conduce tirul artileriei.

Locul unde stăteam noi a fost luat de asemenea sub foc. Noi, Românii, am avut o singură victimă — pe Bener. N'a fost grav rănit. După primele îngrijiri, pe care i le-a dat doctorul Mesey, a fost urcat într'un automobil de evacuare, care l-a dus spre o infirmerie.

Bener era unul din cei mai buni tovarăși din grupul nostru. În Spania fusese în artilerie. De o putere de muncă deosebită, veșnic găsea ceva de făcut. La armament, la poziție, la adăpost. Tăia lemne, aducea apă. Și când nu mai găsea nimic de făcut, — povestea. Câte știa el să povestească... Cei care îl ascultau, vedeau în fața lor plaiurile Moldovei, livezi, turme de oi. Graiul său melodios se umplea de mânie când povestea despre viața lucrătorilor forestieri de pe Valea Bistriței. Ochiul albaștri îi străluceau. Cuvinte tăioase îi șuierau printre dinți. Pomeții obrazului parcă ar fi fost și mai ieșiți ca de obicei. Acolo suferise mult, și văzuse pe alții suferind și mai mult... Ar fi vrut să se întoarcă, să facă odată dreptate.

Iată-l acum plecat din rândurile noastre.

După ce l-a pansat pe Bener, doctorul Mesey aleargă într'o casă vecină unde fusese adăpostită o femeie rănită. Nu așteaptă să înceteze bubuiturile obuzelor care explodează pe străzi și în clădiri. Schijele sfârâie prin aer, în clipa în care el traversează strada. Dar doctorul merge liniștit să-și facă datoria de om și de medic. Gras, chel, vesel, doctorul Mesey nu pare un erou. Dar când a izbucnit războiul din Spania, doctorul s'a dus să ajute cu priceperea sa pe cei care luptau acolo pentru democrație. La sfârșitul războiului a trecut frontiera franceză și a cunoscut împreună cu noi viața lagărelor de internare din Franța lui Daladier. Acolo, el era cel care cerea, insista, obținea să ni se instaleze o baie, să ni se dea de băut apă curată. Tot el protesta cu încăpățănare, să nu fie trimiși la munci grele cei slăbiți sau bolnavi. Odată, tovarășul nostru Adrian vine la el:

— Doctore, scutește-mă de betonaj (echipele noastre de «internaționali» zideau fortificații). Sergentul de jandarmi francez Werner, care stă lângă doctor, se împotrivesc:

— Nu se poate! Sunt prea mulți scutiți până acum.

Atunci doctorul Mesey îi întinde tuburile de cauciuc ale stetoscopului:

— Poftim, ascultă-l dumneata.

Sergentul Werner se apleacă, își pune capetele tuburilor în urechi și lipește stetoscopul pe pieptul lui Adrian. Ochiul îi cresc în cap. E îngrozit de hărmălaia din coșul pieptului lui Adrian. Se ridică, și ferindu-și privirea de a doctorului, mormăie:

— Bine, dă-i drumul...

Dar acestea s'au petrecut de mult — parcă ar fi ani de atunci. Acum, stăm ascunși după niște ziduri, așteptând să contenească exploziile, sclipirile de foc, fumul și praful dărămurilor, în timp ce undeva, într'o casă încă întreagă, doctorul Mesey, neturburat, alină suferința unei ființe omenești.

Dar iată că focul de artilerie încetează. Primim ordin de adunare. Părăsim în grabă orașelul, lăsăm în urma noastră biserica ruinită. Trecem peste canalul Aa-Bergues. După un marș istovitor ajungem, târziu în noapte, la Dunquerque.

Peste tot plutește un fum gros, greu, înecăcios. Bombardarea orașului continuă fără întrerupere. Rezervoarele de benzină și ulei, adăpostite cu multă grijă în apele mării, au fost atinse de bombe și ard cu flăcări uriașe. Trecem prin zona de fortificații. Reflectoarele aruncă pe cer snopi de lumină, care se mișcă atent, cercetător, dela un capăt la altul al zării. Pe deasupra noastră șuieră obuzele, sburând în direcția portului. Noaptea întunecoasă e străbătută de lumina reflectoarelor. Se sting, se aprind. La orizont străfulgeră gurile de foc ale artileriei. În jurul nostru se desfășoară un semicerc de lumină, ale cărui capete se reazimă pe țărmul mării. Diametrul este format de linia țărmului. Centrul diametrului se află la Dunquerque. Cât va mai dura acest singuratec joc de forțe? Căci cum se va termina — știm cu toții. Cercul acesta de foc și fier se strânge din zi în zi, din oră în oră. Ne aducem aminte de așa numita gură de lup. Am văzut ani de-a rândul, în ziare, hărțile Europei prezentând imperiul german ca un cap de lup cu fălcile deschise, gata să înghită Austria. După ce a înghițit-o, iată că gura de lup s'a format în jurul Cehoslovaciei, falca de jos fiind Austria, falca de sus Silezia. După ocuparea Cehoslovaciei, gura aceea nemiloasă, s'a deschis necruțătoare în jurul Poloniei, punând capăt existenței acesteia ca stat independent, pentru aproape șase ani.

În mijlocul unei astfel de guri ne găsim noi la Dunquerque.

Ați citit sau ați auzit, de sigur, de călătorul singuratic, care, în timpul iernii, pe o câmpie întinsă, este încolțit de o haită de lupi. Omul se apără cu înverșunare. Din ierburi și crengi face un foc. Imprăștie focul în jurul său, ca să alunge haita. Însă lupii nu se depărtează. Sunt siguri de prada lor. Câte unul își încearcă norocul. Face un salt. Il greșește. Cade în jăratec. Se retrage urlând. Se așează în cercul celorlalți. Dar, pe măsură ce focul din jurul omului se stinge, pierde din intensitate, se strânge și cercul necruțător al gurilor de lup.

În mijlocul unui astfel de cerc ne găsim noi la Dunquerque.

În cursul zilei am ajuns la Malo les Bains, dincolo de Dunquerque. Marșul este anevoios. Drumurile sunt astupate de zeci de mii de vehicule pe care aviația germană le preface în bucăți de foc fumegânde. Cea engleză se vede numai arareori. Despre aviația franceză — nici pomeneală.

Eram ca într'o pâlnie uriașă, formată din teritoriul Belgiei și Nordul Franței, a cărei țevă de scurgere era îndreptată spre Dunquerque. Tot materialul, toate sutele de mii de oameni erau nevoite să se scurgă prin țevă, sau să se reverse peste marginea pâlniei, alternativa din urmă însemnând căderea în mâinile Germanilor. Gonite de groaza prizonieratului, veniseră miile de oameni, în mii de vehicule care se îngrămădeau peste tot, cât vedeai cu ochii.

Spre amiază am ajuns la Braz-Dunes, la șase kilometri de frontiera belgiană. Pe strada principală, în coloane compacte, mărșăluiau soldați englezi spre țărmul mării.

Companiile de muncă formate din Spanioli s'au stabilit pe dealurile de nisip, de unde se vedea, albastră, marea: Canalul Mânecii. Noi, cei din compania 254, ne-am instalat la marginea de Est a comunei.

Mâncare și tutun aveam din belșug în zilele acestea. Conserve, ciocolată, biscuiți, zahăr și alte bunătăți se găseau în cantități nebănuite. Vinul și coniacul deasemenea nu lipseau.

— Dacă frontul n'ar fi în apropierea noastră, am putea trăi destul de bine aici, glumea Miron.

Dar frontul, nu numai că era acolo, ci se și apropia. După amiază, focul artileriei nemțești mătură satul. În jurul nostru cad obuzele șa grindina. Totuși ferma de lângă noi n'a fost atinsă. În schimb, a căzut un obuz în casa în care se găzduise căpitanul companiei și Sandu, care făcea serviciu de ordonanță pe lângă el. N'au mai așteptat să le cadă prin fereastră al doilea obuz, ci s'au adăpostit în grabă în subsolul casei. Mult nu le folosea: era plin cu apă. Toate pivnițele erau la fel, înecate.

Alt obuz a căzut printre camioanele dintr-o curte vecină. Un camion încărcat cu proiectile și alte explozibile a luat foc. Exploziile de pe camion s'au ținut lanț, aruncând și împrăștiind în jurul nostru schije și cartușe. Ne lipim de pământ, așteptând să se potolească urgia.

— Nu-i vorbă, strigă Filip vecinului culcat de lângă el, aici nu e monotonă viața!

Apoi, tirul artileriei s'a îndreptat spre alte locuri. Pipăindu-ne corpul să vedem dacă suntem întregi, am ieșit de prin adăposturile improvizate. Ferma de lângă noi are acum geamurile sparte, acoperișul smuls. Din camion se mai aude câte o rafală de pocnituri.

Abramovici începe să vorbească cu câțiva soldați englezi, care, surprinși de bombardament, s'au adăpostit în apropierea noastră. Conversația e anevoioasă.

Unul din englezi nu știe cum să-și facă înțelese părerile despre politica Angliei, condusă de Churchill; deodată are o idee: se lasă pe vine și scoate un sunet... caracteristic pentru această poziție. Iată ce crede el despre războiu și despre politica lui Churchill. Ceilalți râd, fără veselie. Apoi își iau puștile și ranițele și ne părăsesc, făcându-ne semne cu mâna. Filip ne spune:

— Ați observat încotro se duc?

Intradevăr, lucru neobișnuit: Englezii se duc spre front, semn că a mai rămas în ei un sâmbure de disciplină.

A doua zi, câțiva dintre noi s'au dus la țărmul mării să vadă ce se petrece acolo. Vestile pe care ni le aduc nu sunt prea îmbucurătoare. Aviația e în continuă activitate. Trebuie recunoscut că piloții « Huricane »-lor s'au purtat curagios. În ziua aceea, numai în sectorul nostru au doborât șase « Mes-

serschmidt »-uri. În schimb veneau altele, cu duzinele, în roiuri și în valuri. Germanii încearcă să zădărnicească orice evacuare de trupe. Epave de vapoare scufundate în mare, cu pupa sau prora ieșită deasupra apei, arată că activitatea aviației nemțești nici aici n'a rămas fără rezultate. Francezilor le-a fost interzis cu desăvârșire să se imbarce. Numai Englezii au fost evacuați. Bineînțeles, dacă erau în stare. Încăierările între soldații englezi și cei francezi izbucnesc la fiecare pas. Intrucât fundul mării nu e destul de adânc, vasele n'au tras până la țârm. Oamenii trebuiau să se ducă prin apă până la vapor. Unii francezi, belgieni sau spanioli își lepădau hainele pentru a nu fi recunoscuți că nu sunt englezi. N'a folosit la nimic, -căci tot au fost recunoscuți la « examenul de limbă engleză ». . . Alt motiv de ceartă.

— Ați părăsit Calais-ul fără să rezistați, spun Francezii.

— Voi n'aveți aviație, răspund Englezii

— Ați venit la noi numai ca să vă plimbați, strigă Francezii.

— Voi, în schimb, nu sunteți buni de nimic, răspund iarăși Englezii.

Cineva a scos foaia volantă, difuzată de avioanele germane, pe care se vedea un soldat francez în tranșee și un soldat englez plimbându-se prin Paris cu o franțuzoaică. Pe foaie — o întrebare simplă: « Pentru cine luptați? ».

Câțiva Spanioli au făcut rost de o barcă mai mică. Au intrat vreo cincisprezece inși în ea, și au plecat spre larg. N'au îndrăznit să spună unde z voi să ajungă. Știau bine că asta nu mai depinde de voința lor.

Perspectivile noastre nu erau strălucite. Ne găscam între ciocan și nicovală. Această situație s'a văzut și mai clar în urma discuțiilor dintre noi. Și, ce e mai rău, n'avem o atitudine unitară.

— În Franța nu e a bună, spune unul. Nici un politician n'a luat în serios apărarea țării. Au desarmat-o. Au legat-o de mâini și de picioare. Vedeți bine cum au procedat la fortificații. Lucrul care trebuia terminat în trei luni, n'a fost gata nici în zece. Le e frică de popor și preferă o victorie a hitlerismului. Astfel, de ce ar fi recurs la aruncarea în ilegalitate a Partidului Comunist?

— Eu aș fi de părere să plecăm în Anglia, propune altul.

— Asta e bună. Parcă noi,ăștialalți, nu am vrea. Ai uitat atât de repede că Mihăilescu a evadat din lagăr, a reușit să ajungă în Anglia, dar că peste trei luni a fost readus în lagăr? Autoritățile engleze lucrează mână în mână cu cele franceze. Și chiar dacă ar fi vorba să ne lase în pace, cum ajungi acolo?

— Eu cred că ne găsim într'o capcană. Comandamentul companiilor de muncă nu s'a ocupat de situația noastră. Ar fi trebuit să ne evacueze înaintea încercuirii. Știm bine ce ne așteaptă la nemți, spune, alarmat, Ambrozie.

— Să nu crezi că e tocmai așa de rău, răspunde Varga, mai optimist. Eu am avut un cunoscut la Paris, care pretindea că a venit clandestin din Polonia. În Germania ar fi fost arestat. Ar fi stat la închisoare pentru trecerea clandestină a frontierei. Apoi l-ar fi expulzat în Franța. Așa a cerut el.

— Asta s'a întâmplat de sigur înaintea lui Hitler.

— Ba nu, în 1937...

— N'ar fi rău să ajungem și noi în țară, zice Iordache, cu ochii pierduți în zare, luând drept bună povestea lui Varga.

— Ar trebui să ne îmbrăcăm în haine civile și să căutăm adăpost pe la oameni. Dar lucrul acesta pot să-l facă numai cei care vorbesc franțuzește. Cu ceilalți ce s'ar întâmpla? se întrebă careva.

— Eu voiu face ce o să hotărască majoritatea, spune unul dintre noi, mai potolit.

— În Germania nu ne așteaptă ceva mai rău decât un lagăr de prizonieri. Vom avea aceeași soartă ca ceilalți prizonieri francezi, insistă Varga, mereu optimist.

Și adaugă:

— Vedeți bine că în Franța fascismul se întinde cu puteri proaspete. În Germania, e clar, a atins punctul culminant. Cu timpul îmbătrânește și își pierde din forță.

— Nu uita că vinul cu cât e mai bătrân cu atât e mai tare, glumește Miron.

Discuția aceasta ar mai fi durat încă multă vreme dacă un nou val de obuze n'ar fi aruncat împrejurul nostru nori de nisip și pământ în aer.

A doua zi am aflat că Pinteș, orădeanul și trei prieteni de ai lui au plecat spre Nord, în Belgia. Nu puteau să meargă fără a da, mai întâi de pozițiile franceze și apoi de cele germane. La fiecare asemenea întâlniri își riscau viața.

Pe la amiază am fost martorii unei frumoase lupte aeriene. « Hurricane »-le au rămas stăpânitoarele aerului.

Drept răspuns, nemții au abătut o vijelie de foc asupra întregului sat, pe dată învăluit într'un nor de praf și fum. După douăzeci de minute, pe locul frumoasei biserici au rămas numai câteva ziduri arse, înnegrite.

Frontul este la câțiva kilometri de noi. Ambele artilerii trag peste capetele noastre. Infanteria franceză e în continuă repliere. Soldații merg în grupuri mici în direcții nehotărâte. Noi înșine am primit ordinul să plecăm spre Dunquerque. Pentru îmbarcare... De sigur, vasul pe care ne vom îmbarca poate fi scufundat. Dar deocamdată facem ceva, ne mișcăm, și asta risipește o parte însemnată din șovăielile noastre.

Intr'un marș cu mii de opriri ajungem la hotelurile de lux din Malo les Bains. Deasupra clădirii — drapelul alb cu Crucea Roșie. În clădire este instalat un spital. La 200 metri depărtare sunt instalate baterii franceze care trag neconținut.

— Aș vrea să-l văd pe artileristul care, înainte de a trage un foc de contra-baterie, nu trimite la tirul de reglaj câteva ghiulele și în spital, îi spune Filip lui Iordache.

— Nu mi-ar plăcea nici mie să stau în spitalul ăsta, răspunde Iordache. Ne-am răspândit pe dealurile de nisip dintre Malo les Bains și Dunquerque. Am avut grijă să păstrăm legătura între noi. Unii au coborât până la mare. Pe plaje au găsit un avion francez cu șase mitraliere fixe, prăbușit

în nisip. Locul pilotului era gol. Mai departe, în apă, epave de vase. Iar în zare, Dunquerque, acoperit de o perdea de fum negru, de sub care, pe alocurea, pâlpaie o limbă uriașe de foc.

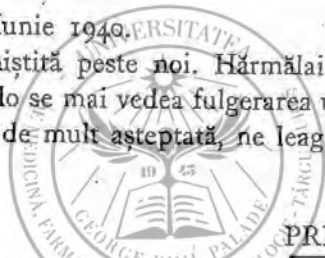
Dintr'odată ne pomenim cu câțiva nourași de fum deasupra capetelor.
— Șrapnele ! strigă un glas.

Cu șrapnele nu s'a tras încă în noi. Căutăm adăpost. Era și timpul: câteva avioane de vânătoare au țâșnit de nicăieri și se rotesc deasupra noastră. Intre tufișurile de pe malul nisipos sunt tranșee. Le-or fi făcut cei care s'au îmbarcat de pe locul acesta. Aviația vine pe aici prin forța obișnuinței.

Peste Marea Măneicii și peste câmpia bogată a Flandrei s'a lăsat o seară de vară. O adiere ușoară de vânt a început să clatine frunzele copacilor. S'a atins de suprafața lucie a mării, lăsând în urmă mii de valuri mărunte. Intu-nericul coboară încet, tot mai des, umbra cuprinde spitalul, bateriile, șoseaua. Se șterg tot mai mult conturile orașului Dunquerque. De acolo se văd acum mai puternic flăcările, ale căror limbi freacă ușor, ondulând în bătaia vântului.

Era seara zilei de 3 Iunie 1940.

Noaptea se apleca liniștită peste noi. Hărmălaia, sgomotul asurzitor al războiului s'a stins. Ici colo se mai vedea fulgerarea unei guri de foc. Tăcerea aceasta de necrezut, atât de mult așteptată, ne leagă într'un somn adânc.

PRIZONIERI LA NEMȚI

— Mi-ron ! Ni-cu ! Mă-ă ! To-o-oți ! Ha-1-de-e ! Scu-la-a-ți ! Ia uitați-vă ! Treziți într'un mod atât de neobișnuit, ne uitarăm speriați unul la altul. Pe colină sus, vedem pe Filip cum își agită brațele. Apoi arată spre Dunquerque și spre Malo. Și într'un loc și într'altul flutură drapele albe.

Tăcerea și liniștea nu mai au nevoie de nici o explicație. Am înțeles dintr'o privire că suntem martorii terminării unui capitol de istorie. În ziua de 4 Iunie 1940, începe și în viața noastră o altă perioadă. Înțelegerea aceasta s'a întipărit pe fața fiecăruia dintre noi. Privirile noastre, întâlnindu-se, citeau în ochii celorlalți aceleași gânduri, aceleași griji, aceleași întrebări.

Pe când ne adunăm, ne ajung și primele patrule nemțești. Sunt răspândite în linie de trăgători. Au misiunea de a curăți terenul de resturile armatei. Misiune ușoară. Nu mai găsesc nici o împotrivire. Ajunși pe șosea, ne-am intercalat între coloanele nesfârșite de soldați francezi. Drumul prizonieratului. Vorbim cu ei, uimiți de atitudinea lor neobișnuită: atitudinea omului care a căzut din lac în puț.

Unul dintre francezi vorbește cu Filip. Ne spune limpede:

— Franța lui Daladier nu mai era a noastră. Nu aveam în ea nici o libertate. Toate avantajele pe care le câștigasem sub Frontul Popular, le-am pierdut. Ba mai mult: ni s'au luat multă drepturi pe care le aveam înaintea Frontului.

Credeți că n'am fi știut să ne batem tot atât de bine ca în 1914, pe Marna? Dar pentru cine era să ne luptăm? Ehe! Dacă Frontul Popular ar exista și acum, dacă conducătorii muncitorimii n'ar fi întemnițați, și dacă încă o serie de «dacă» n'ar fi existat, fii liniștit, prietene, n'am fi, acum, aici. Situația noastră ar fi alta. Fritzii ar rânji acum de necaz și de neputință.

— Dacă Franța ajunge sub stăpânirea fascismului german, o să vă meargă și mai rău, spune Filip.

— Să nu crezi că ne bucurăm de situația actuală. Ai să vezi că Franța va renaște. Franța se va desmetici din nepăsarea în care a fost adâncită. Dar trezirea aceea nu va fi opera politicianilor de astăzi, ci a poporului francez, care la răspântiile grele a știut totdeauna să găsească calea cea mai justă de urmat.

Vorbele lui ne-au fost traduse de Filip și nouă, care nu înțelegeam franceza. Ne-au impresionat mult. Înțelegeam că stăm de vorbă cu un om care vede mai departe de vârful nasului. Ne-a spus că e mecanic în Clermont-Ferrand. Am fi dorit să aflăm de la el cum se va încadra în desmeticirea poporului francez, dacă acum merge pe drumul prizonieratului. L-am întrebat.

— Omul poate să fie util pretutindeni. Și apoi, nu sunt încă în Germania. Pe buze îi flutură un zâmbet semnificativ. E un om care n'are să fie sclavul nemților.

Am trecut repede prin Bray-les-Dunes. Ajunși în apropierea frontierei belgiene, am făcut primul popas. Stăm cu toții în șanțurile șoselei.

Pe șosea trecea încet un camion. Cer câțiva oameni de pe camion strigă din toate puterile: « Să urce toți germanii civili ». Câțiva dintre noi, de origine germană, se urcă în camion. Alții rămân nepăsători, ca și cum n'ar fi înțeles ce li s'a spus.

Căpitanul companiei noastre s'a dovedit un om de treabă. Republican înflăcărat, îi ura pe conducătorii de-atunci ai Franței. Avea remușcări. Era convins că este vorba de o acțiune premeditată. Unele elemente au voit să scape de lucrătorii internaționali și spanioli predându-i în felul acesta în mâinile germanilor. Lucru pe care l'au făcut de altfel și cu mulți francezi.

Am fi plecat mai departe, dar șoseaua era plină de coloane germane. Ii priveam curioși: cum arată? Ce exprimă fețele lor? Cum sunt învingătorii?

Curiozitatea noastră nu primește un răspuns mulțumitor. Merg cadentat. Plini de praf. Rupti de oboseală. Nici voioși, nici triști. Ca niște oameni care execută un lucru de care nu îi leagă nici un sentiment. Cei de pe canoniere și obuziere șed strânși unul lângă altul, de parcă nici n'ar fi vii. Nu privesc nici în stânga, nici în dreapta. Pentru ei, noi nu suntem nimic.

La popasul următor am intrat în vorbă cu un soldat german. Nu pronunță o frază fără numele fűhrerului. Fűhrerul a spus, fűhrerul a condus — și așa mai departe. E ferm convins că în câteva săptămâni vor termina cu Franța și după aceea se vor îndrepta împotriva Angliei. Cu Anglia vor termina la fel de repede. Apoi va fi pace. Pacea pe care ei, nemții, o râvnesc atât de mult.

— De Crăciun toți vom fi acasă.

— Și dacă nu va fi așa?

— Imposibil! Führerul a spus că va fi așa!

Era încântat de aviația germană. O considera ca pe cea mai bună din lume. Artileria germană era minunată. Tactica germană? Neîntrecută. Soldatul german? Invincibil.

Filip i-a replicat, spunându-i că în Spania, pe frontul dela Jerenna, trupele nemțești n'au putut să înainteze, în iarna anului 1936, nici un pas. Voința neclintită a unui popor rău înarmat însă mândru de libertatea sa i-a ținut pe nemți locului.

Clipiri fulgerătoare au însoțit răspunsul amenințător al neamțului:

— Ai grijă, tinere! Cu astfel de vorbe ai s'o pățești la noi!

Arătându-și adâncul său dispreț, a plecat în altă parte. Sentinela de lângă noi l-a ocărît pentrucă stă de vorbă cu prizonierii.

Ajunși în Belgia am găsit adăpost într'o mănăstire din Furnes.

A doua, zi nemții chemară voluntari pentru curățirea terenului, repararea șoselei sau a podurilor. Din grupul nostru de români nu s'a prezentat nimeni.

— Dacă au nevoie de ceva, să muncească ei.

Nemții întreabă cine e bolnav. S'a prezentat Munteanu. La vizita medicală a fost găsit bolnav și ca atare l'au trimis undeva. Am fi dorit mult să știm ce îl așteaptă? Unde va ajunge? Dar n'am aflat...

În curtea mănăstirii e o cișmea. Se spală lume multă acolo. Vin să se spele și câteva sentinele. Săpunurile nemților stau alături de cele ale francezilor. Câtă diferență între ele! Pe când săpunul german este ca o bucată de piatră, cu un miros neplăcut, săpunul francez, dolofan, lucește în lumina soarelui, e parfumat, face o spumă bogată. Sentinela privește cu invidie săpunul francezilor, dar nu îndrăznește să-l fure. Ar putea să se producă un scandal. În privința aceasta au ordine stricte.

Sergentul de jandarmi Werner, din compania noastră, e în plină activitate. Alsacian, cunoaște limba germană la perfecție. Dar are și înfățișarea unui german. Capul ca o pară, falci largi, nas cărnos, frunte ce se îngustează spre creștetul ascuțit. De sub sprincene te privesc doi ochi mărunți, iscoditori, neliniștiți. Para aceasta din carne de om, se ținea solid, printr'o ceafă groasă, de un trunchiu care nu apărea svelt nici sub cureaua cea mai bine strânsă.

Când stăm la coadă pentru pâine, îl vedem acolo. Pe Iugoslavul Mihailovici l-a pârît la nemți pentrucă s'a prezentat de două ori la pâine. La distribuirea mâncării era prezent. La alcătuirea coloanelor pentru plecarea lor mai departe — era din nou prezent.

În Arneke se întâmpla adeseori ca vreunul dintre noi să stea la închisoare. Închisoarea era făcută dintr'un cort mare, ridicat pe câmpul liber. Apa de ploaie găsea drum liber pe sub cort. Mâncarea deținutului era, de obicei, 3 zile de-a-rândul pâine și apă, a patra zi mâncare caldă.

Sergentul Werner nu înțelegea cum se explică faptul că deținuții nu slăbesc cu un astfel de regim. Bănuia el că se introduc alimente pe cale ascunsă. Dar nu avea dovezi.

— Dumneata arăți bine, îi spunea el lui Miron când acesta sta câte zece zile la cort.

— Da, domnule sergent, regimul pe care îl menții dumneata e foarte folositor.

Werner se posta atunci noaptea la pândă în tufișurile din apropierea cortului. Sentinela, un comunist din Le Hâvre, îl amenința că-l împușcă.

— Dacă nu te încrezi în paza pe care o facem, vino dumneata să-i păzești. Dar în timpul serviciului meu să nu te mai prind pe aici! Voiu crede că ești spion neamț!

Werner s'a dus rușinat. N'a putut să afle cum se face alimentarea clandestină, organizată de Filip. Și totuși lucrul era simplu. Ciocolata, laptele, pâinea, tutunul și altele le erau date celor din cort, chiar de către sentinela. Greutatea cea mai mare era să găsești sentinela potrivită. Dar din cauza condițiilor politice, nici în privința aceasta n'am întâmpinat greutate de netrecut.

Acuma, același Werner, apărut de nu se știe unde, ne întâmpină:

— Ați crezut că scăpați de mine? Nu, dragii mei. Asta nu e așa ușor!

— Tărfă, îi spune un francez, și-l scuipe.

Nu e în apropierea noastră nici un german căruia să se plângă. Astfel că trebuie să înghită jignirea.

Neobositul de Zighi încheie relațiuni amicale cu o sentinelă germană. Cu ajutorul acestuia ne face rost de mâncare caldă. Sentinela știe că Zighi e evreu, totuși îl ajută, iar prin el ne ajută și pe noi. Vinul semăna cu un lichid lipicios, atât de bătrân era. Nimeni nu putea să bea mai mult de un pahărel. Astfel de vin n'am mai băut din Spania. Acolo, tot în pivnița unei mănăstiri a fost găsit.

— Cine are rude în Franța are voie să le scrie, ne anunță nemții.

După cinci zile, am plecat din Furnes prin Nieuport spre Dixmude, de acolo la Ypres, apoi la Rosclaers.

Peste tot ni se înfățișau aceleași priveliști. Material de războiu abandonat. Cai părăsiți. Morminte proaspete. Poduri provizorii. Biserici distruse. Pe ziduri înegrite de fum, afișe mari: « *Populația e rugată să revie la vatră. Să menție ordinea. Cultură europeană... pace... muncă...* »

Belgienii nu sunt încântați de întorsătura evenimentelor. Ei au mai simțit odată ce înseamnă ocupația germană, și le e teamă de a doua ocupație.

Filip a găsit și aici prilejul să intre în vorbă cu civilii. De fapt, Belgia era cea de a doua patrie a sa. A crescut la Satu-Mare. La vârsta de 19 ani pleacă în străinătate. Se stabilește în Belgia. Lucrează la o mină din Charleroi. Din cei 230 muncitori câți au plecat cu contract, rămân la mină, după expirarea contractului, numai 14. Filip este printre ei. A lucrat doi ani jumătate în mină, după aceea în uzine. Ar fi rămas în Belgia multă vreme, dacă n'ar fi fost ex-

pulzat, pentru că participa la mișcarea muncitorească. Acest lucru nu era îngăduit străinilor. Expulzat în Franța, n'a stat acolo multă vreme. A fost printre primii voluntari care au trecut în Spania. Datorită curajului și calmului său a devenit șeful evacuării răniților din Corpul 5 Armată. Talentul său de organizare a rezolvat sarcinile cele mai grele. La vestita operațiune tactică de trecere a fluviului Ebro, însușirile sale de comandant și organizator au fost prețuite de toți.

În lagărele franceze, a făcut serviciu la poștă. Ocazie minunată pentru a demonstra că în caracterul său purta întipărirea contrabandiștilor care operau de-alungul frontierei dela Halmei până la Sighet. Dovedea o îndemânare uimitoare la introducerea revistelor și ziarelor interzise de comandamentul lagărului. Funcționarea normală a legăturilor dintre internații din lagăr era datorită în mare parte lui.

Iată-l acum vorbind unei femei belgiene.

— Ai auzit de războiul din Spania? Nu? Vezi, asta-i rău. Dacă ați fi arătat mai mult interes pentru lucrurile și evenimentele ce s'au petrecut în alte părți ale lumii, acum nu i-ați avea pe nemți în țara voastră. Dar ați privit doar până la marginea satului sau a Belgiei. Credeți că dacă voi îi lăsați în pace pe vecinii voștri și ei o să vă lase pe voi în pace! Priviți rezultatul atitudinii voastre și a tuturor celorlalți care au procedat la fel.

— Ce era să facem, noi suntem o țară mică, spune un bătrân, mestecând și mutând tabacul dintr'o parte a gurii în cealaltă.

— Ce-i cu pâlcul acela de oameni!? Bagă de seamă, Hans, am să te bag la răcoare dacă mai tolerezi convorbiri de felul acesta.

La apariția plutonierului, civilii s'au retras, iar sentinela îi alungă și pe cei care stăteau mai departe.

În Thiel, locuitorii au pus la marginea drumului pe unde treceam găleți cu lapte și cu apă. Zilnic parcurgeam treizeci până la patruzeci de kilometri. Soarele ne lovea fără cruțare cu razele lui dogoritoare. Majoritatea prizonierilor căra o mulțime de lucruri ce le păreau de folos. Raniță, manta, pătură, gamelă, bocanci, bidon, pâine și câte mai câte, toate obiectele ce se găsesc asupra unor oameni care nu știu unde și cum vor dormi la noapte. Sudoarea curgea în șiroaie de pe noi. Haltele erau în așa fel alese că nu era în apropierea lor nici o fântână, spre a se evita în felul acesta aglomerarea prizonierilor la fântâni; se mențineau exact etapele de marș. Soluția aceasta nu era lipsită de originalitate. Însă numai noi știam câți oameni sufereau de pe urma ei. Iși poate închipui oricine ce bucurie ne-a cuprins la vederea găleților cu apă și cu lapte, pregătite pentru noi. Dar... deodată apar soldați bicicliști în goană și răstoarnă toate gălețile.

Revolta locuitorilor s'a manifestat prin huiduieli, strigăte, înjurături. A fost nevoie de intervenția unor ofițeri pentru ca liniștea să fie restabilă.

Din Thiel până 'n Gand am mers două zile. Trecând prin regiunea aceea, am înțeles adevăratul sens al cuvântului horticultură. Nu era palmă de pământ

nelucrat. Sere imense se vedeau în toate direcțiile. Legumele și florile erau de o mărime și o frumusețe excepțională.

În Gand am stat mai multe zile. Când s'au cerut oameni în oraș pentru corvezi, Zighi s'a prezentat. Numai astfel am avut ocazia să preschimbăm banii pe care îi aveam. Tutunul pe care îl aveam, l-am împărțit în mod egal între noi.

Din Gand până în Terneuzen, port pe Escaut, am călătorit cu trenul. Garda trenului era formată din S.S. Dacă purtarea soldaților care ne-au avut în pază lăsase mult de dorit, apoi nu era nimic față de a S.S.-ilor. Strigau, înjurau, dădeau ghionturi. Se repezeau când la un prizonier, când la altul. Orice mișcare a noastră era pentru ei un pretext ca să-și arate energia și brutalitatea.

Din case bine îngrijite ieșeau Olandezii să ne vadă. Fetele — numai blonde am văzut —, făceau haz de noi. Se uitau la noi ca la niște curiozități. Într-o gară unde trenul a stat mai multă vreme, au venit până în apropierea noastră. Au râs cu poftă când un S.S. a dat o nouă dovadă de ceea ce era în stare omul rasei stăpânitoare.

În port ne așteptau șleperi. Îmbarcarea s'a făcut repede și brutal. Am fost mânați ca o turmă neputincioasă. Când cineva își exprima nemulțumirea, mâna S.S.-ului se și lipea de tocul revolverului.

— Dar ce, credeți că sunteți și-acum la Paris? La noi merge repede... Băgați-vă mințile în cap.

Ajunși pe punte, ne-au împins prin niște găuri mari în interiorul șleplui. Cei care își desfăceau ranița să intre mai ușor s'au văzut înghesuiți, călcați de ceilalți, pe care S.S.-ii îi împingeau din urmă. Oamenii cădeau unii peste alții în fundul vasului. Li se aruncau peste capete ranițe și mantale. Oricât s'ar fi ferit, tot se loveau unul de altul.

Prin deschizătura de sus, râdea S.S.-ul:

— La noi totul merge repede!

În vas eram înghesuiți. Nu aveam loc să ne mișcăm. Am cerut să fim lăsați sus pe punte. S.S.-ul și-a bătut joc de noi, întrebându-ne dacă n'am dori și o madamă. După ceasuri întregi de așteptare, șlepurile au fost remorcate. Aerul din lăuntru s'a mai înviorat puțin. Când am ieșit în larg, ni s'a dat voie să urcăm pe punte. Am trecut prin estuarul Escaut-ului pe lângă nenumărate insule. Am trecut pe sub arcurile înalte ale unor poduri mărețe, în parte distruse.

— Vor avea de lucru multă vreme până când vor repara toate stricăciunile...

— Nu uita că războiul nu s'a terminat încă... Poate vor mai fi stricăciuni, răspunde altul.

Din Escaut am ajuns la gurile Rinului. Pe Rin, în sus, am traversat întreaga Olandă, până la granița din răsărit. Din cauza digurilor înalte, nu am văzut mai nimic din regiune. După o zi și două nopți de călătorie cu șlepul am debarcat în orașul Emmerick din Germania.

În drum spre terenul sportiv, am întâlnit bărbați și femei, muncitori și gospodine. Mergeau la muncă, la piață. S'au oprit în grupuri mărunte. Ne-au privit. Au șoptit ceva între ei. Câte unul ne priveau cu milă.

Pe teren s'au format noi coloane de transport. N'am putut împiedeca plecarea unor tovarăși cu care am trăit împreună atâtea neazuri și bucurii. Majoritatea noastră a fost înglobată într'o coloană, care a fost trimisă la Duisburg.

Despre mișcarea frontului, desfășurarea evenimentelor, aveam știri neprecise. Știrea despre căderea Parisului și a semnării armistițiului a ajuns la noi cu întârziere. Deoarece le auzeam dela Nemți, le primeam cu multă încredință. Ruinele din Duisburg ne-au întărit și mai mult convingerea că războiul ascunde în sine multe lucruri neprevăzute.

Spre seară am ajuns la lagărul de prizonieri, situat în afară de oraș. Noaptea ne-au trezit sirenele de alarmă. Privind afară am văzut brațele de lumină ale reflectoarelor. La Dunquerque credeam cu toții că nu vom mai vedea astfel de priveliști. Bombardamentele din oraș au cutremurat și barăcile în care ne găseam. Apărarea antiaeriană, puternică, dovedea că nu se găsește pusă la încercare pentru prima oară.

În lagărul acesta am primit răspuns la întrebarea de atâtea ori apărută pe buzele noastre: ce s'a întâmplat cu prizonierii de războiu polonezi?

Dimineața, mergând să ne spălăm la jghiaburile din mijlocul curții, vedem grupuri mici de oameni, îmbrăcați prost, îndreptându-se spre ateliere. Erau prizonieri de războiu polonezi. Însoțitorii germani au închis ușile în urma lor. Numai la prânz i-au lăsat afară. Seara i-au dus înapoi în barăci.

Ne-am uitat nedumeriți unul la altul. Aceeași soartă să ne-aștepte și pe noi?

După masă au venit în inspecție un grup de demnitari civili și militari. Mulți dintre ei purtau svastica pe braț. În fața grupului nostru, redus între timp la 30—35 oameni, s'au oprit mai multă vreme.

— Voi sunteți, așa dar, păsările acelea rare. Nu-i nimic. Acum n'o să mai sburați cu atâta ușurință. Avem noi colivii pentru voi! spune un pântecos, congestionat la față, decorat, cu cisme lucitoare.

Se găseau între ei unii care ar fi dorit să afle dela noi diferite amănunte. Însă pântecosul îi întrerupea mereu cu câte o intervenție asemănătoare celei de mai sus.

Bucăriile erau și ei polonezi. Auzind cine suntem, de bucurie, ne-au umplut gamelele. De câte ori am încercat să vorbim cu ei, supraveghetorii lor ne-au oprit. Dar totuși am reușit să auzim dela unul părerea lui de rău relativ la comportarea Poloniei față de Spania.

În lagărul acesta erau câteva barăci cu prizonieri englezi. Nu făceau corvoadă. Aveau un regim ușor. Dar nu le era permis să vorbească cu prizonierii de alte naționalități. Și, ceea ce conta mult în ochii noștri, primeau o alimentare cu mult mai bună decât ceilalți prizonieri.

Înainte de a fi părăsit Duisburgul, am fost percheziționați. Această operație s'a încheiat cu rezultatul că ni s'au luat mai toate lucrurile pe care noi le cărasem atâta amar de vreme.

Iordache se împotrivesc să dea pardesiul:

— Sunt român ! Nu aveți dreptul să-mi luați haina ! Peste câteva săptămâni o să mă reîntorc în țară. Ce o să se creadă acolo despre dumneavoastră ?

— Taci, bolșevicule ! Ești un spaniol roșu !

Pardesiul a fost aruncat în grămada uriașă, alături de celelalte efecte.

STALAG I B.

Încuiați în vagoane de marfă, am traversat Germania dela un capăt la altul. Numai de două ori ni s'a permis să părăsim vagoanele. După două zile și două nopți de călătorie am ajuns în Prusia Orientală. Gara la care ne-am dat jos se numea Hohenstein. Mergând spre lagăr am văzut o clădire uriașă de cărămidă roșie. Forma un contrast izbitor cu câmpia în care se găsea. Era mausoleul mareșalului Hindenburg.

Lagărul dela Hohenstein e construit în plin câmp, pe o colină nu prea înaltă. În mijloc e bucătăria și magazia de alimente. Aproape de intrare, infirmeria și comandamentul. În punctul cel mai înalt, un reflector puternic. Restul lagărului e împărțit în sectoare de câte trei barăci. Sectoarele sunt separate unul de altul printr'un gard dublu de sârmă ghimpată. Lagărul e înconjurat, deasemenea, cu un gard dublu de sârmă ghimpată. La 10—15 metri distanță unul de altul se află câte un far electric, cu reflectorul îndreptat spre lagăr. La câte o sută de pași, un turn de lemn. În turn e postată o sentinelă cu mitralieră.

Ca să intri în baracă, trebuie să cobori, căci distanța dela pământ până la streășină e numai de-un metru. Podea nu există. Adevărate bordeie, vizuini cufundate în pământ. În mijlocul barăcii sunt două rânduri de paturi, ca un fel de iesle, cu etaj. Lângă pereții laterali, încă un rând de asemenea paturi. Capacitatea de adăpostire a fost fixată la 500 oameni. Pentru ca să încapă atâția, însă, e nevoie să ne înghesuim. Locul de dormit ce revine unui om e de 43 cm. Dacă cineva părăsește noaptea locul său, când se întoarce nu-l mai găsește liber. Presiunea continuă a celorlalți acționează ca aerul din interiorul unei mingi: umple golurile. Ca să-și ocupe locul, trebuie să trezească 10—15 oameni, să-i roage să se miște un centimetru-doi mai la o parte. După ce s'a căznit un sfert de oră, izbutește să se culce la loc. Unii, când revin, nici nu-i mai trezesc pe ceilalți, ci se întind de-a-lungul vecinilor, și, prin greutatea corpului, mai târziu sau mai de vreme, reușesc să ajungă pe scândură. E o chestiune de răbdare. Forfoteala e continuă, sutele de trupuri ce dorm sunt neliniștite ca un furnicar, ca o viermuire.

Barăcile existente nu sunt suficiente. În fiecare sector s'a mai ridicat și câte un cort uriaș. Acolo nu există nici paturi de scândură. Prizonierii dorm de-a dreptul pe pământ.

În lagăr sunt 30 mii de prizonieri. Dimineța, nemții ne mână ca pe o turmă în curtea principală, pentru a dețuna. Dețunul: «cafeaua». Adică, apă fiartă de culoare neagră. Cafeaua e servită simultan din patru cazane. Primii la cafeaua au noroc, nu trebuie să aștepte; însă până când vine rândul ultimilor trec trei ceasuri și mai bine. La prânz se dă o supă de legume. Calitatea e înlocuită cu un nume pompos, de exemplu «varză tocată a la Hamburg». Procedura de distribuire este aceeași ca și a cafelei. Diferența e că, la cafeaua, nimeni nu face socoteală când ajunge la cazan fiindcă tot apă primește. La prânz e altă situație. Cei care ajung printre ultimii la un cazan, primesc și ceva legume. Faptul determină pe mulți să ocupe, în coadă, un loc care să le permită să ajungă între ultimii la cazanul din care se împărțește supa. Lucrul acesta, din motive lesne de înțeles, nu e așa de ușor.

Așteptarea la mâncare ne-a dat ocazia să facem cunoștință cu prizonierii din celelalte sectoare. Zilnic vin și pleacă transporturi noi. Vin din Franța și pleacă la diferite munci din regiune.

Lagărul poartă numele de «Stalag 1 B», prescurtarea lui *Stammlager*, asta ar însemna «lagăr de baștină» spre deosebire de «Dulag», *Durchgangslager* adică «lagăr de trecere».

Între prizonieri domnește o atmosferă grea, de deprimare. Condițiunile armistițiului au fost confirmate de zece de ori; la început primite cu neîncredere, acum sunt sigure și înțelesul lor e vădit. Trădată, Franța s'a prăbușit. Săptămânalul pentru prizonieri, editat de nemți, a contribuit și el la formarea unei atmosfere bolnăvicioase. Discuțiunile degenerază în certuri. Simțul camaraderiei suferă mult. Oamenii au devenit arțăgoși, supărăcioși. Au văzut bine că au fost victima unei politici nesincere, că au fost înșelați. Mânia lor, neavând mijloace de canalizare împotriva celor care o merită, mocnește în ei, și se descarcă asupra lor înși-le.

În pofida interzicerii de a comunica între sectoare, prizonierii încearcă să schimbe lucrurile pe care le mai au. Dacă sentinela e omenoasă, izbutesc. Dacă nu, atunci rămân morți sau răniți pe lângă gard; iar soldatul de pază e înaintat în grad sau citat în ordinul de zi.

*

În sectorul unde e cazat grupul nostru, au fost adăpostiți negri, îndochinezi, evrei, malgași¹⁾, arabi, corsicani, senegalezi.

Negrii se așează în cercuri prin curte și cântă cântece religioase. Unii dintre ei fac briciuri din cutii de conserve. Taie din cutie o fâșie de tablă, o

¹⁾ Malgași, locuitori din Madagascar.

ciocănesc cu o piatră până ce prinde un fel de tăiş, apoi o tocesc pe alte pietre până ce se face bună de bărbierit. Printre negri am găsit doi inși, care înainte de războiu au făcut paza lagărului din St.-Cyprien, unde am fost internați noi la venirea din Spania.

Afacerile cu soldații nemți merg strună. Rezervele de haine, vândute pe un preț de nimic, s'au transformat în alimente, tutun sau ziare.

Când trece un ofițer prin apropierea noastră, trebuia să luăm poziție de drepti. Ofițerii treceau prin fața barăcii. Dar nimeni nu se așeza în fața barăcii. Cu toată înghesuiala, locul acesta rămânea pustiu.

După câteva săptămâni au fost adunați spaniolii, s'a format un transport și i-au trimis undeva — cine știe unde? Pons, Juan, Garcia, Alvarez și atâția alții, cu care am avut legături strânse încă de pe vremea când am ajuns la Arneke, au plecat. Plecarea lor a lăsat un gol adânc în noi. Svonurile, ca de obicei — din cele mai felurite, i-au dus în Spania, în Franța, la lucru în Germania...

Nesiguranța în privința lor era cu atât mai mare cu cât Francezii alsacieni au plecat, eliberați. Alsacia a fost alipită la marele imperiu german și bine nțeleș germanii au socotit că nu se mai cuvenea să țină pe « proprii lor frați » în lagăre de prizonieri. Înainte de a-i trimite acasă i-au lăsat să viziteze mausoleul lui Hindenburg.

Pe negri i-au trimis, deasemenea, din lagăr. Se vorbește că ar fi fost duși la Berlin, într'o școală specială, pentru a fi instruiți ca polițiști în coloniile ce urmau să fie cucerite.

S'au alcătuit transporturi din P. T. T. — iști și polițiști, din flamanzi și bretoni. Și pe aceștia i-au trimis acasă.

În grupul nostru s'a ivit speranța unei grabnice repatrieri. Însă demersurile noastre n'au fost luate în seamă. Am cerut să ni se dea legătura cu consulatul țării noastre. Am fost refuzați. Unicul lucru admis e permisiunea de a scrie o carte postală tip rudelor noastre.

Ungurul Vargă nu contenește să făurească planuri de evadare. Originar din Transdanubia, a emigrat în Uruguay. Specialist de elită în mecanică, garajul a hotărât să-l trimită pentru specializare în Statele-Unite. El s'a hotărât însă să vină în Spania. A fost rănit. După vindecare a fost trecut la un atelier de tancuri. Acolo, a descoperit firele unei bande de sabotori. Mai târziu, a introdus o inovație la magnetoul tancurilor. Cu tancul său a salvat de pe terenul de luptă tancuri avariate. Insuși tancul său a fost lovit de un obuz pe câmpul de luptă.

La Hohenstein, nopțile sunt scurte. Când am ajuns noi acolo, seara la 10 se putea încă citi. Serile acestea îndelungi și senine de vară nasc nostalgia în mulți dintre noi, dar mai ales în Vargă. Vargă își aduce aminte acum că e căsătorit. Că soția lui îl iubește. Schimbul de scrisori din timpul războiului, din Spania și din timpul lagărului dovedește îndeajuns că flacăra dragostei lor n'a slăbit din pricina despărțirii. De pe fotografia ce o poartă la el,

zâmbește ademenitor o gură arcuită. Capul înclinat puțin pe o parte lasă să se vadă un gât cu linii suave. Sprincenele însă umbresc niște ochi întristați. Pe când erau împreună, n'avea nevoie să lucreze și ea. Acum, însă, ea își câștigă traiul cu meseria pe care o avea înaintea căsătoriei. Era modistă. În Uruguay plecase cu fratele ei, adept al limbii esperanto. Asociația mondială a esperantiștilor a voit să întemeieze în Uruguay o colonie esperantistă. Așa s'a făcut că au ajuns în țara aceea, care apărea închipuirii lor ca o țară din visuri. În schimb, au găsit sgârie-nori și șosele asfaltate, un fluviu uriaș și fabrici de conserve, indieni lipiți pământului de săraci și seniori îngâmfați. În astfel de împrejurări, fata a făcut cunoștință cu flăcăul acela înalt și voinic, sincer și prietenos, care trebuie totdeauna să se aplece către cel cu care vorbește. Au trăit în cea mai desăvârșită încredere unul față de altul; s'au despărțit cu greu. Iar acum, Varga stă și așteaptă să coboare noaptea peste gardurile de sârmă ghimpată și peste turnurile de pază...

Filip a făcut o legătură și aici. Și anume cu soldatul german, «führerul» barăcii de alături. Acesta i-a mărturisit că este unul din cei șapte milioane de nemți care înaintea venirii la putere a lui Hitler, au votat pentru Partidul Comunist. Datorită acestei legături am obținut mai regulat ziare și știri.

Foamea a pus stăpânire asupra noastră. Morcovii și cartofii se află la vedere, în grămezi mari, în apropierea bucătăriei. Nemții îi păzesc cu strășnicie. Noi recurgem la trucuri. Prin «furturi» simulate am atras atenția soldaților asupra unui punct. Ceilalți prizonieri au profitat de acest moment. Și-au umplut buzunarele și au dispărut. Același lucru s'a făcut în ordine inversă. Acum ne-am umplut buzunarele noi. Morcovii sunt buni și cruzi, însă cu cartofii nu știm ce să facem. Foc nu avem, nici lemne. Li tăiem în felii subțiri ca mărul pentru plăcintă și — mâncăm cruzi.

Doctorul Mesey și-a vândut ceasornicul de aur. Pe banii astfel obținuți a cumpărat alimente pe care le-a împărțit cu noi.

Pe la sfârșitul lui August s'a alcătuit o listă a grupului nostru.

Soldatul neamț care scrie datele noastre s'a căznit vreme îndelungată până ce a reușit să scrie Uruguay. Până la *Uru* a mers destul de bine, dar de aci mai departe i s'a împleticit limba. Nu e în stare să pronunțe *guay*. *Uhr-r-r-u-cai*. *Hurr-ucu*. *Uhru-cu*. Până la urmă Filip s'a îndurat de el și l-a ajutat să scrie cuvântul buclucaș.

La întrebarea «cine e evreu?», Leb a încercat să se eschiveze, însă Abramovici l-a oprit:

— Ce-i cu tine Leb, vrei să fii mai breaz decât mine sau Diamant? Ce tot umbli cu fofârlica?

După amiază, vine în baracă un plutonier dela cancelarie. Face apelul. Se uită lung dela unul la altul. Pe bulgarul Angheloff îl privește mai atent. I pune întrebări.

— Am fost student la drept. Părinții îmi sunt funcționari. Restul îl știți. Am 26 ani.

Ochii săi prietenoși exprimă încredere în sine. Încredere în oameni, în dreptate. Privirea sa se întâlnește cu aceea a plotonierului. Acesta parcă ar mai vrea să spună ceva. Dar se răzgândește.

A doua zi ni se face percheziție. Nu mai sunt multe obiecte de confiscat. Doctorul Mesey are un aparat de măsurat tensiunea arterelor. E confiscat. El protestează.

— Acolo unde mergi n'o să mai ai nevoie de el, îi spune plotonierul neamț privind-l rece.

Răspunsul ne surprinde. Unii încearcă să-l explice într'un fel, alții într'alt fel.

— Să știi că ne trimite la moarte, spune pesimistul, speriat.

— Fii serios. De ce să faci una ca asta? răspunde optimistul.

— Vedeți bine, că eu am dreptate? Am spus totdeauna să nu ne lăsăm prinși de nemți. Vedeți?

Nimeni nu-și amintește de un asemenea avertisment. Iar observația făcută în acest moment nu poate contribui la înseninarea stării noastre de spirit.

— Eu am spus una și bună: să nu ne pierdem curajul, repetă mereu, calm, Iordache.

DINTR'O INCHISOARE INTR'ALTA

În camion am luat loc șaseșprezece oameni. Restul grupului a rămas în lagăr. Paza e slabă: lângă șofer, un civil oarecare. Sus în camion, altul. Trăsăturile feții îi sunt încruntate. Imbrăcat într'un impermeabil negru, ține mâna dreaptă în buzunar și își rotește ochii încontinuu asupra noastră. Pe drum n'a scos un singur cuvânt. E drept că nici noi. N'am avut nici cel mai mic indiciu de ceace se va întâmpla cu noi. Hohenstein a rămas în urmă. După o călătorie de aproape două ore ajungem la Allenstein. Pe stradă vedem prizonieri de războiu francezi. Nu sunt păziți.

Trenul ne duce către Răsărit. În cugetul nostru se naște o licărire de speranță. Nici nu îndrăznim să-i dăm formă precisă. Încercăm să explicăm faptele ultimelor zile din acest punct de vedere; nu prea reușim, dar cu puțină fantezie și bunăvoință explicațiile noastre par plauzibile.

— Ce minunat ar fi dacă ne-ar duce «acolo», spune Varga.

— Crezi că nu ne-ar fi spus dacă ar voi să facă așa ceva?

Spre seară ajungem la Königsberg. Noaptea, alarmă aeriană. Ne uităm pe ferestre. Reflectoare pe cer. Altminteri, tăcere. Bombardament nu e.

Diamant găsește nimerit să ne arate cunoștințele sale filosofice. Acesta este orașul în care a trăit Emmanuel Kant o viață întreagă. Orașul s'a modernizat după indicațiunile sale. Marele gânditor al rațiunii pure, al lucrurilor în sine, al mișcării corpurilor cerești, al...

Ajungem în fața închisorii. Poarta ei se închide în urma noastră.

— Ascultă, Diamant, închisoarea e un lucru în sine sau produsul rațiunii pure?

Deținutul care ne aduce mâncarea pretinde că a fost și el în Spania. Îl lăsăm să vorbească cât vrea și ce vrea, dar nu-i prea răspundem. N'avem încredere în el.

Două zile mai târziu, părăsim închisoarea. În gară și în împrejurimi observăm ruine provocate de bombardamente aeriene pe care însă noi nu le-am apucat. Așteptăm nerăbdători pornirea trenului. Trenul pleacă spre Apus...

Încă o iluzie spulberată. Și ce bine a fost cât timp am trăit cu ea!

La Danzig ne așteaptă închisoarea. Lampa arde în continuu în celula unde dormim. Ne aflăm într'o pivniță. Ferestrele sunt aproape de plafon, care e la același nivel cu pământul. În timpul dimineții se aude șgomotul produs de sute și sute de pantofi de lemn. Încălțămintea locuitorilor din Țările-de-Jos a fost introdusă în închisorile Reichului. *Tranc, tranc*. Comenzi. *Tranc, tranc* — se aud papucii de lemn. Apoi tăcere. Din ateliere se aude câte un *tranc, tranc*. Noaptea, alarmă. Noi suntem lăsați în celule. Dintr'o aripă mai îndepărtată a închisorii se aud gemete, țipete. Apoi tăcere. Injurături nemțești. Ceva parcă ar pocni sau ar cădea. Iarăși gemete.

Trenul ne duce mereu spre Vest. Marea apare, apoi dispare la orizont. Supraveghetorul vagonului celular ne permite să fumăm, el însuși ne oferă foc. Ne vinde și țigări. În vagon este și un polonez, civil. Pe piept are un petec galben în formă de triunghi, cu literă P. A fost la stăpân. Nu i-a convenit. A plecat spre patrie. Arestat. Trei luni la închisoare. Și acum îl trimit din nou la locul de unde a fugit.

— Ce crezi, îl întreabă Miron, a căruia celulă era față în față cu a polonezului, dacă toți polonezii ar fugi dela stăpânii lor, nemții ar avea atâția gardieni și vagoane celulare, ca să-i prindă pe toți?

— Probabil că nu. Dar nu toți polonezii vor să fugă. Mulți dintre ei nu sunt destul de hotărâți să înfrunte de zeci de ori primejdia de a fi împușcați...

La Stettin, urmele bombardamentului sunt și mai vădite. În gară se produce o învălmășeală tocmai când ajungem acolo. Prin capul lui Varga străbate ideea fugii. Durează numai o secundă. Unde ar fugi? Ce ar face? Două clădiri din apropierea închisorii sunt dărâmate de bombardament. Ne privim tăcuți și semnificativ. Noaptea trece fără alarmă.

Ajunși la Berlin, suntem închiși într'o celulă comună în închisoarea polițienească din Alexanderplatz. Suntem atât de înghesuiți încât ne întindem pe jos. E drept că nici nu avem pe ce. Intreg mobilierul constă din două bănci și un vas rău mirositor.

Vlad a mai trăit la Berlin. E cam mult de atunci: zece ani. Spune că nu s'a așteptat la una ca asta...

Vlad e sculptor în lemn. Copilul unor părinți săraci, a terminat școala industrială superioară, secția lemn. În 1929, la vârsta de 19 ani, cu ceva

bani economisiți, pleacă la Berlin. În portofel are adresele unor stele de cinema. În geamantan un rând de haine. Afară de asta, mai are o forță dinamică, nemărginită. Vrea să devie cineva. A venit cu un prieten, fiul unor chiaburi din Banat. Acesta, văzând ce greutate îl întâmpină, s'a întors repede în țară. Vlad, însă, nu se lasă învins. Merge rând pe rând la actrițele de cinema din Charlottenburg. Dă târcoale pe la studiouri. Norocul nu-i surăde. E anul în care începe criza generală economică a sistemului capitalist. Dar el n'are idee despre ceea ce se petrece în lumea mare. Nici nu vrea să știe. Pentru el există un singur lucru: arta și frumosul. Prin muzee contemplă ore întregi operele de artă. Din fața vitrinelor, unde sunt expuse tablouri moderne, abia se urnește. Totul îi pare minunat, în acest oraș al Nordului. Ordinea și curățenia, circulația și punctualitatea lasă urme adânci în amintirea sa.

De lucru însă nu găsește. Cei o sută de mii de șomeri din Berlin, care se prezintă zilnic la oficiile de muncă pentru controlul cartei de șomaj, fac imposibilă orice angajare a unui strein. Munca lăsată pe seama streinilor este prea înjositoare pentru el. Unde locuiește, se împrietenește cu o blondă. Gretchen îi propune să meargă împreună la Kassel, orașul ei natal. Dar Vlad refuză. Preferă să fie singur și liber.

După trei luni de încercări zadarnice, pleacă în Belgia. Un fost coleg de școală, emigrat în Belgia, Nicoară, îi dă primele sfaturi. Într'un atelier de mobile, Vlad devine repede unul din cei mai prețuiți lucrători.

Se înscrie într'o asociație politico-culturală. Orizontul său se lărgeste. Devine militant activ al ideilor democratice. Urmarea nu se lasă așteptată: e expulzat din Belgia. Nicoară, care a intrat în Sindicatul muncitorilor creștini, n'a fost expulzat. Vlad stă doi ani în Franța, de acolo pleacă voluntar în Spania. La întoarcerea în Franța îl așteaptă lagărul. Pe vremea când era în compania de muncă dela Arneke a legat repede prietenie cu fata fermierului de unde cumpăra lapte. În preajma evacuării i-au propus să rămână la fermă. « Au să-l ascundă ». Încă odată, Vlad a refuzat. A preferat să rămână cu grupul tovarășilor săi.

Acum, e adânc decepționat. Nu atât pentru situația în care se găsește el, ci mai mult pentru contrastul profund între ceea ce a cunoscut el din Berlin altădată și ceea ce constată acum...

Noaptea e alarmă. Pe undeva se bombardează. Sguduirile provocate de explozii ajung până la temelia închisorii. Apoi se face iarăși tăcere ca într'un mormânt.

Dis-de-dimineață plecăm. Prin ferestrele zăbrelete ale dubei vedem că splendidul Arc de Triumf numit Brandenburger Tor a fost lovit de bombe. În gara Anhalt sunt deasemenea stricăciuni.

În Leipzig ne așteaptă închisoarea — aceeași unde, cu șapte ani în urmă, neînfricatul luptător antifascist Gheorghii Dimitrov a susținut atât de măreț cauza democrației. Angheloff e mândru că e fiul aceluiași popor ca și Dimitrov.

— Dacă ați ști voi cât de iubit este și de câtă popularitate se bucură din partea poporului nostru! ne spune el.

După dejun gardianul ne scoate într-o curte a închisorii. Gimnastică de dimineață. Ni se pare extrem de caraghios. Inșă la cea mai mică încercare de a vorbi între noi suntem amenințați. Plimbarea e îmbinată cu mișcări libere. Durează douăzeci de minute.

Stațiunea următoare e Plauen. Aici stăm mai multe zile. Avem un regim mai tolerabil. Din bibliotecă primim cărți și reviste. Sunt cam vechi. Intr-o carte de istorie e povestită istoria Prusiei. Vlad știe destul de bine nemțește. E din Banat și doar a trăit la Berlin. Ne povestește, că mărirea Prusiei se datorește în cea mai mare parte perfidiei și călcării cuvântului dat. Politica ei a constatat în a încheia alianțe împotriva vecinilor mai slabi. Din pacea dela Münster, când imperiul german s'a sfărîmat în sute de principate și ducate, ea a reușit să-și asigure avantaje. Cu Polonia a încheiat alianță împotriva Saxoniei. După înfrângerea acesteia s'a aliat cu austriicii și țarul împotriva Poloniei. După sucombarea acesteia și-a întins dominația sa în spre Vest. Acolo a întemeiat o industrie de armament care a ajutat-o mult, în secolul trecut, la înfrângerea Austriei și Franței. Am aflat, din cartea aceea de istorie, că pe locul Hamburgului de azi, în secolul al X-lea exista un episcopat slav.

Am examinat cartea de mai aproape. A fost editată în 1896 în Vogtland, teritoriu cu guvernare autonomă. De aceea spune atâtea adevăruri...

După o călătorie de 8 ore — cea mai lungă etapă — ajungem la München. În închisoare ni se spune că mergem la Mauthausen, în Austria.

— În Austria să știi că e mai bine decât în Germania. Austriacul e voios, amabil. Austria e țara lui Mozart și a lui Strauss. Să știi, mă, că am nimerit foarte bine.

Așa vorbea Diamant. Numelē Austriei evoca în el amintirile copilăriei. Născut și crescut la Cernăuți, cunoștea la perfecție limba germană. Despre austriaci avea păreriile cele mai bune.

— Mauthausen? Unde-i asta? Și ce e acolo? îi întrebăm noi pe paznici.

— E un lagăr. Veți sta acolo 3 luni. Apoi vi se dă drumul.

— De ce vom fi ținuți atât de mult?

— Așa e obiceiul.

— Și ce fel de lagăr e?

— De civili.

Toate astea sună cam ciudat, dar nu neliniștitor.

În drum spre Salzburg, călătorim într'un vagon de persoane, cu ferestre mari. Leb joacă șah cu gardianul. Il face mat. Gardianul e supărat, nu mai vrea să ne permită să fumăm. Il sfătuim pe Leb să se lase bătut. Reușește. Gardianul se mai înveselește. Trecem printr'una din cele mai frumoase regiuni ale Germaniei. Râuri, munți și păduri trec în lumina blândă prin fața ochilor noștri. Soarele aurește totul cu razele sale molcome de toamnă. Pentru o clipă, natura ne-a furat dela realitatea tristă și dela viitorul puțin surâzător.

În Salzburg avem vecini doi preoți catolici. Unul stă de opt luni la închisoare, celălalt de patru. Proces nu li s'a intentat. Cu ce sunt inculpați, ce vină li se impută, nu știu nici ei.

— Știi pentru ce e vestit Salzburg? întreabă Diamant.

— Pentru saline, răspunde, practic, Miron.

— Și mai?

— Nu știu.

— Pentru răsăritul soarelui. E minunat. Norii apar în mii și mii de culori. Un răsărit de soare ca la Salzburg nu vezi nicăieri.

În Linz n'am mai intrat la închisoare.

Duba în care ne-am urcat, a staționat multă vreme undeva în oraș. Îngheșuiți toți șasesprezece într'un spațiu atât de mic, am consumat repede aerul. Pe ferestruica mică venea doar un fir de adiere proaspătă. Ne amenința sufocarea. Am bătut în pereți. Niciun răspuns. Am bătut mereu. Abia mai răsuflăm. Ochii ni s'au holbat. Fața ne e roșie. Pulsul ne svâcnește cu o sută de bătăi pe minut. Într'un târziu, apare șoferul. Singurul lucru pe care a putut să-l facă a fost să deschidă ferestruica din spre cabina lui. Când a venit paznicul am pornit la drum. Am trecut peste un pod de pe Dunăre. După o călătorie de o oră am ajuns în fața lagărului Mauthausen.

MAUTHAUSEN

Barăci multe și curate cu ferestre strălucitoare. Peste tot o curățenie rareori întâlnită. Garduri de sârmă ghimpată. De sârme sunt fixate lămpi electrice, cu proiectoarele îndreptate spre lagăr. Același sistem ca în lagărul de prizonieri de războiu. În fața noastră o poartă, tot de sârmă ghimpată. Lângă poartă o gheretă mai mărișoară. Prin geam se vede un S.S., așezat la o masă pe care se găsește un caiet mare. Un deținut iese din lagăr. Raportează cu glas tare numele și numărul de ordine pe care îl poartă precum și locul unde se duce. S.S.-ul înseamnă în caiet ceea ce i s'a raportat, precum și ora plecării. Alt deținut se întoarce în lagăr, și raportează la fel. S.S.-ul e în toane rele. Se face că e surd, cere să-i se strige mai tare. Iese din gheretă, și își descarcă pseudo-nemulțumirea asupra internatului, prin ghionțuri și lovituri.

N'am privit multă vreme acel dute-vino dela poartă. Am fost chemați spre o baracă, afară din lagăr. Ne-am desbrăcat. Am primit hainele vărgate de deținut. Cămașa vărgată, ismenele vărgate, hainele din material celofibros. O șapcă fără cozoroc completa echipamentul. Bocancii sau pantofii ni i-au lăsat. Din camera de efecte am fost conduși în birourile lagărului. Intrând pe poartă ne-a cuprins un fior greu de definit, un simțământ al nesiguranței. Hainele pe care le purtam, mișcarea rapidă a deținuților, strigătele unora, răcnetele S.S.-iștilor au lăsat în noi urma unei temeri, a unei îngrijorări. Lângă gheretă se ridică un masiv bastion de piatră de patru metri lățime;

de sub acoperiș, prin pereții laterali deschiși, își întind țevile două mitraliere. În zid sunt fixate, la înălțime de doi metri, niște cătușe. Un internat stă atârnat de ele; abia atinge pământul cu vârfurile picioarelor. Ține ochii închiși. În jurul lagărului, turnuri de lemn de 6 metri înălțime. Sus, sentinela cu mitralierele. Între turnuri, jos, pe pământ, iarăși sentinele. Am intrat la Mauthausen...

În birou, conțopiști, internați ca și noi, dar cu fețele rumene, ne iau datele, pe care le confruntă cu formularele sosite odată cu noi. Un S.S. controlează, ca treaba să fie executată întocmai. Frizerii, sosiți în grabă, ne tund.

S.S.-ul iese din cancelarie și strigă: — Vătaful barăcii 19, la cancelarie! Strigătul e reluat și repetat de fiecare deținut care se găsește în jurul barăcilor. Întreg lagărul răsună de strigăte: — Vătaful barăcii 19, la cancelarie! Vătaful sosit în câteva clipe, raportează gâfâind:

— Domnule sergent, vătaful barăcii 19, la ordinul domniei voastre.

— Uite, ai aici 16 noi veniți, îi iei la tine, îi treci în evidență, le dai de cină; bucătăria e avizată. Măine dimineață la apel fiecare din ei are numărul cusut. Marș!

Pe după barăci, grupuri mici vor să vorbească cu noi. Nu reușesc. Barăcile sunt așezate în rânduri de câte cinci. Terenul e în pantă și dela un rând la celălalt trebuiesc urcate câteva trepte. La penultima baracă din ultimul rând, ne oprim. Auzim voci cunoscute. Ce să vezi: Pons, Garcia, Gomez, Juan și toți ceilalți spanioli pe care i-am cunoscut dela Arneke ne înconjoară! Fețele lor slăbite radiază de bucurie. Vocile, altădată puternice, acum slăbite, stinse, ne pun zeci de întrebări. Nu reușim să le răspundem tuturor, suntem și noi curioși. Cum au ajuns aici? Ce viață duc?

— Mâncarea? ne răspund ei cu un zâmbet palid. — O pâine de 1.350 grame împărțită la cinci, 30 grame de miere artificială și un sfert de litru de «cafea»...

Ne uităm împrejur.

Baraca este o construcție de lemn așezată pe pari puternici, bătuți în pământ. La mijloc e intrarea. În fața intrării, un postament de ciment. Prin cele două uși ale intrării ajungem pe un coridor scurt. În fața intrării, alte două uși, una a lavaboului, cealaltă a closetului. La capetele coridorului, alte două uși. Deasupra fiecăreia o literă: A și B. Pe ușa A intrăm în sufragerie. Podeaua, unsă cu ulei și apoi frecată cu cârpe, lucește ca oglinda. Ne uităm unul la altul. Noi, care credeam că nici avioanele germane nu dispun de combustibil suficient, trebuie să ne convingem de contrariul. În sufragerie, două rânduri de dulapuri largi de 30 centimetri. Ușile întredeschise în unghi de 45 grade lasă să se vadă farfuriile grele de porțelan, mari de un litru jumătate; cești grele de porțelan; un șervet și un prosop curat, frumos împăturite atârna de cuie. Pe fața dinăuntru a ușii, un tacâm lucitor. Ferestrele — curate ca cristalul. Într'un colț, două paturi cu etaj și o masă formează mobilierul vătafului și al ajutorului său. Două mese lungi cu 6 scaune în jurul lor, completează mobilierul sufrageriei prin care trecem pe niște pânze late de un metru, care duc

dela ușa coridorului până la cea a dormitorului. Bocancii trebuiesc scoși înainte de a intra în sufragerie. Vai și amar de cel care ar îndrăzni să calce alături de pânză și să-și lase pe podea urmele picioarelor! În capătul celălalt al dormitorului e o grămadă mare, în formă de cub, acoperită cu pături. Oamenii de serviciu tocmai descoperă grămada: sunt saltelele, așezate pe podele și acoperite cu pături. Intrând în dormitor fiecare dintre noi primește o pătură. Dormitorul, lung de 12 metri, larg de 8 metri, va adăposti 150 oameni. Garcia ne spune că în baraca 16 sunt înghesuiți 530 de oameni. Noi, cei 16, căutăm să fim împreună.

Plafon nu există, nici în dormitor nici în sufragerie. Prin scheletul de grinzi se vede acoperișul. În creștetul acoperișului, pe la mijlocul dormitorului, e un coș ventilator cu pereții laterali în formă de jaluze. Jaluzeaua se poate închide sau deschide cu ajutorul unei sârme. Cei care dorm sub ventilator se plâng de curent. Câteodată îi stropește ploaia. Pe furiș, închid jaluzeaua. Aerul nu se mai primenește. Domnește o duhoare grea.

Prietenii din alte barăci ai vătăfului ne cheamă afară, ne pun sute de întrebări. Unii dintre ei zac de șapte ani prin lagăre. Voesc să confrunte spusele noastre cu conținutul ziarelor. Vătăful blocului 20 e un fost comunist. Pe vremuri era funcționar de partid. Îl cheamă pe Filip la o parte, îi spune ceva; Filip ne comunică să nu fim limbuți. Sunt acolo și agenți. La asta ne-am și așteptat. Din cele ce ne-au povestit spaniolii până acum și din ce auzim dela nemți, ne facem o imagine provizorie destul de sinistă despre viitorul care ne așteaptă.

În lagăr sunt patru până la cinci mii de deținuți. Pe timpul primului războiu mondial a fost în locul acesta un lagăr de prizonieri de războiu ruși. Lucrau în cariera de alături, de unde se scoate un granit de calitate întâia. După terminarea războiului s'a risipit totul. Dar numaidecât după ocuparea Austriei, nemții au început construirea unui lagăr de concentrare. Pentru acest scop au adus din lagărele Buchenwald și Flossenbürg câțiva delicvenți de drept comun iar din lagărul Dachau 900 de internați politici.

Încă dela început, cine știe ce poet în cisme, cu pistol la brâu și svastică la braț, din anturajul lui Himmler, a născocit semnele prin care să fie deosebiți internații unii de alții. Astfel, internații de drept comun, hoți, ucigași, escroci, poartă pe piept un triunghi verde. Internații politici, mai toți democrați și membri ai partidelor de stânga, sunt însemnați cu un triunghi roșu. Apatrizii, cei vânturați de prigoane și războaie dintr'o țară într'alta și care nu mai au patrie, au pe piept triunghiul albastru. Asocialii, recidiviștii, părinții denaturați, alcoolicii, cei care nu se pot adapta la mediul social, au triunghiul negru. Adepții ai bibliei, sectari care refuză să se supună autorităților naziste și caută adevărul în interpretarea Bibliei, au culoarea cardinalilor catolici: violet. Evreii au cusută pe haine steaua galbenă cu șase colțuri. Homosexualii, cari se recrutează chiar și dintre naziștii de vază, au o culoare gingașe, trandafir.

Toate aceste categorii de internați nu prea comunică între ele. Iar comandamentul lagărului îi protejează pe cei mai josnici, pe criminalii și spărgătorii însemnați cu verde, pentru a-i înjosi, a-i umili și a-i lovi mai ales pe internații politici, pe « roșii ». Dela început a întins mâna sa ocrotitoare asupra verzilor. Cum se explică acest lucru? Ii promovează în funcțiunile și treburile cele mai mănoase; șefi de echipă de lucru, având denumirea de *Capo*, serviciu la bucătărie, la magazinul de efecte, la cancelarie, la magazinul de alimente. Oamenii aceștia, la rândul lor caută să-și protejeze prietenii, pe cei care le fac diferite servicii. Acestora le dau haine mai bune, încălțăminte solidă, mâncare mai multă. Toate acestea, sustrate dela ceilalți. Comandamentul închide ochii. În schimb, este servit cu un zel la care n'ar fi putut să ajungă cu nici un fel de mijloc de represiune.

În toamna anului 1939, hoții fără scrupule, criminalii feroși, borfașii, escrocii, i-au luat în primire pe « roșii » veniți din Dachau. Numai pas alergător, bătaie, abuzuri. S.S.-iștii râdeau. La inventarea caznelor se instruiau reciproc. În patru luni au rămas 80 de « roșii ». Dintr'aceștia, un grup mic a fost reținut iar restul a fost trimis înapoi la Dachau. Din alte părți s'au adus noi internați. Cariera de granit, construirea barăcilor, clădirea turnului de piatră, săparea șoselei, căratul pietrelor, pavarea curții, toate acestea măcinau internații mai rău ca o epidemie de ciumă.

— Ehei, aveți noroc că ați venit la gata. Să fi văzut ce a fost aici acum un an! ne spune un internat mai vechiu.

Spaniolii la rândul lor întăresc spusele lui. Și ei au auzit mereu că, de când au venit ei s'a produs o schimbare spre mai bine.

— Dar cu eliberarea cum stați?

— La asta nici nu ne mai gândim. Până când e eliberat unul, mor o mie și sosesc alți două mii de deținuți. Vezi coșul acela? Simți mirosul de copită arsă? E mirosul acelora care azi dimineață au ieșit la muncă, fiind considerați capabili de muncă. În timpul zilei uită să respire, sau li se oprește o clapă a inimii. Cadavrul lor e pus pe o targă și adus până la poartă. S.S.-ul ia notă, vâtaful barăcii ia notă, cancelaria ia notă. Iar mortul este dus la crematoriu, unde, înainte de a fi ars în cuptor, *Capo*-ul dela crematoriu ia și el notă și îl caută în gură după dinți de aur. Astă iarnă, din aproximativ 1.000 de deținuți, mureau zilnic 30—40. Acum e mai bine. Din 3.780 câți suntem în lagăr, nu mor niciodată mai mult de 30 pe zi.

Noi, noii veniți, ne privim uluiți. Nu ne vine să credem.

— E aproape de necrezut ce ne povestiți voi! N'am știut nimic despre viața din lagăre. Știam că există. Știam că lagărele sunt o crimă împotriva omului. Dar ni se spusese că din lagăr poți pleca în permisie acasă la rude, cu condiția să nu întârzi.

Cel care ne vorbește surâde:

— Da, a fost și o astfel de perioadă, dar numai la început. Apoi regimul s'a asprit tot mai mult.

— Spui că unii sunt eliberați. De ce nu vorbesc aceia despre ce au văzut și suferit în lagăr?

— Pentru mai multe motive: întâi, nu e eliberat nimeni fără o promisiune formală că va păstra cea mai deplină tăcere asupra celor trăite în lagăr. Dacă uită de angajament, este adus din nou în lagăr. A doua oară, nu mai e eliberat decât prin coșul crematoriului.

Cortina neagră și grea, care acoperea întunecimi atât de groaznice, se ridică tot mai sus lăsând privirile noastre să pătrundă cu fiecare clipă asupra unei stări de lucruri pe lângă care toate nelegiuirile pe care le-am cunoscut până acum au pălit.

— Iar noaptea să nu ieșiți din baracă. Cine iese, e împușcat. Nu se ține seamă cine e și ce vrea; se trage în el fără somație...

*

Somnul ne-a ocolit multă vreme.

Dimineața ne-a găsit cu trupul oboșit.

Undeva, departe, un sunet de toacă a semnalat deșteptarea. În acel moment a intrat vâtaful de cameră, cu o cravașă în mână, lovind în dreapta și în stânga, unde nimerește. Strigă de parcă ar fi înnebunit:

— Deschideți ferestrele! sculați, putori! la spălat!...

Lovea mereu. Deținuții se fereau din calea plesniturilor de cravașă. Unul reușise să-și îmbrace pantalonii, altul nu. Se împiedeau printre saltele, se ciocneau. Fugeau spre sufragerie. Unul își pierde șapca, altul își căuta un bocanc. Iar vâtaful mereu cu cravașa. La ușe, înghesuială. Unii căutau scăpare prin ferestre. Cine era prins înăuntru, era bătut până obosea vâtaful.

În dormitor au rămas numai oamenii de serviciu. Au adunat păturile, au clădit în formă de cub saltelele. După ce le-au aranjat frumos, le-au acoperit cu pături alinate. Norul de praf format prin căratul saltelelor s'a risipit încet, s'a așezat pe geamuri, pe grinzi, pe podele. N'a fost lăsat în pace nici acolo. Într'o jumătate de oră dormitorul strălucește ca o farmacie. Oamenii de serviciu primesc dela vâtaf, pentru aceste treburi, supliment de supă, fapt pentru care serviciul este invidiat de fiecare. Au țigări, cartofi fierți, brânză, magiun, o haină mai potrivită, lucruri care îi ajută să fie mai rezistenți la munca din timpul zilei. Și dacă se descurcă și la muncă, sunt salvați de cele mai multe neplăceri și cazne.

Trecând cu greu pe ușa sufrageriei, am ajuns, claie peste grămadă, în coridor, lavabo, closet și în fața barăcii. Ne-am completat echiparea și am intrat, goi până la brâu, în lavabo. Acolo găsim jghiaburi din piatră artificială, cu robinete pe deasupra. Lavaboul are suprafața de 7 metri pe 4. Cei 300 de oameni ai barăcii vor să se spele toți deodată. Pentru a se șterge pe corp, se servesc toți de 15 ștergare. Când ștergarele s'au îmbibat cu apă în așa măsură încât nu

mai absorb umezeala de pe corp, le stoarcem. Cei mai mulți, nici nu se mai servesc de ele. Se freacă cu mâinile până când se evaporază apa, își pun cămașa și jacheta, apoi se plimbă printre barăci. În acest timp, în baracă continua curățenia. Oamenii de serviciu sub controlul vătafului, urmăresc cu râvnă orice firicel de praf. Au lustruit și au frecat, au șters și au aranjat. Prin lavabo și closet au spălat, au făcut rânduială; nu mai are nimeni voie să se folosească de ele. Toată lumea afară! Nu interesează dacă plouă sau e vreme bună. Ștergarele au fost întinse pe grinzile din dormitor pentru a doua zi.

Pe porțiunea de teren dintre două barăci, internații sunt adunați într'o parte a curții. La mijloc, aproape de intrare, stau căldările cu cafea. Lângă căldare, — un om de serviciu, care dă câte o gamelă de aluminiu la trei oameni. Primim cafeaua, sorbim din ea unul după altul, având grijă ca niciunul să nu bea mai mult din lichidul acela fierbinte, fără nici o valoare alimentară, dar care totuși e bun ca să pună în circulație sângele. După terminarea cafelei, castroanele sunt adunate pentru a fi spălate, apoi sunt puse într'un dulap a cărui ușă rămâne închisă.

Urmează adunarea. În rânduri de câte zece, la distanță de un braț întins, ne-am aliniat într'o ordine perfectă. Internații din fiecare baracă se adună în fața barăcii respective, cu fața spre intrare. Vătaful face contfolul să vadă dacă lipsește cineva, apoi comandă cu o plăcere nespusă: Șapcaaa... jos! Capul pentru onor la dreaa... pta! Șapca... pe cap! Face acest lucru de zeci și sute de ori. Totdeauna găsește pe cineva care întârzie sau se grăbește cu descoperirea ori cu acoperirea. La ora fixată, în același minut, în aceeași secundă, la fiecare dintre barăci se prezintă câte un S.S. Înainte ca el să fi ajuns la baracă, se comandă: Șapca jos! Capul pentru onor la dreapta! Fără ca cineva să fi clipit din ochi, fără o mișcare, în cea mai mare liniște, se face numărătoarea tuturor internaților din lagărul Mauthausen. Și ținând seama că programul zilei este același în toate lagărele, putem spune că în toată Germania, în clipa aceasta, sunt numărați în cea mai mare ordine, liniște și curățenie, sutele de mii de oameni înfometăți, rași în cap, la umbra crematoriilor cu hornuri înalte și negre, mirosind a carne arsă. Comandantul de raport primește raportul dela fiecare S.S. în parte. Face socoteala: 3.796 prezenți, 16 noi veniți, 24 morți de ieri până astăzi, 84 la infirmerie. Apți pentru muncă, 3.696. Comandantul lagărului primește raportul cifrelor totale. Se comandă «șapca pe cap», apoi se formează echipele de lucru. Postul de radio-emisiune trimite în acest minut numărul total al internaților la comandamentul central din Berlin al lagărelor de concentrare. Acolo cifrele cresc în fiecare zi; dar un om cu ochelari, privind cifrele crescânde, își freacă bărbia, nemulțumit, și spune sacadat, cu vocea lui ca de ghiață:

— Nu e încă destul! Ritmul trebuie mărit! Dușmanii imperiului sunt încă numeroși!

O ZI DE MUNCA

Grupul nostru de șaisprezece oameni a fost repartizat la echipa de lucru numită «coloana de cărat piatră»; am fost printre ultimele echipe care au părăsit lagărul. Drumul merge printre băracile S.S-iștilor, punctul cel mai înalt din lagăr, pe vârful retezat al unui deal. Pe coastă în jos vedem cât cuprinde ochiul în lumina dimineții de toamnă, pășuni și păduri de brazi, de jurîmprejur, pe dealuri. Spre Sud șerpuește sclipitoare, Dunărea. Dela Sud, din spre munții cu crestele înzăpezite, se încolăcește altă panglică de argint, râul Ems. Treccm de-a-lungul unei pădurici care e la dreapta noastră. Pe sub brazii stufoși cu umbre întunecate, un coteț mare înconjurat cu plasă de sârmă. Dinăuntru ne privesc câteva căprioare. Câțiva întorc capul după ele, apoi le lăsăm în urmă. Coloana e fără paznici. Inima ne tresare la ivirea unui gând. *N'avem paznici...* Dar speranța nu durează mult. Privind mai atent, zărim printre arbori un gard de sârmă ghimpată, iar îndărătul lui, la 30 pași distanță, silueta sură-verzuie al unor S.S-ști. Coborîm pe o pantă. Pe partea din stînga a drumului, peretele abrupt al carierei de granit. Dintr'odată ne oprim. S'a întîmplat ceva? Nu, nimic. În carieră nu s'a terminat încă apelul. În fiecare dimineață comandantul carierei preia echipa de muncă, de care este responsabil în timpul zilei și pe care seara trebuie să o predea lagărului, întocmai. După o scurtă pauză, plecăm mai departe. Echipa de lucru s'a răspândit prin toate părțile carierei: la sfărâmat piatră, la găurit stîncă, la cioplit, la vagonete, la moloz, la pietriș... Ajungem la treptele de granit, care nu sunt egale, ci unele mai largi și altele mai înguste, unele mai înalte, altele mai joase. Treptele coboară de-a-lungul marginii prăpăstioase a carierei care aici e adîncă de 40 de metri.

Coborîm cu grijă, să nu ne călcăm pe picioare unii pe alții, să nu ne împiedecăm, să nu cădem. *Capo*-ului nu-i place această grijă. Când e sigur că îl aude comandantul S.S. al coloanei, strigă:

— Hai mai repede, mireselor!

Jos în carieră ne conduce la o grămadă mare de pietre. Fiecare apucă una. Spaniolii au rutină: ne învață să luăm pietre subțiri și late, care sunt mai arătoase. Înainte de a începe urcarea, ne formăm în coloană de câte cinci. Fiecare își pune piatra la picioare. *Capo*-ul și S.S-ul cântăresc din ochi piatra, apoi omul care trebuie s'o ducă. Pe noi ne recunosc după triunghiul roșu. Spaniolii poartă triunghiul albastru cu litera S. Ne forțează să schimbăm pietrele. Când dau cu ochii de steaua cu șase colțuri a lui Filip și Mezey, furia lor nu mai cunoaște margini:

— Ia te uită la jidanii ăștia! Cu astfel de pietricele vor ei să se plimbe!

I-au luat pe evreii noștri, i-au dus la grămada cu pietre și le-au căutat chiar ei niște pietroaie de se înspăimîntau toți ceilalți, pietre mari, groase, colțuroase, istovitor de grele. Evreii le ridică, clătînându-se sub povara lor.

Incepe urcușul. O treaptă, două, zece, o sută, o sută treizeci și opt de trepte, cu pietre dela 30 până la 60 kilograme. Doctorul Mezey nu e obiș-

nuit cu munca fizică. Se oprește, se opinteste, ține piatra cu toată forța brațelor ca nu cumva să o scape. Degetele i se taie în vreun colț, umerii nu și-i mai simte, gâtul apăsător de piatră i-a înțepenit. Cu capul aplecat în jos, nu vede nici la doi pași înainte; vede numai călcăiele celui din fața lui. Arterele gâtului și frunții, umflate, arată că doctorul face un efort supra-omenesc.

Ajunși sus, *capo*-ul ne oprește, așezăm pietrele la pământ, se face numărătoarea. Nu iese bine, *capo*-ul înjură. Trebuie să formăm o coloană regulamentară, bine aliniată în rânduri de cinci. Pietrele le mișcăm cu noi înainte, la dreapta, la stânga, fiecare cu piatra sa. În sfârșit, suntem aliniați. Numărătoarea e bună, putem pleca. Vlad vrea să-și schimbe piatra cu a lui Mezey, care e mai grea. Ar voi să-l ajute. S.S.-ul prinde mișcarea, se repede la amândoi, oprește coloana și înjurând începe să-i bată, lovind mai mult în Mezey.

— Jidane ! aici nu mai e șaher-maher ! În Germania trebuie să muncești, ori ți se înfundă ! Iar ție (întorcându-se către Vlad), am să-ți rup fălcile ! Am eu grijă de tine ca să ai o piatră mai mare !

Ducem pietrele până la încă un kilometru depărtare. Acolo se construiește șoseaua. Le aruncăm grămadă.

Când coborâm a doua oară în carieră, la capătul de jos al treptelor sunt două brancarde rudimentare cu câte un mort, așteptând să fie duși la poarta, pe care cu o oră și jumătate înainte au ieșit apti de muncă. — și apoi la crematoriu.

Până la amiază facem drumul acesta de trei ori.

Înainte de a intra în lagăr, mergem până la bucătărie. Scoatem din bucătărie căldările cu mâncare. Căldările sunt aliniate în rânduri de câte patru, în așa fel ca să încapă un om între ele. O căldare are volumul de 30 de litri. Peretele exterior e din tablă de fier întărită cu cercuri. În interior se găsește vasul de tablă care conține mâncarea. Între vas și perete este montată cărămidă refractară de doi centimetri grosime. Termosul este acoperit cu un capac greu, izolat în același fel, fixat de termos cu cataramă puternică și cu garnitură de cauciuc, astfel încât mâncarea poate fi transportată la distanțe mari, fără ca să se răcească sau să se verse.

Cu forțele sleite, cu corpul tremurând de slăbiciune, intrăm câte cinci între rândurile de termosuri, le apucăm de toate și pornim spre lagăr. Cine e mai slab rămâne în urmă și-și reține vecinii din dreapta și stânga. Unul smucește înainte, altul înapoi. În fața porții, oprirea, alinierea, numărătoarea. Am trecut poarta fără să mai știm cum. Când lăsăm jos termosele, ne prăbușim și noi peste ele. Ca să plecăm de acolo trebuie să fim alungați. La baracă suntem primii. Ne întoarcem să ducem termosele până sus la baracă, trebuind să urcăm iarăși trepte cu povara pe brațe.

La prânz, din nou formarea în coloană, alinierea, numărătoarea, apoi distribuția mâncării în gamele de aluminiu. Vătaful barăcii 20 îi trimite mâncare suplimentară lui Filip, care o împarte cu Mezey. Vătaful barăcii noastre a distribuit atât de îndemânatăc supă încât au rămas încă 20 de litri într'un termos. Din acest rest le-a dat oamenilor de serviciu și i-a chemat și pe aducătorii

de termosuri. Noi, știind că am adus mâncarea, ne-am prezentat pentru supliment. Ne-a luat la goană, încercând să ne lovească cu polonicul:

— Abia ați intrat în lagăr și vreți supliment !

Le-a dat celor care aduc cafeaua de dimineată, iar restul de mâncare l-a rezervat pentru prietenii săi, pentru furnizorii de ulei, haine și altele.

Până să părăsim lagărul, după amiază, ne-am adunat, format, aliniat de mai multe ori. După masă am urcat din nou, de trei ori, din carieră până la drumul în construcție.

Seara apelul general se desfășoară la fel ca și dimineata.

Distribuirea pâinii se execută mecanic. Primim și o bucată de cașcaval. Avem grijă să nu se risipească nici o fărâmă.

Lucrăm de trei zile, când sosește și restul grupului nostru : cei pe care i-am lăsat la Hohenstein.

Revederea, în alte împrejurări ar fi prilejuit o bucurie mare. De astă dată, însă, n'am simțit nici o plăcere văzând pe tovarășii noștri venind în acest loc care nu promite nimic bun.

A doua zi dimineată nu mergem la muncă toți împreună, în aceeași coloană. Se fac deosebiri. Pe evrei îi trimite în compania disciplinară; li s'a cusut pe piept sub stea un punct negru de mărimea unui ou de găină, distinctivul companiei disciplinare. Căutăm să aflăm câte ceva despre ea. Ni se spune că lucrează la moara de piatră. Muncă istovitoare, praf mult, bătaie neîncetate. *Capo*-ul și *S.S*-iștii sunt aleși unul și unul și se întrec în brutalitate. Mâncare se dă pe jumătate cât celorlalte echipe.

Nu trece o săptămână și Mezey moare.

Știrea sinistă se așează apăsător asupra noastră. Ne vine greu să ne privim. Cui îi va veni rândul mâine? Nu e, într'adevăr, nici o scăpare? Să murim de o, moarte atât de stupidă, neștiuți de nimeni?

Filip e de părere că ar trebui deslănțuită o revoltă. Dar după aceea? Vom fi împușcați toți, fără să avem vreun rezultat pozitiv. Evadarea? E tot atât de imposibilă. Să presupunem că reușim să rupem lanțul de posturi, dar după aceea încotro ne îndreptăm? Cât putem merge, cu forțele noastre sleite?

În ziua următoare prigoana împotriva tovarășilor noștri evrei a fost și mai mare. Un *capo* scoate un tricou frumos și călduros de pe Zighi.

— Nu vei avea nevoie de el.

Un alt *capo* îl alungă pe Diamant spre linia de santinele să aducă pietre de acolo. De ce tocmai de acolo? Fiindcă vrea ca Diamant să fie împușcat de santinele. Lui Abramovici îi aruncă o sârmă:

— Spânzură-te !

În felul acesta trec încă două zile.

Corpurile celor trei tovarășii ai noștri sunt umflate, vinete. Toți trei schiopătează. A treia zi, înainte de plecarea la muncă, Filip, Zighi și Abramovici își iau rămas bun dela noi:

— Pe noi să nu ne mai așteptați.

Pe la ora 10 dimineța, s'au luat toți trei la braț, cu vocile vibrante, cu privirea semețată fixată înainte au intonat Internaționala, și au plecat spre lanțul de sentinele. *Capo*-ul a voit să-i tragă înapoi, dar n'a putut. Ceilalți internați s'au oprit un moment din muncă și privesc. Cei trei, își continuă drumul cu hotărîre. Li despart 10 pași de linia sentinelor; apoi numai 5. Cele două sentinele din apropiere ridică arma la umăr. Tovarășii noștri merg înainte cîntînd. Santinelele ochesc. Încă un pas; apoi rîpăitul armelor. Cei trei, cu cîntecul Internaționalei pe buze, îmbrățișați, cad grămadă.

După două săptămâni dela sosirea noastră în lagăr, au murit și ceilalți patru evrei. Ultimul a fost Leb, jucătorul de șah.

Dezolarea, tristețea și descurajarea au luat proporții ne mai văzute până atunci între noi.

— Toți o să murim aici, murmură careva.

— Și nimeni nu va ști nimic despre noi, se gîndește cu glas tare Miron.

— Nu se interesează nimeni de soarta noastră...

— De ce vă tînguți? Nu suntem babe, spune mohorît Iordache. Și adaogă:

— Dacă știi că mori, de ce te mai vaiți? Asvârle-te în gard!

Drumul pe care ne duceam cu pietrele, trecea prin spatele bucătăriei. De acolo ne venea mirosul mîncării ce se fierbea în ziua aceea. Nu exista aproape niciun deținut care să nu fi vorbit despre mîncăruri de tot felul, care i-au făcut plăcere în trecut. Fantezia foamei e un călău fără seamăn. Pupilele se lărgesc, saliva se prelinge prin gură, iar în închipuire îți apar fel și fel de ospețe ca din vise, ca din *O mie și una de nopți*.

Se aud strigăte înfricoșătoare. Un *capo* sbiară din răspuțeri. În mână ține un biciu lung. Pe drum zace un tăvălug greu de fier, la care sunt înhămați cincisprezece oameni. Oameni, — e un fel de a spune. Stafii, umbre de oameni, cadavre ambulante. Se opintesc din ștreanguri, trag de grindeiu, *capo*-ul plesnește cu biciul când într'unul, când într'altul. Tăvălugul se rostogolește anevoie, pietrele dedesubt scrășnesc, se fărîmă. Cele mai dure sau cele care erau într'un loc gol, se înfig în drumul neted.

— Pe mine n'o să mă sdrobească tăvălugul, murmură Iordache. Trebuie să rezistăm...

ÎNCEPE ÎMPOTRIVIREA

Și astfel se născu un spirit de împotrîvire, acolo unde și atunci când nimeni nu s'ar mai fi așteptat. Voința neînfrîntă de a rezista cotropitorului fascist, rămase vie și în aceste locuri dezolate, unde scăparea părea aproape imposibilă.

— *Trebuie să rezistăm!* Lozinca aceasta a însuflețit milioane de oameni în timpul apărării independenței lor, a cucerit tot mai mult pe internații spa-

nioli din lagăr. Nu era ușor să rezisti, dar trebuia încercat. Altă soluție nu era; ori rezisti, ori te strivește tăvălugul.

După moartea lui Leb, ofensiva împotriva noastră a mai slăbit. Cei care știu puțin nemțește au fost mutați la barăcile cu spanioli, unde servesc de interpreți. Sandu a reușit să devie om de serviciu. Varga a dat peste un ungar care i-a făcut legătura cu *capo*-ul atelierului de electricitate. Acesta e un vienez de origine maghiară.

Avea și acum rude în Ungaria. Culoarea îi era verde: răufăcător. Nu e încântător, dar l-a luat totuși pe Varga în atelier.

Pe nesimțite, forțe nevăzute și-au întins brațele lor binefăcătoare asupra noastră. Vătaful barăcii zo ne-a făcut cunoștință cu medicul din infirmerie. Acesta — un roșu austriac — l-a luat la sine pe jugoslavul Mihailovici ca să țină ordine în ambulanță. Bulgarul Vasileff, neavând încă 24 ani împliniți, a fost admis în atelierul de reticotat ciorapi. Italianul Guglielmo a fost protejat prin mutarea la spălătorie.

Procesul de plasare a necesitat vreme îndelungată. Sunt multe piedici de învins. În echipele de muncă ce dispun de condițiuni mai bune nu se găsesc locuri vacante, iar mortalitatea e aproape complet exclusă în ele. Locuri se ivesc numai atunci când cineva, din cauza unei greșeli, e mutat la altă muncă.

În primăvara acestui an s'a întâmplat ca vătaful lagărului, un fost contabil devenit escroc, împreună cu câțiva *capo* și vătafi de baracă, toți « verzi », să facă rost de băutură, să se pună pe chef și să se îmbete. S.S.-iștii știau de isprava aceasta, căci băutura a sosit prin mijlocirea lor. Cheful a ieșit totuși la iveală. La interogatoriu, toți deținuții s'au ținut bine, afară de unul. Au fost destituiți din posturile lor și băgați la carceră. Oficial au primit numai apă și pâine. Prietenii lor din afară precum și S.S.-iștii cu care aveau legături de complicitate au reușit însă ca, prin alimente introduse clandestin, să-i menție în viață. Deținutul care a divulgat unele lucruri, a fost omorât de însuși comandantul carcerii. După terminarea pedepsei, au fost trimiși în compania disciplinară. Acolo au dat peste prietenii lor intimi, trăind mai bine decât înainte vreme. După trei luni de companie disciplinară, au fost mutați la alte munci, unde îndeplinesc funcția de ajutor de *capo*.

Dacă ar fi oameni simpli, odată decăzuți dintr'o echipă « bună », cu greu s'ar mai ridica într'alta bună. Însă aparținând clicei dominante de borfași și escroci, prieteni cu soldații și subofițerii S.S., oricum ar cădea, totdeauna cad în picioare. Trebuie numai să respecte regulile jocului, introduse de ei înșiși. Primul punct al acestor reguli e să bată totdeauna pe cei mai slabi decât ei, să fure și să șterpelească oriunde și orice. Din lucrurile furate să dea o parte însemnată superiorului imediat. Să nu-i părăscă pe S.S.-iști.

Soarta noastră a « roșilor » e grea în astfel de împrejurări. Dar fiindcă toate muncile administrative și de conducere nu le pot îndeplini S.S.-iștii și « verzii », și pentrucă există funcțiuni care necesită pricepere, prin forța

lucrurilor trebuie să fie admiși și « roșii » la unele posturi invidiate. Astfel, de exemplu, biroul de construcție a fost recrutat aproape exclusiv dintre internați politici. Ei, la rândul lor, au încercat ca prin influența lor să introducă dintre cunoscuții lor un număr cât mai mare în echipele care prezentau maximum de siguranță pentru rămânerea în viață. Se înțelege dela sine că pentru ocuparea fiecărui post vacant se dă o luptă surdă — tacită, dar dârză — între cele două tabere. Nimănui nu-i e indiferent cine îi este subaltern sau vecin.

Faptul că unii din grupul nostru au ajuns atât de repede în condițiuni relativ bune, n'a rămas neobservat. Plasarea celorlalți întâmpină o rezistență și mai mare...

O SEARĂ FRUMOASĂ DE TOAMNĂ

În timpul acesta mișcarea în lagăr continua. Veneau transporturi noi de spanioli. Un transport era un eveniment în lagăr.

— De unde veniți? Câți sunteți? Ce mai e nou?

Baia centrală n'a fost încă amenajată complet pentru primirea unui transport mare. Transportul vine de-a-dreptul într-o baracă goală. Acolo li se ia toate efectele și îmbrăcați în haine vârgate. Cei mai mulți vin din lagărele de prizonieri din Franța. Alimentarea lor acolo a fost atât de bună încât aveau și acuma din belșug. Vătaful de baracă, oamenii de serviciu, au căutat să le rămână lor totul. Ceasornicele fiind obiecte foarte căutate, deținuții vechi încearcă prin fel și fel de mijloace să pună mâna pe ele. Promit mâncare, țigări, amenință. S.S-istii, prin mijlocirea vătafilor de baracă, au făcut rost de inele, ceasornice, stilouri. Pentru personalul de baracă sosirea unui transport înseamnă o sărbătoare. Însă n'au uitat de regulile jocului « de-a viața și de-a moartea » din lagăr. Au dat prilej prietenilor lor să-și întreprindă echipamentul cu obiecte de mult dorite. Datoria oamenilor noștri era să salveze cât mai mult pentru cei din celelalte barăci.

Oamenii transporturilor cari veneau erau mai toți sănătoși și voinici. În schimb cei cari plecau erau numai umbra unor oameni, roși de mizerie, de foame, de muncă și de frigul toamnei. Cei care plecau erau îndreptați spre un lagăr mare din apropiere: Gusen. Știam despre el că administrativ aparține de Mauthausen. Că și acolo e o carieră de piatră, și că acolo e și mai rău decât la noi. Nu ne puteam închipui ceva mai rău decât locul unde eram; dar, din experiența de până acum am ajuns să înțelegem că limitele răului sunt infinite. De altfel, faptul că internații cari plecau la Gusen erau mai întâi decălțați de bocancii cei buni, spunea multe...

Vine un transport de spanioli de vreo mie de oameni tocmai de lângă Bordeaux. Lucrau la ferme. Nemții i-au înșelat cu promisiunea că îi duc în zona neocupată a Franței. Când au observat că sunt în Germania, li s'a spus că, din cauza unor poduri deteriorate, trebuie să ocolească. Până în gara Mau-

thausen au venit cu femei și copii. Bărbații dela 14 ani în sus au fost băgați în lagăr, femeile și copiii mai tineri de 14 ani au fost trimiși în Spania.

Pe la sfârșitul lui Octomvrie ne-am bucurat de o toamnă frumoasă. Zile senine, un soare strălucitor. Seara, pe când stăm la apel, apusul fermecător al soarelui ne îmbată privirea cu un cer minunat luminat. Munții din depărtare parcă s'ar oglindi pe cer prin nourii dela orizont cari se înșiră în lanțuri lungi. Fiecare șir este de o altă culoare, albastru, verde, violet, portocaliu, pictată pe un fond de cer colorat în nuanțele unui azur viu, mai întunecată pe măsură ce se apropie de zenit.

Apelul s'a terminat și totuși ne țin mai departe în formație, cu șapca în mână. După o așteptare mai lungă, iată că dincolo de gard, trece un grup de civili, urmași de S.S. Se duc îndărătul atelierului de fierărie care e în apropierea noastră. Ii auzim când se opresc. Comenzi. Tropăit de bocanci. Țăcănitul închizătoarelor de arme. O scurtă tăcere.

Soarele a coborât sub linia orizontului. Ultimele sale raze scapă printre norii aurii și devin tot mai slabe. Culoarele de pe cer devin tot mai bogate, mai închise, mai calde.

Se aude răpăitul unei salve de arme.

Nuanțele închise iau locul celorlalte. Galbenul deschis se transformă în portocaliu, acesta în roșu, în violet.

La intervale scurte răpăitul salvei se repetă.

Când dispar de pe cer ultimele culori, se termină și cu salvele.

S.S.-ul barăcii noastre se plimbă liniștit și măsurat în fața barăcii. Privește spre noi, se oprește, se uită la cineva. Intră între rânduri. Lovește cu pumnul în obraz pe Iordache, pentru că a mișcat capul când a izbucnit salva de puști. Trosnetul de arme s'a repetat de 14 ori. Peste câteva minute vedem pe aceeași S.S.-iști venind îndărăt, dar fără civili.

Spaniolul Pazzorubio, un ziarist din Santander, a luat din primele zile obiceiul să anunțe la apel moartea din acea zi a vreunui camarad spaniol. Prin mijlocul lui Noemvrie a ajuns la 123.

— Dragi camarazi, răsuna vocea lui de orator. Cu întristare aduc la cunoștința voastră că astăzi am pierdut din rândurile noastre pe al 123-lea camarad. El se numește Juan Garcia Fuente, a fost căpitan de aviație, decorat cu Virtutea Militară. Pentru cinstirea memoriei lui, vă rog să vă descoperiți cu toții și să păstrăm un minut de tăcere. Făgăduim solemn că amintirea lui va fi săpată adânc în memoria noastră.

După al 123-lea, i-a fost interzis să mai amintească memoria celor morți Lagărului nu-i place sentimentalismul.

De acum înainte, am aflat cu întârziere moartea prietenilor noștri.

Iarna care se apropie a găsit grupul nostru micșorat cu doi oameni. Angheloff și un jugoslav. De constituție fizică mai slabă, n'au suportat atât de ușor greutatea vieții de lagăr. Când s'au prezentat la vizita medicală, medicul S.S. a luat notă de ei și cu primul transport au fost « trimiși într'un alt

lagăr». A doua zi, însă, după plecarea lor, au venit la spălătorie hainele celor plecați. Circulă svonul despre o dubă care se poate închide hermetic... Despre alta în care se introduce gaz pe când se află în mers... Apoi se svenoște și despre injecții...

Omul cu ochelari cere cifre mai mari de morți. Metodele exterminării trebuie perfecționate.

ORGANIZAREA REZISTENȚEI

Spiritul de împotrăvire înăscut al spaniolilor nu s'a lăsat îmblânzit ușor. Rezistența cea mai mare o opun nouii veniți. S'a întâmplat, câteodată, ca un *capo* sau un vătaf de baracă, reperzându-se într'un spaniol, să se trezească cu lovituri de pumni bine administrate. Răzburarea a fost cu atât mai cruntă. Persoana lor fiind socotită inviolabilă, au chemat în ajutorul lor pe prietenii cărora le dădeau din mâncarea «economisită», sau pe ceilalți «colégi», cari erau interesați să mențină în vigoare acele obiceiuri grație cărora au ajuns într'un post bun. În felul acesta, răzvrătirea a fost sugrumată în manifestările ei cele mai elementare.

Și totuși...

Acolo unde individul e înfrânt, organizația poate să izbutască. Și organizația a luat ființă. Fără adunări, fără ședințe plenare. Din necesitate; fără nici măcar pretenția să se numească organizație. Vlad știe cine e Miron, Miron cunoaște pe Pons, Pons are legături foarte strânse cu Gomez și așa mai departe. Nu se fac desbateri lungi; nu e nici locul, nici timpul. Nici nu se spune că există o organizație. Dar se discută soarta lui Pablo sau a lui Pedro. Ce s'ar putea face pentru el, la cine trebuie intervenit pentru ca să se ajungă la rezultatul dorit. Cădem de acord că unul dintre ai noștri se poartă ca o canalie, că a uitat despre datoria sa de luptător antifascist? — Atât. Câteva vorbe. Inșă aceasta se face pe o scară întinsă. Primele rezultate pozitive arată că drumul apucat nu e rău. De anul nou se organizează un festival. De sigur, nimeni nu știe că e un lucru organizat. Propriu zis nici nu e un festival. Câțiva cântă cântecul marinarului care e surprins de furtună. Se adună mai mulți. Cântecul atrage. Apoi un alt cântec. În fața ochilor se desfășoară peisajii, obiceiuri, satul în care au crescut, mireasa, soția, copii, — portocalii. Iși permit tot mai mult. Se aud glume la adresa lui Franco și a fascismului. Apoi, nu se știe cum și de unde apar vreo câțiva cari își «amintesc» de o scenetă. Fiecare din cei prezenți simte că a săvârșit un fapt la care cu câteva săptămâni în urmă nici n'a îndrăznit să se gândească.

Gândul unei morți atât de stupide nu ne mai impresionează cu aceeași intensitate ca la început, și nici nu ne mai lăsăm atât de ușor intimidăți ca în primele zile. Am învățat să găsim breșele acelea prin cari putem să ne strecurăm din calea presiunii. Cei din ateliere, din spălătorie, interpreții —

iată tot atâtea antene fine cu ajutorul cărora reușim să ne orientăm și să ne menținem.

Iarna nu se lucrează în carieră. Deținuții rămân în barăci. Sunt scoși la curățatul zăpezii. Spaniolii sunt puși să facă exerciții de marș în jurul barăcii. Aceasta pentru a butuci zăpada. Unul dintre ei comandă. Execuția e lentă, anevoioasă. Prin apropiere trece un ofițer S.S. Cheamă pe vătaful barăcii, îl înjură pentru mișcările atât de puțin militărești. Ii pune în vedere că o să-l pedepsească. Mai mult nu-i trebuie. Ca o furie, acesta se năpustește asupra coloanei. Zăpada se butucește îndată. Terenul e neted. Fulgi răzleți se lasă alene peste terenul astfel pregătit.

Aparatul de radio din cancelarie se pune în funcțiune din când în când.

Sunetul se răspândește prin cele 40 de difuzoare așezate câte unul în fiecare sufragerie. Când nu se lucrează, ni se permite să stăm acolo. Dar cum vătaful e un descreierat, când i se pare că gălăgia e mare sau îl apucă alte toane, ne gonește în curte și nu ne lasă în sală până spre seară. În Ianuarie s'a întâmplat ca însuși S.S-ul să intervină pentru ca vătaful să nu ne țină afară în ger.

Cu primele zile mai călduroase ale lui Februarie începe munca în carieră. La început puțini, apoi tot mai mulți.

Se organizează și o echipă specială de lucru, de 30 de oameni — formată numai din spanioli. E nevoie de un *capo* spaniol care să știe și nemțește. Așa ceva nu există, spaniolul nu învață limbi străine, și dacă cineva totuși se hotărăște să facă aceasta, atunci nu învață germana. Comandamentul a fost nevoit să se resemneze și să caute un *capo* din grupul nostru. Alegerea a căzut pe Vlad. Ce i-a determinat pentru el, nu se știe. Poate părul său blond sau statura sa, care arată ceva dispoziție pentru conducere și comandă, sau poate numai faptul că știe cel mai bine nemțește. Iată-l dar *capo*. Primul *capo* dintre noi. Semnul roșu de pe piept, din ordinul comandantului, e schimbat cu unul albastru, cu litera S.

Echipa de lucru a lui Vlad lucrează departe de lagăr. Camionul îi duce pe cei 30 de oameni până la distanța de 28 kilometri.

Știam despre echipele exterioare că sunt mai bine aprovizionate cu alimente și îmbrăcăminte. În măsura posibilităților am plasat în echipa lui Vlad oameni despre care eram siguri că nu uită noțiunea de camaraderie și solidaritate.

Munca lor constă în săparea de temelii pentru casele care trebuie să formeze o colonie de funcționari. Au lucrat acolo și civili austriaci. Tocmai de aceea avea nevoie comandamentul de deținuți spanioli, care să nu știe a vorbi cu civilii.

Sunt bine hrăniți. Pe lângă porția dublă de supă primită din lagăr, primesc și dela antrepriză o jumătate de litru de supă. Supa rămasă în plus o aduc în lagăr și o dau celor mai slăbiți sau celor care o merită din alte considerente.

Speranțele puse în Vlad s'au dovedit îndreptățite. Noua sa poziție o folosește în favoarea celorlalți. N'a abuzat de puterea care i-a fost conferită prin funcția de *capo*. Din pricina aceasta ceilalți *capo* nu-l privesc cu ochi buni și nu-l tratează pe picior de egalitate. Dar prin forța împrejurărilor, n'au prea avut prilej să-i arate disprețul lor. Dimineța, echipa sa e dintre primele care părăsesc lagărul, seara e printre ultimele care sosesc, așa că nu există puncte de fricțiune. Baraca e singurul loc unde puteau să-i facă neplăceri. Il ațâță pe vătaful barăcii împotriva lui. Inșă vătaful, un internat cu mii de experiențe, nu le urmează sfaturile. Cunoaște destul de bine legile nescrise ale lagărului. Aceste legi prescriu să se evite dușmănia supușilor.

O SCRISOARE CĂTRE CEI DE ACASĂ

Transporturile continuă să vină. Ii aduc pe spanioli din lagărele de prizonieri de războiu din Strassbourg, Belfort, Mulhouse și altele. Nemții recurg pretutindeni la înșelăciune. Promit să-i ducă în zona neocupată, la lucru, în condițiuni mult mai bune, într'un lagăr spaniol și câte și mai câte. Ajunși în lagărul de concentrare, sunt pur și simplu devalizați. Bani ce-i aveau cu ei au fost depuși la contul cantinei: acesta e mijlocul curent de spoliere.

Toți internații au dreptul să cumpere, lunar, din obiectele ce se găsesc la cantină, în valoare de cincisprezece mărci. Bani pe care îi primește internatul de acasă, sunt depuși în cont. Secretarul barăcii ține evidența banilor pe care îi au deținuții. Odată pe lună se aduc în baracă mărfurile: cremă de ghetete, ceară de podea, șocolată, șireturi, ață, țigări, tutun. Obiectele cele mai invidiate sunt alimentele și tutunul. Inșă din acestea nu se poate cumpăra pentru toți banii. Fiecare este obligat să cumpere și cremă de ghetete sau ceară de parchet. Neavând ce să facă cu ele, le lasă la cantină. Secretarul barăcii și vătaful au grijă ca ceara și crema să fie vândute de mai multe ori. Din suma astfel realizată, cumpără tutun și țigări. Să dispui de țigări, înseamnă să dispui de toate bunurile imaginabile din lagăr. Cu țigări se poate obține carne dela bucătărie, unt sau margarină dela magazia de alimente, indulgența S.S-iștilor, bunăvoința unui *capo*.

În privința cantinei, spaniolii aveau încă un avantaj. Nu primeau bani de acasă. Odată terminată suma de bani cu care au venit, s'a terminat și cu cantina. În aceeași situație erau toți cei care nu aveau legături cu familiile lor. Spaniolilor și nouă ne era interzisă corespondența. Nu știam nimic despre părinții, copiii și rudele noastre, nici ei despre noi. Eram izolați de lume.

Nemții, polonezii și ceilalți internați din regiunile ocupate, aveau dreptul să trimeată o scrisoare la două săptămâni. Bineînțeles că scrisoarea e cenzurată. Nu e permis să scrii în ea că ești bolnav, că suferi de foame, că nu ai

haine, nici despre viața din lagăr. Scrisorile au devenit astfel exprimarea unei nostalgii bolnăvicioase:

«... Știi tu scumpa mea când ne plimbam în aleia cu tei, ce fericiți eram. Ți aduci aminte de cuvintele ce ți le-am șoptit atunci... oh!, iubita mea, cât de mult doresc să se reîntoarcă încă odată zilele acelea. Sperând că ele n'o să întârzie la nesfârșit, îți trimit mii de sărutări fierbinți, al tău... ». Și dacă peste trei zile, cel ce semna această scrisoare sucomba, se expedia familiei o nouă scrisoare cu un conținut și mai stereotip. Se anunța decedarea din viață a deținutului cutare, în urma unei apoplexii. Pricinile morții sunt și ele reduse. De tuberculoză nu e permis să moară nimeni, pentru că internații sunt întreținuți atât de omeneste încât nimeni nu se poate îmbolnăvi de tuberculoză. Dacă a venit în lagăr cu această boală, e tratat atât de conștiincios încât se vindecă. De alte boli și infecțiuni iarăși nu poate muri nimeni, pentru că infirmeria dispune de instalațiunile și medicamentele cele mai noi, cele mai eficiente. Inșă comandamentul nu e de vină dacă deținutul are o inimă care i-a provocat apoplexia sau dacă i-a încetat o clapă a inimei să funcționeze.

Vizitele sunt interzise cu desăvârșire. Nu i se permite nimănui să vie nici măcar în apropierea lagărului. De jur împrejur, pe o întindere mare, terenul aparține lagărului. La marginea lui panouri cu capul de mort și cu inscripția « Interzis » avizau pe cel neînșinat că trecerea în zona lagărului înseamnă pericol de moarte. La moartea unuia din noi, unicul lucru pe care îl pot face rudele, e să-i ceară cenușa. În asemenea caz, rudele trebuie să plătească cheltuielile de incinerare. Li se trimite o cutie cu cenușă din crematoriu, cu numele incineratului.

Unii deținuți au voie să primească ziare. Nu e nevoie să mai spun că în Germania nu există alte ziare decât cele hitleriste.

Femeile și copiii spanioli care au venit până în gara Mauthausen, au dat de știre acasă unde se află cunoscuții sau rudele lor. În urma unor intervenții diplomatice, câțiva dintre internații spanioli au fost trimiși în Spania. Aceștia erau tineri care aveau rude influente în aparatul de stat al lui Franco. Unul era fiul unui general activ.

Deslănțuirea războiului împotriva Jugoslaviei n'a rămas o taină pentru noi. Din ziare am putut să urmărim destul de fidel deslănțuirea operațiunilor. După seria de victorii obținute în apus, n'am mai fost surprinși de terminarea rapidă a războiului din Balcani pe care nemții l-au numit « campanie militară ».

Chiar dacă n'am fi avut la îndemână știrile din ziare, totuși am fi aflat despre cele ce s'au petrecut, dela nouii veniți din Slovenia. Teritoriile din jurul orașului Marburg au fost alipite imperiului german. Nemții au curățit regiunea de toate elementele socotite anti-fasciste sau anti-germane. 400 dintre aceștia au fost aduși la Mauthausen, restul în alte lagăre. Slovenii au primit toți distinctivul roșu. Intre ei am găsit mulți oameni cu care ne înțelegeam de minune. Majoritatea lor a fost pusă să lucreze la construirea

șoselei numărul 2. Acea echipă de muncă numărând 500 de oameni, îi are pe *capii* cei mai temuți.

Tot cam pe-atunci au fost internați 600 de evrei danezi. Maltratarea lor a depășit orice limită cunoscută până acum. Pe lângă faptul că făceau munca cele mai grele, nu primeau nici măcar atâta mâncare câtă se da internaților ceilalți. Grăsime nu li se da de loc. Personalul de baracă avea grijă ca din puțina mâncare ce li se da, să li se fure cât mai mult.

Cu ei s'a creat faimoasa metodă a parașutiștilor. Pe când coloana de evrei, purtând pietre, urca treptele și ajungea în apropierea punctului cel mai ridicat, la marginea prăpastiei, S.S.-ul se apropia de un evreu, îl certa pentru ceva, provoca un răspuns oarecare, pe care îl socotea obraznic, îl apuca de haină și îl arunca în carieră. Peretele nu era neted. Hainele se agățau câteodată de un colț de stâncă. Omul rămânea atârnat între cer și prăpastie. Piatra sbura departe, rostogolindu-se la fundul carierii, și vestind pe ceilalți deținuți că încă unul dintre ei a murit sau moare în clipa aceea.

Dar iată că unul dintre evreii olandezi este separat de ceilalți. Primește efecte mai bune, hrană îmbelșugată. După câteva zile este chemat la cancelarie. Pentru prima oară în istoria lagărului un internat primește vizită. Vine la el un diplomat dela o ambasadă neutră, din Praga. Îi vede pe față vânătăile, observă că șchioapătă și-l întreabă de ce. Omul îi răspunde fără sfială. Se crede ocrotit de orice neplăcere. Comandamentul se scuză, cere iertare, promite schimbarea tratamentului, eliberarea deținutului. Diplomatul pleacă — asigurat de promisiunile cele mai hotărâte.

Peste trei ceasuri cutezătorul internat este dus la crematoriu.

CONSTRUIM UN APARAT DE RADIO

Afară de ziarele pe care le primeau germanii, și afară de funcționarea răzleață a aparatului de radio oficial, dispunem și de alte mijloace de informație. Unii S.S., dorind să se laude, au scăpat câte o vorbă. Numărul internaților ocupați în afara lagărului, în contact cu civilii, crește pe zi ce trece. Dar principalul în materie de informații este aparatul clandestin de radio.

Comandamentul nu face nici o economie pentru a înzestra lagărul cu un echipament electric modern. Motoare, transformatoare, dinamuri, reflectoare, pompe automate, spălătoare, călcătoare și multe alte aparate electrice, toate acestea necesită o echipă de electricieni din cei mai specializați. În echipa electricienilor, numărând 32 de internați, lucrează și trei oameni din grupul internaționalilor. Un român, un jugoslav și un ungur. Profitându-se de această împrejurare prielnică, după ce a fost învinsă rezistența apoliticilor — li s'a promis că pot să fure cât vor și că nu vor fi trădați niciodată —, s'a trecut la construirea unui aparat clandestin de radio. Tot în atelierul de electricitate se reparau aparatele S.S.-iștilor. Opt luni de zile a durat până când aparatul clandestin

a fost pus la punct. Unele piese, ca transformatorul și condensatorul, au putut fi confecționate prin puteri proprii, însă procurarea altora a necesitat vreme îndelungată. Dar munca asiduă și răbdarea noastră au învins piedicile. Când aparatul a fost terminat, s'a ivit o nouă piedică: ascultarea. Aparatul fiind ascuns în grupurile de piese, în podea și în peretele dublu de scânduri al barăcii, nu e ușor să fie pus în funcțiune oricând. Pe lângă aceasta, există și alte greutăți, cele subiective. Atelierul, ca și orice echipă de muncă, are comandantul său S.S. Acesta vine destul de des în atelier. Mai vin în atelier oameni din alte echipe, să ceară un electrician pentru repararea unui scurt circuit sau cine știe pentru ce. În prezența lor, nu se poate asculta. Dacă nu e nimeni în atelier, nu se poate asculta din cauza lipsei de plintoane, căci ascultarea nu se putea lăsa la voia întâmplării. La ușă, la fereastră trebuie postați oameni de încredere, care să vestească la timp apropierea oricărui nepoftit.

Capo știa despre existența aparatului, primea știri dela cei ce ascultau, însă se făcea că nu știe. A cerut ca în prezența lui să nu se asculte. Jocul era prea periculos. În al III-lea Reich, în viața civilă, cine era prins că ascultă posturi străine era pasibil de o condamnare de 10 până la 20 de ani. În lagăr ascultarea clandestină nu putea fi pedepsită decât cu moartea.

În pofida tuturor acestor dificultăți, am reușit să ascultăm știrile destul de des. Treaba ne-a fost ușurată și prin faptul că, spre deosebire de nemți, cunoșteam mai multe limbi. Oricând deschideam aparatul, eram siguri că găsim ceva interesant. Ambrozic ne aduce într-o zi vestea că au evadat trei spanioli. A auzit el însuși când un post străin a făcut următoarea comunicare: *«Trei spanioli, aparținând vestitului și fiorosului lagăr de concentrare Mauthausen, care lucrau într'un detașament de muncă din apropierea Elveției, au reușit să evadeze. Unul din ei, Alvarez Domingo, a ajuns în Elveția. Relatările sale despre lagăr sunt înspăimântătoare...»*.

În lagăr, numai conțopiștii știau până atunci despre existența acelei echipe de muncă. În curând s'a confirmat evadarea celor trei spanioli. Peste o săptămână au fost aduși în lagăr cei doi, care nu izbutiseră să treacă peste graniță.

În curtea lagărului vine spânzurătoarea, care se mișcă pe roți. Poate fi deplasată ușor dintr'un loc într'altul. După apehul de seară, deținuții din toate barăcile sunt adunați în careu. În mijlocul careului, spânzurătoarea. Un ofițer S.S. ține un scurt discurs. Un S.S. asumă — de astă dată oficial — funcția de călău.

Încă doi morți pe marginea drumului lung al pribegiei...

Unii internați nu au avut tăria de a îndura toate acele chinuri. E mai ușor să termini cu viața aici decât în viața civilă. Nu e nevoie să recurgi la otravă, la vitriol, nu trebuie să te arunci în fața trenului. Lagărul ne-a pus la dispoziție mijloace de sinucidere cu mult mai rapide.

După ora apelului, lanțul de posturi exterioare este retras. Pe câmpuri nu mai lucrează nimeni. Dela cariera de piatră s'au întors toți. La apel nu

lipsește nimeni. În turnurile din jurul lagărului s'au urcat sentinelele. Mitralierele stau gata să tragă în orice moment mii și mii de cartușe.

După apel, în gardul de sârmă ghimpată a fost introdus curentul de înaltă tensiune. Dacă cineva vrea să-și pună capăt zilelor, se duce la gard și apucă sârma. Moartea îi e fulgerătoare. Sentinela din apropiere, pentru a dovedi că nu doarme, descarcă câteva gloanțe în corpul părăsit de viață al nefericitului, care e lăsat așa până a doua zi dimineața. Odată cu oprirea curentului, este îndepărtat și cadavrul.

Alt mod de sinucidere constă în a te apropia de sentinela din lanțul exterior de posturi. Când deținutul a ajuns la câțiva pași de sentinelă, aceasta, ca din întâmplare sau ca la un exercițiu de tragere, trage asupra deținutului; acesta reprezintă pentru el un obiectiv oarecare.

În primăvara aceasta am re trăit scene din anul trecut.

Odată, înaintea orei stingerii (de obicei, toate luminile se sting la 9 seara), auzim strigându-se:

— Stingeți luminile !

Ordinul, ca toate ordinele în lagăr, a fost reluat și repetat de internații care se găseau în curte.

— Toți în baracă !

Nimeni n'a mai rămas în curte. Reflectoarele din turnul de piatră, lămpile cu proiectoare au fost stinse și ele. În depărtare, spre Apus, pe deasupra orașului Linz, se văd snopii uriași de lumină ai reflectoarelor. Parcă se aude și sbârânitul avioanelor. Bubuiturile se disting bine. Curioși, scoatem capul prin fereastră să vedem mai bine ce se petrece. Câteva gloanțe șueră în partea cealaltă a lagărului. Unei sentineli i s'a părut că cineva a ieșit din baracă. După terminarea alarmei, lămpile de pe gard și reflectoarele din turn au început a străluci la fel de puternic ca mai înainte.

NU POȚI FUGI DE AICI

Apelurile de dimineață sunt de obicei scurte. În timpul nopții nu e nici un chip să evadeze cineva sau să se ascundă. Înainte de apel a fost răscolit fiecare ungher. La apelul de seară situația e alta. Echipele de lucru erau răspândite în zeci și sute de locuri. Cariera, șoselele în construcție, atelierile, clădirile neterminale prezintă sute de ascunzișuri. Câte un nou venit, crezând că poate întrece vigilența S.S.-iștilor și-a oamenilor lor de încredere, s'a ghemuit în vreun ungher. Dar înainte de a veni înapoi în lagăr, fiecare S.S. și *capo* își verifică efectivul echipei. Dacă lipsește cineva pornesc în căutarea lui iar dacă îl găsesc, îl bat, raportând în lagăr faptul. Comandamentul ordonă o pedeapsă după gravitatea faptului. Însă dacă n'a fost găsit cel în lipsă, se procedează la o cercetare amănunțită, sistematică a întregii zone din lagăr. Căci nici vorbă

nu e ca să fi trecut cineva lanțul de posturi fără a fi fost văzut. Sentinelele sunt așezate în așa fel încât se văd una pe alta și au un câmp de vedere destul de mare. Cât durează cercetarea toți deținuții rămân în formația de apel. Comandanții de baracă și vatafii au grijă ca nimeni să nu plece din formație. Lanțul de posturi rămâne pe loc deasemenea, până când este găsit fugarul. Pentru cercetare sunt mobilizați toți S.S-iștii din lagăr. Alcătuesc un lanț în trăgători, cu distanțe între ei dela 5 până la 15 metri. Nici o palmă de pământ nu rămâne necontrolată. Dacă cercetarea are loc pe înserate și durează până târziu, li se dau lămpi de buzunar. Pe lângă S.S. serveau la cercetare și câini dresați, în număr de 15, care primeau hrana din bucătăria deținuților. Dresorii se îmbracă în haine de deținuți și îi asmuță pe câini.

Paza lagărului e așa de bine organizată, încât evadarea e egală cu imposibilul. Cineva a reușit, totuși — însă nu din Mauthausen ci din Buchenwald. Înainte de războiu, un internat era folosit ca om de serviciu pe lângă un ofițer S.S. Internatul s'a îmbrăcat în uniformă de S.S., a plecat spre lanțul de posturi. Are noroc, în drum nimeni nu-l recunoaște. Sentinela nu bănuiește, nici ea, în acel S.S., un internat deghizat. Cercetarea nu dă rezultatul dorit, într'un târziu se descoperă lipsa uniformei, apoi se descoperă hainele internatului. Totul e clar, cercetările se fac pe scară întinsă; nici un rezultat. La rubedenii, nimic. O săptămână după evadare ofițerul primește o scrisoare din Strassburg, Franța:

«...Cred că nu vă supărați pentru lipsa uniformei cu care am plecat. V'am lăsat în schimb alta. Nu e vina mea dacă nu e tot atât de reprezentativă...»

Cercetările n'au mai continuat. Dar amintirea faptului acesta a rămas vie în memoria deținuților precum și a S.S-iștilor.

Intr'o dimineață toți spaniolii sunt scoși din lagăr. La doi, trei metri distanță unul de altul, sunt postați peste câmpuri. Trebuie săpat un șanț până la Dunăre. Pământul e umed, se lasă ușor lucrat, însă nici munca de duminică nu e plăcută. Pentru a accelera munca, *capii* recurg la o momeală: promit cinci țigări celui care termină mai devreme cu săpatul. Cei slabi nu se avântă în săpat. Știu bine că nu sunt capabili să-i întrecă pe cei mai puternici; cei conștienți nu se străduiesc din principiu, nu vor să lucreze pe placul nemților și nici să înrăutățească starea celor mai slabi. Se găsesc însă câțiva din oamenii de serviciu, cei cu fălcile late, cărora nu le pasă de nimeni și de nimic, oameni pe care obiceiurile întronate în lagăr de elementele cele mai josnice ale societății i-au luat în stăpânire. Aceștia termină repede. Unul primește țigările. Se ceartă cu un altul care revendică pentru sine întâietatea. *Capo*-ul îi dă și celuilalt două țigări. Apoi îi gonește pe ceilalți să termine mai repede. Ii dă mereu, mereu pe cei doi de exemplu. Celor doi li s'a permis să fumeze țigările astfel câștigate. O favoare mare. Căci în timpul lucrului fumatul este interzis cu desăvârșire.

Prin luna Mai, baraca noastră primește un secretar nou, Brick. E înalt de peste un metru optzeci, sdravăn și bine făcut, rumen la față. Nu se potrivește cu ceilalți internați. Nici nu e de mirare. Fost subofițer S.S. în garda personală a lui Hitler, a întârziat câteva minute din concediu. Pentru asta a stat la închisoare trei luni și după aceea l-au internat în lagăr. Aici, nimeni nu știe câtă vreme va sta. E fără termen. Lagărul e considerat ca un loc de îndreptare. Când internatul devine demn de a fi un membru al « comunității de rasă » germane, este eliberat. Până la această demnitate ajung însă foarte puțini. Brick e unul din aceștia. Nici n'a trebuit să omoare zeci de evrei sau alți internați pentru ca să i se recunoască dreptul la eliberare. Face câteva petiții. Nu primește răspuns. Prin Iunie, Himmler, omul cu ochelari, comandantul șef al lagărelor, face o inspecție și la Mauthausen. Dacă altădată lagărul era curat ca o farmacie, de data aceasta a fost curat ca un cristal. Călăul suprem vrea un decor strălucitor pentru mizeria noastră...

Brick s'a folosit de această ocazie. S'a prezentat, Himmler l-a recunoscut. În scurtă vreme, Brick a fost eliberat. N'a recapat vechiul său post, ci a fost trimis la o unitate de front. Întârzierea de cinci minute n'a fost încă ispășită.

În echipa de lucru dela construcția șoselei numărul 1, lucrează zoo de spanioli. Conducerea o au *capo* « verzi » și « negri ». Comandantul S.S., ca de altfel toți S.S-iștii, e un dezzechilibrat. Din viața civilă are câteva noțiuni tehnice, pe care le aplică cu un talent extrem de redus la construirea șoselei. Greșelile pe care le comite, le îndreaptă cu sudoarea internaților. Jumătate din ceea ce se construiește într'o zi, trebuie stricat a doua zi. Pământul încărcat în vagonete este descărcat la întâmplare, după indicațiunile lui, într'un loc oarecare. Trecând pe acolo a doua zi, își dă seama că nu e bine. Injură pe *capo*, îl acuză de incapacitate. Acesta își descarcă supărarea pe spanioli. Ii gonește ca să ducă pământul în altă parte. S.S-ul dă ordin să se capteze un izvor de pe coastă, iar apa să fie condusă printr'un șanțuleț pietruit. Șase oameni lucrează patru zile până când să-l termine. În vreme ce înaintează lucrul, S.S-ul stă de vorbă cu un spaniol. Il întreabă dacă în Spania se dă o importanță mare apelor și izvoarelor de pe lângă drumuri. Ii explică ce stricăciuni poate să provoace un izvor cu apă îmbelșugată. Dă ordin să se facă și un fel de stăvilă, pentru reținerea pietrelor care ar putea să se rostogolească pe o ploaie torențială. Când totul e gata, nu-i place. Căderea nu e destul de mare, pietrele nu sunt potrivite, locul unde șanțul de pe deal trebuie să se verse în șanțul de lângă șosea nu e bine ales. Totul trebuie stricat și refăcut. De vină — firește — sunt internații.

Lângă șosea sunt câteva ferme de pe timpul când nu se pomenea de lagăr. Într'una locuiesc și acum civili. Celelalte au fost părăsite. *Capo* Iup se învâr-

tește mult în apropierea casei. Privește spre fereastra unde a văzut un chip de femeie. Pleacă, revine, dă târcoale, își face treabă acolo unde nu are, numai să rămână în apropierea ferestrei... Femeia apare din nou. Iup îi spune ceva. Femeia se apleacă prin fereastră, Iup îi spune o vorbă pipărată. Femeia nu se supără. Dar S.S-ul a observat abaterea. Pentru cine știe ce alt motiv, este supărat pe el. Acum găsește prilejul nimerit să se răzbune. Dresează proces-verbal. Comandamentul îl trimite pe Iup în compania disciplinară. Acolo însă, precum e de așteptat, nu i se întâmplă nimic grav. *Capo* de acolo e prieten cu el de mult. Legile nescrise ale lagărului au intrat automat în funcțiune.

VIAȚA DE FIECARE ZI

...La șoseaua aceasta lucrăm cu un tăvălug. Il tragem când înainte, când înapoi. Tăvălugul trece pe lângă un stâlp de telegraf, îl izbește ușor, iar stâlpul atins se clatină puțin. S.S-ul alege mai mulți vinovați, și-i notează pe o hârtie. Oamenii trag mai departe tăvălugul, oboșiți, slăbiți de foame. Împrejur totul e verde, copacii, câmpul. Cerul e albastru, doar cu câțiva norișori albi, rotunzi. Oamenii cu hainele fluturând pe trupurile prea slabe, trag mai departe tăvălugul pe șoseaua înșorită.

La masă, «vinovații» care trăgeau tăvălugul sunt aliniați în grupuri de câte cinci, în poziție de drepti, cu fața la deținuții care mănâncă și cărora li s'au împărțit și porțiile celor pedepsiți. Iar dintre cei pedepsiți, unii se uită ca hipnotizați la gamelele cu mâncare ce se golesc. Alții privesc într'altă parte, peste capetele celor ce mănâncă.

*

...Unul dintre spanioli are o fire veselă, e totdeauna gata să glumească, să cânte. Și cântă minunat. Tovarășii săi l-au poreclit Carusso. S.S-ul l-a remarcat repede. Il cheamă în birou, se strămbă la el, îl pune să repete un cuvânt german greu de rostit. Bietul Carusso îi răspunde prin alte strămbături, cât despre cuvântul german — nu izbutește să-l spună. Toți mușchii feței i se schimonosesc. Mișcă din cap, sucește gâtul, îi apar picături de sudoare pe frunte. S.S-ul râde cu lacrimi.

Astăzi, când cei dela tăvălug stau în poziție de drepti, cu măruntaiele goale, și-i privesc pe ceilalți cum mănâncă, S.S-ul îi dă ordin lui Carusso să cânte ceva. Cineva strigă: «*La Paloma*». Carusso e palid, pare zăpăcit, se dă în lături. N'ar vrea să cânte. S.S-ul vine la el, și-i pune în gât mâinile făcute ghiare. Incepe să urle, să blesteme, să amenințe pe nemțește. Carusso, speriat, cedează: da, da, are să cânte.

Își drege glasul și începe să cânte. E un cântec melancolic, de dragoste. Acum răsună jalnic, plângăreț:

«... Si en tu ventana llega una paloma
tratale con cariño que es mi persona... »¹⁾

Mai departe nu poate să cânte. Glasul i s'a înneecat, s'a spart. Caruso se roșește la față, încearcă să-și înghită saliva, privirea îi alunecă dela cei care mănâncă la cei aliniați câte cinci în poziție de drepti și cu ochii sticlind de foame. Apoi începe să-și frângă mâinile, și deodată izbucnește într'un hohot de plâns.

*

Cei doi spanioli pe care i-a însemnat S.S.-ul azi dimineată sunt condamnați la 25' de lovituri. Seara, după apel, toată lumea e adunată în careu. În mijlocul carcului, o capră ca de gimnastică. Un S.S. vine în fața noastră și ne ține o scurtă cuvântare din care nu înțelegem decât cuvântul « sabotaj ». Apoi doi S.S.-iști îl aduc pe Pablo Perez, îl întind cu fața în jos pe capră, îi închid glesnele în cătușe de lemn.

Doi S.S.-iști îl țin de picioare și de cap. De o parte și de alta stă câte un S.S. cu o cravașă lungă. Se așează la distanța necesară ca loviturile să aibă o greutate cât mai mare. Ofițerul îl corectează pe cel din stânga, îi spune să se retragă puțin, ca astfel cravașa să atingă cu vârful și lovitura să fie mai puternică. Pe cel din dreapta îl îndrumează să nu bată în lături ci de sus în jos, căci astfel lovitura doare de două ori: odată când atinge, și odată când carnea sub greutatea loviturii caută să se desprindă de pe os. Și loviturile încep să pocnească una după alta pe pantalonii întinși ai lui Pablo. Nefericitul e silit să numere loviturile: unu... doi... zece... douăzeci...

Ecoul numerelor care sunt rostite la început cu vigoare și apoi tot mai slab, se sbate printre pereții barăcilor ca o pasăre speriată între sârmele de fier ale unei colivii.

Afară de cei doi spanioli, sunt bătuți încă opt polonezi și trei germani.

La bătaie asistă și medicul lagărului. Constată la fiecare că în urma bătăii n'a suferit nici o stâlcire a organelor interioare. Și că — trăiește...

După bătaie, toți cei bătuți sunt puși în flanc câte unul, fiecare întinde brațele până la celălalt și-i pune palmele pe umăr. În formația aceasta trebuie să se plimbe o oră întregă. Un S.S. supraveghează să nu se comită nici o abatere.

Pablo Perez și celălalt spaniol sunt trecuți la compania disciplinară. Inșă solidaritatea, organizația, își arată roadele. Se colectează pentru ei pâine.

¹⁾ « dacă vine la fereastra ta un porumbel călător,
primește-l cu drag, căci eu sunt acela... »

Echipa lui Vlad le reține supă. Meseriașii noștri din diferite ateliere știu să interviev la oamenii cei mai potriviți. Reușim să îndulcim viața celor doi pedepsiți încât nu mai simt povara lagărului nici pe jumătate ca în echipa de lucru dela șosea.

Avem certitudinea de a nu mai fi niște noi veniți, ci deținuți cu experiență, căliți în focul continuei primejdii.

Vătaful blocului 20 a lovit pe câțiva deținuți pentru că au cules flori de pe straturile care înconjoară baraca sa.

— De ce faci una ca asta? îl întreabă Ambrozic.

— Să nu crezi că din plăcere, îi răspunde omul. Dacă n'am grijă de ordinea și curățenia barăcii mele, voi fi pus într'o echipă de muncă și nu sunt sigur că într'una bună. În locul meu va veni un alt vătaf, aproape sigur că mai rău decât mine. Deținuții nu câștigă nimic la schimbul acesta, iar eu pierd.

Apoi adaugă, pe gânduri:

— Nu a fost totdeauna așa. După venirea lui Hitler, am fost internat în lagărul Nr. 1, în apropierea frontierei olandeze. Pe locurile acelea mlăștinoase, săpam canale și extrăgeam turbă. Dar nu asta e important. Mai important e faptul că acolo eram numai « roșii », militanți unul și unul. Toate străduințele comandamentului de a distruge unitatea noastră, erau zadarnice. Toate posturile erau în mâinile noastre. Dacă cineva făcea S.S-iștilor servicii în dauna celorlalți, era repede descoperit. Găseam noi ac de cojocul lui. Comandamentul văzând că nu reușește să frângă unitatea noastră, nu știa cum să ne mai umilească, să ne terfelească. A căutat alte mijloace de desbinare. Ne-a mutat în alte lagăre, ne-a pus laolaltă cu toate scursorile societății. Ba mai mult, ăstora le-a încredințat posturi de conducere — ca aici. Ce să-ți mai spun? Ceea ce vezi vorbește mai limpede decât mine...

Fratele meu — continuă el — lucrează într'o fabrică de zahăr. Când se termină campania de fabricație, este mutat la borhot. Știi ce-i aia?

— Da, tăiței de sfeclă de zahăr.

— Așa. Borhotul miroase urât. Și cum fratele meu lucrează mereu cu borhot, mirosul îi pătrunde în haine, în piele, în păr. Oricât s'ar spăla, tot miroase a borhot. Așa se întâmplă și cu noi. Oricât de curățăm fi, mereu în contact cu « verzii » și « negrii », inevitabil luăm ceva din apucăturile lor...

Ambrozic privește îngândurat. Omul i-a vorbit sincer. Oare și el, Ambrozic, ar fi așa?

*

Unii internați încearcă să-și îmbunătățească soarta cu alte mijloace. Un internat originar din insulele Canare, lucru pentru care primește porecla de Canarias, construiește în timpul liber un vas cu pânze. *Capo* atelierului de tâmplărie îi dă tot concursul. Știe că vasul e pentru comandantul lagărului și o rază din mulțumirea comandantului o să cadă și asupra lui. Vasul este

izbutit și e prezentat comandantului, care e mulțumit. Ordonă să fie pus în muzeul lagărului. Acolo sunt și alte curiozități, de exemplu macheta lagărului — nu-i lipsește nicio baracă, niciun turn.

Ungurul Varga topește aluminiu, îl toarnă în forme pregătite de el și scoate un avion de vânătoare. Nu e mare, se ascunde ușor în palma închisă. Vătaful lagărului îi dă o jumătate de pâine pentru un avion. Prin legăturile sale îl trece în camera de efecte, să aibă o amintire din lagăr când se va elibera. Alți vătafi și capo ar dori să aibă și ei un avion, dar cu inscripție. Comandantul echipei află de «*fuscherei*». E mândros, dar nu îndrăznește să-i facă mizerii. Varga e unul din lucrătorii cei mai buni din lagăr.

La cantina S.S. s'a stricat contorul automat. S'au perindat în fața lui o duzină de specialiști fără să-l poată repara. În cele din urmă e chemat Varga. N'a văzut poate niciodată un astfel de mecanism. Il demontează, găsește defectul, îl montează la loc. Fiecare șurub, piuliță, arc și resort, e așezat la locul său potrivit; mașina funcționează.

Nu e bine să te ai rău cu specialiști de soiul lui Varga, își zice comandantul de echipă, apoi îi vine o idee.

— Varga, tu la mine faci un avion, nu mic, mare, așa de mare. Ii arată cât de mare. Helice, geamuri. Da? Și lumină electrică, da? Ai înțeles?

Varga s'a pus pe treabă. I s'a dat un colț liniștit în magazia atelierului. Când avionul e terminat, comandantul echipei îi dăruiește comandantului de lagăr. Acesta vrea să-l vadă pe constructor. După prezentare, îi dă ca recompensă alimente și țigări. Dar lucrul principal e că a dobândit dreptul să se miște de acum înainte în atelier și în magazie cu mai multă libertate, mai puțin controlat, și că astfel are mai multe șanse de a asculta la postul clandestin.

În fiecare zi coboară la Dunăre o echipă de muncă formată din 15 spanioli. Ca pază patru S.S-iști.

Ar fi trebuit să sape amplasamentul unei instalațiuni de filtrat apă. Mașinăria întârzie să vină, iar ei nu mai au de lucru. S.S-iștii, știind că spaniolii n'au să evadeze, au neglijat paza. Locul de muncă fiind greu de zărit, doi din S.S-iști au adormit pe când ceilalți doi stau alene de pază. De muncă nu se sinchisesc. La rândul lor, spaniolii, neavând ce să facă, au început și ei să doarmă. La început unul, doi, apoi mulți; cu schimbul. S'a mers atât de departe încât S.S-iștii au postat un spaniol pe un un punct mai ridicat al țărmului, să steie la pândă și să semnaleze vre-o eventuală primejdie. Situația aceasta a durat două săptămâni.

*

Când comandamentului i s'a părut că mortalitatea nu e destul de ridicată, a trecut la selecțiune. Se adună toți internații în curtea mare, și sunt siliți să fugă unul câte unul prin fața unei comisiuni de S.S. Pe cel care li se pare,

că nu fuge destul de repede, sau că i se vede prea mult scheletul prin piele îl cheamă la o parte. Din aceștia se formează un transport pe care îl trimet la spitalul din Dachau... Numai că la câteva ceasuri după plecarea transportului, camera de desinfectare a și primit hainele celor plecați. În buzunarele unora se mai găsea bucata de pâine primită pentru drum.

Instalațiunea de desinfectare e foarte modernă. Sub un șopron mare se găesc două cazane mari clădite în cărămidă. Podeaua e de ciment. De jur împrejur, un gard de sârmă ghimpată. Cazanele au uși de ambele capete. Pe o parte se introduc hainele, pe cealaltă parte se scot. Desinfectarea se face cu ajutorul gazelor. Odată cu hainele, se introduce și o cutie conținând un material asemănător cu sulful. Materialul aprins produce un gaz sufocant, gazul de desinfectare. După o vreme oarecare, ușa de ieșire e deschisă. Internați, pe față cu măști de gaz și înarmați cu cârlige lungi de fier, scot din cazan placa de fier rulantă pe care se găseau hainele. Cu cârligele desfac grămada de haine, ca să se evaporeze gazul din ele. Până se risipește gazul, ei au și trecut la cazanul celălalt.

Desinfecția e foarte necesară. Păduchii nu ne-au mai părăsit de când am plecat din Stalag 1. B. În închisoarea din Königsberg erau păduchi, în Danzig și în celelalte închisori tot așa. Aici la Mauthausen, din cauza lipsei unei băi mari și a aglomerației, suntem cu toții murdari și păduchii se înmulțesc pe zi ce trece.

Întru cât alarmele aeriene au devenit mai dese, camuflarea lagărului se face foarte temeinic în fiecare seară. Pe toate ferestrele am atârnat pături. Păduchii se plimbă pe ele ca boierii pierde-vară pe bulevarde. Dacă numai noi internații am suferi de pe urma lor, nu s'ar lua nicio măsură serioasă pentru deparazitarea generală a lagărului. Comandamentul ar avea în păduchi un aliat credincios pentru a ne chinui. Dar păduchii nu s'au oprit la gardul de sârmă ghimpată, au trecut pe lângă turnuri în barăcile S.S.-lor. Internații i-au împraștiat pretutindeni. Și cum internatul nu se poate mișca fără a veni în atingere cu S.S.-ul, e firesc ca într'un fel sau altul, S.S.-ul din pază ori cel de comandă să ia păduchi. La început tăgăduiau. Ascundeau faptul că au și ei păduchi. Însă când nu se mai putea nega, când comandamentul a aflat că în privința aceasta trupa nu se deosebește cu nimic de internați, a recurs la măsuri energice.

O VESTE ADUSĂ UNOR OAMENI GOI

Într'o Sâmbătă după masă, în toate locurile de muncă, în lagăr și în exterior, în carieră și în barăci, s'au adunat toate gunoaiile și deșeurile, și au fost arse. Tot lagărul fumează de gunoiu ars. Ușile, ferestrele, crăpăturile, au fost lipite cu fâșii de hârtie. Dumineca dimineată în zori de zi, am părăsit barăcile. Hainele le-am lăsat în barăci. În pielea goală, ne-am dus în curtea infe-

rioară. De jur împrejur ziduri din pietre de granit. In ziduri, uși mari, grele, ferecate — ale grilajelor, ale centralei electrice noi, ale stațiunii de pompieri. Pe jos, pavaj. Soarele n'a răsărit încă, și cerul e cenușiu, cețos. Ne clănțane dinții de frig. Oriunde ne așezăm, tot frig e. Au trecut mai bine de trei ceasuri până când am primit cafeaua. Din cauza zidurilor înalte, căldura soarelui o simțim abia pe la ora 8 dimineața. Acum începe să fie tot mai cald. Până acum căutam să ne încălzim reciproc, frecându-ne spatele și umerii. Dar căldura devine insuportabilă. Evităm să ne atingem unul de altul. Pietrele fierbinți devin arzătoare, de nesuportat, ne frig tălpile.

Pe la ora 10 sau 11 se iscă și crește printre noi o rumoare. E tot mai tare. Capetele se apleacă spre olaltă. Fețe mirate. Ochi ciudați. Soldații dela mitralierele de pe ziduri și clădiri ne somează să păstrăm liniște, căci de nu... Peste câteva minute pe unul din ziduri e instalat un megafon. Vocea puternică ne înștiințează: «...*Azi dimineață armata germană rupând tăcerea deasă ce s'a așternut în juru-i, a trecut la acțiune la granița din Est...*».

Ne privim. Va să zică asta era explicația trenurilor de militari și armament ce se duceau mereu spre Răsărit și despre care ne vorbiseră tovarășii noștri întrebuițați la încărcatul pietrei în gara Mauthausen.

Războiu în Răsărit. Războiu împotriva Uniunii.

Și ce fac celelalte popoare?

Megafonul nu dă niciun răspuns la întrebările noastre.

Cei mai mulți trec repede la alte treburi. Caută un loc la umbră. Se gândesc la mâncarea dela amiază. Ascultă muzica militară emisă de radio.

Grupurile noastre mici continuă însă să comenteze, să discute, să prevadă ceva.

Nu mai băgăm de seamă zăpușeala, aerul apăsător, mirosul acru al trupurilor noastre slăbite și obosite, care plutește pe loc, între zidurile de granit, și se încălzește și el. Nu mai simțim arsura soarelui nemilos, care ne înroșește pieile vărgate de vânătași prelungi și subțiri sau rotunde și negre, pieile care pe multe trupuri atârnă pe vertebre și pe coaste, gata să cadă de pe oscioarele ce se mișcă sub ele. Suntem nemișcați, tăcuți. Aproape că ai putea auzi aerul încălzit cum pâlpaie și vibrează pe pietrele de granit. Peste patru mii de oameni stăm în pielea goală și ascultăm vestea unui eveniment care va răscoli istoria.

Suntem cu mâinile goale între zidurile de granit.

Sute și mii de pumni se încleștează. Ochii privesc scânteietori către mitraliere. Dar atât. Dar totul atârnă în aer. In afară de începerea războiului nu e nimic precis. In zadar presupunem zeci de variante, rezultatul e același: incertitudine.

*

După masă, în grupuri mari, ne ducem la baie. Baia nouă deservește, astăzi, pentru prima oară, un număr atât de mare de oameni. Treptele pe care urcăm în curtea de sus sunt stropite cu lichid desinfectant. Antreul

băii e stropit cu același lichid. După baie suntem tunși, rași și unși cu ceva lichid. Ne ustură amarnic. Ieșim în curte. Peste tot e stropit. Intre barăci deasemenea.

Cât am stat în curtea de jos, internații din echipele de desinfectare au pus în fiecare dormitor și sufragerie, mai multe bidoane cu materialul de desinfectare, le-au aprins, au lipit ușile de intrare. După trei ceasuri de așteptare au scos din barăci saltelele, păturile, hainele. Același lucru s'a făcut și în barăcile S.S-lor, în magazii. La locurile de muncă din exterior, s'au dus S.S-ii să desinfecteze. Trebuiau numai să aprindă materialul și după 3 ceasuri să deschidă ușile și ferestrele.

Venind la barăci am primit hainele și încălțăminte. Dormitul în barăci a devenit periculos. Peste câteva zile am auzit că la Gusen, unde deasemenea s'a făcut o astfel de desinfecție, au murit 23 de oameni, numai din cauza insuficienței aerisirii a hainelor și saltelelor. Au respirat din plin gazul ce se ascundea încă în ele.

Trec zilele și săptămânile. Germanii anunță zilnic noi victorii. De nicăieri nu vine desmintirea lor.

Anul trecut, în Octomvrie, când am intrat în lagăr, dar mai ales după câteva luni, s'a născut în noi credința că eliberarea noastră va fi opera popoului german. Această credință s'a transformat acum într'alta și mai puternică, și anume: vom fi eliberați de Armata Roșie. Nu credeam nici jumătate din ce spuneau germanii. Increderea nemărginită pe care o aveam în armata sovietică spulbera efectul oricărei știri nemțești. Ne înșelam, însă, asupra timpului necesar pentru aceasta. Eram siguri că în câteva luni Reichul german se va prăbuși. De ce? Pentru că fibrele cele mai ascunse ale corpului nostru doreau acest lucru. Pentru că nu cunoșteam destul de bine situația din lumea întreagă, pentru că judecam că poporul german, nemulțumit cu starea actuală, va găsi el însuși mijlocul să sfărâme jugul asupritor al hitleriștilor.

Și, în cele din urmă, dar cu cea mai mare tărie, pentru că, deși eram siguri că Armata Roșie e cea mai puternică armată din lume, nu ne dam totuși seama de urzilele imperiale, care aveau să arunce asupra ei toată povara războiului.

La poartă stau cinci deținuți, gata pentru plecare în alt lagăr.

— Unde plecați?

— La Auschwitz.

— Unde-i asta?

— În Polonia.

Miron zâmbeste:

— Plecați acolo, dar nu e sigur că nu veți scăpa de S.S-iști pe drum...

Atât de puternic credeam în victoria Armatei Roșii, încât nu mai analizam situația, ne așteptam să vedem dintr'un moment într'altul pe ostașii sovietici eliberatori.

Dar vai ! Dela o vreme încoace și celelalte izvoare de informațiuni confirmă victoriile germane. Nu atât de multe precum le anunță nemții, însă victorii. Nu ne vine să credem.

Internații sloveni ne povestesc că ei știau bine că vor pierde războiul balcanic, care a fost numai preludiul unui războiu și mai mare. Acela va pune capăt trufiei hitleriste. Când a izbucnit războiul din Răsărit erau și ei de părere că în câteva luni vom fi salvați.

Acum, umblăm de colo până colo, desorientați, ca somnambulii.

Baldinco Serghei e un rus alb. Are vreo 30 de ani. E originar din Smolensk. În timpul Revoluției părinții săi (tatăl era funcționar de stat), au fugit în străinătate și s'au stabilit la Paris. Terminând cu aurul pe care-l aveau, s'au îndeletnicit cu felurite munci ocazionale. Primeau ceva ajutor dela cei mai înstăriți. Celor doi băieți și fetii, nu le-au putut da educația pe care ar fi voit-o. Serghei a învățat meseria de instalator de încălzire centrală. Câștiga 5—600 de franci pe săptămână, care erau deajuns pentru a duce o viață modestă. Dar nu se simțea bine la Paris. Ar fi dorit cu orice preț să-și revadă patria, să fie părtașul suferințelor și bucuriilor poporului din care a fost zămislit. Citea cu nesăț orice faptă de seamă realizată în Uniunea Sovietică. Abonat la « Journal de Moscou » și la « L'U.R.S.S. en construction » sorbea cu ochii construcțiile gigantice din fotografii. Spunea:

— Ce mai udarnic aș fi eu !

Când fasciștii au declanșat războiul împotriva democrației din Spania, s'a hotărât să plece într'acolo, pentru apărarea democrației. Ne zicea:

— După victorie, am să cer repatrierea în țara mea.

Nu e de vină că planul său a dat greș. Acum e la Mauthausen, dar nu se lasă descurajat. N'a pierdut speranța că odată și odată tot o să ajungă în țara visurilor sale. Nu e pesimist.

— Voi nu cunoașteți poporul rus. Și în trecut, când toată lumea credea că dispare, că sucombă, a reînviat, s'a întărit. Așa a fost cu ocazia năvălirii mongolilor, polonezilor, suedezilor, turcilor. În 1919 la fel. Armatele a 17 țări s'au războit împotriva noastră. Am învins. Iar Napoleon a ocupat și Moscova, și totuși am învins !

Rostea aceste cuvinte cu atâta siguranță și mândrie de parcă ar fi fost și el unul dintr'acei soldați care apăsaseră patria lor și izgoniseră pe cotropitori din ea.

— A căzut Minsk — ei și ? Sunt la Smolensk ? Nu e pentru prima oară în istorie că Smolenskul cade.

Din optimismul său nemărginit, s'a revărsat puțin și asupra celor care îl ascultau.

ORDINEA PRUSACĂ

Numai în barăcile spaniolilor nu existau paturi, în celelalte însă erau 6 rânduri de paturi cu etaj în fiecare dormitor, 3 rânduri duble și unul simplu. Intre ele, intervale înguste. Oamenii treceau printre ele frecându-se și ciocnindu-se unul de altul. O baracă cu paturi are avantajul de a-ți asigura mereu același loc de dormit, aceleași pături și aceeași saltea. În schimb patul e greu de făcut. Nouii veniți, privind cum trebuie făcut patul, au rămas uluiți. Cei mai mulți spuneau că preferă să doarmă sub pat decât să-l facă așa cum se cerea. Pentru a-i învăța această artă, un pat era scos în sufragerie, se forma un grup în jurul lui. Un internat mai vechiu, de obicei unul din serviciu, da lămuririle necesare: cum trebuie umplută salteaua, cum trebuie întins cearceaful, care este poziția pernei. Culmea dificultății e așezarea păturii. Pătura e îmbrăcată într'o pânză cu cercuri mărunte, albastre-albe. Cercurile trebuie să formeze o linie dreaptă de-a-lungul îndoiturilor păturii, iar pătura trebuia să fie întinsă orizontal, astfel ca patul să aibă forma unei cutii unghiulare. Dar asta nu e de ajuns. Se cere ca saltelele să fie umplute la aceeași înălțime, iar pernele să fie aliniate. Ordine germană. Când comandantul barăcii privește paturile dela un capăt al dormitorului, vrea să vadă o singură linie până la capătul celălalt. Când observă o mică deviere — și ce-l costă să vadă sau să i se pară că vede? — răstoarnă păturile și saltelele — asta mai ales când am fi avut timp liber — și cheamă pe internați în dormitor să-și facă din nou paturile. Facerea unui pat reglementar durează cel puțin 20 de minute. Pentru întinderea și netezirea saltelei și a păturii există scânduri speciale.

O altă distracție pentru timpul liber e curățirea dulapurilor. Vătaful de baracă, în schimbul unei părți din mâncarea noastră, face rost de hârtie de frecat dela cantină. Frecăm lăuntrul dulapului, apoi vesela de aluminiu, apoi gălețile, până când lucesc ca oglinda. Prânzul ne găsește ocupați cu frecatul și aproape înnebuniți de atâta «curățenie germană».

Funcțiunea de interpret e destul de ingrată. Spaniolii cer interpretului să traducă vătafului sau S.S-ului toate doleanțele și necazurile. Că n'au și-returi sau li s'a rupt cămașa, că vor să schimbe bocancii, că și-au pierdut pâinea și câte și mai câte. După câteva încercări, interpretul știe la ce se poate aștepta din partea vătafului. Sunt bocanci pentru schimb sau nu sunt? Știe ce i se va răspunde. Știe ce o să i se răspundă la auzul pierderii pâinei. I-a explicat celui cu jalba care e situația. Acesta însă vrea cu tot dinadinsul să-l asculte vătaful. Vătaful se răstește la interpret: de ce-i aduce oamenii pe cap? Să resolve el treburile mărunte! Iar pe el — pe vătaf — să-l lase în pace, că are el destule griji.

Altădată, comandamentul ne aduce la cunoștință o nouă interdicere. Este interzis a vorbi cu civilii, a schimba mâncarea pe țigări, a purta ceasornice, a avea bani. Intru cât interdicțiile sunt cunoscute prin gura interpretului, primele înjurături, în mod reflex, cad asupra lui.

TRIUNGHIUL TRANDAFIRIU

Serrano e un tânăr de 19 ani. Nici n'a fost pe front. Pe lângă tinerețea sa are și o înfățișare femeiască; are buzele de un roșu viu, iar când zâmbește, adeseori face gropițe în obraji. Bărbie rotunjită, degetele lungi, fine, o voce muzicală, rar întâlnită la bărbați, întăresc și mai mult prima impresie.

Serrano se prezintă odată la Vlad și își spune păsul:

Vătaful de cameră, Nikl, îl urmărește și îi propune «porcării». Nikl nu e de mult timp vătaf. Poartă triunghiul roșu, dar nu e politic. A comis ceva, vreo abatere dela legea recrutării, și pentru asta l-au trimis în lagăr. Înainte de a fi devenit vătaf, a lucrat la bucătărie. Sângele i-a devenit fierbinte, dar a fost dat afară repede. Nici în baracă nu se astâmpără. Vlad îi vorbește:

— Nikl, ți-o spun ca un prieten: să te lași de prostii.

— Ce ai cu mine?

— Eu n'am nimic, dar s'ar putea să ai neplăceri grave dacă nu te cumi-
tești. Vei păți-o mai rău decât la bucătărie.

Nikl promite, însă Vlad, pentru mai multă siguranță intervine la cancelarie, obține mutarea lui Serrano într'altă baracă.

«Trandafiriii» sunt destul de numeroși. Aproape fără excepție, lucrează în carieră, la muncile cele mai grele. Câteodată se svonește că a fost văzut unul sau altul dintre ei îndreptându-se spre un loc ascuns. Internații n'au niciun interes să-i urmărească. Nu i s'a urit până într'atât nici unuia, încât să fie răpus de sălbătăcia unei patimi animalice. S.S-iștii judecă altfel. Dacă prind pe cineva în «postură imorală», îl stâlcesc în bătai, apoi făptașii sunt înaintați comandamentului, care de cele mai multe ori îi condamnă la atâr-nare în inelele dela turn. După aceea 25 de lovituri și apoi compania disciplinară.

Intinderea patimei, a constrâns comandamentul să instaleze un bordel. În jumătate din baraca Nr. 1 este cancelaria internaților, în cealaltă jumătate doarme vătaful, *capo*-ul și primul conțopist al lagărului. Sunt mutați în alte barăci. În locul lor se instalează 12 cabine cu paturi. Ușile se pot încuia din afară. Fiecare cabină are o ferestruică cu gratii. Femeile, poloneze și germane, sunt aduse din Ravensbrück. Nemții pretind că și în viața civilă au fost prostituate.

Internații care doresc să intre la ele trebuie să avizeze în prealabil pe secretarul barăcii proprii. Acesta face la contul cantinei o decontare de o marcă. Doritorul e trecut pe o listă. Seara se prezintă la bordel. De-a-lungul barăcii, la mijloc e un coridor. Acolo se plimbă supraveghetoarea B.S.E., îmbrăcată în uniformă, cizme ușoare, fustă de postav culoare gri, palton din același material. La centură îi atârnă o teacă cu un revolver ușor. Ea primește internatul și îl repartizează după gustul lui la o blondă sau la o brună, dacă-i german la o nemțoaică, dacă-i polonez la o poloneză.

Se prezintă internații fruntași ai lagărului, bucătari, magazioneri și alții cu burta la fel de plină. Numărul lor e mic, față de numărul celor care nu se duc acolo.

Prezența bordelului dă naștere la incidente. Printre fruntași izbucnesc scene de gelozie. Unii fac rost de alimente alese pe care încearcă să le introducă printre gratii. Nu reușesc totdeauna. Atunci urmează pedeapsa.

Femeile primesc mâncare dela bucătăria S.S. Ziua sunt scoase la plimbare. Când se plimbă ele, afară de vâtaful lagărului nimeni n'are voie să stea în curte. El cochetează fercheș cu ele.

UN ARISTOCRAT AL LAGĂRULUI

Prin Iulie se începe construirea unor barăci în apropierea lagărului, lângă drumul unde am cărat pietre anul trecut. *Capo*-șef al lucrării este un internat cu numele Georg. E din același oraș ca și comandantul și se cunosc din copilărie.

Când vine un nou transport de evrei se apropie de ei, vorbește cu unul și cu altul:

— Noi dorim tot atât de mult libertatea ca și voi. Nu ne face plăcere să stăm în lagăr. Dar de, trebuie să ispășim greșelile comise.

— Tu de ce stai în lagăr?

— Te rog să nu-mi spui *tu*, că te plesnesc și urlă Georg.

Evreului i se taie răsuflarea. Nu mai îndrăznește să spună nimic.

Capo-ul, cu glasul mieros, continuă să provoace:

— Nu trebuie să-ți fie frică de mine. Sunt un internat ca oricare, dar unui evreu nu-i permit să-mi spună *tu*.

Evreul ar vrea să mai spună ceva, se răsândește, apoi totuși se hotărăște:

— Câțiva internați s'au purtat foarte rău cu noi la baie. De ce se poartă la fel ca S.S-iștii dacă sunt de-ai noștri?

— Obraznicule! ai curajul să te compari cu noi? Ai venit în lagăr de o zi-două și crezi că îți este permis orice? Ce număr ai?

Inseamnă pe o hârtie numărul evreului, care tremură ca varga.

A doua zi de seară evreul nu mai e prezent la apel.

PENTRU PRIZONIERII SOVIETICI — UN REGIM SPECIAL

Spre sfârșitul lui August, echipele care lucrează în gară văd cum coboară dintr'un tren de marfă sute și sute de ruși.

— Numai ruși pot să fie. Și trăsăturile și hainele lor arată asta, strigă Miron.

— Ce să caute ei aici? Doar sunt prizonieri de războiu, se miră, naiv.

— Parcă tu ești prizonier civil! spune Iordache.

Pe unde trece coloana de două mii de ruși, stârnește surprindere. Se aud exclamații:

— Ruși... Sovietici... Ce tineri sunt!

La construcția șoselei munca se încetinește. Și S.S-iștii privesc mirați.

Cei două mii de ruși sunt repartizați în trei barăci. A patra e transformată în infirmerie. Barăcile lor sunt izolate de celelalte cu un gard de sârmă ghimpată. Dintre ceilalți deținuți se aleg interpreți. Vătafii de barăci sunt aleși dintre cei mai cruzi. Pentru lagărul rus se numește un vătaf de lagăr anumit. În interiorul lagărului se instalează o gardă formată din internați. Ei sunt în mare parte infractori la diferite legi de recrutare și încorporare. Li se promite că de purtarea lor ca gardă depinde eliberarea lor. Primesc un costum destul de ciudat: uniforma gardei regale jugoslave. Cisme, pantaloni din postav roșu cu brandenburguri negre, o scurtă din postav albastru cu brandenburguri galbene. Pe cap o cască de oțel. În mână o sabie. Li se dă și câtă mâncare vor; din două în două ore sunt schimbați.

Rușilor li se lasă hainele cu care au venit. Se pictează pe ele un cerc roșu cu litere mari S.V. Numărul de ordine pe care îl primesc, depășește zece mii.

Hrana ce li se dă e un fel de fiertură de morcovi și arpacaș, în fiecare zi aceeași.

Unul dintre interpreți e un tovarăș de ai noștri. Ne destăinuie situația mizerabilă în care sunt ținuți rușii. Din mâncarea lor se fură mult. Când se aduc termosurile dela bucătărie, vătaful acolo pe loc dă unul din ele prietenilor săi din alte barăci.

300 de oameni dorm pe o întindere de 96 metri pătrați. E imposibil să nu se întâmple fricțiuni. Nu e loc pentru nimic, nici pentru dormit, nici pentru spălat, nici pentru tuns sau ras. La distribuirea mâncării e învâlmășeală, înghesuială. Rușii au fost obișnuiți la ei acasă cu mâncare îmbelșugată și bună. Foamea cumplită ce îi mistuie, îi face pe unii să șteargă până și ultima picătură de supă din termosurile goale. Personalul de baracă, vătafii, frizerul, secretarul, ajutorul și garda găesc sute de motive să lovească, să bată. «Pentru a menține ordinea», zic ei. Toți acești călai au tot confortul imaginabil în lagăr. Fiecare în patul său, cu câte pături vrea. De mâncare nu duce lipsă niciunul, haine bune au. Și la W.C. au un loc separat, «ca să nu se infecteze». Când au chef, se duc la bordel. În schimb, trebuie să «mențină ordinea». Noaptea e pază în baracă. Personalul are toate motivele să-i fie frică și să doarmă cu grijă.

Reușim cu greu să descoperim în masa imensă a prizonierilor ruși pe oamenii apropiați nouă. Sunt neîncredători. Primirea ce li s'a făcut, regimul la care sunt supuși îi fac bănuitori. Nu știu încă să distingă pe prieten de dușman. Incetul cu incetul, ghiața neîncrederii se sparge. Și într'o baracă și într'alta găsim câte unul. Il punem om de serviciu, îi facem rost de diferite avantajii, intervenim pentru el la personalul barăcii.

Din convorbirile avute cu prizonierii ruși ne alcătuim o imagine relativ clară despre situația din Uniune.

Se pun mii de întrebări: — Cum e viața acolo? Cât câștigau? Ce se putea cumpăra cu banii câștigați? Cum e în armată? etc.

Răspund la toate. Nu îți ascund surprinderea și indignarea față de bătaile din lagăr. La ei omul e inviolabil. Cel care bate e aspru pedepsit.

Sunt repartizați la construirea barăcilor, acolo unde Georg e *capo*. Și la muncă au interpreți. La muncă nu sunt atât de rău tratați ca în baracă. Din cauza aceasta nu încearcă nimeni să se eschiveze dela muncă. Lagărul nu dispune de atâta personal feroce cât ar fi necesar ca să ajungă peste tot. În compania disciplinară, la construcția șoselei, la echipele de cărat pietre, la tăvălug, în barăci, peste tot trebuie personal ales. Odată tot se va termina. Astfel că la echipa rușilor numai Georg e sălbatic. Toată ziua însă nu poate să maltrateze nici el. Dar e temut. La apropierea lui, ciocanele bat mai repede, târnăcoapele se avântă mai puternic, mișcarea e mai vie. Inșă pe măsură ce se îndepărtează descrește și ritmul muncii.

O parte din cei cari nu sunt repartizați la echipele de muncă fac gimnastică în curte, sub comanda interpretului Fischer comandă. Un ofițer S.S. îi privește atent cum se execută mișcările. Orice mișcări făcute la comandă de o masă de oameni, ca un mecanism, îl interesează, îl fac să se simtă ca la el acasă. E mulțumit. Face mai multe fotografii.

Fischer e austriac, din apropierea Vienei, unde părinții lui au o brutărie. La 19 ani a făcut câteva excrocherii, a fugit de acasă, a intrat în legătură cu elemente de ale poliției secrete. Pe căi clandestine a ajuns în Uniunea Sovietică. Acolo a fost descoperit ca agent secret și trimis în Siberia la muncă. A evadat, a fost prins și readus la muncă. În 1939 făcându-se între Uniunea Sovietică și Germania un schimb de deținuți politici, Fischer a intrat în lotul de schimb. Ajuns în Germania, rămâne la Berlin. Acolo e întreținut de o femeie. E arestat și adus la Mauthausen, unde primește distinctivul verde. Când au venit rușii, e mutat la ei ca interpret. Îi întrece în cruzime pe toți vâtafii. Bate cu drag, cu pasiune. Când sbiară, pe față i se formează brazde lungi, verticale, i se văd dinții lați și galbeni. Din capul lunguieț, în formă de do-vlecel, se desprind două urechi ciulite. Nu poate să-și întindă brațele de-a lungul corpului, atât de strâmb este.

Pentru ruși s'a instalat o infirmerie specială. Bolile, din cauza alimentației proaste și unilaterale, fac ravajii. Pe zi ce trece, numărul morților crește atingând de pe-acum cifra de 15—16 pe zi. Infirmeria lor nu asigură niciun tratament special, dimpotrivă, în infirmerie li se dă și mai puțină pâine decât în baracă.

(urmare și sfârșit în nr. viitor)

INDEMN

*Pe filele acestei cărți nescrise
Vom scrie astăzi, buche lânghe buche,
Cuvântul nou și drept, bătut pe muche*

*Și, slovă slobodă de slovă
Legând, în cartea fără început
Vom scrie, cei care-am uitat a scrie,
In rând cu cei ce înă n'am știut...*

*Vom scrie, frate, — și de dragul lor,
Al celor mulți care ne-asteaptă,
Vom face bătături în palma dreaptă!*

*

*De pe moșia cât o țară,
N'or mai porni cuvinte de ocară
Cu sfichiu de bici peste spinări plecate.*

*— Intinde-mi mâna frate
E primăvară...
Nu simți mireasmă crudă, ghiociei?
Ți-e slova încă strămbă, poate,
Dar pune mâna cu nădejde pe condei
Și strânge-l voinicește
Ca 'ntr'un clește!
Cu trudnică migala meșteșugului,
Infige 'n inimi vorbă ascuțită —
Ca în țărână, fierul cald al plugului.*

— Hei, tunde-ți pletele și primenește-ți straiul,
 Aruncă 'n foc panglicile și mucegaiul,
 Și florile presate, și scrisorile,
 C'au înflorit din nou, mai roșii încă, florile!
 Arsura soarelui primește-o drept în față
 Și scoate 'n vânt voinică chică
 Și chiot lung, clocotitor de viață:
 Cu floare 'n dinți, cu floare la ureche,
 Apucă și plaivazul, și mistria,
 Și lumii tinere frământă-i bucuria.

Se strânge rândul. Cum, rămâi în urmă?
 Nu simți sub frunte gândul nou cum scurmă
 Și cum te sgârie penița ruptă?

— Hai, ia-ți îndemnul, frate bun, și leagă 'n
 Mănunchiu de flacări cântecul de luptă
 Cu dulce cântecul de leagăn...

Te nălță în stihia zărilor
 Să furi de-acolo mierea desmierdărilor,
 Coboară 'n măruntaiele pământului
 Să smulgi de-acolo Meșterul-cuvântului,
 Cuvântul scurt și greu, de plumb fierbinte.

E primăvară, frate, primăvară...
 Deschide ușa, ieși în vânt afară
 Și — Înainte!

OTILIA CAZIMIR

N A V A

Intre pale de vânt,
încolăcite cu miros de crudă pădure,
sprijinit de pământ
cu o claie de bârne și lanțuri dure,
ca un monstru refăcut vertebră cu vertebră,
sgduuit de ciocanul pneumatic, cu febră,
în căldură, înghețuri și cântec,
vasu-și croește rotundul lui pântec.

Câte degete-l pipăie, cu dragoste maternă,
și-i așează puntea, încet, ca o pernă,
un furnicar de oameni
coboară și urcă pe schelele strimte, —
și vasul răsună sub pașii repezi — îi simte.

Coastele încă vibrează golașe,
ca strunele unei ghitare uriașe,
dar vasul totuși trăiește,
în sute de inimi se 'mplinește și crește.

Iată-l întreg, pe hârtia cadrilată,
numai foc în cazane — și pornește îndată!
Pielea groasă de tablă asudă
în halele 'ncinse în flăcări și trudă,
elicea strânsă în arbore lung
începe s'apară din strung.
Dunărea e-alături și-așteaptă
să coborâm, atât, doar o treaptă.
Sub pașii năvalnici punțile țipă.
E gata schimbul! Hai, altă echipă!

Cu punctele roșii înfipte de nit,
 timpul cedează, învins, hârțuit.
 Apropie nitul! Impinge 'mpotrivă!
 Ciocanul bufnește pe secundă-o misivă,
 și trece echipa, ca grindina joasă,
 pieptarul de tablă mai iute să-l coasă.

Ciocanul o clipă stă mut.
 Unde e planul? A fost întrecut.
 Ciocăniți pereții, încercați orice trapă,
 e ziua să dăm drumul vaporului pe apă.
 L-au cântat destul ciocanele grele,
 l-au legănat dute-vino pe schele,
 să-l cânte de-acum apele, norii,
 să-l mângâie cu palma călătorii,
 pântecul greu s'aducă, să care
 de-a-lungul lumii grâu, lemne, sare,
 iar marinarii legănați de val,
 pe-această insulă pornită dela mal,
 s'audă 'n șuierul curenților de ger
 mesajul ciocănit în șantier —
 și steagul Republicii, în vârf de catarg,
 pe ape și 'n porturi să fâlfâie, larg.

Și 'ntre pale de vânt,
 împletite cu miros de crudă pădure,
 când nava va trage, iarăși, aici,
 innodată cu ancore dure,
 peste țărnul îngust de pământ,
 fluturându-și mândria 'n catarge,
 alte nave să clădim — să clădim,
 ciocanele-aceleași ecouri vor sparge.

ALĂTURI, ARZAND...

*Dormi, dar tâmpla legănată 'n mâini,
așteaptă să intre în ziua de mâini,
părul respirat ca o pală de cânt,
păstrează o undă din mările-avânt,
umerii albi, buzele roșii de tinerețe
păstrează hotărârile citete.
Iubito, tovarășa zilelor mele,
cu tine trecut-am prin burnite grele,
mâna ta mi-a răcorit, de-atâtea ori fruntea,
când pasu-mi șovăia.
Tovarășă de muncă, de cântec și vis,
lumea 'ntreagă privirilor noastre s'a deschis.
Nu mai suntem singuri, să ne-ascundem pe-alei,
să ne-alegem iubirea dintre stinse scânteii,
nu mai împletim o visare nebună,
agățându-ne de stele, veșnicie și lună.
Imprejurul nostru e-un cântec profund,
în care și vocile noastre întreabă-răspund.*

*Ce zâmbitoare, vii, după muncă, la amiază
și răsul tău prin casă luminează,
cărțile câte te 'mpiedecau mereu,
le răsfoiești acum lângă umărul meu.
Odaia noastră, atât de tristă 'nainte,
tresaltă astăzi de-o viață fierbinte.
— « Mai sunteți în întreceri? Cine-a învins? »
La meetinguri îți caut pumnul întins,
și 'n uralele tovarășilor, de nesfârșit,
știu că și glasul tău e 'mpletit.*

Seara nu mai colindăm prin grădina noroasă,
 ci mână 'n mână ne așezăm la masă
 și tâlmăcim cărțile grele de gând,
 cu dragostea 'ntreagă alături arzând.

Peste cât? într'o seară sau dimineață,
 va răsări și un boț plin de viață
 și 'n brațul lui plăpând, neastâmpărat,
 svăcni-va viitorul așteptat.

Cântându-i se va oțeli și-o crește,
 din dragostea ce ne-a legat tovărășește,
 și va fi mândru odată că și noi
 am mers în rândul oamenilor noi.

E târziu. Mai zăbovesc printre hârtii.
 Cuvintele umblă ca niște mistrii
 și 'ncearcă să 'nchege un bob de ciment
 în frământarea vastului prezent.

Ai adormit oboșită, zămbind
 Ași vrea o sară moale asupra-ți să întind.
 Știu, dacă iarăși va veni o furtună,
 ca și-acum, vom fi neînvinși, împreună,
 ca și-acum, fruct al marelui ritm proletar,
 vom urca pe drumul nostru solar.

Tovarășă iubită a zilelor mele,
 somnul să-ți fie licăr de stele.

Dormi. Dar fruntea legănată 'n mâini,
 așteaptă să intre în ziua de mâini
 și părul resfirat ca o pală de cânt,
 păstrează o undă din marele avânt.

CANALUL DUNĂRE — MAREA NEAGRĂ

*Dobroge cu tâmplele crăpate,
de veacuri crivățul doar te-a arat,
coline triste, saie respirate,
pomii chinuți în aerul sărat,*

*strângi orbitorul soare în ciorchini,
sub minarete odihnesc balade,
peștii ca niște luceferi marini
sclipeșc în năvoade,*

*oile pasc stinghere prin ghimpi
prin fășii sărace de iarbă,
și Dobrogea-și întinde 'n anotimp
spinarea de gresie, stearpă.*

*Grădinarii pipăie pietrele iuți
și nisipul le arde 'n orbite,
caili vâjnoși și mărunți
sună vechiul munte 'n copite.*

*Iarba-i miraj pentru păstorul dobrogean,
pescarul găfâie la ramele grele,
luna rece plutește, feligean,
pe coclaurii provinciei rele.*

*Pe Cara-su colindă malarii,
țânțarii bâzâie ca un simun,
galbene smârcuri în arii
sub arșiță coclesc, de săpun.*

*Palmele valurilor sfios au mângâiat
patul întins de granit,
strigățul oamenilor, cu-al pescărușilor amestecat
în cântece de jale a rodit.*

*Curgeau șleपुरi pe fluviul bătrân,
caravană domoală,
Dobrogea rămânea lângă mal
și mocirle cu miros de smoală.*

*Peste pod treceau vagoane capitonate,
legănând burți de mari jefuitori
șleपुरile curgeau mai departe,
la Constanța le-aștepta cârdul de ciori.*

*O dunăre, două, de grâu, de petrol,
păduri trecute prin fierăstraie,
țării întregi îi dădeau ocol
să se îndese în vapor, ca 'n păstaie.*

*Ani prelungi, între mal și mal,
iarna zăpezi și vara colburi, troiene.
Dar ochii Comitetului Central
sărui-au noui meleaguri dobrogene.*

*S'a înclinat pământul dedemult
și fluviul a pornit pe altă cale.
Ei și? Noi vrem pe drumul scurt
să-aducem, iarăși, valurile tale.*

*E aceeași Sahară pe hartă,
încă nimic nu-i schimbat,
dar vâzul minții solul îl deșartă,
elicele canalul nou îl sbat.*

*Nu-s grânele moșiilor în vase,
nu-s mateloții cumpărați în târg,
și nici iobagi clisoși, pe schele joase,
nu dau de frica biciului în sârg.*

*În fața noastră stă un vis aeve,
purtăm în brațe, fiecare-un vas
și un podiș pietros așteaptă seve,
în holde bucuriei să dea glas.*

Colibele de trestie uscată
 să piară 'n focul muncii noastre vii!
 Din Cara-su, vâlceaua blestemată,
 să 'mpingem sânge proaspăt în câmpii.

Când mercenarii veacului atomic
 cu marfa trec canalul de Suez,
 spre socialism porniți temeinic
 Păcii să înălțăm un meterez.

Pornește vis, prin Dobrogea 'nsetată!
 Scurtăm din ani și trecem peste spații.
 Să cânte schela, puntea încărcată,
 să cânte mlădioase irigații!

Să se ridice mori, din pummul tânăr,
 frigorigere vaste, lângă mal,
 să șuiere sirene fără număr
 în du-te vino harnic pe canal,
 de pe câmpia nouă tractoristii
 salutul lor de marnă și ulei
 să-l chiuie vânos, spre mașiniștii
 ce-or dudui motoarele la chei.

Copii desculți, ce n'au răs niciodată,
 în paludism și bălării țepoase,
 vor crește cu canalul deodată,
 dând țării mii de flamuri muschiuloase.

Pe unde-s staule plesnite 'n vânturi
 și păsări trec departe, temătoare,
 să tencuim, din piatră și din cânturi,
 orașe pentru lumea muncitoare.

În pas cu noi — câmpii, și munți, și ape.
 Suntem conduși în luptă de Partid!
 Un braț întins — și marea-i mai aproape
 și cresc grădini în aerul torid.

Din Dunăre în valul mării-albastre
 prezentul saltă dărz în viitor —
 tovarăși, pentru visurile noastre,
 să descuiem șuvoiul brațelor!

NELEGIUIREA ¹⁾

În dimineața aceea, încă neclară și destul de răcoroasă, burnița peste valea întregă. Ploaia mărunță și lină sfârâia monoton în âcele dese și grase ale brazilor, iar acoperișurile cabanelor se transformaseră într'un fel de tamburină pe care apa șușotea depărtat, în cadențe aproape imperceptibile.

Brigadierii abia se treziseră și pe afară se zărea rare-ori câte unul, privind din prag către cer sau strecurându-se în fugă pe undeva. În ferestre licăreau încă lumini palide, în orbita cărora răsărea la răstimpuri vreo siluetă abia deslușită prin perdeaua de bură amestecată cu semi-întuneric.

Limbile ceasornicului nu puteau să arate mai mult de șase ore. Poate nici atât.

O oarecare însuflețire se deosebea în sala de mese și în imediata ei vecinătate, unde desigur se prepara gustarea de dimineață. De altfel, coloanele groase de fum ce se roteau pe de-asupra lăsau să se întrevadă că bucătăria se afla în plină activitate.

Pe șosea, la punctul din dreptul uzinei electrice, se învârtea un om încotșmănit în strae călduroase. După felul cum se plimba, înainte și înapoi, când agitat, când resemnat, scrutând câteodată spre Romuli, cu palma înmănușată, streășină ochilor ca să-și ferească vederea de stropi, îți puteai da seama că așteaptă ceva. Dar dinspre partea aceea nu se ivea nimic. Nici din direcția opusă a drumului.

Gheorghe Zag își propusese încă de cu seară, să se repeadă până la sectorul paisprezece, ca să discute cu Ion Tudor, responsabilul șantierului de acolo, câteva chestiuni cu privire la îmbunătățirea lucrului și acum aștepta să treacă vreun camion dela Telciu sau dela Romuli. Pe timpul lipsei sale de câteva ceasuri, îl însărcinase pe Marin Zidaru cu gospodărirea brigăzii și cu îndrumarea muncii. Avea încredere în băiatul acesta, mai ales de când salvase galeria dela prăbușire, și toată ciuda sa de moment, nu se datora decât faptului că era nevoit să piardă vremea în ploaie, așteptând. Blacheurile bocanșilor îi răsunau sacadat, nervos, pe granit.

¹⁾ Fragment din romanul « Rădăcinile focului ».

Până la urmă, înciudat, se hotărî să pornească pe jos, mai mult ca să aibă ceva de făcut, cu gândul că trebuia să-l ajungă pe undeva o mașină. Umezeala îi pătrunsese în tot trupul, îl înfrigurase și puțină mișcare nu i-ar fi stricat.

În sus, spre Culme, nu prea departe, șoseaua făcea un cot brusc la dreapta, pierzându-se în serpentine primejdioase, printre brazii bătrâni. Acolo se isprăveau așezările celor ce lucrau la gura de intrare a tunelului celui mare. Era, adică, un fel de poartă a sectorului, prin care se făcea comunicația cu cei din afară.

Când Gheorghe Zag ajunsese în locul acesta, se întâlni cu o femeie, care venea de la deal, alergând prin noroi, cu picioarele goale, numai dela glesne ieșite de sub fota lungă, neagră, cu două dungi cărămizii cât latul palmei, din lână aspră, de oaie țurcană. Avea pe dânsa un cojoc scurt, înegrit, și ros, care îi strângea pieptul voinic de femeie deplină. Din broboada înfășurată până sub bărbie, obrații i se vedeau rumeni, înfierbântați de o neliniște adunată în ochii ei albaștri, mărunți, cu priviri speriate.

Femeia trecu ca vârtejul pe lângă Gheorghe Zag, care se opri din mers, uitându-se lung după ea. Ceva neobișnuit până atunci în purtarea unui locuitor și mai cu seamă la ceasul acela, când clocotul zilei încă nu se deslănțuise pe vale. Dar nedumerirea drumetului se stinse curând și tocmai când se întoarse ca să pornească mai departe, spunându-și că avea ceva mai important de făcut decât să-și piardă vremea cu o femeie zăinatecă, Gheorghe Zag auzi în urma sa:

— Hei, domnișor! Ia'n stai, domnișor, o țărucă!... Sau cum îți mai zice, tovarăș! ia'n stăi!...

Glasul nu putea fi decât al femeii, pe care Gheorghe Zag, întorcându-se, o zări oprită în marginea drumului, făcându-i semne cu brațele să se apropie.

«Anapoda treabă și asta!», își spuse în sine cel strigat și se opri, neștiind ce să facă. Nu-i plăcea, când pleca într'un loc, să-și irosească timpul degeaba.

Dacă văzu îndoiala brigadierului, săteanca porni într'acolo.

— Ai hi tovarăș de-ai lor, te pomeni!, rosti gâfâit femeia, când se găsi numai la doi pași de el. De bună samă că ești dela lucru, adăogă, cercetându-i îmbrăcămintea.

Era o femeie încă tânără, plăcută la chip. Câteva șuvițe de păr blond, spălăcit, i se răsfiraseră pe frunte, scăpate din strânsoarea broboadei pestrițe. După felul cum vorbea, după neastâmpărul privirilor și al brațelor, se înțelegea că purta cu dânsa o spaimă.

Tocmai ceea ce încercă Gheorghe Zag să ghicească, dar fără folos, înainte de a-i răspunde:

— Da, sunt dela tunel, vezi bine!... Dar ce ți s'a întâmplat, de nu mai ai astâmpăr?

Femeia îl privi cu și mai multă grijă, și rămase tăcută, cu palma dreaptă în colțul gurii.

— Vorbește odată, femeie, că n'am vreme de pierdut !, o îndemnă, nu cu prea multă asprime, Gheorghe Zag, dar cu ciudă vădită.

— Apoi că și vorovăsc, ce alta gândești că vrau să fac !?, se apără femeia. Numa să mă duci la cela, care stă peste voi.

Cu toată supărarea sa, pe buzele lui Gheorghe Zag răsări un zâmbet și ca să se mai înveselească, încercă să o necăjească:

— Ce vorbă e aia, «care stă peste voi»? Cum să steie?

— Dumneatale, domnișorul... tovarășe, îți arde de șagă și lumea stă să se piardă !

Gheorghe Zag își încruntă sprincenele și se uită cu luare aminte la ea. I se păru că femeia nu are, într'adevăr, nici un motiv să glumească și regretă că-i vorbise în felul acesta.

— E ceva grav, ia spune? Ce e cu dumneata?

— Cu mine, sărmana, ce alta să fie decât neaverea? Da' cu ceia din vale e hibă, că...

Amuți dintr'odată și cercetă cu spaimă împrejur, ca și cum s'ar fi temut să nu asculte cineva, ascuns printre brazi.

— Hai iute să merem de vale !, îl trase de mână apoi pe bărbat. Du-mă la cine vă mână, c'amu a hi prea târziu... Și să nu afle a'lu' Almăjan, găzdacul, că nu mai am zile în sat ! Io is Rus Paraschiva, dela Săcel, peste Culme, da' omul meu o pierit hăt demult.

Gheorghe Zag se lăsă purtat, mai mult târît, de femeia ce se arăta a fi mai voinică decât s'ar fi părut după înfățișarea-i mărunță, și se străduia să găsească un înțeles vorbelor sale amestecate. Până la cabana comitetului de îndrumare, unde se hotărî să o conducă pe Rus Paraschiva, mai încercă de câteva ori să o descoasă, însă femeia se depărta de fiecare dată dela ceea ce susținea că nu poate mărturisi în drum, nici oricui.

«La urma urmei, își spuse dânsul, femeia asta nu mă cunoaște și dacă are cu adevărat ceva important, bine face. Și eu, în locul ei...»

Apropiindu-se de locuințe, se desluși din ce în ce mai limpede huruit de motor. Nu se putea ști încă, dacă sgomotul pornea din uzina electrică, pusă în funcțiune pentru regenerarea curentului, sau dacă era al unui autocamion, și peste puțin, după ce se mai rostogoli odată prin păduri, încetă cu totul. Amintindu-și de treburile sale, Gheorghe Zag se încludă din nou pe toți șoferii șantierului și chiar pe femeia care-l întorsese din drum, dar un moment se gândi și la faptul că prea pornise și dânsul de cu noapte, ceea ce îl făcu să se liniștească într'o măsură. Călca apăsât, greoi, ca și cum, frământând pietrele de pe șosea, i s'ar fi scurs din sine necazul, odată cu apa care i se prelingea pe haine.

Rus Paraschiva părea că nu se sinchisește de ploaia mărunță, nu prea deasă, dar pătrunzătoare. Picioarele ei, alb-roșiaticice și iuți, nu se fereau din calea micilor șuvoaie adunate din scurgerea burniței prin crăpăturile dintre bucățile dreptunghiulare de granit. Mergea grăbă, cu pași mărunți însă

repezi, neținând seama de umezeală, cu privirile răscolind înainte și pieptul plin îi sălta puternic, sub cojocul împestritat cu petice.

Văzduhul se mai luminase, iar frânturile de marșuri care răzbeau până la ei, arătau că ziua începuse printre brigadieri.

După cotitura spre intrarea pe șantier, Gheorghe Zag zări un autocamion, oprit în dreptul uzinei. Mormăi ceva în gulerul ridicat al hainei și privirile ce le îndreptă acum către Rus Paraschiva se îmbunară. Aveau aproape treizeci de metri până acolo. În trecere pe lângă mașina căilor ferate, află dela șofer că rămâne acolo până ce curierul de la Telciu își va fi predat corespondența, cam încă zece minute de zăbovit, și că pe urmă se ducea spre Vișeu.

— Cu atât mai bine, încheie Gheorghe Zag discuția, mă iei și pe mine... ce zici? Mă duc până la al paisprezecelea...

— Te iau, tovarășe, de ce să nu te iau?, încuviință șoferul. Dacă ai treabă... Numai, grăbește-te...

Responsabilul brigăzii întâia mineri trecu drumul, cu Paraschiva alături, spre comitetul de îndrumare, unde părea că începuse activitatea. Înăuntru se și adunaseră câțiva brigadieri, pentru comunicările de dimineață cu privire la întreceri.

— Ce-i cu dumneata, tovarășe Zag? îl întâmpină Apostol Bătu, secretarul comitetului. Te știam la ședința cu Tudor!

Gheorghe Zag se apropie de birou, după ce-și așează într'un cuiu șapca și-și șterse cu o batistă cât o gazetă, obrazii.

— Noroc bun, tovarășe Bătu!, rosti îndată, scoțându-și tabacherea din buzunarul pantalonilor, și-și aprinse o țigară, din care trase vârtos, cu ochii închiși.

Dela Gheorghe Zag, Apostol își trecu întrebător privirile la Rus Paraschiva care rămăsese sfioasă într'un colț și împrejurul căreia se așezase un cerc de apă, prelinsă din fotele groase.

Minerul din Baia Mare îi povesti întâmplarea dela serpentine, arătându-și totodată nedumerirea lui, personală.

În încăpere se făcuse liniște multă și toți ochii căutau spre țărâncă dela Săcel.

— Ii grabă mare, tovarășilor, îi grabă!, vorbi Paraschiva, când însoțitorul său isprăvi. Măreți în fugă la laptele cel de vi l-o adus de cu noapte, din sat! Ii necurat!

Femeia tăcu, înspăimântată, și iar ocoli cu privirea prin colțuri. Aceași frică, pe care i-o întrezărise Gheorghe Zag în șosea, o stăpânea acum din nou, ca și cum ar fi fost încolțită de fiare. Cerceta îndeosebi la fereastră, la ușă, apărându-se parcă de o nevăzută amenințare.

Ceilalți o măsurau de sus până jos, surprinși, neștiind încă în întregime ce poate să fie. Presimțeau o primejdie, aceasta se putea citi pe chipurile lor crisplate, dar nu știau dincotro se abătea.

Apostol Bătu își regăsi cel dintâi calmul.

Deși nu avea decât douăzeci și șase de ani, nu se putea vorbi despre el ca despre un tânăr oarecare. Figura lui negricioasă, obrazii brăzdați de cute,

ochii blânzi, dar cu sclipiri de adâncă seriozitate, îl înfățișau ca pe un om matur, un bărbat în toată puterea cuvântului, cu care, îți dădeai seama, nu era de glumit în orice împrejurare.

— Dacă dumneata ai venit pân' aici pe-o asemenea vreme, vorbi domol, dar cu gravitate, Apostol către femeie, înseamnă că ai ceva important să ne spui. Prin urmare, fii bună și vorbește mai lămurit. Ce e cu laptele?

Auzind că i se vorbește în felul acesta, Rus Paraschiva prinse un pic de curaj, își rânduie în grabă gândurile și răspunse scurt:

— Li otrăvit!

În aceeași dimineață, voluntarii dela tunelul cel mare primiră la gustare numai cafea, marmeladă, pâine și țigări. La protestele lor, deoarece simțiseră mirosul de lapte fiert, nu li se dădu deocamdată nici un răspuns. Laptele însă fu ridicat și încuiat cu cazane cu tot, după ce Apostol Bătu expedie, într'o sticlă sigilată, o parte din el la Bistrița, pentru analiză, printr'un curier special.

Odată luate aceste prime măsuri, secretarul comitetului de îndrumare se înapoie la biroul său, unde aștepta Rus Paraschiva.

Femeia nu mai voia să se întoarcă la Săcel și-și arăta neconținut teama față de un anume Melinte Almăjan, nume pe care i-l șoptise și lui Gheorghe Zag pe drum. De câte ori amintea de omul acesta, se scutura ca învăluită de friguri, tresărind cu groază pe banca de lângă sobă, unde o poftiseră băieții să șadă ca să se desmorțească.

Apostol Bătu înțelese că trebuia să-și impună multă răbdare, deși îl râcăia pe inimă să dea cât mai curând de firul nelegiuirii, dacă voia să ajungă la un capăt. De aceea se prefăcu că o neglijează pe femeie cu totul, îi înștiință pe ceilalți că ar fi timpul să iasă pe teren și rămase singur cu ea.

Rus Paraschiva avea treizeci și patru de ani. Fusese fată sărmană și, când se măritase, copilă aproape, nu avuseseră bătrânii să-i deie de acasă decât o perină, o cergă și două toale. Florea, și el un flăcău nevoiaș, fără oi, fără pământ, numai cu brațele și agerimea. Lucra prin păduri, la țapină. Când pleca, își înfunda desaga cu mălaiu și slănină și se întorcea după o lună sau două, cu ceva gologani în chimir. Nu le venea la 'ndemână, fiindcă erau tineri și cătau cu drag unul la altul, dar neaverea le arăta că viața vrea să-i despartă pe câte un timp, dacă țineau să poarte casă împreună. Greu, traiul în munți, pentru mai toți, în afară de câte unul, de câte doi, care cuprindeau codrii, pășunile și turmele. Ei însă priveau înainte cu dragoste și se sbăteau ca să închege o fărâmă de stare. Și poate ar fi răsărit și pentru dânsii ceva, dacă într'o noapte pe Florea nu l-ar fi adus niște oameni la vale, purtat pe țapinele încrucișate. L-a bocit, ce putea să mai facă, de vreme ce îl stâl-cise copacul? A rămas, dela el, cu o fată, Zamfira, că răscumpărare de moarte nu i-a dat nimeni, cu toate că omul sfârșise lucrând pentru domni. Copila

măruntă, de-o palmă, și neștiutoare. Cereea de-ale gurii, trebuia apărată de geruri, de vânt.

Intr'o seară, Paraschivei i-a ținut calea la pod Melinte Almăjan, să fie de-atunci zece ani. A strămtorat-o și n'a lăsat-o să treacă până nu i-a ascultat ce avea de vorbit. I-a spus că i-i dragă, că dacă dânsa ar vrea ar putea să se ieie, că el, cu toate că are atâta pășune și turmă și loc de mălaiu, și-ar lua-o de nevastă. Lumea îl știa pe Melinte om aspru, apucător dela altul și mândru, cu ură pentru cei neajunși, și tocmai de aceea nu i-a răspuns Paraschiva, l-a ocolit, și nici din casă seara n'a mai plecat. Însă Almăjan i-a ținut urmele, i-a căutat îndelung vorbă, mai cu frumosul, mai cu dojana, iar în spre toamnă a început a-i veni chiar în ogradă, după ce oamenii se strângeau lângă vatră. Intr'un sfârșit, femeia, tânără încă și fără rost, s'a lăsat răpusă și a răzbit-o cu putere bărbatul. Mai apoi își petreceau nopțile laolaltă, ea cu gândul că va fi iarăș nevastă, el adulmecând-o ca o nesăturată jivină, până ce odată a altoit-o cu rod.

Rus Paraschiva a mai născut o copilă, dar Melinte și-a întors inima și nu a vrut să mai știe de nimic. Uneori îi trimitea, în ascuns, câteva cupe de mălai sau un pumn de brânză dela oile lui. Asta, la început, când în două, trei rânduri, s'a încumetat să se strecoare pe furis înăuntru, fără să se uite la ea, nici să-i rostească o vorbă, ci numai ca să-și arunce o căutătură de ochi spre fașele în care dormea Măriuca ori sugea dela sânul ei istovit. Paraschiva a înțeles îndată ocara, dar nu i s'a plâns, nu s'a căinat nimănui, l-a poftit doar să se ducă aiurea cu răul din el, să-și mănânce singur, cât va mai apuca, belșugul lui de găzdoi adunat din tată în fiu cu necinste și s'a aplecat deopotrivă cu drag asupra fetelor sale, îndurându-și nechibzuința.

În gurile satului însă, copila din flori era o necinste amarnică, și cu vremea privirile se abăteau și mai mult în lături când se-arăta undeva Paraschiva. Femeia n'a priceput niciodată ura aceasta pentru o mamă, care nu se sfiește să-și crească odrasla, în loc să o lepede în puhoaiile Izei, cum bunăoară făcuse chiar sora lui Melinte, Saveta, pe care au scos-o cu daruri din mâna jandarmului, socotind că nimeni nu știe. Nu-i purta nici umbră de ură lui Melinte Almăjan, deși acesta îi batjocorise tinerețea și văduvia. Câteodată, e drept, se gândea că s'ar fi convenit să fie pe pământ lege și pentru asemenea fapte, dar cu cât creștea Măriuca, necazul se adâncea și mai mult în uitare, până ce a ajuns să nu se mai amărăscă.

Și cu fiecare zăpadă cernută peste munții pietroși, fetele se 'mplineau, Zamfira ieșise la horă în toamna trecută, iar Măriuca, în primăvara când se sfârșise războiul, intra în al nouălea an.

De curând, într'o dimineață, satul se pomenise cu svonuri noi, răsunând prin pădurile trezite ca dintr'un somn greu și viața s'a răsucit deodată, cu clocot, parcă izbită de pumni năsdărăvani.

Valea s'a umplut dela o zi la alta cu cântece, cu huruituri de motoare și oamenii, amorțiți de când lumea în tăcerea mocnindă a codrilor,

cu rădăcini vânjos înfipte în stânci, au crezut că se pornise prăpădul pă-mântului.

« Ne taie pădurile ! », se iscase un svon, apoi altele: « Ne duc peste munți ! », « Au venit să ne prade ! », și din vorbele astea, scornite nu se știe de cine, s'au învălborat peste sate nourii spaimei. Dintre toți, bogătanii, cu Almăjan între ei, îndemneau oamenii la răzmiriță împotriva acelor care veniseră fără de veste « să le calce pământurile și să-i răpună ». Dar oamenii au rămas de o parte, așteptând să vadă întâi de partea cui e dreptatea, așa că după un timp, cercetând cu amănunțime, au aflat că flăcăii, rezezi la treabă și cu gânduri de liniște, lucrau la un drum de fier, scormoneau muntele ca să răzbată de-a-dreptul spre Sighet și s'au tras înapoi la caselor lor.

— Nemernici și proști !, le-au strigat atunci bogătanii, furioși că rămăseseră singuri. O să vă ajungă blestemul și-o să pieriți tot în nevoi, dacă nu ne dați ascultare !

— Apoi noi, l-a înfruntat Bozga Vasile pe Almăjan care vorbise așa, v'am dat ascultare și voi ne-ați vârit în nevoile lumii. Blestemul pe umerii voștri să cadă, că noi om rămânea cu munca noastră din vechimi; pe sama ei v'ați ridicat și-ați adunat câte nu le mai puteți nici cuprinde . . .

Melinte Almăjan a vrut să intre cu pumnii în el, însă oamenii s'au strâns roată pe lângă Bozga Vasile și l-au ferit, murmurând, așa încât cel dintâi a intrat până la urmă în cârciumă și s'a îmbătat împreună cu Oană Totină, celălalt găzdac al satului, de care din seara aceea nu s'a mai deslipit.

În noaptea din urmă, Paraschiva trebuise să plece din casă, întru cât se întâmplase ca singura lor vacă, mânăta în fiecare zi la pășune cu ciurda, să nu se mai întoarcă, și dânsa pornise s'o caute peste imașuri. O trimisese și pe Zamfira să-i deie de urmă, dar în partea cealaltă, iar pe Măriuca o lăsase s'aștepte. Umblase până târziu prin văi, dincolo de apă și înapoi, și cu toată strădania ei desnădăjduită, nu aflase nimic.

Se întorcea abătută, înnegurită la suflet, fără nici o noimă la gândul că le pierise aproape ultima lor putință de a mai câștiga câțiva bani, pe laptele vacii. Era întuneric și ploaia pornise, necruțătoare, să se reverse ca dintr'o nemărginită căldare a cerului.

În noroiu, picioarele desculțe se afundau surd, purtându-i spre trup toată înfrigurarea de ghiață și umezeală. La ceasul acela, pe uliță nici un fel de țipenie, deși când ajunse la capătul podului o înspăimântă hruitul oblonului dela cârciuma lui Vlad Invalidu, tras după două făpturi omenеști, care tocmai ieșiseră, nehotărîndu-se încotro s'o apuce, și lumina mărunță a lămpii din prăvălie se pierdu în întunecime, numaidecât.

Paraschiva gata să se lovească de dânsii, se dădu temătoare într'o parte și rămase chită după un pom, așteptând să se îndepărteze cei doi bărbați, care, fără îndoială, băuseră mult.

— Mă, Oană, desluși la un timp femeia prin ropotul ploii, ne-am înțales !

— Înțales l, răspunse vocea cealaltă, încâlcit, poate din pricina băuturii. Înțales, cum nu l?... Ai, strașnic răchiu l

— Bine, dară l Eu ț'oiu da fiertura, numa grijește să nu simtă careva, că n'a fi a bună apoi.

Și glasul acesta părea a fi al unui om băut, dar mai puțin decât primul.

— Nu te teme, măi frate l, asigură cel care fusese numit Oană și scăpă un horcăit, care se termină într'un sughiț pițigăiat. Al naibii să fiu dacă n'o torn, crucea mâne-sa de techergei l

— Șșșt, ia sama la vorbă l il opri însoțitorul său și scrută împrejur, iar Paraschiva se făcu și mai mărunță în ascunziș.

— Du-te amu acasă, continuă același, și când s'a crăpa de ziuă să-mi vii ca să-ți dau oiaga.

Oană făcu un pas, dar se împletici, se încovoie și pumnul îi ajunse până aproape de glod.

— Sau, ia 'n stăi l, se răsândi nenumitul și-l prinse de braț. Mai bine, haidem odată și ț'oi da fiertura amu l...

Cel mai beat dintre dâșii nu se împotrivi, ci se lăsă purtat după voia celuilalt. Se depărtară cu anevoie prin ploaie și apucară pe cărarea care ținea lungul râului, la vale.

Rus Paraschiva simți o primejdie ca de moarte și fără să se întrebe dacă făcea bine sau rău, se luă după ei, la o depărtare cam cât socoti că nu puteau să o vadă. Uitase cu totul de yacă, de noreu și de frig. În mîntea ei era acuma limpede că Oană nu era altul decât Totină, dar o săcăia ciuda că nu da de numele celuilalt om. Pe urmă, șușotul lor, fiertura care trebuia turnată și grija pe care o păstra necunoscutul, ca să nu-i simtă cineva, o făcură să se strângă cu neliniște în inimă, îndemnând-o totodată să încerce deslegarea tainei. Înțelesese că se duc acasă la cel nenumit dintre ei și-și spusese că acolo va afla cine e.

Apropo de garajul șantierului, bărbații cotiră la dreapta, trecură pe furiș șoseaua și se strecurară în curtea lui Berbecan. Asta ar fi însemnat că Berbecan să fie necunoscutul, dar femeia își aminti îndată că omul plecase de cu ziuă la spital la Bistrița unde i se găsea, bolnavă, nevasta. Inima ei prinse a svăcni și mai puternic, când, lipită de uluci, trecu pe lângă poartă, se săltă în vârful picioarelor și privi în ogradă. Nu zări nimic. Auzi însă, mai târziu, șoapte în spatele grajdului:

— D'apoi bine, omule, nu mai poți sări un pârlez?

— Strașnic răchiu, mai lămuri și se așeză din nou liniște rece.

Trecuseră, așadară, pârleazul.

Paraschiva rămase locului o frântură neînsemnată de timp, fără hotărîre. Apoi, cu sufletul în dinți, împinse binișor poarta și fugi spre locul acela. Câinele lui Berbecan se cuibărise pe undeva, la căldură, de nu se-auzea. Două umbre, abia deslușite, se depărtau prin mălaiul până la brâu. Locul și holda erau ale lui Almăjan, a cărui casă se afla de partea cealaltă, unde veghia o

lumină slabă. Acolo intrară cei doi, iar femeia, care-și căuta un ascunziș în care să aștepte, înțelese că Melinte era nenumitul de până atunci...

...— Intocmai, domnișorul !, întări Paraschiva către Apostol Bătu, așa-i cum îți spun ! Cine altul să fie, că în casa lui or intrat !? Doară i-am văzut, tovarăș domnișorule, cu ochii aiștia...

Lui Bătu îi veni să zâmbească îngăduitor de felul naiv în care i se adresa țărancă din Săcel, dar « tovarăș domnișorule », suna pe buzele ei cu căldură, cinstit, așa încât rămase grav, ascultând, deși uneori îl săcăiau amănuntele prea lăturalnice din povestirea femeii.

— Am șezut multă vreme acolo și-am tot așteptat, continuă Paraschiva. Bag sama, s'au mai cinstit înăuntru cu câte-o răchie, că amândoi îs băutori și au din ce bea...

... Câteodată, prin fereastră se zărea vreo umbră, trecând dintr'o parte în alta a încăperii, dar nu se putea bănui nimic din ce se petrece înăuntru. În răstimpuri, dulăul lui Almajan urla prin noapte prelung, și atunci pielea pe Paraschiva se strângea ca înțepată de spini. Ploaia nu contenise, iar îmbrăcăminte muiată ca o rufă scufundată în râu i se lipise de trupul înfrigorat, însă femeia, ajunsă aproape de capătul puterilor ei, nu se urni totuși din locul de pândă. Simțea că în casă se pune la cale o nelegiuire și, că, cu un pic de răbdare, îi va da de urmă.

După o altă vreme, ușa tindei în sfârșit se crăpă și aceiași bărbați ieșiră în curte.

Melinte deschise poarta ușor, cu brațul stâng petrecut după grumazul lui Oană, care își ținea o mână peste buzunarul sumanului.

— Măi Oană, nu uita Oană !, rosti Almajan, te duci cu o cupă de lapte și te faci că le-o vinzi. Știi unde strâng laptele...

— La cumpărativă, bălbăi Totină, căutând drumul.

— Așa ! Și păzește oiaga cu fiertură. Să le-o torni cu băgare de samă, să nu te prindă, ceru' mâne-sa !... Și să nu sufli cuvânt către cineva ! Nici muierii, mă Oană, că muieria-i cu limbă de-un cot !

Totină trecu în uliță, înjurând printre dinți și depărtându-se.

Melinte se întoarse în casă și numaidecât Paraschiva văzu cum se stinge lumina și ograda se cufundă în nepătrunsă întunecime.

Rus Paraschiva rămase ca împietrită. I se păru că acum înțelege taina celor doi bogătani.

Cei de pe șantier colectau, în fiecare dimineață, pe bani, lapte dela țărani care-l aveau de vânzare. Venea fiecare la cooperativă, cu o cupă, cu două, cu câte îi prisoseau, îl vărsa în niște cazane mari de tablă albă, își primea plata cuvenită și pleca.

Ea însăși ducea întotdeauna laptele la cooperativă, ca să adune gologani pentru câte le trebuiau ei și copilelor. Se îngrozi la gândul că Melinte și Oană, care nu-i puteau suferi pe flăcăii aceia veniți să muncească, voiau să le toarne în lapte fiertură otrăvită.

«Is niște câini l, se scutură ea, «totdeauna au fost niște câini!», și după aceea porni să fugă spre casă, scurtând calea prin dreptul lui Bodea.

Fetele dormeau cu lampa aprinsă.

Vaca era în grajd: o găsisse Zamfira, îngenunchiată în niște smârcuri, la poala pădurii. Părea să fie bolnavă.

Femeia aprinse focul în vatră. Ii tremura tot corpul, și de frig și de spaimă. Zamfira o privi din așternut și se neliniști.

— Da' nu ți-i bine, mămucă?

Paraschiva nu-i răspunse. Era cu mintea împrăștiată la ce avea să se întâmple. Se întreba ce anume ar fi putut face cu puterile ei, ca să împiedece nelegiuirea și nu-i venea nici un gând mai ca lumea. Până la urmă se hotărî să-i povestească Zamfircii, tot ce văzuse.

— Mămucă! prinse a se boci fata, după ce mamă-sa isprăvi. Stan e cu ei, colo 'n vale, și vor să-l omoare, fâlharii! Nu-i lăsa, mămucă, să nu-i leși!...

Paraschiva știa de mult că Zamfircii se întorc privirile după Stan Păduraru, dar nu crezuse că-i putea fi drag fetei, chiar într'atâta. Iși aminti de iubirea ei pentru Florea și o cuprinse o neogoiță sfârșeală. Văzându-i mahnirea din suflet și puhoiul de lacrimi din ochi, se porni și dânsa pe plâns și simți că plânsul începe s'o mai aline.

Din sfârșeala aceasta, Zamfira își reveni cea dintâi, în nedumerirea Măriucăii, care se trezise speriată din somn și le privea pe amândouă.

— Mămucă, vorbi fata cea mare, mergi la mătușa Maria, mămucă și-i spune! Ea l-a ținut pe Stan și-i mai bătrână, poate ți-a spune ce-i de făcut...

Rus Paraschiva găsi că îndemnul Zamfircii cădea tocmai potrivit. Unde să se ducă, în altă parte, noaptea, la ceasul acela?

— Iaca, mă duc, fata mării, mă duc! Taci, nu mai plânge! și se îmbracă iar de drum, ștergându-și ochii înroșiți, cu broboada.

În ograda Mariei Haranga nu putu să pătrundă din pricina lui Duluf, care, cum simți făptură omenească la poartă, începu să se izbeacă de uluci, lătrând furios. Strigă de câteva ori la bătrână și se scurse oleacă de vreme, până când aceasta, după ce mai întâi în casă se aprinse o lampă, răsări pe prispă.

— D'apoi ce-i cu tine, femeie? o întâmpină gazda cu bănuială. Ce ți-a venit, pe-o noapte ca asta?

— Hai numa 'n casă, răspunse grăbit Paraschiva, și ți-oiu spune!

Intrară în tindă, unde își avea bătrâna culcușul. Aici, Rus Paraschiva istorisi încă odată câte știa, iar Maria Haranga o ascultă cu gura întredeschisă de uimire și de teamă.

— Înghiți-i-ar pământul de neoameni și de ucigași l, se rosti mătușa la urmă, cum ne-au înghițit ei, nouă, osârdia!

— Să-i înghită, mătușa Maria, numa ce-i de făcut amu, să-i scăpăm pe bieții flăcăi? Că și Stan al dumitale-i la lucru cu ei!

Maria Haranga se cutremură. Tinda începu să se învârtască cu dansa. Gândurile i se adunară spre Radu, care dormea în încăperea cealaltă.

— Io zîc să-l întrebăm pe nepotu' meu, că vine dela oraș și-i mai învățat. Il treziră pe Radu Haranga, luând întâmplarea dela început.

— Și cum, sări acesta, ca și cum s'ar fi aprins casa pe dânsul, mai stați să vă văicăriți? Fugiți numaidecât la cooperativă și anunțați-i pe cei de acolo! Poate că mai e timp să-i prindă. Sunt niște criminali, ar trebui împușcați amândoi!...

Negura nopții se împrăstia acum și vălurile ei aproape se vedeau, destrămându-se. În locurile întunecimii se așezau începuturile dimineții prin ploaia care se mai rărise. Satul se deșteptase și oamenii se auzeau din nou, lărmăind.

Cooperativa era tocmai în partea cealaltă, chiar lângă pod, la șosea. O bună bucată de străbătut, mai ales prin noroaiile uliței.

— Nu zăbovi, tu femeie, nu zăbovi!, o îndemnă și mătușa Maria.

Rus Paraschiva plecă în grabă, strângându-și cojocul pe ea. Era istovită, ca o cârpă, de nesomn și de frig, dar se străduia să-și adune ultima rămășiță de putere și-și amesteca mersul cu fuga. Ar fi vrut să fie la cooperativă din câteva sărituri, ca să-i mai prindă acolo pe cei ce veneau dela tunel după lapte, însă se poticnea deseori și-și blestema în gând neputința ei femeiască.

Oamenii se întorceau după ea și-o priveau îndelung, părându-le că mințile Paraschivei se rătăciseră. Într'un timp, chiar auzi o vorbă pe urmele ei:

« Să știi că s'o smintit Paraschiva!... », dar nu se opri ca să-l vadă pe cel ce se rostise în felul acesta, fiindcă ea era sigură că nu se smintise.

Ziua creștea, creștea și ei i se părea că nu va mai ajunge vreodată, cu toate că-și dădea bine seama că rămânea încă puțin până la cooperativă...

Când sosi, se sprijini în marginea ușii și răsuflă îndesat. Ii vâjâia prin cap cum vâjâie viforul, când vremuiește a lupi.

— Tovarășii dela tunel tocmai acum au plecat!, i se răspunse la vorbele ei gătuite.

— Și laptele?, mai avu puterea să 'ntrebe.

— L-au luat cu ei, altfel, de ce-au mai venit? Astăzi ai sosit cam târziu, s'au dus! Lasă, că dai mâine mai mult...

... — Atunci, mi-am zîs, continuă Paraschiva în vreme ce Bătu își plimba nervos degetele prin hârtiile de pe birou: « oiui crăpa, n'oiui crăpa, îi musai să vă spun! ». Că-i păcat dela Dumnezeu să se prăpăduiască atâta lume de flăcăi! Și-am fugit peste culme cât m'or ținut picioarele mele, sărmanele! Da' amu nu mai pot! Nici nu mai desprind cu ochii. ... Numa de n'am ajuns prea târziu!...

— Dacă ai mai fi întârziat puțin, s'ar fi putut produce nenorocirea pusă la cale de ticăloșii ăștia, o liniști Apostol Bătu și continuă: acum să mergi cu mine la infirmerie, ca să te odihnești puțin și să te îngrijească un medic. Restul, lasă-l pe seama noastră!...

Femeia se lăsă, moale, în brațele întinse frățește.

În cameră se făcuse frig. Focul se stinsese de mult, în timpul nopții, și apoi pardoseala de pământ ținea umezeală, în deosebi pe o vreme ploioasă ca aceasta.

Bătrâna își trase cojocul pe dânsa și ieși în curte, de unde se întoarse îndată cu un braț de vreascuri nu prea uscate.

Somnul, odată speriat, fugise și Radu Haranga nu mai putea adormi, deși se simțea neodihnit. Boala lăsase cute adânci, iar în suflet negurile nu se destrămaseră, ci îl urmăreau încă, poate cu mai puțină înverșunare decât înaintea convorbirii cu doctorul George Predoiu, dar faptul acesta nu însemna totuși o înseninare pentru sine. Fosta lui nevastă continua să-i apară uneori în albastrul privirilor, îi fărâmița gândurile și trupul, ca ivită, pe neașteptate, din propria lui făptură și o chemare numai de el auzită îl împingea înapoi, ca într'un sbor greu, plin de primejdii. I se părea, când reușea printr'un efort desnădăjduit de voință să înlăture ceața aceasta a trecutului destul de apropiat, că de fiecare dată ieșea dintr'un vis urât, care amenințase să-l sufocă, să-l piardă. Înțelegea apoi că trebuia să înfrunte și să înfrângă chemarea aceasta, ori de câte ori îl prindea în antenele ei. Știa acum, după ce prima criză trecuse ori era la sfârșit, că singurul lucru recomandabil, dacă voia să-și salveze nervii și să recâștige un loc onorabil în viață; mai cu seamă după câte desprinsese dela George Predoiu și din noua înfățișare a lui Stan Păduraru, pe care ultima dată-l văzuse în ajun, știa că era dator să frângă definitiv puntea dintre el și Irena. Și cu toate acestea, un simțământ de regret, de lipsă și de singurătate îl făcea să se întoarcă în amintiri, să le caute numai pe cele, câteva, mai frumoase și să trăiască o secundă sau două în ele. Dar erau în așa fel rânduite amintirile lui, încât se întunecau totdeauna, aproape îndată, și îl năpădeau coșmarul, întunecimea, din care se trezea, buimăcit, mai hotărât să renunțe, să uite, însă tot odată mai singur. Ajunsese la stadiul în care se impunea negreșit să facă ceva, ori ce, numai să-l poată preocupa ceva nou. Așa lăsase și George Predoiu, să se întrevadă. Altfel, risca să se afunde în neguri și mai adânc. Dar boala îl împiedecase până astăzi să părăsească mai îndelung încăperea și nici nu știa tocmai bine ce anume ar fi fost mai potrivit pentru dânsul. Ori cum, de ceva era sigur: trebuia să-și cotească brusc viața și să pornească din ce în ce mai departe prin ea. Ori ce privire în urmă nu însemna decât moarte. Și el voia să trăiască, măcar de acuma în colo, și să realizeze ceva.

Ceea ce își dorea mai aprig în dimineața aceea, erau voința și puterea și, privind din nou în trecut, se rușină la amintirea că de atâtea ori de-a-lungul și de-a-latul celor treizeci de ani ai săi, lipsa lui de control, de dirijare asupra voinței îl dusese aproape de prăbușire...

— Ia'n stăi și vezi, fătul mămuchii l, izbucni pe neașteptate mătușa Maria, ne mai putându-și înghiți necazul, în vreme ce cu palmele vestejite dădea la o parte cenușa din vatră, ca să descopere niște tăciuni. Auzit-ai? hierțură de moarte! Ca să-l prăpăduiască pe Stan... Nu i-ar mai ține pământul și

i-ar culege văzduhul ! De-ar ajunge Parasca la vreme că, de nu, eu le sucesc grumajii, cu mâinile mele, cât îs eu de bătrână !...

Radu Haranga tresări. Fusese atâta de cufundat în gândurile lui, încât nu simțise prezența bătrânei în încăpere. Dar vorbele ei răscoliră în dânsul ca niște burghie. Era mâhnire și teamă și neputință în glasul femeii.

— De nu-mi era dusă puterea, socotești c'aș fi stat ? continuă Maria Haranga. Tot într'un pas aș fi sărit, înaintea Parascăi ! Da' vezi că vine vremea fătul mămuchii, când geaba gândești, geaba vrei, dac'ai trecut de tărâmul putinței...

Spusele acestea ale bunicii, asociate cu frământarea din care-l rupseseră tocmai când căuta mai înfrigorat o soluție, îl treziră la o altă realitate.

« De nu-mi era dusă puterea... »

« Da, gândi, învinovățindu-se că rămăsese în pat cu toată gravitatea celor povestite de Rus Paraschiva; puterile ei sunt sleite, dar puterile mele ? N'au ajuns încă la capăt... Trebuia să-mi dau seama că Paraschiva înseamnă mai puțin decât mine, în situația asta ! ».

Sări din așternut, cu picioarele goale, direct pe pământ. Senzația de frig, pe care o simți imediat în tot corpul, îl smulse și mai mult din frământările sale, înviorându-l.

« Și eu boceam pe runele mele », își mai spuse, de data aceasta cu satisfacția celui care găsește ceva după o grea căutare. « Iată ce am de făcut ! », și se repezi spre scaunul, pe care odihneau hainele.

Făcu doar doi pași și ochii i se încețară, prin cap îi străfulgerară dureri ca și cum cineva l'ar fi izbit cu o palmă ale cărei degete s'ar fi transformat în piroane. Își duse mâinile la frunte, la ochi, apăsă cu putere tâmplele, ceafa. Durerea se răspândise în toate fibrele lui. Pe urmă, când la scurt timp durerea începu să se fărâmițeze, să se împrăstie, la fel de neașteptat cum venise, își pipăi brațele, pieptul, picioarele și se privi, îngrozindu-se. Arăta ca un lemn, peste care căzuse o lungă cămașă, țărănească, de noapte.

Maria Haranga, veni și-l cuprinse de mijloc, sprijinindu-l.

— Șezi în pat, măi băiete, că iar ti-i aprinde !

Dar Radu o dădu blând laoparte și se uită la dânsa cu bunătațe.

Bătrâna zări în privirile lui o sclipire ciudată, necunoscută până atunci la cel ce zăcuse și se zbatuse pe dinăuntru ca o furtună. Era ceva ca după o ploaie, când se ridică peste brazi cețurile și crestele munților se limpezesc.

« Sunt bolnav, prea bolnav încă », își urmă însă el gândul. « Dar iată ceva nou pentru mine ! În definitiv, contează mai mult viața atâtor oameni ! »...

Se îmbracă cu o grabă aproape furioasă, născută din lupta surdă pe care o da cu forțele sale secate.

Își în tindă și deschise ușa de-afară. Il izbi un curent rece, încărcat de aroma prea tare a brazilor purtată de vânt. Avea pe deasupra un fulgarin, dar gâtul îi era gol și răceala îl tăie ca un cuțit în piept. Ii trebuia un fular. Nu-și luase niciunul, nu se pătuse gândi când plecase din București, unde

căldurile unei veri fierbinți topeau asfalturile, că va avea nevoie de asemenea lucru. Se înapoie în casă, cumpăni puțin și luă din perete un ștergar alb, gros, atârnat între două blide, pe care și-l petrecu împrejurul gâtului.

Uimită, Maria Haranga rămăsese năucă într'un colț, fără să știe ce avea să se 'ntâmple.

— Eu mă duc să-i înștiințez pe cei dela tunel, îi vorbi Radu, amintindu-și acuma de ea. Nu avea nici o grijă...

— Meri după Stan?, îndrăzni bătrâna să-l întrebe și făcu un pas după el.

— Parcă-i vorba numai despre Stan!? Aici s'a plănuit o crimă în massă, asta-i o infamie, sunt niște bestii!, și ieși, strângându-și gulerul fulgarinului.

Bătrâna rămase cu gura căscată. Să i se fi smintit oare, nepotul? Nu înțelegea nimic din vorbele lui dela urmă.

Când ajunsese pe șantier, după ce mai întâi trecuse și el pe la cooperativa din Săcel, Apostol Bātu, la care îl conduse un planton, tocmai ieșise din birou împreună cu Rus Paraschiva.

Era sfârșit, spinarea i se încovoiasese ca o frântură de arc, obrajii i se făcuseră albi, ca de ipsos, privirile îi amortiseră. Pe drum, în timp ce urca dealul, îl ajunsese un autocamion, care se oprise la semnele lui, dar șoferul îi spusese scurt, fără să-i lase posibilitatea de a-i mai da explicații:

— Degeaba, nu pot să te iau! Dacă n'ai «Stop»!... și se dusesse, împroșcându-l cu fumul svâcnit pe țeava eșapamentului.

Fusese o mașină a căilor ferate, iar Radu Haranga nu avusese de unde să știe că șoferii acestei «Direcții» oarecum funcționărești, din prea multă conștiință a lucrului și dintr'o teamă nu totdeauna justificată, cântărită, aveau obiceiul să cam umfle dispozițiunile ce le primeau. Așa încât se mulțumise să scrâșnească o înjurătură, pe care desigur omul dela volan nu putuse să o audă și porni mai departe pe jos.

Ploaia încetase cu totul. Frigul se menținea însă.

Bātu era gata să treacă pe lângă el, dar plantonul îl opri:

— Tovarășe secretar, l-am adus la dumneata! Zice că are ceva să ne spună..

Apostol îi privi pe rând, cercetător. Mai cu seamă pe noul venit.

— Ei, ce mai e? De unde ești dumneata? îl întrebă în urmă pe Radu.

«Frumoasă primire!», își zise acesta și, după ce făcu un efort ca să-și culeagă privirile, o zări pe Paraschiva.

Femeia, la rândul ei, îl recunoscuse.

— Dumnealui m'o trimăs, vorbi ea către Bātu. Ii e nepot lu'mătușa Maria...

Secretarul comitetului își dădu seama că se purtase cam aspru cu el. Asta, nu fiindcă aflase acum cine e, ci pentrucă, își spusese, «ar trebui să-mi las la o parte necazurile când întâlnesc un străin». Ii întinse mâna, pe care Radu i-o prinse cu greu, dar ceva mai puțin supărat.

Haranga își spuse numele, iar Bătu, auzindu-i-l, căută în gând ceva, cu ochii o clipă închiși, însă deocamdată nu-și aminti nimica precis.

— După cum văd, începu Radu, cu glas învâluit, am cam venit degeaba. Tot Paraschiva, mai sprintenă!...

Din pieptul înghețat, i se deslănțui o tuse cu noduri, ceea ce îl determină pe Apostol să se uite mai cu grijă la dânsul.

— Dumneata nu ești bolnav? îl întrebă. Așa-i, parcă mi-a spus tovarășul doctor, că are un bolnav la Săcel!

— Eu sunt, băigui Radu Haranga, printre înecăciunile tusei.

— Bine, dar e prea mult pentru dumneata! N'ai găsit o mașină pe drum? Bolnavul socoti că n'are nici un rost să-i depene acuma pățania cu șoferul și tăcu.

— Ai fost rău bolnav, dacă mi-amintesc bine, continuă secretarul, asta ar putea să-ți agraveze boala. Du-te înăuntru, te rog! Eu trebuie să o conduc la infirmerie, și arată spre Rus Paraschiva, uite în ce hal e și ea! Am să ți-l trimet pe doctorul Predoiu... Afurisită zi!

Apoi, către planton:

— Tovarășe Staicu, condu-l pe dumnealui la mine, în birou.

Pe dinăuntru, cabana nici nu se cunoștea că era făcută din bărne. Pe albul odihnitor al pereților, te întâmpinau câteva tablouri și niște lozinci scrise cu litere mari, roșii sau albastre, decupate din hârtie lucioasă și rânduite cu destulă îndemănare.

Cald.

Geamurile, brumate mărunț, ca un pahar cu apă dela gheață, încețau puțin vederea spre șantier.

Radu Haranga trase lângă sobă un scaun fără spătar și se așeză, rezimat de perete. Trupul, tot, de jar și vâlvătaie. Gândurile, niște prunci mărunți, sleiți și mărunți, când se 'ntorc acasă după o zi de joacă, de hoinăreală.

De-afară, pătrundeau în răstimpuri frânturi de cântece vioaie, venind sau ducându-se.

Plantonul se așezase pe banca de lângă peretele celălalt. Tânăr, copilandru aproape, își pironise privirile pe Radu Haranga și-i urmărea cu îndrăsneală mișcărilor. În mîntea lui, se iscase o luptă mută între el și streinul pe care, dacă ar fi fost după voia sa, nu l-ar fi trimis, ca tovarășul Bătu, tocmai în biroul comitetului de îndrumare. Cine știe cu ce socoteli venise acolo? Dacă-i vreun trimis de-al rău-voitorilor și urmărește să distrugă ceva? Da, da, el trebuie să rămână cu ochii în patru! « Ce, dacă l-a văzut tovarășul Bătu? El nu se poate înșela? » În ajun li se atrăsese atenția asupra « vigilenței » cu care ei, brigadierii, sunt datori să apere de distrugere opera lor și acum Alexandru Staicu, pornit să-și arate cu orice preț calitățile sale în asemenea treabă, mirosise în Radu Haranga un inamic. Il străpungea cu privirea, cum străpungi cu acul un fluture de preț, înainte de a-l așeza 'n insectar. Ii

și răsuna în urechi vorbele, ca de paradă cum nu s'a văzut, ale celor dela comitet, înaintea întregului șantier: « Pentru vigilența sa, care l-a ajutat să-l prindă pe unul dintre cei mai periculoși sabotori, tovarășul Alexandru Staicu, dintr'a opta prahoveană, să primească insigna de evidențiat... », și așa mai departe. Iar el se va face că nu dă nici o importanță acestei distincții, ci doar va privi cu mândrie pe de-asupra tuturor, în timp ce ai săi, prahovenii, se vor uita cu jind după dânsul...

— Tinere, n'ai dumneata o țigară? îi întrerupse reveria, cu voce moale, acela pe care-l păzea și care în modul acesta voise mai mult să înlăture tăcerea și săgețile din privirile plantonului.

Alexandru Staicu se simți revoltat. Nu-i plăcea îndrăzneala aceasta, cu care streinul încerca să scape de sub observație or să afle ceva dela dânsul. Și pe urmă, felul acesta nepoliticos de a-i vorbi: « Tinere, n'ai dumneata o țigară? ».

— Nnn'am! răspunse înbufnat, dar numai decât încolți în sine ideea că oferindu-i o țigară, avea el însuș un prilej să-l descoase și adăugă, ceva mai mios: « N'am decât « Naționale » ».

— E bună și asta, insistă, amuzat, Radu Haranga și trase din pachetul întins o țigară, iscodindu-l pe tânărul care, la rândul lui, îl privea pe furiș. Ii plăcu aerul lui desghețat, înfățișarea proaspătă și hotărâtă. E drept că îl contrariau vorbele morocănoase ale lui Staicu și în sensibilitatea sa, accentuată de boală, nedumerirea tindea să se transforme în îndoieli și întrebări.

Sunt oameni asupra cărora un anumit mediu, de neajunsuri și incertitudini, a presărat rumegușul insuficientei prețuiri de sine, le-a scurtat orizonturile și i-a făcut să se îndoiască de puterile lor. Un astfel de om era Radu Haranga, cu toate că uneori se 'ntâmpla să întrezărească și începuturi de limpezire, pe care le asemuia cu niște făgașuri înviorătoare, dar ele rămăneau doar niște simple sclipiri de câteva momente, și iarăși i se părea că oamenii se uită lăaturalnic la dânsul, îl măsoară cu neîncredere și isprăvesc prin a-l neglija, dacă nu a-l disprețui. Desigur, nu știuse niciodată prea bine cum să se apropie de ceilalți, nu căutase tovărășia cuiva pentru a 'ncerca să rezolve o anumită problemă, de pildă vreuna dintre nelămuririle lui obositoare — ci, înrăit de elementele negative ale vieții, de lipsurile sociale pe care, după părerile filosofiei decadente, le socotea încă sortite să dăinuiască, la infinit, datorită unor forțe supranaturale ce despărțeau oamenii în norocoși și în desmoșteniți — înrăit de toate acestea, se retrăgea în sine, înveninat ca și cum ar fi încercat să se dea la o parte din fața unei primejdii, pe care însă nu o sezisa în adevărata ei formă, adică tocmai în fuga de oameni, de realitate. De aici, toate frământările lui, toată delăsarea în fața greutăților, a decepțiilor și a necazurilor, când firesc ar fi fost să se străduiască a găsi o soluție, un liman. Uneori, intervenea câte o împrejurare, nu tocmai clară, care-l făcea să se gândească și la câte o altă perspectivă. Atunci, își spunea: « Dacă totuși în mine se nasc și tendințe de limpezire, și stropi de putere, înseamnă că

realitatea, deocamdată să admit cel puțin în parte, e alta. Altfel, de unde s'ar putea ivi idei, care se izbesc între ele?...». Dar era atâta de măcinat, înaintase atât de mult prin ceață, încât se lăsa de fiecare dată întors la descompunere.

Faptul acesta se petrecea și acum; aprinzându-și țigara dela chibritul lui Staicu, îl atrăgea hotărîrea pe care brigadierul o răspândea în jurul său, ar fi vrut să-i vorbească, și în același timp se simțea îndemnat să rămână retras și închis. Însă de data aceasta era spre sfârșitul unei aprige lupte cu sine și se părea că va învinge ceea ce se ivise nou pentru el și iscase lupta aceasta. Pe buze și în priviri i se deschisera mugurii unui alb zâmbet, când se surprinse trecând ușor peste rezervele, nu îndeajuns ascunse, ale flăcăului. Era o deosebire între anii când, dinaintea unei cât de mici rezistențe, se lăsa desarmat și dimineața aceasta în care neîncrederea ce o simțea în purtarea plantonului îl îndemna, dimpotrivă, să se apropie de el, ca să-i arate măcar o parte din prietenia ce o simțea de câteva zile crescând în afară, ca niște crengi puternice, încărcate de frunze și rod.

« În definitiv, se mustră jumătate în glumă, jumătate serios, eu singur sunt vinovat. Eu, cu mutra asta de cadavru ursuz! », și mugurii surâsului i se desfăcură în largi petale, îmbietoare.

— Ce zici?, i se adresă lui Alexandru Staicu, sunt desgustător, nu-i așa? Și eu am câteodată impresia că semăn cu o mumie. Ai dreptate, să te uiți la mine așa!...

Tânărul, surprins de râsul lui blând și moale și de vorbele neașteptate din partea unui rău-făcător, își pierdu un moment cumpătul.

— Lasă, nu-i nevoie să roșești!, îl bătu prietenește Haranga pe umăr. Cred și eu că nu poți avea încredere în oricine.

Ii vorbea cald, ca unui prieten întâlnit după o lungă despărțire, și lucrul acesta îl făcu pe Staicu să treacă dela uimire la un început de apropiere.

— Să vedeți... eu mi-am zis... știu eu? Ei, asta-i acum! La urma urmei, eu de ce's pus aici?...

Radu Haranga, văzând încurcătura flăcăului, nu-și mai opri râsul, ci-l lăsă să sburde liber prin încăpere, dar îndată îl sgudui o tuse plină, parcă ieșindu-i cu bucăți de carne din piept. Țigara, ajunsă aproape de capăt, îi scăpă dintre degete.

Brigadierul se înspăimântă și-l cuprinse de braț, sprijinindu-l să se așeze.

— Nu-i nimic, nu-i nimic! îl liniști Haranga. Am avut o congestie pulmonară... și a trecut. Tusea asta mă cam supără e drept, dar nu merită s'o iei în serios!

Cei doi se priviră drept în ochi. Intre dânsii, se înfiripase acum un sămbure de prietenie.

Alexandru Staicu începea să se simtă vinovat, dar nu voia să se arate pe față, așa că ezita încă, negăsind un mijloc de-a se descurca. Pe de altă parte,

gândul din ce în ce mai precis că posibilitatea de a câștiga insigna se distrăma, îl înclina. Iși vedea dintr'odată năruit un vis pe care, în închipuirea lui înfierbântată, îl și socotise realizat și asta îl rușina, dar îl și îndârjea.

— Adică dumneata ești chiar bolnav?!, îl întrebă într'un târziu, voinde prin aceasta să-și ascundă o altă întrebare: «Adică dumneata ești chiar un om cum se cade?».

— Aș putea spune că nu mai sunt. Oricum n'ar fi trebuit să plec din casă pe-o asemenea vreme, răspunse Haranga, neînțelegând sensul ascuns al întrebării.

— Păi, atunci, de ce-ai mai plecat?, insistă Staicu, recăpătând o vagă încredere în întoarcerea insignei.

— Trebuia, ce era să fac? N'ai auzit de chestiunea cu laptele? Dac'aș fi știut că Paraschiva ajunge înaintea mea, poate n'aș fi venit atâta drum...

În momentul acela, ușa se dădu de perete, și intră doctorul George Predoiu, care alergă direct la Radu Haranga.

— E nemaipomenit!, îi strigă el, n'am mai pomenit așa ceva! Dar bine, nu te-am avertizat că boala dumitale se poate întoarce, dacă nu te ferești? Radu Haranga se ridică și încercă să-i vorbească.

— Știu, știu, îl opri medicul, povestea cu laptele! Sigur, un gest frumos din partea dumitale, un sacrificiu, dar trebuia să trimiți pe altcineva. Adică ai trimis-o pe femeia aceea. Era de ajuns!

— Dar vezi, n'am fost sigur.

— Bine, bine! Lasă asta! Dă mâna încoace! Să-ți vedem pulsul... Ce naiba?!

Alexandru Staicu, deși nu știa aproape nimic cu privire la lapte, își dădu acuma seama deplin că va trebui să încerce în alt fel să obțină insigna și-și împărți în două părerea de rău: o parte pentru suferința bolnavului și alta pentru amânarea evidențierii sale.

«La urma urmei, își spuse cu resemnare, tot eu sunt de vină. Puteam să-mi caut de treabă. Ba mă apucasem să mă și mândresc față de cei din brigadă! Mde, așa e dacă ți-o iei în cap!...», și se îndreptă binisor spre ieșire.

George Predoiu se arătă de părere că starea sănătății lui Radu Haranga, deși nu deadreptul îngrijorătoare, era totuși ceva mai serioasă decât în zilele din urmă. Efortul și umezeala îl învăluiseră iarăși în febră, punctându-i convalescența cu o nouă tendință de criză.

— Acuma, iar va trebui să stai în pat, la căldură. O să-ți mai dau eu ceva... Numai că, hm!, nu știu cum ai să suporti drumul la înapoiere.

Obrajii lui Radu Haranga ardeau, o greutate constantă îi apăsa coșul pieptului, prin brațe și prin picioare i se scurgea un istov nesfârșit și parcă din când în când se 'nvârtea încăperea cu dânsul. Ochii îi deveniseră și mai albaștri, aproape se spălăciseră și împrăștiau o lumină sticloasă.

Medicul își dădu seama că orice alt efort i-ar fi putut întoarce boala și aceasta ar fi însemnat o complicație mai gravă decât la început, când îl chemase Stan Păduraru în sat. Se gândea la o soluție de moment, frământând-o pe toate părțile. Ca medic, ideea i se părea justă, dacă socotea mai bine nici nu avea altceva de făcut deocamdată, dar ca medic al șantierului nu putea să ia hotărârea de unul singur.

Cu toate astea, îngrijorarea pe care i-o inspira bolnavul îl făcu să vorbească:

— Dumneata n'ar mai trebui să te expui. Cred că n'ai suporta un drum până la Săcel, chiar făcut cu mașina. Asta, azi, cel puțin. Am să văd, poate te-am putea îngriji până una, alta, în infirmeria noastră... Ce zici?

Radu Haranga simți o nevoie vecină cu sfârșeala, de a nu mai spune nimic, de-a se abandona în voia cuiva. Il părăseau cu fiecare secundă puterile, o sleire amețitoare îi legăna trupul între viață și necunoștință. Gândurile i se formau încă în cap, cu o repeziciune aproape amețitoare, dar îi era peste puteri să le concretizeze în vorbe, să le transmită. Chiar pentru sine, înțelesul lor devenea din ce în ce mai încetăț, ca și cum gândurile ar fi fost la un moment dat niște oameni, care se pierdeau într-o depărtare cu neguri. Mai veghia însă în dânsul un ochiu de lumină, care întreținea încă o luptă de a-l menține ca la o suprafață de apă, dar fără folos, fiindcă o altă putere, mai grea și ascunsă, îl scufunda, mereu îl scufunda. Cu toate astea, lumea dimprejur, laolaltă cu mesele, cu scaunele, cu peretii și tablourile, continua să rămână prezentă și el își spuse că orice efort din partea lui de-a vorbi, de a se mișca ar putea-o face să dispară, să se șteargă definitiv. De aceea rămase tăcut și numai privirile și le purta spre George Predoiu, care citi în ele toată suferința bolnavului.

În același timp ușa se deschise cu sgomot și în prag apărură o tânără fată, într-o salopetă albastră, din a cărei bluză închisă până sus, ieșea împrejurul gâtului un fular gros, lucrat din lână roșie și verde. Era cu capul descoperit, iar părul negru, ca mătasea porumbului aproape de cules și moale, îl purta adunat cu îngrijire la spate, într'un mănunchiu ce flutura în jos, la fiecare mișcare a ei sau adiere a vântului. O fată nu tocmai înaltă, dar împlinită și dărză, cu pieptul săltând și privirile jucăușe, ca de veveriță. Pe chip i se oglindea un amestec de seninătate și prospețime, de gingășie și energie.

— Spune-mi tovarășe doctor, i se adresă cu un ton pripit lui George Predoiu, după ce cercetă fugar încăperea, unde-l pot găsi pe tovarășul Bătu?

— Era adineaori la infirmerie, răspunse acesta. Dar cred că acuma nu mai e acolo. Mai de grabă poți să-l găsești în sala de mese sau la magazie.

Fata rămase o clipă pe gânduri, socotind probabil încotro s'o apuce.

Radu Haranga privea din adâncuri, cu ce mai păstra din putere și nu-și putea lămuri ce anume îl îndemna să se uite doar către fata, care părea preocupată de cu totul altceva decât prezența celor doi bărbați, deși o secundă se întrebase, dar vag, ce putea fi cu omul acela străin, descompus.

— Bine, tovarășe doctor, mulțumesc, mă duc să-l caut. Dacă se întoarce cumva, spune-i că am venit... Știe el, pentru ce..., și se îndreptă, tot pe atât de grăbită, spre ieșire. Noroc!

— N'avea grijă, îi spun, tovarășă Ileana, noroc! răspunse medicul și întorcându-se la Radu Haranga, surprinse privirile insistente ale acestuia pe urmele fetei.

Intâi, îl învălui cu ochi căutători, neînțelegându-le rostul, însă după un timp, cum bolnavul continua să fixeze ușa, zâmbi șiret, ca și cum ar fi descoperit un început de cărare, și-și mângâie, din ce în ce mai satisfăcut, bărbia rotundă. Pe urmă, rosti încet și rar:

— Nostimă fată, Ileana noastră, ce zici? Hmm! Bună fată!

Radu Haranga se scutură din uitarea în care zăcuse și se întoarse spre doctor, rușinat că George Predoiu îl însoțise în frântura lui de visare. Dar îndată se ivi, din aceeași negură turburătoare, ce-l sfâșia totdeauna, Irena Haranga, cu aromele ei de femeie felină, bolnăvicios de îmbietoare. Și bolnavul se strânse în sine, cutremurat, încercând totuși să dea la o parte amin-tirea chipului ei, ce începuse să-i răscolească trupul și sângele.

George Predoiu se încruntă. Simțea că în ridurile schimonosite ale omului dinaintea sa nu se ascund numai efectele bolii ci pândesc iarăși antenele patimei. Fiindcă George Predoiu își spusese demult, încă din ziua când i se destăinuise bolnavul, că dragostea lui pentru fosta-i nevastă, era încărcată de patimă.

« Rău, foarte rău! gândi medicul. E groaznic, când patima sapă prin tine galerii... Ce-i de făcut cu omul acesta? Doamne, dacă oamenii... ».

Apoi gândul se desfăcu în cuvinte, spuse și pentru sine și pentru Radu Haranga:

— Oamenii trebuie să se ferească de patimă, în dragostea lor!

Haranga îl privi desnădăjduit, ca din mijlocul unei mari primejdii. Incet, încet, i se stingea în pupile ultimul licăr și în piept cobora o durere amară.

George Predoiu simțea cum crește mila în dânsul și nu-și dădu seama că i se umeziseră genele. Se apropie de bolnav, îl luă lângă pieptul lui voinic și-i șopti:

— Lasă, n'ai să mai suferi! Boala, și ea o să se vindece. Stai liniștit. O să te oprim aici... Sigur, fie ce-o fi, am să te opresc aici, ca să ai o 'ngrijire mai bună. Ai să te vindeci, fii liniștit!

În Radu Haranga se deschise un gol imens, iar prin minte, în timp ce se abandona în brațele puternice ale medicului, se sbăteau ca niște păsări rănite, cuvintele:

« Oamenii... Oamenii trebuie... nostimă fată, Ileana... Oamenii trebuie să se ferească de patimă... în dragoste... să se ferească de patimă în dragostea lor... ».

Incolo, totul se mistuise pentru bolnav.

De afară, svoniră glasuri și curând ușa se dădu la o parte. Venea Apostol Bătu, însoțit de doi brigadieri și de Ileana, vorbind cu aprindere.

George Predoiu tresări din emoția sa: «La naiba, am început să plâng ca un țânc!, Strașnic bărbat!», dar continua să-l țină strâns lângă piept pe Haranga.

— Ia uitați-vă, ce mamă duioasă!

Fusese o glumă a Ileanei Ursache, care însă, întâmpinând tăcerea tuturor, regretă ca un copil pocăit că vorbise așa.

În ziua când fusese chemat la comitetul de îndrumare, Stan Păduraru tocmai își făcu socoteala că după șut va avea timp să se repeadă până la Săcel. Își spusese că era absolută nevoie să-și schimbe albiturile de pe el, dar în realitate cu totul altceva îl îndemna către sat. Pe Zamfira nu o văzuse de mai bine de o săptămână și în afară de asta voia să afle cum se descurca mătușa Maria, singură prin băătăură. Pe de altă parte, știrile pe care le aflase în treacăt dela medicul șantierului despre Radu Haranga nu erau chiar limpezi. Toate acestea la un loc, îl umpluseră de neastâmpăr și de sigur în primul rând lipsa fetei, la care se gândea acum cu și mai mult drag. Ceilalți din brigadă își aveau câteva schimburi cu ei, însă băietanul nu-și adusese nimic de acasă, tocmai ca să-și ascundă adevăratul îndemn spre Săcel. Știa că nu era lucru oprit să te repezi până la ai tăi, dacă-i aveai pe aproape, dar nu voia să afle băieții prea multe despre el și Zamfira. Se ferea de glumele lor tineresti, deși tovarășii săi nu obișnuiau să se înțepe din răutate între dânșii, ci numai din dorința de a-și presăra vremea de muncă sau de odihnă cu câteva vorbe de haz pe seama fiecăruia.

Marin Zidaru, înlocuitorul lui Gheorghe Zag, îi spusese doar atât:

— «Tovarășe Păduraru, te chiamă cei dela îndrumare».

Iar el, privind cum se rostogolesc bolovanii prin gura neagră a șubărului, îi răspunsese cu jumătate de glas:

— D'apoi că n'oiu lăsa amu treaba, ca să merg în preumblare!...

Celălalt, care cunoștea însă regula, nu se lăsase:

— Din moment ce te chiamă, înseamnă că au nevoie de tine. Așa că trebuie să te duci îndată.

Stan Păduraru fusese mutat abia de o zi cu lucrul chiar în tunel și-i fusese dat în primire, ca și lui Matei Culin, cu care câștigase întrecerea la vagonete, al șaptelea șubăr. Nu voia deci să-și părăsească postul câștigat cu trudă, mai cu seamă că urmărea să dea și aici o lovitură, ca să fie mutat și mai departe, din ce în ce mai aproape de baza tunelului. Dar văzând că nu putea ocoli stăruința lui Marin Zidaru se hotărîse în cele din urmă și pornise spre cabana comitetului, cu gândul să zăbovească pe cât mai puțin cu putință.

Pe drum, cercetase din ochi șantierul, până jos în partea din spre Romuli și constatase cu surprindere că la terasament brigadierii se găseau mult mai încolo decât s'ar fi putut prevedea, cu câteva ceasuri în urmă, că vor ajunge.

În ajun îi zărise abia dinapoia garajului, iar acum furnicau chiar aici, în spatele sălii de mese.

«Da' lucră ficiorii, nu șăguiesc !», își arătase Stan mirarea în sine. «Is pe urmele noastre. Ca mâni ne-or ajunge ! Și noi mai avem. Ne-or da peste cap !... Ei, asta-i amu !», și trântise un scuipat socotit drept în băltoaca ce-i retezase drumul, obligându-l să facă un ocol larg.

Apostol Bătu îl primise frumos și îndemnându-l să se așeze, îl întrebuse, după altele:

— Dar pe Radu Haranga îl cunoști ?

Păduraru nu mai înțelesese nimic. Și în nedumerirea lui, răspunsese la stăruința lui Bătu:

— De bună samă, că-l știu. E nepotul mătușii Maria, venit dela oraș...

După aceea, Apostol îi povestise o întregă întâmplare, cu otravă, cu lapte, cu Almăjan și Totină, iar feciorul, cu cât se lămurea, cu atâta se simțea mai înciudat. Mai ales că, în treacăt, responsabilul îi amintise și de ai săi, din Săcel. Il cuprinsese o amară rușine, că tocmai la dânsul în sat se putuse petrece asemenea nelegiuire. Se ridicase de pe scaun, cu pumnii strânși, întăriți ca două pietre rotunde, grele, și de nu s'ar fi găsit în locul acela ar fi izbit cu sete în masă.

Până la urmă, Apostol Bătu îl rugase să se repeadă până acasă și să afle prin oameni cam ce alte năzdrăvănii mai plănuiau cei doi bogătanii. Dar să se întoarcă în grabă, fiindcă trebuie să sosească dela o oră la alta și rezultatul dela Bistrița.

Stan Păduraru plecase furios, fără însă să uite de faptul că în vremea aceasta Matei Culin lucra de unul singur și că, astfel, vor pierde câteva puncte de preț în întrecere.

Nu putuse descoperi mai nimic. De altfel, nici nu era nimerit să vorbească deadreptul cu oamenii, ca să nu afle cumva bogătanii că brigadierii le-au și aflat fapta.

Atâta putuse să-i spună, la întoarcere, lui Apostol:

— Azi nu i-a văzut nimeni prin sat. Da' Totină-i acasă, mi-a spus Zamfira...

(Aici se înroșise puțin și se oprise cu un pic de sfială).

— ...ea mi-o spus că l-o zărit prin ogradă. Unii zic că i-au auzit vorbind într'o sară, că de ce să le-aducă pe Necuratul cel Negru în sat, că lor tren nu le trebuie, trenul le sparie pacea și le sparge pășunea... Da' știu eu, tovarăș Bătule, că linia trage peste pământul lu' Almăjan și-am auzit că s'o lăudat că pe el nu l-or călca spaimetele cele cu fum, nici...

Stan Păduraru voise să ocolească vorba cu care se rostise Melinte atunci, dar Apostol îl îndemnase să spună tot ce știa, fără frică.

— Apoi, nu de teamă am stat, ci de necaz. Că și eu sunt cu voi și nu-i modru să vorbească așa despre noi... Zice-că pe el nu l-or călca spaimetele cele cu

fum, nici... golanii, tovarăș Bătule! Da' lasă, că-mi măsur eu pumnii pe umerii lui!».

Îndată după amiază, se înapoie curierul dela Bistrița.

«Ierburi otrăvitoare, fierte în urină de cornută», scria pe hârtia pe care o înfățișă comitetului. Pe urmă, câțiva termeni științifici, scriși în latinește, iar în încheiere, laboratorul transmitea: «Efect 73% mortal».

Comitetul de îndrumare, a cărui convocare specială se hotărâse încă de cu dimineață, stabili că trebuia să se pornească de îndată la Săcel și să fie cercetați Melinte Almăjan și Oană Totină, așa că un autocamion, cerut în grabă direcției «Drumurilor», părăsi sectorul împreună cu șase brigadieri conduși de Apostul Bātu.

Băieții își făcură pe drum socoteala că, dacă trec întâi pe la șeful de post, prezența lor la jandarmi le-ar putea da de bănuț celor doi bogătani, care astfel ar avea timp să se mistuie în păduri. De aceea se împărțiră în două mici grupe; una plecă spre casa lui Oană Totină, iar cealaltă către Melinte Almăjan. Punctul de întâlnire și-l fixară la reședința jandarmilor.

La Almăjan, o găsiră acasă doar pe nevasta acestuia, o femeie negricioasă, cu broboada trasă peste bărbie și cu niște priviri speriate, ce lăsau dela 'nceput să se vadă că se temea de o anumită primejdie.

— Ii dus, răspunse cu glas gătuț Rusalia, la întrebările aspre ale lui Bātu, și se păru că o îneacă un bocet. Ii dus la pădure... Ba'n, stăi! eu de unde să știu, biata de mine?, că s'o dus de cu noapte și 's muiere, nu le pot ști toate cele...

— Câinele l, scrășni Vasile Tițu, un tânăr brigadier de prin părțile Teleormanului. A fugit! A mirosit ceva și-a fugit...

Rusalia Almăjan își duse palma la gură și-și ronțai degetele, în dinții ca de mămăligă mucegăită. Se trăsese într'un colț lângă patul înălțat cu perne mari, pufoase și se prefăcea că privește icoana de lemn, afumată, de deasupra căpătâului.

— Dar n'o să ne scape! adăugă Dumitru Anton din brigada a treia, bufnind pe sub lavițe și prin unghere, nu atâta în căutarea fugarului, ci cât să-și astâmpere nervii. Noi suntem brigadieri! strigă apoi către femeia, care se chirci în perete. Ai auzit de brigadieri? Cu noi nu te joci! Să ne spui unde-i criminalul! Ai auzit? Noi știm să ne batem și cu munții, dacă-i nevoie, noi facem o lume nouă! M'ai auzit?, și trase cu coada ochiului mai mult către Apostol, ca să afle ce impresie făcuseră asupra acestuia vorbele sale.

Rusalia se micșoră în făptură și nu găsi altă cale spaimei decât șiroaie de lacrimi și nesfârșite vaiete în niște frânturi de fraze fără înțeles.

Pe Dumitru Anton îl contrariară fulgerele, pe care i le trimise din ochi Apostol Bātu și din avântul său, nu pe deantregul spontan, se pomeni dintr'odată ca și cum ar fi căzut dintr'un copac pe a cărui creangă se simțise în cea mai deplină siguranță. De fapt, Anton, un tânăr din București, fără o meserie precisă înainte de a veni pe șantier, era un băiat cinstit și bine

intenționat, dar căzuse și el în lațul primejdios al îngâmfării care-i cuprinsese în ultimul timp pe unii dintre brigadieri.

— Uite ce e, femeie, vorbi secretarul comitetului, noi avem o treabă cu bărbatul dumitale. Nu-ți fie frică, n'avem cu dumneata nimic. Nu suntem niște oameni răi, cum vor unii să ne arate. Numai că bărbatul dumitale e bănuț de niște afaceri nu tocmai curate. Asta e tot ! Am vrea să stăm puțin de vorbă cu el, ca să vedem ce-i adevărat.

Auzind glas mai blajin, Rusalia Almăjan își reveni oleacă în fire. Dar încă se ținea îndârjită și se străduia cu toate puterile ei să ascundă ceea ce știa. Bocea mai puțin, întretăiat de sughițuri și-și frământa în palma uscată colțul broboadei.

— Ii dus după lemne 'n pădure, mai reușiră să scoată dela dânsa și după aceea femeia se adânci în muțenie.

— Bine, închise discuția Bătu, dar să știi că tăcând, tot nu-l scapi de răspundere, și după ce făcu un semn către ceilalți ieșiră cu toții în curte.

Cercetară grajdul, șura, podurile, grădina. Urmele lui Melinte nu se vedeau nicăieri.

În vremea aceasta, pe la poartă se adunaseră câțiva oameni, privind, unii mai dedeaparte, alții de-aproape, la cele ce se petreceau dincolo de gard.

— Să mergem la post, hotărî Apostol. Asta înseamnă că e într'adevăr vinovat și tot o să-l prindem.

Pe drum, secretarul comitetului îi trase lângă el pe Dumitru Anton, îi cuprinse umerii prietenește și o porni înainte cu dânsul.

— Uite ce, tovarășe Anton, îi vorbi în așa fel ca să nu-i prindă ceilalți spusele. Eu cred că ieșirea dumitale n'a fost tocmai justă...

— Ce vrei să zici?, se opuse Dumitru, care într'adevăr nu-și găsea nici o vină. Am văzut, te-ai uitat la mine ca din pământ. Dar nu pricep...

Bătu lăsă să se scurgă o pauză, privi de două ori peste brazi din stânga și odată în ochii tovarășului său și continuă:

— « Noi știm să ne batem și cu munții, dacă-i nevoie », ai spus în casă, nu-i așa ?

— Am spus... e ceva rău în asta? Nu o facem în fiecare zi?

— Și ai mai spus: «...noi facem o lume nouă! » nu?

Dumitru Anton își încetini, intrigat, mersul, dar Apostol nu-l lăsă să se oprească.

— Nu înțeleg. Zău nu 'nțeleg, tovarășe Bătu ! Adică cum, nu o facem?

Nu era nicidecum prefăcătorie în nedumerirea lui. Apostol știa bine lucrul acesta, însă mai cunoștea și altă latură a problemei. Era ceva, care amenința să altereze adevărata conștiință a brigadierilor, ca un vierme ce abia apăsese să altereze adevărata conștiință a brigadierilor, ca un vierme ce abia pătrunsese într'un măr părguit, și tocmai în asemenea primejdie îl surprinsese pe Anton. Și socotise că nu trebuia să scape prilejul acesta, așa încât urmă:

— De sigur, ai dreptate, tovarășe ! Sfredelim munții, aruncăm peste văi viaducte și ne străduim să aducem începuturile civilizației unor oameni storși

de mizerie și înrăiți de o viață nesănătoasă. Pentru treaba asta, avem și noi, meritul nostru. Incepe o lume nouă, la care contribuim și noi, cu o muncă destul de grea...

—Păi, asta am spus și eu! îl întrerupse Dumitru și mai contrariat.

—Da, dar în felul în care ai spus-o tu, tovarășe Anton, se înțelegea că noi, numai noi facem lumea asta nouă. Vezi, ai rostit vorbele astea cu destulă patimă — ce patimă?! — îngâmfare și patimă! Știi cum ai vorbit? Ca și cum fără noi, ăștia, nu s'ar putea face nimic, s'ar duce naibii lumea cea nouă...

Anton Dumitru simți că se sufocă și-și deschise rubașca la gât. Obrajii îi ardeau și fierbințele i se răspândeau în tot corpul. În sine, începea să priceapă ceea ce voia Bătu să spună, dar, cu tot fiorul de rușine care-l îmbujora și-i dădea neastâmpăr, nu socotea că greșise chiar într'atâta, încât să-l și aprobe pe față.

Apostol îl cerceta pe furiș și un zâmbet de mulțumire îi lumină o clipă obrajii mai totdeauna întunecați. Pe urmă:

—Vezi, tovarășe Anton, și eu sunt brigadier și dacă-ți vorbesc așa, e fiindcă trebuie să ne gândim și la ceilalți, care muncesc odată cu noi. Țara nu se construiește numai aici, pe șantier. Mai sunt uzinele, minele, sunt fabricile de cărămidă și cele de hârtie, mai sunt tractoarele și pământurile...

În mintea lui Dumitru, vorbele secretarului prindeau rădăcini, se desfăceau în tulpine, în ramuri...

Iar Bătu vorbea blând, cu pauze aproape imperceptibile și cu o accentuare deosebită asupra unora dintre cuvinte, repetând câteodată chiar fără să fie nevoie, așa cum obișnuiau să vorbească vechii întemnițați pentru libertățile omului:

—... Sigur că da, toți, laolaltă, muncim, toți construim... toți, laolaltă... Unii cu alții. Noi aici, ei dincolo. Nu noi, tovarășe, nu noi! Noi, cei mulți, simplu, fără nici o subliniere... fără absolut nici o subliniere, noi, cei mulți, care avem mereu de 'nvățat...

Dumitru Anton izbea cu bocancii în pietrele uliței. Simțea nevoia să săvârșească ceva violent, ca să scape de simțământul acela de jenă față de sine însuși, care îl turbura.

—Lasă, ajunge... știu acuma, tovarășe! murmură și-l strânse puternic de braț pe Apostol, cu drag, dar și cu un rest de sfială lăuntrică. Știu, a fost o greșală...

Apostol Bătu îi răspunse printr'un nemijlocit:

—Asta este, tovarășe!, și iarăși zâmbi.

Tocmai atunci, în dreptul postului de jandarmi, le ieși în cale un grup de oameni, care veneau din spre Iza și care formau un fel de roată în mișcare, lărmuind, la mijloc cu alții. Pe deasupra răsărea un creștet cu-o tichie albastră, de brigadier și când se apropiară cei trei, ce veneau dela locuința lui Almăjan, deosebiră figura lui Vasca Ilie, dela tunel.

— Sunt cei care-au fost la Totină, le spuse Apostol tovarășilor săi, recunoscându-l pe Vasca. Dar ce 'nseamnă zarva aceasta?

Țăranii ridicau pumnii în aer, se agitau, amenințau, alții păreau că se uită fără nici un interes anumit.

Dintre toate vocile acelea amestecate, una se desprindea la răstimpuri, când larma se domolea un moment, ca să reînceapă întocmai unui vuiet întors din adâncuri. Atunci, se auzea:

— Păcatele mele, măi oameni, nu mă lăsați! El m'o 'nvățat...

Glasul apoi se irosea în tumult:

— Dă-i, măi, Costane, batâr amu!

— Ce-ai avut, mă, cu flăcăii?

— Na, Oană, pentru mălaiu' de-as' vară!

Și iar, la răscruce de timp:

— Oameni buni, lăsați-l în seama noastră!... O să-și primească răs-plata... Nu-l loviți!

— Ba, crucea mâne-sa, că de mult îl pasc! Na, Oană, na!

— Să te sature amu!

Unul din ei chiui în răsunetul văii:

— Uuiuuu, că s'o dus, mă, țării, s'o dus! Uuuuu, și o căciulă sbură prin văzduh.

De geaba încercară cei trei să-și facă loc până în miezul mulțimii. Numai în fața intrării jardarmilor, oamenii se mai deslipiră de grup, când de altfel în cadrul ușii se și arătase un plotonier înalt, uscățiv, cu obraji ciolănoși și cu părul vâlvoi.

Doi tineri, îmbrăcați în salopete decolorate, îl țineau de câte-un braț pe un om mărunt, îndesat, care-și înfipsea în pământ botul cismelor și se propo-tise într-o cumplită desnădejde. Marginile sumanului îi atârnav în vânt, ca o coadă cenușie, iar de sub părul slinos căzut pe frunte, răsăreau, când și când, niște ochi bulbucați, ochi roșii și înspăimântați. Imbrăcămintea, în contrast izbitor cu a celorlalți săteni, îl arăta a fi unul mai înstărit, bogătan. Dar omul semăna mai mult cu o mătă' ncolțită și vaietele sale aduceau a jelanie muierească la înmormântare, ca și cum niciodată șira spinării nu i-ar fi fost susținută măcar de vreo umbră a bărbăției.

Pe țăranii din grup, tocmai înfățișarea aceasta îi îndârjea față de omul, care, înainte, cu dânsii se purtase aspru, abia răspunzând la binețele lor de pământeni fără turme și fără pășuni.

Pământenii aceștia își au rădăcinile dincolo de Țibleș, dincolo de Rodna, acolo unde cerul pleacă spre Nordul extrem al țării acesteia și unde se deschide, ca într-o covată imensă, pietrosul cuprins al Maramureșului. Regiune de munte, uneori pleșuvă și abruptă, alteori cu verdele plin al pădurilor, pe înălțimi, bogăția și frumusețea se văd aci, numai când omul privește de sus, depărtat, căutând peisagiul, tradiții, odihnă. Fiindcă porumbul și grâul nu cresc pe tot locul, ci numai cartofilor clima le place, și aceasta doar pe alocuri,

în pământul mai puțin pietruit pe care îl sfredelesc și fac culcuș pentru bulbii ce vor deveni hrana de iarnă a păstorilor. Că e țară mai mult de păstori — Maramureșul.

Dacă, după înserări, privirile cuiva ar putea cuprinde un munte întreg sau măcar o latură a sa, ar desluși prin întunec o mare, din abundență punctată cu globuri de foc, asemeni unor stele egale în joc pe un cer mai profund decât cel de deasupra. Sunt stânile presărate fără de număr, sunt colibele, goale în vânturi, în ploii și 'n văzduh, în fața cărora străjuiesc fără liniște șerpia de flăcări ai focurilor pentru veghe aprinse.

Pentru veghe, pentru mămăliga cea îndeobște și pentru fiertul¹ jintiței. Dar nimeni nu poate învălui cu ochii un munte și în același timp să-i surprindă viața în întregime, cu toate mișcările ei, cu tot ce se 'ntâmplă acolo, ca după o magică și înșelătoare perdea de pace și liniște. Iar stânile, cu feeria lor de ansamblu nocturn, se pierd, se risipesc, nebănuite pentru cei de prin alte meleaguri, doar de localnici știute, cu toate nevoile și suferința lor, goală, fără podoabe.

Oamenii, în Maramureș, au firi ciudate, răvășite. Cum ar fi pâraiele, care scapă din piatră în piatră, cu șgomot surd, înăbușit și metalic; aceleași pâraie, care, odată ajunse într'o vale mai largă puțin, se lătesc și inundă așternutul de frunze uscate sau iarba, chiar dacă, ceva mai încolo, din nou vor intra în strâmtoare și iarăși vor curge 'n cădere, făcându-și drum cu râvnă dureroasă și cu răbdare de brad. Sunt oameni închiși; cine pentru prima oară îi vede, poate cădea în păcat, numindu-i ursuzi. Sunt totuși înțelepți și în suflet bogăți, ca munții pe care îi calcă sub opincă sau, direct, sub pielea aspră, cenușie și groasă a picioarelor. Dar, iarăși ca munții, păstrează în ei tonuri grave și muzici lăuntrice: unele, moșteniri fără urme, altele, strânse din viață.

Au în dânsii ceva din pacea apelor, care-și cunosc dela izvor încă drumul, dar care inundă în oarbe revărsări, când întâlnesc, zăbovit, un obstacol. Poartă în ei ură și dragoste. Ura, pentru lanțuri. Dragoste, pentru libertate. Și sunt crunți, dacă simt că vrei să le răpești libertatea, pe care-o iubesc ca pe blânde turme ce cutreieră piscuri, fără să fie-ale lor, ci doar ale unora.

Dealungul și dealatul vremurilor, oamenii aceștia au cunoscut din belșug umilința, sarcina și chinul. Au avut și ei, grofii lor, care le-au cărat mioarele, pădurile și poamele auriilor livezi. Unii, cu vicleșuguri turnate peste necinștea părinților, umili cu mărirea și lași, au strâns fără teamă de oameni sau Dumnezeu și s'au tras într'o parte, cu dispreț și răceală pentru mulțimea de obidiți. Și-au oftat obidiții, ca milioane de oameni înlănțuiți, dar fără să poată vedea mai departe, au privit și ei cerul dela care câteodată au priceput că nu pot primi ajutor fără brațele lor, fără luptă. S'au abătut peste ei bolile lumii și foamea și moartea pretimpurie, din neștiința cu tâlc strecurată de alții, iar oamenii s'au prefăcut în stânci în aparență nepăsătoare — colțuroși și închiși, înfrățindu-se cu munții, cu codrii, cu apele. Dar în

adâncul lor, în inima crudă ca mugurii, iubirea gălgăie, iubirea de semeni, de pace și de frăție. Frăția cu oricine arată omenie și cinste. Răbdarea și-au strecurat-o în cântece, când repezite, când molcome, și în versuri frământate odată cu coborîrea amurgurilor. Cântecul lor, viersuit din gură, din frunză, din fluier, din caval sau din tulnic, s'a iscat din chinuri, din umiliri și robie, nu din așezată voință și resemnare, ci din libertatea lor sfărțecată, pe la curți domnești întinată.

Deseori, maramureșenii au mers și la cârciumă. Când simțeau că amarul stă să se spargă lângă paharul cu rachiu otrăvit, câte unul încerca amnarul pe cremene. Scânteile se 'mprăștiuau ca stele răsturnate de sus. Ceilalți pricepeau că odată va sosi ziua focului.

Va fi zi, va fi noapte, pentru dânșii tot una era...

În răfuiala lor de acum, cu Totină, se revărsau toate necazurile astea, adunate și crescute din tată în fiu, până când răsăriseră printre ei flăcăii, dela care înțeleseseră cu încetul că venise rândul răsplății.

Iar Oană simțea că în furia lor nu e numai vina otrăvii și-l copleșeau — cum auzise că se întâmplă cu omul în clipa din urmă a vieții — toate faptele lui. Dar dorința de a trăi, conștiința că ar putea să se despartă de turmele lui, de pășuni, singura sa conștiință, îl îndemna să se vaiete, să cerșească îndurarea:

— Valeeu, d'apoi măi oameni, nu mai dați, măăă!... Și nu mă lăsați să mă ducă cu iștea!...

Apoi, rugămintile se adresau deadreptul spre brigadieri:

— Ce v'am greșit, domnișori, păcatele mele! Zău lu'Dumnezeu, că el m'o trimăs... Melente-o scornit-o...

Pe acelaș ton, când leșinat, când înecat în sughituri.

Apostol Bătu era scârbit de toată scena aceasta.

«Lasii!», gândi indignat, «în fața judecății, dau vina unii pe alții!», și le făcu semn celorlalți să intre numaidecât, ca să se sfârșească odată..

Mulțimea rămase afară, fremătând.

Înăuntrul, Oană Totină, scăpat de amenințările ei, își recăștigă cu încetul o parte a stăpânirii de sine, dar teama și desnađejea i se plimbau încă prin vine, văzând că brigadierii și șeful de post, deși nu se poartă aspru cu dânșul, n'au totuși de gând să-l scoată prin poarta cealaltă.

Și îl străbătu un adevărat acces de furie, când află că Melinte Almăjan fugise singur din sat, fără să-l ieie cu el or să-l înștiințeze măcar.

Nu se putea ști deocamdată, cum aflate fugarul de descoperirea otrăvii, dar faptul acesta nu avea nici o importanță pentru moment.

În fața acestei descoperiri, Oană deveni în întregime mios cu cei ce-l anchetau și le mărturisii tot ceea ce Bătu aflate dela Rus Paraschiva, căutând prin aceasta să se facă socotit drept unul de-al lor, care, la urma urmei, n'ar avea nici un motiv să-i ia apărarea lui Almăjan. Brigadierii înțeleseseră însă manevra lui ușuratică și-l răsplătiră numai c'un zâmbet plin de dispreț.

— El îi capul cel rău, Melente ! încheie Totină, eu ce vină să am ? Că și cu mine să țane mândru și țapăn. Zice că are pășune mai multă și zice că-i gazdă mai mare ! . . .

În ultimele vorbe ale lui Oană era și puțin adevăr. Chiar între ei, cei doi bogătani nu se puteau suferi, își păstrau o ură ascunsă, manifestată în străduințele fiecăruia de-a-l doborî pe celălalt, ceea ce sezisă acum și Apostol, din destăinuirile lui Totină, rostite cu răutate vizibilă.

« Dar, întâlniți în interese comune, gândi secretarul comitetului, își ferecă ura, până trec la un capăt. Și iar se luptă apoi între ei . . . nu se luptă, se sfâșie ! ».

Șeful de post își spuse și el părerea, și anume că nu se mai putea îndoi nimeni de vinovăția lui Oană Totină, pe care-l declară reținut la dispoziția autorităților superioare, iar pe urmele lui Melinte Almăjan trimise de îndată o poteră.

În uliță, mulțimea nu se ripise încă. Oamenii așteptau, să vadă judecata.

Cineva rosti tocmai când brigadierii se urcau în mașină, pentru întoarcere:

— Apoi, mă, uitat-ați voi, oare ? Pe Neculai a'lu' Grigore Haranga . . . tot un Almăjan l-o pierit . . . Lu' Melente îi venea tată și el l-o pârît la honzezi . . .

Era Toader Chira, îmbătrânit la zilele acestea.

Asta se întâmplase cu două zile în urmă.

Acum, știrea se împrăștiase pe tot șantierul, fără ca întâmplarea să se fi răspândit prin cineva anume. De fapt, pe tot parcursul celor șaiszeci de kilometri ai lucrărilor era cunoscut — îndată dela petrecerea lui — până și cel mai neînsemnat fapt, și nimeni nu se întreba de cât adevăr cuprindea, ci fiecare, cum îl prindea, îl întorcea pe o parte, pe alta; îl mai umfla după dorința sa de-a se dovedi mai divers informat decât alții, îl discuta cu aprindere, și-l lăsa să-și continue drumul, până când venea alt fapt, cu care își împrăștiu flecărelile.

În Stan Păduraru întâmplarea se reflectase cu totul altfel decât în tovarășii lui. Cei doi bogătani erau din Săcel și, în mintea lui, însemna o rușine nemărginită pentru satul din care dânsul venise. Se dusese la cei dela comitetul de îndrumare și le spusese cum se pricepușe mai bine, că oamenii nu's toți dintr'o apă, că Melente și Oană sunt de mult scârba satului, iar ei îl asiguraseră că știu și că nu trebuie să poarte vreo grijă, dar asta nu i se părea de ajuns. O rușine nu se spală cu vorbe și el, în după amiaza aceasta, își bătea gândul în căutarea unui lucru pe care să-l săvârșească și care să readucă Săcelului cinstea, în închipuirea lui, pierdută. De nu, se va duce în lume, ca să i se sfârșească și urma. Nu-l doare de nimeni . . . poate, de Zamfira îl doare, dar . . . dacă Zamfira ar vrea . . . ar putea să se ducă cu el . . .

Trecuse și pe la infirmerie, la Radu Haranga, îi împărtășise necazul și lui, însă acesta, bolnav încă și slab, nu știuse să-i dea un răspuns potrivit.

— Ce ai tu cu Almăjan și Totină? îl întrebase Haranga. Faptele lor au să și le plătească ei, singuri. Altă dată poate ar fi dat vina pe alții și-ar fi ispășit oameni nevinovați. Tu vezi-ți de rostul tău și-ai să vezi, până la urmă, ce iese...

Dar nu-l mulțumiseră vorbele astea.

Stan Păduraru se înscrisese la școala de alfabetizare a șantierului. Astăzi, tot timpul cursurilor rămăsese absent, cu gândul aiurea și profesorul chiar îl privise chiorîș, dar el își frământase neliniștea, fără să-i pese.

Era liber. În șut, abia la noapte avea să intre.

Ieși din dormitor și se îndreptă către Sălăuța. Acolo e mai multă liniște și, cine știe? ! va găsi, poate...

Ploile conteniseră. Pământul se svânta, aburind sub soarele destul de cald. Brigadierii viermuiau pe toată valea, bucuroși că, însfârșit, puteau lucra mai în voie și târnăcoapele răsunau laolaltă cu casmalele, cu vagonetele și cântecele.

Trecu apa, strămtorată ca un pârâu, deși încă rece și turbure. Dincolo, se ridica un deal. Porni în urcuș, agale, și sus se opri. Jos, se zăreau bluzele albastre, amestecate cu hainele pestrițe ale brigadierilor, svâcnind peste tot. Unii cărau, încordați, câte-o șină și-o potriveau. Alții, numai până la brâu de văzut, săpau în pământ. În dreapta, cineva măsură, măsură cu pașii, cu metrul și scria de zor într-un fel de caiet.

«Acela trebuie să fie tovarășul Metrucub», gândi Stan, amintindu-și porecla scornită de brigadier pentru cel ce ținea evidența cubajului, dar de data aceasta nu mai râse ca atunci când îi pătrunsese pentru prima oară tâlcul.

Ii plăcea să privească de aici toată zarva neobosită din vale, ca în zilele când dăduse ocol șantierului, neîndrăznind să se apropie. Era, ca și cum s'ar fi uitat la un lucru făcut de el, pe măsură.

Se trânti în iarba încă jilavă. Alături, descoperi cu palma un mănunchi de fragi, încă verzi.

Era calduț, în văzduh zumzuiau găze multe, dar pacea se plimba prin prejuri, fără să se așeze în dânsul. Se întinse cu fața spre cerul albastru, deschis, și rămase așa, cu palmele împreunate sub ceafă. Multe veri ciobănise în munte și uneori tot așa se așeza, când îl încerca vreo durere. Dar acum, în locul mioarelor, trepădau la poalele lui brigadierii și în loc de cavalerii altui păstor se 'nvălvorau cântecele celor de jos. Și îl cuprinse o dragoste neogoită de viață, de muncă, de prieteni...

... Se auzi un șuierat subțire și scurt de locomotivă.

Stan tresări, se întoarse pe-o rână și cercetă în partea aceea.

Era, acolo, un îngust drum de fier, pe care se smucea toată ziua, în sus și în jos, o locomotivă mărunță, purtând după ea niște vagoane la fel de piper-nicite față de cele ce auzise că vor trece pe sub Culme după ce vor fi fost gata lucrările. Trenul acesta, care, privit de pe coama împădurită a dealului

unde se găsea băietanul, părea mai de grabă un joc de copii, căra dela Telciu, gâfâind din greu, sgomotos, ca o jivină neagră și alungată demult, scânduri, piloane, pietriș și ciment pentru tunel. Iși avea calea chiar pe malul Sălăuței și câteodată, când râul cu nume de fată se umfla dela munte, apa o acoperea turbure, pe distanțe apreciable.

Garnitura era, spre seara aceasta, încărcată cu vârf și Stan Păduraru putu să vadă, după ce țipătul mașinii cu aburi îl desmorțise din toropeală, cum o mână de oameni se luptă ca să descarce maldărele de cherestea. Dar lucrul lor, deși îndârjit, fără oprire, nu avea spor. Erau prea puțini, pentru ceea ce aveau de făcut. Și în afară de asta, seara prinsese să se așeze și Stan știa că la ei, între munți, noaptea vine mai mult fără veste.

Se ridică, încă fără să știe ce avea să urmeze, dar cu cât cobora spre cabane și deosebea mai amănunțit străduința descărcătorilor, creștea în sine îndemnul să le vină într'ajutor. Păși grăbit, și mai grăbit, din piatră în piatră, sărind peste smocurile înalte de ciulini și când ajunse lângă vagoane, se pomeni înșfăcând grămezile aspre de scânduri și aruncându-le laolaltă cu ceilalți.

Matei Culin, care, în momentul coboririi lui Stan își făcea de lucru pe lângă bucătărie și care acuma se dumirise cu privire la fuga acestuia, sosi alături de el și îndată umerii li se atinseră în aceeași îndârjire.

— Dă-i, frate Stane, nu te lăsa !, strigă pantofarul, la o vreme când s'ar fi convenit să hodinească cu toții un pic.

— Nu ti teme !, îi răspunse acesta. Ia n să vedem : care, pe care ? și cuprinse în brațe o legătură de scânduri cu atâta năduf ca și cum ar fi mușcat din carnea cuiva într'o luptă pe viață și pe moarte.

Cărăușii dela calea ferată se uitară o clipă cu uimire la dâșșii și după un schimb de priviri, care parcă ar fi vrut să însemne un îndemn tăcut de-a nu se lăsa mai prejos, se apucară la trântă cu cherestea.

Iar la ceasul, când unele dintre brigăzi se îndreptau, cântând, spre sala de mese, la lumina dintre seară și noapte a becurilor depe șosea, vagoanele răsufiau ușurate și oamenii își aprindeau câte-o țigară, dela lămpașul lui Gheorghe Vlădoiu, fochistul.

Apoi, în drum spre cabană, Stan Păduraru, limpezit pe neașteptate după ziua aceasta, își făcu socoteala. Va sparge norma, la noapte. Are să vadă el, cum. Trebuie să le arate, că în Săcel sunt și altfel de oameni. Și nu va sufla nimărui până atunci... Adică, de ce să nu facă isprava îndeolaltă cu Matei Culin? E tovarășul lui cel mai de-aproape, și o treabă-i mai spornică, dacă ai la ea un părtaș.

În urmă, se gândi la plecarea în lume și râse ca de o șagă copilărească: « Lume !... Pe drumuri, fără căpătâiu. Asta mi-i lumea... aici... Și-a fi și Zamfira cu mine ! ».

ETAPĂ SPRE SOCIALISM

*Flamurile luptei, poate crezi,
Primăvară 'n țărnul tău de fum
Și în apele umbrite acum,
C'au rămas înalte ramuri verzi!*

*Te-așteptam; dar trec pe lângă tine
Ca o călăuză de mîner,
Ca un fluture imens de fier,
De cărbune și de flori marine.*

*Mirosul de păcură al mării
Mi-a intrat în oase ca un brici:
Astăzi ridicăm, tăcuți, aici,
Ca niște corali, treptele țării.*

*Părul nostru 'n vânt va fi mereu,
Lungă flamură pe stânci deschisă,
Ca un mare stol de mâini prelins să
Lustruiască piatra 'n curcubeu.*

*Marea are poduri peste sare;
Le-am întins cu mâini din țarm în țarm.
Pașii noștri se aud pe țarm:
Sulite și innuri și covoare.*

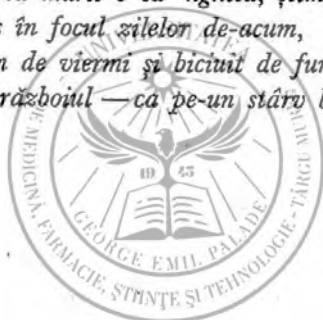
*În cărbune azi cioplim iubirea,
Sângele și apa le cioplim
Ca oglinzi, în care să privim
Fruntea răsturnându-și fericirea.*

*In etapa spre socialism,
Primăvară, treci cu voaluri ude
Peste grâul crud care ascunde
Curbele de seve pentru vis.*

*Tehnica tovarăși! Măinile
Pe mașini fierbinte le 'ncleștăm.
Să plesnească dincolo de țărnm
Inecat în bale, câinele.*

*Sarea mării svârle și-azi cadavre
De rechini bătrâni, de șlepuri vechi.
Le 'ngropăm în stânci și cresc perechi
Maci, ca niște liniștite salve.*

*Sarea mării o să 'nghită, știm,
Ars în focul zilelor de-acum,
Plin de viermi și biciuit de fum
Și războiul — ca pe-un stăru bătrân.*

ATĂTA TIMP CÂT ȘTIU ...

O, părul tău de gresie, tăcut,
Căzut aicea, lângă mine, azi,
Ca brumele subțiri dintr'un talaz
Rămase reci pe-arama unui scut!

Aș fi putut să fac din el capcane,
Fără să știu, aș fi putut să'nod
Din firul lui aerian un pod
Cu foșnete ușoare, subterane.

Să putrezesc în el, iubita mea,
Inconșurat de alge și meduze
Cu ochiu'nchis, acoperit de frunze
Și de zăbrele reci, de catifea...

Dar bucla ta un deget e prin aer
Spre păr'u'nsângerat din Auschwitz,
E nu ecou pe perne 'ncremenit,
Al nopților de gemete și vaer.

Da, n'o să uit și n'o să-mi fie pat
Atăta timp cât știu că într'o zi
Și părul tău iubit ar putea fi
Un rotogol de sânge 'ncehgar.

Să fâlfâie — aripi — lângă obraz
Intinde-mi mâinile, dă-mi ochii tăi adânci
Ca să rostogolim livezi și stânci
Și faldul greu al muncii — 'nalt talaz —

*Peste securea ce sticlește 'n zare.
In firul lui întunecat s'adun
Ură și luptă și fertilul pumn
Să-l ridicăm cu neînduplecare.*

*O, părul tău de gresie, tăcut,
Căzut aicea lângă mine azi
Ca bramele subțiri dintr'un talaz
Rămase reci pe-arama unui scut!*

CEASUL ĂSTA E PIEIREA TA

*Vesta, o cutie de tafta,
Invelește ceasul lustruit.
Un amnar e timpul: a izbit:
Bate ora noastră, ora ta?*

*Ochiul tău (o viperă) privește
Pendularea vremii între ore
Și amurgul cade între ore
Ca o sânie sau ca un clește.*

*Ora ta se clatină, se strânge
In amurgul mișunând de crime.
Gândul tău urzește, din întunecime,
Noaptea iar să 'nceapă, grea de sânge.*

*Dar amurgu 'ntreg se 'nneacă 'n lacuri;
Sania rămâne fără reni;
Ceasul bate orele de veacuri
Și de ceasul ăsta să te temi!*

*E lucrat cu degetele lungi
Palide peste velurul mesei,
Are 'n el privirile miresei
Și clipirea ochilor prelungi.*

*Miezul lui: clepsidră și lentilă,
Șlefuit adânc de clasa mea,
Pentru tine e o cucuvea,
Un ciocan imens și fără milă.*

*Ceasul ăsta e pieirea ta,
E o ceașcă plină cu venin...
Ora noastră a izbit în plin
Dedesubt, sub vesta de tafta.*

VIRGIL TEODORESCU

ISTORIE

*Din fundul de tuci, oropsit,
Din umbra cu dinte a coasei,
Din foc și săcuri a răzbit
Pădurea de flamuri a clasei!*

*In mersul ei singur și drept,
Înăltele brațe de arbori
Țin vremea luminii la piept,
Cu haină plutită de aburi.*

*Trecutul, slăbit anotimp,
Se sbate amarnic, sub frici.
Bolește cotorul cel strâmb
Și mor prăfuite ferigi.*

*Se 'ntind și se 'nfig rădăcini,
Prin șarpele vânăț în clește
Și peste pădure de spini,
Pădurea de oameni sporește.*

*Cresc trunchiuri trosnind de vigoare
Milioane de oameni — ca unul —
Chemând răsăritul de soare,
Pădurea salută cu pumnul!*

*Și 'n clasa mea dârză crezând,
In gândul ce-l scapără pumnii,
Sânt mândră că birui, că sânt
Părtașă la facerea lumii!*

BIJUTERII DE FAMILIE

III

Huma udă, cleioasă, răcoritoare, aproape înghețată, nu era mai adâncă de două-trei degete. Mai adânc nu pătrunseseră ploile. Dedesubt se simțea pământul tare încă înțepenit în iarnă.

Mergeau prin noroiu. Uneori alunecau. Picioarele goale, aspre, crăpate, opincile ferfenițite, nădragii, erau stropiți de lut umed.

Din loc în loc, șoseaua se cufunda puțin; acolo mâlul era mai gros, le cuprindea glesnele sau obielele. Cei cu picioarele goale se cutremurau pătrunși de un frig neașteptat. La fiecare pas, trebuiau să-și smulgă un picior din ciorba de lut cu apă, care fleșcăia lipită de glesnă, se ridica odată cu talpa, apoi se descleia și recădea, păstrând adâncă întipărirea păsului.

Mergeau prin întuneric. Abia-și bănuiau fețele, când scăpa printre doi umeri sau printre două capete lumina felinarului. Felinarul se clătina în mijlocul ceței. Rizea i-l dăduse lui Alisandru al lui Uracu, frate cu Zaharia cel împușcat de prințul. Vorbeau mereu, cu toții, și pentru fiecare svonul nelămurit, neobosit, fără contenire, era ca o tăcere în care putea vorbi cum ar fi vorbit singur cu sine în întuneric.

De sus cădeau rari fulgi de zăpadă sau câte un fir de ploaie subțire ce înceta numaidecât. Uneori venea o suflare de vânt și le bătea fețele. Vântul era cald, usca numaidecât pe obrazul oamenilor umezeala ploii sau a fulgului de zăpadă topit.

Felinarul se legăna în mijlocul ceței, lângă domnul Ivancea și domnul Alexiu. Uracu umbla lângă ei, mărunț, uscat, înfofolit într'un cojoc scurt, negru și-și întorcea mereu fața schimonosită de mâhnire și de ură. Umbla cu securea sub braț, o secure cu coada scurtă, cu tăișul arcuit, cu ciocan în partea cealaltă, cum se făceau pe vremuri. Din timp în timp îi zicea lui fiu-său: — Ia mai ridică felinarul...

Și se uita bine la domnul Ivancea și la domnul Alexiu ca și cum ar fi vrut să le ție minte fețele.

Fețele le erau cenușii, trase, chiar și a domnului Ivancea, atât de rumen și de gras altădată. Umblau grăbiți, alunecând, împiedecându-se, privind mereu înainte. Se fereau, le era frică să întâlnească ochii oamenilor. Le era frig. Umblau cu picioarele goale prin noroiu. Abia plecaseră la drum și oamenii îi opriseră și-i descălțaseră:

— Desculțați-vă și umblați ca noi... Să simțiți cum umblăm noi, spurcaților...

Ivancea se lăsase ca în somn. Chiar își deschise cismele cu șireturi. Avea picioare albe, grase, cu unghii negre. Acuma erau niște bulgări de noroiu. Alexiu plânsese iar. Din când în când, pe drum, începea să plângă înăbușit, ticălos, parcă mugea. Atunci se lăsa greu, voia să rămâie în urmă. Oamenii îl îmbrânceau injurându-l, îl împingeau înainte. Se împleticea, se împiedeca și pornea mai departe, mai repede. Mergeau așa amândoi, se grăbeau către sat, lutul moale și rece le pătrundea printre degetele picioarelor, ca și oamenilor care-i înconjurau și-i mânau înainte și vorbeau tare despre ei ca și cum n'ar fi fost de față sau ca și cum ar fi fost morți. Nu știau să-și pună picioarele pe pământ, nu știau să umble desculți. Domnul Ivancea se împleticea câteodată, se oprea și nu călca de-a-binelea, când simțea câte o piatră sub talpă. Din pricina asta umbla parcă ar fi avut lanțuri la picioarele grase și albe, cu unghii negre.

Când ceata ajunsese în șoseaua mare — noroiul era mai adânc și brăzdat de roțile carelor — se opriră ca să-l vadă pe Rizea cum se cațără pe un stâlp de telegraf. Se urca greu, mai mult în puterea brațelor, căci nu era stăpân deplin pe piciorul stâng. Își petrecuse în brau o secure. Când ajunsese sus, stătu o clipă, ascultând zumzetul tainic al firelor. Și oamenii adunați la piciorul stâlpului îl auzeau, cum se aude un stup de albine iarna, închis și văjâind înăuntru. Apoi Rizea lovi firele cu securea, unul după altul; deodată mute, căzură plutind, cu capetele în noroiu. Rizea alunecă până jos și își șterse fruntea de sudoare cu palma. Zise:

— Hai, ce stăm?

Oamenii porniră, iar el își târî piciorul în urma lor. Mototolea umbla lângă el. Vorbi deodată prin întunec:

— Mă, Rizeo...

Rizea sufla încă greu de urcatul pe stâlp. Tăcea:

— Auzi, mă? zise iar Mototolea. Eu am o treabă cu tine.

— Ce treabă, nea Ioane? întrebă Rizea. Ce treabă ai dumneata cu mine?

Mototolea nu zise nimic. Mergeau în urma cetei. Apoi se hotărî:

— Măi, eu aveam un necaz pe tine...

— Ce necaz, nea Ioane? zise Rizea, cu o mirare moale și mincinoasă, ca de departe, față de un străin. Mototolea se închise în sine și zise:

— Aveam și eu o ciudă, dè...

— De ce să ai, nea Ioane, ciudă pe mine? șopti Rizea zâmbind prin întunec. Se mira de Mototolea. Nu credea că știe. Dar. Mototolea va să zică știa, nu era prost.

— Las' că știi tu de ce, zise Mototolea întunecat, fără prietenie, năpădit încă odată de necazul său. Ce, parcă tu nu știi?

— Nu știu, zău dacă știi... Spune-mi dumneata...

— Ba știi și te prefaci. Ești al dracului, Rizeo... Știi tu bine ce am eu cu tine...

Tăcură deodată amândoi. Sigur că știa și Rizea. Știau amândoi. Rămăseseră cam în urmă. Pe drum, înaintea lor, glasurile gloatei se întetiseră, mânișoare și năvalnice. Cineva striga:

— Ce ne-ai făcut? Să-ți spui eu ce ne-ai făcut! Lăsați-mă să-i spui eu ce ne-a făcut!

Dar Mototolea umbla pierdut în gândurile lui. Rizea îl privea din când în când cu coada ochiului prin întuneric. Mototolea zise, ca și cum s'ar fi muncit din greu:

— Mă, Rizeo...

Celălalt nu răspunse.

— Mă, eu... mă despart de muiere...

Iarăși tăcu, și iarăși se căzu să vorbească:

— Dacă nu vrea ea... eu ce să-i fac? O fi având și ea dreptatea ei...

O trimit la tat-su îndărăt...

— Bine, nea Ioane, zise Rizea.

— Ce bine, mă? Al dracului să fii tu cu neamul tău de nebuni!

Mototolea se tot lupta cu necazul său vechiu care scotea mereu capul ca un șarpe din vizuină. Acum era gata să-l birue ciuda, dar se stăpâni. Sufla greu. Ochiul îi sticliră prin întuneric.

— Eu te omoram, măi, zise. Vorbea liniștit. — Da, măi, să știi tu Rizeo că așa făceam... Da' veni nevoia asta peste noi cu dreptatea asta care se face... M'am gândit... Toată ziua am stat și m'am gândit. Voi mă vedeți că vorbesc ca un prost, mereu dă-i cu gura, dar eu mă gândeam. Dacă-i vremea de făcut dreptate, barem să fie și pentru muierea mea. Am chinuit-o. Am bătut-o. Să fie și cum vrea ea. Și m'am uitat și la tine, dè. M'am gândit... Ce să te omor? Parcă n'am eu altele mai grele pe capul meu — dè, care le avem toți, uite, cu lupii ăștia de ciocoi! Zi și tu. Nu e bine cum m'am gândit?

— E bine, nea Ioane, șopti Rizea. Dar Mototolea zise furios:

— Bine pe dracu să te ia! și plecă de lângă el, grăbit, se amestecă în gloată și Rizea îl auzi strigând răgușit:

— Dă-i cu pumnul peste gură! Ia fă-mi loc să-l învăț eu minte!

Rizea răsese singur în întuneric, arătându-și măselele. Așa râdea el: i se vedeau și măselele. Dar nu râdea niciodată cu hohot. Fără sgomot: așa era râsul lui.

Un om se despărți din ceată, vorbind tare. Rizea îl recunoscu după glas: era Iordache. Iordache aproape că striga:

— Da' când i-am mutat gardul ce-a făcut?

Și se duse până la un stâlp de telegraf. Rizea îl așteptă în mijlocul drumului, în noapte. Apoi Iordache se întoarse, încheindu-se la nădragi. Rizea zise:

— Ce-i cu gardul?

Iordache izbucni cu ură:

— Auzi, gușterul de ciocoiu! Ci-că e dreptul lui! Ce, parcă gardul ăla nu l-a pus, să ne fure și din izlazul nostru, cât e, așa o bucățică acolo, că tot nu ne-ajunge și plăteam de căciulă cinci franci pășunea și două găini și ouă și o oală de unt topit, Dumnezeu și Precista lui de căpușe! Când i-am mutat gardul la loc, ce ne-a făcut? Ai? Ce ne-a făcut!

Rizea nu răspunse. Iordache suflă pe nări cu năduf. Rizea zise:

— Măi, nea Iordache, tu ce crezi?

— Ce să crez? Nu crez nimic...

— Ce zice Marinică ăsta, de... E-adevărat? E-adevărat?

Iordache scuipă.

— Păi cum să fie? Nuțu al lui Cochină veni dela oraș pe seară. Și el tot așa zice: în Moldova s'au sculat, dincoace tot așa... Scrie la toate gazetele... Da' ție ce ți-i voia de'ntrubi?

— Nu așa, nea Iordache... Asta știi și eu. Dar aia, ce zicea el, cu Regina, cu scrisoarea dela șapte puteri, cu poveștile alea... Adevărat e, adevărat?

— Ba! zise Iordache. Și începu s'o înjure crâncen pe regină, cu ură, de stropea cu bale când împrósca blestemele. Înaintea lor, pe drum, felinarul clipea din când în când, roșu, printre oameni. Rizea dădu din cap, liniștit, zâmbind prin întuneric:

— Păi știi tu măi nene? Unii de-aia s'au băgat cu noi, că l-au crezut pe Marinică ăsta...

Iordache zise scurt:

— Ce-or fi crezut, treaba lor. Acuma vorba e: începurăm? Incepurăm. Tot trebuia să'ncepem odată. Acuma-i gata, s'a'nceput. Ce mai vrei tu să știi?

— Va să zică nu-l crezi pe Marinică, așa-i? Nu-l crezi.

— Nu-l crez, na. Și atâta-i tot.

Ajunseseră gloata din urmă. Se topiră în ea. Sutele de picioare fleșcăiau în noroiu. Picioarele grase și albe ale lui Ivancea se împleticeau. Ivancea mergea repede, cu ochii țintă înainte, cu gura deschisă. Voia să vorbească, să răspundă, dar îi astupau glasul strigătele oamenilor și-i fugeau gândurile. Uracu îi izbea din când în când cu pumnul în ceafă, și Iordache îi dădea și el una, când îl vedea pe Uracu ce face. Atunci Ivancea se poticnea înainte ca și cum s'ar fi împiedicat în ceva. Alexiu urla ceva jalnic și spart, dar nu se pricepea nimic.

Treceau printre case închise, cu lumini stinse. La Primărie erau oameni adunați, așteptând. Erau și mai săraci, și câțiva din bogații satului. Era Geambașu, era Chiriță, era Melitaru care fusese sergent major. Ceata intră în Primărie,

o umplu, rămase bulucită și sub tindă și la ferestre. Alisandru al lui Uracu îl văzu pe fereastră pe Iordache cum sare pe o masă și-l trage de o mână pe Rizea, să se urce și el. Iordache vorbea. Alisandru dădu cu cotul în geam, până-l sparse de tot și-și băgă pe fereastră capul palid, cu ochi umezi și cu păr cârlionțat. În colțul gurii avea o bubă. Ferestrele se spărgeau pe rând și oamenii se uitau înăuntru ascultând.

Iordache strigă:

— Ce învoieli? Care e ăla prostul, mă? Care vrei să faci învoieli cu ciocoiul? Crezi că se ține el de ele? Iar ne scoate datori vânduți în toamnă! Iar ne ține de terminăm treieratul când începe frigul și n'avem vreme să mai facem nimica! Ce, crezi că ne iartă el? Pune jandarii pe noi și ne scoate sufletul! Acuma-i gata cu ciocoi! Mă! Nu v'a ajuns cum v'a belit până acuși, că și pe vită întâi o tai și pe urmă-i iei pielea... Nu v'a ajuns? Să le stingem sămânța, măi, de pe lume, altfel nu scăpăm, altfel ne chinuie mai rău măi fraților, ca pe Hristos ne chinuie, fraților...

Și glasul lui Iordache se frânse, îl năpădi plânsul. Stătea acolo în mijlocul lor, gros ca un urs, cu țeasta rasă, albăstrie, și-și ștergea ochii cu degetul arătător, gros, și-și scutura lacrimile de pe deget.

De jos, din grămadă, striga Uracu:

— Vino jos măi, să-l judecăm, că Zaharia al meu moare, măi, și nu știe ce-am făcut cu ciocoi! Vino jos!

Rizea strigă de sus, de pe masă:

— Moșia o luăm toți! O munceste obstea!

Melitaru, gros, cu o mutră de sugaci, dar cu mustați mari, negre, răsucite, era în ușă. Strigă:

— Ba s'o 'mpărțim!

— S'o 'mpărțim între noi, strigară și Chiriță, și încă vreo câțiva. Dar Iordache se uită țintă la Melitaru, cu ochii lucitori îngropați sub sprâncene, și se dădu jos de pe masă.

— Ia faceți-mi loc, fraților...

Și se îndreptă spre ușă. Melitaru se dădu îndărăt și încercă să se strecoare afară. Gloată se îmbulzi către ieșire. Uracu, Pârveu, Mototolea și încă trei oameni îi țineau de coate și de umeri pe Ivancea și pe Alexiu. Rizea strigă peste capetele oamenilor:

— Hai, judecați-i!

Deodată în jurul celor doi arendași se făcură două cercuri groase de trupuri. Oamenii se striveau, se ridicau în vârful picioarelor, să se uite peste umerii celor din față. Se făcuse o tăcere mare. Nu se auzeau decât sughițurile de plâns și jelană tremurătoare a lui Alexiu care bolborosea ceva cu glas scăzut.

Uracu și cu Iordache se lăsară greu pe umerii lui Ivancea și-l aplecară în jos, spre pragul înalt al primăriei. Ivancea izbucni. Mugea ca o vită mare:

— Nu! Nuhuhu! Nunu!

Apoi tăcu. Uracu se lăsă aproape pe vine lângă el. Ținea securea în mână. Nu ridică în sus brațul. Il ridică numai din cot, ca la despicat lemne.

În tăcere, se auzi întâia lovitură, scurt, în oase și în carne. Apoi încă două, care sunau în lemnul pragului. Oamenii se depărtară repede, dând un pas îndărăt. Sângele țâșnea și gălăgia pe prag. Șalele și genunchii lui Ivancea svâcneau cu mișcări ciudate, nerușinate și mâinile căutau ceva împrejur, tremurând, pipăind orbește pământul. Apoi trupul descăpățânat înțepeni. Jelania lui Alexiu crescuse, se umflă, deveni un urlat ascuțit care umplea ulița și întunericul. Nu mai semăna de mult a glas omenesc. Oamenii forfotiră în jurul lui, răstindu-se unii la alții.

Pârvu striga:

— Nu așa! Ține-l jos! Ferește!

Și deodată urlatul încetă, rețezat. Se auzi securea Pârvului cum se înfige în lemn. Oamenii se uitară o clipă în tăcere apoi începură să se risipească, să se adune iar, mai departe, în uliță. Vorbeau încet unii cu alții, oboșiți.

Uracu se așeză pe gardul scund al primăriei, puse securea lângă el și stătu cu coatele pe genunchi și cu capul în mâini. Fiu-său stătea lângă el. Uracu mormăi fără să ridice capul:

— Du-te acasă. Ia securea. Du-i-o lui frat' tu s'o vază.

Pârvul stătea cu picioarele lângă hoitul lui Alexiu, și se uita în jos. Nu putea să-și desprindă ochii de la trupul scuturat și de la capul rostogolit în sânge. Iordache veni lângă el și se uită și el o vreme, apoi îl scutură pe Pârvu de umăr și-i zise aspru:

— Ce stai, mă? Hai, că avem treabă! Hai la ăla al tău, cămătarul... Hai să-i plătim camătă... Hai!

Și se uită împrejur.

— Parcă erea p'acilea...

Plecând cu Pârvu, mai luă vreo trei oameni:

— Mă, care mai sânteți de vă seacă Geambașu, hai să mergem la el să-i plătim dobândă!

Rizea vorbea cu Marinică. Rizea era înfrigurat, părea mereu că-i vine să rădă, îl scutura o bucurie tremurătoare, ca niște friguri. Marinică se uită de departe la cei doi morți, și holbă ochii.

Rizea îi zise:

— N'ai mai văzut, așa-i?

Marinică scutură din cap: nu, nu mai văzuse niciodată. Rizea îl privi cu îndoială, voi să spuie ceva, apoi se răzgândi și-l trase către Iordache:

— Stai, nea Iordache, că venim și noi!

Toată gloata se luă buluc după ei. Curgeau pe uliță, o umpleau de umbre negre și de glasuri ce creșteau în strigăte și zarvă. Pe marginile bulucului unii alunecau în șanț, în urmă se răreau și umblau câte doi, câte trei, câte unul singur care se uita împrejur.

Pe podețul din fața casei lui Geambașu, mulțimea se sugrumă și apoi se lărge iar în curte. Pârveu bătea cu muchea securii pline de sânge în ușă. Cei dinăuntru nu voiau să deschidă.

— Deschide, strigă Rizea, că-ți dăm foc !

Ușa se deschise și Geambașu ieși în prag. Era cu ochii căscați, cu gura deschisă. Voi să spuie:

— Ce aveți cu mine, fra...

Dar Pârveu ridică securea și chiaburul se feri cu mâna în sus. Rizea îl opri pe Pârveu și strigă:

— Nu ! Să-l luăm cu noi, să puie foc ! Să puie foc cu mâna lui ! Noi o să ne uităm și el să puie foc la curte, să se 'nvețe minte să mai facă pe ciocoiul cu noi !

Pârveu nu voia. Se împotriva, se sbătea, striga:

— Să-i plătesc dobânda ! Să-i plătesc dobânda !

Dar i-l luară pe Geambașu și-l mână în față în ghionturi și îmbrânceli. Pârveu îi urmă, strigând că asta nu-i dreptate.

Băteau în uși cu ciomegele și topoarele, îi scoteau pe rând pe chiaburi, pe primarele. Alții ieșeau în praguri, întrebau:

— Mergeți la curte, mări ?

— Mergem la curte la ciocoaica !

Oamenii își trăgeau din fugă cojocul pe mâneci și intrau în ceată. De după urmărul scund și rotunjit al dealului cu salcâmi seci, negri, iernatici în aerul de primăvară al nopții, răsări curtea, casa înaltă și albă cu acoperișul de tinichea ruginită aplecat cam într-o rână, zidul cu două vase de ciment, poarta largă, rămasă deschisă. Prin perdelele dela ferestre străbătea lumină slabă, moale. Mulțimea neagră năvăli înăuntrul împrejmuirii cu un vuiet de mânie, astfel că oamenii nici nu-și dădură seama cât pustiu era acolo și ce tăcere. Pătrunseră deodată toți, pe toate ușile. Totul era deschis și nicăieri țipenie de om. Rizea și cu ceilalți se opriră în saloni. Totul era aici străin pentru ei, totul era altfel, neobișnuit, dușmănos în bogăția aceasta necunoscută, de neînțeles, stoarsă din sutele lor de care cu grâne ce scârțâiau toamna spre șlepurile de pe Dunăre. Amuțiseră toți. Rizea era palid. Auzea un sgomot de mașinărie, ascuns undeva. Căută cu ochii și văzu pendula scumpă, cu geamuri de cristal și copilași înaripați, din bronz lucios. Limba de alamă se legăna în cutia de lemn prețios. Rizea luă securea însângărată din mâna crăpată, pătată de pelagră a lui Pârveu, și începu să izbească pendula care tăcu, zângănind a metal și țândări de sticlă.

Pe masa din mijloc, printre harababura de lucruri lăsate vraințe, semne tăcute ale fugii, Marinică văzu un băț de os alb de tot, cioplit de mână de meșter mare. Il trase de sub o cămașă subțire, mototolită, și-l ridică la lumina blândă, odihnitoare, caldă, a lămpii cu abajur de porțelan ca laptele. În capătul bățului de fildeș se rășchira o ghiară cu degete încârligiate și ascuțite, o ghiară ca o mână de om, dar mai mică și tainică. Marinică se uită mai îndeaproape

la ea. Era făcută întocmai ca o mână de om, cu încrețiturile la fiecare nod al degetelor, cu unghii, cu totul, dar mai mică și încrâncenată, parc'ar fi vrut să sgarie, să apuce, să sfâșie. Marinică se întrebă la ce poate sluji o asemenea ghiară; apoi găsi un răspuns în mintea lui, o aruncă jos, cutremurat de frică și scârbă, o scuipă și o călcă în picioare. Oamenii trecuseră în celelalte odăi. Marinică trase cu urechea și i se păru că deslușește glasul lui Iordache care spunea vorba « cucoană ».

— Au găsit-o pe ciocoica ! se gândi Marinică, și inima începu să-i bată tare. Cei uciși în pragul primăriei fuseseră ciocoi, dar arendași, nu stăpâni... Lui Marinică i se păru că aude un glas ruginit de bătrână vorbind tare. Ocoli masa, se împiedică de covorul care o acoperea, răsturnă un scaun și intră buzna în camera cealaltă. Indărătul lui, lampa se clătina, apoi căzuse fără șgomot, moale, într'o grămadă de ciorapi de cucoană făcuți ghem pe un halat de mătase. Abajurul se sparse aproape fără șgomot. Petrolul se scurgea cu o creastă subțire de flacăra. Hainele și fața de masă începură să ardă în același timp. În salonul pustiu, se auzeau strigăte mâniaose din camera de alături, și alte strigăte, mai de departe, intrau pe ușile deschise ale intrării, veneau din curte unde oamenii puneau foc la acareturile conacului.

Doamna Vorvoreanu sosise la Salcia în ultimele ceasuri ale nopții. Târgul era tăcut și încremenit în frig, umezeală și ceață. Prin întuneric, doamna Vorvoreanu își mânase caii până îndărătul gării. Aici trecuse pe lângă și printre grupuri de momâi întunecate pe care mai mult le ghicise că erau oameni. Se dăduse jos, cu caseta în brațe, după ce legase hăturile de bara de fier ce înconjură capra vizitiului. O ajutase pe Elvira să se dea jos, cu grija, uitând de propria sa oboseală. Elvira se mișca încet, moale, parc'ar fi ieșit dintr'un leșin. Prin întuneric doamna Vorvoreanu îi putea vedea ochii mari și strălucitori, care o priveau țintă, parc'ar fi vrut s'o înghită, încât doamna Vorvoreanu se răstise la ea în șoaptă, pe când intrau în gară:

— Nu te mai uita la mine așa ! Spune-mi ce vrei și astâmpără-te ! Parc'ai fi nebună...

Elvira răspunse cu o neobișnuită blândețe și supunere:

— Iartă-mă mamă... N'am vrut...

Apoi intraseră în gară, îl căutaseră pe șeful gării, care dormea, dar care sosise totuși curând după aceea, și se topise în temenele și amabilități față de ruda prințului și sora coanei Eleonora Smadoviceanca, cei doi stăpâni ai tuturor satelor dimprejur. Da, zicea șeful gării, e încurcătură mare cu țărani; sunt svonuri că zilele astea începe și aici ca în Moldova... Dacă i-ar auzi doamna Vorvoreanu numai aici în gară cum vorbesc, așa cum îi aude de vreo două zile, el, șeful gării... Bine că aici în Salcia e deocamdată liniște. Oameni

cuminți, așezați, cu pământul lor, moșneni la care nu prinde agitația, socialismul, anarhismul sau cum i-o mai fi zicând... Să poftească doamnele la el în birou, n'are ce le oferi decât canapeaua asta de piele veche, cam ruptă, dar de, vremurile așa sânt, an jubiliar, an jubiliar, dar tot greu merge, cu seceta de anul trecut și gerul din iarna asta... Pentru București biletele?

— Nu, zisese doamna Vorvoreanu. Mergem numai până în oraș...

— Aha, pardonati vă rog, eu am crezut că la București, fiindcă Măria Sa a fost pe la mine ieri după amiază, a plecat la București, la sesiunea Senatului...

— Știu... zise scurt doamna Vorvoreanu cu vocea ei frumoasă, adâncă, în așa fel încât șeful gării să priceapă că ea ar vrea să i se aducă biletele, nu să i se facă conversație. Șeful gării pricepu și fără să se supere mai făcu o temenea și ieși din biroul în care ardea un foc mare în soba de tuci. Voi să facă lumina mai mare în lampa de pe masă, care împrăstia doar un păienjenis de filamente și țesături de lumină slabă.

— Nu, e mai odihnitor așa, zise doamna Vorvoreanu. Șeful se strecură afară ca și cum ea și cu Elvira ar fi vorbit prin somn și el n'ar fi vrut pentru nimic în lume să le turbure odihna. Doamna Vorvoreanu tuși. Ii era frig la gât, la gâtul ei alb, care făcea două cute mari în carnea gata să se ofilească, de femeie trupeșă care îmbătrânește. Voi să-și puie șalul dar își aduse aminte că îl ține în poală, înfășurat în jurul casetei grele pe care în goana nebună cu trăsura o lăsase în fund, pe perne, lângă Elvira.

Da, îl făcuse pe șeful gării să iasă, fiindcă avea nevoie să se gândească. Elvira se ghemui lângă ea și o strânse de braț. Doamna Vorvoreanu o respinse, liniștit dar cu hotărâre. Voia să fie singură și neturburată, numai o clipă măcar să se gândească repede, repede de tot: « Ce să-i spun șefului de gară de trăsura? Să i-o încredințez: așa ar fi cuminte din partea mea, dar în noaptea asta fac lucruri mult mai cuminți decât atât. Să-l las cu o trăsura în fața gării, să se întrebe de unde a venit, cine a lăsat-o. O cunoaște, a văzut-o de atâtea ori pe Eleonora trecând pe aici spre Vladomira, invitată la nebunul... Nu știe încă, — sigur, n'are de unde, de aici nu se pot vedea incendiile. Așa că dacă nu-i spun nimic, n'are să-și închipue decât că plec, că am plecat din întâmplare, tocmai în ultima clipă, ca « Măria Sa ». Are să i se pară normel... Dar de ce fără vizitiu? De ce fără Eleonora? Cât ași da să știu ce poate el înțelege, ce poate bănuși din ce vede... Bine, dar cine-l ascultă pe el? Chiar dac'ar bănuși ceva, — mâine, nu azi, mâine, când are să afle că Vladomira a ars, — și la noi probabil, — nu, sigur, a ars totul, chiar în clipa asta arde și Eleonora... da, Eleonora, în clipa asta... da, da, altfel nu se poate, ar fi o minune a cerului să scape, nu poate scăpa, e cu desăvârșire imposibil. Se vedea limpede ce vor... au și spus, unul a spus, că-i taie gâtul lui Ivancea... Da, trebuie să se fi petrecut totul acolo, până la ora asta... Dar ce fac cu trăsura... Dacă s'a petrecut ceva acolo, — și poate că se petrece chiar în clipa asta... »

Doamna Vorvoreanu surâse cu buzele tremurând, uscate.

«...Vor fi cercetări mai târziu, sau ceva de felul ăsta... și eu nu pot risca să n'nceapă lumea să se n'trebe... Să-i spun că am venit cu vizitiul Eleonorei — cum îl cheamă? Gheorghe? — și că i-am poruncit să se întoarcă acasă? N'are decât să se descurce în urmă, n'are decât să creadă că Gheorghe a fugit. Are să aibă el grijă de trăsura Eleonorei, rudă cu «Măria Sa» pentru care ține trenul în stație peste ora de plecare... Da, — am venit cu Gheorghe... Gheorghe e afară, pe capră, cu poruncă să n'toarcă acasă, unde e liniște... de unde am plecat din întâmplare... Dar dacă Ivancea sau Alexiu scapă? Atunci se va afla totul... abia atunci încep să devin suspectă, — dar dacă scapă și Eleonora? Atunci sunt pierdută. Pierduți și copiii. O să fie un scandal mai mare decât cu băiatul lui Candiano-Popescu, acela de și-a înjunghiat metresa. O să fiu odioasă, criminală».

Elvira întrebă în șoaptă:

— Mămicule, ți-e rău?

— Ce?

— Zic: ți-e rău?

Doamna Vorvoreanu se gândea: «Hai, femeie, stăpânește-te. Acum am riscat, să vedem cum ies cărțile. *Le vin est tiré, il faut le boire*». Se întoarse către Elvira:

— Ce vrei?

— Te-am întrebat dacă ți-e rău?

— De ce să-mi fie rău?

— Răsuflai greu, parcă aveai ceva...

Doamna Vorvoreanu își dădu seama că Elvira îi surăde larg, fermecător, rece ca ghița, cu ochii ei mari verzi și dinții foarte albi. Doamna Vorvoreanu îi spuse aspru, rece, dușmănos:

— Ai o batistă?

I-o smulse zicând:

— Ai vrea să mă simt bine? Te slujesc, domnișoară, și obosesc slujindu-te...

Și începu să-și miște încet brațele care o dureau parcă i s'ar fi smuls din toate încheieturile. Cu o mișcare pornită, Elvira se aruncă iar și se strânse lângă maică-sa. Doamna Vorvoreanu o mângâie pe păr încet.

Șeful gării se întoarse cu biletele. Doamna Vorvoreanu i le plăti, îi mulțumi. Omul era îngrijorat:

— Sunt vești proaste, coniață... Se aude că la Dobrunu s'a întâmplat ceva... la curtea d-lui Leontopol... Il știți, ăla grasul, cu barbete... nu-l știți? Mă rog, ce mai... om bogat. Mi-a spus impiegatul dela mișcare că s'au făcut devastări... Au înnebunit țărani, coniață, ce mai încoa încolo... Ia uitați-vă la ei.

Se duse la geamul aburit, îl șterse cu mâneca și stătu să se uite afară, cu mâinile în buzunare, sgribulit, cu chipiul pe ceafă. Doamna Vorvoreanu se ridică, gândindu-se: «Nu-i spun nimic... Nu pomenesc nimic... Să bă-

nuiască, să facă orice-o vrea... Incă n'am putere... trebuie să mă mai gândesc, să mă mai liniștesc». Veni și ea să se uite pe geam pe peronul gării de țară.

E adevărat că mereu se auzeau glasuri. Crezuse până atunci că e ceva normal, glasurile învălmășite și strigătele pe jumătate vesele ale mulțimii care da năvală la vagoanele de clasa a treia în gările mici de pe câmpie. Sau glasurile muncitorilor care dreg o bucată de linie undeva departe și vorbesc pe peron înainte de zori, așteptând să se urce pe vagonetele pe care le vor împinge pe linie, printre măracini și ierburi uscate și umede rămase de anul trecut.

Dar acum își dădea seama că țăranii erau mai mult bărbați, toți ghemuiți în cojoacele lor sdrențăroase, pe marginea peronului, cu spatele la gară, înșirați pe linie ca mătâniile de păsări negre înșirate pe firele de telegraf în văzduhul șesului pustiu. Vorbeau între ei mult mai tare ca înainte, ca și cum ar fi fost stăpâni ai locurilor, ai gării. Se uitau în largul câmpului pierdut în ceață și întuneric, cu șiruri de sălcii abia bănuite undeva departe pe maluri de pâraie și râpe. Stau și așteptau. Uneori ieșea câte unul între linii și se uita. Deodată murmurul și freamătul lor cresc, izbucni în mișcare, în înghesuială. Din umezeală și ceață, se înfiripă întâi o umbră mare cu ochii roșii, apoi trupul scund și hornul înalt în chip de pâlnie, al locomotivei de manevră care trăgea un vagon de marfă gol. Ei trecu de pe o linie pe alta, cu ușile lui arg deschise, pustii. Locomotiva sufla pene și fire și globuri de aburi albi, un felinar ca sângele aluneca în sus și în jos, și mulțimea țăranilor se potoli, se așază iară în șiruri, în cărduri, ca niște pasări călătoare, ca rândunelele negre pe firele de telegraf pierdute pe șesuri. Locomotiva se topi iar în ceață. Vagonul rămase pe ultima linie, de unde începea câmpul gol. Un vagon de marfă, gol, cu ușile deschise, pustii, uitat acolo parcă ar fi fost la marginea lumii.

Cineva deschise ușa și șopti răgușit:

— Don'șef! Don'șef!

— Ce e măi?

— Veniți iute la mișcare, don'șef!

Șeful gării trecu dincolo, din cotro se auzea țăcănitul liniștit al aparatelor telegrafice care înfășurau și desfășurau neconținut panglici de hârtie. Prin ușa întredeschisă, luminară galben, la înălțimea genunchiului, felinare atârnată în mâinile vreunui acar. Ușa se închise. Fereastra se aburise iar, dar se făcea acum cenușie. Nu mai era mult până la ziuă. Doamna Vorvoreanu se așază pe canapea. Se uită o clipă la Elvira care adormise cu buzele întredeschise, cu o suviță neagră căzută pe frunte. Se gândi s'o mângâie dar se opri. Elvira șoptea ceva prin somn, gema ușor, ca și cum ar fi vrut să plângă. Doamna Vorvoreanu dădu din umeri și ațipi.

Dormi puțin, un somn scurt și chinuit, șezând dreaptă pe canapeaua veche de piele. Tresărea prin somn. obrazul îi tresărea într'un tic nervos.

Ținea mâinile pe genunchi, cu pumnii strânși. O treziră glasuri. Șeful gării vorbea cu un polițai, dând din mâini și stăpânindu-și vădita nevoie să țipe:

— Măcar îi știi cine sunt?

— Îi știu. d-le șef, îi știu, i-am ochit eu pe toți. Sunt ăia veniți dela București să dreagă podul, ăia dela ateliere. I-am ochit eu. Chiar așa pe întuneric, da' eu tot i-am *indentificat*. Auzi cum strigă! I-auzi, ia!

Intradevăr, de afară se auzeau strigăte ce țâșneau de-asupra murmurului mulțimii ca niște artificii roșii, amestecate cu foșnetul și șueratul de aburi. Pe geamul acum luminat de zorile ca cenușa, nu se mai vedea întinderea oarbă a șesului, ci zidul negru al unui tren oprit în gară. Doamna Vorvoreanu se ridică. Locul de lângă ea unde fusese Elvira era gol. O văzu pe Elvira la ușa din spre peron. Doamna Vorvoreanu veni lângă fiică-sa. Fata o apucă de mână cu o mișcare nervoasă și o strânse. Priveau amândouă afară. Un ceferist negru de funingine din cap până în picioare striga în mijlocul țaranilor:

— Luați-le pământul fraților, că e al vostru! Noi nu terminăm podul până nu vă împarte ei moșiile. Ia să vedem! Pe unde o să vă mai trimeată tunuri să vă omoare copiii, ai? Ia să vedem: pe unde? Și firele de telefon, fraților: stricați-le! Nu vă lăsați! Nu-i credeți, că mint, își spurcă sufletul și mint!

Elvira deschise puțin ușa și un fir de aer rece țâșni înăuntru. D-na Vorvoreanu speriată, întinse iute mâna să închidă ușa la loc. Elvira îi șopti:

— Lasă, mamă... Să auzim mai bine...

Doamna Vorvoreanu se uită la ea cu o umbră de zâmbet mirat și ironic. Elvira părea liniștită, curioasă. Era cam palidă.

Din spate, auzeau glasul polițaiului:

— E și un tinichigiu, Rus, e din ăia de pe *Potemchin*, de-acum doi ani... Dumneatale știați treaba asta?

Șeful gării șopti agitat, gata să țipe isteric:

— Ce sânt eu de vină? Nu sânt de vină! Dacă îmi trimit dela București socialiști d'ăștia? Eu ce să le fac? Direcția atelierelor e de vină, eu nu sânt răspunzător, mă 'nțelegi? Eu nu răspunz pentru ei, mort-copt, nu răspunz! Nici să mă taie!

Doamna Vorvoreanu se întoarse către el. Era singur: polițaiul ieșise dând din umeri.

— Au înnebunit și ceferiștii mei, conică! L-ați văzut pe Neguși? El e vardistul gării. Ei, a vrut să și-i scrie p'ai mai scandalagii. Când l-au observat că stă cu ochii pe ei și-i notează, au sărit la el. Să-l omoare, și mai multe nu! I-au smuls carnetul, i l-au călcat în picioare. Bine că-i știe măcar după față și o să facă iute un proces-verbal...

Stătu puțin pe gânduri, apoi zise:

— Acuma să fie vrutul certat cu Neguși, se și trezește pe listă. Cum e Neguși găinar, ce-o să-i mai frece pe unii, să tragă dela ei ceva...

Afară se întetiseră strigătele. Trenul aluneca negru și pustiu, afară din gară. Șeful gării zise:

— Bine faceți că plecați, conia, că nu mai știu ce-are să mai iasă din istoria asta... Uite, acum trebuie să vie un vagon cu niște soldați dela oraș, să păzească curtea Măriei-Sale, a dela Vladomira...

Elvira se 'ntoarse spre ei cu o mișcare iute. Întâlni privirea maică-sii și tăcu, prefăcându-se că privește iar pe geam. Gălbejit de oboseală, cu țepi de barbă rară prost rasă, șeful gării se așeză la birou și începu să scrie. Nu observase nimic. Nu se aflase încă aici ce se petrecuse la Vladomira. Doamna Vorvoreanu se simți că tremură și încercă să se stăpânească. Șopti, gata să clănțane din dinți de încordare:

— Inchide ușa, Elvirițo, că se face frig...

Elvira ținu ușa crăpată încă o clipă. Se auzea un glas:

— Ce, parcă voi ce sânteți? Nu sânteți și voi gospodari? De ce vă cheamă 'n concentrare, ai? Să poată să vă omoare muierile și copiii, așa s'o știți dela mine!

Spinările îmbrăcate în postav cazon cenușiu se adunară, se strânseră iar. Erau rezerviști chemați la regimente. O voce aspră, groasă, strigă:

— Nu mergem! Nu mergem! Ce treabă avem noi în Moldova? Ce, e războiu? Nu e războiu!

Apoi mai multe izbucniri, încăpătărându-se asupra cuiva nevăzut și neuzit:

— Ba nu te duci, că te luăm de gât și nu te lăsăm!

Se făcu o învălmășeală. Clopotul gării sună muzical de trei ori. Elvira închise ușa, o încuie cu mare băgare de seamă, uitându-se pe furiș la șeful gării, apoi veni la doamna Vorvoreanu care se așezase pe canapea și se ghemui lângă ea, șoptind:

— Mămicule... crezi că or să ne lase să plecăm?

Doamna Vorvoreanu scoase un oftat și nu răspunse. La asta se gândea și ea. Iată, drumul către oraș era tăiat de cetele acestea de țărani răsculați, peronul era înțesat, nu puteai face un pas fără să fii observat și poate atacat de ei. Doamna Vorvoreanu se gândi la caseta învelită într'un șal, și pe care o simțea pe canapea cum îi intră în șoldul drept. Va să zică... de geaba? A fost de geaba? Ce făcuse ea... de geaba? De ce tăiau acești țărani toate drumurile, de ce se răsculară? Ce era nebunia aceasta subită care îi apucase în pragul primăverii? De ce erau nemulțumiți? Răbdau de sute de ani, și acum deodată nu mai puteau să rabde? Iși simți inima strânsă și stoarsă de o ură crâncenă. De ce n'o lăsau să plece cu caseta, aceste ființe cărora ea nu le-ar fi dat numele de oameni; de ce nu înțelegeau că ea are nevoie de casetă și de moștenire pentru Elvira și pentru băiat? Iși lipi mâinile de tâmpile, le apăsă și clătină capul, stăpânindu-se să nu geamă de oboseală, de frică și de ură.

Tanti Eleonora ieșise într'un târziu din odăița strâmtă, văruiată, cu bucăți de ziare vechi străpunse de cuiul ruginit în perete. Iși apucase poalele hainei de blană scumpă, le ridicase puțin și ieșise aproape în goană, cu genunchi slabi și ofiliți îndoiți de bătrânețe, și târându-și papucii-șoșoni. Casa era pustie și răvășită, camerele pustii, cu pereții tăiați de triumghiuri de lumină strecurată pe ușile înalte întredeschise. Peronul era pustiu, curtea pustie, întunericul adânc. Vântul ușor din spre Dunăre i se păru rece și-i cuprinse gâtul golaș cu piei bătrâne. Iși strânse încet blana la gât și cu ochii pierduți în întuneric, strigă slab:

— Eleno... Elviro... Unde sânteți?

Se mira singură cât de slabă îi era vocea; i se păru că sună pițigăiat și străin, ca o voce mică de copil; își aduse aminte de simțământul de singurătate care o apuca în copilărie când se juca de-a v'ați ascunselea și intra într'un loc devenit dintr'odată înstrăinat și tainic, plin de ascunzișuri necunoscute. Stătea o clipă înfricoșată puțin, în fața unei asemenea pustietăți pline de prieteni fugiți și ascunși, înainte de-a 'ncepe să-i caute. Stătea și acuma în capul peronului, cuprinsă de acea frică nelămurită și de nădejdea temătoare că de undeva din vreun colț de umbră, un râs înnăbușit avea s'o călăuzească. Stătea cu pălăria mare, largă, cu pene de struț, singură în noapte, în capul peronului. Se uita împrejur ca o pasăre bătrână, clipind din ochii rotunzi. I se păru că iese cineva din odăile slugilor, străbate dreptunghiurile de lumină întinse pe pământ în curte, se pierde în umbră. Clipi din ochii miopi:

— Mărie, tu ești?

Nimeni nu răspunse. Tanti Eleonora se înfioră. Deodată se întoarse și fugi în casă. Umblă prin toate odăile, chemând. Coborî, cu pași șovăitori, ținându-se cu amândouă mâinile de rampă, scara din dos, intră în bucătărie, în odăile slugilor. Nici țipenie. Oamenii fugiseră, își luaseră lucrurile. Se întoarse în casă, stătu o clipă în mijlocul salonului și încercă să se gândească, să-și aducă aminte dacă era adevărat că Elena și cu Elvira fuseseră la ea și că voiau să plece împreună. *Era adevărat?* Alergă la fereastră, dete perdeaua la o parte și privi multă vreme valvățile focului dela Vladomira. Mai era un foc în zare, mare, dar depărtat. Iși pierdu gândurile, cu ochii ațintiți la focurile acelea. Nu-și dădu seama cât stătu așa la fereastră. Apoi începu să plângă sughitând, încet, bătrânește, ciocnindu-și pumnii sbârciți unul de altul. Blestemă înzecându-se. Cădea din când în când pe câte un scaun. Odată își lăsă fruntea pe masă, își turti pălăria care-i căzu din cap. Apoi umblă iar prin casă, cu capul gol, cărunț, sbârilit și murdar, oftând și plângând. Ingâna vorbe fără noimă, din când în când își aducea aminte de câte o clipă din copilăria ei foarte depărtată, de pe vremea lui Vodă Știrbei. Se liniști treptat, fără să prindă nici ea de veste și o cuprinse încet o oboseală, o toropeală a creierului, o somnolență care scurtă orele nopții pentru bătrâna uscată și murdară, așezată într'un scaun în odaia ei, lângă foc. O clipă simți

că i se face frig și se trudi să-și limpezească mintea, să-și aducă aminte cum o cheamă pe una din slujnice, care avea rostul să 'ncarce sobele. Dar nu izbuti și renunță să mai cheme pe cineva. Ațipi iarăși, în liniștea desăvârșită a casei. Pe ușa deschisă a salonului auzea pendula bătând.

Intr'una din clipele goale care treceau de mult, auzi sgomote nedeslușite, apoi glasuri, strigăte, pași. Încă nu se trezise bine, încă nu înțelesese, și își văzu odaia plină de lume necunoscută, care striga învălmășit. În salon cădea țipătul argintiu al oglinzilor care se prăbușeau în țândări. Clipi din ochi și întrebă:

— Cine sânteți voi? Ce vreți?

În tăcerea care se lăsă, începu să-i recunoască. Erau oameni din sat. Le uitase numele, dar îi știa. Omul acesta spătos, celălalt, cu ochii verzi, da, era șchiop, și apoi vreo doi, grași, așezați, oameni cu stare, care stăteau cu ochii în pământ, rușinoși, pe când ceilalți o priveau drept, întunecați. Mai primise ea cete de astea care veneau să i se plângă ba de una, ba de alta. Dar îi primea în antreu, și oamenii se plecau în fața ei, se rupeau în două din șale, până la pământ, apoi îi săruta mâna și i-o duceau la fruntea lor. Acuma ce aveau? Și deodată își aduse aminte de toate, o cuprinse o groază rece ca ghiata, clipi din ochi și zise sugrumat:

— Vă cunosc... Ce vreți?

Omul voinic din fața ei, cu ochii gălbui și mici cu vinișoare roșii, se uită la tovarășii lui, ieși între ei și scaunul bătrânei, încet, scoase căciula din cap și plecându-se până la pământ, și o puse pe jos lângă picioarele îmbrăcate în noroiu gros. Apoi se îndreptă din sale și zise:

— Apăi dumneata, coană, să cam pleci.

Oamenii murmurară: da, să plece, să plece. Se uitau la ea unii peste umerii celorlalți. Da, da: să plece.

— Să pleci din casa asta, că noi îi punem foc. Dumneata ești muiere bătrână, tot nu mai ai mult, așa că noi viața ți-o iertăm. Și muiere ești, dè... Noi cu bărbați ne punem. Pe Ivancea al dumneatale l-am judecat... P'ăllaltu, al beifului, iar așa. Acuma dè, împărțim moșiile.

Bătrâna suflă, cu ochii la securea roșie de sânge din mâna Pârvului:

— De ce-mi luați moșia? E a mea... E din părinți... Eu nu v'am făcut nimic, Ivancea v'a chinuit, nu eu... Lăsați-mi-o că v'o dau în arendă vouă!

— Auzi ce zice, măi, vorbi nesigur Melitaru cel gros, dintr'o parte. Din dos, din ușe, Marinică țipă ascuțit, în același timp:

— I-auzi hoășca, ia! Cum îi dă cu melița! Ii pute gura a mort! Arde-o cu biciul peste gură să se 'nvețe minte!

Iordache se uită la Rizea, la Mototolea, la Uracu. Rizea îi răspunse din ochi și dădu din cap. Mototolea făcu la fel. Uracu sta întunecat și obosit cu privirile ațintite în gol. Se gândea la fiu-său. Să fi fost după Uracu, și pe bătrână o omorau. Tot neam de ciocoi, dobândă pentru viața fii-su.

Iordache zise:

— Nu ne trebuie arendășie coană, că nu mai putem în niciun chip. În cinci ani ne-ați făcut porția în loc de din patru una, una și una, și iar ne văzurăm robi ca înainte vreme, pe vremea Turcilor. Dar noi ne-am săturat de robie, nu mai putem răbda. Ori ne omorîți, ori ne facem oameni. Gata. Acum vrem să fim stăpâni, noi, obștea. Că dacă sântem stăpâni fiecare, ne tăiem și ne omorîm pentru o brazdă. Da' așa, ca 'n vremea de demult, să fim dealma. Și dumneata, dute un'te-o duce ochii, dar nu mai călca pe-aici cze-ți punem cruce. Faceți-i loc, măi, să plece.

Bătrâna ieși, tremurând de frică și de oboseală. Fața îi era smochinită, cenușie, și i se făcuse mică cât pumnul. Sughita și gema de frică. În salon, perdelele, ghemuri de haine, stofa fotoliilor, fotografiile de pe pian, ardeau și scoteau vălătuci de fum. Bătrâna bolborosi și se feri cu cotul în partea focului, ca de o lovitură. Ieși în întuneric și pieri. Rizea îl luă pe Geambașu de braț și-i strigă lui Iordache, răsând:

— Hai cu boierii ăștia să pună dumnealor foc, că nu-ș'cine 'ncepu treaba și le-o luă înainte...

Oamenii ieșiră, se răspândiră prin odăi, căutând lucruri de aprins ușor și repede. Răsturnau lămpile de gaz pe perdele. Salonul era pustiu și plin de fum: aici nu mai era nevoie de pus foc. Incepuse dela sine.

Doamna Vorvoreanu strânse caseta sub braț și puse mâna pe clanța ușii, pândind. Trenul care venea din spre Dunăre intră în gară, răbufnind aburi. De câteva minute cernea o ploaie subțire. Erau numai patru vagoane de călători. Doamna Vorvoreanu privea pe fereastră: inima-i bătea tot mai încet. Aștepta. Dacă nu se va putea strecura acum, să se urce în tren, va fi pierdută. Acum era ultimul moment, ultima scăpare; după trenul acesta nu va mai trece poate niciunul. Vor urma poate numai două-trei zile, poate mai multe, în care nu va mai fi mântuire decât în păduri, sub ninsoare și ploaie.

O simți pe Elvira că tremură ținând-o de braț; îl auzi pe șeful gării suflând greu la fereastră lângă ea. Pe peron, mulțimea se adunase într'un buluc, ghem strâns de trupuri. Apoi se scurse deodată către coada trenului, unde era ultimul vagon, un vagon de vite. Intr'o clipă peronul rămase gol. La ferestrele vagonului de clasa întâia și a doua apărură fețe cercetătoare și speriate.

Doamna Vorvoreanu deschise iute ușa și străbătu peronul în fugă. O țara pe Elvira după ea. Ii era frig, era umezeală în aer, pustietate. Avea să scape. Strânse mai tare caseta sub braț, apucă bara de fier a scării și începu să se urce. Avea să scape, cu bijuteriile. Iși dădu seama în chip nedeslușit că pe pereții vagonului de vite se fac ciorchini de oameni care strigă.

Pe când intra în vagon, tresări la auzul unui foc de pușcă. Nu era o pocnitură care suna a gol, ca o pușcă de vânătoare, așa cum auzise noaptea pe când

fugea, ci o plesnitură uscată, scurtă, ca de bici. Pușcă militară. Intră în primul compartiment care nu era gol. Doi domni priveau pe fereastra deschisă. Încă o împușcătură și sgomotul metalic al unor ciocane. Trenul se puse în mișcare.

— Ia, uite-i cum dau cu pietre! zise unul din cei doi călători. Nu le ajunge că vor să spargă vagonul.

— Se vede treaba că și ceferiștii fac cauză comună cu ei, zise cellalt. Iși trase din vesta de catifea vârgată, vânătorească, un ceas gros de argint și adăugă:

— Un ceas mai avem... Dacă trece cu bine, am scăpat... Ce zici, domnule, ai?

Era un bătrân frumos, cu mustață albă, cu un inel greu de aur la degetul mic. Insistă:

— Ei, domnu Hariton, ce zici?

Celălalt, gras și palid, își șterse fața de sudoare cu o basma albastră. Tăcea. Domnul cu mustață albă se 'ntoarse către doamna Vorvoreanu:

— Ați văzut cum au atacat vagonul cu arestați?

Doamna Vorvoreanu îl privi fără să răspundă.

— Vagonul din urmă, acela de vite. Sunt arestați, agitatori, din satele noastre, ale domnului Hariton și al meu. Dați-mi voie: colonel Rusescu. Doamna cum? Vorvoreanu? A, cum de nu: îl cunosc pe Vorvoreanu... Mi-a fost elev la Școala militară. A, conita mea, sunt încântat. Deși vă cunosc în asemenea împrejurări... Teribile, teribile... o deslănțuire de instincte, de bestialitate... Dar pedeapsa trebuie să fie exemplară. Să le vâre mințile în cap pe o sută de ani. Să fi fost eu acum la Minister, cum era să fiu, de altfel, în cabinetul Manolache Costake... (N'am fost în urma unor mărunte meschinării personale)... Ași trece prin foc și sabie toată regiunea asta... Țăranii trebuie să țină în frâu.

Afară aluneca de-a-curmezișul ferestrelor câmpia netedă cu șiraguri de sălcii scheletice și largi suprafețe de zăpadă murdară. Pe cerul de cenușă se agățau firele de telegraf cu mătânii de ciori. Doamna Vorvoreanu se gândea: « Cum sosesc, mă vor întreba ce-am făcut cu Eleonora... De ce-am lăsat-o. Ce pot răspunde? »

Colonelul Rusescu zise:

— Credeți că n'au îndrăznit să-l amenințe pe dumnealui? (E proprietar mare, are douăsprezece mii de pogoane la Izvoare, ați auzit de el, nu se poate: Augustatos, Hariton Augustatos). Și mie au încercat să-mi devasteze conacul. Era acolo o companie, să păzească fabrica de sticlă. M'am dus la căpitan: « Căpitane, te rog să-ți faci datoria ». Uite rezultatul: am prins douăzeci, i-am urcat în vagonul de vite, în lanțuri. Se vede însă că au prins de veste mărlandii și pândesc prin gări, să-i scape...

Domnul Hariton murmură, privind în gol:

— Iși dau de știre... Noaptea... Au ei semnalele lor, noi nu le cunoaștem...

Toți tăcură. Doamna Vorvoreanu se gândea: «Nu se poate să pățim ceva... Ar fi prea stupid, tocmai acum la sfârșit...».

Domnul Hariton murmură iar:

— Știu tot... Au aflat, și ne pândesc în gări...

Colonelul Rusescu zise:

— Eu am împușcat doi cu mâna mea, când au venit la mine la conac. Mie nu mi-e frică de ei.

Era un domn bătrân cu mustăți albe și nasul coroiat. Imbrăcat cu îngrijire, cu gulerul tare, strălucitor, și cu mâinile sbârcite, dar curate și cu unghiile făcute.

Doamna Vorvoreanu se gândea: «Trebue să scap. Să nu fi fost zadarnic tot ce am făcut. Am să spun că am încercat s'o conving, dar ea nu-și dădea seama și a refuzat să vie... Da, asta e cea mai bună explicație». Se uită împrejur.

Domnul Hariton era gras și palid. Privirea lui, sudoarea rece a fricii, felul cum își frământa mâinile, le mai văzuse doamna Vorvoreanu, noaptea trecută, la Ivancea și la Alexiu. Strângea în mâini o geantă și o privea din când în când. «Da, toți fugim, cu titluri de proprietate, cu acțiuni, cu bijuterii» se gândi doamna Vorvoreanu și se uită la întinderea nemărginită a câmpiei semănată cu bordeie, cu conațe, cu moșii de douăsprezece și douăzeci de mii de pogoane.

Mai trecură prin halte pierdute între râpe de lut sau drumuri noroioase. Țăranii priveau în sus ferestrele trenului, cu ochii întrebători, plini de așteptare. Glasuri din vagonul de vite aduceau gloata împrejur-le ca un magnet. Urma aceeași furie, aceleași încercări neizbutite de a sparge vagonul și câte un foc de pușcă tras în vânt de soldații închiși în vagon împreună cu prinșii. Domnul Hariton se înfundă în colțul său și ascultă îngrozit. Când trenul se punea în mișcare, scotea basmaua și își ștergea fața, apoi își petrecea basmaua între gât și guler.

Apoi trenul intră între căsuțe acoperite cu carton gudronat, paie și șindrile. În gară, un grup de vardiști însoțeau pe câțiva civili. În cojoacele lor cu blana neagră de fum de cărbune, cu fețele negre și ele, acari, strungari, dulgheri dela atelier, hamali, se adunară în fața ultimului vagon. Priveau în tăcere. Când civilii — polițaiul orașului, prefectul, procurorul — se apropiară, prinșii din vagon începură să strige, iar feferiștii izbucniră în huiduieli și fluerături.

Doamna Vorvoreanu coborî repede și trecu spre ieșire. Prinse câteva cuvinte. O voce uscată, burgheză, țipa: «Socialiștilor! Anarhiștilor!». Doamna Vorvoreanu cu Elvira, domnul Hariton, colonelul, ieșiră repede, goniți de huiduieli ca frunzele moarte de un vânt. În piața noroioasă dindărătul gării, două birje cojite, cu căluți costelivi, stăteau în ploaie. Domnul Hariton se urcă repede în cea mai bună, fără un cuvânt. Colonelul își scoase pălăria și o salută pe doamna Vorvoreanu. Domnul Hariton spuse birjarului: «La Hotel Unirea»,

și birja porni pe un bulevard prea larg, între case prea mici. Copitele cailor clepăiau trist în noroi.

Doamna Vorvoreanu se gândea: « Dacă e adevărat că n'a lăsat niciun testament, și nici nu m'a mințit, ce-mi pasă dacă or să mă bănuiască? O să fiu bogată, copiii o să-mi fie bogați, o să fim respectați. Numai să nu fi scăpat Eleonora. Să nu fi scăpat ».

Birjarul o 'ntrebă răstit, mahmur:

— Unde vă duc, coană?

— În strada Sfântul Spiridon, zise doamna Vorvoreanu și se uită la el mirată, gândindu-se: « Și aici a ajuns nebunia? ».

— Ce, nu mă mai cunoști, Ghiță?

— Sărumāna, zise omul, mereu morocănos. Dè, nu v'am cunoscut...

Cu necazurile astea...

— Care necazuri, Ghiță?

Omul nu răspunse. Iși pocni caii și birja porni pe caldarâmul din pietre rotunde de râu. Ploua mărunț. Trecură pe străzile cu case scunde, cu un singur cat, stăpânite de biserici vechi, Sfânta Treime, Sfinții Impărați, de « *Palatul Administrativ* », Marele Hotel Regal, Hotel Unirea, magazinele « *La steaua colorată* », al domnului Ioanițiu, « *La Impăratul Napoleon I* » al lui Milițescu, « *La Potcâpieru* », al domnului Niculiță, cele armenesti de cafea și coloniale, cele evreești, « *La Cupidon* », a domnului Mohrblum, ceasornicarul, defilau încet. Trotuare pustii, vitrine închise, obloane trase și ploaie mărunță. Rar trecea câte un om cu umbrelă, sgribulit.

— De ce sânt închise magazinele, Ghiță? Ce, e sărbătoare? întrebă doamna Vorvoreanu.

Omul, cocoșat pe capră, atinse spinarea udă și slăbănoagă a calului din dreapta:

— Neaa!

Apoi se întoarse și mormăi:

— Nu e sărbătoare, coană, e revoluție... Ci-că vin țărani și regimentele din oraș sânt trimise în Moldova...

Răse în țepii de barbă nerasă, răutăcios:

— Le țâțâe negustorilor...

Și iar îl atinse cu biciul pe calul din dreapta:

— Nea, gloabă...

Calul se scutură și trase mai harnic trăsura prin burniță, printre obloanele închise. Doamna Vorvoreanu se gândi că nici aici poate nu va scăpa și că răskoala o înconjoară ca o revărsare de ape în care se va înneca. Strânse mai tare caseta și se uită înfricoșată pe sub coviltirul trăsurii, pe care se înșirau picăturile de apă.

Trăsura trecu pe lângă monumentul lui Vodă Calimah, în anterior lung de metal și cu ișlic tot de bronz, înverzit de ploie. Firele de apă înțepau aerul cu statornicie și pe marginile caldarâmului curgeau gârle galbene. « Ce vreme

bună pentru semănături » se gândi o clipă doamna Vorvoreanu. Dar își aduse aminte numaidecât că ardeau pretutindeni conacele și hambarele la țară și că poate ogoarele încă nesemănate, sau semănăturile de mai târziu, nu vor mai fi prilej pentru ea nici de nemulțumire nici de bucurie. « Totuși, se gândi ea, strângând în brațe mai tare caseta, — totuși nu e cu puțință să fim isgoniți cu toții de pe avutul nostru părintesc... iar ei sânt prea simpli, prea străini de lumea de azi, ca să ne poată birui... ».

În vremea aceasta, trecea prin fața Băncii Naționale care era în casele foste ale Rasovicenilor: clădire frumoasă, mare, boierească, cu un parc desfrunzit în față. Prin șuvițele reci ale ploii se întvedeau în afară de obișnuitul vardist, mantalele cenușii și baionetele câtorva soldați sgribiliți: banca era păzită de armată.

Vreo douăzeci de țărani, ghemuri negre în umezeală și frig, ședea pe vine la adăpostul zidului Băncii Naționale. Păreau tăcuți, mărunți, închiși în sine, străini de lumea orașului, neprimitoare și măhnită de ploaie. « Aici nu mai au îndrăzneală », se gândi doamna Vorvoreanu, « totuși, totuși, își zise ea — aici suntem păziți, aici suntem feriți de primejdie... ». Și strângea în brațe caseta cu bijuterii.

Printre casele de zid, cu scoici de sticlă deasupra ușii celei mari cu geamlăc, cu câte două porți în gardul înalt de fier forjat din fața peronului, se arătau și altele scunde cu acoperișurile lăsate într'o rână, cu garduri putrede, cu ferestre mici și murdare, ca niște pupile de orb.

— Aici ! spuse tare doamna Vorvoreanu și birjarul trase de hățuri, Elvira sări din trăsură pe partea cealaltă, deschise poarta și întoarse capul către maică-sa așteptând-o. Doamna Vorvoreanu plăti și birja se topi în țesătura friguroasă a ploii, stropind în dreapta și în stânga cu apă murdară de sub copitele cailor. Elvira se dădu la o parte ținând ușa ca să treacă maică-sa, și-i zâmbi, cu pleoapele cam strânse. Doamna Vorvoreanu n'o văzu. Intrând pe poartă, călcă greșit, se poticni, gata să cadă, și se lovi de canatul de fier. La a doua încercare izbuti în sfârșit să intre.

Elvira observă că doamna Vorvoreanu se cam clatină pe picioare când umblă. Alergă după ea s'o sprijine, într'un chip drăgăstos pe care nu-l avusese față de maică-sa niciodată până în noaptea trecută când o ajutase să coboare pe treptele peronului dela conac.

Străbătură curtea cu pietriș și răzoare acoperite de zăpadă murdară. Poalele rochiilor li se târau pe jos și se mânjeau de noroi și apă. Ploaia statornică le bătea obrăjii.

Sunară la ușa mare, arcuită, cu trei canaturi și nenumărate ochiuri de geamlăc. Aici marchiza de sticlă în chip de scoică de deasupra porții le ferea măcar de ploaie.

Sunară iarăși. În sfârșit se deschise ferestruica din geamlăc și apărură capul Viorichii, țigancă, apoi pieri numaidecât și ușa se deschise. Femeia le sărută mâinile în tăcere, apoi se uită cercetător la doamna Vorvoreanu. Dar aceasta

trecu înainte, poruncind să i se încălzească baia. Străbătea odăile întunecate, cu jaluzele lăsate la ferestre, urmată de Elvira și de Viorica. Vreo două, trei slugi mai apăreau câte una prin câte un ungher, șopteau « sărumăna » și piereau numaidecât. Pe pereții înalți, tablouri proaste, fotografiile mari, cu multe ovale mărunte, care arătau sublocotenenții din promoția 1880, a soțului doamnei Vorvoreanu, apoi ofițerii regimentelor de roșiori 8 și 12, în care fusese el, portretele generalilor Rasoviceanu și Peticari, foștii lui comandanți, înainte ca să fie numit atașat militar în țări străine și să-și plimbe pe alte meleaguri, ca acum, monocul, lampasurile, mănușile *glacé* și pintenii cu care cucerea inima milostivă a șanteuzelor berlineze sau sofioțe.

Dar mai erau portrete de părinți, bunici și unchi mari, din care cele mai vechi arătau ișlice, bărbi orientale și brăuri turcești ca coada păunului. Priveau cu ochi catifelăți și fără viață asupra bogatelor covoare tocite, asupra mobilelor care nu semănau una cu alta, cu picioare lipsă și mătasea pernelor găurită. Doamna Vorvoreanu se așeză într'una din aceste mobile, un scăunel aurit în chip de S în care două persoane puteau să șeadă una lângă alta, dar totuși spate în spate, și neputând să-și vorbească decât dacă se răsuceau din șale. Doamna Vorvoreanu șezu câteva clipe în fotoliul acesta, uitându-se foarte atentă la sofa înaltă de teracotă cu flori albastrui și cenușii în relief. Elvira stătea în picioare lângă ea. Viorica își legăna către fereastră fustele clădite multe una peste alta și toate rupte și începu să ridice jaluzele. O prismă de lumină cenușie, rece, pătrunse în cameră. Doamna Vorvoreanu zise:

— Inchide.

Avea o voce necunoscută Elvirei, și de care fata se înfioră: o voce străină, îmbătrânită, la fel de rece, de cenușie, de nemiloasă ca și lumina împotriva căreia se ridicase. Țiganca lăsă iar jaluzele, fără să spună un cuvânt. Iar se ridică vocea tăioasă, neliniștitoare, a doamnei Vorvoreanu:

— Trage perdelele.

Viorica se supuse și în odaie se făcu întuneric. Doamna Vorvoreanu șeada în întuneric cu caseta în brațe. Zise iarăși:

— Pleacă. Ce stai? Pleacă.

Apoi, cu greu, se sili să adauge ceva cu noimă:

— Du-te și vezi de baia mea. Dă-i de mâncare domnișoarei Elvira. Du-te.

Femeia ieși într'o scurtă pală de lumină când se deschise ușa. Se făcu iar tăcere. Doamna Vorvoreanu vorbi în întuneric:

— Elvira.

Fata nu răspunse.

— Aici ești?

— Da, mamă.

Doamna Vorvoreanu stătu și se gândi puțin, apoi murmură:

— Du-te... Du-te... Du-te...

inelul, de aproape zece ani, încuiat în casetă. Soțul doamnei Vorvoreanu ținea foarte mult la inel. Om pornit, răsfățat, brutal, făcuse accese de furie, urlase, căutase, bătuse în zadar. Eleonora, care nu-și putea suferi cumnatul, îl supra-veghiasse în tăcere, cu răceală, cu privirile ei sticloase. Il găsisse și-l ascunsese? Sau îl furase chiar de-a-dreptul? Doamna Vorvoreanu se lăsă pe speteaza scaunului și începu să râdă, stăpânindu-se cât putea. Ii făcea rău râsul, îi făcea rău și sila de-a și-l înfrâna, și-i curgeau lacrimi pe obraji, și râdea mereu, înnecându-se. Apoi îi veni rău, o greață, o slăbiciune dela inimă. « La ora asta poate că e moartă de mult... » Stătu în scaun nemișcată încercând să-și recapete cât de cât liniștea și cumpătul. Iși șterse ochii cu batista. Luă pe deget lanțul fin de aur de pus la gât și legănă în lumina lămpii diamantul mare care atârna de el și care arunca unghiuri de lumini și fulgere în toate culorile curcubeului. Se jucă așa o vreme, absorbită, cu mintea pustie. Apoi se scutură și luă la rând și celelalte bijuterii. Unele erau urâte, fără gust, altele ieftine, aproape tinichele. Dar colierele, cel mare de briliante și cel cu două rânduri de perle, erau acolo, și nu-și aveau poate pereche în țară. Găsi și colierul de camee galbene încadrate în perle mici, pe care i-l ceruse de atâtea ori Eleonorei și pe care aceasta i-l refuzase de atâtea ori, la urmă sub cuvânt că l-a pierdut — cine avea s'o creadă, dar parcă ei îi păsa dac'o crezi sau nu?

Doamna Vorvoreanu luă în mână toate medaliioanele, le deschise, pe cel cu diamante încadrând fotografia unui domn cu favoriți, care era poate I.S. cel cu inelul; un medalion dublu cu portretele părinților; altul cu o femeie necunoscută; și apoi unul cu portretul doamnei Vorvoreanu la douăzeci de ani. Doamna Vorvoreanu se uita multă vreme la medalionul acesta. Cu degetele încrâncenate în chip de ghiară, îl desfăcu. Înăuntru era o buclă de păr blond, pe care o tăiasse înainte să se mărite și i-o dăduse Eleonorei. Doamna Vorvoreanu se gândi: « A păstrat-o... Și portretul mi l-a păstrat... Le ținea la ea... Se uita la ele? Poate că da... poate că adesea... »

Împinse fotoliul îndărăt, se ridică, închise medalionul și-l aruncă pe masă. Se plimbă prin odaie frângându-și mâinile. I se umplură ochii de lacrimi. I se părea că se înăbușe. Apoi se stăpâni și fără să se mai așeze, cercetă ce mai era în casetă: ceasornicele tatălui ei și-al Eleonorei; cercei de smaragde mari cu briliante împrejur; broșe în chip de păianjen de aur cu ochi de rubin, și un cap de pisică de argint, cu ochi tot de rubin, și mare cât un măr domnesc, de agățat la cordon, cu cârlige pentru cheile dela cămară și dulapuri. Astea erau îngrozitor de urâte și doamna Vorvoreanu le împinse la o parte cu nerăbdare, ca să numere monedele de aur turcești, mari de tot și găurite în mijloc, și rublele rusești cu portretul împăratului Alexandru II, pe vremea căruia făcuse avere bunicul, cu aprovizionarea armatelor împărătești ce treceau să se bată cu Turcii...

Și apoi le luă toate, cercei, mahmudele, coliere. Ii erau mâinile pline cu ele. Ii curgeau, reci și sclipitoare, printre degete. Le puse la loc în casetă și caseta în casa de bani în care păstra hârtii vechi de moștenire, de vânzare, de

căsătorii, scrisori și fleacuri fără preț. Incuie de două ori, își atârnă cheia de gât cu o panglică. Se simțea slăbită de tot. Ii venea să doarmă. Dar trebuia să aibă grijă de casă, de Elvira. Apoi trebuia să iasă în oraș, să afle ce s'a întâmplat la conac, ce se întâmplă cu răscoalele. Și era îmbrăcată în haine mototolite și murdare, și nedormită. Avea să facă baie mai întâi. Puse ciocanul și dalta la loc, adună câteva așchii din lemnul casetei și le puse în sertar. Pe birou nu mai era nicio urmă. Inchise sertarul, stinse lampa și ieși din camera cufundată în întuneric.

V

Stăteau în picioare și se uitau în lungul drumului, Rizea, Iordache și încă câțiva oameni. Era aici unde se lăsa în vale capul satului, o cruce de drumuri. Stăteau pe marginea drumului și se uitau cum vin dinspre conac carele oamenilor. Era un șir lung de care ce șerpuia negru, de nu i se vedea capătul. Veniseră și oameni din alte sate, chiar și din unele depărtate, din Pietri, din Reviga, din Cotul Grecului. Carele scârțâiau și se legănau încet prin noroiul drumului. Vitele se opinteau în jug. Iși legănau capetele la dreapta și la stânga la fiecare pas. Li se vedeau coastele și burțile slabe de iernat, acoperite cu ciucuri de balegă și noroiu. Vite de oameni săraci, siliți să le puie în jug de mici, vite mărunte și costelive. Și carele erau mici și scârțâiau amarnic urnindu-se anevoie din câte-o creastă groasă de noroiu ce tăia drumul. Erau încărcate cu saci de grâu, morman. Pe saci ședea omul cu bățul în mână și se uita obosit la dințatura și rei spinării boilor, căroro le jucau șoldurile ascuțite sub piei. Câte doi flăcăi, cu furci și cu topoare, câte un copil, ședea în unele care pe movila de saci. Boii trăgeau înainte, clătinand din cap și cu nările aburinde, și lungeau gâturile în jug. Oamenii stăteau încotoșmăniți în țealele lor sărace, negricioase, cu topoarele lângă ei sau ascunse sub vreo traistă, vreo scoartă, și lăsau să le atârne un picior gol și crăpat încărcat cu noroiu uscat, peste saci și marginea carelor. Carele se urmau scârțâind rar dar fără oprire, de departe până încoace și apoi la vale în sat, unde multe coteau în ogrăzile oamenilor, iar altele umblau către zarea din partea cealaltă.

Unul din care nu era atât de încărcat. Sacii erau puși frumos unul lângă altul ca o masă, iar pe ei era culcat un om cu cojocul peste el. Un băiețandru împungea din când în când boii pe lângă coadă cu capătul bățului. Omul de pe saci zăcea cu ochii închiși și obrazul pământiu parc'ar fi fost umplut cu cenușă. Pe sus, prin văzduhul limpede, norii lunecau pe deasupra goniți de vântul proaspăt și răcoros de Martie. Câte un petec uriaș de umbră alerga de-a-curmeziișul câmpiei și altul de lumină îl urmărea făcând să sticlească bălțile; apoi venea încă unul de umbră.

Astfel se făcu deodată lumină, ajunsese din urmă carul și trecu peste el. Fața celui culcat pe saci se făcu albă-gâlbuie ca fildesul.

Rizea îi strigă băiatului:

— Ho, mă!

Cellalt strigă la boi și carul stătu în marginea drumului.

Rizea întrebă:

— Ce-i cu tat-tu?

Băiatul răspunse fără să privească în ochi, ci uitându-se la spinările ascuțite ale boilor:

— E bolnav...

Apoi se întoarse la taică-su să-l vadă. Omul nu se mișca. Avea pe un obraz, cam sub tâmplă, o umflătură largă, vânătă, și zăcea acolo așa, cu ochii duși în fundul capului.

Cei de pe marginea drumului schimbă priviri bănuitoare. Iordache strigă gros la băiețandru:

— Bă! E mort, bă!

Băiatul se 'ntoarse iar să-l vadă pe taică-su. Murmură:

— Ba...

Apoi puse mâna pe genunchiul celui rănit și-l scutură cu băgare de seamă chemându-l cu glas scăzut:

— Tată, tată...

Omul gemu, întredeschise pleoaple, apoi le 'nchise iar, bolborosind ceva neînțeles. Iordache întrebă iar:

— Ce-are mă? Cin 'l-a matolit așa, mă?

Băiatul zise:

— Melitaru...

— Da' de ce, mă neică? Din ce se luară?

— Din niște saci cu grâu, că nu mai creă la ciocoaica decât puțin, și a fost bătaie...

Oamenii de pe răzor, dincolo de șanțul drumului, tăceau. Nici Iordache nu mai întrebă nimic. Băiețandru înțepă cu bățul șuncile uscățive ale boilor. Carul scârțâi și se urni din noroiu, depărtându-se.

Într-o vreme, Rizea privind șirul de care cu ochii lui verzi, turburi, pe sub sprâncenele lungi și arcuite, mormăi:

— Au și 'nceput să-și dea cu sapa 'n cap... Ba că vreau eu mai mult, ba că de ce-ai luat tu atâta... precista voastră de nebuni...

Apoi tăcură iar. Pe lângă el, oamenii șopteau liniștiți, așezați pe răzor. Unii își învârteau câte-o țigare. În depărtare apărură ultimul car din șiragul ce păruse a nu mai avea sfârșit, se apropie și trecu lăsând șoseaua pustie. Apoi un om singur, întâi ca un fir negru, apoi ca un ghemotoc, se apropie încet, singur pe drumul deșert. Mergea greu, cocoșat, cu capul în pământ. Ducea un sac în spate. Când ajunse în dreptul oamenilor ce stăteau pe răzor, se opinti, lăsă sacul să-i alunece peste umăr și-l puse pe jumătate pe un loc uscat și jumătate pe o piatră mare. Omul era Pârvu. Se șterse cu palma pe frunte și scutură sudoarea pe jos. Sufla greu. Se sprijini cu șezutul de sac, dar fără să șadă pe el. Se uita în pământ și tăcea. Petele de pe față erau parcă mai vinete și omul mai galben ca în lumina blândă a inserării. Acum sub soarele biruitor dar fără cruțare sau sub trecerea iute a norilor Pârvu părea

mai bolnav, mai otrăvit de otrava înceată a foamei și a mălaiului stricat. Stătea cu bărbia în piept și nu zicea nimic. Se odihnea, așteptând să i se aline sba-
terea coastelor.

Iordache întrebă:

— De ce nu-mi ziseși să ți-l iau eu, mă, sacul, ai?

Pârveu tăcea. Apoi întoarse fața către el, și-i zise cu necaz:

— Vă vine să râdeți, fire-ați ai dracului, ... Il cărai în spate pân'acilea și-acum vă râdeți de mine... Nepricopsiților...

Și fără să mai aștepte să-și recapete răsuflarea, se întoarse, apucă sacul de gură, îl săltă în sus și se strecură sub el. Oamenii îl priveau: era sdravăn Pârveu, măcar că-l supsesse boala. Pârveu se cocoșă, se frânse aproape în două, cu sacul pe ceafă. Se uită la ei pe după brațul ridicat să țină sacul. Iordache zicea:

— Nu fii prost, mă. Cine-a vrut să-și bată joc de tine?

De sub sac, Pârveu îl privi holbat de necaz, cu fire de sânge în albul ochilor, Zise:

— Râzi tu, râzi... V'oiu vedea eu, când or să vie să ne spânzure pe toți, cum o să mai râdeți, fire-ați ai dracului să fiți...

Și se depărtă, din ce în ce mai mărunț, negru sub sacul care-l sdrobea. În curând fu ca o furnică din cele ce târăsc câte un gândac mort de zece ori mai mare ca ele.

Oamenii rămăseseră pe loc, muți. Nu le păsa prea mult de necazul Pâr-
vului. Numai Iordache îl înjură, mai mult de mirare. Ceilalți tăceau și se gândeau. Erau obosiți de treaba de azi noapte și de azi dimineață. Toată avuția dela conac se risipise cum se risipește în pădure un hoit de sălbătă-
ciune: mii de găze harnice fură fiecare câte o bucățică, până nu mai rămâne dintr'un iepure mort decât oasele albe și curate și o pereche de urechi îmblă-
nite pe o țigvă cu dinți lungi. Așa se risipise conacul, de nu mai rămăsese decât zidurile în bună parte arse.

Da, oamenii erau obosiți și îi frământau încă gânduri nelimpezi. Aștep-
taseră să vie ceva, și venise; iar acuma iarăși așteptau. Gloata din timpul nopții se risipise; acum nu mai erau decât câțiva care-i căutaseră pe Rizea, pe Iordache, acum, dimineața, după ce fiecare își terminase treaba, adică își luase partea din hambarele boierești.

Cum stăteau așa și așteptau, pe gânduri, tot rumeșând ultimele vorbe ale Pâr-
vului, se apropie de ei peste câmp Alisandru, feciorul cellalt al lui Uracu. Era un băiețandru subțire și palid, cu o bubă în colțul gurii. Stătu și el lângă oameni fără să spuie o vorbă.

Rizea se întoarse la el și-l întrebă:

— Da' cu frat-tu ce mai e?

Băiatul răspunse ferindu-și privirea în jos, ca și cum i-ar fi fost rușine, sau ar fi mințit, sau ar fi făcut ceva urit:

— A murit de dimineață...

— A murit, zi, murmură Rizea.

Se uitară cu toții la Alisandru, cu o mahnire întunecoasă. Iordache zise gros, răgușit:

— Da' tat-tu ce face, măi?

Alisandru se uita neatent la brăul lui Iordache, numai ca să nu ridice ochii. Zise într'un târziu, cu greu:

— Doarme...

— Zi, doarme... murmură Rizea.

Apoi întrebă iarăși:

— Da' cum muri frate-tu, mă, că ieri era mai bine?

— L-a apucat o slăbiciune azi dimineață, răspunse băiețandrul. — Noi vorbeam cu el și nu se cunoștea... și p'ormă a murit... Așa, o slăbiciune a fost...

— Așa, da, o slăbiciune, îngână Rizea. Iar Iordache întrebă iar, încovoindu-se spre fața lui Alisandru mai mărunț decât el:

— Da' tat-tu de ce doarme, măi? Ce, el e de lemn? E Turc?

— Nu știu, răspunse băiețandrul. Nu știu de ce doarme. N'a zis nimic. Și-a tras cojocul peste cap și a adormit...

Se mai uită o clipă, nehotărât, la mijlocul lui Iordache și își roti privirea de jur împrejur, tot coborâtă de sfială. Adăugă:

— A zis că el se duce la oraș.

Rizea se întoarse cu vioiciune către el și spuse:

— Aha, a zis așa, ai? Se duce la oraș... Da' de ce se duce la oraș? Ia zi tu: de ce?

Se apropiase de băiețandru, îl înghesuia cu întrebările, privindu-l ascuțit cu ochii verzi, turburi, din care nu se putea citi nimic:

— Ce vrea el la oraș? Ce treabă are el acolo? Ce, parcă tu nu l-ai întreat ce-are în gând? Ia nu mai face pe prostul, Alisandre, hai, zi: ce vrea el tat-tu, să facă, zi...

Băiatului îi jucară ochii în dreapta și în stânga, sperioși, a fereală. Voia să se dea înapoi. Apoi deodată se schimbă la față, ridică pleoapele și-l privi pe Rizea drept în față. Zise cutezător:

— A zis că se duce la oraș să-i taie pe ciocoi... Dobândă pentru viața frate-miu...

Oamenii tăceau. Și Rizea atât de nerăbdător și dornic de-a afla, tăcuse, înegurat. Apoi zise:

— Mda...

Și întorcându-se către ceilalți:

— Păi atunci să mergem la ta-su, să vorbim...

— Să vorbim întâi cu el, da... adăugă și Iordache și ceilalți mormăiră că da, așa să facă.

Băiețandrul se uita la ei toți, încruntând puțin sprâncenele a mirare. Nu înțelegea. Dar se luă cuminte după ei, când plecară cu toții către sat. Locu-

rile rămăseră pustii. Pe întinderea lor se alergau soarele și norii, și pământul începea să aburească. Undeva, într'o depărtare, se auzeau glasuri pierdute și pocnete de biciu. Acolo oamenii mai nerăbdători intraseră cu plugurile în pământul boieresc și stricau împrejmirile și semnele de hotar. Dintr'un gard smuls și făcut morman se ridica un stâlp subțire și înalt de fum. Și gardul fusese boieresc; acuma ardea sub cerul schimbător de Martie.

Când intrară pe poartă, îl văzură pe Uracu pe prispă. Avea o casă strâmtă și lungă, cu pietre pe marginea tindei. Înăuntru se auzea bocetul prelung al mamei feciorului mort, care se văita aproape cântând.

Vreo două-trei femei stăteau în ușa deschisă cu basmalele negre trase peste gură și oftau. Uracu ședea pe prispă și fuma, mut, negricios, cu fire de barbă împăslite peste obraz ca părul negru care rămâne pe nucă după ce-a putrezit coaja verde. Intocmai ca nuca veche era și fața lui Uracu: ca de lemn și brăzdată adânc. Oamenii veniră în fața lui și-l înconjurară. Stăteau în picioare și se uitau la el cum fumează. Uracu făcea ochii mici și nu se uita la nimeni. Apoi Rizea se așeză lângă el, cu coatele pe genunchi și mâinile spânzurând. Deodată începu liniștit:

— Bine, să zic c'o făcurăm și p'asta. Da' acolo ce facem. Dăm foc? E mare orașul... Și ce, parcă numai ciocoi sânt în el? Dumneata cum crezi să facem, zi, nea Ioane, ai?

Uracu fuma și nu zicea nimic. Ceilalți se nelinișteau. Se așezară și ei pe prispă, iar doi rămăseră cu pieptul în ciomege. În tăcerea încăpățanată a lui Uracu, începeau să înțeleagă un gând de dedesubt, de mânie sângeroasă. Rizea zise încet, strângând ochii întocmai ca Uracu:

— Nu fii așa, nea Ioane, că singur câți poți să tai? Unul, doi... poate niciunul... Dai de slugi, dai de jandari, de polițai... Zi și dumneata...

— Ei, câți oiu putea și eu, mormăi Uracu în silă, fără să-l privească. — Ție ce ți-i voia? Ce treabă ai tu cu mine?

Incepuse să se înverzească de mânie și necaz. Se întorsese către Rizea dar acesta parcă nici n'auzise. Stătea cu capul în pământ și se gândea. Ceilalți oameni îl mâncau din ochi pe Uracu. El se închise în sine, înstrăinat și negru de întristare și zise:

— Singur plec... Eu am cu ei socoteala mea... Eu am supărarea mea... Singur mă duc...

Înăuntru, glasul nevستی-sii gema prelung:

Rizea întrebă într'o doară, pe nimeni anume:

— Da' Marinică, unde e?

— Care Marinică? Studentul? întrebă cineva.

Lordache mormăi:

— E în Dobrunu, sau s'o fi dus mai departe, în Pietri, la Reviga... Au rămas mai în urmă cu lucrurile...

— El a zis că merge și el la oraș, zise Rizea.

Uracu se ridică la suprafață din singurătatea sa și zise potolit, fără niciun fel de intonație:

— Minți...

— Mi-a zis azinoapte, spuse Rizea liniștit. — Mi-a zis mie...

— Minte, zise Uracu.

— Cine minte, nea Ioane, eu?

— Nu tu. Minte el, șopti Uracu, cu ochii pierduți în zare. Deodată se făcu umbră și începu să bată un vânt rece. Deasupra în văzduh se clădiseră nori cenușii, grei. Oamenii se înfiorară. În uliță mai trecea un car întârziat venit dela curtea boierească. Scârțâia și-l lătrau câinii de prin ogrăzi. Înăuntru în casă, mama lui Zaharia cel mort obosise de bocit și hohotea încet. Acuma femeile vorbeau și mai tare.

— De ce, minte, nea Ioane? întrebă Rizea liniștit.

— Minte. Nu se duce la oraș.

— De ce, nu se duce, nea Ioane? De ce să nu se ducă? N'are de ce. Ce, îi e frică de ceva? N'are de ce să-i fie frică. Zi și dumneata...

— Ii e frică de armată, că pun ciocoi armata pe noi... O pun să tragă mă, voi nu știți...

Oamenii se sfiiră de privirile celorlalți. Se depărtară ușor unul de altul. Unul se ridică să plece.

— N'or să tragă... zise Rizea cu hotărâre. Iordache tuși. Rizea se întoarse cu vioiciune la el și-l privi o clipă drept în ochi. Iordache clipi iute ca și cum i-ar fi intrat ceva în ochi și vorbi și el, dar mai târânat:

— Nu, n'o să tragă... De ce să tragă? A zis și studentul, și el știe, de... Cruce 'n cruce cum să tragă...

Uracu zise ce face el pe cruce, blestemând cumplit. Rizea se răsti la el, mânios:

— Da' atunci dumneata de ce pleci? Ai? De ce te duci? Ce, dumneata ești de fier? Ești fermecat? Ce ai? A? Ce, ești mai deștept ca noi?

Se sculă în picioare.

— Ți-a luat mințile supărarea, uite faptul, mă 'nțelegi? Nu mai știi nici dumneata ce spui. Asta e: scurt! Ești mai deștept ca ăsta, ești mai deștept ca ăla, ești mai deștept ca noi toți. Păi dacă ai dumneata dreptate, atunci să știi dela mine că nimic n'ai să isprăvești, o să te prinză și-o să te belească de piele și-o să ți-o umple cu paie, să stai să te uiți la ea! Așa să știi! Ce, crezi că așa merge?

Apoi îl înghionti pe omul de lângă el și se răsti la el:

— Ce stai mă neică, așa, de lemn? Vrei să feți?

— Hai, fraților, zise și Iordache. Hai!

Se ridicară și se urniră încet, trecură prin ogradă, ieșiră pe poartă. Uracu încăpățânat, ședea împietrit pe prispă cu barba 'n pumni și cu ochii strânși, îngustați, pierduți în depărtare. El voia să se ducă singur și simțea în sine pornire nebiruită, nebună, către pierzanie: să verse sânge și să piară și el

ca să scape de mâhnirea care-i frământa inima în unghii unse cu venin. Țătu așa multă vreme. În casă reîncepuse bocetul nevastă-sii și jelanii celorlalte muieri. Alisandru, cel mai mare fiu după Zaharia cel mort, ședea și el pe prispă și ascuțea un lemn. Uracu se uită deodată la el cu ochi noi. Alisandru era subțire, voinic, cu mâinile mari și roșii și încheieturile groase: oase sdra-vene. Dar era încă fraged, cu fața netedă și cu genele ca de fată mare, lungi și întoarse sus la capete. Acuma era palid de nesomnul de azi noapte, de toate câte le văzuse și de moartea lui frate-su Zaharia. Zaharia fusese mai frumos ca ăsta, mai voinic; iar ceilalți erau mărunți, mai aveau să treacă mulți ani până să ajungă ca Alisandru... Uracu se răsti deodată la copil-andru:

— Mă! Du-te și adă-mi securea.

Băiatul tresări, se ridică și aduse securea. Uracu o luă și petrecu degetul pe buza oțelului: o ascuțise, o curățase cu gresia: tăia bine, și era o secure grea. Apoi Uracu se uită la fiu-său cu îndoială, cumpănind. Zise liniștit, încruntat:

— Să stai în casă... Dacă e ceva... sau mai știu eu ce... tu să nu te miști de lângă mă-ta. Vezi de ai mici, auzi? Și să nu ieși din casă, că te bat cum n'a mai fost bătaie pe lumea asta. Întins lat pe jos te las.

Și dădu să plece. În poartă se întoarse și zise:

— Eu mă cam dusei...

— Un'te duci? întrebă fiu-său.

Uracu dădu din umeri:

— La oraș, cu ăia... zise el și ieși în uliță, cu securea subsuoară.

Când ajunse Uracu în fața primăriei, era gloată deasă în jurul sâmburelui de oameni care fuseseră la el în ogradă. Soarele era sus pe cer, dincolo de amiază, și scăpa din când în când prin găurile norilor câte un stâlp pieziș și străveziu de lumină. Oamenii vorbeau tare, cu o mânie veselă și cu o înfrigurare, cu o grabă, pe care nu le avuseseră în ajun. Uracu se strecură întunecat printre ei. Ii făceau loc știind că-i murise feciorul cel mare, și-i ziceau bună ziua cu prietenie și mâhnire. Ajuns în mijlocul ghemului de oameni, Uracu dădu ochii cu Rizea care zicea tare:

— Gropi pentru pâine și-a făcut!

Uracu vorbi și el supărat:

— Care gropi, mă? Ce fel de gropi?

— Gropi de îngropat grâul în ele, nea Ioane...

— Ei cum vine asta, măi? Că eu n'am'auzit...

Unii dimprejur începeau să zâmbescă. Rizea se uită pătrunzător la Uracu, apoi zise cu încredere prefăcută:

— Adânci, nea Ioane, în pământ, cât două staturi de om, rotunde, așa ca o ploscă... Bagă în ele fân cât poate, un braț, două, o căpiță, cât are omul, de... Și-i dă foc. Căramidă se face pe dinăuntru. Și pe urmă toarnă grâul înăuntru, astupă gaura cu pământ că ea, vezi, nu e mai largă ca un coș, cât

poate intra un om; ei, și bate pământul, sau pune brazde, cum se pricepe omul mai bine și gata, nu-i mai găsește grâul !

— Cine nu i-l mai găsește ?

— Ciocoiul, dè !

— Cui, mă Rizeo ? Cine și-a făcut groapă de asta ?

— Mototolea ! strigară câțiva oameni din jur. Alții adăugau, într'o hăr-mălaie de nume :

— Chiriță ! Geambașu ! Dobre ! Burete !

Rizea râdea, arătându-și măselele, dar cu ochii fără pic de veselie ci reci și străpungători :

— S'au ascuns să nu vie ciocoi să le ceară grâul înapoi !

— Care ciocoi mă ? întrebă Uracu.

Se făcu tăcere.

— Care ciocoi ? repetă el în mijlocul tăcerii înfiorate.

Înălță securea de capătul cozii, deasupra mulțimii. Securea grea se cam clătina, dar Uracu o strângea bine în pumn. Strigă :

— Uite cu ăsta l-am tăiat eu pe ciocoiu ! Nu se mai întoarce ! Nu mai cere grâu ! S'a isprăvit !

Apoi schimbă glasul, și în mijlocul strigătului mulțimii întrebă pe unul de lângă el, ca și cum ar fi fost singuri într'o odaie :

— Unde i-au aruncat, zi, nu știi ?

— I-a dat pe gârlă azi dimineată, zise cellalt, — apoi ascultă cu luare aminte la Rizea care striga tare peste capetele câtorva care se înghesuiseră între el și Uracu.

— Le e frică de-ai dela oraș, nea Ioane ! Se spurcă în nădragi de frică, nea Ioane, de frica ciocoiilor dela oraș !

Uracu tăcea. Mulțimea amuți iarăși și toți întinseră gâturile să audă mai bine. Glasul lui Uracu se înălța, cu nepăsare prefăcută :

— Las' că mă întorc eu dela oraș și-i învăț eu să mai facă gropi, Rizeo tată. Măine-poimăine mă 'ntorc Rizeo, și mă socotesc eu și cu dumnealor...

Gloata isbucni în murmur înăbușit : Uracu se duce la oraș. Singur ?

— Care singur, fraților ? Mergem și noi cu el : eu, Iordache, ăștia... Mai vin și alții.

Cocoțat pe treptele primăriei, unul strigă :

— Bă, Rizeo ! Viu și eu, băă ! Da'ce facem la oraș, băă !

Cu ochii sclipind de însuflețire și de gânduri, de așteptări, de temeri ale viitorului, pe care numai el le știa, Rizea strigă din răspuțeri :

— Mergem la Tribunal să dăm foc la hârtiile ciocoiilor ! Neam de neamul lor să nu mai știe unde le-a fost moșiile ! Haideți !

Și porni înainte, târindu-și puțin piciorul. Il urmară numai decăt Iordache și Uracu... Furnicarul de oameni se rări în fața primăriei, se îndesi și se făcu zid de trupuri pe uliță. Unii săreau părleazurile și se furișau prin case,

sau se opreau la vreo fântână făcându-se că beau apă, rămăneau în urmă, se risipeau pe la casele lor și se încuiau în odăi. Alții ieșeau la porți cu câte-o secure sau un ciomag în mână, se luau în vorbă cu vreunul din gloată, îl urmau încet, apoi tot mai repede, până în sfârșit se topeau în bulucul de oameni.

Când trecură prin fața casei lui Uracu, Alisandru îi privi din poartă. Il văzu pe tată-său, schimbat la față, în fața mulțimii. Uracu trecu fără să se uite în dreapta sau în stânga, și fără să-l vadă pe fiu-său; vorbea tare, cu ochii scânteietori, dar nu se pricepea nimic din pricina gălăgiei. Alisandru se uita o clipă după el, apoi eși în uliță și se cufundă și el în râul de trupuri îmbrăcate în postavuri negricioase, sdrențuite, și se topi numai decăt. În urmă-i rămase poarta larg deschisă, pustie.

*

Rizea se frământa din ce în ce mai greu cu un gând, tot mai sfredelitor de ce treceau ceasurile spre seară. Se luptase el cu gândul acesta, îl învinsese, apoi îl văzuse iar cum îi răsare în minte și iar se luase la trântă cu el, de obosise mai rău decăt de drum, de opinteala și încordarea războiului cu îndoiala. Trecuseră prin sate, se adunaseră oamenii, se îngroșase duiumul cu care se îndreptau spre oraș. Intrară în Salcia spre seară. În dosul gării, și acolo, buluc de oameni, strigăte, glasuri. Oamenii aceștia ce așteptau? Ce făcuseră sau ce voiau să facă? Cu o durere grea, sfredelitoare în osul piciorului său neputincios, Rizea intră de unul singur pe peronul gării, în vreme ce ai lui se amestecau cu cei din Salcia. Pe peron era frământare și fierbere și Rizea se află deodată pierdut și străin în mijlocul unui lucru pe care nu-l pricepea, Ce așteptau? De ce deodată mișcarea năvalnică a întregii gloate spre linii și risipirea ei desamăgită? Se apropie de un grup și văzu în mijlocul chipurilor încruntate și turburate de așteptare, o față cenușie, suptă și roasă pe dinăuntru de dinții mărunți și veninoși ai sărăciei și ai mâhnirii. Rizea își dădu seama că fețele celor din grup nu erau îngălbenite și brăzdate de aceeași suferință ca ale oamenilor dela el din sat, fețe cafenii asemenea cu pământul de toamnă și cu câmpul ruginit. Ci erau altfel, sure, păstrând parcă în fiecă încrețitură cât de mică fire de fier și unsoare de fier. Și glasurile nu aveau tărăgănarea cântătoare și ca sunetul unui vas de lut gol, ca glasurile țărănești; ci erau aspre ca sunetul de fier lovit pe fier. Și straietele înnegrite de fum de cărbune, le erau altfel, străine. Rizea ghici că erau mecanici și zileri care lucrau la linia cea nouă și în atelierul ridicat pentru aceasta aici în gară. Il ascultă pe omul care vorbea, descoperind cu uimire în ce spunea lucruri la care nu s'ar fi putut gândit și el, Rizea, lucruri pe care le-ar fi putut face și el, lucruri pe care și el le-ar fi putut îndrăzni: ca și cum i s'ar fi spus dintr'odată că e de două ori mai voinic decăt e, că poate ridica pe umeri o greutate de două ori mai mare decăt până atunci...

Omul spunea:

— Nu-l putem lăsa, fraților. Dacă trece de Salcia, nu mai poate fi oprit nicăeri pân'la oraș. Și dacă ostatecii sânt în mâna prefectului și a ghegeneralului de acolo, s'a dus cu satele de dincolo de Reviga. Unul nu se mai mișcă.

Acarul care cu o zi înainte, dimineța, împărțea manifeste, zise:

— Eu las acul închis!

Oamenii râseră:

— Așa, Petrache! Invață-i tu minte!

— Las acul închis, urmă potolit și întunecat acarul; — și voi săriți la vagonul cu ostateci să-l deschideți. Eu mă sui la mecanic și-i spui să lepede focul...

Dincolo de ei, nu se mai vedea câmpia: furnicarul de oameni acoperea liniile, peronul. Pe ici, pe colo, se zărea haina de uniformă a vreunui rezervist chemat la regiment — la regimentul care plecase în Moldova să potolească rășcoalele. Rezerviștii se opreau aici la Salcia în gară și erau supti de vârtejul gloatei.

Un clopot băt看 de patru ori, limpede și cu vibrații prelungi. Un cutremur străbăt看 mulțimea. De departe apărură luminile trenului. Semnele clipiră de-a-lungul liniei și trenul cu patru vagoane intră în gară cu toate frânele strânse, scârțâind și vărsând scântei pe linie. Conductorul, oamenii dela vagonul de poștă, mecanicul scoteau capul și întrebau ce se petrece, de ce a fost oprit trenul care avea ordin să nu oprească. Pe peron, Rizea se simțea strâns din toate părțile, gata să se innăbuse, de valul de trupuri, purtat apoi pe sus până la vagoanele din urmă, și trase și el de ușile alunecătoare ale vagoanelor de vite din care, înghesuți, priveau afară printre zăbrele și strigau după ajutor ostatecii. Câteva focuri de pușcă plesniră fără ecou, numaidecăt oprite. În primul rând al mulțimii, lipsiți de vagon, aproape sdrobiți, cel pe care-l auzise Rizea vorbind întâi și încă unul, descuiau cu uneltele lor de oțel unsuros lacătele și desfăceau zăvoarele ușii. Apoi valul de oameni se retrase și năvăliră în el strigând, prinșii sloboziți. La capul trenului Rizea zări cu coada ochiului umbra neagră a lui Petrache acarul cum se cațără pe locomotivă. După câteva clipe vâlvoare roșie de jar lepădat lumina de sub locomotivă. Lupta fusese câștigată iute și oamenii se îmbătaseră de ușurința biruinței. Rizea se simți și el mai ușor și cu capul puțin amețit de bucurie. Va să zică așa se făceau lucrurile astea... Va să zică erau cu puțință, și chiar ușoare... Il căută prin mulțimea care se tâlăzuia încoace și încolo, pe Petrache acarul și-l trase de mânecă. Omul se întoarse și Rizea se miră că nu-l vede beat de bucurie și pe el. Dimpotrivă, omul părea amărît. Rizea îi zise totuși:

— Noi ne ducem la oraș. Hai și dumneata, neică...

Acarul îl întrebă privindu-l ascuțit:

— Sânteți mulți? Câți sânteți?

— Mulți, zise Rizea. Din Vadastra, din Vladomira, dela noi, din Dobrunu... Vreo două mii să tot fim...

—Și ce vreți să faceți la oraș?

—Mergem la Tribunal și dăm foc la hârtiile ciocoilor... La acte, dè... unde au scris care ce moșie are, pe unde vine, mai știu eu ce... Diplomele lor, dè... Înțelegi, neică? Vino cu noi. Acum e prăpădul lor, dac'o luăm din pripă...

Acarul stătea pe gânduri și se uita la Rizea cântărindu-l din ochi. Sub căutătura aceasta iscoditoare, Rizea își aminti deodată de îndoiala lui, cum îți aduce aminte un junghiu de meteahna uitată. Stăteau amândoi față în față în miezul mulțimii, înconjurați de trupuri și glasuri, lângă un stâlp de fier din cei care susțineau acoperișul pe deasupra peronului.

Acarul zise:

—Vezi, frate? Vă duceți așa, la nimereală... Nici nu știți ce vreți... Parcă fără hârtii nu vă poate încăleca ei?

Rizea tăcu. Știa că acarul are dreptate. Știa de mult că merg orbește. Aștepta, și fiindcă cellalt nu mai spunea nimic, Rizea zise:

—Așa e... Învață-ne dumneata... Învaț ți-ne, că știți mai bine cum vine cu orașul...

Acarul chemă încă vreo câțiva tovarăși ai lui împrejur. Iordache îl văzuse de departe pe Rizea și încă vreo câțiva dela ei din sat, printre care și Uracu, străpunseră gloata înghiontindu-se și dând din coate, și se buluciră în jurul celor doi.

Acarul îl întreabă pe Rizea:

—Unde-i puterea lor, la oraș?

Rizea se uită împrejur. Se gândi. Zise cu sovăială:

—La cazarmă o fi...

—Acolo e, frate-miu, zise acarul. Dar mai e și la poștă, la telefon, la prefectură. Acolo trebuie să izbiți: la cap... și dintr'odată i-ați și doborât.

Țăranii se uitară unii la alții, murmurând. Nu pricepeau. Ce să facă la cazarmă? Să întărite armata? Și la celelalte — ce puteau găsi acolo? N'aveau nici o treabă acolo. Uracu zise răstit:

—Trebuie să-i tăiem pe toți, oameni buni. Altă scooteală nu e! Intrăm prin casele lor și le stingem sămânța de pe fața pământului! Ce mai umblați cu fleacuri!

Și se uită întunecat împrejur. Nu-i plăcea cum vorbea acarul. Nu se simțea sigur când vorbea omul acesta despre lucruri pe care el Uracu nu le pricepea. Alături de el Iordache strigă:

—Da' la tribunal nu mergem? Lăsăm hârtoagele lor cu procestele, să ne scoată sufletele și mai departe cu ele? Ce vorbă e asta, nene? Mai întâi să stingem datoriile, fraților, și să-i miruim pe ciocoi, pe care unde-l găsim, pe rând... Că pe urmă a noastră-i lumea... Ce ascultați basme, măi? Haideți că nu mai au putere, și a crăpat și regele lor, nu mai au cap! Numai vremea să n'o pierdem p'acilea prin gară, că mai sânt atâtea ceasuri de drum...

Intrebările, răspunsurile, glasurile, strigătele, se învolburară în vârtejuri ca frunzele învârtite de vânt. Rizea strigă:

— Ce-i cu regele, bre Iordache? cu atâta imputare în glas, încât Iordache își veni în minți și ochii îi alunecară, turburați. Apoi se feri de privirea lui Rizea și se depărtă repede de el, strigând:

— Haideti fraților, că ei sânt puțini — și noi sântem mulțimea pământului!

Iar Uracu, și mai departe, striga ceva nedeslușit scuturând în aer, deasupra capetelor, securea ascuțită proaspăt de dimineață. Mulțimea năvăli în urma lor, scurgându-se puhoiu pe ieșirile gării, ca o apă prin stăvilare sparte. Rizea stătu o clipă șovăind, cu ochii la fața mahnită a acarului care-l privea. Mai erau câțiva alături de acar, cu aceeași întristare pe față. Rizea înțelesese. Da, aveau dreptate. Dar el nu putea rămâne în urmă. Acuma că se începuse lucrul, trebuia să meargă până la capăt. Se hotărî și le întoarse spatele, grăbindu-se să iasă cu cei din urmă. Mai auzi cum strigă după el Petrache acarul:

— Tăiați măcar firele de telefon!

Rizea strigă:

— S'a 'nțeles! și ieși repede. In use, se ciocni cu Alisandru al lui Uracu, îl recunoscu și-l apucă de braț să poată umbla mai ușor și mai iute. În urmă pe peron, grupul mecanicilor și ceferiștilor rămași singuri păru dintr'odată puțin la număr. Oamenii tăceau. Pe linie, trenul era gol, vraieste, cu locomotiva oprită și scăpând aburi. Dedesubt jăratecul se stingea între șine, înnegrind traversele. Se făcea noapte.

Tot restul drumului, Rizea își rumegă în el amărăciunea. Nu-l lăsa nicio clipă pe Alisandru al lui Uracu să-l părăsească. Era atât de însingurat în inima sa, încât avea nevoie să vorbească mereu cu cineva. De câteva ori încercă să intre în vorbă cu Iordache, cu Uracu sau cu alții, dar parcă dintr'odată n'avea ce să le spuie, n'avea nici-o poftă să încerce să-i lumineze când îi vedea cum strigau și râdeau. I se păru că prinde câteodată câte o lucire de îndoială, de temere, iute înnăbușită, în ochii lui Iordache. În schimb Uracu era întunecat și liniștit ca unul care s'a hotărît să se arunce, și dacă-l ții și nu-l lași și-l încui cu lacăt și zăvor, iese pe fereastră și tot se duce în prăpastie. Rizea vorbea mereu, cam fără șir, cu Alisandru, și-i spunea ce crede el, cum ar fi fost bine să se ia după mintea «ăloră dela gară» care cunosc orașul și totuși le vor binele că și pe ei îi încalecă ciocoi; și-și vărsa amarul și focul într'un murmur neobosit pe care nici nu știa dacă-l ascultă băiețandrul și parcă totuși ar fi voit să-l asculte, ca măcar un om să fi înțeles ce-a înțeles el, Rizea.

Mai e un drum spre oraș, cel ocolit de Reviga, Cotul Grecului și satele care se depărtează de baltă prin partea cealaltă. Aceasta se încrucișează cu cel

dinspre Salcia la câțiva kilometri de oraș. Și aici l-a văzut de departe Rizea pe Marinică venind. Era ghemuit într'o căruță, în fruntea unei gloate cu steaguri, în care se amestecase și un om cu o goarnă, care suna ca la cazarmă «*Deșteptarea*» și «*Lingura și strachina*». Furcile se clătinau deasupra capetelor oamenilor și cu fiecare boare de vânt venea o răbufnire de strigăte.

Cele două gloate împânzîră câmpul, se amestecară. Rizea ajunsese să umble pe lângă căruța în care ședea Marinică. Il strigă. Marinică îl recunoscuse. Rizea îi zări în ochi aceeași lucire de îngrijorare nemărturisită pe care o văzuse la Iordache. Nu mai zise nimic ci se amări și mai tare și se închise în sine.

Innoptaseră pe câmp, prin sate. Acum era dimineață. Norii cenușii acopereau cerul, în aer era umezeală, dar nu ploua. Astfel că aerul era apăsător, ațâțător a ceartă și a mânie. Uracu îl zări pe fiu-său Alisandru și se repezi la el cu securea, dar băiatul se strecură printre oameni ca o șopârlă. Apoi se apropie iarăși de tată-său, care se uită la el și nu zise nimica, parcă i-ar fi dat voie de mult. Intrau în oraș, în orașul cu case de zid înalt și drept, cu obloane uneori de fier, la ferestre. Toate obloanele erau de altfel trase și închise, ca și ferestrele dela caturile de sus — nu erau multe case cu un cat de sus... Porțile erau zăvorâte. În piața mare pavată cu pietre rotunde de râu, între *Palatul Administrativ* și catedrala Sf. Vasile-cel-Mare, albă, subțire și veche, mulțimea cu ciomege, securi și furci, zări un șir rar, drept ca tras cu linia, de soldați în mantale cenușii. Baionetele sclipeau, subțiri ca niște ace. Prin fața cordonului de soldați se plimbau ofițeri și domni cu pălării tari. Printre soldați se vedea piața goală și străzile învecinate cu desăvârșire pustii. Soldații erau puțini.

Uracu îi văzu pe domnii cu pălării negre, înalte și paltoane. Văzu pete albe în fața ochilor și simți cum se umple de fiere. Ridică securea și cu fața schimonosită de ură, răcni din răspuțeri, cu un glas care nu mai era al lui și care infioră mulțimea:

— *Ucidee!*

Și dădu buzna înainte. Marinică, Iordache, Rizea, Alisandru și câți mai erau pe lângă el, năvăliră peste pietrele rotunde ale caldarâmului, și după ei bulucul greu al mulțimii, spre soldații puțini, rari și depărtați, spre ofițerii și domnii care gesticulară iute ca niște păpuși trase pe sfori și se ascuseră îndărătul cordonului de ostași cenușii și al baionetelor subțiri ca niște ace.

VI

Doamna Vorvoreanu umblase toată ziua trecută pe la prietenele ei «*dezolată, îngrijorată, înfricoșată*» pentru soarta Eleonorei. Repetase de zeci de ori cât se căiește că a plecat părăsind pe Eleonora într'un moment când, «*ce e drept, nu se întâmplase încă nimic, dar se simțea ceva în aer...*». Și totuși cine putea să bănuiască măcar, că răscoalele se vor întinde atât de repede și aici,

și că vor începe chiar în județul nostru? Da, dar o soră iubitoare, care trăise ca ea toată viața pentru Eleonora — trăiseră de fapt numai una pentru cealaltă, cum nu se întâmplă des între frați în zilele noastre — da, și-i sacrificase Eleonorei aproape că până și viața sa de familie, trăind mai mult la Eleonora, la țară, decât aici sau la București — o astfel de soră ar fi trebuit să aibă măcar o presimțire, o idee, și să fi rămas, sau s'o fi luat pe Eleonora cu ea, chiar și cu forța. Dar o știau și cucoanele pe Eleonora cât e de încăpățanată, cum prinsese rădăcini acolo la țară și cum refuza de peste zece ani să mai calce în oraș. Și cum aș fi putut-o convinge? » țipa doamna Vorvoreanu încercând să lăcrămeze. Nu reușea decât să aibă toată fața congestionată și ochii roșii. « N'aveam cu ce să-i dovedesc ce se petrece în jurul nostru, căci și eu nu-mi dădeam bine seama. A fost așa, ca un trăsnet din cer senin, când am aflat în tren ce se petrece. Era prea târziu ca să mă întorc... Dar totuși ar fi trebuit să mă întorc, să pier împreună cu ea, care mi-a fost mamă și soră laolaltă, să ne omoare bestiile de țărani îmbrățișate, vai, păcătoasa de mine, de ce n'am avut tăria să fac așa... ». Și plângea, iar cucoanele o luau în brațe, o mângâiau cu mâinile lor încărcate cu inele și-i spuneau cuvinte alinătoare:

— Lasă, Eleno dragă, că să vezi că nu s'a întâmplat nimic, o să scape, că bătrânii au mai mult noroc decât tinerii, și pe ea țărânii o respectă, ai să vezi...

— Vai, Matildo dragă (sau Zoe, sau Aristița, sau Dora, căci scena se repetase cu mai multe cucoane la rând) zicea hohotind doamna Vorvoreanu, — da, așa zicea și ea săraca dar mi-e frică, Matildo, că n'are să fie așa și c'o pierd și că se prăpădește și averea ei, frumusețea de curte cu tot ce-a adunat ea acolo într'o viață de om.

— « Mai lasă și nu te omorî așa, se gândea Matilda, sau Zoe, sau Aristița, sau Dora, — ce e curtea pe lângă miile de hecare de pământ de lângă baltă pe care le-ai moșteni — numai să dea Domnul să scape soră-ta, să te văd, te bucuri? » și își pipăia enervată corsajul sau își privea inelele cu un gest mașinal. Doamna Vorvoreanu își ștergea ochii fără lacrimi, se săruta rece cu Matilda și pleca la Zoe sau la Zenaida, să înceapă iar. Adunase în ea atâta neliniște, enervare, încordare mocnită și frică descrierată și tainică, încât cum intra într'un salon și începea să se jelească, toată lumea se apropia de ea, devenea iritată, gata de ceartă, și neavând altă descărcare, începea să-i blesteme pe țărani sau guvernul care nu era în stare să facă față evenimentelor.

Până seara durase această muncă grea și înfrigurată a doamnei Vorvoreanu. Seara aflase că telefonul cu gara Salcia e întrerupt, și că nu se mai poate comunica spre Dunăre cu nici o comună, astfel că probabil acolo răscaloala era în toi. Părusse disperată, declarase că se duce pe jos. Cucoanele, milostive, se făcură că vor s'o oprească: — « Vai, Eleno dragă, vino-ți în fire, te porți ca un copil! » și șoptiseră între ele: — « E adevărat că țineau una la alta... Mai exagerează ea, da' ținea la Eleonora... ».

Doamna Vorvoreanu dormi în noaptea aceea un somn greu, întrerupt de spaime, după care se trezi sfârșită de oboseală. În cursul zilei trecute încetaseră ploile. O sună pe Viorica, îi porunci să deschidă jaluzele și privi de pe pernă, cu ochii grei care o usturau, cerul posomorît. Lenevi în pat cu o cafea. Se gândi să trimită după baba țigancă pe care o știa ea, să-i ghicească, dar pe urmă i se făcu frică, se răsând și începu să-și ghicească singură. Dar nu desluși nimic în norii negri-cafenii de cafea care rămăseseră involburati pe ceașcă. Ii era frică de altfel să priceapă și lăsă ceașca. În casă, Elvira cânta la pian. Cânta foarte frumos și la orice oră, când se plictisea, adică mai întotdeauna. Și acuma dimineața, cânta niște muzică nouă franțuzească, pe care doamna Vorvoreanu n'o cunștea. Doamna Vorvoreanu renunță, enervată, să mai tragă cu urechea și să mai priceapă. Inchise ochii și zăcu într'o toropeală obositoare. În casă, muzica încetase. Doamna Vorvoreanu tresări din amortire și inima începu să-i bată nebunește. Prin fereastră se auzeau glasuri de afară, al Elvirei, al Vioricăi, al unui bărbat, glas ridicat și înfruntător. Cât de mare și voinică era, doamna Vorvoreanu sări din pat, își îmbracă în goană un halat și ieși din cameră în antreu apoi pe ușa ce da într'o latură a casei, cea mare din față fiind încuiată în zilele acestea nesigure.

Pe peronul cel mic, Elvira și Viorica se certau cu un oltean. Era un flăcău scurt, spătos și cu ceafa puternică. Iși turtise căciula peste ochi, astfel că îi rămăsese descoperită ceafa cu cărlionți negri și lucioși. Iși pusese cobilița pe jos; în coșuri avea lămâi și portocale, cu care venise de sigur din port, dela Dunăre, poate cu același tren cu care sosise doamna Vorvoreanu. Omul era supărat. Striga:

— Ce te târguiești atâta, domnișoară? Ce, parcă multe portocale ai să mai mănânci? Ce vă scumpiți atâta, parcă n'ați avea bani, căcălăul pământului?

Elvira era palidă, furioasă, îi scăpărau ochii:

— Mișelule! Am să-ți arăt eu ție! țipa ea tremurând de necaz.

— Ce-o să-mi arăți, domnișoară? întrebă răsând șiret olteanul și se aplecă să-și ridice cobilița cu coșurile. Elvira stătu o clipă fără să înțeleagă, apoi dădu buzna să intre în casă. În ușă se ciocni de doamna Vorvoreanu, care-o întrebă:

— Un'te duci așa? Ce vrei?

— Imi iau cravașa să-l bat, găfâi Elvira, luptându-se cu maică-sa să intre. Când în sfârșit izbuti, căci maică-sa tremura toată de spaima ei fără pricină de adineaori, doamna Vorvoreanu mai avu timp să-l audă pe oltean care le striga din poartă:

— La' că bine vă face de vă taie și vă dă foc! Să vă omoare pe toți, să vă învățați minte!

În casă, doamna Vorvoreanu o potoli pe Elvira, care era roșie ca focul și vorbea repede fără șir, că voise să mănânce portocale, și omul era un hoț care trebuia bătut și dat pe mâna poliției și avusese și ea o poftă să mănânce portocale și...

În clipa aceasta intră Viorica cu portocale în mâini. Zise:

— M'am luat după el,conița și tot mi-a dat cât îi zisese domnișoara Elvira...

Doamna Vorvoreanu se întoarse și intră în odaia ei să se îmbrace. Era obosită, greoaie, mâinile îi tremurau, se simțea prost. Pe când se îmbrăca, se gândi o clipă să renunțe să se mai ducă în oraș, pe la oameni, și să mai dea spectacolul îngrijorării unei surori iubitoare. Dar se trezi numai decât, limpede la minte și hotărâtă: «Nu, nu se poate. Trebuie să duc treaba asta până la capăt.». Și ieși în oraș pe jos, într'o blană veche de lutru cam roasă și pe cap cu un șal negru de mătase brodată.

Se duse la Matilda Misirliu, a cărei casă era la doi pași de Palatul Administrativ și de catedrală. Era o casă mare, albă, clădită tainic, cu un balconaș de fier ruginit la cotul de sus. Era una din puținele case boeresti cu zid și un gard sau grilaj de fier împrejurul curții. De amândouă laturile porții grele, zăbrelite, în câte o firidă în zid, pe o bancă de piatră, șezuseră pe vremuri arnăuții de pază. Acum firidele erau goale, după cum era pustie și ulița și piața mare. Doamna Vorvoreanu observă cu strângere de inimă vrea douăzeci de soldați care băteau din călcăie și se loveau cu palmele peste umeri să se încălzească, apoi suflau aburi albi, împrejurul câtorva piramide de puști cu baionetele puse.

Trase îndelung de sârma clopoțelului, și abia târziu veni un rân-daș să-i deschidă. O cunoștea și-i zise sărutmâna.

— Cine e sus? îl întreabă doamna Vorvoreanu. E singură conița Matilda?

— Nu, conița, s'a adunat lume parc'ar fi seară, nu dimineața. Beau cafele și așteaptă să vie țărani, conița.

— Așa, zise cu glasul schimbat doamna Vorvoreanu. Urcând scările încercă să se stăpânească și apoi să întrebe cu nepăsare silită:

— Va să zică vin țărani?

— Da, conița, vreo zece mii. ci-că sânt, murmură omul rotind ochii în semn de mare taină. Doamna Vorvoreanu intră în salon, unde era întunec. Numai o candelă ardea purpuriu sub o jumătate de perete acoperită cu icoane mari, mici, argintate, aurite, cu chipuri întunecate de Maria și sfinți. Altminteri era umbră deasă, și lumina cenușie a dimineții posomorite de afară pătrundea cu greu prin perdelele abia întredeschise. Era și fum de tutun în straturi albăstrie prin încăpere. Sărutând cucoanele și dând din cap cu o demnitate îndurerată către bărbați, doamna Vorvoreanu recunosc, în afară de Matilda Misirliu cu nasul ei coroiat, fălcile late și gura cu buze subțiri și reci, gătită ca totdeauna în mătăsuri grele cafenii, câteva babe, rude de-ale Matildei. Erau toate în doliu, mărunte, cocoșate, stafidite și stăteau prin unghere de umbră ca niște mormane de carpe negre. Mai era Zoe Isvoranu, înaltă, frumoasă, strălucitoare, fardată, și Aristița Pretorian, trecută, cuminte, casnică, fadă, ca o gogoasă fără zahăr și fără untdelemn. Iar printre bărbați era, spre uimirea noiei venite, domnul Augustatos, prăbușit într'un fotoliu, mut, gras, palid ca o lună văzută prin ceață; din când în când își ștergea

fruntea de sudoare și se uita la ceas. Lângă el ședea colonelul Rusescu, răsucindu-și mustățile albe cu o mână cu degetele, lungi și fine, și vreo doi tineri, fii sau nepoți ai babelor de prin colțuri.

— *Ils sont devenus fous*, spunea Zoe Isvoranu fâlfâindu-și prin aer mâna fină cu degete prelungi. — Au înnebunit, i-a molipsit exemplul îngrozitor al anarhiștilor acelora din Rusia... Sunt nebuni! Vor să le dăm pământul nostru muncit din greu, din moși-strămoși, agonisit cu trudă! Al nostru e, după toate legile din lume. Ei cu ce drept ni-l cer, *s'il vous plaît?* Aș vrea să mi se spună. E o crimă! Sunt nedreți cu noi! Iar guvernul dumneavoastră lasă să se spulbere atâta avuție a unor oameni nevinovați, fără să miște un deget. V'am spus: toată lumea a înnebunit!

Și-și răzîmă obosită capul minunat dar prea sulemenit, închizând o clipă ca dintr'o mare oboseală, ochii orientali pe care i-i știa tot Bucureștiul. Răsufla iute, ca și cum ea ar fi agonisit cu truda ei, chiar atunci, averile familiei ei care se întindeau spre dealuri cuprinzând vreo zece sate. Aristița Pretorian clătină din cap mâhnită și spuse plângător:

— *Parfaitement*, are dreptate Zoe...

Dindărătul perdelei de fum albastru de tutun, domnul Augustatos urmări mișcările răsuflării Zoei cu ochi deodată lucitori. Glasul muzical, răsfățat, puțin cam lăbărțat, al Zoei lăsă un ecou îndelung în tăcere. În colțul lor, babele se mișcă și scoaseră câteva sunete ușoare și nedeslușite, ca niște grămezi de vechituri și cârpe negre prin care scotocește un șobolan.

Doamna Vorvoreanu ridică spre tavan ochii încercânați de nesomnul și frământarea ultimelor zile. Tavanul fusese pictat pe la începutul veacului trecut, în chip de uriaș covor turcesc, cu toate firele, cu toții ciucurii, roșu-purpuriu; dar acum se întunecase de vreme. Doamna Vorvoreanu zise:

— Da, are dreptate Zoe... Țăranii sunt ingrați. Am fost pentru ei ca niște părinți, suntem legați de ei și ei de noi de zeci și sute de ani. Și acum vor să se smulgă, să ne fure, să ne asasineze; și de ce, mă rog? De ce? Ca să ne mai ia și pământul? Al cui e pământul? Al lor? Ar trebui să ne sărute picioarele că-i lăsăm să ni-l muncească, să-și câștige și ei o bucată de pâine! Îi spuneam Eleonorei: lucrează-ți moșia cu mașini, surioară, e mai ieftin, produce mai mult, nu mai ai litigii cu țăranii. Ea, bună cum e, săraca, o știți...

Și începu să i se înnece glasul. Căută iute în poșetă cu mâinile tremurânde. O tulburare trecu prin penumbra salonului.

— ...îmi zicea: lasă, zice, să trăiască și creștinii ăștia din sat pe lângă curtea mea... și ei... și ei... cine știe ce i-or fi făcut! Ah, ah, ah, iubita mea, surioara mea, de ce te-am lăsat...

Glasul i se spărsese de tot; până la urmă, doamna Vorvoreanu izbucnise în hohote de plâns, cu batista pe față. Zoe Isvoranu sări, o îmbrățișă, o mângâie, vorbind pe nerăsuflate:

— *Pauvre chérie*, nu mai plânge c'ai s'o găsești, ai s'o revezi lasă, fii liniștită, o să fiți iar fericite ca înainte...

Deodată se întrerupse și uitându-se mirată împrejur, întrebă cu glas ușor, limpede, lipsit de orice emoție:

— Dar Elvirița unde e? N'a venit cu tine?

— E acasă... oftă stins doamna Vorvoreanu, retrăgându-se în umbră și cu batista la ochi. La ferestre domnii se făceau că se uită afară cu o turburare discretă. Matilda Misirliu, stăpâna casei, simți că i se urcă pe buze umbra unui surâs rece, față de arta naivă a Zoei de-a întrerupe scenele de sentiment. Ca să uite de gândul acesta și să nu suradă zise:

— Sunt niște animale, săracii, înapoiți... Ar trebui să-i luminăm... Să le ținem conferințe...

— Conferințe? *Tu es folle, toi aussi*, Matildo dragă, isbucni Zoe și-și scutură cerceii sclipitori, căci purta giuvaieruri și dimineața.

— Când îmi aduc aminte ce-am văzut în Sicilia, și mai ales în Spania, când era Ilariu atașat acolo, nu pot să-ți spun decât atât: țăraniii noștri sunt scârboși, că se mai plâng... Ar trebui bătuți cu biciul ca să-și bage mințile în cap! *Un point, c'est tout!* Asta e!

Și-i surâse răpitor, fără motiv, domnului Augustatos, în ochii căruia recunoscuse o lucire ce-i era binecunoscută. În colțul ei, doamna Vorvoreanu oftă adânc.

Se lăsă tăcere. Cu glasul său liniștit și curtenitor, colonelul Rusescu zise:

— Facem un *écarté*, Augustatos?

Augustatos mormăi două vorbe scurte turcești, nu destul de încet ca să nu fie auzite și de cucoane. Matilda Misirliu și Zoe zâmbiră palid. În umbră, babele se mișcară foșnind ca de un vânt subit. Colonelul Rusescu mișcă nemulțumit mustățile sub insultă, dar se uită peste umăr pe fereastră, ca și cum el singur n'ar fi auzit. Augustatos era prea bogat ca să se poată supăra pe el cineva...

Se făcu iar liniște. Candela pâlpaia sub icoane. Lumina cenușie a ferestrelor făcea să sticlească în peretele opus lor geamurile bibliotecii domnului Misirliu și îndărătul lor se vedeau șirurile sinistre de volume groase de legi și coduri, căci domnul Misirliu, deputat liberal, era jurist. Nu practica; spunea însă că vrea să știe să-și apere moșiile. În tăcere începu să se deslușească și să crească un murmur îndepărtat. La început nimeni nu-l luă în seamă, deși era lucrul pe care-l așteptau toți în tăcerea aceea sugrumată. Domnul Augustatos se ridică din fotoliul pe care-l făcu să scârțâie, și merse șovăind la fereastră. Privi afară și se agăță cu amândouă mâinile de perdele, pe care le mototoli în pumni. Apoi le svârli dela sine. Candela pâlpa mai tare. Domnul Augustatos se întoarse, cu brațul întins către fereastră. Șoptea stins:

— Poftim... poftim...

Se așeză. Fotoliul scârțâi. Domnul Augustatos își îngropă fața în mâini și începu să plângă scoțând sunete ciudate, ca și cum i-ar fi fost tare greață și n'ar fi putut să verse.

Ceilalți se îngrămădiseră la ferestre, cu răsuflarea oprită. Zoe Isvoranu deschisese gura să țipe. Și-o acoperi cu mâna fină și prelungă strălucitoare de inele.

Dincolo de piață, pe cele trei ulițe largi, se vedea înfiripându-se de departe mulțimea țaranilor. Era o mișunare de siluete negre, mărunte, subțiri care se adunau, se risipeau, se apropiau în pâlcuri în neîncetată mișcare între ele. În mijlocul lor se ridica pata roșie a câte unui steag, sau ca un mușuroiu umblător, căruțe încărcate cu oameni, unii și în picioare.

Firul de soldați întins de-a-curmezișul pieții părea subțire, gata oricând să se rupă sau să se destrame. Stăteau cu spatele la Palatul Administrativ și la balconul casei Misirliilor, șir rar de mantale cenușii și de puști subțiri și lungi cu baionete la țevi. Prin fața lor se plimbau procurorul Pretorian și doi ofițeri.

Dinspre Palatul Administrativ se îndreptă către cordonul de soldați un grup de ofițeri. În mijlocul lor, ușor de recunoscut, cu mâinile la spate, cu burta enormă înainte, cu mantaua descheiată fâlfâind și cu sabia bătându-i cismele, se rostogolea ca un bulgăre negru, colonelul Cilibia, comandantul garnizoanei. Vorbi o clipă cu procurorul, gesticulând și arătând către țărani încă îndepărtați, al căror vuiet însă se auzea tot mai puternic. Apoi se întoarse către soldați. I se putea vedea bine fața congestionată, înneacă în grăsime revărsată peste gulerul totdeauna descoperit, cu clipiul negru pe ceafă. Deschidea larg gura, răcnind din acea gaură neagră cuvinte care nu se auzeau, dar care puteau fi recunoscute după aerul umflat și gol al vorbitorului: «*Datorie... Țară... Rege!*». Șirul de soldați se mișcă ușor. De sigur că strigau *ura*, dar Cilibia îi privi nemulțumit: probabil că uralele fuseseră prea slabe. Mai răcni deodată la ei, și erau ușor de ghicit cuvintele: — Încă odată! Soldații scoaseră urale ceva mai vajnice. Erau însă prea puțini ca rezultatul să fie mulțumitor. Colonelul Cilibia cu ofițerii săi după el veni iute către poarta doamnei Misirliu. «*Vin la mine*» se gândi Matilda Misirliu; «*cu arăt mai bine: vom fi apărate*». Și continuă să privească îngrijorată, aproape sigură că erau pierduți cu toți, șirul prea rar al mantalelor cenușii.

Il auziră pe Cilibia cum urcă sgomotos scările, zângănind din pintoni și din sabie. Intră înăuntru strigând:

— Rezerviști? Ce vrei să fac cu ei? Mai mult nu se poate! Imi lasă două companii de rezerviști și-mi cer să apăr orașul! E nebun! Sărumană, conică Matilda...

Doamna Misirliu îi întinse mâna fără să se miște dela fereastră.

— Să cer o cafea singur, sau dai dumneata poruncă? întrebă colonelul morocănos, asudat, vânăt la față.

— Cere dumneata, șopti doamna Misirliu, întorcându-se iar către priveștiștea de afară. Zarva crescuse, se vedeau fețele țaranilor palide în bulucul des de trupuri ca niște grăunțe asvârlite bogat pe glia neagră. Li se auzea strigătul de mânie. Câțiva se desprinseseră din fruntea lor, învărtind ciomege

și securi, năvăliră în goană către soldați. După ei se desprinseră roiuri care soseau în fugă, strigând. Dincoace, procurorul le făcuse semne din brațe, apoi se trăsese cu ofițerii, îndărătul liniei de soldați. Din două mișcări mecanice puștile se legănară, cu baionetele sclipind, și se culcară în aer pe brațul trăgătorilor. Strigătul uriaș al mulțimii se umflă, crescă, străpuns de o dată ca de multe ace subțiri, de o salvă de împușcături. Năvala se opri scurt, gloata se înghesui în fața baionetelor, bulucită, apoi se retrase pas cu pas, lăsând în fața soldaților un loc pustiu, curat, unde se vedea caldarâmul din pietre rotunde de râu.

La auzul împușcăturilor, colonelul Cilibia și cu ofițerii ceilalți se repeziră la fereastră, urmați de domnul Augustatos. Cilibia strigă:

— Trag în aer! Au tras în aer, bestiile!

Augustatos se uită și la piața tixită de marea de trupuri, până la țărnul fragil al ostașilor, dincoace de ei cu desăvârșire pustie. Gemu și-l luă pe Cilibia de pieptii mantalei cenușii cu nasturi auriți:

— Trădătorilor! Trădătorule! Bei cafele! Ce cauți aici? Lașule! Apără-ne dacă ești militar! De-aia ești plătit! Ieși în piață! Dă ordin să tragă în plin!

Cilibia se înfuriase și se apăra, congestionat, asudând, stacojiu, încerca să scape din brațele scurte ale celui alt munte de carne, livid însă și țipând ascuțit. Ceilalți îi despărțiră și Cilibia se uită mirat, mânios și desnădăjduit la Augustatos care gâfâia și plângea cu sughițuri prăbușit într'un fotoliu. Colonelul își descheie doi nasturi dela guler și zise:

— Ce, domnule, ești copil? Ho, nebunule!

Apoi se căută pe sub vestonul negru de uniformă și-și scoase de pe pântec de sub vestonul negru ceasornicul gros de argint gravat cu o scenă de vânatoare. Zise:

— Acum trebuie să pice și ei... Acușica... Să ne ținem firea... Numai să reziste bestiile de rezerviști... Rădulescule! Du-te de le spune să tragă în plin!

Afară răsuna arareori câte o jumătate sau un sfert de salvă. Nimeni nu cădea pe caldarâmul cenușiu. Mulțimea fierbea, clocotea, se învârtejea în fața ostașilor, a căror linie nu mai era dreaptă ci se retrăsese pe alocuri. Se vedea bine cum trag în aer; unii țineau puștile drept în sus.

Colonelul Cilibia se repezi la ușa balconului, o deschise și aplecându-se peste balustrada de fier ruginit, cu gulerul descheiat răcni din răspuțeri, ca să acopere strigătele și împușcăturile răzlețe dar neconținute:

— Trage în plin! Trage în plin!

Deodată un geam sbură în țândări. Cilibia se întoarce: fusese geamul ușii balconului. Cel de alături se găuri și el, crăpat deodată în chip de stea. Cilibia năvăli îndărăt în salon, unde toată lumea se retrăsese dela fereastră. Avea în ochi o licărire desnădăjduită. Scoase iar ceasul, se uită la el și murmură:

— Trebuiau să fie aici... La ora asta trebuiau...

Cucoanele plâneau înnăbușit în salon. Doamna Vorvoreanu se strecură până la fereastră și se uită, ascunzându-se după zid. Se gândea triumfătoare: «Aștia n'au iertat-o pe Eleonora»... Și în același timp îi venea să rădă, să rădă, la gândul că totuși, ce făcuse fusese în zadar, că răscoala era biruitoare, iar ei toți pierduți fără scăpare! Simți o atingere din spate: era pântecul lui Cilibia. Colonelul voia să se uite și el, dar nu îndrăznea decât pe după umărul ei. Părea rătăcit și-i curgea un fir de scuipat din colțul gurii. Murmură mașinal:

— Acuș trebuie să vie... acuș trebuie să vie...

— Cine? întrebă doamna Vorvoreanu.

Jos în piață soldații se trăgeau îndărăt, în dezordine. Deasupra mulțimii de țărani se vânturau securile și ciomegele. Un ofițer alergă dindărătul ostașilor, către casa doamnei Misirliu. Avea pe cap ceva ciudat; doamna Vorvoreanu își dădu abia după câteva clipe seama că ofițerul era cu capul gol și plin de sânge, care-i curgea roșu peste păr și peste față. Apoi îl auzi pe Cilibia:

— Acuș trebuie să pice... acuși...

— Cine trebuie să pice?

— Patru roșiori, doamnă... Acum un ceas am primit știrea... Patru roșiori... Trebuie să fie în gară... da, în gară...

Cilibia vorbea parcă în vis, cu ochii la ce se petrecea în piață. La capătul celalt, linia soldaților se topise în mulțime. Acolo nu mai exista. Doamna Vorvoreanu nu pricepea bine:

— Patru roșiori vine aici? Astăzi?

Cilibia dădu din cap, nătâng:

— Azi dimineața... Dar o să fie prea târziu...

Din clipa aceasta doamna Vorvoreanu așteptă cu o dorință, o voință, o sete cumplită să vie regimentul 4 roșiori. Murmură:

— Mișu... copilul meu... îngerășul mamei... Vino și scapă-mă... Scap-o pe mămica ta...

Căci Mișu, fiu-său, era locotenent în regimentul acela, pe care toată lumea îl știa trimis în Moldova să potolească răscoalele de acolo. Acuma cea mai mică apropiere a șirului de mantale cenușii către zidul casei i se părea o prăbușire a ei în prăpastie, și le șoptea ostașilor vorbe aspre de îmbărbătare, apoi îi blestema văzându-i cu gurile puștilor îndreptate în sus și lăsându-se împinși îndărăt de piepturile țaranilor. Acum le vedea bine fețele tuturora. Ale soldaților, când câte o mișcare bruscă li le arăta, mustăți cărunte, fețe de țărani gospodari din județ. Pe ale țaranilor le vedea mereu, și le privea cu ură, ca și cum ar fi vrut să le ție minte toată viața și pe ele, și clipa aceasta de desnădejde ce părea a fi cea din urmă înainte de moarte.

Dedesubtul balconului zări un ofițer în uniformă lui neagră, cu lampasuri roșii la pantaloni, dar cu capul gol. Alerga ca un animal, cu mișcări de manechin, de mașinărie. Il fugărea o ceată de băiețandri sdrențăroși în care doamna Vorvoreanu recunoscuse chipuri și țoale pe care le văzuse prin mahalaua țigănească a orașului. Da, acesta era sfârșitul.

Atunci pătrunse în piață, venind pe bulevardul gării, regimentul 4 roșiori. Căii veneau la pas, cu părul strălucitor, piepturi lângă piepturi și stufăriș de picioare fine, pădure de gâturi încordate. Cei mai frumoși cai din țară, veneau la pas, cu copitele făcând un sgomot de grindină. Soldații se legănau în șea, în mantalele lor cenușii care lăsau să se vadă câte un colț de tunică roșie cu brandenburguri și pantaloni albi. Țineau lăncile drepte și stegulețele albe și roșii atârnav de vărfurile de oțel, în aerul mort al dimineții innăbușitoare. Era unul din cele mai frumoase regimente ale armatei române care venea acum în trap legănat și spărgea cordonul de rezerviști. Unul din cele mai frumoase regimente din țară, care defilase de multe ori pe Podul Mogoșoaiei prin fața regelui, aidoma vreunui regiment de ulani din Brandenburg, pe care-l admirase suveranul în tinerețe la el acasă, în aceeași ordine perfectă ca și acum. Intre gulerele roșii și colbacul de blană cu ciucure roșu și aurării, fețele ostașilor erau, ca și la paradă, pământii, fețe de țărani tineri. Dar făcuseră multă instrucție, mâncaseră multe bătăi cu tesacul săbiei prin manevrurile mirosind a var, rumeguș de lemn și urină de cal. Ochii flăcăilor își pierduseră strălucirea, erau ochi morți și triști, ca la parăzile de pe Podul Mogoșoaiei; și de aceea acum gloata se risipea în fața cailor și lăncilor plecate. Escadroanele treceau prin piață și intrau în ulițe, uneori la trap în urmărirea fugarilor și a țipetelor lor de desnădejde. În piață nu mai rămăseră decât câțiva ofițeri călări și vreo douăzeci de morți și răniți întinși și risipiți pe caldarâmul cenușiu, împunși de lance sau călcați de cai. Unii se văitau sfâșietor. Morții erau întinși pe spate, loviți în piept, și priveau cu ochii deschiși și nemișcați, drept în sus. Lângă ei, risipite pe pietrele caldarâmului, erau furcile și topoarele cu care săriseră în pieptul cailor.

Domnul Augustatos zise:

— Carte?

Și-i privi întrebător pe colonelul Cilibia și pe prefect care jucau împotriva Cilibia avusese noroc toată noaptea. Acum, cu un 6 de treflă în mână, se uită la el. Te. Ti veni un 2. Luă miza de pe masă. Prefectul în schimb pic. și la față.

Jucau de vreo douăzeci de baccara în salonul luminat acum de candelabru cel mare de cristal din mijlocul tavanului. Dincolo, dansa tineretul. Se auzea glasul lui Mișulică Vorvoreanu, care striga vesel:

— Auzi, mărlanii, să-mi rănezască bunătate de cai cu furcile! I-am căsăpît să-i învăț minte!

Dincoace, în fața lui Augustatos care ținea banca surâzând, palid și gras, ca o lună plină, Cilibia se ținuse bine, dar prefectul pierduse mai mult decât putea plăti. Grămada de napoleoni din fața lui Augustatos delă un timp nu mai crescuse; prefectul juca pe cuvânt; dar pierduse și în felul ăsta. Nimeni.

nu ponta pe mâna lui, și asta-l enerva, îl turbura, îl umilea, mai ales văzându-l pe Cilibia liniștit și rezistând și la câștig și la pierdere cu același obraz apoplectic. Cucoanele jucau, discret, pe cartea lui Cilibia; iar Zoe Isvoranu ședea lângă Augustatos care ținea banca și se prefăcea că nu simte când acesta își freacă genunchiul de al ei:

Prefectul își șterse fruntea și zise:

— E cald, sau mi se pare mie? și se uită bănuitor împrejur. Il se păruse că zărește zâmbete ironice la cei din jur. «Adică mi se pare mie că e cald, fiindcă am pierdut...». Se înroși și-l trecu un rând de sudoare gândindu-se la suma pe care i-o datora lui Augustatos, afară de cât pierduse și-i plătitese pe masa de joc. Se uită cu coada ochiului la Cilibia care părea violet la față din pricina negrului uniformei. Cilibia râdea gras, scuturându-și burta. Indărățul lui pe un scaun, doamna Vorvoreanu își scutura părul ca grâul copt, dar cu șuvițe cărunte, și râdea și ea:

— Oamenii trupeși au noroc, las' pe mine că știu eu, colonele, nu numai la cărți...

— Mă vezi d-ta cu ochi buni, conia Eleno, că ai stat la sihăstrie acolo la țară și n'ai văzut om... zise mai încet Cilibia și strânse imperceptibil pleoapele umflate de grăsime. Doamna Vorvoreanu îi surâse arătându-și dinții pe care-i știa frumoși și umezindu-și buzele ca să strălucească. Cilibia o privi mai atent o clipă, apoi ridicând sprâncenele negre și stufoase îl întrebă pe prefect:

— Ei, ce? Nu-ți ajunge atâta bătaie? Mai vrei?

— Mi-ajunge, zise prefectul, cu un râs silit, bolnav... Mi-ajunge.

Se ridicară dela masă. Augustatos îl luă de braț pe Cilibia care-l privi politicos dar destul de rece și-i zise:

— S'a decavat prefectul...

— Dar în schimb dumneata joci tare, colonele, zise Augustatos cu admirație. Cilibia dădu din umeri și nu zise nimic.

— Uite ce e, urmă Augustatos; — ce? a, nu te uita la ei, rād de noi că ne vād pe amândoi așa grași, lasă-i să rādă că sunt proști... uite ce e: nu te-ai supărat pe mine pentru azi dîmineață? Mi-era frică neică, dē: nu oricine are curajul dumitale...

Cilibia se întoarse la el și ridică tufișurile negre ale sprâncenelor, mirat. Zise:

— Ei, ași: n'ai văzut că făceam în pantaloni toți? Păi atunci adevărat că frică ți-a fost, domnule...

— Dar nu te-ai supărat? uite: dacă te-ai supărat, eu îți cer scuze.

— Vezi-ți de treabă, domnule... Da, conia Eleno, vin acum, vorbim numaidecât.

— Uite ce e, colonele: nu se poate să trimiți prima coloană pe la mine? Ți-aș fi foarte recunoscător, ți-aș mulțumi, mă n'țelegi...

Cilibia se uită la el mai mirat ca oricând, cu o clipire de necaz în ochii mici, cenușii:

— Lasă, vine și a dumitale la rând... Toate la rândul lor... Nu te grăbi... Ce, vrei să te întorci acolo? N'o să mai ai mare lucru ce vedea. E mai frumos aici la oraș, ascultă-mă pe mine. Și-l părăsi zâmbind batjocoritor. Augustatos dădu din umeri nemulțumit, apoi îl căută pe prefect. Acesta tocmai pleca.

— Uite ce e, neică, zise Augustatos: nu-ți mai face atâta sânge rău: ai să-mi plătești datoria când o să fii plin de bani. Ce, suntem între străini? Sunt om înțelegător.

Prefectul îi aruncă o privire umedă și recunoscătoare, de câine bătut pe care binevoiești să-l mângâi.

— Nu știi din ce ananghie mă scoți, domnule Augustatos... Cum să-ți mulțumesc?

— E, ce să-mi mai mulțumești, lasă... Uite, dacă ai obține să se trimită trupă chiar mâine la mine la moșie, mi-ai face mai mult decât dacă mi-ai plăti datoria de astă seară. Aș vrea să încep muncile de primăvară. Ei? ce zici? Eu cred că atâta influență ai dumneata...

Prefectul trase paltonul pe mâneci, ajutat de un fecior. Se opri, îl scoase și se întoarse în salon, cu Augustatos după el. Toți își dădură seama că prefectul se luminase la față și păsea ușor, nu ca un om bolnav, cum ieșise din salon. Pe când se apropia de ei, Cilibia îi făcu cu ochiul doamnei Vorvoreanu și-i șopti:

— L-a montat Grecul... Gata! Stai să vezi!

Și clipi vesel, bătând-o pe gemunchi și strângând-o tare. Doamna Vorvoreanu își umezi buzele și râse fermecător. Se gândea: « Măine plec. Trebuie să aflu cu urechile mele că s'a terminat cu ea. Să fiu liniștită. Dacă nu văd cu ochii mei tot, nu pot fi liniștită. Măine trebuie să plec ».

Prefectul zise:

— Am o chestie de slujbă cu tine, colonele... Ne scuzați, conia...

Cu Elena era foarte rece și trufaș, ca să-i plătească suferința deșertăciunii lui, cu câteva seri înainte la conac. Cilibia răspunse:

— Lasă, discutăm cu dumneaei de față. Ce, sunt secrete? Nu e și dânsa interesată?

— Cu averea lui Augustatos ce facem? întrebă prefectul. — Știi că a dat până acum două telegrame la București lui Manolache Suțu?

— Ei și?

— Trebuie salvat, domnule, e cel mai influent proprietar din județ!

Văd că e, zice Cilibia, râzând batjocoritor, gras. Prefectul se făcu roșu și întrebă:

— Vrei să binevoești a-mi spune ce linie de operațiuni le-ați fixat roșiorilor?

— Ți-o spun și pe a divizionului de artilerie care vine mâine, nenisorule, că tot aia e. Întâi, cu trenul până la Salcia. Pe urmă, pe linia Vădastra, Vladomira, până la Dunăre.

— Aha, vasăzică pe la dumnealor, zise prefectul arătând-o pe doamna Vorvoreanu.

— Da, și pe la prințul. Acolo sunt ăi mai îndârjiți. Ei, ești lămurit? Vrei s'o schimb? N'o schimb! E impusă de motive strategice, puiule!

Și se întoarse către doamna Vorvoreanu zicând:

— Vasăzică așa, conită... Poimăine dimineată cel mai târziu, vă dau trăsura mea și o patulă de călărași, și la prânz sunteți acolo...

Prefectul, căruia Cilibia îi întorsese spatele, se ridică și se întoarse la Augustatos care-l aștepta prefăcându-se că se uită pe fereastră în piață. Ii spuse neizbânda sa. Augustatos tăcu o vreme, cu ochii la focurile aprinse în piață de roșiori. Apoi se întoarse încet către prefect, îl măsură din cap până în picioare cu răceală și dispreț, și-i zise:

— Uite neicușorul: să nu te mai văd în ochi, că mi-e greață de dumneata. Te iert de datorie, ca să nu te mai văd. La amânarea procului de Cilibia mă resemnez, că până telegrafiez la București și-i vine lui ordin, tot prea târziu e. Dar de vină ești de fapt dumnéata, fiindcă ești un ...căcios; și am să te fac să sbori din prefectura asta în două zile. Te-am salutat!

Și-i întoarse spatele. Prefectul eși din salon ca în vis. Pe scări se împiedcă, gata să cadă. Ajuns afară, se izbi într'un grup de oameni.

— Cine e? strigă unul și-l luminează cu felinarul în ochi. — A, să trăiți, don' prefect!

Era un polițaiu cu câțiva

— Ce faceți aici? întrebă prefectul mașinal, cu glasul stins.

— Ii cărăm din piață, să trăiți.

— Pe cine îi cărați?

— Pe morți, să trăiți, pe țărani.

— Și unde-i duceți?

— În curte la Catrindală, să trăiți.

— Așa, în curte la... da, bine, murmură prefectul și se depărtă cu gândul la soarta care-l aștepta. Polițaiul, în urmă, zise:

— Bagă de seamă, nu-l scăpa pe jos, măi... Ce, ți-e greu? Că doar nu sunt grei, sunt ușori, că au venit nemâncați...

VII

În după amiaza zilei următoare, patru oameni umblau repede pe câmp, apropiindu-se de Vladomira: Rizea, Marinică, Uracu și cu fiu-său Alisandru. Pe Rizea îl chinuia piciorul, parc'ar fi avut o dihanie cu dinți ascuțiți ce i se târa prin miezul osului coapsei și-i mușca măduva. Fața i se brăzdase adânc de întristare. Se sprijinea cât putea pe Alisandru al lui Uracu, care umbla găfâind sub greutatea brațului lui Rizea, dar nu zicea nimic. Dormiseră pe la oameni în Reviga, și totuși erau plini de frunze putrezite, ude, și

de noroiu, căci adesea trebuiseră să se lipească de pământ în vreun tufiş pentru a scăpa de urmărire. Uracu umbla tăcut, mai înnegrit de ură ca niciodată. Din toţi, el singur nu aruncase unelta pe care o luase cu sine; păstrase ascunsă sub cojoc securea grea pe care nu o întrebuiţase la oraş niciodată. Iar Marinică umbla cel mai uşor şi mai repede cu picioarele goale prin noroiul greu al câmpiei nesemănate, şi cu ochii în zare. El era cel mai liniştit din ei, şi din când în când se uita la norii care umpleau cerul spre apus, rotunzi şi trandafirii ca nişte meri înfloriţi plutind fără trunchi în văzduh. Se zăreau undeva departe bălţi strălucind, şi îţâşneau către ele prin spărturile norilor, făşii piezişe de soare. Vântul era statornic dar uşor, astfel încât nu fura sgomotele primejdiioase; dar totuşi îi neliniştea pe fugari şi se uitau mai des în partea încotro bătea el.

Prin văzduhul curat şi care începuse să se umple de umbra albastră a serii, trecu o fluturare grăbită şi statornică de aripi şi ţipătul raţelor sălbatice care se duceau să doarmă pe Dunăre. Fugarii se uitară în sus şi zăriră umbrele negre ale pasărilor cum treceau ca săgeata, înţepând asfinţitul cu unghiul lor ascuţit.

Rizea vorbise adesea în tot timpul fugii, cam fără şir, turburat, dar mereu despre aceleaşi lucruri, ca şi cum ar fi fost singur. Ceilalţi îl ascultau şi mergeau înainte cu el fără să răspundă, fără să zică nimic. Vorbea acuma, din mers, pe nerăsuflate:

— Ne-am socotit, fraţilor, dar nu ne-am socotit bine... Nu, altfel trebuia să facem, uite, cum ziceau creştinii ăia din gară, meseriaşi ăia, că ei ştiu mai bine rosturile... după vorbele lor trebuia să ne luăm că noi credem că sântem deştepti, când am crescut şi ne-am văzut umbra pe zid ne-am speriat ce mari sântem... Da' io-te e-am dat greş ş'acum mulţi or să piară de mâna ciocoilor...

— Tot bine e, zise gros Uracu. — Măcar acuma au văzut că nu mai răbdăm să suferim orice ne-ar face...

— Proastă mângâiere, nea Ioane... Asta voiam noi? Asta voiai, zi?

— Ce-am voit eu, n'am putut face... mormăi întunecat Uracu. — Dar mai e vreme, nu s'a terminat...

— Nu, nu s'a terminat, zise Rizea. La toamnă iar începem, şi atunci trebuie vorbit cu care sunt luaţi la militarie să nu se mai întâmple ce s'a întâmplat... Şi dacă la toamnă tot nu s'o putea, atunci la anul pe vremea asta, şi tot trebuie să se termine odată... Auzi Alisandre? Chiar dacă eu sau tat-tu n'om mai fi... Auzi?

Băiatul dădu din cap fără un cuvânt.

Rizea se strâmbă de durerea care-l chinuia la picior. Dar nu numai de durere strângea braţul lui Alisandru, ci fiindcă-i vorbea mereu:

— Auzi, pe care s'or da după ciocoi să le fie slugi şi să-i spuie pe alţii care au fost la răscoală, să-i bateţi noaptea... să le puneţi foc... şi dac'or ieşi la muncă să are pământ ciocoiesc, după învoielile ciocoiului să le puneţi şi ăloră foc la paie, la coşare l

— Le punem, zise băiețandrul. — Da' dumneata ce vorbești așa, ce, n'ai să fii cu noi împreună?

Rizea nu răspunse nimic. Mai merse o bucată de drum și întrebă:

— Da' Iordache mai trăiește?

Uracu dădu din cap:

— L-au călcat caili, că veneau în urma lui în goană mare, și el cum s'a întors odată cu toporul la ei, l-au răsturnat și l-au sdrobit de tot...

— Săracu' Iordache, zise Rizea și tăcu multă vreme. Se apropiiau de șoseaua noroioasă și pustie. În dreapta se lungea un petec mare de pădure. Nu știau ce vine dincolo de pădure, pe șosea. Iar dimprejur, dîndărătul zării, se rostogolea bubuit de tun, ca o furtună îndepărtată.

— Eu nu mai pot, gemu Rizea. — Voi ducetți-vă înainte... Eu rămân aici.

Uracu zise:

— Hai că te iau eu în spinare...

— Nu, du-te nea Ioane și lasă-mă liniștit acilea... Du-te, Alisandre, nu mai sta, că de ce stați, de-aia vă băgați în primejdie... Du-te, măi Marinică.

Ședea pe pământ, gemea, și le făcea semn cu mâna să plece. Uracu și cu fiu-său se uitau la el, în cumpănă. Marinică le zise:

— La' că stau eu cu el... Voi vedeți-vă de drum...

Se așeză pe vine lângă Rizea și-si răsuci o țigare. Siluete stinghere pe câmpul pustiu, ceilalți doi se pierdeau repede către pădure.

Intr'un târziu, Rizea se opinti să se ridice și Marinică îl ajută. Apoi merse împreună, încet, spre pădurea aceea. Rizea zise:

— Pe ăia din Dobrunu și care ori mai fi fost, i-ai dus la oraș, zi? I-ai dus, că te-am văzut.

Marinică tăcea.

— Le-ai spus cum că e ordin dela regele, ai? Le-ai spus, altfel nu se poate... Și lor le-ai spus ca nouă...

Iși arată măselele într'un răs tăcut, cu fața schimonosită din când în când de junghiurile durerii. Marinică tăcea și-l ajuta să meargă. Rizea vorbi iar:

— Nu te-ai gândit ce o fi dacă regele nu e mort...

— Ba m'am gândit, murmură Marinică, și acum tăcură amândoi. Rizea oftă:

— N'a fost bine cum am făcut... Noi nu ne pricepem de capul nostru, ei sânt puțini...

Ajungeau pe marginea pădurii. Lui Marinică i se păru că aude glasuri:

— St! auzi? Ia ascultă.

— ...dar la's că vine ea odată, o vreme, zicea Rizea. Se întrerupse și ascultă. Se culcară amândoi într'o adâncitură, în noroiu și pe frunze și ierburi înnegrite de-ale toamnei trecute. Se culcară cu obrazul și urechea la pământ și auziră tropot greu de cai sau de oameni. «Uracu o fi scăpat cu băiatul? Din noi trebuie neapărat să scape careva... Să rămâie mai departe...» se gândea Rizea simțind în nări mirosul de pământ umed și de verdeață care iese din

sămânță. Dacă întorcea capul puțin, putea vedea coroanele copacilor, negre și desfrunzite, ca un păienjenis pe cerul albastru-cenușiu. Și din pădure părea că iese tropotul greu, înăbușit. Se uită la Marinică. Li se întâlnea ochii. Tăceau amândoi și ascultau svonul de pași nenumărați, care parcă venea și de pe șosea, și de pe câmp, și din pădure, greu, apăsător, tropot de pași de jur împrejur.

VIII

Înainte de a pleca la conac, doamna Vorvoreanu se duse la biserică, la Sfinții Împărați, cea mai apropiată de casa ei. Se îmbrăcase simplu de tot, ca să treacă neobservată. Se opri o clipă în stradă, se uită împrejur: nu era nimeni s'o vadă. Intră în biserică albă cu turla de tablă ruginită. Înăuntru, în frig și tăcere, catapeteasma sclipea din zecile ei de icoane înșiruite și îmbrăcate în alamă sau suflăte cu aur și argint. Mirosul de tămâie, de smirnă și de lumânare îi dădea dureri de cap doamnei Vorvoreanu; dar de data aceasta îl îndură, și-l uită chiar. Se duse și sărută icoanele sfinților împărați, Constantin și mama sa Elena, aprinse lumânare pentru rugăciunea ei, aprinse lumânare pentru morți, și se rugă multă vreme în genunchi, până ce începură s'o doară. Alături de ea, o femeie bătrână bătea metanii.

«Doamne Dumnezeu meu», se ruga doamna Vorvoreanu, «dă-mi Doamne liniștea, fă s'o găsesc și pe Eleonora liniștită în pământ, iar sufletul ei la tine, că tare m'a mai turburat cu răutatea și nebunia ei, și m'a ținut în veșnică ispită cu avuțiile ei, și n'aș fi făcut ce-am făcut, dar tot ea a fost de vină, că vroiam s'o urc în trăsură și s'a smuls să-si vază de ale ei, și m'a adus în ispită fără voia mea. Și gândește-te Doamne că pentru mine nimic nu mi-a trebuit și că tot ce fac e pentru copii. Ajută-mă, sprijină-mă, dă-mi liniștea; izbăvește-o și pe ea de suferințele ei, fă s'o găsesc împăcată și liniștită în pământ; iar dacă greșesc cu ceva și am făcut rău, pe mine pedepsește-mă, pe copii iartă-i: numai pe mine să mă pedepsești».

Se ridică greu, cu genunchi înțepeniți, dădu preotului bani să citească un acatist pentru îndepărtarea dușmanilor și făcu milostenie ologului din ușa bisericii.

Acasă o aștepta trăsura, cu Elvira, cu Mișu călare, și o patrulă de roșiori din escadronul lui Mișu. Porniră, într'o dimineață cu soare mult, și în care pe crengile copacilor apărea pecinginea verde a viitoarelor frunze și mlădițe noi.

În tot timpul drumului, doamna Vorvoreanu tăcu, fără să se uite împrejur. Se gândea: «Temerile mele sunt prostești. Nu mai trăiește și n'am decât să iau cunoștință de ce s'a întâmplat... Numai de n'o fi lăsat vreun testament făcut împotriva mea... Dar în noaptea aceea n'a avut de sigur nici gândul, nici timpul să facă unul iar dacă a făcut înainte unul, atunci n'avea

de ce să-l facă împotriva mea — numai din răutate? Nu se poate: dovadă medalionul cu portretul meu și bucla de păr...».

Elvira se uita adesea cercetător la maică-sa, și era la fel de tăcută. Iar Mișu, deși la început fusese vorbăreț și vesel amuți curând. Căci treceau prin sate în care copiii fugeau îngroziți în casă când zăreau de departe trăsura și călăreții pe șosea. Nimeni nu apărea în prag, tindele erau pustii, ferestrele oarbe. Departe pe câmpie se auzea încă tunul. Aici se vedeau doar urmele lui, case dărâmate, la Vladomira chiar turla bisericii ruptă. Intr'un loc văzură în marginea satului un șir lung de oameni după niște cosciuge cu preot în frunte, dar trecură repede și-i lăsară în urmă. Dacă-i prindeau în curți, oamenii își vedeau de treabă fără să ridice capul, fără să se uite la trăsura, nici la cei din ea, nici la ostași. Mișu Vorvoreanu își bătea cisma cu cravașa, și se făcuse palid:

— De ce nu-și scot căciula din cap, bestiile? zicea el, și se pregătea să izbească în primul țăran întâlnit care nu-i făcea o plecăciune destul de adâncă.

La Vladomira găsiră curtea arsă și slugile rămase care-și făceau un fel de bordei să le adăpostească la vară. Povesteau istoria cumplită care se întâmplase cu domnul Alexiu și cu domnul Ivancea. Nu aveau vești dela prințul. Iar despre coana Eleonora ce știau? Oamenilor le alunecau ochii în dreapta și'n stânga, apoi răspundeau codindu-se că ei au auzit că s'a prăpădit...

Doamna Vorvoreanu trebuia să-și facă silă mare ca să nu suradă de bucurie. Da, totul mergea bine, cum se așteptase ea. Putea fi liniștită.

De amândouă laturile șoselei, ogoarele stăteau nêarate și începeau să prindă pe deasupra un abur verde: creștea iarba.

La Vădastra, găsiră un post al regimentului de roșiori. Mișu se aplecă peste șea și-l întrebă pe căprarul comandant al postului:

— De ce nu ară ăștia, mă?

— Nu vor, să trăiți, zise liniștit omul, uitându-se în altă parte. Adăogă:

— Dacă nu-i pământul lor...

— Ce vorbești acolo? întrebă Mișu amenințător. Ce-ai zis?

— Păi n'au cu cine face învoielile, că arendașii de p'aici sunt morți, don' locotinent... iar cu cucoana să se învoiască nu pot, că e bolnavă...

Urmă o clipă de tăcere. Apoi răsună din trăsura o voce rece, ciudată:

— Care cucoană?

Era vocea doamnei Vorvoreanu.

— Nu știu nici eu, n'am văzut-o... care are moșiile astea toate...

Doamna Vorvoreanu se uită bine la căprar. Era subțire, cu ochi catifelați ca de femeie. Părea desghețat. Il întrebă:

— E bolnavă? Va să zică mai trăiește?

Omul făcu ochii mari, uimit și nedumerit:

— Nu știu, coniță. Eu așa am înțeles...

— N'ai înțeles greșit? Nu murise?

Căprarul se uită la ea fără să răspundă. Tăcea.

— Mână ! îi strigă doamna Vorvoreanu vizitiului.

Trăsura porni iar. Doamna Vorvoreanu murmură :

— Imposibil !

Elvira tăcu.

Când văzură conacul ars, curtea părăsită, hambarele arse și ele, doamna Vorvoreanu murmură :

— N'a priceput el... Era un tâmpit.

Odăile slugilor erau neatinsse de foc, dar goale. Cele două cucoane se urcară în trăsură și porniră iar. Mișu o luase înainte către sat. Il găsiră în fața primăriei, în ulița pustie. Il ținea de gât pe învățătorul satului, îl scutura și striga la el :

— Tu ești răspunzător de moartea mătușe-mii, nemernicule ! Rostul tău era să-i luminezi, să-i crești cumiști și ascultători, să-i înfrânezi ! In genunchi, mizerabile !

Cu o mână îl ținea de gât, iar cu cealaltă îl plesnea cu palme și cu dosul mâinii peste față. Invățătorul bolborosea mereu ceva, cu gura astupată de palme. Deodată Mișu se dădu îndărăt, scotocindu-și tocul revolverului. Era verde la față, schimonosit, cu mustacioara blondă tremurând peste buzele prea roșii, moi și fără voință într'un obraz prea palid. Invățătorul lipise mâinile rugător, gata să-i cadă în genunchi. Mișu se dădu doi pași îndărăt ca să aibă unde să întindă pistolul. În clipa aceasta își încurcă pintenii în sabie, se clătină cu ochii holbați și se prăbuși cu pantalonii albi în noroiul uliței. Se ridică tremurând de emoție. Forma șezutului îi era întipărită cu mâl pe fundul pantalonilor cu lampasuri roșii. Mâinile de asemeni îi erau pline de humă cleioasă. Invățătorul striga jalnic :

— Am scăpat-o pe domnișoara Eleonora ! Vă spun c'am scăpat-o !

Pe uliță trecea o patrule de călărași. De șeaua fiecăruia erau legate patru-cinci frânghii lungi, iar capetele lor erau înnodate în jurul mâinilor a tot atâția țărani. Aveau hainele rupte, erau obosiți, bărboși, cu capetele goale, cu mâinile umflate de strânsoarea frânghiilor, și umblau pe jos în urma cailor. Doamna Vorvoreanu nu se uită nici o clipă la ei. Intrebă cu glas tăios, ager :

— Ce-ai făcut ? Mișule, lasă-l ! Spune omule : ce-ai făcut ?

Și atunci învățătorul le povesti cum Eleonora rătăcise noaptea prin sat, cum o adăpostiseră, el și cu nevastă-sa, cum o îngrijiseră căci fusese bolnavă, cum era bolnavă și slabă și acuma...

Prizonierii legați cu funii treceau mereu pe uliță, prin noroiul în care plescăiau copitele cailor. Doamna Vorvoreanu îi privi de data aceasta, îndelung. Apoi se ntoarse către învățător, îl privi o clipă și-l întrebă :

— E bolnavă rău, nu-i așa ?

Invățătorul crezând că e cazul să-și facă un merit din îngrijirea dată Eleonorei, îngână o tăgadă : nu, nu era chiar așa de bolnavă... Dar amuți, înfricoșat, sub privirea de ghiață a ochilor doamnei Vorvoreanu. Stătea înlemnit,

neștiind ce să facă, în vreme ce ea se gândea adânc. Din pivnița primăriei se auzeau lovituri innăbușite, gemete, strigăte: «Nu da! Nu da!».

— Și unde e acum? întrebă doamna Vorvoreanu privind-o rece și dușmănos pe învățător. Acesta zise:

— E la mine acasă, coniață... Are grijă nevastă-mea de dumneaei...

— Să mergem, zise doamna Vorvoreanu și se dădu jos din trăsură cu mișcări neobișnuit de greoaie și obosite, și ridicându-și puțin poalele rochiei cu amândouă mâinile. Elvira o urmă, cu ochii iarăși strălucitori și pândind-o, iscodindu-i fața. Iar în urma lor umbla Mișu, stânjenit și umilit ca și cum cele de pe turul pantalonilor albi cu brandenburguri negre, s'ar fi aflat pe dinăuntru. Învățătorul o luă înainte ca să le arate drumul. Doamna Vorvoreanu nu-i dădu nici o atenție. Elvira însă, deși concentrată asupra așteptării revederii cu tanti Eleonora, observă totuși obrajii umflați și urechile vinete ale învățătorului, căruia îi curgea un firisor imperceptibil de sânge pe față, de unde-l sgâriase inelul masiv pe care Mișu îl purta la degetul cel mic. Învățătorul era înjosit, cu ochii înlăcrimați, cu gura strâmbată, parc'ar fi vrut să plângă. O luă înainte și Elvira nu-i mai văzu decât urechile congestionate, capul înfundat în umeri, spinarea încovoiată, felul descurajat în care-i atârnau brațele și mâinile, ca moarte.

În tinda casei, învățătorul se întoarse și întrebă, încovoiat, aproape în șoaptă, temător, ca un om care știe că cea mai nevinovată întrebare îi poate atrage mânia stăpânilor, pedeapsa și bătaia, dar totuși speră că extrema umilință a întrebării înseși îl va salva:

— Doriți chiar să intrați?

Doamna Vorvoreanu nu-l luă în seamă. Îl dădu la o parte și intră. După ea, Elvira. Mișu rămase în ușă, evitând să se uite la învățător și reîncepând să fiarbă, de rușinea care i se întâmplase. Învățătorul simți că se apropie iar primejdia, poate chiar moartea, și se depărtă în vârful picioarelor câțiva pași.

Înăuntru era o odaie cu tavanul de bârne spoite de mult, ca și pereții. Varul îngălbenise, se afumase, se cojea. Două scoarțe pe pereți, icoane într'un colț, cu o mână de busuioc agățată pe ele.

Nevasta învățătorului, într'o fustă cenușie până în pământ (nu ca țărancile, cu fuste nici până 'n glesne) și cu o bluză de borangic din care-i ieșeau brațele slabe, sări în picioare de pe patul pe care ședea și dădu să spună «sărut-mâna» dar se stăpâni și zise:

— Bună ziua, doamnă, bună ziua, domnișoară...

Își pierdu cumpătul și voi să vorbească ceva pe nerăsuflăte, căci deși se aștepta de câteva zile la sosirea doamnei Vorvoreanu, aceasta apăruse așa, deodată, ca picată din cer. Amuți însă, căci acuma vorbea numai doamna Vorvoreanu.

Doamna Vorvoreanu rămăsese întâi împietrită. Eleonora ședea tot pe pat. Nevasta învățătorului șezuse lângă Eleonora, supraveghind-o ca pe un copil,

și ținând în mână un șervețel murdar pe care-l scăpase din mână la intrarea doamnei Vorvoreanu.

Eleonora mânca mămăligă cu lapte. Copiii învățătorului ședeau pe scăunașe cu trei picioare și mâncau și ei mămăligă cu lapte, cu ochii nedeslipiți de felul cum mânca ea. Morfolea din gingii, laptele îi curgea din colțurile gurii, se aduna în bărbie, de unde pica rar în blidul de pământ, lăsând pe unde trecuse pe fața Eleonorei, fărâmituri mici de mămăligă mestecată. Eleonora privea în gol. Era îmbrăcată tot cu halatul ei, peste care nevasta învățătorului îi pusese două fuste vechi și o scurteică de catifea tocită. Ii legase și părul într'o basma neagră, lucitoare, și o spălase pe față cu un capăt de prosopmuit în apă. Părea întinerită, palidă, dar foarte plăpândă; iar ochii ațintiți în gol erau mai mult ca oricând morți, fără adâncime.

Doamna Vorvoreanu biruise prima clipă de împietrire, și dăduse buzna la ea, rostind tare:

— Eleonora! Surioara mea dragă! Iubita mea!

O strânsese în brațe, o copleșea cu sărutări. Începea pe cât posibil s'o sărute pe basma neagră lucioasă, nu pe față. Simțea că dacă o sărută fie chiar și măcar pe frunte, are să-i vie rău. O simțea pe Eleonora că i se sbate în brațe, plăpândă ca și cum ar fi fost făcută din fire de pai, din oscioare de pui, din ceva foarte ușor de sfărâmat, și acest lucru de asemenea îi făcea rău. Ii venea cu leșin dela inimă și dela stomac. Și i se păru că Eleonora miroase. Ținându-și răsufarea, se despărți de ea și se dădu îndărăt un pas. Blidul căzuse pe jos, se spărsese, laptele era vărsat pe podeaua de lut bătut, și pătase poalele Eleonorei și rochia doamnei Vorvoreanu. Eleonora făcuse o mișcare slabă, apărându-și fața cu cotul ridicat, apoi se împotrivi sărutărilor și îmbrățișerilor. Acuma o privea pe soră-sa cu ochii rotunzi de orătenie. Zise cu glas ruginit, întorcându-se către nevasta învățătorului:

— Mai dă-mi mâncare. Mi-a vărsat mâncarea.

Nevasta învățătorului dispăru din odaie. Doamna Vorvoreanu se uită nervos la ea, apoi iute la Elvira. « Va să zică nu vrea să mă recunoască? Sau s'a ramolit? Sau nu vrea să vorbească cu mine? ». Zise mângâietor:

— Surioară! Eleonoro! Nu mă mai cunoști?

Și se așeză lângă ea. Eleonora nici n'o privi. Aștepta cu vădită încordare să intre cineva pe ușă, și se lumină la față văzând-o pe nevasta învățătorului cu alt blid cu mâncare. Pe când mânca lacom și neputincios, doamna Vorvoreanu se gândea: « A dat în mintea copiilor ». Întrebă:

— Nu recunoaște lumea?

— Ba da, doamnă, murmură nevasta învățătorului. Pe noi ne cunoaște...

— Și pe tine te cunosc, zise Eleonora întorcându-se o clipă către doamna Vorvoreanu, apoi mână mai departe. Copiii începură să rădă ușor, înfundat. Doamna Vorvoreanu păli. Șopti furioasă:

— Ia copiii de aici, te rog!

Speriată, nevasta învățătorului duse copiii în tindă. În tindă se auzea bubuitul înnăbușit al tunurilor, undeva departe, pe unde ardeau acuma ruinele satelor răsculate. Dar femeia se obișnuise de două zile cu sunetul acesta, și era prea neliniștită de prezența cucoanelor în curte, a ofițerului în tindă, a călărașilor în ogradă și în uliță împrejurul trăsurii. Voi să se întoarcă în casă, dar Elvira îi ieși în cale. Era foarte frumoasă, cu părul negru strălucitor strâns numai cârlionți împrejurul capului, ochii verzi, și o rochie de călătorie de catifea de un verde foarte închis. Murmură:

— Lasă-ne puțin singure... Nu e aer înăuntru...

Apoi se întoarse și se așeză pe pat lângă tanti Eleonora. De partea cealaltă, doamna Vorvoreanu îi spunea Eleonorei:

— Tu nici nu știi cât am suferit când te-am lăsat singură... adică vreau să spun: după aceea. Când mi-am dat seama de ce se întâmplă. Căci nu știam. Nu puteam să știu. De unde să fi știut? Ții minte ce spuneai și tu, de ne convinseseși: nu se mișcă țărani...

— Pe mine mă respectă, zise Eleonora.

Doamna Vorvoreanu și Elvira se priviră o clipă. Apoi cea dintâi reîncepu:

— Sigur că te respectă! Toată lumea te respectă. Și noi te respectăm, și te iubim...

— Ce zici? întrebă Eleonora, cu privirea în gol. Cum ziseși?

Doamna Vorvoreanu se roși și repetă:

— Că noi te respectăm și te iubim... Ce, vrei să spui că nu e adevărat? Tu știi cum te iubim noi...

— Știu eu, știu eu... zise Eleonora moțând. Știu eu dar nu pricepusem ce ziseseseși... Și tu în loc să-mi spui, mă iei cu altele. Așa făceai și când erai mică și te prindeam cu vreo minciună. Te iubeam: nu te băteam. Ar fi trebuit să te bat. Cu nuiua, dimineața și seara.

— Da... zise doamna Vorvoreanu și zâmbi rece, cu o luminiță în ochii ei frumoși, verzi. Dar mă băteai. Nu-ți aduci tu aminte. Imi trăgeai palme de-mi venea amețală.

Eleonora n'o asculta. Întrebă:

— Unde s'a dus? Unde e? Să vie încoace.

— Cine, dragă? întrebă doamna Vorvoreanu, blând.

— Constantina... Femeia asta de aici.

— A, nevasta învățătorului. Are treabă și ea prin casă, prin curte...

— Mereu mă lasă singură...

— Ce, ești singură? Ești cu noi. O să stăm mereu cu tine, ca înainte, o să-ți povestim ce mai e pe la oraș...

— O să jucăm tabinet, *écarté*, zise și Elvira din partea cealaltă. Eleonora se întoarse către ea și o 'ntrebă:

— Dar banii mi i-ai adus îndărăt?

— Care bani, tanti? întrebă Elvira, care uitase cu totul de jocul de cărți și se gândea la moștenire.

— Banii pe care mi-i datorai... Mulți bani. Ai pierdut mulți bani! cărai Eleonora privind în gol.

— Cine, tanti, eu? Nu mai țin minte... Dacă spui dumneata, așa trebuie să fie...

— Da, da, da! Eu să știi că țin minte bine. Imi aduc aminte! Perfect imi aduc aminte!

Ii vorbea cu un aer convingător doamnei Vorvoreanu. Aceasta schimbă o nouă privire iute cu Elvira. Doamna Vorvoreanu întrebă blând, moale:

— Dar de testamentul ăla îți aduci aminte?

— Care testament? cărai Eleonora.

— Ala pe care l-ai făcut tu... Unde ai scris cui îi lași averea, cum o împarți...

— Tu știi ce vorbești... mormăi Eleonora dând din umerii plăpânzi.

Nu pricep ce spui...

Doamna Vorvoreanu se ridică și se plimbă puțin prin odaie, suflând și făcându-și vânt cu o foaie de hârtie de pe masa învățătorului. Ii suflă Elvirei:

— Nu mai pot...

— Ce să 'mpart? Averea? Nu mai am nimic, mormăia Eleonora. Și dac'ăș avea, cui s'o dau? Ție să ți-o dau? Dece?

Doamna Vorvoreanu se opri. Zâmbi silit, galben:

— Păi, sânt soră-ta... Nu mă ai decât pe mine pe lume...

Eleonora nu asculta. Țipă răgușit:

— Constantino!

Apoi îi zise doamnei Vorvoreanu:

— Iar m'a lăsat singură. Așa face ea. Mă lasă mereu singură. Ce nu-mi place mie pe lume; să fiu lăsată singură...

Iar se priviră Elvira și doamna Vorvoreanu. Nevasta învățătorului intră:

— M'ați chemat, doamnă?

— Da... Ia șezi aici și spune-mi: cum a fost cu mă-ta, că începuseși?

Nevasta învățătorului, cu un zâmbet șters către doamna Vorvoreanu în chip de scuză că se ia după copilăriile bătrânei, începu să povestească o istorie încâlcită. Eleonora asculta clipind din ochi, întrebând-o din când în când sau cerându-i să repete. Doamna Vorvoreanu se uita lung la nevasta învățătorului, ca și când atunci ar fi văzut-o prima oară. Deșteaptă femeie, nevasta învățătorului, se gândea doamna Vorvoreanu.

Elvira se ridică de pe pat de lângă Eleonora și veni s'o întrebă n șoaptă:

— Mamă... O vezi pe femeia asta?

Doamna Vorvoreanu dădu din cap mută. Se gândea încordat: A făcut Eleonora testament în favoarea femeii acesteia care o salvase? Elvira șopti:

— Mamă... A dat în mintea copiilor?

Doamna Vorvoreanu murmură:

— Ție nu ți se pare că-și bate joc de mine?

Elvira o privi ținută, cufundându-și în ochii ei privirile verzi. Era o privire întrebătoare? Cercetătoare? Curioasă? În orice caz, ciudată privire...

Dar doamna Vorvoreanu întoarse capul. N'avea timp de Elvira. Ce se întâmpla cu Eleonora era mult mai grav. Și, mai ales, era pericolul să i se vâre sub piele femeia asta. Eleonora era majoră, era stăpână pe moșie mai mult ca oricând. N'avea ce să-i facă; în fața nebuniei ei, adevărate sau prefăcute, da, *prefăcute*, era neputincioasă. Și atunci? se întreba doamna Vorvoreanu. Primul lucru era, s'o despartă pe Eleonora de ființa asta, interesată ca toți oamenii simpli, și care umbla să-i între sub piele. Doamna Vorvoreanu se ridică mlădios, eși afară și chemă:

— Mișu !

Mișu sosi, zângânișd din sabia și pintenii. Încă nu i se uscaser noroiul de pe turul pantalonilor albi.

— Mișule: trimite soldați prin sat, să ia cele mai bune lucruri de dormit: saltele, rufe de pat, perne, ețetera. Dela cine-o fi: dela popă, dela primar, dela notar, treaba lor. Bune să fie. Și mai ales, curate. Dormim la noi la conac la noapte. N'o mai pot ține pe mătușă-ta în mizeria asta, biata femeie e într'un hal fără hal. Ce faci ochii ăștia de găgăuță? Ce, nu pricepi? E ars? N'ai văzut breazule, că mai sunt odăile servitorilor? Pustii? Goale? Fără uși, fără ferestre? Pune soldații să bată scânduri, să puie saltele, cum s'or pricepe și ei. De aia sânt militari, să se priceapă, și tu de aia ești ofițer, să te servească. Și nu te jena cu bestiile de pe aici, că un prost: Să dea tot ce au, că de luat au știut să ia ! Hai, mai iute că ne-apucă noaptea. Du-te !

Apoi se întoarse în casă, unde Eleonora tipă slab și ruginit :

— Ce-mi pasă mie de copiii tăi? Să faci bine să stai aici și să-mi povestești mai departe, că pe urmă mă supăr și știu că nu e de glumit cu mine ! Ai văzut ce-au pățit nenorociții ăștia care au vrut să-mi ia averea ?

Inceputul vorbelor Eleonorei se adresase nevastei învățătorului, dar treptat bolnava se întorsese către doamna Vorvoreanu, și n'o privea în ochi, ci mai jos, către brâu. Continuă :

— Au pățit-o rău, i-au legat cu frânghii, îi închide, câte și mai câte. Tu ai văzut? Știi ce-au pățit ?

Doamna Vorvoreanu nu răspunse. Ii era o frică grozavă să nu roșească sau să se schimbe la față în vreun alt fel. « Doamne Dumnezeu nu mă lăsa, ajută-mă să fiu tare », se ruga ea în gând. O enerva și să se simtă spionată mereu în felul ăsta de Elvira, și privită cu o uimire împietrită de către nevasta învățătorului. « A început să simtă și asta că e ceva la mijloc. Nu; așa nu se mai poate. Asta îmi mai trebuia: și martori ! Trebuie dusă nebuna de aici, că ne face un pocinog îngrozitor. Chiar dacă mă învârte pe mine pe cărbuni aprinși, măcar să fie între patru ochi, să n'aibă pe unde să iasă svon în lume... » se gândea crispată doamna Vorvoreanu. Iși încordă încă odată toată voința și se sili să se așeze lângă Eleonora, ținându-și la început răsufarea, deși nu era deloc sigură că are pricină se facă asta. Incepu :

— E bine că ai găsit aici oameni cu suflet care să aibe grijă de tine, dar nu trebuie să le cădem pe cap bieților creștini, trebuie să-și vază și ei de ale-

lor, nu poți rămâne aici... Te iau cu mine la oraș, până vedem ce se poate face cu conacul. Până una-alta, cum nu putem să plecăm azi, e prea târziu și drumurile noaptea sunt primejdioase, abia s'au potolit răscoalele, — dormim cu toatele la conac. Am poruncit eu să se repare ce s'o putea repara, și ai să dormi mai bine chiar decât aici. Nu e bine?

Privirea vagă a Eleonorei părea să însemne că n'a priceput nimic.

Poate că nici n'ascultase, nici n'auzise măcar. Și în clipa aceasta, doamna Vorvoreanu avu lipsa de prevedere și neînțelepciunea de a insista:

— Ai auzit? Dormi deseară acasă. Acasă! La conac!

Eleonora clipi din ochi și glăsui scârțâind ca o balama neunsă:

— Dar să nu le văd pe hoțoaicele alea! Să nu le văd pe hoțoaicele, că m'au jefuit și au plecat singure.

Doamna Vorvoreanu se uită la Elvira, și Elvira la doamna Vorvoreanu: era limpede lucru. Apoi amândouă la nevasta învățătorului: nu cumva începea să priceapă? Eleonora mormăia:

— Hoțele! Parșivele! Cutrele!

Doamna Vorvoreanu se gândea cu desnădejde: « Observă făptura asta și mie tocmai acum mi se urcă sângele în obraz și nu mi-l pot stăpâni, ah, ce n'aș da să nu mi se cunoască nimic pe obraz! Și totuși trebuie să ne stăpânim, să ne facem că nu pricepem... ».

Și, cu vocea gata să înceapă a tremura, doamna Vorvoreanu întrebă:

— Care hoațe, surioară? Ți-au furat ceva slugile atunci?

Dar se gândea cu ură grea și mânie arzătoare: « Bestia! Mai bine mi-ar da în cap cu ceva, să termine cu mine. Dar nu așa, cu picătura, cu înțepătura! A început să se răzbune. A început ».

Întrebarea « care hoațe? » mai răsuna încă în aer. Morfolindu-și buzele supte, Eleonora nu părea încă c'a auzit-o. Privea în gol. Doamna Vorvoreanu ieși să grăbescă pregătirea locuinței pentru noapte, a locului unde va fi ea singură cu Eleonora.

*

Eleonora se lăsase suită în trăsură și dusă la conac, ascultătoare, supusă ca un copil. Scâncise puțin după Constantina, și, tot ca unui copil, i se făgăduise că va mai veni Constantina s'o vadă, cât de curând. Apoi, pe întunec, ajunseseră la conacul ars cu ferestrele ca niște ochi de orb, cu pupilele pline de umbră. Intraseră în odăile slugilor, rămase întregi, în care soldații făcuseră foc și unde ferestrele erau acuma astupate cu scânduri și saltele de paie. Popa, învățătorul, chiaburii, îngroziiți de frica morții, dăduseră tot ce aveau. Astfel că acum doamna Vorvoreanu stătea în întunec pe trei saltele una peste alta, și îngropată în perne prea mari și prea moi. Zăcea în întunec, cu mâinile sub cap. Aștepta somnul de ore și ore, dar cu niciun chip nu putea să adoarmă. Afară începuse să fluiera și să geamă un vânt viclean

și rece din spre Dunăre. Trosneau lemnele uscate din preajma casei, vântul șopotea, izbea vreo crenguță de scândurile bătute la fereastră, și printre care vântul înfigea degete reci, nepipăibile. Parcă era un umblet și un șoptit n-încetat împrejurul casei. Apoi lemnele din sobă, ajunse tăciuni, se prăbușeau din când în când cu un sgomot ușor, dar deajuns ca să sperie somnul doamnei Vorvoreanu chinuită de altminteri de spaime și gânduri. Atunci gura sobei mai împrăștia odată pentru câteva clipe o lumină slabă, roșiatică, care nu lumina nimic.

Doamna Vorvoreanu stătea cu ochii deschiși și nu vedea nimic decât întunec adânc, desăvârșit. Știa însă că la stânga ei era Elvira iar la dreapta Eleonora, fiecare ca și ea pe un teanc de saltele și de perne curate, proaspete, cu miros de busuioac și de mucigai umed laolaltă. Răsuflarea Elvirei era curată și liniștită. A Eleonorei nu se auzea. «Parc'ar fi moartă» se gândi doamna Vorvoreanu. Da, Eleonora era foarte slăbită, devenise plăpândă ca o flacăra pe care o poți stinge între două degete. «Parc'ar fi moartă».

Doamna Vorvoreanu încercase de trei ori să doarmă, și de trei ori se trezise din toropeală, înnăbușindu-se, asudată, visând urf. Pernele popii erau prea mari și prea moi. Puteai să te cufunzi în ele în somn și să-ți ascunzi fața cu totul, înnăbușindu-te, până când visul urf și bătăile înnebunite ale inimii te trezeau. De mirare cum dorm Elvira și Eleonora... Elvirița e tânără, sănătoasă, și poate că a nimerit o pernă mai tare. Dar Eleonora, a cărei răsuflare nu se aude... poate că s'a sufocat în pernă.

Doamna Vorvoreanu se trezi de tot la gândul acesta. Inima începuse să-i bată deodată foarte puternic.

Eleonora... Da, fusese un chin îngrozitor, după amiaza împreună cu ea. De data asta doamna Vorvoreanu nu mai făcuse greșeala de a începe vorba cu ea. Dar totuși, vorbea ea și singură, destul. Mereu pe muche de cuțit, mereu la un fir de păr de lucrurile îngrozitoare care cu nici un preț nu trebuiau spuse — care cu orice preț, trebuiau să fie oprite de-a fi spuse. Oare licărirea aceea pe care doamna Vorvoreanu crezuse că o surprinde în ochii Eleonorei nu era numai amăgire? Iar dacă nu, atunci era într'adevăr așa cum i se păruse, o lucire de batjocură, o scăpărare de veselie asupra aceluia joc crud și nemilos al prefăcutei nebunii care mereu amenința să se prefacă în cuvântul ultim, răzbunător, care va chema ancheta, judecata, poate condamnarea, în orice caz condamnarea din partea oamenilor, moartea socială? Doamna Vorvoreanu stătea pe spate cu mâinile sub cap și cu ochii larg deschiși în întunec, și asuda de frică.

Se mângâia zicându-și: «Nu face nimic, nu e adevărat, mi se pare numai mie, o iau razna de frică. Dar n'am dreptate, e pur și simplu căzută în mintea copiilor. N'are ce să ne facă. Cum sosește la oraș, pot cere s'o pun sub tutelă — sub tutela mea bine înțeles. Dar dacă a făcut un testament pe care eu nu-l cunosc? Il vom ataca în justiție. Nu las eu să se treacă așa de ușor peste voința mea. Dar ea e lângă mine, și poate chiar acuma râde și prin somn de farsa

pe care mi-o joacă... De felul în care mă biciuie până la sânge cu frica și cu desnădejdea. Râde și în somn, cu siguranță. Puțin mai lipsește și-are să izbucnească în hohote de râs...».

Era îngrozitor, și nu era nimic de făcut. « Chiar dacă s'a prostit de ce a pățit atunci, — se vede cât de colo că-și revine din oră în oră din sdruncinătura aceea a minții, își aduce aminte tot mai bine de tot mai multe detalii... În curând își va aduce aminte de prea multe. Și atunci sunt pierdută. Atunci s'a terminat cu mine. Și cu copiii. Mișu e ofițer. Ce fel de ofițer o să mai fie? Cum o să-l privească camarazii de regiment? E în stare să-și sboare creierii. Iar Elvira, și așa destul de primejduită cu câte le face ea, dacă ar mai fi fiica unei... astfel de... ».

Dar poate că Eleonora nu e ramolită și poate că nu-și revine. Poate că e sdravănă la minte ca mine, sau mult mai sdravănă ca mine, și are puterea să mă joace în felul ăsta desvăluindu-și din ce în ce gândurile față de mine, ca să mă sdrobească în sfârșit când va voi... Dacă va binevoi să mă sdrobească, și dacă nu preferă să aibă un animal de chinuit ani de zile...

Da, dar atunci de ce s'a lăsat adusă aici fără împotrivire?

Ei și, dacă am adus-o aici, se află în vreo primejdie?... ».

Doamna Vorvoreanu se svârcoli neliniștită. Ii era prea cald cu atâtea pături, saltele și perne. Soba fusese prea încinsă. Dar printre scândurile ținuite în ferestre, pătrundeau lame reci de vânt.

« Dacă se joacă mult cu mine, am s'o omor », se gândea doamna Vorvoreanu. Incet, încet, cu ochii larg deschiși în întunec, își aminti de privirile nedumerite ale nevastei învățătorului, își aminti cum trebuise să roșească atunci când Eleonora vorbise de « hoafele alea », cum tremurase de frică și de umilință. Nu, așa nu se poate trăi. Mai bine să moară. Dar de ce să moară ea? O cuprinse o revoltă, o ură înfricoșătoare față de ființa care dormea dincolo, fără niciun sgomot de răsuflare. O treceau fiori răcoritori, fiori de ură. Da, asta era și singura soluție. Asta era:

Șopti în întunec:

— Elvira... dormi?

Nici un răspuns. Elvira răsufla liniștită.

Da, Eleonora era plăpândă. N'avea multă putere în ea. Iar ea, doamna Vorvoreanu, grea și puternică o putea ține nemișcată. Cu genunchii, cu mâinile. A doua zi nu s'ar putea dovedi nimic. Sau poate ar trebui să sară în toiul nopții, țipând, deșteptându-l pe Mișu, pe soldați, că Eleonorei i-a venit rău, că trebuie un doctor? Sau mai bine, același lucru mâine dimineață abia? Dar cum să stai o noapte întreagă... după aceea... după... cu ea alături?

Doamna Vorvoreanu se svârcoli, nădușită, frământată. Intunerecul era adânc, și afară sgomotele neîncetate ale vântului. Cât era ceasul? Cine putea ști? Târziu de tot, dar mai era încă mult până la ziuă. În stânga Elvira dormea, răsuflând adânc și liniștit.

Doamna Vorvoreanu se dădu jos, în picioarele goale. Apucă în mâini perna uriașă a popii, perna prea moale care putea să se lipească de toate părțile feței, să astupe cu totul orice cale a aerului, să oprească răsufierea, să înnăbușe plămânii, să oprească viața. Pipăi cu mâna până întâlni patul. Căută cu degete ușoare prin întunec, până pipăi fața Eleonorei. Ca fulgerul, o acoperi cu perna, o apăsă, se urcă pe ea cu trupul ei mare și greu, îi stăpâni svârcolirile slabe sub plapomă, cu genunchii și cu mâinile, până nu mai simți nici o mișcare. Stătu așa multă vreme nemișcată, fără sgomot.

IX

Șlepul era ca un clopot. Cutia uriașe, plutitoare, din tablă de fier, era goală și răsuna la toate atingerile dinafară. Era ca un hambar, ca un siloz, ca o biserică: larg, cu capătul pierdut în umbră, înalt, boltit. Sus, deasupra capetelor lor, era o deschizătură pătrată. De jur împrejur și până la capătul șlepului era întunec negru cu un ton roșiatic de rugină. Dar prin deschizătura pătrată, puteau vedea cerul, care în dimineața aceasta, era albastru închis, albastru puternic, strălucitor, adânc. De acolo cădea în jos, în șlep, o cutie de lumină cu patru fețe, înconjurată de umbră. Iar sus, pe cer, se vedea trecând câteodată umărul santinellei. Santinela umbla pe puntea de tablă de fier. Avea bocanci țintuiți, călca greu, și tot șlepul gol și uriaș, răsuna ca un clopot: bong, bong, bong... Se depărta santinela dar vuietul adânc răsuna mereu. Apoi lăsa pușca jos: bong... Și pe urmă se făcea tăcere. Sus vibra cerul albastru în chepengul pătrat. În șlep atârna lumina, drept în jos, cu muchii drepte, plină de fire aurite. Se învârteau în ea și câteva muște, puține: primăvara abia începuse. Era tăcere. Dar abia acum începeau să se audă celălalte sunete ale clopotului. Șlepul era cufundat pe sfert în apă. Și cum stăteau ei culcați pe paie, în fund, auzeau deasupra capetelor lor cum se strecoară fața apei șușotind și gâlgâind pe lângă pânțele de metal, cum alunecă și murmură și foșnește neîncetat clipocind. Câteodată aducea lemne mai mărunte, alteori câte o bărnă, căci era Dunărea mare și năvalnică din Martie care desrădăcinează copacii de pe țărm; și atunci se auzeau lovituri în coastele de tablă de fier, clopotul suna înnăbușit. Alteori se loveau alte lucruri, moi; atunci sgomotul era scârbos, înnăbușit, tainic. Apoi santinela de sus se plictisea de stat și începea iarăși să umble: bong, bong, bong...

Stăteau pe câteva brațe de paie ce începeau să putrezească. Erau uscați de foame, cu ochii crescuți mari, de le era toată fața numai ochi, adânci, negri. Și bărbile le crescuseră. Erau sdrențuiți de bătăi, unii cu vânătași, lovituri răni deschise pe trup, alții cu fețele străambe, cu coji mari de sânge uscat pe obraz. Erau Rizea, Marinică, și mulți oameni din toate satele din partea aceea. Mai mult tăceau și vedeau cum trec zilele prin chepengul mare, pătrat,

al punții, pe unde li se svârlea și pâinea neagră, mucedă, sau le venea vadra de apă pe o frânghie.

Rizea vorbea mai des și îndelung, cu glasul potolit. El nu se împăca cu neizbânda: de ce n'a izbutit să facă așa cum voia el, să fie ei stăpâni pe țară.

Zicea încet, aproape în șoaptă, dar cu o credință liniștită:

— Las'că nu-i nimic. Nu s'a mântuit. La toamnă începem iar...

— N'o să mai fim noi să 'ncepem, Rizeo, zicea unul din Vladomira — că ăștia și-au pus în gând să ne bage 'n pământ.

Rizea tăcea atunci. Pe urmă vorbea iar:

— Ce parcă numai noi sântem? Oamenii sânt mulți. Nu se termină ei, oricâți ai omorî... sânt de o mie de ori mai mulți ca ăilanți...

— Da, zicea atunci omul din Vladomira, — dar pentru unul de-ai lor, omoară 'ei o mie de-ai noștri...

Iar tăcea Rizea, apoi zicea cu glas spart:

— Dè... așa zic ei că-i după dreptate... că pielea lor e mai scumpă... au dreptatea lor...

Apoi ascultau o vreme dăngatul ștepujii sub pașii santinelei. Marinică plângea și ofta de unul singur. Nimeni nu-l întreba, nimeni nu-i spunea nimic.

În dimineața aceasta, omul dela Vladomira întrebă totuși:

— Ce ai, măi frate-miu? Ține-ți firea, că tot pământ ești și pământ ai să te faci... Ce are?

Rizea răspuse:

— Are el năcazul lui...

— Fraților, fraților, gema Marinică, ce-am făcut frațilorilor, ce v'am făcut, of, of, of și iar of... Vai de mine ce v'am făcut... Unde v'am dus, frătorii mei, uite unde v'am dus, cu mâinile legate v'am făcut să umblați după șeua călărașilor și să vă împuște prin toate colțurile și pe toate drumurile... Numai eu sunt de vină, cu nebunia mea, că v'am învățat minciuni și v'am dus la pieire, vai de mine, greu păcat mi-am făcut cu voi...

Și plânse mai departe, liniștit, tânguindu-se și clătănând din cap. Omul din Vladomira întrebă:

— Ce minciuni zice că i-a învățat pe oameni?

— De-alea, de-ale studenților, zise Rizea. — Ce, nu știi dumneata? Că regele a murit, că regele așa și pe dincolo, parcă nu știi?

— Aha, zise omul din Vladomira, — acum știu, și pe la noi a fost...

— Tot el? întrebă Rizea, iar celălalt dădu din cap:

— Tot...

Rizea îl bătu pe umăr pe Marinică:

— Tu crezi că noi după vorba ta ne-am luat, să pornim revoluția?

Marinică nu răspuse.

— Hăhă! Să fii tu sănătos. Păi ce, noi credem ce zici tu?

Marinică îl privi cu ochi sticloși. Slăbise. Fața-i se făcuse mică, ghem, și semăna a maimuță. Ii crescuse un arici de barbă. Rizea râse slab, privindu-și piciorul bolnav, întins pe paie:

— Alea erau bune pentru care aveau nevoie de ele... Vorba e: trebuia s'o pornim? trebuia. Ei, și atunci dece o porneai, că de-aia, că de ailantă, tot dracul ăla... Bun a fost începutul cum a fost, numai sfârșitul n'a cam fost bun... Da'ce, parcă s'a sfârșit? Ai? tu ce crezi, măi?

Omul dela Vladomira nu răspunse. Sus, pași grei făceau să răsune șlepul. Se schimbau santinelele. Omul dela Vladomira zise în sfârșit:

— Eu crez că așa ceva niciodată nu se termină, măi, că țin minte oamenii și când le vine bine, iar încep...

De sus se auziră glasuri aspre dar liniștite, apoi un om coborî pe scara de fier care ducea în pântecul șleplului. Abia se ținea pe picioare și vorbea greu din buzele umflate, după cum umflată îi era toată fața. Era Mototolea.

— Nea Ioane, vino colea, îl chemă Rizea. Mototolea tresări și se lăsă lângă el pe paie. Zise:

— Tu ești?

— Ba, zise Rizea. Nu-s eu, nea Ioane.

Mototolea se lăsă pe spate pe paiele putrede și gemu:

— Au, oasele... M'au stâlcit... Le-am zis: omorâți-mă... da'ei: lasă, ci-că, te omorîm pe urmă... Pe toți ne-au chinuit... Au jucat pe noi, Rizeo, ca pe blâni de lemn, pentru fapta Pârului...

— Ce-a făcut Pârul, nea Ioane?

— A dat cu barda într'un căpitan, de i-a crăpat capul. Azi a dat, și l-au și împușcat. O, o, oasele mele... Dece să mă mai bată Rizea, dacă tot ne împușcă? O, o, boaita sălbatică, ciocoi...

Se făcu o tăcere mare. Toți îl priveau pe Mototolea. Până când omul dela Vladomira întrebă:

— Zi, de noi cin'ți-a spus, ce ne face? De unde știi?

Mototolea dădu din cap, obosit:

— Mai jos, la Reviga, e un șlep ca ăsta... P'ăla l-au golit ieri...

Oamenii tăcură, cu bărbile sălbatică în piept. Unul mormăi:

— Binee...

Rizea parcă n'auzise vestea înfricoșătoare. Întrebă:

— Da' cu Uracu știi ce e?

— Umblă prin păduri, zise Mototolea. A scăpat.

— Aha. A scăpat. Da' fii-su?

— E vorba că ei au dat foc la fro câțiva din Vladomira, de ieșiseră să muncească moșia beiului... Nu mai ies oamenii la muncă. Nu vor; și care vor, de frică și tot nu ies...

Mototolea bolborosea printre buzele umflate de lovituri. Negri, cu ochii mari și umezi și mâhniți, bărboși, slabi, oamenii se ridicaseră în cot și-l priveau. Rizea îl scutură pe Marinică:

— Auzi?

Marinică dădu din cap. Se priveau cu toții. Omul din Vladomira zise:

— Păi atunci tot e bine... Tot am făcut o treabă...

Rizea se răsturnă pe spate cu mâinile sub cap și mormăi:

— Ar fi fost ea mai bună...

Se uita la cerul albastru, adânc, fără fund. Zise iar, mai mult pentru sine:

— Numai de nu s'ar apuca să are...

Deasupra lui, pasul răsunător al santinei se opri. Soldatul se uită la ei, în adâncime. Nu-i vedea bine, din cauza amestecului de pete de lumină și întunec. Se lăsă pe vine, sprijinit în pușcă. Ferindu-se, cu glasul scăzut, suflă:

— Bă! sânteti acolo?

Era un băețandru roșcovan și cu părul ca paiul grâului.

— Aici, răspunse un glas din adâncurile șleului.

— Unde, bă? întrebă iarăși soldatul, clipind din ochi și încercând să pătrundă cu vederea în întunecimile de dedesubt. Când i se păru că s'a lămurit oarecum, scoase cu o mână trei pachete de tutun și le aruncă înăuntru. Cu mâna cealaltă ținea pușca. Șueră:

— Foc aveți, bă?

— Avem, răspunse alt glas.

— Bă, să n'aveți grijă... La toamnă începem iar și unul nu mai trage în frate-su, bă... La toamnă... Să n'ai grijă, bă, auziși, care ești acolo?

— Auzit, murmură adânc glasul din șlep. La toamnă, la toamnă...

Soldatul se uită pe furis împrejur. Se ridică și începu să se preumbe iar pe tabla de fier ce suna a gol: bong, bong, bong...

Jos, în șlep, prizonierii fumau. Isi făcuseră țigări. Pentru cei care aveau mâinile prea umflate de strânsoarea frânghiilor când fuseseră aduși, sau degetele sdrobite în bătaie, răsuceau țigări ceilalți. Mai mulți aveau amnar și iască. Băteau piatra, aprindeau și fumau. Ascultau foșnetul apei și alunecarea vreunui lemn putred de-a-lungul șleului, pe dinafară. Se uitau dacă rămâne tot albastru și curat cerul.

— Ar trebui să ploaie, zicea unul.

— Pentru ce? îl întrebă Rizea. Apoi, de unul singur, mormăia:

— Numai să se ție tari... să nu are...

Și asculta și el freamătul Dunării de-a-lungul pereților de fier, deasupra capetelor lor. Erau îngropați în apă, ascunși acolo, nu cumva să-i scape sau să-i găsească frații lor. În sânul apei stăteau și pluteau în tăcere, în clopotul acesta, în întunerecul roșiatic, acoperiți cu un pătrat de cer.

Apoi veniră soldații. Șleul începu să bubuie sub mulți pași grei. Câțiva ostași cu baionetele la puști coborâră în șlep și-i mână sus pe prizonieri. Trecând pe lângă ei Rizea le simți răsuflarea grea de țuică și le văzu ochii sticloși și tulburi. Se întristă și-l cuprinse o liniște. Se urca greu, din pricina piciorului. Un soldat îl izbi cu patul puștii, zicând:

— Haide... haide...

Vorbise fără supărare și-l lovide ca în vis. Era beat. Ofițerul era tânăr, uscat, cu chipul negru pe ceafă.

— Mai repede ! mai repede ! țipă el nervos.

De sus depe șlep Rizea se opri o clipă să vadă întinderea albastră a Dunării cu bărci, cu sălcii înecate și sfârșită abia departe, căci Dunărea crește în Martie și cuprinde pământurile de pe margine, înecându-le.

Prizonierii coborîră într'un barcaz mare, înconjurați de soldați cu baionetele îndreptate spre ei. Nimeni nu se mișca, nimeni nu vorbea. Nici măcar nu se priveau între ei. Era o liniște mare. Cei doi văslași erau bulgari. Cântau ceva prelung și de jale pe bulgărește. Unul avea lacrimi în ochi și se lăsa cu mânie pe spate parc'ar fi vrut să rupă văsla, de i se încordau vinele gâtului. Dar ofițerul simți că se petrece ceva și strigă:

Bulgarii tăcură înfricoșați.

— Tăceți, măi ! Gura !

Rizea abia aștepta să vadă pământul, câmpul. Pe țărm îi legară pe toți cu mâinile la spate. Rizea se lăsă legat, încercând să zărească arăturile. Când se îndreptară pe drumul pe care de atâtea ori veniseră sute de căruțe să încarce șlepurile cu grâu, văzu departe și de alta ogoarele negre, printre bulgării cărora ieșeau sulitele verzi ale ierbii.

— Așa-i bine, șopti Rizea singur. Abia atunci începu să se uite împrejur și să vadă copacii cuprinși de aburul verde ca pucioasa, al mugurilor. Măine aveau să aibă frunză. Auzi niște păsări ciripind într'un zăvoi depărtat. Răsuflă adânc, zâmbi și se întoarse la Marinică. Acesta îi zâmbi și el. Colțurile buzelor îi tremurau.

Dindărăt, ofițerul strigă:

— Luați-o peste câmp !

Rizea cel dintâi o luă peste câmp. Călca anevoie în pământul moale și greu. Dar înainta voinicește, rotindu-și privirile peste ogoarele pustii peste care creștea iarbă. Erau vreo douăzeci de oameni care mergeau așa deacurmezișu, câmpului, ridicând genunchii sus, ca să-și smulgă piciorul din glia neagră. Ofițerul își scoase pistolul și le făcu semn soldaților. Soldații începură să tragă, iar el îi supraveghea cu pistolul gata pentru nesupuși. Pe câmp, oamenii cădeau unul câte unul. Rizea căzu printre cei dintâi, împreună cu Marinică pe care îl ținea de mână. Impușcăturile răsunau seci și mărunte, ca niște nuci sparte, în văzduhul larg, pe câmpul nemărginit. Apoi încetară. Toți oamenii căzuseră. Ofițerul dădu comenzi, soldații porniră pe șosea îndărăt. Unul rămase mai în urmă. Ochii i se limpeziseră de beție și broboane de sudoare rece i se înșiruiau pe frunte și pe buza de sus. Se așeză jos. Ofițerul care trăgea mereu cu coada ochiului, bănuitor, la soldați, se întoarse și-l văzu că-și încheie bocancul, astfel că nu se opri. Dar ostașul își scoase bocancul, își desfăcu obielele; cu piciorul gol, băgă degetul gros în trăgaciul puștii; strânse capătul țevii între dinți. Ofițerul tresări la auzul împușcături și se aplecă instinctiv iute ca fulgerul. Se așteptase la o împușcătură pentru el. Se apropie, văzu că omul e mort, îi luă pușca și se întoarse în goană în capul plutonului care se depărta pe șosea.

X

Destituit telegrafic în urma scrisorii trimise de domnul Augustatos ministrului, prefectul alergase la București ca să încerce să-și salveze poziția politică. Era prieten din copilărie cu șeful de cabinet și spera ca acesta să-l pună bine cu ministrul. Astă seară era foarte nenorocit, deși, sau tocmai pentru că prietenul îl invitase la teatru, ca să-și scuze prin aceasta și alte amabilități lipsa dorinței de a-l ajuta. Piesa era *Marchizul de Priola*, cu tânărul Bulandra. Primul act trecuse cu sosiri în sală și în loji, ridicări de rânduri întregi, sclipiri de binocluri răspunzând intrării unei celebrități sau unei frumuseți în loje, freamăt neîncetat și sâsăituri, în vreme ce pe scenă domni în fracuri discutau personalitatea marchizului de Priola.

Apoi se făcuse lumină. Provincial, prefectul își rotise privirile asupra șirului de femei în mătăsuri care umpleau lojile și-și fluturau evantaiurile de dantelă neagră sau de pene asemenea unor crizanteme prelungi. Generalii cu toate aurăriile și decorațiile, aghiotanții zornăind de eghileți în loja regală care le fusese cedată pentru seara asta, tinerii cavaleriști în dolmanuri roșii, dovedeau însemnătatea câștigată de armată în ultimul timp. Dar erau totuși mai numeroase fracurile sau, burgheze, redingotele, vestele albe peste burți pline de importanță politică și financiară, sau cele strânse în corsete englezești și aparținând oamenilor de cluburi, proprietari de grajduri de curse. Parterul se scursese, în negru, alb și culori țipătoare de uniforme, către foyer. Câteva din toaletele și coafurile cu pene de struț din loji părăsiseră de asemenea sala. Prefectul rămăsese cu prietenul său, în picioare, în mijlocul unui șir de fotolii goale. Deodată amicul îl luă de braț și spuse:

— Ia te uită colo ! Cine or fi ?

Într'o loje din dreapta ședeau două femei, una mai în vârstă, blondă încărunțită și cealaltă foarte brună și foarte tânără. Cea mai în vârstă avea o rochie de mătase neagră cu valuri de dantelă ceruită în jurul pieptului și umerilor plini, voinici și încă tinerești, iar cea tânără era într'o rochie de un roșu stins cu broderii negre pe piept și la talie, altminterea cu mâneci lungi și gulerul foarte înalt. Cea mai în vârstă strălucea de smaragde mari pe piept, la urechi și la degetele cam groase, cam bărbătești. Cea mai tânără avea numai două solitare admirabile în urechi și unul la deget, care toate sclipeau la fiecare mișcare a ei. Cucoanele și domniile din lojile alăturate vorbeau cu aceste două femei, iar îndărătul celor două scaune stăteau fracuri și uniforme care se plecau spre ele.

Prefectul recunosc pe doamna și domnișoara Vorvoreanu. Cea dintâi i se păru deodată îmbătrânită, uscată, cu buzele subțiate și strânse. Elvira era aceeași. Față de admirația vădită a amicalui său, prefectul se hotărî cu inima strânsă să încerce a-și recâștiga prestigiul pierdut. Zise cu nepăsare:

— Le cunosc: sunt Vorvorencele, mama și fiica. Cei mai mari proprietari din județ, acum că au moștenit-o pe sora ei... Suntem prieteni buni...

—Sunt gătite fanariotele dumitale, monșer, ca două vitrine de bijutier ! zise amicul cu invidie.

—Sunt bijuterii vechi, de familie monșer, răspuse prefectul, silindu-se să-și păstreze aerul plictisit. Ce crezi, cu zecile lor de mii de pogoane...

—Mă prezinți? întrebă cellalt. Prefectul șovăi o secundă, apoi zise:

—Haidem !

Se îndreptă spre loje cu inima strânsă. Iși aducea prea bine aminte de mica altercațiune dela conac, acum nu de mult, și de răceala lui la doamna Misirliu. Il va fi iertat doamna Vorvoreanu? Il va fi uitat cel puțin?

Ajunși în fața lojei, prefectul se înclină adânc. Prietenul făcu la fel, ținându-și monoculul cu mâna. Doamna Vorvoreanu care-l recunoscuse pe prefect, se uită pe deasupra lui, în sală. Sclipind din briliantele ei trandafirii, Elvira se întorcea chiar atunci către unul dintre domnii din loje ca să-i răspundă, astfel că nici nu-i văzu pe cei doi.

Prefectul împietrise. Se întoarse desnădăjduit către prietenul său, dar acesta, roșu, murmură:

—Poate le-ai cunoscut în calitate oficială...

Și-i întoarse spatele, ieșind în grabă din sală. Prefectul nici nu mai izbuti să se miște din culoar, de sub loja doamnei Vorvoreanu. Sala se umplu; vizitatorii părăsiră loja, își căutară locurile. Se făcu întuneric. Nimic, dorind să-l înghită pământul, cu obraji arzând de rușine, prefectul auzi în întunec răsul muzical al Elvirei.

—Dece răzi? întrebă glasul doamnei Vorvoreanu.

Cortina se ridică asupra actului următor din *Marchizul de Priola*. Freamătul din sală amuți. Elvira murmură:

—Mi-am adus aminte când mânai trăsura spre gară, mamă... Ședeam cu caseta lângă mine. Știi că am vrut o clipă s'o arunc?

Doamna Vorvoreanu nu răspuse. Se uita prin binoclu la tânărul Bulandra care-l juca pe Priola. Elvira șopti, insistent:

—Voiam s'o arunc. Când am trecut pe pod, știi? Acolo am vrut s'o arunc în apă... și mămicule, știi? La conac... atunci, noaptea...

—Da? murmură doamna Vorvoreanu.

—Nu dormeam...

Trecu o clipă. Pe scenă tânărul Bulandra vorbea seducător și romantic, marchiz răsăritean. Doamna Vorvoreanu șopti:

—Taci... Fii atentă la piesă...

Prefectul ascultase mașinal, fără să priceapă nimic. Se întoarse să le vadă pe cele două femei, ale căror bijuterii sclipeau în umbra lojei. Le înjură crâncen printre dinți, românește, în șoaptă, și se îndreptă spre ieșire, neluat în seamă de nimeni, ciocnindu-se de genunchii spectatorilor și dibuind prin întuneric.

OAMENI SOVIETICI

CU FAȚA LA FOC

Șornicov coborî din vagon printre ultimii, cu acea fericită încetineală, care nu face decât să sublinieze nerăbdarea cea mai ascuțită.

Gara îl întâmpină cu fațada-i jupuită, pătată cu negru — și însăși clădirea, peronul tocit și chiar clopotul, care atârna deasupra ușii mai mici, mai neînsemnate decât și le închipuise acolo, pe front.

Intr'adevăr, gara devenise mică pentru orașul care se dezvoltase mult în timpul războiului.

« La ce mai e bună, acum, o asemenea gară? » — gândi Șornicov. « Trebuia clădită mai mare, chiar de la început. Cum se côs și hainele pentru copii ».

Șornicov ieși în piața de lângă gară, plină de troiene de zăpadă și începu să aștepte tramvaiul. Privea fără întrerupere înspre pod, de unde trebuia să apară vagonul. Ochii îi lăcrămau din cauza vântului înțepător, dar Șornicov nu se întoarse. Acum, când era stăpân pe timpul său, așteptarea devenea chinuitoare.

În dosul antrepozitelor gării se întindea orașul. Mai la miazănoapte, uzina. Vântul aducea de acolo mirosul acru, de fum, al furnalelor. Șornicov, care învățase în războiu să distingă toate felurile, toate nuanțele de ars, respira acum cu plăcere fumul uzinei.

— Mă duce până la cătunul de nord? întrebă o bătrână, îmbrăcată într'o haină vătuită, apropiindu-se de cei ce așteptau.

— Sigur! A treia stație după linie. Și eu mă duc într'acolo — explică cu amabilitate Șornicov.

Bătrânica îl asculta cu vădită neîncredere. Soldatul nebărbierit, cu manta mototolită, cu valiza în mână și cu sacul pe umeri, nu semăna de loc cu un vechiu locuitor al acestor meleaguri.

Bătrânica dete din cap, dar, îndreptându-se spre cealaltă extremitate a stației de tramvai, puse aceeași întrebare și unui om îmbrăcat în blană, care purta o servietă plină.

Șornicov visase atâta timp să se plimbe cu tramvaiul. Dar vagonul era întunecos (din cauza ferestrelor acoperite cu placaj), aglomerat și încet.

Apropiindu-se de casă, Șornicov se alarmă;

«Glașa este acum domnișoară mare; îl ține minte pe tata. Dar, iată, Andriușa nu mă va recunoaște. E simplu. Avea numai patru ani, băiatul, atunci când ne-am despărțit».

Înainte să bată în ușa cunoscută, Șornicov se opri, încercând să-și stăpânească emoția.

Văzându-și bărbatul, Elena Tihonovna încremeni la început, apoi i se aruncă de gât. Stătu multă vreme, lipită de el, mișcând fără șgomot buzele, iar fața îi era umedă de lacrimi fericite și tăcute.

El privea cu toată tandrețea adunată în anii de despărțire și îi mângâia umerii, până ce dete, deodată, cu mâna de sac.

— Da ce am? — bătă ea speriată din palme și începu, neîndemănatecă, să-i tragă de pe umeri sacul, care era prins în chingi.

— Dar ce-i cu mine? exclamă ea, dându-și seama că era cât pe ce să uite să toarne apă în samovar.

Șornicov stătea și bea ceai, plin de fericire.

Glașa și Andrei veniră împreună dela școală și împreună se aruncară de gâtul tatălui lor, încercând apoi să-și faeă loc pe acelaș scaun cu el.

— Ei, ce se aude la furnale? întrebă curios Șornicov, începând să bea un al treilea pahar.

— Umplu de fum tot orașul; nu se jeneză.

— Va trebui să văd lumea.

— Te grăbești să începi lucrul? întrebă cu gelozie Elena Tihonovna.

— Da de unde! Am o lună de concediu. Am tot dreptul să mă plimb. De ce să mă grăbesc? Ajung eu, nu fuge «numărul».

Ca toți metalurgiștii adevărați, Șornicov nu spunea niciodată «furnalul», ci întotdeauna — «numărul», «cuptorul».

Înainte de masă, Elena Tihonovna îi strânse rufele și Șornicov se îndreptă spre baie. Pentru prima oară, după mulți ani, plătea astăzi baia. Cu ce plăcere scoase rubla! Pentru prima dată în toți acești ani, se întoarse dela baie îmbrăcat cu rufe ne-cazone. Și în momentul când își puse cămașa curată, spălată cu îngrijire de mâinile soției, tocmai atunci simți el cu mai multă plinătate tot ce era nou în situația lui.

Seara primiră vizite.

Intră pentru o oră vecina Vera Ivanovna, al cărei bărbat fusese omorât în războiu. Stătea liniștită, fără să-și ridice capul; ochii i se umplură de câteva ori de lacrimi: fericirea celorlalți îi amintea cu prea multă brutalitate că ea o pierduse pe a ei. O înțelegeau cu toții și de aceea glasurile de-veniră mai surde, râsul se stinse, iar copiii încetară să se mai alinte ca înainte.

Veniră doi vechi prieteni: Cernous și Stebelcov.

Gazorul-șef Stebelcov ură ceremonios «bun venit» stăpânului casei, dându-i mâna și felicitându-l pentru decorațiile dobândite.

Prim-topitorul Cernous îl îmbrățișă, îl strânse de mai multe ori în brațe, apoi, dându-se înapoi cu un pas, îl lovi cu putere, îndurerându-l, cu pumnul său de fier, în spate, — râse și îi spuse:

— Ai terminat cu războiul, adică? Bine? te-ai aranjat, că te-ai întors viu și nevătămat. Ai izbutit să te întorci întreg din războiu. Așa! Adică, iar vom munci la « număr »? Bine! Topitorii sunt oameni rezistenți.

La tratația pe care o oferi Elena Tihonovna se adăogă o sticlută, care se ivi din buzunraul lui Cernous.

Toți cei din cameră deveneau mai vioi, mai gălăgioși, ca și cum ar mai fi venit noi oaspeți, deși numărul lor rămăsese același.

Conversația era desordonată, se întrerupeau unul pe altul, se înfierbântau — și în această încălceală de cuvinte era ceva firesc: după o asemenea despărțire, convorbirea sinceră nici nu putea fi ordonată și chibzuită.

Osip Petrovici Cernous, cel ce adusese sticluta, bea de obicei foarte puțin, dând mai multă atenție mâncării.

Stătea lângă samovar, fața i se încinsese, iar pomeții i se făcuseră cu totul roșii. Din când în când, Cernous își trecea mâna peste capul chel, ca și cum și-ar fi netezit părul rebel. Era greu, după înfațișare ar fi trebuit să aibă o voce de bas. Dar vorbea înalt, ca un tenor, în chip cu totul neașteptat. În ciuda numelui ¹⁾, nu purta mustată, iar în minutele de îngândurare își ciupea buza de sus.

Cernous râdea des și cu plăcere, râdea de i se scuturau umerii, se uita încântat la Șornicov și încerca mereu să se întindă peste masă, ca să-l bată pe umăr.

Stebelcov era, ca de obicei, sumbru și vorbea foarte puțin. Deșirat, cu brațe lungi, cu un gât subțire, prins într'un costum care ședea pe el ca pe o agățătoare, Stebelcov semăna cu Pat, numai că mustața lui nu era pleoștită, ci se ascuțea în două mici tufe negre, asemănătoare cu două pensule de bărbierit.

Li asurzea pe toți cu vocea sa de bas, care, ca sonoritate nu era mai prejos de sirena uzinei.

— Să-mi dai, Osip Petrovici, un muncitor, care să înțeleagă furnalul ca pe un copil, tuna Stebelcov. — Se uită la fontă printre gene și vede tot! Mucoșii ăștia? — Cursează!

— Ce, ce? nu înțelese Șornicov.

— Cursează! Sar din curs în curs. Ucenici n'au fost, calfe n'au fost. Vor să se salte dintr'odată meșteri.

Stebelcov se încruntă și tăcu multă vreme.

Șornicov începu să povestească un episod de pe front, dar se încurcă îndată și tăcu. Se pregătise toată seara să povestească despre front, despre Berlin, dar povestirea nu se înfiripa și, abia începută, seca.

¹⁾ Cernous = mustață neagră.

Și gazdele și oaspeții erau cu gândul la viitor.

— Iar amarul l-am gustat cu toții, zise Șornicov îngândurat. — Care în linia întâi, care la furnal, iar Elena Tihonovna singură cu copiii. Într'un cuvânt, războiu.

— Războiul e război, întrerupse Cernous. Și totuși, nu poți cu nici un chip să asemeni frontul cu interiorul, Nicolai Romanovici. Trăiam mobilizați pe loc, topeam fontă. Ei da, firește, am făcut tot ce am putut la furnale. Dar dacă nu ne-am fi dat osteneală? Dacă am fi tras chiulul? Dacă am fi lucrat de mântuială, numai ca să treacă timpul? — Ne-ar fi trimis mai departe, pe front.

— Adevărat! tună Stebelcov.

— Să-l luăm acum pe Nicolai Romanovici. Să presupunem că i s'ar fi făcut frică în luptă. Și, totuși, generalul *nu* l-ar fi trimis înapoi, drept pedeapsă, la cuptor! Așa că războiul e *unul*, dar fiecare îl face într'altfel.

— Are dreptate, spuse, pașnic, Stebelcov.

Era poate pentru prima dată în viața sa, că-i dădea dreptate lui Cernous.

Apoi au ciocnit pentru stăpâna casei, pentru decorațiile lui Nicolai Romanovici, pentru al cincilea furnal, care avea să fie pus în funcțiune peste câteva zile, pentru furnalistul Nasmeha, care murise, pentru dumnezeul războiului — adică pentru artilerie — și pentru altele.

— Firește, odihna este acum capitolul întâi — spuse Cernous după îmbrățișările de rămas-bun și pumnii nemicitori în spatele stăpânului casei — totuși vino să vezi uzina. Să vezi cum stau lucrurile, cum afumăm cerul, cum ne trudim.

— Să afumăm cerul, la asta ne pricepem — strigă tare Stebelcov, care se și afla pe scară.

Șornicov se oferi să-și conducă oaspeții.

În piața, de care se sprijinea ulița înzăpezită și unde se contura o construcție de bărre, acoperite de brumă, prietenii se opriră. Fără să se fi înțeles mai înainte, se întoarseră toți trei cu fața spre partea în care, în lumina roșiatică, atârna, deasupra uzinei, cerul afumat și jos. În partea aceea stelele pâliseră.

Într'oa parte se afla sectorul furnalelor. Mai la stânga, deasupra cuptoarelor Martin și a atelierului de laminat, cerul era în flăcări, luminat printr'un desis de abur și fum. Unele reflexe erau nemișcate, altele se deplasau încet.

— Se duc să verse zgura — spuse Cernous, privind cu încordare.

Șornicov își plimbă privirea peste strălucirea zgurii. Își imagina chiar, limpede, la suprafața căldărilor, spuma sbârcită, de culoare roșie-cenușie.

— La numărul 2 dau drumul metalului — ghici mai departe Cernous. Au copt cocsul în baterii, îl sting. La mașina de turnat muncesc la fontă.

Ca și cum cineva, foarte bine informat, ar fi scris cu litere de foc, pe cer, un raport despre munca uzinei. Vechi metalurgiști, ei știau să citească pe cer, în ziarul de lumină al orașului.

Tot astfel citesc, noaptea, și artileriștii, cerul de pe front, plin de fulgerări de tunuri, de izbucniri de rachete, de reflexe ale incendiilor...

Dimineața, la dejun, Șornicov spuse:

— Azi mă duc, nevastă, să vizitez uzina. Firește, Ivan Ivanovici se va lega de mine. Va începe să mă cheme la lucru.

— Ei, dar tu?

— Azi e criză și de nebuni. Iar eu am de gând să mă duc Sâmbăta în taiga, să vânez veverițe cu Matveici. N'am fost încă la școală, să le mulțumesc învățătorilor pentru Glașa și Andrei. Trebuie să mergem cu toții la teatru, să vedem artiștii și să ne arătăm. Mai trebuie să facem vizite. Să dea Dumnezeu să izbutim într'o lună. Intr'un cuvânt, mai multă bătaie de cap decât la baterie.

— Atunci, de ce ai venit acasă fără tunuri și ghiulele? — răsă Elena Ti-honovna. Numai bune ar fi fost să tragi cu ele în veverițe. Deocamdată, mai nimereste și cu pușca!

— Bine că mi-ai amintit. Mă întorc dela uzină și mă ocup de armă. Și gloanțe am să-mi fac, mai multe.

De îndată ce ieși în stradă, Șornicov grăbi — fără să-și dea nici el seama — pasul, ca și cum s'ar fi temut, într'adevăr, să nu întârzie la lucru.

Deasupra uzinei, ca întotdeauna când nu sufla vântul, stătea, la jumătatea cerului, un nor de fum. Se puteau deosebi trei culori de fum: alb ca aburul; negru, îngreunat de funingine, aproape nemișcat — și, în sfârșit, roșu, de pe urma scânteilor care sburau, furioși.

Șornicov avu greutate cu biletul de intrare și fu nevoit să aștepte multă vreme în antreul vechiu și afumat.

« Rânduială » — se gândi el fără nici un fel de enervare. « Nu deschid poarta orișicui ».

— Ce-i fiule, ai venit la lucru? — îl întrebă un bătrânel cunoscut, din paza uzinei. Ca și în anii trecuți, abia îl vedeai din cojocul mare de oaițe, în care puteai să ascunzi cel puțin trei asemenea bătrânei.

— Da de unde, moșule! Abia m'am întors din armată. Vin să văd atelierul.

Șornicov trecea printre vechile corpuri de clădire și se uita la ele. Constata cu plăcere că rămăseseră la fel cum obișnuise să și le amintească pe front.

Când i se ridicară în cale clădiri noi, care schimbau peisajul uzinei — iarăși îi plăcu. Nici nu le bănuise existența.

Și în atelierul de furnale — schimbări mari. În locul a trei cuptoare, lucrează patru, iar pe-al cincilea sunt pe cale să-l aprindă.

Peste tot — clădiri, birouri, gherete noi. Intr'un chip nou — și mai des, și mai ciudat — se împletesc conductele de gaz și de aer. Linii noi înnegresc zăpada. Locomotive planturoase trag înainte și înapoi căldări fierbinți, pe afete, când goale, când cu fontă sau cu sgură, și-atunci, trecând, topesc zăpada de pe linii.

Șornicov răsede de sine. Mai înainte se lăudase la baterie: «Iată, numai să mă duceți la furnal, să mă legați la ochi și am să mă plimb prin tot atelierul, n'am să mă împiedec nicăieri». Bine i-ar sta acum cu ochii legați!

Inginerul de schimb îl recunosc și îl duse să-i arate atelierul. Pe drum, li se alăturară meșterul-șef Burmin și Cernous.

Il conduceau pe Șornicov, ca și cum ar fi fost cine știe ce funcționar înalt dela minister sau vreun împuternicit special. De fiecare dată, când Șornicov se mira văzând ceva nou, Cernous îl pocnea în spate, îndurerându-l, râdea de i se scuturau umerii și spunea, plin de mulțumire de sine:

— Dar tu ce-ai crezut?

Șeful atelierului, Ivan Ivanovici, zărind pe topitorul demobilizat, se grăbi să-i iasă în întâmpinare.

— Să trăiești, Nicolai Romanovici, să trăiești, dragă! Ai terminat cu războiul? Felicitările mele!

Pe Șornicov îl măgulea faptul că șeful de atelier îi ținea minte numele și-l întâmpina cu atâta căldură. Dar de ce nu-l chiamă la lucru? E drept, Șornicov nici nu avea de gând să-și pună imediat salopeta, totuși...

Ca și bătrânelul dela intrarea uzinei, șeful de atelier se schimbase foarte puțin. Aceeași încetineală în mișcări și în vorbă, același glas puțin răgușit, ca și cum ar fi tușit și acum Ivan Ivanovici, aceeași pipă, pe care se părea că nici nu o scosese din gură în toți acești ani.

— Ai uitat, pe semne, și cum se ține ranga în mâini? — întrebă, râzând. Ivan Ivanovici. Ai fi în stare să deosebești fonta de sgură?

— Oarecum...

Șornicov se încrunță, Ivan Ivanovici îi înconjură umerii cu brațul:

— Glumesc, Nicolai Romanovici, glumesc! Îți mai țin minte mâna. Ai fost un bun topitor...

Ivan Ivanovici fu chemat de urgență la platforma furnalului Nr. 5, așa încât convorbirea se întrerupse.

«Dar de ce: *am fost?*», se miră din nou Șornicov.

Putin ofensat încă, el ceru cuiva ochelarii albaștri și se apropie de deschiderea cuptorului. Se uită prin ochiul cuptorului, strânse pleoapele, ca și cum ar fi ținut. În furnal se agita și plescăia fără încetare sgura.

În jurul lui Șornicov trebăluiau oameni preocupați, îmbrăcați în scurte arse și purtând pălării de păslă. Fețele lor erau negre de fum ca și fețele soldaților dela tunuri în timpul luptei, iar între ei domnea aceeași tăcută înțelegere reciprocă.

La furnalul Nr. 5 domnea obișnuita grabă care precede punerea în funcțiune. Lucrătorii la refractare, monteurii cedau locul furnaliștilor, după cum și lor, la timpul convenit, le cedaseră locul dulgherii și lucrătorii dela armături, veniți la rândul lor în urma muncitorilor dela terasament.

Înăuntrul cuptorului ardea lumina electrică, iar zidarii «finisau» căptușala de cărămizi refractare a furnalului. Severi, oamenii însărcinați cu recepțio-

narea băgau rigle în spațiile dintre cărămizi, pentru a vedea dacă sunt bine umplute. Dar cărămizile erau bine încheiate una într'alta: deci fonta nu va arde zidul, nu va evada din închisoarea furnalului.

Primul prieten pe care-l văzu Șornicov, fu Stebelcov. Acesta îi strigă de departe:

— Dar tu de ce te învârtești pe aici? Ți-a venit poftă să te umpli de funingine? Mai bine ai sta acasă pe lângă samovar. Om sucit!

Șornicov nu răspunse. Se uita la ceafa lui Cernous și la pălăria lui. Acesta își scoase cu greutate corpul uriaș prin ambrazură, răsufală și zise:

— Totul e în regulă. Mai sunt două zile. Să vii, Nicolai Romanovici, a serbare.

— Dar cum stați cu oamenii?

— Nu avem timpitor. Nu pun nădejde pe Bahovciuc. Poate să-și piardă cumpătul. Dar de ce întrebi?

— Pur și simplu, Osip Petrovici. Din curiozitate.

— Bine... Atunci, poimăine, la 10 dimineața.

Cernous aruncă țigarea de mahorcă neterminată și se plecă pentru a se strecura înapoi în ambrazură. Dar Șornicov îl prinse de mânecă:

— Ascultă, Osip Petrovici. Poate ai nevoie de un ajutor? Oricum, este prima șarjă. Un moment de răspundere. Ivan Ivanovici îmi cunoaște mâna.

— Bine, zise îngândurat Cernous, ciupindu-și buza de sus. Vino la prima șarjă. Bahovciuc va fi ajutor. O zi ai să te murdărești, ai să asuzi. Nu pentru prima dată vom ține amândoi aceeași rangă.

— Și eu mă gândesc la fel, Osip Petrovici. Voi lucra la prima șarjă, iar după aceea o s'o scoateți voi la capăt și fără mine...

A doua zi Șornicov se trezi plin de îngrijorare. Copiii nici nu apucaseră să mănânce încă înainte de școală, dar pe Nicolai Romanovici îl și chinuia senzația că nu se sculase la timp.

Se apropie de fereastră și privi mult timp prin gerul albastrui, dincolo de care se întindea uzina invizibilă.

Elena Tihonovna observă că bărbatul ei este îngândurat. La ceai, oarecum în treacăt, îl întrebă:

— Dar când ne duceam la bătrâni? Ar fi bine să mergem mâine. E Duminică; moșul va fi acasă.

Nicolai Romanovici se pregătea, cu toată familia, să-și viziteze părinții. Locuiau pe linie, unde bătrânul avea un post de controlor.

— Măine nu pot. Vreau să mă duc la uzină.

Șornicov oftă și se încruntă vinovat.

— Te-ai și obișnuit să mergi la uzină. Copiii nici n'au izbutit să-și vadă tatăl.

— Îi dau drumul la numărul 5, înțelege și tu. Pe vremuri se aprindea furnalul cu o hârtie de 100 de ruble — «catenca» — să fie cu noroc. Căutau

să îmbuneze soarta. E o chestie mare. Mă voi duce la șarjă și după aceea mă întorc.

Șornicov se ridică dela masă:

— Trebuie să plec, m'a învitat Ivan Ivanovici.

— Cel puțin mănâncă să te sature! Știu eu cum e cu vizitele la Ivan Ivanovici. Măcar ți-ai găsit ochelarii în dulap?

— I-am luat — recunosc Șornicov și se gândi cu veselie:

« Interesant, totuși. M'a pândit pe când căutam ochelarii sau a ghicit ».

Cernous îi pregăti lui Șornicov biletul de intrare și o salopetă împrumutată dela cineva. Era o scurtă din pânză de cort, croită pentru niște umeri străini, plină de arsuri și de pete roșii; la brâu — mănușile de asbest, în picioare păslarii cu vârfurile carbonizate. Pălăria de păslă, arsă, cu ochelarii albaștri așezați asemenea unui cozoroc, lipicioasă încă de sudoare străină și atât de mare încât ajungea până la urechi.

Ivan Ivanovici nu se miră de loc văzându-l pe Șornicov lângă furnal.

La furnalul Nr. 5 se făceau ultimele pregătiri pentru punerea în funcțiune.

Muncitorii aduceau la furnal căldări cu cărbune. Mâini negre se întindeau dinăuntru pentru a apuca gălețile. Înăuntru, becul electric lumina palid prin praful de cărbune. Vărsau cărbunele pe parchetul de cărămizi refractare, pentru a le proteja. Altfel, bucățile de cocs, care, la încărcarea cuptorului, aveau să cadă dela înălțimea unei case cu 5 etaje, ar fi stricat stratul de refractare, care nu avusese prilejul să se acopere cu zgură.

Apa, aerul și focul nu intraseră încă în drepturi. Furnalul rece era liniștit, — tăcerea care preceda nașterea, viața.

Stebelcov stătea pe platforma furnalului și sbiera din rărunchi la vreunul dintre cowperiști. Nu era obișnuit cu liniștea furnalului și urla ca și cum s'ar fi străduit să întreacă mugetul aerului și al gazului. Apoi, înjurând, Stebelcov alergă la suflătorul de aer.

Incercându-și puterile, suflătorul de aer stârnea în spațiu un curent de aer, care se simți pe întinsul uzinei.

În partea de jos a furnalului era neobișnuit de frig. Pe traversele liniei pe care trec vagonetele cu fontă era îngrămădită zăpada; își trăia ultimele ore. Pe vârfurile rotunde ale cowperelor, ridicate la 40 de metri înălțime, pe acoperișul govrat al turnătoriei și pe părțile de sus ale conductelor de gaz — de asemenea o zăpadă care-și trăia ultimele ore.

Șornicov își luase obligația de a face pe al doilea topitor și lucră toată ziua, împreună cu Cernous, la partea de jos a furnalului.

Se întoarse acasă, la ora când copiii erau tocmai la cină.

— Arăți ca un hornar! — exclamă Elena Tihonovna — unde ai strâns, Doamne iartă-mă, atât cărbune?

Nicolai Romanovici zâmbi vinovat și-și șterse fruntea acoperită de funingine.

— Ei lasă — spuse Elena Tihonovna cu o grabă drăgăstoasă. Du-te de te spală. Am pregătit apă fierbinte. Știam că ai să te întorci nespălat dela vizită.

Dumineca, Șornicov se pregăti să plece la uzină în zorii zilei. Iși spuse o bluză nouă, de stofă, cu guler de protecție alb, ordinul și medaliile. Firește, ar fi fost mai bine să-și păstreze bluza, căci putea să o ardă prin salopetă. Dar Elena Tihonovna nu spuse nimic și îl privi tăcută cum se încinse, se bărbieri și se pieptănă.

Emoția lui Șornicov creștea pe măsură ce se apropia de furnal. După atâția ani, va dirija din nou curentul de fontă.

Acolo, pe front, Șornicov nu-și închipuise că va fi atât de emoționat după războiu. Și unde? — La uzină! Aici doar nimic nu amenință nici viața lui, nici pe a altor oameni care se află alături de el. Atunci — de unde această adâncă alarmă? La furnalul Nr. 5 stătea mult popor. Veniseră funcționari superiori — dela minister, din regiune. E curios să vezi pe lângă furnal oameni fără salopete. Mantaua de piele a cuiva, de culoare deschisă, aproape ca a morcovului, supără ochiul. Intr'o parte se înghesuie constructorii furnalului, invitați la serbare. Muzicanții cu trompete se încălzesc la foc.

Și iată, cu ajutorul macaralei, care seamănă cu o scară de șea amenajată la gâtul cuptorului, se ridică încărcăturile măsurate cu cântarul-vagon, de cocs, de minereu, de var.

Cu o voce atât de oboșită, de parcă s'ar fi sufocat, Stebelcov strigă la telefon: « Aer, dați drumul la aer! ».

Aerul se umplu de întreaga căldură a coperelor încinse, năvăli în furnal și deslănțui aici un foc dătător de viață. Părea neverosimil că abia ieri Cernous se plimbase pe planșeul furnalului.

Urale haotice, glasuri de alamă ale trompetelor, acoperite de vuietul cuptorului, exclamații, strigăte.

Treptat, cuptorul începea să funcționeze. Mașinistul cântarului-vagon, tânăr, cu ochii veseli și cu o mâneacă goală, striga tot mai des « dau drumul! » — nu se știe cui (cei de sus nu puteau să-l audă) și marea mereu încărcăturile de minereu, cocs și var.

Șornicov se apropia din când în când de cuptor, se uita prin ochiul de mică înlăuntrul furnalului și pe obrazul lui, care privea spre foc, trecea o umbră de alarmă. Furnalul nu-și oferă secretele primului venit; el nu are încredere decât în ai săi.

Șornicov puse mâna pe toate instrumentele, care se încălziseră lângă cuptorul încins. Apucă de câteva ori, înainte de vreme, ranga lustruită de palme străine și controlă încă odată baloanele de oxigen.

În sfârșit, sosi momentul cel mai greu: furnalul era gata să dea fonta.

— E timpul! — comandă Ivan Ivanovici, încercând să pară cât se poate de calm și începând să sugă febril din pipa de mult stinsă.

Șornicov și Cernous se apucară să desfacă la patru mâini dopul gurii de scurgere. Stăteau pe tabla de fier, aruncată peste șanțul de nisip. Legănându-se în tact, loveau cu ranga lutul refractar. Toată lumea se dete mai la o parte, urmărind cu încordare mișcările armonizate ale topitorilor.

Peretele de lut care ține fonta prizonieră se subțiază din ce în ce, se întrezărește prin transparență para dinăuntru, iese o limbă de foc. Și iată, fonta își găsește o crăpătură prin care țâșnește cu o forță naturală de nestăvilat.

Topitorii au izbutit să sară într-o parte. Tabla pe care Șornicov și Cernous stătuseră înainte se încinse într-o clipă. O explozie de lumină și căldură, o zăpușeală și o strălucire orbitoare, care ard pielea și suflarea...

La început, fonta curge încet de-a-lungul șanțului de nisip, în silă parcă, apoi, sfârâind și undulând, ca untura în tingire, aleargă din ce în ce mai iute, ne mai putând să se oprească. Numai să izbuțești să transporti cât este nevoie de repede vagonetele! Fonta scânteiază. Aburul roz și roșu se ridică deasupra șanțurilor și acoperă întregul spațiu al furnalelor.

Apărându-și fața cu brațul îndoit din cot, Cernous, Șornicov, Bahovciuc și celelalte ajutoare trec peste canalul orbitor, pun obstacole dirijând spre albie curentul de fontă orbitoare. Urișul Cernous pășește sigur și nesilit peste aceste pâraie, fără a-și privi picioarele, cu obișnuința caracteristică a adevăraților furnaliști.

A plecat și ultimul vagonet cu sgară, tunul Brosius a trimis o încărcătură de lut asupra gurii de scurgere care se liniștise, astupând-o până la următoarea șarjă — dar Șornicov încă nu găsise timp să râsufle, să-și îndrepte spinarea, să-și scoată pălăria și să-și ștergă fruntea plină de sudoare.

— Ei bravo! — îi strigă la ureche Stebelcov, care apăruse pe neașteptate în preajma lui. Muncă de calitate! A avut noroc Osip cu tovarășul lui.

Șornicov nu-și dă seama că e obosit; de bucurie, nu-l mai părăsește emoția. A dat prima șarjă, i-au încredințat cuptorul, gospodărește aici, sprijină din nou, cu focul său, ofensiva cuiva.

Are sentimentul că fonta pe care a topit-o trebuie să ajungă pentru toate lucrările și pentru toate muncile, pentru toți modelatorii, pentru toți turnătorii, pentru toți fierarii țării.

E acelaș sentiment pe care-l încercase în minutele de luptă, când, în dosul apărătorii tunului, i se părea că tocmai el, comandantul tunului și cu tunul său hotărăsc întreaga luptă, întreg războiul.

Cernous îl găsi pe Șornicov în cabina liniștită a cowperistului unde ácele de înregistrare automată ale aparatelor își fac cu acurateță munca de birou. Ca de obicei, Stebelcov urla în receptorul telefonului la cineva; apoi îl aruncă și zise, arătând cu degetul lung și osos spre Șornicov:

— Alungă-l acasă, Osip. Ce se mai învârtește pe-aici? Om sucit! Mai bine te-ai plimbe.

Șornicov bău apă gazoasă. Obrajii îi ardeau de emoție și din când în când păleau ușor.

Cernous făcu un semn enervat către Stebelcov, se întoarse cu spatele la el și șopti cu încredere lui Șornicov:

— Ivan Ivanovici a dat dispoziție să ți se dea o salopetă nouă și toate cele necesare. Iată cheia dulapului. Suntem acum vecini de garderobă.

Uitase, oare, într'adevăr, Cernous, că Șornicov nu venise decât pentru prima șarjă? Sau făcea ca și cum ar fi uitat înțelegerea lor?

Oricum ar fi stat lucrurile, Șornicov luă cu plăcere cheia.

— Te chiamă la intrare, Nicolai Romanovici — spuse enervat Cernous. Te așteaptă Elena Tihonovna. Du-te să-ți încasezi săpuneala, iar eu am să intervin aici pentru tine.

Zărindu-și soțul, Elena Tihonovna, care stătea într'un colț al sălii de așteptare, exclamă:

— Dar cum ai putut sta nemăncat? De o oră te aștept cu prânzul. Căută ceva în coș. E ger astăzi. Și spre seară va fi și mai frig. Ți-am adus o sticlă, să te încălzești.

Șornicov se bucură de vodcă, dar se bucură și mai mult că Elena Tihonovna se îngrijise de el și că nu era supărată.

— Ei, să dea Dumnezeu să nu fie ultimul...

— Dar ce-i cu mine! — exclamă speriată Elena Tihonovna. — Dar castraveciorii?

Pe șervețel apărură castraveciorii, puși la murat chiar de ea. Șornicov bău, mănca câțiva castraveți și începu prânzul. Elena Tihonovna îl privea drăgăstoasă, cu o mândrie pe care nici nu căuta să o ascundă.

— Nu ai ars, cumva, bluza de stofă?

— E 'ntreagă.

— N'ai pierdut, ferească Dumnezeu, ordinele, medaliile?

Șornicov își pipăi, pe sub scurtă, pieptul:

— Sunt.

Elena Tihonovna răsufală ușurată.

— Lui Glașa îi cumpărăm blană dela magazin — sau așteptăm să-i coasem una de vereriță?

— Ce fel de vereriță? De mirare, Șornicov se opri din mâncat.

— Din vererițele pe care vroiai să le aduci dela vânatoare — explică Elena Tihonovna, ascunzându-și cu bunătate șiretenia.

« De unde i-a venit bătrânii mele ideea că s'a făcut mai frig? » — se miră Șornicov, înapoiindu-se la atelier. « A scornit-o probabil, pentru ca să mă cinstescă ».

Și la ivirea acestui gând i se făcu și mai cald.

Șornicov păsea printre clădirile noi și vechi ale uzinei. Era gata să le salute cu prietenie, ca pe niște vechi tovarășe de muncă.

Zăpada înnegrită de fum a uzinei scârțâia sub picioare.

Cu mult înainte să ajungă la furnalul său, Șornicov își scoase din buzunar ochelarii albaștri. Era nerăbdător să privească înăuntrul cuptorului prin ochiul de mică, înăuntrul cuptorului, unde ieri se mai plimba Cernous și licărea, palid, becul electric — unde astăzi urla cu turbare fonta nou-născută.

EVGHENII VOROBIOV

TEORIE ȘI CRITICĂ

«DESCULȚ»

Apariția romanului «Desculț» al tov. Zaharia Stancu constituie un exemplu concret al acelui nou avânt în creația literară de care vorbea editorialul «Scânteii» din 12 Decembrie 1948, fiind unul din aspectele etapei actuale pe care o traversează literatura noastră, în cadrul marelui revoluții culturale pe care intelectualitatea legată de popor și îndrumată de Partidul clasei muncitoare a declanșat-o.

În primul rând «Desculț» constituie un ecou al preocupărilor mari care frământă masele noastre populare, un ecou al luptei principale pe care Partidul clasei muncitoare o dă astăzi, pentru transformarea agriculturii noastre, dintr'una înapoiată și săracă, într'o agricultură avansată, condiție însemnată a construirii socialismului.

Lupta pe care clasa muncitoare și țărănimea săracă condusă de Partid o dă în acest sector nu este ușoară. Nu este ușor să scoți dușmanul de clasă de pe una din pozițiile lui principale, să lichidezi frontul de luptă al capitalismului în lumea satelor, să deschizi țărănimii muncitoare drumul către agricultura socialistă, singura în stare a-i asigura bună starea materială și nivelul cultural înalt pe care l-au atins țăranii colhoznicii ai Uniunii Sovietice.

În această luptă, armele culturii sunt arme deosebit de prețioase, pentru că ele ajută să fie măturată bezna din mințile oamenilor, ajută să lege activitatea fiecărui om de frontul larg de luptă al poporului pentru construirea socialismului în țara noastră.

Zaharia Stancu este unul din acei scriitori care au știut, în sectorul lor de activitate și de luptă, să traducă în mod concret îndemnul clasei muncitoare și să răspundă nevoilor ei culturale din momentul de față.

În perioada în care Partidul clasei muncitoare începe această mare luptă pentru punerea primelor jaloane ale construirii socialismului la țară, Zaharia Stancu creează o operă care constituie un puternic act de acuzare împotriva stăpânirii burgheziei și moșierimii, prin desvăluirea vieții de coșmar a țărănimii sărace, în epoca acestei stăpâniri.

Marile calități ale romanului decurg în mod organic din această vădită dorință a scriitorului de a dărui poporului său tot ce poate crea mai bun până sa de meșteșugar al scrisului, dorință careia învățătura Partidului i-a dat posibilitățile de traducere în concret.

Apariția romanului « Descult » ridică în etapa actuală a literaturii noastre, creată în condițiile trecerii dela capitalism la socialism, o serie întregă de probleme, care constituiesc însăși, argumentația valorii înalte — în linii generale — a acestei cărți. În rândurile care urmează vom încerca să punem în evidență întru cât și în ce mod, Zaharia Stancu a aplicat în procesul de creație al romanului său, învățăturile de bază ale proletariatului revoluționar.

Până la apariția romanului « Descult », Zaharia Stancu, era poetul țarinilor, al sufletului impresionat de măreția naturii și joshicia oamenilor, un poet al evenimentelor câmpenești, în a cărui poezie frumusețea naturii, idila dintre om și natură și dintre bărbat și femeie, era adeseori spartă de un vânt de revoltă încrustat în versuri aspre. Scurtele evadări ale poetului către tărîmul prozei nu fuseseră în stare, până acum, să steargă din amintirea cititorului farmecul concentrat al stăncilor din « Poeme simple », « Clopote de aur », « Albe », « Pomul Roșu » și « Anii de Tăm ». Dela elegia și idila simplă din « Poeme simple » (1927) influențată de curentul tradiționalist, Zaharia Stancu a evoluat cu încetul, din ceroul închis al acestei poezii, către priveliștile largi ale suferinței umane.

În 1937 (« Albe ») și 1939 (« Clopotul de aur »), în anii luptei maselor noastre populare împotriva fascismului, sub conducerea Partidului Comunist Român, poezia lui Zaharia Stancu închide în vers o parte din ecoul acestor lupte și frământări. Înaintea măreției naturii, el așează de astădată, nu de puține ori, măreția luptei omului pentru o viață mai bună, forța mare a revoltei țaranului sărac care izbucnește la suprafață, prin pâcla molcomă a mirificului câmpenesc. Coardele lirei sale vibrează pentru cântece îndurerate ca cele din « Amar » (« Albe »):

*Amarul din coaja nucilor crude
Amarul din rodul pământului vechi
Aleargă prin sângele meu vajnic,
Ca un blestem puternic, din bătrâni.*

*Amarul din seva cucutei înalte,
Amarul din apele mărilor verzi
Aleargă prin sângele meu, prin ochii
Pe care-i plimb, verzi, peste lume.*

Sau cântece de revoltă ca în « *Marii Flămânzi* », pentru care:

« *Cerul nu-și scutură grădinile coapte,
Câmpul nu-și macină grânele,
Mările nu-și aruncă belșugu 'n năvoade* ».

Fiului său, poetul îi transmite în cântec un îndemn fierbinte:

« *Viața ta să fie numai faptă,
numai faptă,
Și gura ta, azi cireasă coaptă,
Să strige pentru dreptate,
pentru flămânzi,
Pentru muncitorii negri, uscați,
plăpânzi* ».

(*Cântec pentru viața fiului meu — « Albe »*).

În versurile sale apărea atunci, în 1937, nelămurită, credința în răsturnări revoluționare aducătoare de zile mai bune.

« *Ziua de azi e strâmbă și proastă, —
Oricum va fi, ziua de mâine
Vine cu sânge, vine cu pâine, —
Fraților, ziua de azi, e săracă și proastă* ».

Am crezut nimerit să amintim de această perioadă din activitatea scriitorului pentru că lămurește multe din problemele pe care le ridică « *Desculț* », primul volum al ciclului « *O jumătate de veac* ». Pentru acela care este familiarizat cu atmosfera poeziei lui Zaharia Stancu, izvorită dintr'o frământare de idei și sentimente legate de viața omului și dăruite oamenilor, cu o tehnică a versului care-i rămâne specifică: stanța, nu rămâne neîntemeiată afirmația că « *Desculț* » este rezultatul, alăturării a sute și mii de stanțe poetice, al căror sbucium interior rezultat din conținutul lor nou, a spart albiile înguste ale meșteșugului poetic și s'a revărsat ca un fluviu în paginile romanului.

De astădată idila câmpenească nu mai rămâne în viziunea poetului decât ca o imagine fugară, răsbătând arareori din fumul negru, înecăcios, al suferinței țaranului sărac, din revolta aprigă a milioanelor de exploatați.

Zaharia Stancu descinde din această țărâtime săracă a cărei viață de caznă o descrie în « *Desculț* » cu o patimă pe care nici un scriitor nu a vădit-o până astăzi în literatura noastră. Între notele fugare de revoltă din poemele sale vechi și construcția masivă a romanului de astăzi este o mare diferență de nivel. Revolta era prezentă și acum două decenii în mintea și în sufletul scriitorului; dar lipsit de o conștiință puternică de clasă, influențat de presiunea puternică a conștiinței claselor exploatoare, scriitorul și-a literaturizat și intelectualizat această revoltă, a închis-o în firida strâmtă a unei individualități izolate, a rupt-o de viața și de nevoile țărâtimei sărace din care se trăgea.

Spre deosebire de alți scriitori însă, Zaharia Stancu a păstrat neîntinat acest grăunte de revoltă, căruia lupta clasei muncitoare și îndrumarea Partidului ei i-a oferit astăzi un pământ prielnic pentru germinare, cum nu a putut avea nici când până acuma.

Rodul acestei germinări este această primă bogată viziune, în literatura noastră, a vieții țărănimii sărace, așa cum s'a desfășurat ea într'adevăr, sub trecutele regimuri.

*

Viața țărănimii noastre a fost reflectată de literatura noastră prin viziunea unei oglinzi diformante. În momentul în care țărănimea năvălește în viața socială, către sfârșitul veacului XIX și începutul veacului XX, ea întâlnește în raportul de forțe sociale: o moșierime exploatoare dominantă, aliată burgheziei reacționare, în cadrul unei coaliții îndreptată împotriva maselor populare cărora clasa muncitoare, în continuă creștere, începuse să le fie far conducător în lupta de clasă.

Literatura noastră — cu excepția unor momente însemnate din opera lui Caragiale, Coșbuc, Vlahuță, ș. a. — a reflectat în mod vicios acest raport de forțe. În momentul în care scriitorii încep să arate un interes mai viu pentru țărănime, la începutul secolului XX, conștiința dominantă a epocii era aceea a claselor dominante, a moșierimii și burgheziei, a căror interese — deși încă divergente — se împleteau organic în fața aspirațiilor maselor populare, în fața nemulțumirilor și frământărilor explodând periodic, ale țărănimii și muncitorimii exploatare.

« Sămănătorismul » care exploatează în literatură tema țăranului, la începutul veacului XX, după o scurtă perioadă de apostolat cultural în masele țărănești, nu lipsit de caracter progresist, devine expresia literară a concepției de viață a burgheziei rurale, mici și mijlocii, în completă dependență de « monstruoasa coaliție », dependentă deci de clasele exploatoare. Acest lucru explică de ce sămănătorismul și după el curentele literare în care acesta a degenerat, au văzut viața țăranului ca printr'o oglindă aburită ștergând conturul fețelor și diformându-le.

Imaginea sămănătoristă este aceea a satului văzut ca o celulă nediferențiată, lipsit de sbuciumul luptei de clasă și a țăranului izolat — un țăran primitiv, dominat de instincte — fericit sau nemulțumit în perimetrul restrâns al gospodăriei și pământului său, glorificând măreția naturii și amintirea străbunilor, evocând atunci când este nemulțumit, viața « tihnită » a vremurilor apuse, a vremurilor boierești, și urând cu ură animalică orașul și inovațiile lui tehnice.

Aceasta este imaginea familiară a poeziei lui St. O. Iosif, a prozei lui Gârleanu, Sandu Aldea sau Agârbiceanu și această imagină, adânc înrădăcinată în literatura noastră, o regăsim și în literatura scriitorilor progresiști.

Vitalitatea clișeului sămănătorist depășește granița pe care 23 August 1944 o ridică în literatură. Regăsim acest clișeu în numeroase pagini din « Sbuclum » romanul lui I. Strelia și mai ales în marea lui confuzie ideologică, îl regăsim în opoziția dintre sat și oraș din prima versiune a « Omului din Ceatal » a lui N. Davidoglu ca și în construirea idilică a unei noi așezări sociale a țărănimii, din « Păuna-Mică » a romancierului Mihail Sadoveanu, roman interesant mai ales prin marile probleme ale actualității pe care le agită.

Insemnătatea deosebită a romanului « Desculț » constă în faptul că sparge acest clișeu învechit și diformant al concepției sămănătoriste despre viața țăranului, restituind literaturii această viață în realitatea ei istorică.

*

« Desculț » redă viața unui sat din câmpia Dunării în epoca dintre anii 1906—1917.

Viața satului nu este redată în scheme simpliste, ocolind adevărul social, ci în complexitatea ei, urmărind de la imaginile mari ale luptei de clasă la țară până în ungherele mărunte, dar pline de semnificație și de pitoresc ale vieții de familie a țăranului și a tradițiilor locale, așa cum sunt ele: încărcate de frumusețe, dar și de întunecate prejudecăți și superstiții, de primitivism, sălbatic, pe alocuri.

Fundalul povestirii tov. Zaharia Stancu îl formează nemiloasa exploatare boierească pe moșiile Băneasa, a lui Gherasie Cologul, Belitori, a lui Gogu Cristofor, Cărligați, a moșierului State și Secara colonelului Pienaru, moșii pe care robesc țăranii unui singur sat, satul lui Darie, povestitorul întâmplărilor acestei cărți. În exploatarea moșierilor autorul nu uită să împletească sălbătăcia stăpânirii de Stat, reprezentată prin primarul Bubulete, notarul Stănescu, Juvete, șeful postului de jandarmi și jandarmul Mielușel, lăcomia de bani și predicarea supunerii și ignoranței de către părintele Bulbuc, venalitatea micii burghezii orașenești aciuiată în sat, prin avocatul Vică Georgescu și doctorul Ganciu, agenții capitalismului pătrunzând însetați după câștig în mijlocul țăranilor, reprezentați prin bancherul Săvescu.

Tuturor acestora li se adaogă exploatarea suplimentară a chiaburimii satului și a burgheziei sale, reprezentată prin cărciumarul Toma Ocî, țăranii Iordache Diman și Gheorghe Cărăbaș.

Imaginea pe care o oferă « Desculț » este aceea a unei haite de lupi asvârlită asupra țăranimii, imagine de infern și de cazan care clocotește, în focul cu neputință de a fi stins, al revoltei țărănești.

Viața țăranului sărac nu a fost niciodată prezentată până acum în literatura noastră, în culori atât de puternice.

Episodul sădirii din nou a viei boierului Gherasie, de către întreg satul adunat cu goarna și pus să lucreze sub paza jandarmilor, cu armele încărcate,

gata să tragă la cel mai mic gest de nesupunere. Sau munca la câmp sub paza harapnicului logofeților, sbiri ai boierimii, lipsiți de cel mai elementar sentiment uman, așa cum sunt redați în pățania țăranului Pălică. Acesta este unul din zecile de episoade ale cărții redând cu o mare economie de mijloace stilistice, într'un laconism evocând graiul sacadat al omului înneecat de revoltă, asuprirea moșierească. «*La trei zile ce-i născuse nevasta pentru a cincea oară, Pălică a fost trimis cu sila la moșie la Secara, la secere. A luat-o și pe nevastă-sa cu el, că altfel nu pridideau. Plângea copilul să se spargă, mai multe nu, pe jos, după țâță, culcat în iarbă cu muște la gură. Logofeții cu biciul la spate. A trecut pe acolo călare, cu fața ferită de soare de pălăria de paie cu margine lată, al lui Pisicu, logofătul Filip...*

— *A cui e broasca asta din iarbă? a întrebat logofătul.*

— *A mea e, domnule Filip, și nu e broască, e fată, — a răspuns Marița.*

— *De ce orăcăie?*

— *Fiindcă nu mă lasă oamenii voștri să-i dau țâță...*

— *Nici nu trebuie să te lase. Trebuie să zoriți. Timpul nu așteaptă. Dacă grăul nu e secerat la timp se scutură și iese cu pagubă pentru boier, pentru domnul colonel Pienaru...*

— *Dar o să-mi moară fata, — a aruncat o vorbă Pălică...*

Mare pagubă, a spus Filip, o să-ți fete nevasta altul, la anul, că nu s'o fi stricat gaura cu păr împrejur...

N'a mai răbdat batjocura Dumitru Pălică. L-a înjurat printre dinți pe fălogofăt. Atât i-a trebuit Pisicului. L'a înfășurat de câteva ori în bici. Cât o trăi o să poarte Pălică semnul pe piele...

Dela scena culesului viilor boierului de către țărani cu botnița la gură, pentru a nu gusta din struguri și până la anchetarea copiilor din sat de către jandarmul Mielușel, cu ajutorul unei pisici vârite în sân și bătută peste cămașa cusută, romanul «Descult» este semănat cu zeci de scene al explozării și teroarei moșierești, cu zeci de scene ale mizeriei țărănilor săraci.

«*Muncesc rumânii învoiți pe moșie. Nu poate nimeni să are petecul lui de pământ, dacă-l are, până nu ară, până nu seamănă la boier. Are grijă jandarmul să-ți aducă aminte, dacă ai uitat cumva, are grijă să te scoată el la arat, la semănat, chiar dacă n'ai avea tu poftă. Culegi porumbul și-l faci grămadă, lângă magazii, la conac. După ce s'au isprăvit de cules tarlalele toate, vine boierul cu logofeții la dijmă. Ia boierul trei părți, ar trebui să iei și tu o parte. N'o iei. În postul Crăciunului nu mai ai ce duce la moară. Apuci drumul conacului să te împrumuți cu bucate. Te împrumută boierul după ce te ține un ceas, două, la scară.*

— *Câți saci de porumb îți trebuie, Tudore?*

— *Trei boier Gogu...*

— *Mi-i plătești în bani or îmi dai, la-toamnă, porumb din partea ta, la dijmă?*

— *N'am bani boier Gogule...*

Pentru trei saci întorci nouă. Câteodată doisprezece. Înaintea Crăciunului porumbul are preț ridicat. Toamna, prețurile sunt de răs. Totuși, pe aceste prețuri de răs rumânii își vând bucatele. Perceptorul nu-i slăbește din chingi. Birurile trebuiesc plătite. Le plătesc rumânii. Care nu plătește i se ia cu toba vedrile, căldarea de mămăligă, așternutul... »

În această imagine de iad nu surprinde nici primitivismul moravurilor, nici superstițiile nenumărate, nici bestialitatea, pe alocuri a oamenilor (uciderea copilului nou născut de către Aposta a lui Cuclea, Florea Pancu omorându-și în bătaia femeia de care vrea să divorțeze pentrucă... nu mai este frumoasă, descrierea avortului făcut de Dioaica, ș. a.).

Totul apare motivat de exploatarea fără seamăn, redată în nenumărate scene și episoade de un puternic dramatism, semănate de-a-lungul cărții.

În « Descult » cititorul nu va întâlni oameni răzând sau plângând în hohote. Râsul este redat ca scrâșnet, iar atunci când — chinuiți — oamenii ar trebui să-și descarce durerea în lacrimi, figurile se împietresc, devin dure, nemișcate, ca însăși exploatarea pe care nu o pot înlătura.

La capătul unei literaturi a vieții țărănești care involuntar uneori, cu deplină conștiință de cele mai multe ori — a răspândit minciună cu privire la viața țărănimii sărace, diformând realitatea, tov. Zaharia Stancu are meritul necontestat de a ne oferi o imagine puternică a acestei vieți.

Viața țăranului sărac a fost în epoca descrisă de tov. Zaharia Stancu, fără îndoială întunecată, primitivă, plină de instinctivitate, așa cum o descrie autorul. Un argument puternic în sprijinul său îl constituie cealaltă carte apărută de curând « Din carnetul unui medic de plasă » de dr. George Ulieru, cuprinzând însemnări asupra vieții sociale în mediul rural, care nu pot fi acuzate de lipsă de obiectivitate pentrucă nu erau hărăzite tiparului. Însemnările lapidare ale d-rului Ulieru cuprind în forma rece a memorialisticii grăbite, de jurnal intim, acelaș material pe care Zaharia Stancu îl desfășoară în imagini plastice. Și trebuie luat în seamă încă un lucru: însemnările d-rului Ulieru sunt din epoca post-belică a votului așa zis universal, când țăranimea era solicitată de diferitele partide politice ale oligarhiei, pe când epoca descrisă de tov. Zaharia Stancu este a votului censitar, când politicește la alegerile politice participă numai burghezia satelor și boierimea.

*

În acest decor de infern circulă însă un curent de aer rece, sănătos, o prevestire a transformărilor și răsturnărilor pe care viața socială le impune, transformări împingând istoria oamenilor pe trepte tot mai înalte, către o viață mai bună.

Este vorba de sentimentul de revoltă împotriva exploatării care clocotește mocnit în mintea și în sufletul oamenilor, izbucnind cu furie în scenele răscoalei din 1907.

Pentru prima dată în istoria literaturii noastre conștiința țaranului sărac este redată în complexitatea și bogăția ei de nuanțe. Nu sunt puține romanele literaturii noastre care arată ura țărănimii împotriva exploatării boierești. Ocolirea acestui sentiment ar fi însemnat o încălcare prea gravă a realității, o denaturare a ei, prea evidentă. Dar chiar la acei scriitori rușinoși și grijulii față de opinia publică, această ură a țaranului împotriva exploatării moșierrești, este redată nu ca un element constitutiv, organic, al conștiinței țaranului, ci ca un element episodic și accidental (ura împotriva moșierului prea căinos), ascuns de cele mai multe ori, fie sub imaginea poftei animalice de pământ, ca la Rebreanu, fie sub vălul mistic al religiozității.

Zaharia Stancu restabilește, pe baza adevărului istoric imaginea adevărată a acestei conștiințe a țaranului sărac — care a pățimit atâta în literatura burghezo-moșierimii noastre — desvăluindu-i soliditatea și bogăția.

În romanul « Descult » ura împotriva exploatarelor nu este episodică, accidentală, ci organică, străbătând ca un fluviu năvalnic sufletele oamenilor, încordându-le și întărindu-le conștiința. Țăranii înapoiți, ținuți în întuneric și sub călcâiul asupririi, din cartea tov. Zaharia Stancu, nu au o « conștiință istorică », o viziune lămurită a mersului istoriei oamenilor, a luminii care poate fi întrevăzută prin beznă suferinței. Dar ei presimt, au sentimentul nelămurit, prin această ură aprigă împotriva boierilor și chiaburilor, că alta trebuie să fie fața lumii fără exploatare.

Darie povestește:

« Dacă pământul ar fi al nostru, îl aud pe tata, am trăi cu totul altfel. Am trăi mai bine. Dar, pământul e al boierilor, al ciocoilor. Trăiesc boierii bine. Trăiesc ciocoii bine. Noi ne alegem cu oasele rupte de muncă. A dat ceva pământ rumânilor, Cūza, de mult. L-au scos din scaun boierii. A venit în capul țării un neamț mărunt. S'a dat cu cei ce l-au adus. A uitat de prostime. »

Iar mama lui Darie blăstăma astfel:

« Pământul e-al boierilor, vede-i-aș în pământ, cu iarbă pe piept ».

Conștiința aceasta de revoltat îl face pe Tiță Uie să strige oamenilor, amenințați cu arma, de Juvete jandarmul, pentru că nu vor să muncească via boierului:

« Chiar dacă ar vrea să ne împuște, crezi că ar putea? Suntem prea mulți. N'are gloanțe pentru toți... ».

Dumitru Pălică izbucnește astfel:

« Poate că o să punem mâna pe par și să dăm la cap. Așa nu poate să mai meargă. Muncim până dăm pe brânci și nu ni se ajung de nici unele ». Iar Tudor adaogă:

« O s'o facem și pe asta într'o zi, dar dacă n'o s'o facem cu socoteală, o să fie și mai rău pentru noi pe urmă. Nu e destul să crăpi câteva capete... ».

Răscoala din 1907 este astfel organic pregătită în roman, nu apare ca un episod rupt din contextul său. În aspectele violente ale răscoalei, în distrugerile și asasinatele făcute de țărani, ai imaginea limpede a lavei care țâșnește dintr'un vulcan în fierbere. A lavei care trebuia să țâșnească.

*

Din zecile de figuri prinse în fugă de condeii înfierbântați al scriitorului se detașează mai precis conturate două personaje, care concentrează în ele cei doi poli ai răscoalei din 1907.

La țăranul sărac, Tiță Uie, ura împotriva boierimii nu a răvășit simțul practic, viziunea limpede a realității. În mijlocul tumultului ridicării a mii de oameni înarmați, cutreierând satele și distrugând pe acei ce-i asupresc, Tiță Uie își păstrează calmul, el vede ce anume trebuie distrus mai întâiu, și ce anume mai pe urmă, ce obiectiv trebuie atins și care trebuie lăsat la o parte. Când țărani vor să-l ucidă pe cârciumar care s'a baricadat în casă, Tiță Uie spune țăranilor:

« — Să le fie de bine — acum mi avem noi a ne răfui cu cârciumarii. O să fie timp pentru asta mai pe urmă. Acum a sosit ceasul răfuieților cu ciocoi. Nu avem ciocoi în satul nostru. Dar noi muncim pe trei și patru moșii... Ba unii dintre noi muncesc tocmai pe Saele lângă Olt. Cu cinci ciocoi avem de încheiat socoteli. Să mergem să le încheiem cu parul, cu focul și cu pârjolul... ».

Tiță Uie a trecut dincolo de etapa de răscolat anarhic, el a devenit în povestirea romancierului un tactician, tinde în desfășurarea evenimentelor descrise să devie un ins însuflețit de o conștiință aproape revoluționară.

Dar scriitorul, introducând în povestire asemenea eroi, a știut să păstreze proporțiile dictate de realitatea istorică. Răscoala rămâne în paginile « Desculților » așa cum a fost în realitate: o răbufnire de revoltă, anarhică, lipsită de o concepție unitară, lipsită de o conducere în stare să opună cu eficacitate masa uriașă a țăranimii răscolate, împotriva aparatului represiv, organizat, al stăpânirii burghezo-moșierești.

La celălalt pol al galeriei bogate de personaje creionate, se află Uțupăr, unchiul lui Darie, care în uciderea sălbatică a logofătului Filip Pisicu concentrează toată ura răsfirată în sutele de țărani. Moartea lui Uțupăr este moartea unui erou neînfricat al țăranimii, din care pana plină de meșteșug a scriitorului scoate unul din momentele cele mai dramatice și mai înălțătoare ale cărții. Uțupăr, pus la zid, împușcat fără a fi nimerit, își împoașcă asasinii cu ura lui, până când își dă sufletul.

Răscoala din 1907 este doar un capitol al romanului și dificultatea pentru economia acestuia consta tocmai în trecerea dela paginile răscoalei, la paginile vieții de după ea. Zaharia Stancu a învins cu măiestrie această dificultate. Intr'un capitol scurt: « Iarba », poem în proză, închizând atmosfera de apăsare care urmează represiunii sângeroase a răscoalei, viața care își duce mai

departe ritmul ei înnoitor este simbolizată de iarba care crește: « *Pretutindeni miroase a iarbă proaspătă, a iarbă nouă, a frunze noi și a grâu care a crescut mai mult de două palme deasupra pământului. Peste oameni împușcați și îngropați adânc a răsărit iarbă, iarbă nouă, iarbă proaspătă* ».

Totul a reintrat în normal și în calm.

Tineretul satului se duce la « dam » (salon de dans). Au loc nunți și înmormântări.

Dar la fundul acestui calm aparent, mocnește ca jăratecul în cenușă amintirea răscoalei din 1907, mocnește ura împotriva exploataților.

La sfârșitul răscoalei mama spune copiilor: « *Să țineți minte, copii, să nu uitați, să spuneți mai târziu copiilor voștri* ».

— *N'o să uităm, mamă, răspunde soră-mea, Evanghelinea.*

— *Să nu uiți Darie. Nimic să nu uiți...*

— *N'o să uit mamă.*

Mă culc. Mă acopere mama. Trece cu mâna peste fruntea mea. Șoptește numai pentru mine:

— *Să nu uiți Darie. Nimic să nu uiți. Să spui copiilor tăi. Și copiilor pe care-i vor avea copiii tăi să le spui. Anzi, Darie? Să nu uiți Darie...* »

Cuvinte care răsună ca un ecou îndepărtat al poeziei. « *Să nu uiți nici o clipă* » scrisă de Zaharia Stancu în 1907 în ciclul « *Horia* » din volumul « *Clopotul de aur* », în care poetul spune fiului său:

« *Să nu uiți nicio clipă: străbunii au fost șerbi
Primară 'n veacuri aspre sudălbni și bice 'n spate
Să nu uiți nicio clipă; se odihnesc sub ierbi
Dar țârna lor mai strigă și-acum după dreptate* ».

Amintirea răscoalei revine în cursul povestirii, la răstimpuri. De ea își amintesc, în timpul războiului balcanic soldații care nu mai pot îndura războiul și teroarea militarască. De răscoală amintește Dumitru Dumitrescu, figură episodică, orașan de treabă, aciuat în mod misterios în sat, pe care din limbajul său revoluționar autorul lasă să se înțeleagă că este vorba de un luptător socialist, fugit probabil de pedeapsă. De ea amintește soldatul Anton Dicu din Moldova, căzut prizonier la nemți, în timpul primului războiu mondial și rob, dăruit pentru muncă pe moșia boierului Arghir Arizan.

Dar la amintirea răscoalei din 1907 se adaugă un element nou: ecoul în masa țărănimii a Marei Revoluții Socialiste din Octomvrie.

Primul care vorbește de ea în roman este Tiță Uie, cel care în răscoala din 1907 arătase o însuflețire revoluționară. Lambe Rigopol, un învățător din oraș, refugiat în sat, spune:

« *Acum rușii s'au răscolat, l-au dat jos pe țar, nu mai vor să lupte soldații. Cer pământul boierilor... Au făcut revoluție...*

— *Apăi, bine au făcut; s'ar fi săturat și ei de războiu și de asuprire...*

«*Țiță Uie a vorbit așa. Mâneca goală îi atârnă moale. Subprefectul se su-pără.*

— *Dumitale ți s'a urît cu binele? Aș putea să te închid...*

— *Cu asta n'o să potolești revoluția din Rusia, domnule subprefect».*

Al doilea personaj care vorbește de Revoluția din Octomvrie este plutașul Nechita, prizonier și dânsul la nemți și rob pe moșia lui Arizan, care-i răspunde dobrogeanului Istrate Hulub, care vorbea despre dreptate:

«*Dreptatea nu vine niciodată singură. Oamenii trebuie să se bată pentru dreptatea lor. Nu așteaptă să le pice din cer... La asta trebuie să ne gândim și noi, și când o sosi ceasul să pornim, cu cap, treaba...*».

Intre momentul întunecat, al satelor, prezentat de autor și viitorul istoric luminos al oprimaților, romancierul nu a asvârlit o factice punte de carton, gata să se rupă sub greutatea argumentelor «făcute», lipsite de realitate. Oamenii descriși de romancier încep să întrezărească sub presiunea evenimentelor viitorului; focul revoluționar care mocnește în mase, le luminează din când în când figurile supte de dorința dreptății, dar numai atât cât să nu răstoarne realitatea drumului revoluționar, mersul său la început insidios și pe urmă brusc năvalnic.

Toate aceste episoade, meșteșugit înfipte ca niște jaloane în economia romanului, traduc forța «conștiinței istorice» cu care tov. Zaharia Stancu a reușit să pătrundă cu mult mai adânc decât predecesorii săi în întunecatele urzeli ale vieții țărănești din epoca pe care o descrie, să cuprindă mai limpede viața socială de cum o făcuse el însuși în poemele sale din trecut.

Această conștiință vie a istoriei, care l-a ajutat pe romancier să vadă în altfel propria lui experiență de viață, de cum a văzut-o cu ani în urmă și care l-a ajutat să o transcrie în imagini pătrunzătoare, i-a fost dăruită de Partidul clasei muncitoare, de forța conducătoare și apărătoare a țărănimii muncitoare.

Cunoașterea problemelor ridicate de viața socială, pe baza învățaturii marxist-leniniste, experiența de luptă pentru o viață mai bună a celor ce muncesc, contactul strâns cu masele și cu viața lor atât de bogată în variate aspecte, iată motorul care a fost în stare să declanșeze această confesiune unică prin forța ei de evocare, în cadrul literaturii noastre, confesiune pe care autorul ei o ținea închisă de decenii, fără a-i putea toarce încălcitele fire.

Este neîndoelnic că «Desculț» constituie o luptă câștigată și pentru munca de creație literară a lui Zaharia Stancu și pentru literatura noastră care începe să fie pătrunsă de spirit de partid, pentru lupta acestei literaturi împotriva concepțiilor reacționare din domeniul literar, sau împotriva rămășițelor acestor concepții.

Ne gândim la marele rol educator al acestei cărți, la faptul că ajunsă în mâinile țărănimii sărace, ea va fi în stare să o mobilizeze în lupta împotriva exploatării chiaburești, în lupta împotriva uneltirilor elementelor capitaliste

la țară, punându-i în față cu cruzime un document autentic al vieții de exploatare nemiloasă, pe care aceste elemente caută s'o reintroducă în satul nostru.

«Descult» constituie o bună armă de luptă pentru că apare tocmai în momentul în care Partidul clasei muncitoare mobilizează întreaga masă a țărănimii sărace, pentru ruperea definitivă a lanțurilor exploatării la țară, pentru începerea construirii socialiste a agriculturii noastre.

În laurii unei lupte câștigate sunt împletite însă și greșelile săvârșite în decursul ei. Analiza lor obiectivă nu poate face decât ca luptele care urmează, să fie câștigate în condiții și mai bune.

*

Arătam la începutul acestei cronici că aidoma volumelor de versuri ale poetului, care sunt reuniri de stanțe închizând un lirism concentrat, «Descult» poate fi socotit rezultatul îmbinării a sute și mii de asemenea stanțe, a căror poezie aspră, furtunată, poetul nu a mai putut-o închide în tiparele versului și a năvălit, spumoasă, în paginile romanului.

În acest mod, Zaharia Stancu a introdus în romanul românesc o tehnică, pe care am numi-o cinematografică, neutilizată încă, în asemenea măsură, până la dânsul. Întreaga carte este o amplă urzeală de nenumărate scene legate între ele printr'un element comun: ura țărănimii muncitoare împotriva exploatării, dorința ei fierbinte a unei vieți mai bune.

În modul acesta conflictul care stă la baza puternicului dramatism al cărții, nu mai este un conflict între eroi bine definiți, ci un conflict între clase sociale: ciocnirea dintre interesele și aspirațiile țărănimii muncitoare, ale păturii exploatare, cu exploatarea săi.

Procedeele folosite de Zaharia Stancu este îndrăzneț și dificil. Și dificultățile lui nu au întârziat să fie vizibile în paginile cărții.

Faptul că accentul nu este pus pe om, ci pe clasă socială, luată ca entitate, conferă romanului o ușoară nuanță de abstractizare.

Ideea luptei de clasă este prezentă astfel în «Descult», dar nu este prezentă ca motor activ al cărții. «Descult» proiectează pe un ecran plin de himere, nenumărate efecte ale exploatării omului de către om și leagă prin firul roșu al urii împotriva exploatare, diferitele narațiuni ale acestei cărți. Dar forțele care se înfruntă în procesul luptei de clasă sunt mai puțin vizibile și pe alocuri, ele sunt sau fals văzute istoricește sau cu totul șterse. Lucrul acesta decurge dintr'o nerespectare a unor principii esențiale ale metodei științifice de cercetare a realității, care este realismul socialist.

Realitatea oferă la o privire circulară aruncată asupra ei, numeroase și variate imagini. Luată fiecare în parte sunt imaginile particulare ale existenței noastre. Scriitorul care transcrie fiecare din aceste imagini, sau redă la întâmplare numai unele din ele, nu face decât să împingă în primul plan al preocupărilor cititorului elemente cu totul particulare și secundare ale existenței

umane, ridicându-le la rangul de elemente însemnate, dându-le întâietate, dându-le valoarea generalului. Din procedeul acesta, folosit de literatura naturalistă, rezultă o serie de clișee, lipsite de mișcarea, de curgerea neîntreruptă a vieții, care pot avea un interes documentar, dar care nu sunt redarea, în scris, a vieții.

Aceasta nu poate fi redată decât prin ceea ce este esențial în viață, prin ceea ce reprezintă fenomenele ei cele mai generale, prin ceea ce este tipic unui moment din istoria oamenilor.

Marii scriitori ai literaturii universale, au căpătat acest calificativ de « mare », pentru că au fost mari creatori de tipuri umane. Shakespeare este mare prin Hamlet, eroul în care se întretaie dramatic două lumi opuse, aceea a feudalității care apune și a burgheziei care se ridică. Balzac este mare prin Nucingen, Vautrin, grandet, ș. a. reprezentanți tipici ai capitalismului în creștere. Gorki este mare prin Pavel Vlasov, din « Mama », eroul proletariatului luptând pentru cucerirea drepturilor sale, și prin bătrâna dar dârza Pelagheia, după cum Ostrovski este mare prin Pavel Corceaghin din « Așa s'a călit oțelul », eroul societății socialiste în construcție. Fiecare din aceste cărți este « mare » prin eroii pe care i-a pus în circulație, eroi care sintetizează aspirațiile și trăsăturile specifice unei pătri întregi de oameni și în jurul cărora se agită și se construiește viața. Eroii cărților sunt uneltele cu ajutorul cărora romancierul sau nuvelistul concretizează tot ce este esențial în viața unei epoci, tot ce este mai general, lepădând astfel balastul particularului, al amănuntelor ne semnificative și nefolositoare.

În « Desculț » nu există eroi, ci numai personaje, zeci de personaje care apar și dispar, pe măsură ce Darie își amintește de ei. Mătușa Uțupăr, generoasă și guralivă; Toma Oci cărciumarul provenit din rândul țăranimii sărace, sălbatic în arghirofilia lui; doctorul Ganciu ignorant și exploatare; bătrânul Alisandru, calm sub povara anilor, imagine a bunătății; logofătul Filip Piscu, slugă plecată a boierului și crud față de țărani; Dioaica, vrăjitoarea satului, Bunica egoistă și mândră și alte zeci și zeci de figuri ale satului sau întâlnite în peregrinarea lui Darie prin orașul plin de mizerie. Dar aceste figuri au în general o lipsă: sunt șterse. Nu ai putea spune cum arată exact mama lui Darie sau Tudor, tatăl său.

Mai mult decât atât. Pe Darie însuși cititorul nu și-l poate imagina decât din semnalmentele fugare pe care eroul și le declară undeva: « *Sunt înalt și subțire. Am obrazul gălbejit și părul blond. Obrazul mi-e plin de pete.* »

« Desculț » este o carte fără eroi, fără oameni conducând firul acțiunii romanului; autorul fuge peste oameni cu grabă, aglomerând o masă, impresionantă ca număr, de figuri, din care însă se detașează prea puține tipuri. Figurile acestea nu au o viață sulfetească în paginile cărții, nu sunt adâncite sub raportul existenței umane. Sunt numai argumente în favoarea exploatareii omului de către om, picături în oceanul de mizerie și suferință umană pe care « Desculț » vrea să-l cuprindă.

Un erou ar fi putut să fie Tudor, tatăl lui Darie, un țăran muncitor, plin de afecțiune pentru casa lui, cinstit, păstrându-și demnitatea umană chiar atunci când exploatorul caută să i-o frângă. Dar Tudor rămâne un personaj șters, apărând și dispărând, după cum dictează economia confesiunii lui Darie.

Un erou ar fi putut să fie Tiță Uie, țăran sărac, combativ, în sufletul căruia clocotește ura împotriva jefuitorilor țăranimii, dar plin de bun simț țărănesc, care-i dăruie pe alocuri, cum am arătat, o vagă culoare de tactician revoluționar.

Dar Tiță Uie apare din când în când în paginile premergătoare răscoalei, capătă un contur precis și grandios chiar, în momentul răscoalei, pentru a dispărea apoi și a nu mai reapărea decât către sfârșit, în episodul cu privire la Marea Revoluție Socialistă de care am amintit.

Există totuși în « Descult » un personaj care capătă prin însăși desfășurarea povestirii conturul lămurit al unui erou: este popa Bulbuc.

Popa Bulbuc este prezent pretutindeni în paginile romanului. Il întâlnești la tot pasul. Prin varietatea trăsăturilor de caracter descrise, popa Bulbuc este un adevărat erou, bine conturat și încă un erou de antologie, cum se găesc puțini în literatura noastră. Prin pana meșteșugită a romancierului este exprimată, cu privire la această față bisericească, toată ura țăranului, devenită aproape instinctivă, împotriva fariseismului acelor preoți, care au înțeles să fie, nu păstori sufletești, ci slugi plecate ale burgheziei și moșierimii.

Prin accentuarea, însă, a acestui personaj, se produce în roman o dăunătoare deplasare de forță. Intreaga putere a povestirii trebuia să cadă pe mizeria și revolta țărănească, pe de o parte, pe figurile și faptele marilor exploatatori, pe de altă parte. Conflictul dându-se între aceste două categorii de oameni, era firesc ca asupra lor să cadă insistența evocatoare a scriitorului. Ori marii exploatatori ai țăranimii, stăpânii celor cinci moșii pe care satul lui Darie robește, nu apar în carte nici măcar ca personaje secundare, atât de fugar sunt creionate. În schimb, tot desgustul cititorului, sau toată ura lui, se centrează asupra popii Bulbuc, care istoricește este un element secundar, o slugă a exploatatorilor și nimic mai mult.

Acesta este, nu un simplu defect tehnic al romanului, ci în primul rând unul ideologic.

Un roman este un mod de a cunoaște realitatea unui moment istoric dat. Tehnica romancierului, meșteșugul său, trebuie să conste tocmai în a proporționa astfel desfășurarea faptelor și de a stabili o astfel de ierarhie în galeria lui de personaje, încât adevărul istoric să reiasă cu deplină autenticitate.

Faptul că un copil, Darie, este acela care povestește desfășurarea evenimentelor nu trebuia să fie o piedică în calea realizării artistice a adevărului istoric. Un copil, într-adevăr, nu are o conștiință limpede a evenimentelor pe care le străbate. Dar romancierul îi poate atribui cunoașterea numai a faptelor esențiale, trebuie să construiască în așa fel narațiunea, încât adevărul istoric să reiasă în toată complexitatea și realitatea lui.

Această deficiență nu este însă singura. Analiza cărții ne conduce către lipsuri mai serioase producând în economia romanului un oarecare dezechilibru.

Am arătat mai sus modul în care, în economia romanului, răscoala din 1907 este organic pregătită. Cititorul așteaptă în urma desfășurării faptelor, izbucnirea răscoalei; aceasta nu constituie pentru el o surpriză. Dar pentru istoria propriu zisă, felul în care romancierul descrie evenimentele, felul în care descrie obiectivele pe care țărani răsculați căutau să le atingă poate constitui o oarecare surprindere, prin redarea schematică exagerată, neconformă întru totul adevărului istoric.

Așa cum apare din paginile «Desculților», răscoala din 1907 a fost îndreptată împotriva boierilor și chiaburilor. Și autorul insistă mult asupra acestora din urmă. Cineva care nu cunoaște istoria, întrebând fiind cum s'au petrecut lucrurile în 1907, va răspunde așa cum a învățat în episodul răscoalei din «Desculț». Și va răspunde greșit. Pentru că în realitate chiaburimea satelor, în multe locuri, a participat la răscoale și în unele locuri a fost chiar în conducerea răscoalelor. Nu este vorba de o ciudățenie istorică, ci de un adevăr istoric pe care marxism-leninismul îl lămurește deplin. Chiaburimea a fost în parte, alături de țărănimea săracă, în răscoalele dela 1907, nu ca aliată a acesteia, ci ca dușmană a boterimii, pe spinarea căreia căuta să-și rotunjească averea. După cum în timp normal își rotunjește averea pe spinarea țărânimii sărace. În clipa în care răscoala a izbucnit, chiaburimea trebuia să se miște și ea într'un fel. Și chiaburimea s'a mișcat, pe alocuri, împotriva boierilor, alături de țărani săraci, pentru a scoate castanele din foc cu mâna acestora din urmă.

Neținând seama de aceste adevăruri, tov. Zaharia Stancu a realizat o viziune schematică a răscoalelor din 1907 și neconformă, întru totul, adevărului istoric.

Redarea deficientă a realității istorice apare și mai lămurit acolo unde cititorul căutând în paginile cărții participarea și sprijinul acordat de mișcarea muncitorească răscoalelor țărănești, nu găsește nicăieri amintit acest element, care este totuși de mare însemnătate pentru crearea veridicului istoric. Este cunoscută de către toată lumea acțiunea largă propagandistică și organizatorică, pe care o depune mișcarea muncitorească din această epocă, în lumea satelor. Apariția cluburilor socialiste la sate, este unul din aspectele concrete ale acestei activități. Lipsa clasei muncitoare în «Desculț» lasă fără explicație logică și valabilă atitudinea acelor personaje care în roman depășesc etapa răscoalei anarhice, prezentând rudimentele unei conștiințe revoluționare.

Deficiența redare a realității istorice este accentuată și de limbajul țărănilor care reflectă în multe locuri probleme care nu puteau fi ridicate de țărani din 1907, dar pot fi ridicate de cei de astăzi.

În casa lui Tudor, țărani vorbesc. Unul spune:

«S'a iscat revoluție în toată țara. Au fost și mai de mult răscoale. Până la urmă răscoalele s'au stins înecate în sânge de stăpânii moșurilor. Dar de pe

urma burzuluii norodului totdeauna a rămas și ceva bun, un timp ciocoilor li s'a sălășluit spaima în oase, s'au purtat mai cumsecade cu rumânii. Acum nici noi nu putem să stăm cu mâinile în sân. Prea am îndurat mult. Poate avem norocul să-i răsturnăm pentru vecie pe ciocoi. Parc' ar lipsi ceva! Răscoala n'are o căpetenie. Merg oamenii sătui de asuprire în bobote, dau foc, poate șiucid... ».

Sau Tiță Uie care le spune țăranilor, după o zi de luptă:

« Am făcut revoluție. Acum, fraților, să ne întoarcem acasă... Să ne mai sfătuim. Să vedem încotro ne îndreptăm pașii mâine ».

Asemenea dialoguri și moduri de prezentare a acțiunii, împart romanul în două. O parte în care povestește Darie, copilul, și care are toate trăsăturile povestirii unui copil. De exemplu, felul în care este povestită izbucnirea războiului balcanic și apoi a celui mondial, ca ceva spontan, fără nicio demarcație între epoca de pace și cea de războiu, ca un eveniment oarecare petrecut fără veste; altă parte, în care Darie povestește cu limbajul omului matur și mai mult chiar cu limbajul unui om de astăzi.

Această disarmonie își are izvorul în acel minus ideologic de care am vorbit.

Tot acestei lipse se datorește și faptul că autorul insistă atât de mult asupra nuanțelor întunecate, pline de primitivism și de instinctivitate, ale sufletului țăranesc, realizând numai arareori, în mod plastic, fondul său luminos și nobil (ca în capitolul « Ulcele »), denaturând prin aceasta o realitate psihologică pe care nimeni nu o poate contesta. Ori redarea amplă a acestui fond luminos, plin de umanitate, curaj, înțelepciune, ar fi putut constitui veriga necesară, pentru explicarea luptei de astăzi a țăranimii sărace, chipului nou pe care încep să-l îmbrace astăzi satele noastre.

Această predilecție a autorului pentru descripția scenelor sau momentelor, în care se deslănțuie instinctivitatea oarbă a indivizilor, imprimă unui roman puternic realist — rămășițe ale unui mod naturalist de redare a realității.

Ca o ultimă observație am semnală încetinirea, oarecum, a interesului pentru lectură, în ultima parte a romanului (viziunea orașului de provincie și apoi a moșiei lui Arghir Arizan) unde desfășurarea figurilor și a evenimentelor este mult prea rapidă, alunecând prea mult la suprafață.

Aceste rezerve critice nu sunt de natură câtuși de puțin a micșora succesul însemnat pe care literatura noastră îl înregistrează, cu apariția acestei cărți.

Am arătat că un romancier este mare prin eroii pe care-i pune în circulație. Am adăoga că un roman este mare prin problemele pe care le ridică. Și « Desculț » este o carte care ridică numeroase și însemnate probleme.

Nu putem uita aci, în afară de problemele semnalate, pe acelea de stil și de limbaj. Fraza sugrumată, cu repetiri de cuvinte, creează paginilor « Desculților » o atmosferă de aspră poezie. Și chiar pe alocuri unde liricul « Poemelor simple » caută să introducă un climat mai senin, intervenția omului îl risipește și îl tulbură, îl face din nou aspru, întunecat. Graiul oltenesc, cu grecismele și turcismele lui nu cred să fi fost utilizat cu egală măiestrie în vreo carte până acum.

Insemnătatea cărții tov. Zaharia Stancu constă însă, mai ales, în faptul că — așa cum am arătat — sparge clișeele sămănătoriste, deschizând un drum cert, marii literaturi realiste a vieții țărănești, pe care o așteptăm.

Sunt de asemenea în « Descult » pagini de intensă poezie a naturii, nicio-dată nedespărțită de prezența omului: « *Noaptea pământul e viu. Ați rămas lângă cișmea noaptea? Apa curge mai vie, mai repede parcă, gâlgâiala ei pare plină de bucurie. Dacă o încerci, bagi de seamă că are alt gust — gust de miez de pământ.*

« *Ați dormit vreodată pe câmp noaptea?*

« *Dorm pe câmp noaptea, înfășurat în cojoc ori în pătură. E tare pământul! E tare. Când îl calci cu piciorul e tare. Noaptea, când te întinzi pe ierburi să adormi și ierburile se culcă sub tine supuse, pământul e moale, mătășos, de parcă ar fi făcut din puf, din puf de nori străvezii...*

« *Ați dormit vreodată pe câmp noaptea?*

« *Dorm deseori noaptea pe câmp. Știu că dorm. Visez. În vis știu că visez. Da, dorm și știu că dorm. Și pleoapele mele sunt căzute peste ochi și totuși simt stelele și simt văpaia lunii cu pielea trupului...* ».

În descrierea plină de lirism a naturii, scriitorul utilizează omul ca o imagine menită să întărească o atmosferă, să o facă mai comunicabilă: « *Fereastra!... E cenușie. Pe dinafară înghetată. Ne desparte de văzduhul cenușiu. Ne desparte de lume. Salcâmi leagănă coțofene cu coada bălțată, leagănă ciori croncănitoare cu pene, negre ca haina cea lungă a popii, care scuiță spre mine dacă îi dau bună ziua pe uliță* ».

Remarcabilă este fraza scurtă folosită de romancier, frază redând sgârțenia la vorbă a țaranului. Zaharia Stancu a avut de rezolvat, în construcția romanului, o grea problemă de formă: găsirea formei celei mai nimerite care să traducă în mod concret atmosfera de continuă tensiune, pe care exploatarea și teroarea moșierească o creează în sânul țărănimii. Fraza laconică în care elementul gramatical, nu mai respectă regulile de construcție clasică ci servește numai ca sprijin al ideii, care trebuie exprimată, sau al atmosferei, care trebuie creată, dă naștere stilului nervos, stăpânit, ca și revolta comprimată în suflul țaranului, stil care prinde cititorul în mrejelelui dela prima până la ultima pagină a cărții.

Materialul uriaș din viața socială. a satului pe care romancierul îl pune sub ochii cititorului, a reușit să rupă perdeaua mincinoasă care acoperea fața satului. Dar acesta este încă un material brut, care se cere completat, studiat, adâncit, tocmai pentru buna reușită a operei viitoare anunțată de scriitor.

« Descult », odată cu jaloanele marelui literaturi realiste pe care le pune, ne desvăluie și un romancier deținând resorturile unui meșteșug puțin în-

tălnit în literatura noastră. « Descult », ne amintește de realizările a doi mari scriitori: Maxim Gorki și Ion Creangă. Ecoul « Amintirilor » din copilărie ale lui Creangă stăruie în paginile de rememorare a vieții satului, ecoul « Universităților mele » a lui Gorki în paginile redând ȳcenicia lui Darie la oraș. Nu este vorba de împrumutarea de către Zaharia Stancu a unor elemente din aceste două strălucite izvoare, ci de redarea vieții la un mod calitativ, care amintește de exemplul celor doi maeștrii ai meșteșugului scriitoricesc.

Trecând mai departe, la epoca în care Darie va intra activ în vâltoarea luptei de clasă, scriitorul va trebui, în mod necesar, să studieze — pe lângă materialul realității noastre și experiența literară a Uniunii Sovietice, exemplul luminos al celei mai bogate și mai realizate literaturi a lumii. Pătrunderea anatomiei literare a lui Solohov, Fadeev, Leonov și atâtor alți scriitori ai Uniunii Sovietice, va constitui pentru Zaharia Stancu un instrument de depășire a lipsurilor din « Descult », de ridicare a nivelului literaturii noastre la înălțimile, pe care poporul țării noastre le vrea și le merită.

ION VITNER

«LITERATURNAIA GAZETA»

Opinia publică sovietică a subliniat, în cursul lunii Mai, ca pe un eveniment remarcabil pe tărâmul vieții culturale și artistice, împlinirea a 20 de ani dela apariția ziarului «Literaturnaia Gazeta» — organ al Uniunii Scriitorilor Sovietici.

Sărbătorirea a avut un răsunet larg, viguros. În numărul său jubiliar (din 11 Mai 1949), gazeta a publicat nenumărate felicitări și urări de rodnică activitate din partea scriitorilor și cititorilor din toate republicile U.R.S.S., cât și din străinătate. Organizațiile literare din țările democrației populare au ținut să-și exprime recunoștința față de organul, care le-a fost, în tot cursul acestor ani — după expresia scriitorului ceh Jan Drda — «și prieten și sfătuitor și sprijinitor». Cuvinte pline de admirație au transmis scriitorii progresiști din țările capitaliste, din Franța, Anglia, Statele-Unite, Belgia, Danemarca...

Prin toate scrisorile și telegramele trece, ca un fir roșu, sublinierea marilor merite ale gazetei în lupta forțelor progresului împotriva reacțiunii și a provocatorilor la războiu. Se cuvine de aceea să studiem și noi cu atenție exemplul ce ni se oferă, ca să putem desprinde din el învățăminte pentru activitatea publicistică a scriitorilor.

În ansamblul presei sovietice, «Literaturnaia Gazeta» ocupă un loc bine precizat. Ea se bucură de o mare stimă în rândurile cititorilor, care se numără cu sutele de mii. Cărei împrejurări se datorește popularitatea aceasta, pentru cei neinițiați cu totul inexplicabilă, a unei gazete «literare»? Răspunsul la întrebare ni-l dă însăși concepția ziarului.

În conformitate cu concepțiile burgheze asupra rolului literaturii și al cercului de preocupări ale scriitorilor — concepție ce a dominat până mai ieri și la noi și ale cărei rămășițe n'au fost încă nici pe departe lichidate — o gazetă «literară», un organ al scriitorilor, ar urma să se ocupe numai de problemele literaturii și de cele privind direct viața și frământările scriitorilor. Ar trebui, deci, să se învârtască — ca veverița într'o roată — în cadrul, extrem de restrâns, al problemelor «profesionale».

O atare concepție este, însă, incompatibilă cu principiul spiritului de partid în literatură, care stă la baza literaturii sovietice. Literatura fiind « parte integrantă a cauzei generale proletare » nu pot exista probleme « profesionale » ale literaților, care să nu intereseze întreaga opinie publică. Tot așa cum nu pot exista probleme de orice natură, sarcini puse de Partid pe orice tărâm, care să nu intereseze în cel mai înalt grad și pe scriitorii, a căror misiune supremă este, doar, să contribuie la dezvoltarea efortului creator al maselor muncitoare în toate direcțiile, să dea poporului « o armă cu adevărat ideologică, o hrană spirituală care să ajute la realizarea planurilor marii construcții, la realizarea planurilor de refacere și dezvoltare tot mai mare a economiei țării noastre » (A. A. Jdanov).

Iată de ce « Literaturnaia Gazeta » nu este o gazetă pur literară, ci una iterară, socială și politică, iată de ce sfera preocupărilor ei nu se limitează de loc la cercul îngust al frământărilor pur « literare » ci, dimpotrivă, îmbrățișează toate sarcinile pe care le are în față poporul sovietic, fie ele de ordin politic, economic, social sau cultural. Iată de ce « Literaturnaia Gazeta » nu se adresează numai scriitorilor și « specialiștilor » în probleme literare, ci unui cerc larg de cititori din toate categoriile sociale. Iată de ce, în sfârșit, la « Literaturnaia Gazeta » colaborează nu numai scriitorii, ci și intelectuali de toate categoriile, oameni de știință, tehnicieni, muncitori stahanoviști, colhoznici de frunte, studenți, elevi, etc.

« Literaturnaia Gazeta » este totuși, în primul rând, un organ al scriitorilor, nu însă un organ al scriitorilor numai pentru scriitori, ci o tribună, de pe care scriitorii stau de vorbă cu masa largă a cititorilor lor. Ea a devenit, astfel, o expresie a participării active a scriitorilor la viața poporului sovietic și la propagarea mărețelor idei ale comunismului.

O atare concepție a gazetei literare este proprie societății sovietice, ea nu s'a putut dezvolta decât pe solul socialismului. Există, totuși, o trăsătură de unire între ea și cele mai bune tradiții de luptă ale democrațiilor revoluționari ruși din secolul al XIX-lea.

« Literaturnaia Gazeta » nu este prima publicație cu acest titlu. Strămoșul ei a apărut în 1830, editat fiind de Delvig, din inițiativa și cu participarea activă a lui Pușkin.

Deosebit de frumoasă ne apare această semnificație, a împletirii omagiului pe care-l aducem ziarului-luptător de astăzi, cu sărbătorirea marelui poet, întemeietor al primei « Gazete literare ».

« Pușkin visa — scrie « Literaturnaia Gazeta » în articolul său de fond din 11 Mai 1949 — o gazetă care să nu se ocupe numai de problemele strict literare, dar să fie indisolubil legată de întreaga viață social-politică ».

Atunci, în perioada negrei terori a lui Nicolae I, visurile lui Pușkin nu s'au putut împlini. După câteva palide încercări de a-și afirma atitudinea, gazeta a fost închisă. Curând, Pușkin a căzut și el, asasinat de banda de călăi din jurul tronului. Însă ideile animate de geniul său au încolțit. Întreaga

activitate publicistică și de critică literară a lui Belinski, Cernâșevschi, Dobroliubov, Herțen, se baza pe principiul contopirii intime a problemelor literare cu sarcinile luptei politico-sociale. Proletariatul a fost forța, care — înarmată cu știința cea mai înaintată: marxism-leninismul — a ridicat năzuința democraților revoluționari la rangul unui principiu director, punându-l la baza întregii dezvoltări literare.

«Literaturnaia Gazeta» de astăzi, a apărut în 1929, în toiul aprigilor discuții ce caracterizau începuturile literaturii sovietice. Prima perioadă a apariției sale poartă amprenta acestor discuții, înregistrând câteva devieri dela linia Partidului. După Congresul din 1934 al scriitorilor sovietici, ele sunt lichidate și «Literaturnaia Gazeta» devine o tribună de luptă înflăcărată pentru literatura realismului socialist, împotriva tuturor manifestărilor burgheze, decadente. Însă abia în 1947, după istorica rezoluție a C. C. al P. C. (b) al U. R.S.S. cu privire la revistele «Zvezda» și «Leningrad», organul scriitorilor sovietici se reorganizează după concepția sa actuală. «Literaturnaia Gazeta» apare, astfel, ca un exemplu viu al felului cum aplică scriitorii sovietici în practică hotărârile C. C. al Partidului și cum prin aceste străduințe de a valorifica la maximum îndrumările Partidului, se creează și se oțolesc noi arme pentru creșterea și dezvoltarea literaturii.

Cum participă organul Uniunii Scriitorilor Sovietici la lupta și eforturile creatoare ale poporului. În primul rând, prin atacarea directă a marilor probleme ale actualității.

Prin «Literaturnaia Gazeta», scriitorii sovietici iau parte la demascarea imperialiștilor provocatori de război, sprijină lupta forțelor progresiste de pretutindeni. Nu există un număr al gazetei în care să nu apară pamflete anti-imperialiste, semnate de cei mai proeminenți scriitori ai U.R.S.S. Nu există număr în care să nu fie demascate cu vigoare, biciuitor, uneltirile mârșave ale agenților Wall-streetului, ofensiva lor împotriva culturii, prigoana împotriva intelectualilor progresiști. În salutul său adresat gazetei, compozitorul Șostacovici scrie că, atunci când — sosit pe pământul Statelor-Unite pentru a reprezenta acolo intelectualitatea sovietică, la Congresul intelectualilor progresiști din Statele-Unite pentru apărarea păcii și culturii — a strâns mâna scriitorilor progresiști Howard Fast, John Lawson, Nebert Kann și altor, a avut senzația că-i cunoaște. Îi cunoștea prin «Literaturnaia Gazeta». Iar mai apoi, când oamenii Wall-streetului interziseră reprezentanților sovietici să țină conferințe, cum fusese programat la început, el, Șostacovici, fără să vadă măcar pe autorii măsurii interdictionale, își dădu perfect de bine seama cine sunt. Îi cunoștea și pe ei prin «Literaturnaia Gazeta».

Tot atât de activ participă «Literaturnaia Gazeta» și la lupta pentru împlinirea sarcinilor de construcție puse în fața poporului de către Partidul Bolșevic și Guvernul Sovietic. La invitația gazetei, nenumărați scriitori se deplasează în cele mai îndepărtate colțuri ale Uniunii, strâng material, cunosc oameni și publică apoi acele neîntrecute reportaje literare, care fac faima presei

sovietice. Prezența continuă și vie a scriitorilor în coloanele ziarelor este una dintre tradițiile de bază ale presei bolșevice. Inaugurată de « Pravda » încă în primii ani de după Revoluția din Octomvie, ea a căpătat, apoi, o largă răspândire. Și era firesc ca tocmai organul scriitorilor să fie acel ziar care să se străduiască să-i dea maximum de aplicație. Un fapt, relatat în coloanele numărului festiv, este deosebit de caracteristic în această ordine de idei. Scriitorul Nilin observă că nu rareori unii scriitori sunt nemulțumiți atunci când « comenzile » date de « Literaturnaia Gazeta » îi întrerup în toiul unei munci — scrierea unui roman sau a unei piese. În cele mai dese cazuri, totuși, scriitorii se lasă convinși și pleacă. Și nu mică le este mirarea și surpriza apoi, când la întoarcere constată că în urma deplasării, tocmai acea lucrare « mare » pe care nu vroiau s'o întrerupă, începe să se desfășoare mult mai bine, o serie de conflicte și probleme ce păreau de nerezolvat la masa de scris, se rezolvă parcă dela sine după înghițitura înviorătoare a aerului îmbătător al realității colcăitoare « de afară ».

« Literaturnaia Gazeta » și-a asumat ca sarcină de onoare obligația de a nu se limita la simpla « prezentare » literară a realității, ci de a interveni activ în însăș dezvoltarea ei, sesizând deficiențele, promovând tot ce e nou și constructiv, propunând soluții. Este caracteristică, în acest sens, campania dusă în 1948 de către « Literaturnaia Gazeta » pentru sporirea producției de hârtie și îmbunătățirea calității ei. Considerând că este o problemă care-i privește direct, că poartă răspunderea pentru aspectul cărții oferite cititorului, scriitorii au organizat prin « Literaturnaia Gazeta » o vastă acțiune de sprijinire a industriei de hârtie; 52 de brigăzi de scriitori și ziariști au plecat atunci în 52 fabrici de hârtie, iar « Literaturnaia Gazeta » a publicat sistematic, luni în șir, materiale trimise, sintetizând rezultatele, popularizând inițiativele, luptând pentru generalizarea inovațiilor. Rezultatele n'au întârziat să se arate. O altă acțiune puternică și sistematică a dus « Literaturnaia Gazeta » pentru îmbunătățirea sistemului de predare a literaturii în școli. Și aici numeroasele propuneri publicate în « Literaturnaia Gazeta » au oferit un material bogat și valoros acelor care se ocupau direct cu problema menționată, realizându-se, în acest mod, serioase progrese.

N'am dat decât două exemple mai cuprinzătoare, care s'ar putea înmulți.

Nici o problemă arzătoare, nici un sector important al vieții nu rămâne în afara activității publicistice la « Literaturnaia Gazeta », devenită astfel pentru scriitori o minunată pârgie de cunoaștere a vieții. În « Literaturnaia Gazeta » găsim, în fiecare număr, articole, reportaje, informații despre realizarea marelui plan stalinist de transformare a naturii, despre construcțiile noi din Siberia și Caucaz, despre succesele colhoznicilor ucrainieni, despre ultima invenție stahanovistă, despre munca eroică a pescarilor de dincolo de cercul polar, despre casele de odihnă din Crimeia, despre progresele științei, despre deschiderea primelor librării colhoznice...

Varietatea aceasta de teme, nu slăbește, însă, în nici un fel, atenția gazetei pentru problemele literare. « Literaturnaia Gazeta » este mereu în primele rânduri în luptă pentru promovarea a tot ce este nou și valoros în literatură și pentru combaterea necruțătoare a tuturor manifestărilor de ploconire în fața culturii decadente burgheze. Recent de tot, în campania de demascare a criticilor cosmopoliți, « Literaturnaia Gazeta » a adus o contribuție însemnată. Ca o minunată cunună de flori strălucesc în jurul ei expresiile de recunoștință ale tinerilor scriitori, pentru sprijinul constructiv ce le-a fost acordat de către gazetă, sprijin care le-a permis să-și valorifice talentele. Scriitorul Ajaev, laureat al premiului Stalin, autor al splendidului roman « Departe de Moscova », sintetizează, parcă, toate aceste manifestări, atunci când mulțumește călduros gazetei pentru că: « a avut încredere în forțele mele creatoare și a popularizat, cu toată vigoarea, cartea mea în rândurile cititorilor ». Iată de ce acei care sunt la începutul drumului greu și adeseori amăgitor al creației literare, simt nevoia să ceară primul sfat la « Literaturnaia Gazeta ». Nu este, oare, această încredere a tânărului scriitor cea mai bună recompensă pentru activitatea unei gazete literare? Incontestabil că da!

Sunt, neîndoios, incomplete și fugare observațiile de mai sus. Dar și din ele se poate vedea cât de nesecat este izvorul de învățăminte pe care le oferă « Literaturnaia Gazeta » atât scriitorilor, cât și revistelor și gazetelor lor.

« Literaturnaia Gazeta » este astăzi o tribună a celei mai înaintate intelectualități din lume, un propagandist înflăcărat al ideilor comunismului, un luptător necruțător pentru demascarea atâtorilor la războiu și mobilizarea oamenilor cinstiți de pretutindeni, la luptă împotriva provocatorilor. În cadrul acestei mari bătălii, « Literaturnaia Gazeta » desvăluie adevărata față a pretinsei culturii « apolitice » a scrierilor ideologice a imperialiștilor, demască caracterul de clasă al putredei « teorii » estetice a burgheziei, mobilizează forțele creatoare întru făurirea și dezvoltarea literaturii și artei puse în slujba poporului. Ea aduce o contribuție însemnată la opera de educare a conștiințelor în spiritul comunismului și al patriotismului sovietic, luptă dârz pentru tot ce e nou, combătând cu intransigență principială rutina, inerția, conservatorismul.

Oare pe acest drum, pe drumul plasării unor atari probleme în centrul preocupărilor lor, pe drumul atragerii efective a scriitorilor în desbaterea problemelor arzătoare ale actualității, care să ajute literaturii să devină o forță activă în toate sectoarele vieții noastre, oare pe acest drum minunat și plin de cele mai ademenitoare perspective, nu pot să se îndrepte și revistele noastre literare? Oare este imposibil a se programă și în revistele noastre pamflete anti-imperialiste, care să demaște uneltirile războinice ale unui Dulles, Bevin, Schumann sau Baruch, și care să fie semnate de cele mai bune condeie ale prozei noastre? Oare în marea bătălie ce se dă pentru ridicarea patriei noastre în familia mândră a țărilor socialiste, scriitorii nu pot contribui, popularizând prin revistele lor, tot ce este ncu, combătând rutina,

demascând pe dușmani, cultivând cu toată puterea talentului lor dragostea pentru Patrie, pentru Republica noastră Populară, hotărîrea de a da totul pentru înălțarea ei?

Incontestabil că da! Scriitorii noștri pot și trebuie s'o facă, iar revistele noastre literare și în primul rând cele ale Uniunii Scriitorilor — « Viața Românească » și « Flacăra » — au datoria să organizeze vasta participare a scriitorilor în dezbaterile problemelor politice și obștești.

Da! Dacă aniversarea « Literaturnaiei Gazeta » se va solda la noi cu inițiative ducând la valorificarea învățămintelor ce ni le oferă organul Uniunii Scriitorilor Sovietici, vom putea afirma cu tărie că am știut să-i aducem cel mai meritat omagiu.

MIHAI NOVICOV

PE MARGINEA UNEI CĂRȚI DE ERSKINE CALDWELL: «RĂSMERIȚĂ ÎN SUD»

Erskine Caldwell s'a născut în Georgia și poate fi considerat ca un scriitor local. În ansamblul literaturii americane de astăzi, în acelaș fel în care William Faulkner reprezintă statul Mississippi, și Marjorie Kinnan Rawlings — Florida, Erskine Caldwell, reprezintă Georgia. Un stat sudic a cărei istorie merită să fie expusă, pentru o mai bună înțelegere a persoanelor și dramelor.

La fel ca și majoritatea scriitorilor americani contemporani, romancierul de care ne ocupăm astăzi a îndeplinit cele mai diverse ocupații. Cu alte cuvinte, a luat contact cu viața pe căile cele mai diverse și cât mai ample. Născut în anul 1903, a fost, pe rând, rânduș într'o fermă, muncitor la un hierăstrău, cafegiu și mașinist. Ulterior a lucrat ca bucătar la un bufet de gară, a făcut parte dintr'o echipă de foot-ball, continuând în tot acest timp să urmeze cursurile Universității din Virginia. De abia în 1929 izbutește să-și vadă imprimate primele creații. Atunci apare în «The New Caravan», o povestire și, ceva mai târziu, în editura «Heron Press», un roman intitulat «Bastardul». Consacrarea propriu zisă are loc de abia în momentul în care romanul său, «Drumul tutunului», e dramatizat de către Jack Kirkland și reprezentat pe Broadway.

De abia atunci, Erskine Caldwell părăsește pădurile din Maine și coboară în oraș, la «Masque Theatre», unde i se reprezintă această prelucrare dramatică. Impotriva scepticismului său, piesa are un succes fără precedent în anele dramaturgiei americane. Acest moment îl consacră ca pe unul din marii scriitori ai Statelor Unite de astăzi. Acest triumf se soldează în planul material cu o bogăție apreciabilă și cu o schimbare a stilului de viață. Se căsătorește cu Margaret Bourke-White, o fotografă celebră și părăsește statul Maine pentru a se stabili în împrejurimile New Yorkului, la Darien, în Connecticut.

Activitatea scriitorului se reduce la nuvele și romane pe care alții aveau să le dramatizeze ulterior. Nuvelele lui se grupează în următoarele patru volume: «American Earth» (1931), «We are the living» (1933), «Kneel to

the rising sun » (1933) și « Southways » (1938). Aceste nuvele, opere ale unui om care are un contact nemijlocit cu realitatea, se explică nu prin influențele pe care criticul literar obișnuiește să le stabilească, ci prin însuși acest contact. Caracterul lor e foarte ușor de definit. E un amestec de erotism și de macabru, de humor și de violență, de tragic și de comic. Se constituie astfel o artă care, sub pretenția realismului, oscilează de fapt între romantism și naturalism. E un amestec de exagerare romantică, cu o vădită tensiune spre grotesc, și de comic rabelaisian. În economia operei acestui autor aceste producții ocupă totuși locul de frunte.

Dar, în afară de povestirile grupate în diversele culegeri, autorul nostru a scris romane. Pe vremuri, La Bruyère, considera faptul de a construi o carte, ca fiind echivalent cu acela de a construi o pendulă. Această afirmație rămâne valabilă și în ceea ce privește arta scriitorilor americani de astăzi. Majoritatea lor, excelând în povestiri scurte, nu izbutesc să construiască romane decât ca o succesiune de asemenea povestiri.

Erskine Caldwell e unul dintre aceștia. Romanele lui sunt alcătuite dintr'o suită de episoade distincte, fiecare din ele fiind egală cu o nuvelă destul de bine rotunjită. O statistică a acestor romane s'ar reduce la următoarele titluri: « *Bastardul* », « *Bietul nebun* », « *Drumul tutunului* », « *Pogonul lui Dumnezeu* », « *Om cu zina* », « *Răsmeriță în Sud* », « *Cât e noaptea de mare* », « *Băiatul din Georgia* » și « *Pământ tragic* ». Istorisirea subiectelor acestor romane ne va face să înțelegem pendularea între romantism și naturalism.

« *Bastardul* », scris în 1929, e a povestirea aventurilor lui Gene Morgan, fiu al unei prostituate, povestire care se desfășoară pe fundalul vieții muncitorilor din țesătorii și hierăstraie. Nu avem de aface cu o descriere realistă, ci cu una din acele exagerări naturaliste care tind de fapt spre fantastic și spre metafizic. Gene trăiește cu Myra Morgan, un fel de soră vitregă și, până în cele din urmă, aruncă în fluviu pe fiul lui, fructul acestei împerechieri.

În « *Bietul nebun* », scriitorul tinde să demonstreze o teză care merită să fie discutată mai amplu. Fiindcă, în cadrul acestei povestiri, se stabilesc relațiile dintre închipuire și realitate. Această istorie este imaginată pe de-a'n-tregul. E povestea lui Blondy Niles, boxer, atras de o femeie într'o casă de prostituție. Patroana e una din acele femei care se ocupă cu « fabricarea de îngeri ». Pentru a-și asigura reușita în afaceri, se folosește de ajutorul unui individ, domnul Boxx, care a fost în prealabil castrat. Eroul povestirii e cât pe aci să fie castrat la rândul său. Dar reușește să scape din acest mediu zăgrăvit tot atât de înspăimântător ca și în nuvelele lui Edgar Poe. Între cele două romane se cascadează în acest fel o prăpastie uriașă. Autorul a încercat să o jămurească: « Am vrut să aplic unui subiect închipuit în întregime, procedeele realismului. Când lucram la « *Bastardul* », aveam grije să nu mă îndepărtez de real, și dacă nu de real, cel puțin de posibil. Căutam, înainte de toate, un realism verosimil. « *Bietul nebun* », aparține, dimpotrivă, literaturii onirice. Se aseamănă cu acele viziuni diabolice pe care le mijlocește opium-ul,

cu o singură deosebire și anume aceea că eu nu m'am folosit de opium. Am dat drumul imaginației mele care nu mai a cunoscut nici bariere, nici constrângeri. Totuși, m'am străduit neconținut ca povestirea mea să aibă un sunet adevărat și cred că, dacă ea prezintă un interes oarecare, e doar grație contrastului dintre nebunia exprimată de subiect și stilul rece și concis, perfect rațional, în stricta lui obiectivitate ».

Încă dela acest al doilea roman problema relațiilor dintre imaginație și realitate se pune cu o extraordinar de mare stringență. Ea va avea să hotărască în toate operele ce se vor succeda.

Piața literară americană asistă în 1932 la apariția romanului « *Drumul tutunului* », care are drept decor același stat al Georgiei, aceleași plantații în care oamenii mor de foame. Pentru criticii amatori de comparații, există o singură asemănare posibilă: asemănarea cu scriitorii francezi de dinaintea revoluției din 1789. Frazele pe care La Bruyère le scria despre țărani care trăiau înainte de revoluția din 1789 se potrivesc întocmai persoanelor romancierului american de astăzi. Dacă, conform clasicismului francez, ele sunt lipsite de acele desvoltări și insistențe pe care le întâlnim în proza scriitorului american contemporan, aceasta se explică doar din pricina unui decalaj istoric. În linii mari avem de aface cu aceeași psihologie și cu aceeași artă.

Paralela aceasta nu e întâmplătoare. Aceeași atitudine ambivalentă, proprie lui La Bruyère, e de observat și în cazul romancierului nostru. Perceperea realității e modificată de o sumedenie de tendințe artistice. Căutând să explice felul în care apar personajele romanelor sale autorul nostru se îndepărtează de o explicare normală și tinde spre un soi de fals realism. Fals, tocmai pentru că, plecând dela realitate tinde spre acea exagerare și spre acel grotesc care sunt proprii romantismului.

În « *Drumul tutunului* », scriitorul, cu un ton imperturbabil, cu un fel de inconștiență de demiurg, înșiră episoade mereu mai atroce. Lumea pe care o zugrăvește trăiește sub semnul celei mai îngrozitoare mizerii materiale și morale, dominată de instincte, de vicii. Suferința nu naște decât explozii scurte, care nu îmbracă niciodată caracterul de revendicare socială. În fața sărăciei solului și a asuprii proprietarilor, nu se ridică niciun val revoluționar. Oamenii se epuizează curând ca și pământul stors de o cultură intensivă și decad într'un fel de lene, de amorțeală care face ca pe primul plan să apară doar instinctul sexual. « *Drumul tutunului* » e o colecție de figuri grotești care amintesc mai curând de gravurile și desenele unui Goya. Pasiunea pe care autorul o are pentru figurile monstruoase, pentru fețele mâncate de o deformare, de o ciudățenie, e pasiunea pentru grotescul baroc sau romantic. Cititorul « *Drumul tutunului* » reușește să-și dea seama de condițiile de viață ale cultivatorilor din Georgia. În ciuda lipsei de realism a cărții, ea trezește în el indignarea împotriva exploatatorilor. Totuși, cultivatorii nu sunt priviți sub o lumină exactă și o asemenea carte e incapap-

bilă să mobilizeze masele, tocmai pentru că se rezumă la o zugrăvire a victimelor, dar a unor victime care, până în cele din urmă, se resemneză.

Intențiile autorului fuseseră dintre cele mai laudabile, dar viziunea lui fusese alterată de o seamă de influențe ale literaturii decadente contemporane. În momentul în care cercurile reacționare din Statele din Sud au cerut interzicerea reprezentării piesei pe care Jack Kirkland o realizase după romanul «*Drumul tutunului*», Erskine Caldwell răspundea astfel, în *New York Times*, deputatului Braswell Deen: «Iubesc provincia mea natală, Georgia, la fel de mult ca și deputatul Deen. Tocmai din pricina acestei iubiri, țin ca o povestire cum e «*Drumul tutunului*» să poată circula spre a înfiera rușinoasa stare de lucruri din această provincie. N'am avut nici o plăcere văzând cu ochii mei cum bărbați, femei și copii se nasc, trăiesc și mor în sărăcie, ignoranță, degradare. Am cules bumbacul împreună cu ei, am mâncat pâinea lor, am săpat împreună cu ei mormintele morților. Nimeni altul nu s'ar putea considera mai mult decât mine unul de-ai lor. Dar nu mi-a plăcut să văd cum unul din ei a fost legat de un copac și bătut de un proprietar până când și-a pierdut cunoștința, nu mi-a plăcut să văd pe unul din ei excrocat de simbria pentru un an de muncă de un mic politician care se dădea drept om de afaceri. Și nu mi-a plăcut să văd un om ucis cu sânge rece de un contramaistru, petrucă protestase împotriva violului fiicei sale, viol petrecut sub ochii lui. Tocmai pentru că am urât toate acestea și alte multe am vrut să arăt în «*Drumul tutunului*» că Sudul a produs nu numai o rasă de sclavi dar, ceea ce e mai groaznic, întorcându-se din nou spre acești sclavi, i-a lovit cu plăcere în față».

Dacă punctul de plecare era just și laudabil, el a fost trădat, în cursul creației tocmai prin felul în care autorul a pus accentul. Impresia cu care rămâi, în momentul în care închizi volumul, e că nimeni și nimic nu-i poate salva pe oamenii din Georgia. Mai înainte de toate, pentru că, îndobitociți de mizerie și de instincte, ei au pierdut posibilitatea de a se ajuta singuri. Ori, autorul s'a depărtat aici de realitate și a făcut, poate fără să vrea, jocul celor interesați ca în Georgia revoltele să fie imposibile. În figurile oamenilor, în reacțiile lor și mai cu seamă în comicul atroce pe care îl declanșează, se vede această poziție cu totul antirealistă a scriitorului. S'a vorbit de nenumărate ori de comicul acestui scriitor. E un comic cu totul aparte. E comicul provocat de o reacție care ratează scopul, de o reacție inadecvată la scop, de un automatism placat pe viu. Condițiile de viață materială și morală intervin ca un element care detracă reflexele și reacțiile personajelor, deviindu-le, inversându-le. E un comic, care, de fapt, ascunde tragicul, ca o pânză orbitoare care ar ascunde sub ea prăpastia. Acest comic ar fi putut fi întrebuintat ca o armă critică împotriva unei societăți ce a reușit să distrugă într'atăta omul, care a reușit să împingă distrugerea chiar până în planul intim al reacțiilor lui psihologice. Totuși, obiectivismul, indiferentismul autorului, detașarea lui de personaje, atitudini pentru care el socotește că e îndrituit să se pretindă realist, atitudini care de fapt sunt proprii celui care confundă

naturalismul sau verismul cu realismul critic, declanșează râsul cititorului, făcând imposibilă participarea lui la tragedia personajelor. Altfel spus, comicul acesta îl îndepărtează pe cititor de victime, care rămân un fel de fan-toșe tragice.

În «*Pogonul lui Dumnezeu*» întâlnim aceleași personaje, aceeași atmosferă, aceeași deslănțuire de instincte și aceeași resemnare. Lipsită de orice vână revoluționară, cartea aceasta, care reamintește pe alocuri pe Rabelais, constituie totuși un atac împotriva puritanismului. Dar felul în care autorul face elogiul trupului, amintește de acel misticism erotic propriu lui D. H. Lawrence.

În 1935, Caldwell publică un nou roman intitulat «*Journeyman*». E o carte anticlericală, pe linia operei lui Sinclair Lewis, «*Elmer Gantry*». Eroul e unul din acei creatori de religie care mișună în Statele Unite. Un amestec de ipocrizie și viciu, un personaj lipsit de orice scrupul și dispus să facă totul pentru a câștiga câți mai mulți bani. Acest roman inegal se complăce în zugrăvirea viciilor umane, a ciudățeniilor, a cazurilor patologice. Din nou, accentul e deplasat și autorul care pomeste cu gândul unei cărți anticlericale, ajunge să ne dea un «roman negru».

În 1940, după ce scrisese între timp doar povestiri și nuvele, Caldwell publică «*Răsmeriță în Sud*».

Întâlnim aici toate defectele și calitățile operelor lui anterioare.

Nicio indicație a timpului în care se petrec evenimentele. Refuzul acesta de a indica data, ține, pe de o parte, de tendința scriitorului de a impune romanului caractere de epopee, iar pe de alta, de credința lui în permanența destinului tragic al oamenilor din Georgia. Felul în care albi sunt exploatați de către proprietarii pământurilor nu apare de loc în niciuna din paginile cărții. Mizeria arendașilor ne e arătată mult mai puțin decât în oricare din romanele anterioare ale scriitorului. Fiindcă aceia care organizează linșajul sunt, în mare parte, niște oameni care se sbat în cea mai neagră mizerie. În plus, ca și în romanele anterioare, ne aflăm în fața unor unanimități, scriitorul nediferențind, refuzând să ne prezinte eroi de o altă părere, revoltați, revoluționari. Accentul cade din nou pe zugrăvirea instinctelor care domină oamenii, pe zugrăvirea isteriei colective, a sadismului deslănțuit. În zugrăvirea unor personaje, cum e puritana care montează linșajul sau sheriful care se recuză veșnic, evitând orice complicație care ar împiedica realegerea lui, întâlnim același humor care intervine ca un element de atenuare a revoltei. În economia romanului scenele cu sheriful sunt utilizate ca niște pauze în tensiunea dramatică, destul de apăsătoare.

După o călătorie în Uniunea Sovietică, se părea că arta romancierului se va desvota pe cu totul alte linii. «*Cât e noaptea de mare*» a vrut să fie prima manifestare a acestei noi orientări. Nu mai ne aflăm în fața unei literaturi de cazuri, în fața unui naturalism care se complăce în zugrăvirea instinctelor și a monstruosului, ci în fața unui roman plin de personaje echi-

librate, sănătoase. Inchinat luptei partizanilor sovietici, romanul nu a reușit totuși să o dea în adevărata ei lumină. Scriitorul nu a pătruns nici psihologia eroilor, nici situațiile. Dimpotrivă, a creat personaje convenționale, lipsite de viață. Pentru a reda culoarea locală a strecurat în text câteva cuvinte rușești și a recurs la toate clișeele burghize despre sufletul slav.

În anii următori el a revenit la vechea lui manieră, publicând pe rând «*Băiatul din Georgia*» și «*Pământ tragic*». În primul, el încheagă din mai multe episoade, dintre care fiecare poate constitui o nuvelă independentă, o frescă a vieții unei familii din provincia lui natală. Cel de al doilea, «*Pământ tragic*» zugrăvește viața dintr'o casă de prostituție și marchează orientarea scriitorului cu exclusivitate spre romanul satiric și burlesc. Din nou el poate fi comparat cu Balzac din «*Contes drolatiques*» și cu Rabelais. Pasiunea pentru grotesc și caricatural demonstrează tendința anti-istorică și anti-realistă a scriitorului.

Am lăsat pentru sfârșit activitatea de reporter a autorului nostru. Ea e de natură să lumineze stările zugrăvite în romanele sale. Cititorii reportajelor sale înțeleg că se găsesc în fața unui scriitor progresist, care își trădează întotdeauna intențiile, tocmai pentru că recurge la maniere anti-realiste, tocmai pentru că se lasă influențat de arta decadentă a Statelor Unite de astăzi. Aceste reportaje au fost grupate în două culegeri. Prima se intitulează «*Câțiva oameni din America*» și a apărut în 1933. A doua, «*Le-ați văzut fețele*», a apărut în 1937 constituind un fel de prefață la suita de fotografii scoase de prima lui soție, Margaret Bourke-White, în diferitele sate și orașe din Georgia.

Ce se întâmplă în această provincie care face parte din Statele sudice? Războiul de Secesiune s'a terminat cu învingerea statelor din Sud iar învingerea s'a soldat cu închistarea lor într'un agrarianism total. Sistemul de exploatare a rămas acela din trecut, atât în ceea ce privește exploatarea solului, cât și în ceea ce privește exploatarea omului. Proprietarii de latifundii și-au părăsit în majoritatea lor pământurile,arendându-le și mutându-se la oraș. Pe de o parte, se poate vorbi de o cărdășie între acești moșieri și burghezie, pe de altă parte, de un sistem de arendare a pământului, care reamintește vechiul regim al plantațiilor.

Cultura intensivă de bumbac a istovit pământul, care dă acum recolte din ce în ce mai slabe. Au rămas doar două regiuni fertile: delta fluviului Mississippi și acea parte a provinciei Alabama care e numită Black Belt.

Proprietarii s'au desinteresat întotdeauna de istovirea pământului. Ei nu au căutat să-l lase să se odihnească sau să-l facă, grație îngrășămintelor, din nou fertil. S'au mulțumit să-l arendeze pentru sume mari, care variază dela regiune la regiune. Uneori ei cer o arendă în bani, alte ori jumătate din cantitatea de bumbac recoltată, alte ori un număr precis de bale de bumbac și în sfârșit alte ori recurg la un sistem combinat, cerând și bani și bumbac. Date fiind, pe de o parte sărăcia pământului, iar pe de alta condițiile draco-

nice ale arendeii, fermierul se vede pus în imposibilitatea de a cumpăra îngrășăminte și de a spori productivitatea solului. Obsedat de șpaima că nu-și va putea plăti arenda, el se mulțumește doar cu plata datoriilor sale. Știe că fiecare an aduce o recoltă și mai slabă și îl aruncă într'o mizerie și mai îngrozitoare. Din cauza condițiilor materiale de viață, puterile lui fizice scad treptat. În satele din sud domenește, astfel, o foamete constantă, o foamete care se accentuează, înrăutățindu-se an cu an. Iată una din mărturiile culese de Caldwell în Alabama: « Câteodată mi se pare cu neputință să mai fim încă în viață, mai cu seamă când mă scol dimineța și văd pe copiii sculându-se, îmbrăcându-se și rătăcind prin bucătărie, în căutarea câtorva firimituri rămase din ajun. Ei aprind cuptorul și eu mai răzui puțin mălai, atunci când a mai rămas ce să răzui și îl fierb cu apă și cu sare. Din când în când, mai găsesc și ceva melasă sau apă îndulcită cu care fierb mălaiul. La prânz ei aprind din nou focul și eu pun din nou la fiert puțin mălai. Adesea, și mai cu seamă în ultima vreme, stau și mă întreb dacă mai există în lume și vreun alt fel de mâncare. Știu că trebuie să mai fie și alte mâncăruri, pentru că bogății n'ar mânca niciodată mămăligă și nici eu însumi n'aș mânca, dacă aș putea face altfel. Dar n'am decât mămăligă, nimic altceva decât mămăligă. Din când în când avem ceva fasole conservată, una sau două cutii pentru noi toți. Dar cu nouă copii infomețați în jurul tău, nici asta nu ține mult. Cei doi copii mai mari câștigă și ei câțiva gologani și îmi aduc tot ce câștigă. Cu toții împreună ajungem să strângem doi, trei dolari pe săptămână. Din asta ne hrănim după ce am pus de o parte cei 25 de cenți cât costă pe săptămână chiria pe care trebuie să o plătim proprietarului. Așa o ducem de trei ani, de când a murit soțul meu. De fiecare dată când plouă ceva mai tare, suntem siliți să ne ghemuim sub casă ca să nu fim udați learcă. Pentru că nu cred că s'ar putea găsi în toată regiunea vreun proprietar care să vrea, pentru o chirie de 25 de cenți pe săptămână, să mai repare și jgheburile aco-perișului ».

În acest mediu biserica, a devenit o întreprindere menită să canalizeze revoltele către misticism extatic și isterie colectivă. Poate că nicăieri mai mult decât în Statele Unite biserica nu și-a trădat principiile, nu a trădat ideile creștinismului primitiv. Ea a ajuns să constituie o întreprindere de adormire a conștiințelor. Caldwell scrie: « Biserica, incapabilă să predice după convingerile ei proprii, a făcut din religie o parodie burlescă. E ușor să înțelegi de ce templele ei sunt acum locul unde, odată pe săptămână, bărbații și femeile vin să-și uite necazurile în transele extazului mistic. Bărbați și femei, prinși în convulsii, urlând până își pierd vocea, nu fac toate acestea doar pentru că se cred creștini. Ei se îmbată cu această formă primitivă a furiei sacre care e cum nici nu se poate mai asemănătoare cu intoxicația alcoolică ».

Alături de șerif, preotul, sau cercurile de domnișoare bătrâne și puritane mențin populația în întuneric și în exploatare, ațâțând ura de rasă și organizând linșajul.

« *Le-ați văzut fețele* » e un lung comentariu fotografic la următoarea frază a scriitorului: « Zece milioane de oameni trăiesc în Sud, pe pământuri luate în arendă, într'o stare completă de abjecție și de renunțare. Au fost învinși și robiți. Sunt istoviți și sterpi. Li s'a luat totul și nu mai au nimic ».

Și ceea ce urmează e o suită demnă de Goya. Exemplu: Intr'o cocioabă tapetată cu ziare, doi copii de negru. Unul din ei are un corp diform și un picior atrofiat. Legendă: « Sunt 11 ani de când frățiorul meu a început să se scurteze ». Alt exemplu: Pe un gard un afiș care anunță pescarilor că acolo se vând momeli diferite: greieri, gândaci, râme. În fața gardului stă chircită o mică negresă. Legendă: « Tot prinzând greieri, a ajuns să stea ca ei ». Alt exemplu: O negresă enormă, cu un pântece deformat de o sarcină monstruoasă. Pe genunchi are un sugac. În spatele ei, o altă fetiță. Legendă: « Am atâția copii că nu știu ce să mai fac cu ei. Și totuși vin mereu alții, ca pepenii în timpul verii ». Alt exemplu: O cocioabă de scânduri formată doar din trei pereți. Innăuntru o desordine cumplită, o femeie care încearcă să aprindă focul din sobă și un bărbat cu o pipă. Legendă: « Timp de zece ani am pescuit în râu scândurile care mi-au servit să construiesc casa. Și pe urmă o inundație mi-a smuls un perete. Pe legea mea, cred că așa e mai frumoasă ». O altă fotografie arată o femeie cumplit de sbârcită. Dedesubt scriitorul comentează: « M'am străduit toată viața și până la urmă nu mi-a servit la nimic ». Sub portretul unui bărbat slab și sbârcit, cu ochii șterși și vârâți în fundul capului, stă scris: « Nu face să mai mă ostenesc să trăiesc ».

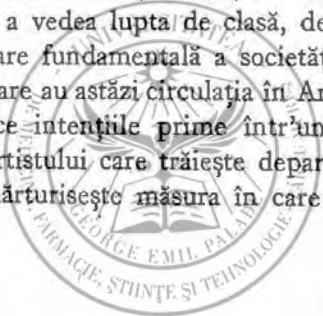
Din aceste comentarii de un humor atroce și de un fel de resemnare totală, se vede că autorul s'a mulțumit să zugrăvească, fără să înregistreze și excepțiile, adică refuzul de a se resemna, revolta și fără să propună oamenilor aceștia calea revoluționară prin care ei se pot izbăvi.

Dacă e adevărat ceea ce spune criticul francez E. M. Coindreau și anume că în Caldwell întâlnim și momente de mare prospețime și puritate sufletească, de mare lirism, apoi e tot atât de adevărat că elementul etic lipsește cu desăvârșire din romanele sale. Dar în ce constă acest element etic?

Scriitorul pus în fața unei tragedii colective ca aceea pe care o prezintă viața oamenilor din statele sudice, e obligat să nu se mulțumească doar cu redarea ei, ci să propună acestora, prin mijlocirea eroilor pe care îi va construi, reacțiile izbăvitoare grație cărora ei se vor putea îndrepta spre o altă viață. Acesta este elementul etic pe care scriitorul trebuie să-l introducă în opera lui. Ori, acest element nu e niciodată prezent în suita de povestiri și romane ale lui Caldwell. Concepția obiectivistă și naturalistă care îl domină, îl împiedică să adauge înregistrării indiferente și un mesaj uman, revoluționar și etic. Arta lui își pierde virtuțile critice și cultivând resemnarea, sfârșește în metafizică. Nesezisând transformările pe care le impune lupta de clasă, pe care le impune istoria, el ajunge să considere stările de lucruri din Alabama ca veșnice. În realitate, universul lui e împietrit, fiindcă dramele se petrec la un nivel atât de individualist încât sunt incapabile de a constitui

semnele unei încercări de rezolvare și de ieșire pe un alt plan. Lumea lui Caldwell e o lume care se împotmolește. De aceea tragismul ei e un tragism steril. Nesezisând ascuțirea luptei de clasă în interiorul fruntariilor țării sale, el nu e îndreptățit să se numească realist. În ciuda intențiilor sale, literatura lui participă la toate raclele artei americane contemporane. Și, departe de a se constitui ca mesaj revoluționar, ea contribuie la adormirea conștiințelor. Până la urmă, atât din cauza resemnării cât și din cauza elogierii instinctelor, el sfârșește într'un fel de metafizică a eroticului și a monstruosului. A privi viața nu înseamnă întotdeauna a participa la dânsa sau a o cunoaște. Doar acela care demontează mecanismul, care ajunge să cunoască motorul istoriei și să participe activ la lupta pentru afirmarea unor noi forme de viață, se poate îndrepta spre un realism autentic. Nici simpla înregistrare, nici obiectivismul, nici naturalismul, nu duc spre realism. Toate aceste concepții artistice sfârșesc prin a duce într'un impas.

Cazul lui Caldwell e în fond poate mai tragic decât al eroilor lui. Avem de aface cu un scriitor care a văzut, a trăit, s'a indignat și uneori chiar s'a revoltat. Dar refuzul de a vedea lupta de clasă, de a participa la o acțiune revoluționară de schimbare fundamentală a societății, precum și capitularea în fața formelor artistice care au astăzi circulația în America, l-au dus la această neputință de a-și traduce intențiile prime într'un limbaj artistic adecvat. Acest hiatus e specific artistului care trăiește departe de lupta revoluționară a clasei muncitoare și mărturisește măsura în care regimul capitalist deteriorează pe creator.

EUGEN SCHILERU

DIN IDEILE LUI KARL MARX DESPRE POEZIA DRAMATICĂ

În cuprinsul discuțiilor ce se poartă astăzi la noi, atât cu privire la o autenticitate de creație pe temeiul unei juste principialități cât, mai ales, la descifrarea și interpretarea acestei creațiuni cu ajutorul unei metode științifice, socotim ca având o deosebită valoare modelul pe care Karl Marx el însuși ni-l propune dintr'o pătrunzătoare îndeletnicire a sa de critic dramatic. E vorba despre două scrisori ale lui Marx către Ferdinand Lassalle. Amândouă cuprind judecăți critice asupra dramei istorice « Franz von Sickingen », pe care Lassalle o scrisese chiar în acel an (1859) și o trimesese lui Marx cerându-i părerea. Scrisorile, — prima din Londra, datată *19 Aprilie 1859*; a doua, cea mai importantă, din Manchester, datată *18 Mai acelaș an* — ne ajută să vedem, prin metoda de cercetare a lucrării lui Lassalle, și concepția generală a lui Karl Marx despre poezia dramatică.

Personajul istoric al lui Franz von Sickingen a jucat un rol important în timpul războiului țărănesc german din veacul al XIV-lea. În revendicările nobililor după cum spune Engels, se cerea o reformă totală a imperiului. Și acestor revendicări trebuiau să le cadă victime principii și clerul înalt. Franz von Sickingen era reprezentantul militar și politic iar Ulrich von Hutten reprezentantul teoretic al mișcării. Pentru ca această mișcare a nobilimii « revoluționare » să izbândească, din învâlmășagul cu atâtea tendințe al acestui războiu, ea ar fi trebuit să-și găsească aliați, și singurii aliați posibili erau orașele, țărani și teoreticienii influenți ai reformei! Dar lucrul acesta nu s'a realizat pentru că « poziția nobilimii germane față de țărani era atunci exact aceeași cu cea a nobilimii poloneze dela 1830—1840. Ca și în revoluțiile moderne poloneze, mișcarea nu putea fi dusă atunci până la cap în Germania, decât prin unirea tuturor partidelor de opoziție și în special a nobilimii cu țărani. Sau nici nobilimea nu era pusă în necesitatea de a renunța la privilegiile ei politice și la drepturile sale feudale asupra țăranilor și nici țărani revoluționari nu puteau să intre, pe baza unor perspective generale și nesigure, într'o alianță cu nobilimea, cu starea care îi apăsa mai tare. Ca și în Polonia

în 1830, tot așa și în Germania la 1522, nobilimea nu mai putea să-i câștige pe țărani ». Am citat din « Războiul țărănesc german » al lui Engels, apărut la 1850, acest pasaj esențial pentru a arăta că peste nouă ani, în critica principală pe care o face lucrării lui Lassalle, Karl Marx interpretând la fel cu Engels faptele istoriei, din războiul țărănesc german, va ști să precizeze, pe plan literar, adevărata poziție a conflictului dramatic, din acelaș material istoric, greșit întrebuințat de autorul lui Sickingen.

Între cele două scrisori, deși într'un timp relativ scurt, Marx a recitat de câteva ori lucrarea. Ne-o spune chiar el. Din această aplicare deosebită, observațiile se amplifică și se adâncesc. Problema centrală a unei juste principialități se reia. Dar nici observațiile asupra formei nu sunt uitate și mai ales acelea care privesc condițiile și funcțiunea însăși a poeziei dramatice. Astfel, încă din prima scrisoare el îi spune lui Lassalle că « ai fi putut să prelucrezi ceva mai artistic iambii », pentru ca să adauge de îndată: « dar asta până la urmă, în ochii mei, e un merit, față de leota epigonilor poetici de astăzi, care nu mai aleargă decât după un lustru formal ». Deci, deși atent la formă, iată o primă poziție antiformalistă în artă, precis afirmată de Karl Marx, și relevată chiar din defectuoșitatea prozodică a lui Lassalle, ceea ce nu face, de altfel, decât să-i întărească judecata. Marx condamnă categoric alunecarea în formalism de care dau dovadă « epiginii poetici » în operele lor lipsite de conținut. « Meritul » pe care îl atribuie lui Lassalle este de a fi pus tot accentul pe conținutul idologic al operei. Apoi, cu privire la caracteristicile generale ale poeziei dramatice, ca gen literar care are menirea să fie interpretat și să stea la baza unui spectacol, Marx mărturisește că nu vede în altfel alcătuirea și rostul dramei. « Aș fi vrut să citeșc versiunea destinată scenei, căci în forma în care am eu lucrarea, desigur nu e reprezentabilă ». Apoi, urmărind cu justete probleme tehnice, vorbește despre actori care nu pot fi lăsați să facă pe « figuranții » până ce partenerii lor debitează lungile paragrafe. Și în felul acesta el ajunge să-i scrie lui Lassalle: « Imi pare de altfel, că și dumneata năzuiești înspre acest ideal, în măsura în care faci o deosebire între drama destinată reprezentării și drama literară destinată lecturii. Cred că în acest sens, « Sickingen » se va lăsa cu greu transformat, într'o dramă reprezentabilă ». Cu delicatețe și modestie Marx își asociază la formularea acestor judecăți « de specialitate », părerea autorizată a unui tânăr scriitor german din anturajul său, Karl Siebel, pe care-l citează ca fiind foarte cunoscător în ale teatrului. În realitate, puternica lui judecată, formația literară deosebită și mai ales o adâncă venerație și cunoaștere a lui Shakespeare (intimii lui Marx afirmau că din autorul lui « Hamlet » el știa scene întregi pe dinafară, pe care le recita cu plăcere, după cum fiica sa Eleanor, mărturisea că Shakespeare era privit în casa lui Marx cu aceeași considerație pe care o are biblia într'o casă de credincios) îi dădeau lui Marx această siguranță în precizarea adevăratelor și esențialelor calități ale poeziei dramatice. « Sickingen » al lui Lassalle, de altfel, n'a fost prelucrat decât mult mai târziu pentru scenă, în

1895, de către Flüggen și s'a reprezentat în același an la « Freie Bühne », la Berlin.

Așa dar, după cum cu justeță a remarcat Karl Marx, el nu se găsea decât în posesia unui text imperfect pentru folosirea lui pe scenă. Se pare că primele trei acte păcătuiau cel mai mult împotriva unei adevărate mișcări dramatice. Lucrarea se îngreuna prin retorica lui Lassalle, de care autorul abuzase în tiradele personajelor. De altfel Marx subliniază precis acest lucru, când îi scrie că acțiunea vie trebuie să treacă pe primul plan « unde ajunge să fie tot mai inutilă pledoaria plină de argumente (în care am regăsit, de altfel, cu plăcere vechiul dumitale dar oratoric din fața juraților și adunărilor populare) ». Dar Marx nu lipsește în acest moment al analizei de a releva și meritele lui Lassalle în construirea personajelor. De aceea el scrie: « Sickingen »-ul dumitale e pe drumul cel bun: personajele principale sunt reprezentanții unor clase bine definite și a unor precise orientări. Ele au o anumită mentalitate a epocii lor și acțiunile lor sunt motivate nu din mărunte poftes individuale ci din valul istoric, care le poartă ». Aceste largi și adevărate caracterizări ale personajelor din lucrarea lui Lassalle, Marx le opune « defectuoaselor individualizări », din dramele acelei epoci, germane mai ales. El vorbește iarăși de o « literatură a epigonilor ». Și într'adevăr, începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea n'aducea o temeinică literatură dramatică, în înțelesul ei realist. Nu trebuie uitat că dela această epocă va crește neîncetat — pentru desfătarea și folosința întregii burghezii intrată după 1848 în faza ei reacționară și retrogradă, în drum spre imperialism — noua dramă muzicală a lui Richard Wagner. Revoluționarul acesta de tinerețe, frânat și indiguit, captat și hrănit de burghezie mai târziu, i-a dăruit acesteia forma cea mai completă de dramă idealistă, așa cum numai epocile cele mai aspre de exploatare au cunoscut-o în istoria dramei universale. (Epoca eschiliană din tragedia elină; începuturile dramei liturgice, în Evul-Mediu; autosacramentele spaniole și tragedia sileziană din vremea absolutismelor). Aplicându-se la analiza compunerii caracterelor, Marx precizează că un personaj în creațiunea dramatică e mai puțin important prin ceea ce săvârșește, mult mai important prin *felul în care săvârșește*. Prin această precizare el afirmă deodată libertatea scriitorului, în ceea ce privește inventivitatea și aflarea noutății. Mecanismul marelui creațiuni artistice îi era cunoscut lui Marx, ba și anumite invențiuni pe baza acestui mecanism le folosea atunci când în curând, avea să facă dovadă, propunându-i o soluție — « una dintr'atâtea » spune el, lui Lassalle, — pentru « Sickingen ». Și din discuția acestei arte a compunerii caracterelor, a esenței vii și realiste a poeziei dramatice, Marx ajunge să deosebească arta și creațiunea lui Shakespeare, a cărui valoare o afirmă în mod necondiționat, de aceea a lui Schiller, și ajunge să dea o idee limpede despre poezia dramatică, după înțelesul analizei sale.

Încă din prima scrisoare către Lassalle, care schițează, numai, critica ce avea să se adâncească în a doua, Marx îi reproșează autorului de a nu-și fi

proiectat acțiunea și personajele pe un fond alcătuit din țărănimea revoluționară și elementele revoluționare ale orașelor, din timpul, războiului țărănesc german, tratate cu realismul lor puternic. În felul acesta Lassalle ar fi scăpat în opera sa de anumite abstracțiuni. Și modelul cel mare, pe care Marx îl recomandă, e tot Shakespeare. « Ar fi trebuit să «shakesperianizezi» mai mult, în vreme ce tu ieși calea lui Schiller, transformând pe indivizi în simpli purtători de glas, din duhul vremii. Aceasta este cea mai mare greșeală a ta ». Apoi, din scrisoarea a doua, în aceeași ordine de idei: « Felul de a caracteriza al celor *vechi*, nu ne mai poate fi de folos astăzi. Și de aceea, cred eu, aci, în evoluția generală a dramei, ar trebui făcut loc, fără nicio primejdie însemnătății deosebite a lui Shakespeare ». Iar mai departe vorbind despre conținutul ideologic necesar al dramei, Marx scrie: « Conținutul ideologic... este de netăgăduit — și contopirea deplină a mării adâncimi ideologice, a conștiinței conținut istoric, pe care îl atribui nu fără dreptate germanilor, nu va fi realizat în viitor cu viociunea și plinătatea de acțiune ca la Shakespeare... *Oricum ar fi numai în aceasta văd eu viitorul poeziei dramatice* » (sublinierea noastră).

Așa dar iată precis formulat înțelesul poeziei dramatice, după Marx. Adevărată dramă nu poate fi lipsită de conținut ideologic, — semnul ei de autenticitate, de creație, este viața, robuștul realism artistic care o transcrie și o prefăce în modele tot mai limpezi și mai înalte, demne de urmat — ca la Shakespeare.

Întru cât privește conținutul ideologic din «Sickingen», el alcătuiește punctul central din analiza lui Marx. « După felul meu de a concepe poezia dramatică — scria el —, și anume de a prefera drama realistă celei idealiste, pe Shakespeare lui Schiller, întrebuițarea lumii plebeiene de atunci, cu culoarea ei atât de bogată, ar fi dat dramei un material de cu totul altă vitalitate, un fundal neprețuit pentru mișcarea ce se desfășura pe scenă, a nobilimii naționaliste, fără a mai spune că abia în acest fel mișcarea aceasta ar fi fost pusă în adevărată ei lumină ». Este evident că pentru acel care prețuise mai mult decât pe o simplă podoabă, ci ca pe o mare calitate de fond, mulțimea, intervenția și rolul ei, în opera shakespeariană, sfatul acesta era firesc și cules din cea mai limpede viziune. Dela întrebuițarea *organică* a poporului în stări și meserii (din tragediile istorice, mai ales din «Macbeth», «Hamlet» și «Furtuna») și până la schița abstractă și sintetică a lui Schiller, din «Wilhelm Tell», în care un pescar, un păstor și un vânzător (pe cuplete iar nu pe dezvoltări reale și caracterizări) sunt aduși, într'o scurtă scenă de început, pentru a însemna prezența poporului elvețian și îndeletnicirile lui, e un drum important, pe care Marx în concepția lui despre poezia dramatică îl reconsiderază. Și nu este fără însemnătate a reaminti, în cadrul dramei universale, că la epoca acestor sfaturi ale lui Marx către Lassalle, în Rusia, Alexandru Nicolaevici Ostrovski — traducător și bun cunoscător, și el, al lui Shakespeare, dar mai ales în linia unui realism național al dramei, care-i venea dela Pușkin — își scrie

« Cronicile dramatice » (piese istorice din timpul « smutei », sau a vremurilor de bejenie dela sfârșitul veacului al XVI-lea) dând o permanentă prezență în ele maselor populare. « Fundalul neprețuit pentru mișcarea ce se desfășoară pe scenă... întrebuițarea lumii plebeiene de atunci, cu culoarea ei atât de bogată », pe care le reclamă Karl Marx, după Shakespeare, erau realizate organic de scriitorul rus, într'un mod în care Lassalle în nici un caz nu le-ar fi putut găsi pe calea lui Schiller. E mai mult decât o potrivire sau un simplu procedeu scriitoricesc. Întrebuițarea aceasta e semnul unei orientări sociale a scriitorului.

După cum am arătat, încă din prima scrisoare a lui Marx se desprind judecăți cu privire la analiza conținutului ideologic al dramei. El scrie: « Sickingen s'a prăbușit pentrucă a pornit să se răzvrătească, în calitatea lui de *cavaler*, și ca reprezentant al unei clase ce apunea, împotriva rânduelilor sau mai degrabă împotriva unei noi forme a rânduelilor ». Fără îndoială, mișcarea inițiată de Sickingen, a nobilimii, avea un caracter național. Dar un caracter tot atât de național (pe lângă cel social) îl avea și mișcarea țărănească de atunci. Gândindu-se la acest lucru, Marx spune lui Lassalle: « prin neglijarea mișcării țărănești, după cât mi se pare, ai fost pus în situația de a da și mișcării naționale a nobilimii o poziție injustă și de a lăsa să-ți scape adevăratul element tragic din soarta lui Sickingen ». Și aci, Marx, istoricește, reluând ideile lui Engels din « Războiul țărănesc german » scrie: « Biruința mișcării naționaliste a nobililor era cu puțință numai printr'o alianță a acestora cu orașele și cu țărani, mai ales cu cei din urmă. Și după părerea mea, momentul tragic constă tocmai în faptul că această condiție esențială, alianța cu țărani era irealizabilă; că, în mod fatal, politica dusă de nobilime era meschină și că în clipa în care nobilimea țintea să ajungă în fruntea mișcării naționale, masa poporului, țărani, s'a opus conducerii ei și a lăsat-o să se prăbușească ». Acesta este adevărul în același timp istoric și artistic pe care Lassalle în piesa lui l-a ignorat sau a vrut să-l ignoreze. Și Marx i-o reproșează cu deosebită subliniere: « În ce măsură poate fi întemeiată presupunerea dumitale că Sickingen ar fi stat în anumite legături cu țărani, n'aș putea să-mi dau seama și de altfel nici nu se pune problema ». Dar și concesiia aceasta « neistorică » Marx lasă pe Lassalle să înțeleagă că prin această abatere dela realitatea istorică s'a pierdut tocmai adevăratul *element tragic* ce se poate desprinde din respectarea strictă a adevărului istoric. Și aci Marx, prin soluția pe care o propune dă dovadă de acea inventivitate artistică, adânc creatoare din tâlcuirea însăși a faptelor reale: El nu vrea să-i răpească dreptul lui Lassalle de a-l presupune pe Sickingen în legătură cu țărani. Dar, scrie el, « prin aceasta ai pierdut posibilitatea tragiceii contradicții de a-i așeza pe amândoi (pe Sickingen și pe Hutten) între nobilime de o parte, care nu vrea să soluționeze problema, și între țărani, de altă parte. Aci, mi se pare mie, ar fi putut sta conflictul dramatic între necondiționatele legi ale istoriei și imposibilitatea realizării lor ».

Această viziune autentic dramatică, de constructivă critică a lui Marx, desprinsă din condiționările istorice, dovedește nu numai o justă înțelegere a poeziei dramatice, în conținut și mijloace de expresie, dar și funcțiunea acestei speciale creațiuni literare, în alcătuirea spectacolului, în crearea teatrului propriu zis. De altfel, o cunoaștere atât de adâncă și de perfectă a lui Shakespeare, ca aceea a lui Marx, este o precisă indicație.

După cercetarea lucrării, în ultima scrisoare, Marx își afirmă — e drept, ca și în întreaga scrisoare, în mod destul de « diplomatic » — prețuirea pentru Lassalle insistând asupra celor mai înalte criterii în lumina cărora l-a judecat și încheie: « *Intre noi*, de ani de zile, și chiar în interesul partidului, critica, se poartă, firește, cât mai deschis. De altfel și pe mine și pe toți prietenii noștri ne bucură de câte ori se face dovada că partidul nostru se manifestă, în forme superioare, pe orice țărâm... ».

ION MARIN SADOVEANU

A. S. PUȘKIN: «DAMA DE PICĂ»¹⁾

În opera lui Pușkin, «bilanț al întregii perioade percursoroare a literaturii ruse», «Dama de pică» își are importanța ei în procesul de eliberare al literaturii ruse de sub influențele clasicismului și chiar pentru constituirea realismului.

Eroii acestei crude și fantastice povestiri aparțin clasei nobililor și în special castei militare. În afară de Elisabeta Ivanovna, delicata și tânăra fată luată să fie crescută de contesa Ana Fedotovna; și în afară de Herman, personajul cu totul remarcabil.

Acțiunea povestirii se desfășoară în jurul unei întâmplări ciudate, pe care prințul Paul Alexandrovici Tomski o povestește într-o noapte, târziu, într'un cerc de jucători de cărți.

Ana Fedotovna pierduse în tinerețele ei îndepărtate, într'o călătorie pe care o făcuse la Paris, la jocul de cărți, o importantă sumă de bani. Această sumă era așa de mare încât n'ar fi putut fi plătită fără pericolul ruinei. Ana Fedotovna se gândi, în încurcătura ei, la contele Saint-Germain, un om misterios, poate spion, care dispunea de sume mari de bani. În loc să-i ofere bani Saint-Germain, îi desvăluie secretul unui câștig sigur, indicându-i trei cărți câștigătoare. În adevăr, în seara următoare, contesa, jucând, alege cele trei cărți una după alta și câștigă. Dar din clipa aceea ea păstra cu multă grijă

acest secret și nu-l încredințase nimănui. Această uluitoare întâmplare aprinde mintea unui ofițer de origine germană, Herman. Cu o nemaipomenită perseverență el urmărește să fie prezentat contesei Ana Fedotovna, să o cunoască prin orice mijloc și să-i smulgă secretul, pentru ca jucând la cărți și câștigând să devină bogat.

Pentru a-și ajunge scopul el întrebuițează atât pe Paul Tomski, camarad de arme și nepotul contesei, cât și pe Lisaveta Ivanovna care era mereu în preajma bătrânei, întovărășind-o pretutindeni. Se prefăce că e îndrăgostit de ea și, după un timp destul de îndelungat, într'o noapte, cu complicitatea tinerei fete, poate intra înstărit în locuința contesei. El o așteaptă într'o cameră alăturată dormitorului ei și atunci când rămâne singură pătrunde înăuntru și încearcă prin rugăminți și amenințări să-i smulgă secretul. Speriată din cale afară contesa moare.

Deși în aparență calm, Herman se consideră totuși asasinul contesei, e urmărit de vedenia ei și într'o seară i se pare că primește vizita fantomei contesei, care îi relevă, înstărit, straniul secret: «Trei, șapte, as, vor câștiga la rând», îi spunea ea, dar cu condiția să nu joci decât o singură carte pe zi și pe urmă să nu mai joci niciodată toată viața». Herman joacă, joacă și pierde. Innebunește.

Dacă marginile acestei povestiri sunt muiate într'un rarefiat romantism, miezul ei, precum și materialul uman care o străbate aparțin realismului și asta nu numai prin acțiunile personajilor care sunt de-

¹⁾ A. S. Pușkin: «Dama de Pică», în românește de Larisa și C. Solcănescu — Ed. pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Buc. 1949.

parte de a fi obsesionale, exagerate sau declamatorii, ci prin însăși fixarea lor pe plan social ca exponenți ai unei clase, prin conturul lor precis, luminat din interior, ca un vas străveziu în întuneric.

Iată de pildă bătrâna contesă Ana Fedotovna, înconjurată de slugi, foarte bogată și atât de plină de capricii («Poruncește să înhame, Lisanca, mergem la plimbare — Imbracă-te — Bate vântul, cred și-un vânt foarte rece! — Lisanca nu mai ieșim, degeaba te-ai gătit», etc. etc.) furată de servitori, dar care totuși nu plătește niciodată în întregime leafa Lisavetei Ivanovna. În ceea ce o privește pe Lisaveta Ivanovna, Pușkin, vorbind despre ea, transcrie cuvintele lui Dante: «E amară pâinea altuia și treptele pragului străin sunt greu de pășit».

Contesa o târăște peste tot la balurile ei mondene, ea e vinovată dacă se risipește zahărul, e vinovată de vremea rea, de starea caldărâmului în timpul plimbărilor și în încăpătoarea casă a contesei ea ocupă o «odăiță sărăcăcioasă, mobilată cu un paravan de hârtie, un scrin, o oglinjoară, un pat vopsit și unde o lumânare de seu luminează slab, înfiptă într'un sfeșnic de aramă!». Acestui «ornament hăd și obligatoriu al sălii de bal, femeie zgărcită și de un egoism rece, căreia prezentul îi era străin», Pușkin îi face un minunat portret, exact și realist, în momentul în care Herman o pândea să-i smulgă secretul virtualului, fabulosului câștig la cărți și când, din odăița de alături, o poate vedea făcându-și toaleta de noapte: «Contesa începu să se desbrace în fața oglinzii, îi scosese ră bonetul împodobit cu trandafiri, apoi peruca pudrată de pe capul cu păr alb, tuns scurt; ácele plouau în jurul ei, rochia galbenă brodată cu argint căzu la picioarele ei umflate, etc.». Și iată descris, tot atât de exact, interiorul locuinței Anei Fedotovna: «Herman intră în odaia de dormit. O candelă de aur ardea în fața iconostasului plin de icoane vechi. De-a lungul pereților, acoperiți cu tapete chinezești erau rânduite, cu o tristă simetrie, fotolii acoperite cu mătăsuri decolorate și divane cu poleiala ștearsă și perne de puf,

Pe pereți atârnav două portrete pictate la Paris de «Madame Lebrun». Prin toate colțurile se aflau păstorițe de porțolan, pendule ieșite din mâna vestitului Lorey, cuțite, evantaiuri și o sumă de nimicuri femeiești, inventate la sfârșitul secolului trecut în aceeași vreme cu balonul lui Montgolfier și cu magnetismul lui Mesmer».

Tinerii ofițeri nobili, sunt caracterizați printr'o viață plină de petreceri și de nesfârșite partide de cărți. Față de dragoste, de prietenie, de căsătorie, ei au aceeași atitudine ușuratică și, în același timp, interesată.

Pușkin are pentru ei aceste splendide cuvinte, trecând ca un fir roșu într'o urzeală: «calculați în ușurința lor vanitoasă».

Dintre ei se desprinde Herman. El nu e de origină nobilă și nici bogat. E fiul unui neamț rusificat care-i lăsase o mică avere. Pătimaș și socotit, cuprins de o nestăvilită dorință de bogăție, e explicabil de ce tocmai asupra lui strania întâmplare a contesei la jocul de cărți, povestită de Tomski, se răsfrânge cu atâta putere încât poate deveni, pentru el, verosimilă.

Trebuie să devină verosimilă. Chinuit de dorința câștigului, pentru că asta era prima condiție a acceptării lui în rândurile clasei de sus, Herman își pierde la o cât de atentă privire caracterul lui de erou obsedat și devine un personaj care, evoluând în jurul clasei nobiliare și neavând altă posibilitate la îndemână pentru a fi primit, vede în hazard singurul mijloc de îmbogățire. Deși prudent și calculat, el se lasă târît de fantastică idee a câștigului la cărți, până la desfigurare.

Herman e un «suflet mort».

Dragostea nu-l interesează, înșeală cu ușurință sentimentele curate ale Elisabetei Ivanovna, e gata să devină amantul bătrânei contese, e gata să facă orice, să o asasineze chiar, numai să-i smulgă secretul care i se pare cheia de boltă a întregii lui vieți. Herman înnebunește pentru că pierde tot, își pierde și economiile care constituiau prima bază a planului său de parvenire. Cupiditatea lui fără margini e simbolică: e cupiditatea napoleoniană. Prin origina lui socială (primul «burghez», în literatura

rusă, evoluând în jurul clasei nobiliare), prin ideea fixă a câştigului la cărţi (cele trei cărţi câştigătoare ar putea reprezenta ţări şi pământuri) care ia, în mintea lui, proporţii enorme, prin repetata caracterizare pe care Puşkin i-o dă: «pătimaş şi socotit totodată». Herman aminteşte figura lui Napoleon. De altfel Tomski îl prezintă astfel: «Acest Herman e un personaj cu adevărat romantic; are profilul lui Napoleon şi sufletul lui Mefisto. Cred că are cel puţin trei crime pe conştiinţă».

Simpatia lui Puşkin merge întregă către Lisaveta Ivanovna fiinţă oprimată şi pură: iubirea ei romantică se sfărâmă de pietrele colţuroase ale realităţii, ca un val uşor.

De-a-lungul acestei stranie povestiri geniul lui Puşkin trece ca o imensă pasăre care arată, cu bătăile aripei sale, sursele limpezi şi adânci ale artei adevărate, sursele realismului.

Virgil Teodorescu

A. S. PUŞKIN: «POLTAVA»¹⁾

«Rusia a intrat în Europa ca o corabie pusă pe linia de plutire în sunetul ciocanelor şi în sunetul tunurilor. Războaiele întreprinse de Petru au fost fruituoase şi binefăcătoare atât pentru Rusia cât şi pentru omenirea toată. Succesul transformărilor realizate de Petru a fost rezultatul bătăliei dela Poltava . . . ». Aceste rânduri scrise de Puşkin în ale sale *Gânduri de drum*, ne arată că poetul a priceput bine semnificaţia progresistă a marelui ţar şi importanţa deosebită pe care o are bătălia dela Poltava în istoria Rusiei.

Ne-am oprit asupra acestui citat, pentru că el ne ajută să înţelegem de ce, scriind poemul *Poltava*, Puşkin şi-a depăşit intenţiile iniţiale şi în locul unei compoziţii de factură romantică, axată pe conflicte individuale, ne-a oferit un mare fragment de frescă istorică şi în acelaşi timp un cântec

de slavă închinat uneia din cele mai impresionante personalităţi ale istoriei ruse.

Astfel, după cum se ştie, ideea poemului i-a fost sugerată lui Puşkin de un pasaj dintr'o poezie a lui Răleev, în care se vorbea despre ferocitatea hatmanului ucrainian Mazeppa şi despre soarta tragică a soţiei sale, Maria, fiica lui Cociubei. Într'adevăr primele două părţi ale poemului *Poltava* desvoltă, dau culoare şi structură dramatică conflictului între Mazeppa, Maria şi Cociubei. Cociubei, jignit de Mazeppa, care i-a răpit fata, îl denunţă lui Petru I, arătând că hatmanul unelteşte cu suedezii împotriva ţarului. Mazeppa îl ucide pe Cociubei, iar fiica acestuia, care nu poate suportă lovitura, înnebuneşte. Ultima parte a poemului, însă, care e şi cea mai puternică din punct de vedere al realizării artistice, plasează în prim plan şi pe aproape toată întinderea ei bătălia dintre Petru şi Carol al XII-lea, la Poltava. Fără îndoială această parte este cea mai «grea» din poem şi ea dovedeşte că în construirea *Poltavei* Puşkin a fost condus în primul rând de necesitatea de a-şi plasa eroii în cadrul lor istoric, de o adâncă înţelegere a momentului în care se desfăşura acţiunea.

Important este, însă, că această înţelegere a realităţii istorice zugrăvite, poetul ştie s'o arate aproape pe toată întinderea poemului. Culoarea pozitivă sau negativă a personajelor nu este un dat arbitrar: ea rezultă din încadrarea acestor personaje în sânul unor forţe sociale care împingeau istoria înainte sau încercau să-i stăvilească mersul. Mazeppa, trădătorul, laş şi crud în acelaşi timp, este reprezentantul unor clici feudale, gata să se vândă străinilor pentru a-şi satisface dorinţa de putere şi de exploatare a iobăgimii. Carol al XII-lea, deşi ocupă un loc mai redus în poem, ne pare mai puternic conturat decât acolitul său: el este un tip voluntar şi cutezător, dar lipsit de scrupule şi ambiţios, mânat doar de o nepotolită sete de parvenire — adevărat reprezentant al castei nobiliare suedeze. Împotriva acestora se ridică silueta de uriaş a lui Petru I: acesta ne este descris în poem, nu ca un

¹⁾ Trad. în versuri de George Lesnea — Ed. Cartea Rusă, Buc., 1949.

prinț feudal dornic de aventuri războinice, ci ca un apărător înflăcărat al patriei sale, al celor mai bune cuceriri progresiste sădite pe pământul acesteia. Și în dragostea cu care Pușkin îl zugrăvește pe țar se oglindefte dragostea pe care poetul o nutrea pentru patria sa: mai ales portretul împăratului subliniază caracterul patriotic al întregii compoziții, verifică încă odată puternicul colorit național al artei pușkiniene.

De fapt, un rol decisiv în determinarea procesului istoric zugrăvit în *Poltava* l-au jucat masele populare și acest lucru poetul a știut să-l lumineze. Prăbușirea lui Mazeppa se datorește într-o mare măsură și faptului că masa căzăcească, sătulă de împilarea feudală, plină de ură pentru crotropitorii străini, a refuzat să-l urmeze. Pe de altă parte, în scena bătăliei, legătura dintre Petru și mulțimea ostașilor este zugrăvită în culori vii, ca și dragostea pe care soldații o nutresc pentru împăratul lor. Portretul aceluia bătrân, simplu oștean din popor, care, rănit greu, păstrează, în treagă, ura pentru dușman și dorința de luptă, este semnificativă. Iar prezența sa pe lângă țar nu e mai puțin simbolică: ea resfrânge însăși prezența poporului, întreg lângă Petru I.

În construirea acestui amplu fragment de frescă, Pușkin s'a slujit de o mare varietate de mijloace artistice: el a știut să fie un iscusit dramaturg, un zugrav de tablouri pline de viață și culoare, un povestitor, capabil să evoce în versuri scene de mare tensiune epică, și, înainte de toate, un poet care însuflește cu elanul său întreaga curgere tumultuoasă a poemului, chiar atunci când nu intervine direct în narațiune.

Forma dramatică este utilizată direct, mai ales în primele două părți ale poemului, dar nu ca un simplu act formal. În dialogurile care au loc între Mazeppa și Maria, între Cociubei și Orlic, între mama și Maria, personajele se conturează cu vigoare. Mazeppa nu e un lucid, ci un îns orbit de patima urei; aceasta se vede bine din răspunsurile pe care le dă Mariei sau lui Orlic — el știe că nevoia sa de a distruge

o va nimici și pe iubita sa Maria, îl va duce chiar pe el la pierzanie. Bătrânul Cociubei, și el purtat de o ură pătimasă, este însă impresionant, pentru că pasiunea sa e profund umană. Este ura părintelui ofensat și ura împotriva trădătorului de neam. Ea se ridică până la nivelul eroismului: aceasta reese din scena dintre Cociubei și Orlic, la amenințările căruia bătrânul cazac știe să se opună și să reziste. Personalitatea Mariei, e drept — destul de vag desenată în descrierile poetului, prinde totuși contur atunci când fata își exprimă durerea provocată de moartea tatălui ei. Iar chipul țarului Petru crește luminos în fața noastră, puternic, de o vitalitate generoasă care-i parcurge toate gesturile și cuvintele.

În descrierea bătăliei, Pușkin a dovedit întregul său geniu epic. El știe să cuprindă dela distanță uriașa încețare și s'o zugrăvească cu vigoare, în trăsături largi de penel, fără însă a pierde amănuntele:

• *Bal tunuri. Roș se'nalță fumul,*

Spre cer suind clăbucu-i des,

Străpuns de razele ce-l țes.

Se încheie polcuri prelungindeni.

Pușcașii printre lufe vin.

Cad bombele. Curg plumbii 'n grindini •.

El aglomerează efecte sonore, vizuale, taie versul în propozițiuni scurte, cliptice, reușind să exprime cu o neîntrecută forță dinamismul bătăliei, teribilul joc al morții:

• *Gonesc ca norii călăreții,*

Cu săbiile larg brăzdând,

Relează capete, urlând.

Grămezi de morți zvârlind grămadă,

Ghiulelele-au ieșit la pradă

Și printre ei se joacă 'n larg,

În sânge fierb, în colb se sparg.

Toți laie, spintecă, despică.

Bal darabane. Urlet. Frică.

Trag tunuri. Tropot. Cad și cad,

Și moarte peste tot și tad •.

Cu o altă paletă decât a acestor culori violente ne-a descris poetul nopțile străvezii ale Ucrainei. Și este important de notat că el a știut să umanizeze peisajul, să-l potrivească stării sufletești a eroilor

săi. De fapt, aceștia împrumută cadrului propriile lor sentimente. E o dovadă a ascuțitului simț psihologic al lui Pușkin surprinderea acestui proces:

*« Ucraina 'n noapte lăce, lîn,
Pe cer cresc licăriri de stele.
Văzduhu-i adormit deplin,
Doar frunzele din plopi, doar ele
Foșnesc arginți, parc'ar păși...
Mazeppa-i ros de gânduri și
Vedenii. Stelele 'n, lumină
Par niște ochi ce-aruncă vină,
Privindu-l baljocoritori.
Toți plopii par judecători,
Ce dând din cap, s'au strâns în noapte,
Și despre el vorbesc în șoapte.
Iar noaptea blândă, răcoroasă,
Precum o lemniță-l apasă.»*

Abia când poetul intervine direct în desfășurarea poemului, comentariile sale slujesc pentru a trasa un înalt cadru filosofic întregii povestiri. În perspectiva istoriei, frământările și patimile lui Mazeppa și lui Carol, ambiția lor nepotolită — nu mai înseamnă nimic. Timpul i-a înecât, pentru că ei au încercat să meargă împotriva timpului, să distrugă în loc să construiască:

*« Prin veacuri, ce-a rămas dintr'înși,
Din toți acești bărbați faimoși,
Nepotoliți, ambițioși?
Vlăstarii li s'au slîns; cu dînșii
Pieriră urmele șterbinși.»*

Cu totul altfel îl vede Pușkin, în distanța veacurilor, pe țarul Petru. Acesta a înfruntat glorios timpul, pentru că țelul său a fost nu ambiția vană și distrugerea, ci apărarea firească a patriei sale, ridicarea acesteia. De altfel, poetul precizează: nu lupta singură, ci lupta și « zidirea » constituiesc meritul mare al lui Petru I:

*« Doar tu, erou dela Pollava,
În tupte și 'n zidiri frunțas,
Ți-ai înălțat cu toată slava,
Un monument de uriaș.»*

Versurile acesteia dela sfârșitul *Pollavei* concentrează întreg înțelesul poemului.

Traducerea d-lui George Lesnea este în general de o lăudabilă corectitudine,

atât în alegerea imaginilor, cât și echilibrarea ritmică a versurilor. Prezentarea d-lui N. Moraru încadrează *Pollava* în ansamblul operei pușkiniene, analizând importanța sa în lăuntru literaturii mondiale.

Constantin Varta

★

PETRU VINTILĂ: «OAMENII ȘI FAPTELE LOR»¹⁾.

Volumele de poeme apărute în ultimul timp — cele ale lui George Dan, Cezar Drăgoi, Dan Deșliu, Nicolae Tăutu, Petru Vintilă, — ne permit să măsurăm drumul parcurs în ultimii doi ani de poezia tânără și să tragem câteva concluzii în legătură cu drumul pe care se va desvolta aceasta. Dacă, nu de mult încă, lupta pentru o poezie militantă inspirată de Partid, se desfășura mai mult teoretic, în timp ce versurile ce apăreau lăsau să se vadă supărătoare rămășițe formaliste, sprijinindu-se în același timp mai mult pe ditirambice declarații « ideologice » decât pe o oglindire în realitate a luptei clasei muncitoare dela noi, transformările structurale, mai ales începutul construirii socialismului în țara noastră, au adus schimbări importante și în câmpul poeziei: au apropiat-o de viață și de oameni, au determinat-o să părăsească formulele vagi pentru un examen mai adâncit al realității concrete. Aceste constatări pot fi întâlnite de altfel în mai toate comentariile critice, făcute cu privire la creațiile recente ale poezilor amintiți mai sus.

Culegerea *Oamenii și faptele lor*, a lui Petru Vintilă, este semnificativă și pentru că în ea se conturează ascuțit schimbarea intervenită în evoluția tinerei poezii, opoziția dintre cele două faze semnalate.

Este interesant cum maniera poetului evoluează odată cu procesul istoric din care își extrage temele.

¹⁾ Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R. P. R., Buc., 1949.

Astfel, primele două cicluri, intitulate «1933», «1941», îi prilejuiesc lui Petru Vintilă o întoarcere în amintire, un popas asupra acestor două momente tragice din istoria poporului nostru. El evocă «Amintirea lui 33», lupta eroică a greviștilor dela Grivița împotriva călăilor burghezo-moșierești, desorientarea și amărăciunea soldaților trimiși să moară într'un războiu fără sens, dospindu-și amărăciunile într'un tren militar oprit în noapte sau ritmându-și pașii în parade absurde. Iată de ce se întoarce poetul către tovarășii săi de cântec și le face severe reproșuri pentru rătăcirile lor gratuite din trecut, care i-au împiedecat să lupte pentru stăvilirea măcelului.

Petru Vintilă mai este însă, într'o oarecare măsură, contaminat de atmosfera halucinantă, febrilă, a vremurilor evocate, atmosferă care poate fi regăsită ca o pecete stilistică, într'un sector destul de larg al poeziei noastre de până acum câțiva ani. Amintirea grevei dela Grivița nu este o descriere realistă a evenimentului, ci un fel de apocalips cețos, în care se ciocnesc forțe misterioase. «Armele de luptă» erau aduse în ateliere de «urjase ape subpământene». Iar în seara grevei «au țesit, cu apele, morții tăi din mormânt», semnalul încetării lucrului fiind dat de oasele ieșite din cripte, care sburau pe firmament în chip de rachete luminoase sau comete. Ciclul «1941», traversat de altfel, ca și «1933», de o sinceră vibrație lirică, este mai limpezit. Imagini abstracte, vagi, ca «floarea de regrete, corăbiile spaimei, monizele luminii etc.», mai sunt însă prezente.

În poemele cuprinse în «Geografie nouă» și în «Oameni», Petru Vintilă ne oferă nu numai cadrul nou, circumscris de titluri, ci reușește să-l și umple într'o mare măsură cu un conținut nou, mai apropiat de noule teme ce și le propune și pe care știe să le cuprindă într'o altă perspectivă, definită de un alt gen liric. Poetul, devenit reporter, cutreeră țara și descoperă oameni și locuri în care înțelesurile cele noi ale construirii socialismului sunt vizibile. Vizibile, de sigur și prin contrast cu semnele trecutului. Vintilă le subliniază cu indignare, în ascuțite linii de satiră, — de

această dată, desenate însă realist, nu ca niște proiecții ale imaginației, ci decupate din planul obiectiv al realității. Poemele sunt acum scurte scene cu personaje conturate. Iată-i pe exploataorii de ieri:

*«Leneșii domni de călți, care-au avut acțiuni
Ar vrea să cadă trăznel pe coșul cel mai lung
Și lacăte să fie oriunde ai vrea să suni.*

*Înșepenile 'n stații, vagoanele să stea
Iar dacă ar putea și Dunărea să sece.
Mâna la strung, de plumb să se oprească grea
Și 'n inimi sângele să se oprească rece.»*

Fantezia poetului nu mai construiește imagini cețoase ca mai înainte; ea definește plastic visele monstruoase ale dușmanului clasei muncitoare: ea mobilizează indignarea noastră și reușește să-și împlinească misiunea, să facă din poezie o armă de luptă. Chiar atunci când funcționează ca o oglindă deformantă, turtind grotesc imaginile trecutului, ea își află rostul pentru că sub presiunea ei acest trecut își mărturiseste semnificația dușmănoasă omului. Întradevăr, așa putea să apară Reșița muncitorilor atunci când aceștia nu erau acolo decât niște robi:

*«Aci, jurnalele păreau spânzurători,
aci, mâini sprijinind cerul subțiori.
Te 'nfricoșau țipelele ei de oșel sfâșial,
parcă trecea prin carne-un cușil înfierbântat.»*

Foarte important este însă că în poezia lui Petru Vintilă au început să apară, în culorile convingătoare ale vieții, oamenii noi, muncitorii, constructorii socialismului. Acum, nu poetul va vorbi entuziast despre lumea aceasta nouă, ci-i va pune pe exponenții acestei lumi să vorbească despre ei și faptele lor. Structura dramatică pe care o capătă acum poemul îl face mult mai convingător. Dacă efuziunile infierbântate ale poeților ajunseseră, prin repetiție și dimensiuni, să răpească încrederea cetitorului, personajele lui Petru Vintilă—Gheorghe Păun cel ciungit la Reșița, Ioniță Domil, căruia «Tanătul i-a ars într'o zi lumina ca pe o hârtie», femeia dela țară, căreia «trei feciori i-o trimis Hieler în pământ» și alții—vin foarte aproape de noi, ne

devin repede prieteni. Și tocmai din pricină că le cunoaștem suferințele din trecut, le înțelegem mai bine bucuriile și credința de acum, când sunt liberi. Mărturisirea lui Gheorghe Păun e mișcătoare, pentru că ea cuprinde în cuvinte simple, firești, dragostea muncitorimii noastre pentru Partidul care o călăuzește:

« — Frate Partid, cum îți simt inima alături
de-a mea,
Cum văd de bine călăuzitoarea stea . . . »

După cum gestul țărăncii care spune: « Am venit să votez pentru Soare, că votez p ntru pace », capătă mai multă greutate în ochii noștri atunci când aflăm că războiul a lăsat-o fără feciori, că « soarele » i-a dat pământ și i-a confirmat dreptul la viață.

Iată semne ale unei poezii, în care orientarea spre concret e vizibilă, în care forța emotivă a versului nu provine din jonglării formale, ci din însăși graiul firesc al oamenilor, capătă greutate din situațiile în care cei ce le rostesc sunt înfățișați, din viața lor și din gesturile ce le săvârșesc.

Cum afirmam și mai sus, în această poezie, imaginația își va păstra drepturile ei. Nu ne vom mira, atunci, când, în ochii poetului, Sinaia eliberată de umbra sinistră a monarhiei, pare a-și trăi pentru prima oară primăvara:

« In primăvara asta copacii-au îmbrăcat
Pentru întâia dată cămăși de elorofilă
Și nu mai stau nici gârbovi cu gâtul aplecat
Și nu mai au privirea pierdută și umilă ».

Tocmai această prezență justificată a imaginației, îndreptățește o obiecție. Petru Vintilă, pornit cu hotărâre pe linia poemului reportaj, riscă să cadă într-o greșală contrară celor din trecut: să transforme uneori poemul în reportaj versificat. Acest pericol nu poate fi înlăturat decât printr-o justă înțelegere a funcției lirice ce o are imaginația: concepută, bine înțeles, ca un instrument de oglindire artistică a vieții, aceasta îl va ajuta pe poet să pompeze sânge în notațiile pe alocuri seci ale poemelor sale.

Pe de altă parte, trebuie semnalat un dezechilibru — care nu-i e propriu numai lui Vintilă — între aspectele trecutului oglindite cu vigoare în poemele din *Oamenii și faptele lor* și semnele orânduirii noi, care mai sunt încă, în unele bucăți, vagi, schematic. Astfel, constituie, fără îndoială, un progres, procesul de obiectivizare, de renunțare la acrobații lirice în favoarea unei fidele oglindiri a realității, semnalat de noi în poezia lui Petru Vintilă. Este bine că eroii săi vorbesc despre Partid și-și mărturisesc dragostea pentru el. Dar era și mai bine dacă poetul demonstra prezența Partidului prin faptele sale, dacă ar fi știut să-i descopere rolul conducător în câteva din nenumăratele acțiuni de construire a lumii socialismului.

Spuneam mai sus că mărturisirea de dragoste pentru Partid a lui Gheorghe Păun e mișcătoare. Și, totuși, Partidul ne apare mai viu în poemul « Bisoca », în care ni se spune că:

« Azi are satul școală, și 'n ulițe pietriș
Și-o casă pentru nașteri. Is rumeni cei copii ».

Linia valabilă există în poezia lui Petru Vintilă. El nu are decât să și-o adâncească și să o desvolte.

Problema care-i se pune, este obținerea unui echilibru între notația de reportaj, care-l apropie de realitate, dar riscă să-l oprească la pojghița acesteia, și imaginație, care trebuie să devină o sondă a sufletului oamenilor, a înțelesurilor adânci, purtate de viața acestora. Dar pentru realizarea acestui echilibru, poetul trebuie să înțeleagă mai adânc transformarea structurală a realităților din țara noastră, căci în aceasta va găsi miezul valabil al artei sale. Poemul « A venit mama în București », pe care-l socotim cel mai realizat din volum, îi poate indica drumul de urmat. În acest poem, forma dialogată, presărată cu termeni dialectali, își capătă întreaga eficacitate. Pentru că ea conturează viu personalitatea țărăncii naive, ameteite de vuetul orașului, teama ei pentru fiul rătăcit în babilonia metropolei:

« Tică, mică, mi-a spus mama cu glas blajin
Nu te simți între alăta lume, singur și străin ? »

*Nu-ți sună în urechi uneori doinele și viorile,
Nu-ți amușese suflulul gândurile, florile?**

Momentul «semănătorist» e prezentat, dar condamnat apoi fără recurs. Fiul țărâncii nu e străin de oraș, pentru că acum vuește în el viață nouă, «*Fiindcă-i cresc din piatră curulă nebănuite puteri*», el luptă acum în oraș și pentru fericirea fraților săi dela sate. Finalul subliniază originalitatea întregii bucăți și semnificația ei, care depășește cu mult faptul relatat. Aici se consemnează definitiv înlăturarea antagonismului sat-oraș, sub semnul socialismului:

*«Mama săraca mă crezuse în genunchial în eres;
I-am văzut lacrimile de în. Mama plângea.
Mama m'a 'nfeles!..»*

Valoarea poemului constă în densitatea și amploarea semnificației lui sociale, în faptul că, mai mult decât toate celelalte, nu prezintă numai personaje, ci știe să le angreneze într'o acțiune verosimilă, colorată de lirism și care duce la un desnodământ necesar, viu luminat de mesajul de luptă al poetului.

Socotim că pe această linie va trebui să-și desvolte poetul, în viitor, mijloacele, a căror valoare a fost în mare măsură dovedită de *Damenii și Japtele lor*.

J. Popper

★

NICOLAE TĂUTU: «ȘI S'AU INTORS PĂDURILE 'NAPOI...»¹⁾

E semnificativă, pentru tinerii noștri poeți, folosirea, pe o scară largă, a reportajului liric. Chemați să dea expresie poetică unei vieți ce se caracterizează printr'un dinamism ne mai întâlnit până în prezent la noi, poeții au găsit în forma narativă a reportajului modalitatea prin care să-și poată manifesta, cât mai direct, participarea lor entuziastă la revoluționarele realizări ale clasei muncitoare.

Lirica burgheză și critica formalistă considerau reportajul ca o imixtiune ce ar

turbura pretinsa puritate a poeziei, «Teoria» aceasta nu era întâmplătoare și nu de dragul poeziei a fost concepută. În spatele ei se ascundea încă una din metodele prin care burghezia căuta să rupă creatorii de realitate. Într'adevăr, ca gen legat nemijlocit de viață, reportajul ar fi putut să desvâlue mai ușor contradicțiile regimului capitalist.

Practicat de tinerii noștri poeți, reportajul liric s'a dovedit a fi generator de poezie valabilă.

Fără îndoială, transcrierea în formă de reportaj liric a realității trebuie să comporte o serioasă atenție; el ne oferă posibilități certe de a pătrunde în miezul vieții; dar nu e mai puțin adevărat că nestăpânirea acestui mod de exprimare lirică poate împinge ușor poezia pe panta prozaismului.

Și în poemul «*Și s'au întors pădurile 'napoi*» al lui Nicolae Tăutu predomină tonul narativ al reportajului.

Sunt evocate două aspecte contradictorii ale unui sat, Prisaca, aspecte ce caracterizează toate satele noastre.

De o parte, satul trecutului, cufundat în superstiții și ingoranță, bântuit de boli și de mizerie; de cealaltă, satul, care, ridicându-se sub acțiunea clasei muncitoare, își scutură întunericul întreținut cu atâta grijă de burghezie, satul nou, în care pătrund unealta modernă și lumina științei.

Ideea câștigă în sugestivitate poetică prin imaginea pădurii, ciuntită și devastată în timpul exploatării capitaliste, pentru îmbogățirea și confortul burgheziei; dar care, replantată, odată cu ridicarea satului spre viață, ca o întoarcere a ei la sat, crește acum, deasă, și spre folosul poporului.

Imaginea pădurii capătă și mai multă viață, prin faptul că nu servește în poem doar ca element decorativ — omul simte adânc, organic, devastarea, iar durerea și revolta se aprind în el la spectacolul dezolant al brazilor și stejariilor răsturnați :

*«Strâmbă lege și căinească,
Cine poate să-i oprească,
cum să cerem la ciocoi
să 'nloarne codrii 'napoi?»*

¹⁾ Ed. de Stat, Buc., 1949

*Măsurau lemnul cu melru,
pe când mie sau lui Petru,
zace 'n sliva jos tăiată
inima și viața loată...*

*Stejarul cu coapsa tare
il simțim în mădulare;
bradul cu frunza bold
ne creșta în piept și șold!*

*Uliu-liuu, unde-i pădurea?
Ne-a rămas numa securea!
Duce-le-ai blestem le-ai duce,
să le faci din lemn doar cruce!*

Stăpănit și exploatat de chiaburi, satul din trecut unde «toamna se jurișea roșcat ca o vulpe», «carnea se usca iască pe pulpe» și deasupra căruia «ureo stea de buche n'a scăpărat pe călun», e oglindit concret și convingător. Doar unele prozaisme, care s'ar fi putut înlătura, — dacă poetul ar fi rezistat mai mult ușurătății în versificare, de care se lasă uneori antrenat, întunecă pe alocurea realizarea integrată a evocării aspectelor de altă dată.

Sensul ideologic al poemului e just, cu excepția unor devieri sporadice, ca de pildă acelea din versurile:

*«Nu mai visași trecutul cel de fier
azi vremuește viața în loc de hangere»*

sau:

*«Plutași ar strânge lumina 'n palme
au uita de harță, de bici, de sudalme,...».*

Acestea au, fără îndoială, un conținut demobilizator, prin îndemnul la uitare față de un trecut de cruntă exploatare, suferit de țărănimia săracă a satelor noastre.

Deasemenea, deși opoziția celor două infățișări ale satului e fericit aleasă pentru sublinierea conținutului ideologic, modul de a-l prezenta suferă de un oarecare schematicism. Trecerea dela aspectul întunecat la cel luminos al satului e realizată oarecum mecanic. Insuficienta pătrundere realistă a vieții sătești sărăcește conținutul fragmentului în care este prezentată faza de tranziție dela o stare la alta și, deasemenea, știrbește și unitatea artistică a poemului.

Nicolae Tăutu anunță începutul unei ere noi:

*«Zi de toamnă, muști ca din gulue,
soarele slă să cadă din cue,
urcă pînă 'n munți funigei
în calendar: August 23!...».*

— dar, imbiat de scîpătul imaginilor și antrenat de curgerea versificării, nu vede mai în adânc. Și-acum, apar mai dese și prozaismele. Versuri ca:

«Ii, ce mai de albă s'a înălțat halta»

sau unele de forțat, nenatural, familiarism, precum:

*«Înlăi, baba Lena privea cu un ochi,
ca să n'o lovească, loată, un deochi,
dar apoi s'a prins să aște «vrăjitoria»
și a'nceput să 'nvețe carle cu Maria!»*

*«Mai ales că eri, în deal la Ateneu
a trecut hopul, hopul cel mai greu
căoi a ascultat cum vorbea pe unde
cineva al naibii ce 'n lăzi s'ascunde...».*

sunt rezultatul alunecării într'un formalism comod, în dauna pătrunderii realității. Nicolae Tăutu n'a avut în vedere, îndeajuns, și n'a urmărit atent, pentru îmbogățirea conținutului și pentru unitatea artistică a poemului, un lucru esențial, care trebuie văzut cât mai profund, atunci când se atacă procesul de transformare a satului: lupta Partidului pentru scoaterea la lumină a proletariatului rural. Mai ales acum, când sarcinile în vederea construirii bazelor socialismului în sectorul agricol au fost împedate desemnate, ochii trebuie să fie sfredelitori, iar uneltele tot mai ascuțite. Când poetul privește serios problema, atât conținutul cât și mijloacele artistice sunt îmbogățite.

În schimb, tema exploatării țărănimii sărace de către chiabur e just urmărită. Chiaburul e conturat cu precizie. Felul cum este prezentat ascute vigilența:

*«Cine a ținut acest norod flămând
cu vitele să 'ngenunche 'n rând,
bietețe minși și inimi ferecale
atât amar de ani și de păcate! ?*

*Misir și ai lui ne-au ținut slugi
argași supuși la buturugi;
deaceea pumnii până'n cimilitr
îl vor căta oriunde pe Misir...*

De aceea și mijloacele artistice sunt, aici, mai bune.

Nerenunțând la uneltiri, amenințat tot mai mult de mersul înainte al istoriei, chiaburul ne apare, când gata să lovească, când înfricoșat de strivirea pe care o prevede, când grotesc, ca în versurile în care ne este înfățișat plin de ciudă în fața succelului lucrărilor de electrificare a satului:

*«De 1 Maiu s'a luminat Prisaca,
cerul și-a rupt de sub picioare craca
și varsă dimineața în cascadă
în fanare ce au înșorlit pe stradă.*

*Poale Misir, adânc în vizuină,
s'ascunde orbete de-aldă lumină,
tremurând lângă fiecă ghindă,
ca nu cumva și 'n ea un bec să s'aprinică».*

Dacă poetul ar fi adâncit mai mult acțiunile purtate de Partid, rolul său de organizator și mobilizator al țărănimii muncitoare pentru ridicarea satului, opoziția celor două înfățișări ale satului ar fi fost și ea mai puțin schematic prezentată, iar trecerea dela un aspect la cel opus mai temeinic pregătită.

Nu e suficient a anunța, oricât de izbit, numai rezultatele luptei Partidului; pentru a nu cădea în schematism și pentru ca opera de artă să capete o mai mare putere de convingere și să devină un puternic instrument de mobilizare, creatorul trebuie să urmărească atent toată complexitatea luptei; numai astfel procesul de transformare al realității sociale poate fi cuprins în întregime.

Totuși, poemul lui Nicolae Tăutu prezintă netăgăduite calități, ca de pildă în strofele unde se cântă întraripat, ca un imn, opera de electrificare a satului:

*«De stâlp, cupole, de grindă
tone de viață să-i aprindă!
Opașe, lămpi, lumânări, la gunoii
S'a'nlor pădurea, oameni, pentru noi...*

*Electricitate tovarăși, electricitate
sparge negura'n inimi și sale
becurile, primele rândunici de lumină
a primăverii comunismului ce-o să vină!»*

unde conținutul ideologic este susținut de un puternic avânt liric, de un entuziasm sincer, neafectat, de o imagine, uneori îndrăzneată, totuși organică, — posibilități de exprimare variate, bogate, și care definesc un poet. Cu atât mai mult, deci, suntem îndreptățiți să-i cerem o muncă mai insistentă pentru a-și lichida lipsurile.

Traian Stoica

★

MIHAIL BUBENNOV: «MESTEACĂ-
NUL ALB»¹⁾.

E limpede că o temă cum e războiul pentru apărarea Patriei Socialiste a prilejuit și va mai prilejui literaturii sovietice multe opere de teatru, poezie sau roman. Cât de valoroase sunt aceste opere de largă respirație, ca «Furtuna» lui Ehrenburg, «El au luptat pentru patrie», de Șolohov, «Tânără gardă» de Fadeev, atâtea și atâtea altele, e cu neputință ca ele să epuizeze tot enormul material uman, să oglindească toate aspectele eroice ale luptelor oamenilor sovietici. Deaceea, tema războiului rămâne mereu vie și nouă. Războiul pe care l-au purtat oamenii sovietici a avut drept țel obținerea unei păci trainice și drepte. Lupta continuă astăzi pentru păstrarea acestei păci, împotriva tuturor uneltirilor și încercărilor imperialiste. Și din acest punct de vedere, fiecare reoglindire literară a ceea ce au jertfit și dăruit oamenii sovietici în încheștarea prin care au nimicuit hitlerismul, fiecare nou document literar este binevenit și deosebit de actual.

Mihail Bubennov și-a propus în romanul lui, a cărui valoare a fost consfințită de

¹⁾ Mihail Bubennov: «Mesteacănul alb», în românește de Otilia Cazimir și Eugen Vineanu — Ed. «Cartea Rusă», Buc., 1949.

premiul Stalin pe 1948, să urmărească transformarea mentalității de constructori pașnici ai oamenilor sovietici. Agresiunea fascistă i-a surprins în plină luptă de consolidare a socialismului. Hotărîrea neclintită de a apăra cu orice jertfă ceea ce clădiseră exista dela început. Dar oamenii aceștia nu știau încă să urască pe dușman, nu-și dădeau seama de toată oroarea acelor indivizi-mașini de distrugere, pe care hitlerismul îi asvârlea pe pământul sovietic.

Astfel, în centrul romanului stă transformarea lui Andrei Sopuhov, același Sopuhov pe care, la începutul povestirii, îl vedem hrănind cu grijă pe aviatorul hitlerist luat prizonier în vreme ce mitralia femeii și copiii, iar la capătul primului volum îl vedem luptând cu aprigă dărzenie, mânat de ură nimicitoare împotriva dușmanului. « Și (Andrei) simți și mai adânc în sufletul lui acea fericire care-l cuprinsese pentru întâia oară în viață. Dar acum știa fericirea biruinții. Se simțea fericit că e soldat ».

Această transformare a oamenilor dela clădirea pașnică la tot ceea ce cere lupta înverșunată se face cu jertfe grele. Episodul în care colhoznicii din satul Olhovca dau foc recoltei pentru care au trudit, căci își dau seama că e o lovitură grea dată cotropitorului, episodul acesta e plin de măreție tragică.

Izbitor de puternică în eroismul ei atât de omensc se desprinde din carte figura căpitanului Ozerov. O figură de bolșevic în toată plinătatea cuvântului, de om care știe pentru ce luptă. Și conștiința aceasta permanentă a țelului înalt pe care-l urmărește îi dă o agerime deosebită în deslușirea drumului, îi dă rapiditate în hotăriri și putere de rezistență în fața oricărei greutăți. Separat de restul diviziei, știe că va trece printre trupele inamice și că va ajunge în liniile sovietice. Și hotărîrea aceasta îl face să găsească mijlocul și să-l ducă la îndeplinire. Lui Ozerov i se potrivește desăvârșit cuvintele pe care el însuși le rostește la moartea comisarului Iahno: « A fost un adevărat bolșevic, Petia... Un om cu o mare credință în suflet, cu o

credință în cauza noastră, cum o avea el, Petia, e ușor să trăiești și e ușor să și mori. Dar să te desparți de asemenea oameni, asta e greu... ».

Titlul romanului are valoare simbolică. El revine adesea, e pomenit de soldați în toiul luptei. În imaginea mesteacănului alb e sintetizată bogăția și frumusețea Patriei sovietice, se cuprinde plinătatea vieții străbătută de bucuria muncii creatoare, a vieții de oameni care schimbă fața lumii. Pentru recucerirea acestei vieți știe că luptă fiecare soldat. « Un mesteacăn. E un pui de mesteacăn alb. Când mă uit la el, văd în fața mea toată Rusia noastră ! ».

Volumul întâi, apărut în traducere românească, cuprinde perioada retragerii până la înfrângerea asaltului fascist în fața Moscovei. Din volumul al doilea au apărut fragmente în presa sovietică. Așteptăm cu nerăbdare apariția lui la noi. Pentru că despre « Mesteacănul alb » mai sunt multe de spus, atunci când vom putea urmări povestirea lui Bubennov în toată amplitudinea ei desfășurare.

Silvian Iosifescu

A. BLOK: « POEME »¹⁾

Din opera lui Alexandru Blok, traducătorul — atât de personal — Radu Boureanu a reținut numai nouăsprezece poeme, foarte tipice însă pentru alternanțele lirice ale acestui exponent al « unei întregi epoci poetice », cum spunea Maiakovski. Blok a târît mult timp un lanț greu de picior: povara originii burgheze. Lucru vădit în șovăelile lui repetate între ideologia clară a proletariatului revoluționar, și aceea noroasă a reacțiunii decadente. Dar nu atât confuzia în care s'a scaldat poetul, trebuie să ne fixeze interesul, cât efortul lui, — mărturie a elanului creator — de a și-o risipi, pătrun zând sensul luptei poporului.

¹⁾ A. Blok: « Poeme », trad. de Radu Boureanu, ed. « Cartea Rusă », Buc. 1949.

Primul volum, « *Versuri pentru Doamna minunată* », degajă, din titlu chiar, miasma de subtile otrăvuri a simbolismului. Pe atunci — în 1900 —, Blok umbra cu ochii pierduți în năluciri mistice, după fel de fel de « esențe » — pure ficțiuni idealiste. Așa, în poezia « *Uitat sub bolți* », el contemplă fascinat chipul hieratic, proiectat în spațiul nocturn al « Inaltei-Eternei-Soții ». În halucinațiile lui eterice, imaginea aceasta reprezenta « Amorul sacru » sau o « logodnă mistică », cum vorbea și filosoful obscurantist Vladimir Soloviov (în « Problema dragostei ») — mentorul simbolismului creștin din Rusia țaristă a anilor 1900-1905.

Apucăturile acestea evazioniste corespund — cum precizează Jdanov în raportul său asupra revistelor « *Zvezda* » și « *Lenin-grad* » — « acelei perioade în care zilele feudalismului și burgheziei erau numărate și în care poezii și ideologiile claselor dominante lincău să se ascundă de realitatea crudă, pe înălțimi învăluite în nori sau în ceața misticii religioase, în măruntele lor suferinți personale și în scormonirea sufletelor lor mici ».

Totuși se evidențiază chiar aici elemente de rezistență din partea poetului, ademenit, dar nu căzut rob decadentismului. Presiunea maselor apropiindu-se de primul punct de fierbere revoluționar — 1905 —, apăsa pereții izolării sale fragile. Suprafața versului lui Blok, întâi placidă ca aceea a unui bazin din parcurile nobiliare — motiv idilizat de simbolști — se încrețește. Alarmat, Blok semnaleză cu o mână primejdia Importurilor occidentale, contractate, atunci ca și azi, de exponenții periferiei literaturii burgheze, — în timp ce, cu cealaltă mână, el arăta generației sale sursa permanentă a poeziei: tradițiile populare ale culturii ruse. Blok bănuie frământările sociale ale viitorului apropiat, anunțate în cadrul opac — unde și « primăvara aspră plângea » — pe care-l constituia Rusia absolutistă, în jurul desorientațiilor lipsiți de puternica lumină a proletariatului.

Problemele Patriei sale — atât de nete pentru masele muncitoare — si apar ca întrebări insolubile, ca niște enigme ale

destinului, pe care declară singur că nu le înțelege:

« *Zorile greu se prelungeau
Cu întrebări șoptite, eri,
Tăceau și nu se deslegau
Sub plânsul asprei primăveri* ».

sau:

« *Eu am intrat în negrul freamăt de
sub cer,
Ca să străbat nestrăbătutul nopții val,
Ca să-i petrec pe nevăzuții care pier,
Ca să ascult un tropot bănuil, de cal* ».

Tendința innoitoare, deși acoperită cu un strat de fantezie abstractă, prinde însă consistență, devine o preocupare permanentă; pe când răbufnirile mistice amuțesc, pierzându-și creditul. Ceea ce am numi criza de cunoaștere a realității, se produce odată cu volumul « *Răspântia* ». Blok iese din carcera « paradisului » cosmic, electrizat de viața străzii și a muncii. În « *Fabrica* », stabilește contactul cu uzina, dar nu-l emoționează activitatea oamenilor chinuți de acolo, ci pereții inerți, de închisoare, ai întreprinderilor de exploatare capitalistă. Viziunea e sumbră și incapabilă să explice motivele obiective, generatoare de mizerie și teroare, legate de structura sistemului burghezo-moșieresc. Opreșiunea însemna pentru Blok un fenomen corosiv și fatal, menit să fure veșnic omului speranța revoluționară. Astfel, muncitorii se înghesuie la ușa fabricii ca o « gloată, strânsă jos, flămândă ». Bloc nu distinge deci tiparul de clasă al teroarei, respectiv, nu deslușește îndărătul ei, fețele hidoase ale claselor dominante, interesate să exlirpeze voința de luptă a poporului:

« *E poarta veche, ferecată
în zidul vechi obraz de var
făptură dreaptă neagră pală
ii numără pe oameni rar* »
(Fabrica)

Abia cu « *Cerescul /aur* », ochii lui Blok, până acum hiper-sensitivi și chinuți, sesizează, străfulgerați, strălucirea conștiinței de clasă a celor care doresc organic libertatea. Simbolul ei — care va fi scump și

lui Maiakovski, e soarele, « cerescul faur, care-și umflă foalele în uzină »:

« Dai tuturor ce și-au deschis în raza
soarelui de foc
dramatic pieptul, în răspântii, în be-
ciuri și pe turle, slavă!
Soarelui, soarelui aprins ce 'n neguri
își despică loc,
In vicurile fără număr și 'n cântecele
voastre — slavă ți ».

În « părjolul » soarelui, arta lui Blok se maturizează, iar în 1905, Revoluția masei îl află de partea ei. Lupta necrutătoare a poporului muncitor îl convinge că nu la inflăcărare despre marile adevăruri care comandă idealul clasei muncitoare, chemată de istorie să deschidă cătușele întregii omeniri. Rezultatul: Hric îl formează un nou ciclu de poeme, dintre care în volumul românesc sunt publicate « Meeting », « Superb e încă cerul » și « Sătui ». În prima,uciderea unui agitator cu figură de profet în mijlocul mulțimii indignate, îl îndurează pe poet într-atât, încât, înmărmurit, nu e în stare să scoată decât strigăt de protest. De aceea Blok se oprește cu un accent de afecțiune strict individuală, doar asupra « seninului feței mortului », — mai tare în credința lui decât rafalele țariste, — și nu răscolește masa împotriva asasinilor:

« Și peste negre guri de armă,
la ușe stând de pândă,
ei cel din urmă lanț îl sfarmă,
cu răsufierea blândă ».

În poezia « Superb e încă cerul » asistăm la asaltul poporului muncitor împotriva reacțiunii, prin intermediul unei alegorii oarecum ermetice. Ciocnirea e simbolizată prin atacul de « jărătec » deslănțuit de un ostaș asupra citadelei imperiale, păzită de un ostaș negru, încarnație a reacțiunii absolutiste. Recunoaștem aci dărele aceluia « realism fantastic » (e însăși expresia lui Blok), în care notele romantice și fanteziste alcătuiesc un balast — e epoca « Răspântiei ».

Anul 1905 l-a înțefit considerabil fermentația artistică și ideologică, învă-

țându-l că numai proletariatul e groparul capitalismului. În acest sens invectivează Blok, cu un suav sarcasm protocolar, clasa stăpânitoare, care expiră într'o atmosferă de un estetism macabru. Poetul folosește înadins manierele simboliste,¹⁾ spre a parodia ceremonialul funerar cu care aristocrații se lăfăesc pe năsălie, ca la oșpețele din timpul vieții:

« Bătrâne Doamne, porcelanuri,
pe masă catafalc înfins,
sufragerii cu sarbăd praznic;
lumina în lavan s'a stins.

« Aduc mâini negre lumânări,
punând pe chipuri arcuți pale,
vorbele sună-a pergament,
lucrează creerii agale ».

Aduc mâini negre lumânări,
punând pe chipuri arcuți pale,
vorbele sună-a pergament,
lucrează creerii agale ».

Transformarea lui Blok se realizează însă după o linie frântă. Ce e nou se încorporează în lupta cu ce e încă vechiu, aspirațiile progresiste cu ultimele poziții ale atitudinii burgheze, retrograde. Blok nu se orientează exact și constant pe parcursul precis al clasei muncitoare, nepricepând rolul Partidului în conducerea proletariatulului, și (cu deosebire) valoarea creatoare, revoluționară, a ideologiei marxiste; se sbate încă într'o capcană artificială, lăsată în mintea lui de educația burgheză: pretinsul conflict dintre intelectualitate și popor, dintre cultură și Revoluție. Cu alte cuvinte, Blok se raliază proletariatulului în vederea atingerii primului obiectiv: distrugerea societății divizată în clase, dar nu împărtășește încrederea în misiunea constructivă a poporului, în viitorul acestuia. De aceea valoarea artei lui — din această perioadă — e în primul rând de ordin negativ. Blok deschide o campanie lirică împotriva formalismului « neînsuflețit » (cum spunea cu mult înaintea lui, Her-

¹⁾ Un procedeu analog e folosit, astăzi, la noi, de Maria Bănuș în « Patronul » și H. Bonciu, mai cu seamă în « Boerul », ms.

zen), fie el rusesc sau străin. Blok, aflat atunci într-o poziție teoretică justă, jură «răsbunare», în numele adevărului și simplității populare, estetismului [disolvent și reacionar, antipopular (ca în poemul celebru «Răsbunare», care ar trebui neapărat tradus). În acest sens poezia «Florența» este un scurt dar teribil pamflet asvârlit de poetul exasperat, stilului pompos, saturat de somptuoșitate putredă, al civilizației occidentale destrămate:

*«Frumoaso! rânjel tale fața
când frumusețea ți-ai pierdut,
din putrede morminte viața
și-a 'ntors abrazul abătut.»*

Rupând definitiv relațiile de inspirație comună cu foștii lui tovarăși simbolisti, temele noi ale lui Blok se prind tenace de rădăcinile naționale ale poporului. Aspectul Rusiei de «țară scumpă și fatală» devastată de exploatarea capitalistă, adăpost prin excelență al suferinței bolnăvicioase și «metafizice», al mizeriei alcoolice și disperărilor esseniene¹⁾, se pulverizează. Irupția tehnicii capitaliste în stepă distruge relațiile feudale, împingând în fundul trecutului «bătrâna Rusie pravoslavnică» — scumpul mit dostoievskian:

*«Tu dormi în sicriul amarului mit
Săracă Rusie finică.»*

Dacă măhnirea resemnată pentru noua situație «de pământ exploatat», a patriei, e justificată, nostalgia evocare a erelor «eroice», mergând până la preistoria Rusiei, echivalează cu o pornire retrogradă:

*«Nu sar cūzăceștile moșuri călare,
Nu crește din lupte toiag de halman...»*

Atribuind vicile capitalismului industriei însăși, Blok își inchipue greșit cum »:

*«Deasupra ei (Rusiei), stea pustie-a
aprinș
Americii noi o galbenă stea.»*

¹⁾ «Necunoscuta», tristețe, răs și plâns, strofe în care descompunerea de tip simbolist a universului însuși, semnifică însă pentru noi înăbușirea societății țariste.

Tot atât de idealist e gândul unei «Rusii» neschimbate, capabilă să încorporeze în «substanța ei eternă» revoluția industrială produsă de capitalism. Blok atinge astfel involuntar corpul inert al narodnicismului, molipsindu-se o clipă:

*«Din stea sălbatecă 'n timp cum răsari,
Aceeși rămâi însă treci mai departe...»*

Convertirea poetului este însă opera Marei Revoluții din Octomvrie, care-i schimbă total materia lirică. În focul luptelor de stradă încinse de proletariatul ridicat să clădească o nouă lume, Blok notează: «Conținutul întregii noastre vieți devine revoluția, în fruntea căreia stă Rusia». Consecvent cu acest gând măreț, Blok iese în fruntea maselor cu două poeme rămase celebre: «Sciții» și «Cei doisprezece», socotite la baza liricii sovietice. În cea dintâi, se revarsă mânia justă a neamurilor eliberate de sub multiseculara asuprire imperială împotriva oricăror stăpâni dinăuntru sau din afară. Foștii servi afirmă o uriașă energie creatoare. Ei urăsc războiul, palatele orgolioase și arta afectată a occidentului, dar iubesc pe oamenii munci de acolo, cărora le promet să le «sfărme cu pumnul greabănele grele» ale tiraniei. Masele muncitoare, moștenitoare ale vigoarei sciților preistorici (spune Blok) sfidează cu conștiința dreptului lor istoric, lumea veche, «gata să se spargă ca un schelet»:

*«Trezește-te, o, lume veche, te poțlesc
la un ospăț, înlins ulla oară,
Între luceferi calzi și veac frășesc
te chiamă lung, lira barbară.»*

Înțelesul atât de actual al acestui poem este opoziția de neîmpăcat între două lumi și cu deosebire sublinierea clocotitoare a rolului conducător ce revine Rusiei Socialiste în dărâmarea «Europei aristocrate» — cum spune Blok — și în realizarea Europei noi.

Poemul «Cei doisprezece», este o baladă dedicată unei gârzi roșii. El consacră grandioasa misiune revoluționară a armatelor revoluției din Octomvrie, stând alături de «Balada celor 26» a lui Essenin

și de cele mai bune versuri ale lui Maikovski. «*Cei doisprezece*» întrunește elemente de satiră ascutită împotriva burgheziei inebunită de spaimă, cu altele populare, pline de vervă și savoare pirorească. Blok notează creșterea febrei revoluționare a străzilor, a foștilor «calici», acum înarmați.

Ritmul prompt în care năvălesc evenimentele, întrecând pe acela al iernii — iarna rusească! —, dă seama parcă de cadența irezistibilă impusă luptelor revoluționare de către Partid,

«*Vesel e vântul (sbârlit în chică), se
răsucesle, fusle ridică
oamenii coseșle, smuceșle, s'dășie,
molotoleșle,*

marea placardă.

*Toată puterea Adunării Constituante
cuvinte poartă!*

Mișcarea de stradă antrenează în vârtejul ei existențele individuale sau faptele diverse, care nu mai au vreme să se isprăvească sau se sfârșesc brusc și dramatic (cum ar fi idila brutală dintre un soldat și-o cântăreață de stradă).

Poemul sintetizează calitățile sale de artist cu o neînduplecată ardoare militantă. Poemul a rămas în memoria lirică a poporului sovietic, tocmai pentru că, fiind realist, i-a înțeles credința și conștiința de luptă. Oamenii sovietici de azi sunt vrednicii urmași ai ostașilor Revoluției din Octomvrie, pentru care Blok striga astfel:

«*Noapte, zi
Nu-i opri,
Tari ca pieptul stâncii,
Oamenii ai muncii!*»

Literatura noastră a primit, prin editura «Cartea Rusă» pe lângă Maikovski și Pușkin, încă un oaspe liric de seamă. Interpretul sau «însoțitorul» acestuia, Radu Boureanu, a compus, cu cele 19 poeme, o adevărată mică antologie, un fel de «bucăți alese» din Blok. Ceea ce am reproșa însă autorului sau poate editurii, este ordinea distribuirii «pieselor». În loc ca înșiruirea să corespundă dispo-

ziției reale, cronologice și ideologice, a operelor lui Blok, acestea sunt așezate invers: «*Cei doisprezece*» și «*Sciții*», reprezentând finalul revoluționar al lui Blok, apar la începutul volumului; ori, cititorii noștri nu pot să parcurgă cartea ca și cum ar fi răsfoi prin memoria poetului, dela cele mai recente până la cele mai îndepărtate amintiri ale sale. Blok în românește nu poate constitui obiectul unei retrospective care ar decurge dela Z la A.

Traducerea lui Radu Boureanu nu are nimic comun cu ceea ce ar fi o copie scoasă în serie, după «model». Laturile între care se încheagă personalitatea artistului rus, așa cum ele au fost create de timp, respectiv de epocile determinante pentru progresul său, se reflectă cu acuitate în echivalentul românesc (printr'o poezie sau un grup de poezii).

Radu Boureanu, dușman al concepției traducerii ca duplicat inert, a răspuns la două întrebări obligatorii și numai aparent contradictorii: «cum să păstreze sensul original nealterat» și «cum ar fi scris Blok dacă ar fi gândit în românește?». Poetul nostru, spre a soluționa problema, a recurs la atmosfera bacoviană sau uneori argheziană și barbiană, atunci când a avut de tradus poezii din faza decadentă din creația lui Blok. Procedul folosit derivă deci nu dintr'un calcul estetizant, ci corespunde unui criteriu ideologic ce s'ar formula astfel: la o condiție socială identică, o creație asemenea. Cu alte cuvinte, atât Blok (în prima fază) cât și Bacovia (din poeziile disoluției) și Arghezi, înfățișează aceeași circumstanță istorică: sfârșitul burghezo-moșieresc. De aceea, unele elemente ale artei acestora din urmă au fost cu subtilitate desemnate să transpună versurile din prima perioadă a lui Blok. De sigur, Radu Boureanu a pus în contrast cu o atare manieră, stilul liric reinnoit al lui Blok, consecvent conținutului revoluționar integral adoptat de acesta în anii 1918—1922. De aceea, versul din «*Cei doisprezece*» și «*Sciții*» alergând în tropi sprinteni, în salturi, apare ca și cum el însuși ar lua parte la Revoluție. Expresia directă

și populară trece brusc dela o cadență sacadată la una cursivă, după cum imită mișcarea străzii sau indică perspectiva însăși, săpată în viitorul omenirii, de către Revoluție, ca un drum drept.

Mihail Petroveanu

G. FEDIN: «PRIMELE BUCURII»¹⁾

În «Primele bucurii» se reflectă epoca de după «repetiția generală» din 1905 până în anul 1910, momentul morții lui Lew Tolstoi. (Constantin Fedin a scris o trilogie în legătură cu evenimentele care preced, în Rusia, Marea Revoluție din Octomvrie).

Într'un oraș de provincie, Fedin urmărește cu un ochiu, în același timp foarte exact și liric, neliniștea, așteptarea, cruzimea, zonele pline de penumbră, sau drumurile limpezi pe care oamenii le străbat pregătind revoluția. Timpul plutește peste faptele oamenilor, dar el însuși poate fi modificat pentru că aparține proletariatului, servește proletariatul, sau, mai bine, e determinat să-l servească, timpul nu e o noțiune detașată, neutră, dimpotrivă: revoluția trebuie pregătită și e pregătită, alături, împreună cu el.

Petre Petrovici Ragozin, osândit la trei ani deportare pentru participarea la «desordini de stradă» în Octomvrie 1905 și care, la întoarcere, continuă lupta în ilegalitate ca membru al Partidului bolșevic — într'o convorbire cu Kiril, elev de liceu, care aderă la lupta revoluționară (mărturisind că n'o să se abată dela ea niciodată, oricât ar trebui să meargă: nouă ani sau douăzeci și nouă de ani), — spune: «Timpul e mare lucru. Una-i să te doară o zi și alta-i să te doară o sută de zile. Poporul rabdă. Dar lui nu-i e tot una dacă-s nouă sau douăzeci și nouă de zile». Și, într'adevăr, sub conducerea Partidului bolșevic momentul în care clasa muncitoare din Rusia

va rupe lanțurile oprimării, se apropie cu pași repezi. Valul revoluționar crește; odată cu el crește conștiința de clasă a proletariatului și, în general, în această epocă despre care vorbim, se dezvoltă cu repeziciune procesul formării conștiinței revoluționare în rândurile tineretului. Pasul tinerei generații întâlnește pământul ferm, instrumentul metodei marxist-leniniste pentru interpretarea lumii, întâlnește tactica Partidului; în prezența acestui puternic catalizator cei mai mulți dintre tinerii intelectuali intră, din ce în ce mai sigur, mai hotărît și mai neîntârziat, în luptă, alături de clasa muncitoare. Kiril reprezintă acest tineret, în paralelă cu actorul Tvetuhin și cunoscutul dramaturg Pastuhov, oameni din generația precedentă, legați încă de burghezie. Drumul acestora spre revoluție e plin de ocoluri, de spaime, de rețineri.

Ca și Stanislavski, și împotriva actorilor desprinși de popor, Tvetuhin socotea că publicul nu poate simți decât ceea ce simt și cei de pe scenă. El spunea, nu lipsit de emfază, că joacă pentru mulțime. Pentru reprezentarea piesei lui Gorki, «Azilul de noapte», Tvetuhin face chiar o vizită în azilul de noapte al orașului. Acolo îl întâlnește pe Parabukin, lumpen-proletar, hamal în port, asistă la o dramatică goană pe străzi (Parabukin aleargă după Anocica, fetița lui, ca să-i smulgă jumătatea de rublă primită în dar dela vizitator, pentru a-și putea continua beția), dar nu înțelege totuși mare lucru din ceea ce vede. Cabotinismul îi e o stavilă.

Kiril, care asistă la reprezentarea piesei «Azilul de noapte», îi spune, la sfârșit: «Ai jucat dulceag ca să induiozezi lumea. Dar eu am citit piesa și știu că nu-i așa».

Iar dramaturgului Pastuhov, Kiril îi spune: «Nu orice dramaturg poate vedea în viață ceea ce e ascuns. Pentru asta nu e destul să fii poet, pentru asta trebuie să fii revoluționar». E ceea ce Ragozin știa mai dinainte, fără să fi văzut jocul actorului. «Un muncitor — îi spunea el băiatului —, vine la revoluție așa cum ar veni la el acasă. Dar aceștia pot să meargă la gânduri.»

¹⁾ C. Fedin, «Primele bucurii», trad. din l. rusă — Cartea Rusă, Buc., 1949.

Atitudinea tuturor păturilor acestora oscilante se precizează în momentul în care poliția țaristă descoperă tipografia clandestină adăpostită în pivnița locuinței lui Ragozin. Kiril e închis. (Va fi condamnat la 3 ani deportare în gubernia Oloneț). El se poartă într'adevăr ca un tovarăș. După 70 de zile închisoare și carceră, la interogatoriu, nu recunoaște nimic.

Parabukin e și el amestecat — deși departe de a fi lucrat efectiv — în momentul în care Pastuhov e chemat de poliție pentru unele informații și amenințat cu pierderea mizerabilei, aparentei lui libertăți individuale.

Tvetuhin și Pastuhov, fuseseră văzuți de câteva ori plimbându-se peste câmp, împreună cu Kiril și cu tânăra prietenă a acestuia, Liza. Cât despre Parabukin, se presupunea că dăduse prețioase relațiuni în vederea reprezentării «Azilului de noapte» (era și asta o vină!); pe de altă parte se știa că fusese obiectul unei atenții deosebite din partea actorului Tvetuhin, în timpul unui accident pe care îl avusese în port.

Parabukin, internat în spital, deși confuz, nu spune nimic la interogatoriu. Dar el procedează așa, fiind încredințat că cei doi distinși intelectuali au fost aleși de cineva suspus, și pentru asta sunt urmăriți de autorități, și că atunci când vor afla de felul cum s'a comportat față de ei va fi, bine înțeles, răsplătit.

«Fără îndoială, se gândea Parabukin, acum se va întâmpla, în sfârșit, schimbarea cea mare, va răsări steaua cea strălucitoare și va lumina din plin drumul cel nou.»

Tvetuhin și Pastuhov sunt cuprinși de panică. În fața lor cu spectrul revoluției și învinuiri că ar fi participat la acțiunea ilegală de răspândire a manifestelor, speriați de poliția burgheză, ei se lasă ușor intimidați, deși în adâncul conștiinței lor sunt de partea revoluționarilor. Și când, puțin mai târziu, Parabukin îl caută pe actor ca să-i spună că e gata să-și pună viața în slujba revoluției, acesta îl alungă, înspăimântat.

Liza, iubita lui Kiril, și Vera Nican-drova, învățătoarea, mama lui, sunt de

partea băiatului din dragoste. Vera Nican-drova își va da seama din ce în ce mai bine că drumul ales de fiul ei e cel adevărat, singurul drum adevărat, va căuta să-i fie un toiaș, nu o desagă cu pietre dealungul acestei căi și va fi un aliat al clasei muncitoare. Liza, însă, care se trage dintr'o familie de burghezi înstărită, nu va rezista până la sfârșit. Odată cu plecarea lui Kiril se va rătăci, va rămâne în aer, va înăbuși (poate deocamdată) desgustul ei pentru lumea în mijlocul căreia trăiește și, terorizată de tatăl ei, negustorul Meșcov, va face o nefericită, deplorabilă căsătorie.

În jurul acestei «căderi» a tipografie clandestine, ca în jurul unei imense lămpi aprinse, viața orașului palpită, oamenii, ca fluturii nocturni, se apropie de această tulburătoare lumină, — unii își ard aripile, alții își găsesc drumul.

Dar ceea ce arde înăuntru nu se poate stinge; înăuntru arde tot mai vie, mai puternică conștiința de clasă a proletariatului. Tânăra generație de intelectuali intră în luptă, se călește; generațiile mai vechi șovăie încă, străbătute la rândul lor de o puternică criză de conștiință.

Polstói moare în anul 1910. Felul violent al morții lui agravează această criză de conștiință. Frământările cresc, se precipită. În jurul sămburelui revoluționar al Partidului, oamenii se strâng din ce în ce mai mult. Burghezia, cu tot aparatul ei polițist, sălbatec, nu e în stare să-l descopere și să-l aresteze pe Ragozin. Din mijlocul ei chiar, ca din locul unde un cadavru cade în apă, cercuri concentrice din ce în ce mai dese aleargă spre țărmlu izbăvitor: mișcarea revoluționară. Nu. Poporului nu-i e tot una dacă așteaptă nouă zile sau douăzeci și nouă de zile.

Odată cu creșterea conștiinței revoluționare se ascute procesul de descompunere al burgheziei, vechiile generații de intelectuali contribuie în mod dialectic la grăbirea acestui proces, devin (cel puțin) niște fermenți ai descompunerii.

În Rusia, și odată cu ea pe toată suprafața pământului, se desenează cu siguranță

și claritate condițiile obiective necesare apropiatului moment al loviturii decisive.

C. Fedin e un mare liric. Lirismul lui, fără să altereze conținutul real al vieții, fără să desfigureze culoarea lucrurilor, înfășoară, ca un vibrant ecou, exacta înfățișare a oamenilor și a naturii.

Fără să aburească, fără să îndepărteze, lirismul lui conduce ochiul spre miezul plin de sevă al vieții, acolo unde fierbe revolta, acolo unde se desfășoară cu vio-

lență lupta de clasă, unde se deschide drumul limpede pentru o viață mai bună, pentru sfărâmarea exploatării.

Unii șovăie încă, unii așteaptă. Dar proletariatul nu mai poate aștepta.

Pastuhov spune într'un loc: «Undeva, în apropierea noastră, e cineva care ne clădește viitorul, cineva care merge înainte, croindu-și drumul prin desigurii sălbătice, rupt, sdrelit, spre ținta lui...».

Ne mai despart șapte ani de Marea Revoluție din Octomvrie.

Virgil Teodorescu

P 1094